© 2003 Cosmic Software and Vedic Engineering. This text is made available exclusively for on-line use, and for printing individual copies for personal use. Distribution of hard copies, or distribution of electronic files via the internet is expressly prohibited. For licensing, and for an editable text version on CD-ROM, please contact cssetzer@yahoo.com.

अथोत्तरभागः

अथप्रथमोऽध्यायः

श्रीगणेशाय नमः श्रीकृष्णाय नमः

पान्तु वो जलदश्यामाः शार्ङ्गज्याघातकर्कशाः
त्रैलोक्यमण्डपस्तम्भाश्चत्वारो हरिबाहवः १
सुरासुरशिरोरत्ननिघृष्टमणिरञ्जितम्
हरिपादाम्बुजद्वन्द्वमभीष्टप्रदमस्तु नः २
मान्धातोवाच
पापेन्धनस्य घोरस्य शुष्कार्द्रस्य द्विजोत्तम
को वह्निर्दहते तस्य तद्भवान्वक्तुमर्हति ३
नाज्ञातं त्रिषु लोकेषु चतुर्मुखसमुद्भव
विद्यते तव विप्रेन्द्र त्रिविधस्य सुनिश्चितम् ४
अज्ञातं पातकं शुष्कं ज्ञातं चार्द्रमुदाहृतम्
भाव्यं वाप्यथवातीतं वर्तमानं वदस्व नः ५
वह्निना केन तद्भस्म भवेदेतन्मतं मम
वसिष्ठ उवाच-
श्रूयतां नृपशार्दूल वह्निना येन तद्भवेत् ६
भस्म शुष्कं तथार्द्रं च पापमस्य ह्यशेषतः ७
अवाप्य वासरं विष्णोर्यो नरः संयतेन्द्रियः
उपवासपरो भूत्वा पूजयेन्मधुसूदनम् ८
स धात्रीस्नानसहितो रात्रौ जागरणान्वितः
विशोधयति पापानि कितवो हि यथा धनम् ९
एकादशीसमाख्येन वह्निना पातकेन्धनम्
भस्मतां याति राजेन्द्र अपि जन्मशतोद्भवम् १०
नेदृशं पावनं किञ्चिन्नराणां भूप विद्यते
यादृशं पद्मनाभस्य दिनं पातकहानिदम् ११
तावत्पापानि देहेऽस्मिंस्तिष्ठन्ति मनुजाधिप
यावन्नोपवसेज्जन्तुः पद्मनाभदिनं शुभम् १२
अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च
एकादश्युपवासस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् १३

एकादशेन्द्रियैः पापं यत्कृतं भवति प्रभो
एकादश्युपवासेन तत्सर्वं विलयं व्रजेत् १४
एकादशीसमं किंचित्पापनाशं न विद्यते
व्याजेनापि कृता राजन्न दर्शयति भास्करिम् १५
स्वर्गमोक्षप्रदा ह्येषा राज्यपुत्रप्रदायिनी
सुकलत्रप्रदा ह्येषा शरीरारोग्यदायिनी १६
न गन्गा न गया भूप न काशी न च पुष्करम्
न चापि कौरवं क्षेत्रं न रेवा न च देविका १७
यमुना चन्द्रभागा च पुण्या भूप हरेर्दिनात्
अनायासेन राजेन्द्र प्राप्यते हरिमन्दिरम् १८
रात्रौ जागरणं कृत्वा समुपोष्य हरेर्दिनम्
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके व्रजेन्नरः १९
दशैव मातृके पक्षे दश राजेन्द्र पैतृके
भार्याया दश पक्षे च पुरुषानुद्धरेत्तथा २०
आत्मानमपि राजेन्द्र स नयेद्वैष्णवं पुरम्
चिन्तामणिसमा ह्येषा अथवापि निधेः समा २१
सङ्कल्पपादपप्रख्या वेदवाक्योपमाथवा
द्वादशीं ये प्रपन्ना हि नरा नरवरोत्तम २२
ते द्वन्द्वबाहवो जाता नागारिकृतवाहनाः
स्रग्विणः पीतवस्त्राश्च प्रयान्ति हरिमन्दिरम् २३
एष प्रभावो हि मया द्वादश्याः परिकीर्तितः
पापेन्धनस्य घोरस्य पावकाख्यो महीपते २४
हरेर्द्दिनं सदोपोष्यं नरैर्धर्मपरायणैः
इच्छद्भिर्विपुलान्भोगान्पुत्रपौत्रादिकाँस्तथा २५
हरिदिनमिह मर्त्यो यः करोत्यादरेण नरवर स तु कुक्षिं मातुराप्नोति नैव
बहुवृजिनसमेतोऽकामतः कामतो वा व्रजति पदमनन्तं लोकनाथस्य विष्णोः
२६

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे द्वादशीमाहात्म्यवर्णनं नाम
प्रथमोऽध्यायः १

अथद्वितीयोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
इममेवार्थमुद्दिश्य नैमिषारण्यवासिनः
पप्रच्छुर्मुनयः सूतं व्यासशिष्यं महामतिम् १
स तु पृष्टो महाभाग एकादश्याः सुविस्तरम्
माहात्म्यं कथयामास उपवासविधिं तथा २
तद्वाक्यं सूतपुत्रस्य श्रुत्वा द्विजवरोत्तमाः
माहात्म्यं चक्रिणश्चापि सर्वपापौघशान्तिदम् ३
पुनः पप्रच्छुरमलं सूतं पौराणिकं नृप
अष्टादश पुराणानि भवान् जानाति मानद ४
कानीनस्य प्रसादेन महाभारतमप्युत
तन्नास्ति यन्न वेत्सि त्वं पुराणेषु स्मृतिष्वपि ५
चरिते रघुनाथस्य शतकोटिप्रविस्तरे
अस्माकं संशयः कश्चिद्धृदये संप्रवर्तते ६
तं भवानर्हति च्छेत्तुं याथार्थ्येन सुविस्तरात्
तिथेः प्रान्तमुपोष्यं स्यादाहोस्विन्मूलमेव च ७
दैवे पैत्र्ये समाख्याहि नावेद्यं विद्यते तव
सौतिरुवाच -
तिथेः प्रान्तं सुराणां हि उपोष्यं प्रीतिवर्द्धनम् ८
मूलं तिथेः पितृणां तु कालज्ञैः प्रियमीरितम्
अतः प्रान्तमुपोष्यं हि तिथेर्दशफलेप्सुभिः ९
मूलं हि पितृतृप्त्यर्थं विज्ञेयं धर्मकाङ्क्षिभिः
पूर्वविद्धा न कर्तव्या द्वितीया चाष्टमी तथा १०
षष्ठी चैकादशी भूप धर्मकामार्थलिप्सुभिः
पूर्वविद्धा द्विजश्रेष्ठाः कर्तव्या सप्तमी सदा ११
दर्शश्च पौर्णमासश्च पितुः सांवत्सरं दिनम्
पूर्वविद्धानिमांस्त्यक्त्वा नरकं प्रतिपद्यते १२
हानिं च सन्ततेर्भूप दौर्भाग्यं समवाप्नुयात्
एतच्छ्रुतं मया विप्राः कृष्णद्वैपायनात्पुरा १३
आदित्योदयवेलायां या स्तोकापि तिथिर्भवेत्

पूर्वविद्धा तु मंतव्या प्रभूता नोदयं विना १४
पारणे मरणे नृणां तिथिस्तात्कालिकी स्मृता
पित्र्येऽस्तमनवेलायां स्पर्शे पूर्णा निगद्यते १५
न तत्रोदयिनी ग्राह्या दैवस्योदयिकी तिथिः
प्रत्यहं शोधयेत्प्राज्ञस्तिथिं दैवज्ञचिन्तकात् १६
तिथिप्रमाणं विप्रेन्द्राः क्षपाकरदिवाकरौ
चन्द्रार्कचारविज्ञानात्कालं कालविदो विदुः १७
पूर्वायाः सङ्गदोषेण न योग्यास्ताः प्रपूजने
वर्जयन्ति नरास्तज्ज्ञा यामांश्च चतुरो द्विजाः १८
अत ऊर्द्ध्वं प्रवक्ष्यामि स्नानपूजाविधिक्रमम्
न दिवा शुद्धिमाप्नोति तदा रात्रौ विधीयते १९
दिनकार्यमशेषं हि कर्तव्यं शर्वरीमुखे
विधिरेष मया ख्यातो नराणामुपवासिनाम् २०
अल्पायामथ विप्रेन्द्रा द्वादश्यामरुणोदये
स्नानार्चनक्रिया कार्य्या दानहोमादिसंयुता २१
त्रयोदश्यां हि शुद्धायां पारणे पृथिवीफलम्
शतयज्ञाधिकं वापि नरः प्राप्नोत्यसंशयम् २२
एतस्मात्कारणाद्विप्राः प्रत्यूषे स्नानमाचरेत्
पितृतर्पणसंयुक्तं न दृष्ट्वा द्वादशीदिनम् २३
महाहानिकरा ह्येषा द्वादशी लङ्घिता नृभिः
करोति धर्महरणमस्नातेव सरस्वती २४
क्षये वाप्यथवा वृद्धौ संम्प्राप्ते वा दिनोदये
उपोष्या द्वादशी पुण्या पूर्वविद्धां विवर्जयेत् २५
ब्राह्मण उवाच-
यदा च प्राप्यते सूत द्वादश्यां पूर्वसम्भवा
तदोपवासो हि कथं कर्तव्यो मानवैर्वद २६
उपवासदिनं विद्धं यदा भवति पूर्वया
द्वितीयेऽह्नि यदा न स्यात्स्वल्पाप्येकादशी तिथिः २७
तत्रोपवासो विहितः कथं तद्वद सूतज
सौतिरुवाच-

यदा न प्राप्यते विप्रा द्वादश्यां पूर्वसम्भवम् २८
रविचन्द्रार्कजाहं तु तदोपोष्यं परं दिनम्
बह्मागमविरोधेषु ब्राह्मणेषु विवादिषु २९
उपोष्या द्वादशी पुराया त्रयोदश्यां तु पारणम्
एकादश्यां तु विद्धायां संन्पाप्ते श्रवणे तथा ३०
उपोष्या द्वादशी पुराया पन्नयोरुभयोरपि
एष वो निर्णयः प्रोक्तो मया शास्त्रविनिर्णयात् ३१
किमन्यच्छ्रोतुकामा हि तद्भवन्तो ब्रुवन्तु मे
ऋषय ऊचुः-
युगादीनां वद विधिं सौते सम्यग्यथातथम् ३२
रविसङ्क्रातिकादीनां नावेद्यं विद्यते तव
सौतिरुवाच-
द्वे शुक्ले द्वे तथा कृष्णे युगाद्याः कवयो विदुः ३३
शुक्ले पूर्वाह्णिके ग्राह्ये कृष्णे ग्राह्येऽपराह्णिके
अयनं दिनभागाढ्यं सङ्क्रमः षोडशः पलः ३४
पूर्वे तु दन्निणे भागे व्यतीते चोत्तरो मतः
मध्यकाले तु विषुवे त्वन्नया परिकीर्तिता ३५
ज्ञात्वा विप्रास्तिथिं सम्यक्सांवत्सरसमीरिताम्
कर्तव्यो ह्युपवासस्तु अन्यथा नरकं व्रजेत् ३६
पूर्वविद्धां प्रकुर्वाणो नरो धर्मं निकृन्तति
संततेस्तु विनाशाय सम्पदां हरणाय च ३७
पलवेधेऽपि विप्रेन्द्रा दशम्या वर्जयेच्छिवाम्
सुराया बिन्दुना स्पृष्टं यथा गङ्गाजलं त्यजेत् ३८
श्वहतं पगव्यं च दशम्या दूषितां त्यजेत्
एकादशीं द्विजश्रेष्ठाः पन्नयोरुभयोरपि ३९
पूर्वविद्धा पुरा दत्ता सा तिथिर्यदुमौलिना
दानवेभ्यो द्विजश्रेष्ठाः प्रीणनार्थं महात्मनाम् ४०
अकाले यद्धनं दत्तमपात्रेभ्यो द्विजोत्तमाः
सङ्क्रुद्धैरपि यद्दत्तं यद्दत्तं चाप्यसत्कृतम् ४१
पूर्वविद्धतिथौ दत्तं तद्दत्तमसुरेष्वथ

यदुच्छिष्टेन दत्तं तु यद्दतं पतितेष्वपि ४२
स्त्रीजितेषु च यद्दत्तं यद्दत्तं जलवर्जितम्
पुनः कीर्तनसंयुक्तं तद्दत्तमसुरेषु वै ४३
तस्माद्विप्रा न कर्त्तव्या विद्धाप्येकादशी तिथिः
यथा हन्ति पुरा पुरायं श्राद्धं च बृषलीपतिः ४४
दत्तं जप्तं हुतं स्नातं तथा पूजा कृता हरेः
तिथौ विद्धे क्षयं याति तमं सूर्योदये यथा ४५
जीर्णं पतिं यौवनगर्विता यथा त्यजन्ति नार्यो झषकेतुनार्दिताः
तथा हि वेधं विबुधास्त्यजन्ति तिथ्यन्तरं धर्मविवृद्धये सदा ४६

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे
तिथिविचारो नाम द्वितीयोऽध्यायः २

अथतृतीयोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः-
विस्तरेण समाख्याहि विष्णोराराधनक्रियाम्
यया तोषं समायाति प्रददाति समीहितम् १
लक्ष्मीभर्ता जगन्नाथो ह्यशेषाघौघनाशनः
कर्मणा केन स प्रीतो भवेद्यः सचराचरः २
सौतिरुवाच-
भक्तिग्राह्यो हृषीकेशो न धनैर्द्धरणीधर
भक्त्या संपूजितो विष्णुः प्रददाति मनोरथम् ३
तस्माद्विप्राः सदा भक्तिः कर्त्तव्या चक्रपाणिनः
जनेनापि जगन्नाथः पूजितः क्लेशहा भवेत् ४
परितोषं व्रजत्याशु तृषितस्तु जलैर्यथा
अत्रापि श्रूयते विप्रा आख्यानं पापनाशनम् ५
रुक्माङ्गदस्य संवादमृषिणा गौतमेन हि
आसीद्रुक्माङ्गदो राजा सार्वभौमः क्षमान्वितः ६
क्षीरशायिप्रियो भक्तो हरिवासरतत्परः
नान्यं पश्यति देवेशात्पद्मनाभान्महीपतिः ७
पटहं वारणे धृत्वा वादयेद्धरिवासरे

अष्टवर्षाधिको यस्तु पञ्चाशीत्यूनवर्षकः ८
भुनक्ति मानवो ह्यद्य विष्णोरहनि मन्दधीः
स मे दण्ड्यश्च वध्यश्च निर्वास्यो नगराद्बहिः ९
पिता च यदि वा भ्राता पुत्रो भार्या सुहृन्मम
पद्मनाभदिने भोक्ता निग्राह्यो दस्युवद्भवेत् १०
ददध्वं विप्रमुख्येभ्यो मज्जध्वं जाह्नवीजले
ममेदं वचनं श्रुत्वा राज्यं भुञ्जीत मामकम् ११
वासरे वासरे विष्णोः शुक्लपक्षे महीपतिः
अशुक्ले तु विशेषेण पटहे हेमसम्पुटे १२
एवं प्रघुष्टे भूपेन सर्वभूमौ द्विजोत्तमाः
गच्छद्भिः सङ्कुलो मार्गः कृतो लोकैर्हरेर्द्विजाः १३
ये केचिन्निधनं यान्ति भूपालविषये नराः
ज्ञानात्प्रमादतो वापि ते यान्ति हरिमन्दिरम् १४
अवश्यं वैष्णवो लोकः प्राप्यते मानवैर्द्विजाः
व्याजेनापि प्रकुर्वाणैर्द्वादशीं पापनाशिनीम् १५
सोऽश्नाति पार्थिवं पापं योऽश्नाति हरिवासरे
स प्राप्नोति धराधर्मं यो नाश्नाति हरेर्दिने १६
ब्राह्मणो नैव हन्तव्य इत्येषा वैदिकी स्मृतिः
एकादश्यां न भोक्तव्यं पक्षयोरुभयोरपि १७
वैलक्ष्यमगमद्राजा रविसूनुर्द्विजोत्तमाः
लेख्यकर्मणि विश्रान्तश्चित्रगुप्तोऽभवत्तदा १८
संमार्जितानि लेख्यानि पूर्वकर्मोद्भवानि च
गच्छंति वैष्णवं लोकं स्वधर्मैर्मानवाक्षणात् १९
शून्यास्तु निरयाः सर्वे पापप्राणिविवर्जिताः
भग्नो याम्योऽभवन्मार्गो द्वादशादित्यतापितः २०
सर्वे हि गरुडारूढा जना यान्ति हरेः पदम्
देवानामपि ये लोकास्ते शून्या ह्यभवँस्तथा २१
उत्सन्नाः पितृदेवेज्यास्तीर्थदानादिसत्क्रियाः
मुक्त्वैकां द्वादशीं मर्त्या नान्यं जानन्ति ते व्रतम् २२
शून्ये त्रिविष्टपे जाते शून्ये च नरके तथा

नारदो धर्मराजानं गत्वा चेदमुवाच ह २३
नारद उवाच-
नाक्रन्दः श्रूयते राजन् प्राङ्गणे नरकेष्वथ
न चापि क्रियते लेख्यं किञ्चिद्दुष्कृतकर्मणाम् २४
चित्रगुप्तो मुनिरिव स्थितोऽय मौनसंयुतः
कारणं किं न चायान्ति पापिनो येन ते गृहम् २५
मायादम्भसमाक्रान्ता दुष्टकर्मरतास्तथा
एवमुक्ते तु वचने नारदेन महात्मना २६
प्राह वैवस्वतो राजा किञ्चिद्दैन्यसमन्वितः
यम उवाच-
योऽय नारद भूपालः पृथिव्यां साम्प्रतं स्थितः २७
स हि भक्तो हृषीकेशे पुराणपुरुषोत्तमे
प्रबोधयति राजेन्द्रः स जनं पटहेन हि २८
न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं सम्प्राप्ते हरिवासरे
ये केचिद्भुञ्जते मर्त्यास्ते मे दण्डेषु यान्ति हि २९
तद्भयाद्धि जनाः सर्वे द्वादशीं समुपासते
व्याजेनापि मुनिश्रेष्ठ द्वादश्यां समुपोषिताः ३०
प्रयान्ति वैष्णवं लोकं दाहप्रलयवर्जितम्
द्वादशीसेवनाल्लोकाः प्रयान्ति हरिमन्दिरम् ३१
तेन राज्ञा द्विजश्रेष्ठ मार्गा लुप्ता ममाधुना
कृता हि नरकाः शून्या लोकाश्चापि दिवौकसाम् ३२
विश्रांतं लेखकैर्लेख्यं लिखितं मार्जितं जनैः
एकादश्युपवासस्य माहात्म्येन द्विजोत्तम ३३
ब्रह्महत्यादिपापानि अभुक्त्वैव जना द्विज
समुपोष्य दिनं विष्णोः प्रयान्ति हरिमन्दिरम् ३४
सोऽह काष्ठमृगेणैव तुल्यो जातो महामुने
नेत्रहीनः कर्ण हीनः सन्ध्याहीनो द्विजो यथा ३५
स्त्रीजितो वा पुमान्यद्वत्षण्ढो वा प्रमदापतिः
त्यक्तकामस्त्वहं ब्रह्मंल्लोकपालत्वमीदृशम् ३६
यास्यामि ब्रह्मलोके वै दुःखं ज्ञापयितुं स्वकम्

निर्व्यापारो नियोगी तु नियोगे यस्तु तिष्ठति ३७
स्वामिवित्तं समाश्नाति स याति नरकं ध्रुवम्
सौतिरुवाच-
एवमुक्त्वा यमो विप्रा नारदेन समन्वितः ३८
ययौ विरञ्चिसदनं चित्रगुप्तेन चान्वितः
स ददर्श समासीनं मूर्तामूर्तजनावृतम् ३९
वेदप्रियं जगद्बीजं सर्वेषां प्रपितामहम्
स्वभवं भूतनिलयमोंकाराख्यमकल्मषम् ४०
शुचिं शुचिपदं हंसं ब्रह्माणं दर्भलाञ्छनम्
उपास्यमानं विविधैर्लोकपालैर्दिगीश्वरैः ४१
इतिहासपुराणैश्च वेदैर्विग्रहसंस्थितैः
मूर्तिमद्भिः समुद्रैश्च नदीभिश्च सरोवरैः ४२
देहधृग्भिस्तथा वृक्षैरश्वत्थाद्यैर्विशेषतः
वापीकूपतडागाद्यैर्मूर्तिमद्भिश्च पर्वतैः ४३
अहोरात्रैस्तथा पक्षैर्मासैः संवत्सरैर्द्विजाः
कलाकाष्ठानिमेषैश्च ऋतुभिश्चायनैर्युगैः ४४
मन्वन्तरैस्तथा कल्पैर्निमेषैरुन्मिषैरपि
ऋक्षैर्योगैश्च करणैः पौर्णमासेन्दुसंक्षयैः ४५
सुखैर्दुःखैस्तथा द्वन्द्वैर्लाभालाभैर्जयाजयैः
सत्यानृतैश्च देवेशो वेष्टितो धर्मपावकः ४६
कर्मविद्भिश्च पुरुषैरनुरूपैरुपास्यते
सत्त्वेन रजसा चैव तमसा च पितामहः ४७
शान्तमूढातिघोरैश्च विकारैः प्राकृतैर्विभुः
वायुना श्लेष्मपित्ताभ्यां मूर्तैरातङ्कनामभिः ४८
आनन्देन च विश्वात्मा परधर्मं समाश्रितः
अनुक्तैरपि भूतैश्च संवृतो लोककृत्स्वयम् ४९
दुरुक्तैः कटुवाक्याद्यैर्मूर्तिमद्भिरुपास्यते
तेषां मध्येऽविशत्सौरिः सव्रीडेव वधूर्यथा ५०
विलोकयन्नधोभागे नम्रवक्त्रो व्यदर्शयत्
ते प्रविष्टं यमं दृष्ट्वा सकायस्थं सनारदम् ५१

विस्मिताद्मा मि थः प्रोचुः किमयं भास्करिस्त्विह
सम्प्राप्तो हि लोककरं द्रष्टुं देवं पितामहम् ५२
निर्व्यापारः क्षणं नास्ति योऽय व्यग्रो रवेः सुतः
सोऽयमभ्यागतः कस्मात्कच्चित्क्षेमं दिवौकसाम् ५३
आश्चर्यातिशयं मन्ये यन्मार्जितपटस्त्वयम्
लेखकः समनुप्राप्तो दैन्येन महतान्वितः ५४
न केनचित्पटो ह्यस्य मार्जितोऽभूच्च धर्मिणा
यन्न दृष्टं श्रुतं वापि तदिहैव प्रदृश्यते ५५
एवमुच्चरतां तेषां भूतानां कृतशासनः
निपपाताग्रतो विप्रा ब्रह्मणो रविनन्दनः ५६
मूलच्छिन्नो यथा शाखी त्राहि त्राहीति संरुदन्
परिभूतोऽस्मि देवेश यन्मार्जितपटः कृतः ५७
त्वया नाथेन विधुरं पश्यामि कमलासन
एवं ब्रुवन्स निश्चेष्टो बभूव द्विजसत्तमाः ५८
ततो हलहलाशब्दः सभायां समवर्तत
योऽय रोदयते लोकान्सर्वान्स्थावरजङ्गमान् ५९
सोऽय रोदिति दुःखार्तः कस्माद्वैवस्वतो यमः
अथवा सत्यगाथेयं लौकिकी प्रतिभाति नः ६०
जनसन्तापकर्ता यः सोऽचिरेणोपतप्यते
नहि दुष्कृतकर्मा हि नरः प्राप्नोति शोभनम् ६१
ततो निवारयामास वायुस्तेषां वचस्तदा
लोकानां समचित्तानां मतं ज्ञात्वा हि वेधसः ६२
निवार्य शङ्कां मार्तण्डं शनैरुत्थापयन् विभुः
भुजाभ्यां साधुपीनाभ्यां लोकमूर्तिरुदारधीः ६३
विह्वलं तं पलायन्तमासने संन्यवेशयत्
सकायस्थमुवाचेदं व्योममूर्तिं रवेः सुतम् ६४
केन त्वमभिभूतोऽसि केन स्थानाद्विवासितः
केनापमार्जितो देवपटो लोकपटस्तव ६५
ब्रूहि सर्वमशेषेण कुशकेतुर्वदत्वयम्
यः प्रभुस्तात सर्वेषां स ते कर्ता समुन्नतिम्

अपनेष्यति मार्तण्डे दुःखं हृदयसंस्थितम् ६६
स एवमुक्तस्तु प्रभञ्जनेन दिनेशसूनुस्तमथो बभाषे
विलोक्य वक्त्रं कुशकेतुसूनोः सगद्गदं मन्दमुदीरयन्वचः ६७
इहि श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे यमस्य ब्रह्मलोकगमनं नाम
तृतीयोऽध्यायः ३
अथचतुर्थोऽध्यायः
यम उवाच-
शृणु मे वचनं नाथ पितामह पितामह
मरणादधिकं देव यत्प्रतापस्य खन्डनम् १
निस्पृहो नाचरेद्यस्तु नियोगं पद्मसम्भव
अन्धकूपे निपतति स चाशु नरके ध्रुवम् २
नियोगी न नियोगं यः करोति कमलासन
प्रभोर्वित्तं समश्नाति स भवेत्काष्ठकीटकः ३
योऽश्नाति लोभाद्वित्तानि प्रजाभ्यो वा महीपतेः
नियोगी नरकं याति यावत्कल्पशतत्रयम् ४
आत्मकार्यपरो यस्तु स्वामिनं च विलुम्पति
भवेद्वेश्मनि मन्दात्मा आखुः कल्पशतत्रयम् ५
नियोगी यस्तु वै भूत्वा आत्मवेश्मनि भोद्दयति
भृत्यान्वै कर्मकरणे राज्ञो मार्जारतां व्रजेत् ६
सोऽह देव तवादेशात् प्रजा धर्मेण शासयन्
पुण्येन पुण्यकर्तारं पापं पापेन कर्मणा ७
सम्यग्विचार्य मुनिभिर्धर्मशास्त्रादिभिर्विभो
कल्पादौ वर्तमानस्य यावद्यावद्दिनं तव ८
सोऽह त्वदीयेन विभो नियोगेनैव शक्नुयाम्
कर्तुं रुक्माङ्गदेनाद्य पराभूतो हि भूभुजा ९
भयाद्यस्य जगन्नाथ पृथिवी सागराम्बरा
न भुङ्क्ते वासरे विष्णोः सर्वपापप्रणाशने १०
विहाय सर्वधर्मांस्तु विहाय पितृपूजनम्
विहाय देवपूजां च तीर्थस्नानादिसत्क्रियाम् ११
योगसाङ्ख्यावुभौ त्वक्त्वा ज्ञानं ज्ञेयं च मानद

त्यक्त्वा स्वाध्यायहोमांश्च कृत्वा पापानि भूरिशः १२
प्रयान्ति वैष्णवं लोकमुपोष्य हरिवासरम्
मनुजाः पितृभिः सार्द्धं तथैव च पितामहैः १३
तेषामपीह पितरः पितृणां पितरस्तथा
तथा मातामहा यान्ति मातुर्ये जनकादयः १४
तेषामपि जनेतारो जनितृणां हि पूर्वजाः
एतद्दुःखं पुनर्देव मम मर्मविभेदनम् १५
प्रियायाःपितरो यान्ति मार्जयित्वा लिपिं मम
पितृणां बीजतो यस्माद्धात्र्या कुक्षौ धृतो यतः १६
यदेकः कुरुते कर्म तदेकेनैव भुज्यते
ततोऽन्यस्य कृतं ब्रह्मन्बीजं धात्रीसमुद्भवम् १७
तारयेत्स उभौ पक्षौ यत्पिण्डो यस्य विग्रहः
न भार्याया भवेद्बीजं भार्या न कुक्षिधारिणी १८
कथं तस्या जगन्नाथ पक्षो याति परं पदम्
जामातुः पुण्यमाहात्म्यात्तेन मे शिरसो रुजा १९
न मे प्रयोजनं देव नियोगेनेदृशेन वै
एकादश्युपवासी यः स मां त्यक्त्वा व्रजेद्धरिम् २०
कुलत्रयं समुद्धृत्य आत्मना सह पद्मज
त्यक्त्वा तु मामकं मार्गं प्रयाति हरिमन्दिरम् २१
न यज्ञैस्तादृशैर्देव गतिं प्राप्नोति मानवः
न तीर्थैर्नापि दानैर्वा न व्रतैर्विष्णुवर्जितैः २२
न जले पावके वापि मृतः प्राप्नोति तां गतिम्
योगेन सम्प्रणष्टो वा भृगुपातेन वा विधे २३
तादृशीं न गतिं याति यादृशीं वैष्णवव्रती
गतिं मतिमतां श्रेष्ठ सत्यमेतदुदीरितम् २४
हरेर्दिने धातृफलाङ्गलिप्तो विमुक्तवाञ्छारसभोजनो नरः
प्रयाति लोके धरणीधरस्य विदुष्टकर्मापि मनुष्यजन्मा २५
सोऽह निराशो भुवि हीनकर्मा तवागतः पादसरोजयुग्मम्
विज्ञप्तिमात्राभयदाप्तिकालं कुरुष्व सर्वस्थितिनाशहेतोः २६
मा स्युस्तदा पापकृतो विहीना यन्मामकैर्भूतगणैर्मनुष्याः

नियन्त्रिताः शृङ्खलरज्जुबन्धनैः समीपगा मे वशगा भवेयुः २७
भग्नस्तु मार्गो रवितापयुक्तो यद्विष्णुसङ्घैरतितीव्रहस्तैः
विमुच्य कुम्भीं सकलो जनौघः प्रयाति तद्धाम परात्परस्य २८
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे यमवाक्यं नाम चतुर्थोऽध्यायः ४

अथपञ्चमोऽध्यायः

यम उवाच-
घृष्टतां समनुप्राप्तः पन्था देवस्य चक्रिणः
अच्छिद्रैर्गम्यमानैश्च नरैस्त्रिभुवनार्चित १
अप्रमाणमहं मन्ये लोकं विष्णोर्जगत्पते
यो न पूर्यति लोकौघैः सर्वसत्वसरोरुहैः २
माधवावसथेनैव समस्तेन पितामह
स्वकर्मस्था विकर्मस्थाः शुचयोऽशुचयोऽपि वा ३
उपोष्य वासरं विष्णोर्लोकं यान्ति नृपाज्ञया
सोऽस्माकं हि महान् शत्रुर्भवतां च विशेषतः ४
निग्राह्यो जगतां नाथ भवेन्नास्त्यत्र संशयः
तेन वर्षसहस्रेण शासितं क्षितिमण्डलम् ५
अप्रमेयो जनो नीतो वैष्णवं हरिवल्लभम्
आरोपयित्वा गरुडे कृत्वा रूपं चतुर्भुजम् ६
पीतवस्त्रसुसंवीतं स्त्रग्विणं चारुलेपनम्
यदि स्थास्यति देवेश माधव्यां माधवप्रियः ७
समस्तं नेष्यते लोकं विष्णोः पदमनामयम्
एष दण्डः पटो ह्येष तव पद्भ्यां विसर्जितः ८
लोकपालत्वमतुलं मार्जितं तेन भूभुजा
रुक्माङ्गदेन देवेश धन्या सा स धृतो यया ९
सर्वदुःखविनाशाय मातृजातो गुणाधिकः
किमपत्येन जातेन मातुः क्लेशकरेण हि १०
यो न तापयते शत्रून् ज्येष्ठे मासि यथा रविः
वृथाशूला हि जननी जाता देव कुपुत्रिणी ११
यस्य न स्फुरते कीर्तिर्घनस्थेव शतह्रदा

यः पितुर्नोद्धरेत्पक्षं विद्यया वा बलेन वा १२
मातुर्जठरजो रोगः स प्रसूतो धरातले
धर्मे चार्थे च कामे च प्रतीपो यो भवेत्सुतः १३
मातृहा प्रोच्यते सद्भिर्वृथा तस्यैव जीवितम्
एका हि वीरसूरेव विरञ्चे नात्र संशयः १४
यया रुक्मांगदो जातो मल्लिपेर्मार्ज्जनाय वै
नेदं व्यवस्थितं देव क्षितौ केनापि भूभुजा १५
पुराणेऽपि जगन्नाथ न श्रुतं पटमार्जनम्
सोऽह न जानामि कदाचिदीश दृष्ट्वा क्षितीशं हरिसेवने स्थितम्
प्रवादमानं पटहं सुघोरं प्रलोपमानं मम वेश्ममार्गम् १६
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे यमविलापनं नाम पञ्चमोऽध्यायः ५

अथषष्ठोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच-
किमाश्चर्यं त्वया दृष्टं कथं वा खिद्यते भवान्
सद्गुणेषु च सन्तापः स तापो मरणान्तिकः १
यस्योच्चारणमात्रेण प्राप्यते परमं पदम्
तमुपोष्य कथं सौरे न गच्छति नरस्त्विति २
एको हि कृष्णस्य कृतः प्रणामो दशाश्वमेधावभृथेन तुल्यः
दशाश्वमेधी पुनरेति जन्म कृष्णप्रणामी न पुनर्भवाय ३
कुरुक्षेत्रेण किं तस्य किं काश्या विरजेन वा
जिह्वाग्रे वर्तते यस्य हरिरित्यक्षरद्वयम् ४
ब्राह्मणः श्वपचीं गच्छन् विशेषेण रजस्वलाम्
अन्नमश्नन्सुरापक्वं मरणे यो हरिं स्मरेत् ५
अभक्ष्यागम्ययोर्जातं विहाय पापसञ्चयम्
स याति विष्णुसायुज्यं विमुक्तो भवबन्धनैः ६
यन्नामोच्चारणान्मोक्षः कथं न तदुपोषणे
यस्मिन्सङ्गीयते सोऽपि चिन्त्यते पुरुषोत्तमः ७
लीलया चोच्चरेद्देवं शृणुयाच्च जनार्दनम्
गङ्गाम्भः पूतपुण्यत्वे स नरः समतां व्रजेत् ८

अस्माकं जगतां नाथो जन्मदः पुरुषोत्तमः
कथं शासति दुर्मेधास्तस्य वासरसेविनम् ९
यस्त्वं न चूर्णितस्तैस्तु यस्त्वं बद्धो न तैर्दृढम्
तदस्माकं कृतं मानं मे तत्त्वं नावबुध्यसे १०
यो नियोगी न जानाति नृपभक्तान्वरान् क्षितौ
कृत्स्नायासेन संयुक्तः स तैर्निग्राह्यते पुनः ११
राजेष्टा न नियोक्तव्याः सापराधा नियोगिना
स्वामिप्रसादात्सिद्धास्ते विनिन्युर्व्वै नियोगिनम् १२
एवं हि पापकर्तारः प्रणता ये जनार्दने
कथं संयमिता तेषां बाल्याद्भास्करनन्दन १३
शैवैर्भास्करभक्तैर्वा मद्भक्तैर्वा दिवाकरे
करोमि तव साहाय्यं हरिभक्तैर्न भास्करे १४
सर्वेषामेव देवनामादिस्तु पुरुषोत्तमः १५
मधुसूदनभक्तानां निग्रहो नोपपद्यते
व्याजेनापि कृता यैस्तु द्वादशी पक्षयोर्द्वयोः १६
तैः कृते अवमाने तु तव नाहं सहायवान् १७
कृते सहाये तव सूर्यसूनो भवेदनीतिर्मम देहघातिनी
विपर्ययो ब्रह्मपदात्सुपुण्यात्कृतेन मार्गे सह विष्णुभक्तैः १८
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे ब्रह्मवाक्यं नाम षष्ठोऽध्यायः ६

अथसप्तमोऽध्यायः

यम उवाच-
प्राप्तं तात मया सार्द्धं वेदाङ्घ्रिनमने हितम्
नाहं गच्छामि योगान्तं पुनरेव जगत्पते १
प्रशासति महीं भूपे हाटकाङ्गदसंज्ञके
तमेकं देवताश्रेष्ठं सम्प्राप्ते हरिवासरे २
यदि चालयसे धैर्यात्ततोऽह तव किङ्करः
स मे शत्रुर्महान्देव तेन लुप्तः पटो मम ३
तमेकं भोजयित्वा तु कार्ष्णेऽहनि महीपतिम्
कृतकृत्यो भविष्यामि गयापिण्डप्रदो यथा ४

अद्य प्रभृति देवेशो यैर्नरैः संस्मृतो हरिः
उपोषितः स्तुतो वापि न नियम्या मया हि ते ५
हरिरिति सहसा ये सङ्गृणन्तिच्छलेन
जननि जठरमार्गात्ते विमुक्ता हि मर्त्याः
मम पटविलिपिं ते नो विशंति प्रवीणा
दिविचरवरसङ्घैस्ते नमस्या भवन्ति ६
सौतिरुवाच-
वैवस्वतस्य कार्येण तत्सम्मानचिकीर्षया
चिन्तयामास देवेशो विरिंचिः कुशलाञ्छनः ७
चिन्तयित्वा क्षणं देवः सर्वभूतैश्च भूषितः
भूतत्रासनमात्रं तु रूपं स जगृहे विभुः ८
तस्मिन्नुत्पादयामास प्रमदां लोकमोहिनीम्
सर्वयोषिद्वरा देवी मनसा निर्मिता बभौ ९
सा बभूवाग्रतस्तस्य सर्वालङ्कारभूषिता
दृष्ट्वा पितामहस्तां तु रूपद्रविणसंयुताम् १०
प्राहेमान् पश्यतो ह्येतां स्वकान्वै काममोहितान्
प्रत्यवायभयाद्ब्रह्मा चक्षुषी संन्यमीलयत् ११
सरागेणेह मनसा सरागेणेह चक्षुषा
चिन्तयेद्वीक्षयेद्वापि जननीं वा सुतामपि १२
वधूं वा भ्रातृजायां वा गुरोर्भार्यां नृपस्त्रियम्
स याति नरकं घोरं संचिंत्य श्वपचीमपि १३
दृष्ट्वा हि प्रमदा ह्येता यः क्षोभं व्रजते नरः
तस्य जन्मकृतं पुण्यं वृथा भवति नान्यथा १४
प्रसङ्गे दशसाहस्रं पुण्यमायाति सङ्क्षयम्
पुण्यस्य संक्षयात्पापी पाषाणखुर्भवेद्ध्रुवम् १५
तस्मान्न चिन्तयेत्प्राज्ञो ह्येता रागेण चक्षुषा
जनन्या अपि पादौ तु नादेयौ द्वादशाब्दिकैः १६
सुतैस्त्वभ्यङ्गकरणे पुनर्यौवनसंस्थितैः
षष्ट्यतीतां सुतोऽभ्यङ्गे नियुञ्जीत विचक्षणः १७
वृद्धो वापि युवा वापि न पादौ धावयेद्वधूम्

उभयोः पतनं प्रोक्तं रौरवेऽङ्गारसञ्चये १८
या वधूर्दर्शयेदङ्गं विवृतं श्वशुरस्य हि
पाणिपादाहता राजन् क्रिमिभक्ष्या भवेत्तु सा
वधूहस्तेन यः पापः पादशौचं करोति हि १९
स्नानं वाप्यथवाभ्यङ्गं तस्याप्येवंविधा गतिः
सूचीमुखैः कृष्णवक्त्रैर्भुज्यते कल्पसंस्थितिम् २०
तस्मान्न वीक्षयेन्नारीं सुतां वापि वधूं नरः
साभिलाषेण मनसा तत्क्षणात्पतते नरः २१
एवं सञ्चिन्तयित्वा च सूक्ष्मां दृष्टिं चकार ह
यदिदं वुर्तलं वक्त्रं सोन्नतं दृश्यते शुभम् २२
अस्थिपञ्जरमेतद्धि चर्ममांसावृतं त्विति
वसा मेदोऽथ नयने सोज्वले स्त्रीषु संस्थिते २३
अत्युच्छ्रितमिदं मांसं स्तनयोः समवस्थितम्
निम्नांशतां दर्शयति त्रिवली जठरस्थिता २४
पुनरेवाधिकं क्षिप्तं मांसं जघनवर्त्मनि
मूत्रद्वारमिदं गुह्यं यत्र मुग्धं जगत्त्रयम् २५
अपानवायुना जुष्टं सदैव प्रतिकुत्सितम्
भस्त्रावर्गाधिकं क्षिप्तं मांसं जघनवर्त्मनि २६
कृतं यद्वद्द्विधा काष्ठं तद्वज्जङ्घा द्विधा ध्रुवम्
शुक्रास्थिपूरितं मांसैः कथं सुन्दरतां व्रजेत् २७
मांसमेदोवसासारे किं सारं देहिनां वद
विष्ठामूत्रमलैः पुष्टे को देहे रज्यते नरः २८
एवं विचार्य बहुधा विरिञ्चिर्ज्ञानचक्षुषा
धैर्यं कृत्वा च नारीं तामुवाच गजगामिनीम् २९
यथाहि मनसा सृष्टा मया त्वं वरवर्णिनी
तथा भूतासि चार्वङ्गि मानसोन्मादकारिणी ३०
तमुवाच तदा सा तु प्रणम्य चतुराननम्
पश्य मूर्च्छान्वितं नाथ जगत्स्थावरजङ्गमम् ३१
मोहितं मम रूपेण सयोगि यदकल्मषम्
स नास्ति त्रिषु लोकेषु यः पुमान्मम दर्शनात् ३२

भवन्तमादितः कृत्वा न क्षोभं याति पद्मज
आत्मस्तुतिर्न कर्तव्या केनचिच्छुभमिच्छता ३३
स्तवनान्नरकं याति विशुद्धोऽपि च मानवः
तथापि स्तवनं ब्रह्मन् कर्तव्यं कार्यहेतुना ३४
साहं सृष्टा त्वया ब्रह्मन् कस्यचित्क्षोभणाय वै
तमादिश जगन्नाथ क्षोभयिष्ये न संशयः ३५
मां दृष्ट्वापि क्षितौ देव भूधरश्चापि मुह्यति
किं पुनश्चेतनोपेतः श्वासोच्छ्वासी नरस्त्विति ३६
तथा चोक्तं पुराणेषु नारीवीक्षणवर्णनम्
उन्मादकरणं नृणां दुश्चरव्रतनाशनम् ३७
सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेंद्रियाणां
लज्जां तावद्विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव
भ्रूचापाक्षेपयुक्ताः श्रवणपथगता नीलपक्ष्माण एते
यावल्लीलावतीनां न हृदि धृतिमुषो दृष्टिबाणाः पतन्ति ३८
धिक्तस्य मूढमनसः कुकवेः कवित्वं
यः स्त्रीमुखं च शशिनं च समीकरोति
भ्रूक्षेपविस्मितकटाक्षनिरीक्षितानि
कोपप्रसादहसितानि कुतः शशांके ३९
पीतं हि मद्यं मनुजेन नाथ करोति मोहं सुविचक्षणस्य
स्मृता च दृष्टा युवती नरेण विमोहयेदेव सुराधिका हि ४०
मोहनार्थं त्वया सृष्टा नराणां प्रपितामह
तमादिश जगन्नाथ त्रैलोक्यं मोहयाम्यहम् ४१
ब्रह्मोवाच-
सत्यमुक्तं त्वया देवि नासाध्यं भुवनत्रये
नागनासोरु सुभगे मत्तमातङ्गगामिनि ४२
या त्वं दूषयसे चेतो ममापि वरवर्णिनि
तन्मया सुगृहीतं तु कृतं ज्ञानाङ्कुशेन हि ४३
सा त्वं कथं न लोकानां चेतांस्यपहरिष्यसि
सत्यमेतद्विशालाक्षि तव रूपं विमोहनम् ४४
सामरं हि जगत्सर्वं निश्चेष्टमपि लक्षये

यन्निमित्तं मया सृष्टा तत्साधय वरानने ४५
वैदिशे नगरे राजा नाम्ना रुक्माङ्गदः क्षितौ
यस्य सन्ध्यावली भार्या तव रूपोपमा शुभे ४६
यस्यां धर्माङ्गदो जातो पितुरत्यधिकः सुतः
दशनागायुतबलः प्रतापेन रविर्यथा ४७
यः क्षान्त्या धरया तुल्यो गाम्भीर्ये सागरोपमः
तेजसा वह्निवद्दीप्तः क्रोधे वैवस्वतोपमः ४८
त्यागे वैरौचनिर्यद्वद्गतौ हि पवनोपमः
सौम्यत्वे शशितुल्यस्तु रूपवान् मन्मथो यथा ४९
जीवभार्गवयोस्तुल्यो यो नीतौ राजनन्दनः
पित्रा भुक्तं समस्तैकं जंबूद्वीपं वरानने ५०
धर्माङ्गदेन द्वीपानि सञ्जितान्यपराण्यपि
पित्रोस्तु व्रीडया येन न ज्ञातं प्रमदासुखम् ५१
स्वयं प्राप्ताः परित्यक्ता येन भार्याः सहस्रशः
यो न वाक्याद्विचलते सहैव हि पितुर्गृहे ५२
यस्य वै त्रीणि सुभगे मातॄणां चारुहासिनि
शतानि कनकाभासे त्वविशेषेण पश्यति ५३
तस्य धर्मप्रधानस्य पुत्ररत्नांचितस्य च
समीपं गच्छ चार्वङ्गि मन्दरे पर्वतोत्तमे ५४
तत्र वत्स्यति राजा वै तुरगेणातिवाहितः
तव गीतेन चार्वङ्गि मोहितोऽश्व विहाय च ५५
अधिरुह्य गिरेः पृष्टं स सङ्गं यास्यति त्वया
तत्र देवि त्वया वाच्यं मिलित्वा भूभुजा त्विह ५६
अहं भार्या भविष्यामि तव राजन्न संशयः
यद्ब्रवीमि ह्यहं नाथ तत्कार्यं हि त्वया ध्रुवम् ५७
मोहितस्तव रूपेण तथैव प्रतिपद्यते
यतस्तं शपथैर्धृत्वा दक्षिणेन करेण वै ५८
वाच्यः कतिपयैः सुभ्रु दिनैरपगतैस्त्विति
सुरते तव चार्वङ्गि यदा मुग्धो हि लक्ष्यते ५९
तदा प्रहस्य राज्ञो वै स्मारणीयं पुरा वचः

यस्त्वया शपथो राजन्कृतो मद्वाक्यपालने ६०
तत्पालय महीपाल मन्येऽहं समयस्त्विति
एवमुक्ते त्वया मुग्धो राजा वै सत्यगौरवात् ६१
पालयामि न सन्देहो ब्रूहि किं ते ददाम्यहम्
एवमुक्ते तु वचने त्वया वाच्यो वरानने ६२
रुक्माङ्गदो महीपालो धर्माङ्गदपिता शुभे
नोपवासस्त्वया कार्यो जातु वै हरिवासरे ६३
सुरतस्त्रंसकारी मे ह्युपवासो भवेत्प्रिय
सुमुग्धां यौवनोपेतां स्वभार्यां यो न सेवते ६४
पर्वापेक्षी दुराचारः स याति नरकं ध्रुवम्
त्रिरात्रमपविद्धाहं त्वया भूप उपोषणात् ६५
नाहं निमेषमप्येकं स्थातुं शक्ता त्वया विना
श्राद्धकाले तु सम्प्राप्ते उपाविष्टैर्द्विजैः किल ६६
याचते सङ्गमं भार्या यदि भोग्या तदैव सा
एवं सम्बोध्यमानोऽपि यदा राजा वचस्तव ६७
न करिष्यति चार्वङ्गि तदा वाच्यं परं वचः
यदि न त्यजसे राजन्नुपवासं हरेर्दिने ६८
स्वहस्तेन शिरश्छित्वा स्वपुत्रस्य वरासिना
धर्माङ्गदस्य राजेन्द्र ममोत्सङ्गे क्षिप स्वयम् ६९
यद्येतन्मत्प्रियं त्वं हि न करोषि महीपते
धर्मक्षीणो भवान् गन्ता नरके नात्र संशयः ७०
श्रुत्वा त्वदीयं वचनं वराङ्गने
न हिंस्यते प्राणसमं च पुत्रम्
सङ्गृह्य वाक्यं वसुधामराणां
सम्भोत्स्यते माधववासरेऽसौ ७१
ततो जनो यास्यति पूर्ववच्च
यमान्तिकं किङ्करपाशबद्धः
लिपिप्रमाणं नरकाधिवासी
भविष्यते साधु कृतं त्वया हि ७२
अथ यदि निहन्ति तनयं राजा सत्येन संयुतः श्रीमान्

निःशेषामरपूज्यं व्रजति पदं पद्मनाभस्य ७३
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीं प्रति ब्रह्मवाक्यं नाम

सप्तमोऽध्यायः ७

अथाष्टमोऽध्यायः

सौतिरुवाच-
सा श्रुत्वा ब्रह्मणो वाक्यं नारी कमललोचना
उवाच नाम मे देहि येन गच्छामि मन्दिरम् १
पित्रा नाम प्रकर्तव्यमपत्यानां जगत्पते
नाम पापहरं प्रोक्तं तत्कुरुष्व कुशध्वज २
ब्रह्मोवाच-
यस्मादिदं जगत्सर्वं त्वया सुन्दरि मोहितम्
मोहिनी नाम ते देवि सगुणं हि भविष्यति ३
दशावस्थागतः सम्यग् दर्शनात्ते भविष्यति
यदि प्राप्नोति वै सुभ्रु त्वत्सम्पर्कं सुखावहम् ४
एवमुक्ता वरारोहा प्रणम्य कमलासनम्
वीक्ष्यमाणामरैर्मार्गे प्रतस्थे मन्दराचलम् ५
तृतीयेन मूहूर्तेन सम्प्राप्ता गिरिमस्तकम्
यस्य संवेष्टने नागो वासुकिर्नहि पूर्यते ६
यो धृतो हरिणा पूर्वं मथितो देवदानवैः
षड्लक्षयोजनः सिन्धुर्यस्यासौ गह्वरो भवेत् ७
कूर्मदेहेन सम्पृक्तो यो न भिन्नो गिरिर्महान्
पतता येन राजेन्द्रा सिन्धोर्गुह्यं प्रदर्शितम् ८
गतं ब्रह्माण्डमार्गेण पयो यस्माद्गिरेर्द्विजाः
कूर्मास्थि घर्षता येन पावको जनितो महान् ९
यस्मिन्स वसते देवः सह भूतैर्दिगम्बरः
न देवैर्दानवैर्वापि दृष्टो यो हि द्विजोत्तमाः १०
दशवर्षसहस्राख्ये काले महति गच्छति
केयूरघर्षणे येन कृतं देवस्य चक्रिणः ११
रत्नानां मन्दिरं ह्येष बहुधातुसमन्वितः १२

क्रीडाविहारोऽपि दिवौकसां यस्तपस्विनां यस्तपसोऽपि हेतुः
सुराङ्गनानां रतिवर्द्धनो यो रत्नौषधीनां प्रभवो गिरिर्महान् १३
दशैकसाहस्रमितश्च मूले तत्सङ्ख्यया विस्तरतां गतोऽसौ
दैर्घ्येण तावन्ति हि योजनानि त्रैलोक्ययष्टीव समुच्छ्रितोऽसौ १४
सकाञ्चनै रत्नमयैश्च शृङ्गैः प्रकाशयन्भूमितलं वियच्च
यस्मिन्गतः कश्यपनन्दनो वै विरश्मितामेति विनष्टतेजाः १५
काञ्चनाकारभूताङ्गं सम्प्राप्ता काञ्चनप्रभा
सूर्यतेजोनिहन्तारं मन्दरं तेजसा स्वयम् १६
कुर्वती नृपकामार्थमुपविष्टा शिलातले
नीलकान्तिमये दिव्ये सप्तयोजनविस्तृते १७
तस्यां शिलायां राजेन्द्र लिङ्गं तिष्ठति कौलिशम्
दशहस्त प्रमाणं हि विस्तरादूर्ध्वसङ्ख्यया १८
वृषलिङ्गेति विख्यातं प्रासादाभ्रसमं परम्
तस्मिन्बाला द्विजश्रेष्ठाश्चक्रे सङ्गीतमुत्तमम् १९
तन्त्रीतालसमायुक्तं क्लमहानिकरं परम्
समीपवर्तिनी तस्य भूत्वा लिङ्गस्य भामिनी २०
मूर्च्छनातालसहितं गान्धारध्वनिसंयुतम्
तस्मिन्प्रवृत्ते राजेन्द्र गीते मन्मथवर्द्धने २१
बभूव स्थावराणां हि स्पृहा तस्मिन्मुनीश्वराः
न च दैवं न चादेवं गीतं तादृग्बभूव ह २२
मोहिनीमुखनिर्गीतं गीतं सत्वविमोहनम् २३
श्रुत्वैव गीतं हि दिगम्बरस्तु तेनैव रूपेण वराङ्गनायाः
कामातुरो भोक्तुमनाश्चचाल तां मोहिनीं पार्वतिदृष्टिलज्जः २४
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते मन्दरवर्णनं
नामाऽष्टमोऽध्यायः ८

अथनवमोऽध्यायः

सौतिरुवाच-
रुक्माङ्गदस्तु राजेन्द्रो भुक्त्वा भोगांस्तु मानुषान्
सम्पूज्य बहुशो देवं पीताम्बरधरं हरिम् १

दत्वा मूर्ध्नि पदं विप्राः शत्रूणां रणशालिनाम्
कृत्वा शून्यं यमपथं जित्वा वैवस्वतं यमम् २
वैकुण्ठस्य तु पन्थानं सम्पूर्णं मानवैः कृतम्
आहूय तनयं काले धर्माङ्गदमभाषत ३
एतां वसुमतीं पुत्र वसुपूर्णां समन्ततः
परिपालय वीर्येण स्वधर्मे कृतनिश्चयः ४
पुत्रे समर्थे जाते यो राज्यं न प्रतिपादयेत्
तस्य धर्मस्तथा कीर्तिर्विनश्यति न संशयः ५
समर्थेन च पुत्रेण यो न याति पिता सुखम्
अवश्यं पातकी सोऽपि विज्ञेयो भुवनत्रये ६
पितुर्भारक्षमः पुत्रो भारं नोद्वहते तु यः
मातुरुच्चारवज्जातो द्विजिह्वो विषवर्जितः ७
स पुत्रो योऽधिकख्यातः पितुर्भवति भूतले
प्रकाशयति सर्वत्र स्वकरैरिव भास्करः ८
पुत्रापनयजैर्दुःखै रात्रौ जागर्ति यत्पिता
स पुत्रो नरकं याति यावदाभूतसम्प्लवम् ९
पितुर्वचनमादृत्य सर्वं यः कुरुते गृहे
स याति देव सायुज्यं स्तूयमानो दिवि स्थितैः १०
सोऽह प्रजाकृते पुत्र आसक्तः कर्मभिः क्षितौ
न भुक्तं नैव सुप्तं तु स्वेच्छया पालने स्थितः ११
असमर्थे त्वयि सुत न प्राप्तं हि मया सुखम्
विष्णुवासरभोक्तृणां निग्रहे कृतबुद्धिना १२
केचिच्छैवे स्थिता मार्गे सौरे केचिद्व्यवस्थिताः
विरिञ्चिमार्गगाश्चान्ये पार्वत्याश्च स्थिताः परे १३
सायं च प्रातरासीना अग्निहोत्रे व्यवस्थिताः
बालो युवा वा वृद्धो या गुर्विणी वा कुमारिका १४
सरोगो विकलो वापि न शक्नोति ह्युपोषितुम्
इत्येवं जल्पितं यैस्तु तान्निरस्य समन्ततः १५
वचोभिस्तु पुराणोक्तैर्वासरैर्बहुभिस्त्वहम्
सम्बोधयित्वा बहुशः प्रजानां सुखहेतवे १६

निगृह्य तान्हरिदिने निराहारान्करोमि च
शास्त्रदृष्ट्या तु विदुषो मूर्खान्दण्डनपूर्वकम् १७
शासयित्वा कृताः सर्वे निराहारा हरेर्दिने
तेन मे न सुखं किञ्चिदवलीढं धरातले १८
कच्चिन्न दुःखेन जनान्योजयेत्किल पुत्रक
स्वेभ्यो वापि परेभ्यो वा यो रक्षेच्च प्रजा नृपः १९
तस्यामी ह्यक्षया लोकाः पुराणेषु प्रकीर्तिताः
सोऽह प्रजाकृते सौम्य संस्थितो नात्मनः क्वचित् २०
सौख्यमिच्छाम्यहं भोक्तुं मृगयादिसमुद्भवम्
न पानद्यूतजं पुत्र कामयेऽह कदाचन २१
एषु सक्तोऽचिरात्पुत्र विनाशं याति पार्थिवः
त्वत्प्रसादादहं पुत्र मृगया व्याजतोऽधुना २२
गिरीन्वनानि सरितः सरांसि विविधानि च
भोक्तुकामः प्रियान्कामांस्त्वयि भारं निवेश्य च २३
एतत्सर्वं समाख्यातं यत्स्थितं हृदये मम
कृते तव महाकीर्तिरकृते नरकस्थितिः २४
धर्मांगद उवाच-
सर्वमेतत्करिष्यामि भुङ्क्ष्व भोगान्मनोऽनुगान्
गुर्वीं राज्यधुरं तात त्वदीयामुद्धराम्यहम् २५
नहि मेऽन्य स्मृतो धर्मस्त्वद्वाक्यकरणं विना
पितुर्वाक्यमकुर्वाणः कुर्वन्धर्मानधो व्रजेत् २६
तस्मात्करिष्ये वचनं त्वदीयं प्राञ्जलि स्थितः
एवमुक्ते तु वचने राजा हृष्टो बभूव ह २७
गन्तुकामो मृगान्भूयो लब्ध्वा ज्ञात्वा वनं ततः
धर्माङ्गदोऽपि हृष्टात्मा प्रजा आहूय चाब्रवीत् २८
पित्रा नियुक्तो भवतां पालनाय हिताय च
पितुर्वाक्यं मया कार्यं सर्वथा धर्ममिच्छता २९
नान्यो हि धर्मः पुत्रस्य पितुर्वाक्यं विना प्रजाः
मयि दण्डधरे शास्ता न यमो भवति क्वचित् ३०
एवं ज्ञात्वा तु युष्माभिः स्मर्तव्यो गरुडध्वजः

ब्रह्मार्पणप्रयोगेण यजनीयो जनार्दनः ३१
ममत्वं हि परित्यज्य स्वजातिविहितेन च
ये न वो ह्यन्वया लोका भवेयुर्नात्र संशयः ३२
पितृमार्गाधिको ह्येष भवतां दर्शितः प्रजाः
ब्रह्मार्पणक्रियायुक्ता भवन्तु ज्ञानकोविदाः ३३
न भोक्तव्यं हरिदिने पैत्रो मार्गस्तु शाश्वतः
विशेषो हि मयाख्यातो भवतां ब्रह्मसंस्थितिः ३४
प्रयोक्तव्या च तत्त्वज्ञैः पुनरावृत्तिदुर्लभा
यदुपोष्यं हरिदिनं तदवश्यमिति स्थितिः ३५
अनुनीय प्रजाः सर्वाः समाश्वास्य पुनः पुनः
न दिवा न च शर्वर्यां शेते धर्माङ्गदः सदा ३६
सर्वत्र भ्रमते शौर्यात्कुर्वन्निष्कण्टकां क्षितिम्
पटहो रटते नित्यं मृगारिरिपुमस्तके ३७
अभुक्त्वा द्वादशीं लोका ममत्वेन विवर्जिताः
त्रिविधेषु च कार्येषु देवेशश्चिन्त्यतां हरिः ३८
हव्यकव्यवहो देवः स एव पुरुषोत्तमः
सूर्ये यो हि कृशाकाशे विसर्गे जगतां पतिः ३९
स्मर्त्तव्यो मनुजैः सर्वैर्धर्मकामार्थकामुकैः
स्वजातिविहितोऽप्येवं सन्मार्गे चैव माधवः ४०
स एव भोक्ता भोक्तव्यः स एव पुरुषोत्तमः
विनियोगस्तु तस्यैव सर्वकर्मसु युज्यते ४१
एवं रटन्ति विप्रेद्राः पटहे मेघनिःस्वने
एवं धर्ममवाप्याथ पिता धर्माङ्गदस्य हि ४२
ज्ञात्वा पुत्रं क्रियोपेतमात्मनो ह्यधिकं द्विजाः
उवाच भार्यां संहृष्टः स्थितां लक्ष्मीमिवापराम् ४३
सन्ध्यावलि ह्यहं धन्यस्त्वं चापि वरवर्णिनी
उभयोर्जनितः पुत्रः शशाङ्कधवलः क्षितौ ४४
कर्णाभ्यां श्रूयते मोक्षो न दृष्टः केनचित्क्वचित्
सोऽस्माभिरधिकं प्राप्तो मोक्षः सत्पुत्रसंभवः ४५
पुत्रे विनयसम्पन्ने वृत्तशौर्यसमन्विते

प्रतापिनि वरारोहे पितुर्मोक्षो गृहे ध्रुवम् ४६
आनन्दं ब्रह्मणो रूपं शतानन्दं सुतेन यः
पिता भवति चार्वङ्गि सत्कर्मकरणैः शुभैः ४७
नैतत्साम्यं भवेद्देवि लोके स्थावरजङ्गमे
सत्पुत्रः पितुरादाय भारमुद्वहते तु यः ४८
सोऽह गमिष्यामि वनाय हृष्टो विहारशीलो मृगहिंसनाय
स्वेच्छाचरश्चाथ विशालनेत्रे विमुक्तपापो जनरक्षणाय ४९
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे रुक्माङ्गदधर्माङ्गदसंवादो नाम
नवमोऽध्यायः ९

अथदशमोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच -
ततः प्राह विशालाक्षी भर्तुर्वाक्यं निशम्य सा
सत्यमुक्तं त्वया राजन्पुत्रसौख्यात्परं सुखम् १
न भवेदिह राजेन्द्र मुनीनां भाषितं यथा
तुल्यं भवति लोकेऽस्मिन् विष्णवाख्यस्य परस्य हि २
पुत्रेभारस्त्वया न्यस्तः सप्तद्वीपसमुद्भवः
मार्गी हिंसां परित्यज्य यज्ञैरिष्ट्वा जनार्दनम् ३
भोगस्पृहां परित्यज्य सेवस्य सुरनिम्नगाम्
एतन्न्याय्यं भवति भो न न्याय्यो मृगनिग्रहः ४
हृदये नखपातो हि वृद्धाया भूपते यथा
तथा विषयसेवा हि पितॄणां पुत्रिणां विदुः ५
गृहे वापि हृषीकेशं पूजयस्व महीपते
निर्दोषमृगयूथानां न युक्तं सूदनं तव ६
अहिंसा परमो धर्मः पुराणे परिकीर्तितः
हिंसया वर्तमानस्य व्यर्थो धर्म्मो भवेदिति
कुर्वन्नपि वृथा धर्मान्यो हिंसामनुवर्तते ७
परैरुपहतां भूप नोपभुञ्जन्ति साधवः
षड्विधं नृपते प्रोक्तं विद्वद्भिर्जीवघातनम् ८
अनुमोदयिता पूर्वं द्वितीयो घातकः स्मृतः

विश्वासकस्तृतीयोऽपि चतुर्थो भक्षकस्तथा
पञ्चमः पाचकः प्रोक्तः षष्ठो भूपात्र विक्रयी
हिंसया संयुतं धर्ममधर्मं च विदुर्बुधाः ९
न पापं कुरुते भूप पुत्रे भारं निवेश्य वै
धर्मं समाश्रयन्सम्यक्सञ्जातपलितः पिता १०
परित्यज्य इमं भावं मृगहिंसासमुद्भवम्
मृगशीला हि राजानो विनष्टाः शतशो नृप ११
तस्माद्दुष्टं हि तन्मन्ये यदत्र मृगपातनम्
दया वरा मृगे राज्ञां धर्मिणामपि दृश्यते १२
निवारितो मया हि त्वं हितबुद्ध्या पुनः पुनः
एवं ब्रुवाणां तां भार्यां नृपो वचनमब्रवीत् १३
नहि हिंसे मृगान्देवि मृगव्याजेन कानने
पर्य्यटिष्ये धनुष्पाणिः कुर्वन्कण्टकशोधनम् १४
जनमध्ये सुतो मेऽस्तु काननेऽह वरानने
श्वापदेभ्यश्च दस्युभ्यः प्रजा रक्ष्या महीभृता १५
आत्मनावाथ पुत्रेण गोपनीयाः प्रजा शुभे
प्रजा अरक्षन्नृपतिः सधर्म्मोऽपि व्रजत्यधः १६
सोऽह रक्षणमुद्दिश्य गमिष्यामि वनं प्रिये
विमुक्तभावोऽहमिति मेरुशृङ्गे रविर्यथा १७
एवमुद्दिश्य तां राजा आरुरोह हयोत्तमम्
दोषापतिसमप्रख्यं निर्दोषं क्षितिभूषणम् १८
देववाहसमं रूपे प्रभञ्जनसमं जवे
धरामादृत्य भूपालो दत्वा तं दक्षिणं करम् १९
सहस्रकोटिदातारं कामिनीकुचपीडनम्
अशोकपल्लवाकारं वज्राङ्कुशविरोहणम् २०
सम्प्रतस्थे महीपालश्चालयानो महीतलम्
साधयानो ययौ देशान्काननं स नृपोत्तमः २१
वाजिवेगेन निर्द्धूता वारणाः स्यन्दना हयाः
पदातयो निपेतुस्ते मूर्च्छिताः क्षितिमण्डले २२
स राजा सहसा प्राप्तो मुनीनामाश्रमं परम्

योजनानां समुत्तीर्य शतमष्टोतरं नृप २३
प्रविवेशाश्रमं रम्यं कदलीखराडमरिडतम्
अशोकबकुलोपेतं पुन्नागसरलावृतम् २४
मातुलिङ्गैः कपित्थैश्च खर्जूरैः पनसादिभिः
नारिकेलैस्तथा तालैः केतकैः सिन्दुवारकैः २५
चन्दनैः सतमालैश्च सालैः पिप्पलचम्पकैः
क्रमुकैर्दाडिमैश्चैव धात्रीवृक्षैः सहस्रशः २६
निम्बवृक्षैश्च बहुशस्तथाम्रैर्लोध्रपादपैः
परिपक्वफलैर्नम्रैः खगारूढैः समावृतम् २७
हृद्येन वायुना युक्तं पुष्पगन्धावृतेन हि
पश्यमानो मुनिं राजा ददर्श हुतभुक्प्रभम् २८
वामदेवं द्विजवरं बहुशिष्यसमावृतम्
अवरुह्य हयाद्दृष्ट्वा प्रणनाम च सादरम् २९
तेनापि मुनिना राजा ह्यर्घाद्यैरभिपूजितः
उपविश्यासने कौशे प्राह संहृष्टया गिरा ३०
अद्य मे पातकं क्षीणं सम्प्राप्तं कर्मणः फलम्
दृष्ट्वा तव पदाम्भोजं सम्यग्ध्यानपरस्य च ३१
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य रुक्माङ्गदमहीपतेः
संपृष्ट्वा कुशलं प्राह वामदेवो मुदान्वितः ३२
राजंस्त्वयातिपुरायेन विष्णुभक्तेन वीक्षितः
ममाश्रमो महाभाग पुरायो जातो धरातले ३३
कस्तेऽन्यस्तुल्यतामेति पार्थिवो धरणीतले
येन वैवस्वतो मार्गो भग्नो निर्जित्य वै यमम् ३४
प्रापितः सकलो लोको वैकुराठं पदमव्ययम्
उपोषयित्वा नृपते द्वादशीं पापनाशिनीम् ३५
चतुर्भिः शोभनोपायैः प्रजाः संयम्य भूतले
स्वकर्मस्था विकर्मस्था नीता मधुभिदः पदम् ३६
सोऽस्माकं द्रष्टुकामानां संप्राप्तो दर्शनं नृप
श्वपचोऽपि महीपाल विष्णुभक्तो द्विजाधिकः ३७
विष्णुभक्तिविहीनस्तु द्विजोऽपि श्वपचाधिकः

दुर्लभा भूप राजानो विष्णुभक्ता महीतले ३८
नावैष्णवो भवेद्राजा क्षितिलक्ष्मीप्रसाधकः
यो न राजा हरेर्भक्तो देवेष्वन्येषु भक्तिमान् ३९
यथा जारे पतिं त्यक्त्वा रता स्त्री स तथा नृपः
एवं व्यतिक्रमस्तस्य नृपतेर्भवति ध्रुवम् ४०
धर्मस्यार्थस्य कामस्य प्रज्ञायाश्च गतेरपि
तत्त्वया न्यायविहितं कृतं विष्णोः प्रपूजनम् ४१
तेन धन्योऽसि नृपते वयं धन्यास्तवेक्षणात्
इत्येवं भाषमाणं तु वामदेवं नृपोत्तमः ४२
उवाचावनतो भूत्वा प्रकृत्या विनयान्वितः
क्षामये त्वा द्विजश्रेष्ठ नाहमेतादृशो विभो ४३
त्वत्पादपांसुना तुल्यो नाहं विप्र भवामि हि
न विप्रेभ्योऽधिका देवा भवन्तीह कदाचन ४४
परितुष्टैर्द्विजैर्भक्तिर्जन्तोर्भवति माधवे
द्वेष्यो भवति तै रुष्टैः सत्यमेतन्मयेरितम् ४५
तमाह वामदेवस्तु ब्रूहि किं ते ददाम्यहम्
नादेयं विद्यते राजन्गृहायातस्य तेऽधुना ४६
अभीष्टं हि महीपाल यो ददाति महीतले
पटहं वासरे विष्णोः प्रजाभोजनवारणम् ४७
तमाह नृपतिर्विप्रं कृताञ्जलिपुटस्तदा
प्राप्तमेव मया सर्वं त्वदङ्घ्रियुगलेक्षणात् ४८
ममैकः संशयो ब्रह्मन् वर्तते बहुकालतः
तं पृच्छामि द्विजाग्र्यं त्वां सर्वसन्देहभञ्जनम् ४९
त्रैलोक्यसुन्दरी भार्या मम केन सुकर्मणा
या विलोकयते दृष्ट्या मां सदा मन्मथाधिकम् ५०
यत्र यत्र पदं देवी ददाति वरवर्णिनी
तत्र तत्र निधानानि प्रकाशयति मेदिनी ५१
यस्याश्चाङ्गं जराहीनं वलीपलितवर्जितम्
सदा भाति मुनिश्रेष्ठ शारदेन्दुप्रभा यथा ५२
विनाग्निनापि सा विप्र साधयत्येव षड्रसम्

अन्नं पचति यत्स्वल्पं तस्मिन्भुञ्जन्ति कोटयः ५३
पतिव्रता दानशीला सर्वभूतसुखावहा
नावज्ञा क्रियते ब्रह्मन् वाक्येनापि प्रसुप्तया ५४
यस्यां जातस्तु तनयो ममाज्ञायां स्थितः सदा
अहमेव धरापृष्ठे पुत्री द्विजवरोत्तम ५५
यस्य पुत्रः पितुर्भक्तो ह्यधिको गुणसञ्चयैः
एकद्वीपपतिश्चाहं विदितो धरणीतले ५६
पुत्रो ममाधिको जातः सप्तद्वीपप्रपालकः
मदर्थे येन विप्रेन्द्र समानीता नृपात्मजा ५७
विद्युल्लेखेति विख्याता रणे जित्वा महीभुजः
अथ तेनाधिपतिना रूपद्रविणशालिना ५८
षण्मासेन रणे जित्वा कृत्वा सर्वान्निरायुधान्
यो गत्वा प्रमदाराज्यं जित्वा ताः प्रमदा रणे ५९
आजहार शुभास्तासां मध्यादष्टौ वराङ्गनाः
प्रददौ मयि तां सर्वां प्रणम्य च पुनः पुनः ६०
यानि वासांसि दिव्यानि यानि रत्नानि भूतले
तानि मे प्रददौ पुत्रौ जनन्या तूपवर्णितः ६१
एकाह्ना पृथिवीं सर्वामतीत्य बहुयोजनाम्
पुनरायाति शर्वर्यां मत्पादाभ्यङ्गकारणात् ६२
निशीथेऽङगानि संवाह्य द्वारि तिष्ठति दंशितः
प्रबोधयन्प्रेष्यजनान्निद्रया सङ्कुलेन्द्रियान् ६३
तथायं मे मुनिश्रेष्ठ देहो रोगविवर्जितः
अप्रमेयं मम सुखं वशगा हि प्रिया गृहे ६४
वाजिनो वारणाश्चैव धनधान्यमनन्तकम्
वर्तते हि जनः सर्वो ममाज्ञापालकः क्षितौ ६५
केन कर्मप्रभावेण ममेदं साम्प्रतं सुखम्
इह जन्मकृतं वापि परजन्मकृतं तथा ६६
मम पुण्यं वद ब्रह्मन् विचार्य स्वमनीषया ६७
देहे न रोगो वशगा प्रिया च गृहे विभूतिर्नृहरौ च भक्तिः
विद्वत्सु पूजा द्विजदानशक्तिर्मन्येऽहमेतत्सुकृतप्रसूतम् ६८

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे रुक्माङ्गदवामदेवसंवादो नाम
दशमोऽध्यायः १०

अथैकादशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
तच्छ्रुत्वा नृपतेर्वाक्यं महाज्ञानी मुनीश्वरः
चिन्तयित्वा क्षणं ज्ञात्वा कारणं तमुवाच ह १
वामदेव उवाच-
पुरा त्वमवनीपाल शूद्रजातिसमुद्भवः
दारिद्र्येण पराभूतो दुष्टया भार्यया तथा २
परसेवनया चैव वेतनेन भुजिक्रिया
निवसन्दुःखसन्तप्तो बहुवर्षाणि पार्थिव ३
कदाचिद्द्विजसंसर्गात्तीर्थयात्रां गतो भवान्
ततः सर्वाणि तीर्थानि परिक्रम्य महीपते ४
द्विजसेवापरो जातो मथुरां पुण्यरूपिणीम्
तत्र स्नातं त्वया विप्रसङ्गेन यमुनाजले ५
विश्रान्तिसंज्ञके तीर्थे सर्वतीर्थोत्तमोत्तमे
मन्दिरे च वराहस्य कथ्यमानां कथां नृप ६
पुराणोक्तां च शुश्राव अशून्यशयनव्रतम्
चतुर्भिं पारणैर्यस्य निष्पत्तिस्तु विधीयते ७
येन चीर्णेन देवेशो जीमूताभः प्रसीदति
लक्ष्मीभर्ता जगन्नाथो निःशेषाघौघनाशनः ८
तत्कृतं भवता राजन्पुनरभ्येत्य मन्दिरम्
अशून्यशयनं पुण्यं गृहे वृद्धिकरं परम् ९
अकृत्वेदं महाराज व्रतं पातकनाशनम्
गार्हस्थ्यमनुतिष्ठेत वन्ध्यावन्निष्फलो भवेत्
सुखमीदृग्विधं लोके दुर्लभं प्रतिभाति मे १०
श्रावणस्य तु मासस्य द्वितीयायां महीपते
ग्राह्यमेतद्व्रतं पुण्यं जन्ममृत्युजरापहम् ११
लक्ष्मीयुक्तो जगन्नाथः पूजनीयोऽत्र पार्थिव

फलैः पुष्पैस्तथा धूपैश्चारुरक्तानुलेपनैः
शय्यादानैर्वस्त्रदानैस्तथा ब्राह्मणभोजनैः १२
तत्त्वया सर्वमेतद्धि कृतं राजन्सुदुस्तरम्
तस्यैव कर्मणः पुष्टिरशून्यस्य महीपते
इमानेवाग्रतः पुण्यास्त्वयोक्तान्विस्तराच्छृणु १३
नाप्रसन्ने जगन्नाथे भवेयुरिति निश्चितम्
पूर्वजन्मनि देवेशस्त्वयाशून्येन पूजितः १४
इह जन्मनि राजेन्द्र द्वादश्यार्चयसे हरिम्
अवश्यं प्राप्यसे राजन् विष्णोः सायुज्यतां ध्रुवम् १५
एष प्रश्नो मया राजन्व्याख्यातस्ते सुमङ्गलः
सम्पदां प्रभवोपेतो ज्ञातेरुत्कर्षणार्थकः १६
किमन्यत्ते महीपाल ददामीह करोमि च
अवश्यं सर्वयोग्योऽसि भक्तोऽसि त्वं जनार्दने १७
राजोवाच-
उत्सुकोऽह द्विजश्रेष्ठ मन्दरं पर्वतं प्रति
तत्राश्चर्याण्यनेकानि द्रष्टुकामस्तवाज्ञया १८
लघुर्भूत्वा गुरुं त्यक्त्वा पुत्रोपरि द्विजोत्तम
राज्यशासनजं भारं दुर्वहं यच्च भूमिपैः १९
सोऽह स्वेच्छाचरो यातो मत्कृत्यं तनयश्चरेत्
तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञो वामदेवोऽब्रवीदिदम् २०
एतद्धि परमं कृत्यं पुत्रस्य नृपपुंगव
यत्क्लेशात्पितरं प्रेम्णा विमोचयति सर्वदा २१
पितुर्वचनकारी च मनोवाक्कायशक्तितः
तस्य भागीरथीस्नानमहन्यहनि जायते २२
निरस्य पितृवाक्यं तु व्रजेत्स्नातुं सुरापगाम्
नो शुद्धिस्तस्य पुत्रस्य इतीत्थं वैदिकी श्रुतिः २३
स त्वं गच्छ यथाकामं कृतकृत्योऽसि भूपते
हरिप्रसादात्ते जातो वंशे पुत्रः स पुण्यकृत् २४
एवमुक्ते तु मुनिना समारुह्य तुरङ्गमम्
ययौ शीघ्रगतिः श्रीमान्सदागतिरिव स्वयम् २५

वीक्ष्यमाणो गिरीन्सर्वान्वनानि सरितस्तथा
सर्वाश्चर्याणि राजेन्द्रः सरांस्युपवनानि च २६
सोऽचिरेणैव कालेन सम्प्राप्तो मन्दराचलम्
भ्रामयित्वा गिरिं श्वेतं गन्धमादनमेव च २७
अतीत्य च महामेरुं दृष्ट्वा चैवोत्तरान्कुरुन्
शतसूर्यप्रतीकाशं सर्वतः कांचना वृतम् २८
सङ्घृष्टं हरिबाहुभ्यां स्रवन्तं काञ्चनं रसम्
तद्भूभागं नगाकीर्णं बहुधातुविभूषितम् २९
बहुनिर्झरसंयुक्तं बहुकन्दरभूषितम्
निम्नगायुतसम्पूर्णं धौतं गङ्गाजलैः शुभैः ३०
विश्वस्तैर्युवतीवृन्दैः कान्ताशर्मोपसेविभिः
घटप्रमाणैर्नृपते परिपक्वैः सुगन्धिभिः ३१
फलैर्युवतिसम्भूतैः कुचैरिव विभूषितम्
द्विरेफध्वनिसंयुक्तं कोकिलस्वरनादितम् ३२
अनेकसत्त्वविरुतैः समन्तान्नादितं गिरिम्
संपश्यमानो नृपतिर्विवेश स महागिरिम् ३३
आरोढुकामस्तु कुतूहलात्तमन्वेषयन्केन पथा प्ररोहम्
स वीक्षते यावदसौ समन्तात्तावत्समस्तं द्रुमपक्षिसंघम् ३४
विसर्पमाणं ध्वनिना गृहीतं विमोहिनीवक्त्रसमुद्भवेन
उपप्लवन्तं तरसा महीपस्तेनैव सार्द्धं स जगाम तूर्णम् ३५
तस्याऽपि कर्णे ध्वनिराविवेश विमोहिनीवक्त्रसमद्भवो यः
विमोहितो येन विमुच्य वाहं त्रिविक्रमेणेव विलङ्घ्यमानम् ३६
मार्गं गिरेर्मोहिनिगीतमुग्धं क्षणेन राजा सहसा ददर्श
गिरौ स्थितां तप्तसुवर्णभासं कामस्य यष्टीमिव निर्मितां च ३७
शक्रस्य लिङ्गं गगने प्रसक्तं सम्पूजयन्तीमिव लोकसूत्यै
क्षमास्वरूपामिव वै रसाया गिरेः सुताया इव रूपराशिम् ३८
सिन्धोस्तु वेलामिव रूपयुक्तां तस्यास्तनुं वै रतिमन्दिराख्याम्
विकर्षमाणां सहसा त्रिनेत्रं लिङ्गाश्रयं देवविनोदनार्थम् ३९
तत्पुण्यकर्त्तुर्मनसाभिलाषां व्यवस्थितो मोहिनिरूपदर्शी
विमोहितोऽसौ निपपात राजा विमोहिनीकामशरेण विद्धः ४०

ज्वरेण तीव्रेण गृहीतदेहः समीपमस्याः स ससर्प शीघ्रम्
विसर्पिणं भूमिपतिं सुनेत्रा विलोकयामास कटाक्षदृष्ट्या ४१
विमुच्य वीणां विरराम गीतात्प्राप्तं च कार्यं सहसैव मेने
विधूनयन्ती मृगपक्षिसङ्घान्सुवाससा गण्डभुजौ निवार्य ४२
शिलीमुखान् श्वाससुगन्धमुग्धान् जगाम देवी नृपतेः समीपम्
त्यक्त्वा हरं पूज्यतमं सुलिङ्गं गत्वा तु पार्श्वे तमुदारचेष्टा ४३
विमोहिनी नीरजपत्रनेत्रा उवाच वाक्यं मधुरं मनोज्ञम्
रुक्माङ्गदं कामशराभितप्तमुत्तिष्ठ राजन्वशगा तवाहम् ४४
किं मूर्च्छया देहमिमं क्षिणोषि यस्त्वं धराभारमिमं महान्तम्
तृणीकृतं भूप समुद्वहेथा यन्मामकं रूपमवेक्ष्य हारि ४५
किं मुह्यसे दुर्बलगौरिवेह पङ्के निमग्ना सुदृढो भव त्वम्
धीरोऽसि वीरोऽसि विडम्बयेथाः किमर्थमात्मानमुदारचेष्टम् ४६
यद्यस्ति वाञ्छा तव भूपतीश ममानुकूले सुरतेऽतिहृद्ये
प्रदाय दानं च सुधर्मयुक्तं भुङ्क्ष्व स्वदासीमिव मां रतिज्ञाम् ४७
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीदर्शनं नाम एकादशोऽध्यायः   ११

अथद्वादशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
व्याहृते शोभने वाक्ये मोहिन्या नृपतिस्तदा
उन्मील्य नेत्रे राजेन्द्र शतपत्रनिभे तथा १
सगद्गदमुवाचेदं मुग्धो मोहिनिदर्शनात्
मया बाले सुबहुशः पूर्णचन्द्रनिभाननाः २
दृष्टास्तथानुभूताश्च नेदृग्दृष्टं वपुः क्वचित्
यादृशं त्वं धारयसे रूपं लोकविमोहनम् ३
सोऽह दर्शनमात्रेण त्वदीयेन वरानने
मनोभवशरैर्विद्धः पतितः सहसा क्षितौ
अजल्पितवचो देवि मोहितस्तव तेजसा ४
कुरु प्रसादं करभोरु मह्यं दास्यामि सर्वं तव चित्तसंस्थम्
नादेयमस्तीह जगत्त्रयेऽपि तवानुरागेण निबद्धचेतसः ५
इमां धरां भूधरभूषिताङ्गीं समुद्रवस्त्रां शशिसूर्यनेत्राम्

घनस्तनीं व्योमसुबद्धदेहां निष्काननां सुन्दरि वामशीलाम् ६
पातालगुह्यां बहुवृक्षरोमाढ्यं सप्ताधरां सुभ्रु तवास्मि दाता
सकोशबद्धां गजवाजिपूर्णां समन्त्रिहृद्यां नगरैः समेताम् ७
आत्मानमपि दास्यामि तव चार्वङ्गि सङ्गमे
किं पुनर्द्धनरत्नादि प्रसीद मम मोहिनि ८
नृपस्य वचनं श्रुत्वा मोहिनी मधुराक्षरम्
समुवाच स्मितं कृत्वा तमुत्थाप्य नृपं तदा ९
न धरां भूधरोपेतां वरये वसुधाधिप
यद्वदिष्याम्यहं काले तत्कार्यमविशङ्कया १०
भजिष्यामि न सन्देहः कुरुष्व समयं मम
राजोवाच-
येन सन्तुष्यसे देवि समयं तं करोम्यहम् ११
दशावस्थां गतो देहो मम त्वत्सङ्गमं विना १२
मोहिन्युवाच-
दीयतां दक्षिणो हस्तो बहुधर्मकरस्तव
येन मे प्रत्ययो राजन् वचने तावके भवेत् १३
राजा त्वं धर्मशीलोऽसि सत्यकीर्तिर्जगत्त्रये
न वक्तास्यनृतं काले मार्गोऽय लौकिकः कृतः १४
एवं ब्रुवाणां राजेन्द्रो मोहिनीं हृच्छयातुरः
अब्रवीन्नृपतिस्तां तु सुप्रसन्नमना नृप १५
जन्मप्रभृति वामोरु नानृतं भाषितं मया
स्वैरेष्वपि विहारेषु कदापि वरवर्णिनि १६
अथवा व्याहृतैर्वाक्यैः किमेभिः प्रत्ययाक्षरैः
दत्तो ह्येष मया हस्तो दक्षिणः पुण्यलाञ्छनः १७
यन्मया सुकृतं किञ्चित्कृतमाजन्म सुन्दरि
तत्सर्वं तव वामोरु यदिकुर्यान्न ते वचः १८
अन्तरे ह्येष दत्तो मे धर्मो भार्या भवाङ्गने
तव रूपेण मे क्षोभः सहसा प्रत्युपस्थितः १९
ऋतध्वजसुतश्चाहं नाम्ना रुक्माङ्गदो नृपः
इक्ष्वाकुवंशसम्भूतः सुतो धर्माङ्गदो मम २०

मृगव्याजेन गहनं प्रविष्टश्चारुलोचने
ततो दृष्टो वने हृद्यो वामदेवाश्रमो मया २१
मुनिना जल्पितं तत्र किञ्चित् तेन विसर्जितः
आरुह्य वाहनश्रेष्ठं मन्दरं द्रष्टुमागतः २२
भ्रममाणो गिरिवरं कुतूहलमनास्तदा
प्राप्तं मच्छ्रवणे गीतं तव वक्त्रविनिर्गतम् २३
तेन गीतेन चाकृष्टस्त्वत्समीपमुपागतः
दृष्टेः पथमनुप्राप्ता मम त्वं चारुलोचने २४
ततोऽह मूर्च्छितो देवि विसंज्ञः पतितः क्षितौ
सम्प्रतं चेतनायुक्तस्तव वाक्यामृतेन हि २५
पुनर्जातमिवात्मानं मन्येऽह लोकमोहिनि
प्रत्युत्तरप्रदानेन प्रसादं कर्त्तुमर्हसि २६
नृपेणैवं समुद्दिष्टा मोहिन्याहोत्तरं वचः
अहं ब्रह्मभवा राजंस्त्वदर्थं समुपागता २७
श्रुत्वा कीर्तिं स्मरोपेता मन्दरं कनकाचलम्
परित्यज्य सुरान्सर्वान्विश्वम्भरपुरोगमान् २८
समाहितमनास्त्वत्र तपस्यानिरता स्थिता
सम्पूजयन्ती देवेशं गीतदानेन शङ्करम् २९
गीतदानमहं मन्ये सुराणामतिवल्लभम्
सर्वदानाधिकं भूप ह्यनन्तगतिदायकम् ३०
येन तुष्टः पशुपतिः सद्यः प्रत्युपकारकः
ईप्सितोऽय मया प्राप्तो भवानवनिपालकः ३१
अभिप्रीतोऽसि मे राजन्नभिप्रीता ह्यहं तव ३२
तमेवमुक्त्वा द्विजराजवक्त्रा करं गृहीत्वा नृपतेस्तु वेगात्
उत्थापयामास धराशयानमिन्द्रस्य यष्टीमिव मोहिनी सा ३३
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे समयकरणं नाम द्वादशोऽध्यायः १२

अथत्रयोदशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
उत्थापयित्वा राजानं मोहिनी वाक्यमब्रतीत्

मा शङ्कां कुरु राजेन्द्र कुमारीं विद्ध्यकल्मषाम् १
उद्वहस्व महीपाल गृह्योक्तविधिना हि माम्
अनूढा कन्यका राजन् यदि गर्भं बिभर्ति हि २
प्रसूयति दिवाकीर्तिं सर्ववर्णविगर्हितम्
चाण्डालयोनयस्तिस्रः पुराणे कवयो विदुः ३
कुमारीसंभवा त्वेका सगोत्रापि द्वितीयका
ब्राह्मण्यां शूद्रजनिता तृतीया नृपपुंगव ४
एतस्मात्कारणाद्राजन् कुमारीं मां समुद्वह
ततस्तां चपलापाङ्गी नृपो रुक्माङ्गदो गिरौ ५
उद्वाह्य विधिना युक्तस्तस्थौ राजा हसन्निव
राजोवाच-
न तथा त्रिदिवप्राप्तिः प्रीणयेन्मां वरानने ६
तव प्राप्तिर्यथा देवि मन्दरेऽस्मिन्सुखाय वै
मन्ये पुरन्दराद्देवि ह्यात्मानमधिकं क्षितौ ७
त्रैलोक्यसुन्दरीं प्राप्य भार्यां त्वां चारुलोचने
तस्माद्यदनुकूलं ते तत्करोमि प्रशाधि माम् ८
इहैव रमसे बाले अथवा मन्दिरे मम
मलये मेरुशिखरे वने वा नन्दने वद ९
तच्छ्रुत्वा नृपतेर्वाक्यं मोहिनी मधुरं नृप
उवाचानुशयं राजन्वचनं प्रीतिवर्द्धनम् १०
सपत्नीनां कटाक्षाणां क्षतानि नगरे मम
भविष्यन्ति महीपाल कथं गच्छामि ते पुरम् ११
मास्म सीमन्तिनी काचिद्धवेद्धि क्षितिमण्डले
यस्याः सपत्नीप्रभवं दुःखमामरणं भवेत् १२
साहं लब्धा महीपाल मनसा वशगा तव
ज्ञात्वा सपत्नीप्रभवं दुःखं भर्ता कृतो मया १३
वत्स्यामि पर्वतश्रेष्ठे बह्वाश्चर्यसमन्विते
न त्वं वससि राजेद्र सन्ध्यावल्या विना क्वचित् १४
तस्यास्त्वं विरहे दुःखी सपुत्राया भविष्यसि
दुःखेन भवतो राजन्भूरि दुःखं भवेन्मम १५

यत्रैव भवतः सौख्यं तत्राहमपि संस्थिता
यत्र त्वं रंस्यसे राजंस्तत्र मे मन्दरो गिरिः १६
भर्तृस्थाने हि वस्तव्यमृद्धिहीनेऽपि भार्यया
स मेरुः काञ्चनमयः सन्निधाने प्रचक्षते १७
मनोरथो नाम मेरुर्यत्र त्वं रमसे विभो
भर्तृस्थानं परित्यज्य स्वपितुर्वापि वर्जितम् १८
पितृस्थानाश्रयरता नारी तमसि मज्जति
सर्वधर्मविहीनापि नारी भवति सूकरी १९
एवं जानाम्यहं दोषं कथं वत्स्यामि मन्दरे
गमिष्यामि त्वया सार्द्धमीशस्त्वं सुखदुःखयोः २०
मोहिन्यास्तद्वचः श्रुत्वा राजा संहृष्टमानसः
परिष्वज्य वरारोहामिदं वचनमब्रवीत् २१
भार्याणां मम सर्वासामुपरिष्टाद्भविष्यसि
मा शङ्कां कुरु वामोरु यतो दुःखं भविष्यति २२
जीवितादधिका सुभ्रु भविष्यसि गृहे मम
एहि गच्छाव तन्वङ्गि सुखाय नगरं प्रति २३
भुङ्क्ष्व भोगान्मया सार्द्धं तत्रस्था स्वेच्छया प्रिये २४
सा त्वेवमुक्ता शशिगौरवक्त्रा रुक्माङ्गदेनात्मविनाशनाय
सम्प्रस्थिता नूपुरघोषयुक्ता विकर्षयन्ती गिरिजातशोभाम् २५

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीसंमोहनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः १३

अथचतुर्दशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
सम्प्रस्थितावुभौ राजन्गिरिशीर्षाद्धरातलम्
पश्यमानौ बहून्भावान्गिरिजातान्मनोहरान् १
केचिद्विद्रुमसङ्काशाः केचिद्रजतसन्निभाः
केचिन्नीलसमप्रख्याः केचित्काञ्चनसत्विषः २
केचित्स्फाटिकवर्णाभा हरितालनिभाः परे
अन्योन्यश्लेषतां प्राप्तौ सकलैः स्थावरैरिव ३

सम्प्राप्य वसुधां भूपो ह्यपश्यद्वाजिनां वरम्
खन्यमानं खुरेणोर्वीं कुलिशाभेन वेगिना ४
तस्य दारयतः पृथ्वद्यं सुतीक्ष्णेन खुरेण हि
गृहगोधाभवत्तस्मिन् भूभागान्तर्गता किल ५
निर्गच्छमाना नृपते खुरेण विदली कृता
विदीर्यमाणां नृपतिरपश्यत्सदयापरः ६
अभ्यधावत वेगेन हा हतेति प्रियां वदन्
ततः स वृक्षपत्रेण कोमलेन महीपतिः ७
उत्सार्य तां खुरादाशु प्राक्षिपतृणशाद्वले
ततस्तु मोहिनीं प्राह प्रेक्ष्य मूर्च्छागतां हि ताम् ८
शीघ्रमाहर चार्वङ्गि जलं जलजलोचने
येन मूर्च्छागतां सिञ्चे गृहगोधां विमर्द्दिताम् ९
सा भर्तुर्वचनाच्छीघ्रमानयच्छीतलं जलम्
तेनाभ्यषिञ्चन्नृपतिर्गृहगोधां विमूर्च्छिताम् १०
अवाप चेतनां राजन् शीतलाञ्जलसेचनात्
अभिघातेषु सर्वेषु शस्तं वारिप्रसेचनम् ११
अथवा क्लिन्नवस्त्रेण सहसा बन्धनं हितम्
सम्प्राप्तचेतना भूप गोधा वचनमब्रवीत् १२
राजानमग्रतो वीक्ष्य वेदनार्ता शनैः शनैः
रुक्माङ्गद महाबाहो निबोध मम चेष्टितम् १३
शाकले नगरे रम्ये भार्याहं ह्यग्रजन्मनः
रूपयौवनसम्पन्ना तस्य नातिप्रिया विभो १४
सदा विद्वेषसंयुक्तो मयि निष्ठुरजल्पकः
नान्यस्य कस्यचिद्द्वेष्टा स तु मे नृपते पतिः १५
ततोऽह क्रोधसंयुक्ता वशीकरणलम्भनात्
अपृच्छं प्रमदा राजन्यास्त्यक्ताः पतिभिः किल १६
ताभिरुक्ता ह्यहं भूप वश्यो भर्ता भविष्यति
अस्माकं प्रत्ययो जातो भर्तृत्यागावमाननात् १७
प्रव्रज्याभेषजैर्वश्या जाता हि पतयस्तु नः
त्वं पृच्छ तां वरारोहे दास्यते भेषजं शुभम् १८

न विकल्पस्त्वया कार्यो भविता दासवत्पतिः
ततोऽह त्वरितं गत्वा तासां वाक्येन भूपते १९
प्रासादः कथितस्तस्याः पृच्छन्त्या मम मानवैः
शतस्तम्भसमायुक्तः कान्तिमत्सुधयायुतः २०
प्रविश्य तं सुतेजस्कामपश्यं ब्रह्मचारिणीम्
प्रावृतां दीर्घवस्त्रेण सन्ध्यारागसवर्णिनीम् २१
दीर्घाभिः सा जटाभिस्तु संवृता दीप्तिसंयुता
परिचारकैस्तु संयुक्ता वीज्यमाना शनैः शनैः २२
अक्षसूत्रकरा सा तु जपन्ती भगमालिनी
सर्ववश्यकरं मन्त्रं क्षोभकं प्रत्ययावहम् २३
ततोऽह प्रणता भूत्वा पद्भ्यां न्यस्याङ्गुलीयकम्
मृदुकाञ्चनसम्भूतं अतिरिक्तप्रभान्वितम् २४
ततो हृष्टाऽभवद्दृष्ट्वा पदस्थं चाङ्गुलीयकम्
अपृष्टया तया ज्ञातं मम भर्त्तुर्विमाननम् २५
तयोक्ताहं ततो भूप तापस्या प्रणता स्थिता
चूर्णो रक्षान्वितो ह्येष सर्वभूतवशानुगः २६
त्वया भर्तरि संयोज्यो रक्ष्यं ग्रीवाशयाङ्कुरम्
भविष्यति पतिर्वश्यो नान्यां यास्यति सुन्दरीम् २७
चूर्णरक्षां गृहीत्वाहं प्राप्ता भर्तृगृहं पुनः
प्रदोषे पयसा युक्तश्चूर्णो भर्तरि योजितः २८
ग्रीवायां हि कृता रक्षा न विचारो मया कृतः
यदा स पीतचूर्णस्तु भर्ता नृपवरोत्तम २९
तदहः क्षयरोगोऽभूत्पतिः क्षीणो दिने दिने
गुह्ये तु क्रिमयो जाताः क्षतदुष्टव्रणोद्भवाः ३०
दिनैः कतिपयैर्जातैर्दीपवद्रविदर्शनात्
हततेजास्तथा भर्त्ता मामुवाचाकुलेन्द्रियः ३१
क्रन्दमानो दिवा रात्रौ दासोऽस्मि तव शोभने
त्राहि मां शरणं प्राप्तं न गच्छेयं परस्त्रियम् ३२
तत्तस्य रुदितं श्रुत्वा भयभीता महीपते
तस्यां निवेदितं सर्वं कथं भर्ता भवेत्सुखी ३३

तयापि भेषजं दत्तं द्वितीयं दाहशान्तये
दत्ते तु भेषजे तस्मिन्सुस्थोऽभूत्तत्क्षणात्पतिः ३४
पूर्वचूर्णोद्भवो दाहः शान्तस्तेनौषधेन ह
ततः प्रभृति मे भर्ता वश्योऽभूद्वचने स्थितः ३५
कालेन पञ्चतां प्राप्ता गता नरकयातनाम्
ताम्रभ्राष्ट्रे ह्यहं दग्धा युगानि दश पञ्च च ३६
सूक्ष्माणि तिलमात्राणि कृत्वा खण्डान्यनेकशः
किञ्चित्पातकशेषेण धरायामवतारिता ३७
गृहगोधामयं रूपं कृतं भास्करजेन मे
साहमत्र स्थिता भूप वर्षाणामयुतं पुरा ३८
यान्यापि युवतिर्भूप भर्तुर्वश्यं समाचरेत्
वृथाधर्मा दुराचारा दह्यते ताम्रभ्राष्ट्रके ३९
भर्ता नाथो गतिर्भर्ता दैवतं गुरुरेव च
तस्य वश्यं चरेद्या तु सा कथं सुखमाप्नुयात् ४०
तिर्यग्योनिशतं याति क्रिमिकुष्ठसमन्विता
तस्माद्भूपाल कर्तव्यं स्त्रीभिर्भर्तृवचः सदा ४१
साहं यास्ये पुनर्योनिं कुत्सितां पातकान्विताम्
यदि नोद्धरसे राजन्नद्य मां शरणागताम् ४२
सुकृतस्य प्रदानेन विजयाजनितेन हि
या त्वया सङ्गमे पुण्ये कृता श्रवणद्वादशी ४३
सरय्वाश्चैव गङ्गायाः पापनाशविधायके
प्रेतनिर्यातनी पुण्या मानसेप्सितदायिनी ४४
यस्यां गृहेऽपि भूपाल संस्मृतो मनुजैर्हरिः
सर्वतीर्थफलावाप्तिं कुरुते नात्र संशयः ४५
दत्तं जप्तं हुतं यच्च कृतं देवार्चनादिकम्
सर्वं तदक्षयं भूप यत्कृतं विजयादिने ४६
एवंविधं फलं यस्यास्तद्देहि सुकृतं मम
द्वादश्यामुपवासेन त्रयोदश्यां तु पारणे ४७
द्वादशाब्दोपवासस्य फलं प्राप्नोत्युपोषणे
दयां कृत्वा महीपाल धर्ममूर्तिर्भवान् क्षितौ ४८

वैवस्वतपथध्वंसी परित्राहि सुदुःखिताम्
गृहगोधावचः श्रुत्वा मोहिनी वाक्यमब्रवीत् ४९
स्वकृतं तु जनोऽश्नाति सुखदुःखात्मकं विभो
तस्मात्किमनया कार्यं पापया भर्तृदुष्टया ५०
यया भर्ता वशं नीतो रत्नाचूर्णादिभिर्नृप
साधुभ्यो यत्कृतं राजन्यशःस्वर्गकरं भवेत् ५१
उभयोर्भ्रंशतामेति पापेभ्यो यत्कृतं भवेत्
शर्करामिश्रितं क्षीरं काद्रवेये नियोजितम् ५२
विषवृद्धिं करोत्येव तद्वत्पापकृतं भवेत्
परित्यजेमां त्वं पापां गच्छावो नगराय वै ५३
जन्मव्यापारसक्तानामात्मसौख्यं विनश्यति
रुक्माङ्गद उवाच-
ब्रह्मात्मजे कथं वाक्यमीदृशं व्याहृतं त्वया
न साधूनामिदं वृत्तं भवतीति वरानने ५४
आत्मसौख्यकराः पापा भवन्ति परतापिनः
विप्रपन्ना वरारोहे परोपकरणाय वै ५५
शशी सूर्योऽथ पर्जन्यो मेदिनी हुतभुग्जलम्
चन्दनं पादपाः सन्तः परोपकरणाय वै ५६
श्रूयते किल राजासीद्धरिश्चन्द्रो वरानने
चाण्डालमन्दिरावासी भार्यातनयविक्रयी ५७
असत्यवचनाद्भीतो दुःखाद्दुःखतरं गतः
तस्य सत्येन सन्तुष्टा देवाः शक्रपुरोगमाः ५८
वरेण छन्दयाञ्चक्रुर्हरिश्चन्द्रं महीपतिम्
तेन सत्यवता चोक्ता देवा ब्रह्मपुरोगमाः
यदि तुष्टा हि विबुधा वरं मे दातुमर्हथ ५९
एषा हि नगरी सर्वा सद्रुमा ससरीसृपा
सबालबृद्धतरुणा सनारी सचतुष्पदा ६०
प्रयातु कृतपापापि स्वर्गतिं नगरी मम
अयोध्यापातकं गृह्य गन्ताहं नरकं ध्रुवम् ६१
एकाकी नहि गच्छामि परित्यज्य जनं क्षितौ

स्वर्गं विबुधशार्दूलाः सत्यमेतन्मयेरितम् ६२
तस्य तां स्थिरतां ज्ञात्वा सह तेनैव सा पुरी
जगाम स्वर्गलोकं च इन्द्रादीनामनुज्ञया ६३
सोऽपि स्वर्गे स्थितो राजा स्वपुरेण समन्वितः
कामगेन विमानेन पूज्यमानोऽमरैरपि ६४
अस्थिदानं कृतं देवि कृपया हि दधीचिना
देवानामुपकारार्थं श्रुत्वा दैत्यैः पराजितान् ६५
कपोतार्थं स्वमांसानि शिबिना भूभुजा पुरा
प्रदत्तानि वरारोहे श्येनाय क्षुधिताय वै ६६
जीमूतवाहनो राजा पुरासीत्क्षितिमण्डले
तेनापि जीवितं दत्तं पन्नगाय वरानने ६७
तस्माद्दयालुना देवि भवितव्यं महीभुजा
शुचावमेध्येऽपि शुभे समं वर्षति वारिदः ६८
चाण्डालपतितौ चन्द्रो ह्लादयेच्च निजैः करैः
तस्मादिमां वरारोहे गृहगोधां सुदुःखिताम् ६९
उद्धरिष्ये निजैः पुण्यैर्दौहित्रैर्नाहुषो यथा
विमोहिनीं तिरस्कृत्य गृहगोधामुवाच ह ७०
दत्तं दत्तं मया पुण्यं विजयासम्भवं तव
गच्छ विष्णुगताँल्लोकान्विधूताशेषकल्मषा ७१
तद्वाक्यात्सहसा भूप दिव्याभरणभूषिता
विमुच्य देहं तज्जीर्णं गृहगोधासमुद्भवम् ७२
जगामामन्त्र्य तं भूपं द्योतयन्ती दिशो दश
सीमन्तमिव कुर्वाणा वैष्णवं पदमद्भुतम् ७३
यद्योगिगम्यं हुतभुक्प्रकाशं वरं वरेण्यं परमात्मभूतम्
तस्मादियं चैव शिखिप्रदीपा जगत्प्रकाशाय नृपप्रसूता ७४
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे गोधाविमुक्तिर्नाम चतुर्दशोऽध्यायः १४

अथपञ्चदशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
विमोच्य पातकाद्राजा गृहगोधां हसन्निव

उवाच मोहिनीं हृष्टः शीघ्रमारुह्यतां हयः १
योजनायुतगामी च क्षणात्कृष्णहयो यथा
तदाकर्ण्य वचो राज्ञो मोहिनी मदलालसा २
आरुरोह समं भर्त्रा तं हयं वातवेगिनम्
उवाच च वचो भूपं भर्तारं चारुहासिनी ३
प्रचोदयेममर्वाणं स्वपुराय महीपते
पुत्रवक्त्रं स्पृहा द्रष्टुं लम्पटा तव वर्तते ४
तवाधीना नृपश्रेष्ठ गम्यतां यत्र ते मनः
मोहिन्या वचनं श्रुत्वा प्रतस्थे नगरं प्रति ५
पश्यमानः सुसंहृष्टः पादपान्पर्वतान्नदीः
वनानि सुविचित्राणि मृगान्बहुविधानपि ६
ग्रामान्दुर्गांस्तथा देवान्नगराणि शुभानि च
सरांसि च विचित्राणि भूभागान्सुमनोहरान् ७
अचिरेणाश्रमं दृष्ट्वा वामदेवस्य भूपते
आकाशस्थो महीपालो नमस्कृत्य त्वरान्वितः ८
पुनरेव ययौ राजा वायुवेगेन वाजिना
पश्यमानो बहून्देशान्धनधान्यसमन्वितान् ९
आससाद पुरं राजा वैदिशं स्ववशं च तत्
तमायान्तं नृपं श्रुत्वा चारैर्द्धर्माङ्गदः सुतः १०
पितरं हर्षसंयुक्तो भूपालान्वाक्यमब्रवीत्
एषा प्रकाशमायाति उदीचीदिङ् नृपोत्तमाः ११
मत्पितुर्वाजिनाक्रान्ता तत्तेजः परिरञ्जिता
तस्माद्गच्छामहे सर्वे सम्मुखं ह्यवनीपतेः १२
पितुरागतमात्रस्य सम्मुखं न सुतो व्रजेत्
स याति नरकं घोरं यावदिन्द्राश्चतुर्द्दश १३
सम्मुखं व्रजमानस्य पुत्रस्य पितरं प्रति
पदे पदे यज्ञफलं प्रोचुः पौराणिका द्विजाः १४
उत्तिष्ठध्वं व्रजाम्येष भवद्भिः परिवारितः
अभिवादयितुं प्रेम्णा एष मे देवदेवता १५
तथेत्युक्तैस्तु तैः सर्वैर्भूमिपालैर्नृपात्मजः

जगाम सम्मुखं पद्भ्यां क्रोशमात्रं पितुस्तदा १६
ततो राजसहस्रेण मूर्तिमानिव मन्मथः
स गत्वा दूरमध्वानमाससाद नृपं पथि १७
संप्राप्य पितरं स्नेहाज्जगाम धरणीं तदा
शिरसा राजभिः सार्द्धं प्रणाममकरोत्तदा १८
प्रेम्णा समागतं प्रेक्ष्य तं पतन्तं नृपैः सह
अवरुह्य हयाद्राजा समुत्थाप्य सुतं विभो १९
भुजाभ्यां साधु पीनाभ्यां पर्यष्वजत भूपतिः
मूर्ध्नि चैवमुपाघ्राय उवाच तनयं तदा २०
कच्चित्पासि प्रजाः सर्वाः कच्चिद्दण्डयसे रिपून्
न्यायागतेन वित्तेन कोशं पुत्र बिभर्षि च २१
कच्चिद्द्विप्रेष्वत्यधिका वृत्तिर्दत्तानपायिनी
कच्चित्ते कान्तशीलत्वं कच्चिद्वक्ता न निष्ठुरम् २२
कच्चिद्गावो न दुह्यन्ते पुत्र चाण्डालवेश्मनि
कच्चिद्वचनकर्तारस्तनयाश्च पितुः सदा २३
कच्चिद्वधूः श्वश्रूवाक्ये वर्तते भर्तरि क्वचित्
कच्चिद्विवादान्विप्रैस्तु समं नेक्षस आत्मज २४
कच्चिद्गावो न रुध्यन्ते विषये विविधैस्तृणैः
तुलामानानि सर्वाणि ह्यन्नादीनां सदेक्षसे २५
कुटुम्बिनं करैः पुत्र नात्यर्थमभिदूयसे
कच्चिन्न द्यूतपानादि वर्तते विषये तव २६
कच्चिद्भिन्नरसैर्लोका भिन्नवाक्यैः पुरे तव
न दानैर्जीर्णवस्त्रैश्च नोपजीवन्ति मानवाः २७
कच्चिद्दृष्ट्वा स्वयं पुत्र हस्त्यश्वं परिरक्षसि
कच्चिच्च मातरः सर्वा ह्यविशेषेण पश्यसि २८
कच्चिन्न वासरे विष्णोर्नरा भुञ्जति पुत्रक
शशिनि क्षीणतां प्राप्ते कच्चिच्छ्राद्धपरो नरः २९
कच्चिच्चापररात्रेषु सदा निद्रां विमुञ्चसि
निद्रा मूलमधर्मस्य निद्रा पापविवर्द्धिनी ३०
निद्रा दारिद्र्यजननी निद्रा श्रेयोविनाशिनी

नहि निद्रान्वितो राजा चिरं शास्ति वसुन्धराम् ३१
पुंश्चलीव सदा भर्तुर्लोकद्वयविनाशिनी
एवमुच्चरमाणं तं तनयो वाक्यमब्रवीत् ३२
धर्माङ्गदो महीपालं प्रणम्य च पुनः पुनः
सर्वमेतत्कृतं तात पुनः कर्तास्मि ते वचः ३३
पितुर्वचनकर्तारः पुत्रा धन्या जगत्त्रये
किं ततः पातकं राजन् यो न कुर्यात्पितुर्वचः ३४
पितृवाक्यमनादृत्य व्रजेत्स्नातुं त्रिमार्गगाम्
न तत्तीर्थफलं भुङ्क्ते यो न कुर्यात्पितुर्वचः ३५
त्वदधीनं शरीरं मे त्वदधीनं हि जीवितम्
त्वदधीनो हि मे धर्मस्त्वं च मे दैवतं परम् ३६
त्रैलोक्यस्यापि दानेन न शुद्ध्येत ऋणात्सुतः
किं पुनर्देहवित्ताभ्यां क्लेशदानादिभिर्विभो ३७
एवं ब्रुवाणं तनयं बहुभूपालसंवृतम्
रुक्माङ्गदः परिष्वज्य पुनराह सुतं वचः
सत्यमेतत्त्वया पुत्र व्याहृतं धर्मवेदिना ३८
पितुरभ्यधिकं किञ्चिद्दैवतं न सुतस्य हि
देवाः पराङ्मुखास्तस्य पितरं योऽवमन्यते ३९
सोऽह मूर्ध्ना त्वया पुत्र धृतस्तत्क्षितिरक्षणात्
जित्वा द्वीपवतीं पृथ्वद्यं बहुभूपालसंवृताम् ४०
एतत्सौख्यं परं लोके एतत्स्वर्गपदं ध्रुवम्
पितुरभ्यधिकः पुत्रो यद्भवेत्क्षितिमण्डले ४१
सोऽह पुत्र कृतार्थस्तु कृतः सद्गुणवर्त्मना
त्वया साधयता भूपान्यथा हरिदिनं शुभम् ४२
तत्पितुर्वचनं श्रुत्वा पुत्रो धर्माङ्गदोऽब्रवीत्
क्व गतस्तु भवांस्तात निवेश्य मयि सम्पदः ४३
कस्मिन्स्थाने त्वियं प्राप्ता सूर्यायुतसमप्रभा
मन्ये निर्वेदमापन्न इमां सृष्ट्वा प्रजापतिः ४४
नैतद्रूपा महीपाल नारी त्रैलोक्यमध्यतः
मन्ये भूधरजातेयमथवा सागरोद्भवा ४५

माया वा मयदैत्यस्य प्रमदारूपसंस्थिता
अहो सुनिपुणो धाता येनेयं निर्मिता विभो
बालाग्रशतभागो हि व्यलीको नोपपद्यते ४६
इयं हि योग्या कनकावदाता गृहाय तुभ्यं जगतीपतीश
एवंविधा मे जननी यदि स्यात् कोऽन्योऽस्ति मत्तः सुकृती मनुष्यः ४७
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते पितापुत्रसंवादो नाम पञ्चदशोऽध्यायः १५

अथषोडशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
धर्माङ्गदवचः श्रुत्वा हृष्टो रुक्माङ्गदोऽब्रवीत्
सत्यं ते जननी पुत्र सम्प्राप्ता मन्दरे मया १
वेदाश्रयसुता बाला मदर्थं कृतनिश्चया
कुर्वन्ती दारुणं पुत्र तपो देवगिरौ पुरा २
इतः पञ्चदशादह्नो हयगामी गतो ह्यहम्
मन्दरे पर्वतश्रेष्ठे बहुधातुसमन्विते ३
तस्य मूर्द्धनि बालेयं तोषयन्ती महेश्वरम्
स्थिता गानपरा दृष्टा मया तत्र सुदर्शना ४
ततोऽह मूर्च्छया युक्तः पतितो धरणीतले
अनङ्गबाणसंविद्धो व्याधविद्धो यथा मृगः ५
ततोऽहमनया देव्या चालितश्चारुनेत्रया
वृतश्चैवापि भर्तृत्वे किञ्चित्प्रार्थनया सह ६
मया चापि प्रतिज्ञातं स्वदक्षिणकरान्वितम्
सेयं भार्या विशालाक्षी कृता भूधरमस्तके ७
अवरुह्य धरापृष्ठे समारुह्य तुरङ्गमम्
दिनत्रयेण त्वरितः सम्प्राप्तस्तव सन्निधौ ८
पश्यमानो गिरीन्देशान्सरांसि सरितस्तथा
इयं हि जननी पुत्र तव प्रीतिविवर्द्धिनी ९
अभिवादय चार्वङ्गीं त्वं निजामिव मातरम्
तत्पितुर्वचनं श्रुत्वा हयसंस्थामरिन्दमः १०

शिरसा धरणीं गत्वा इदं वचनमब्रवीत्
प्रसीद देवि मातस्त्वं भृत्यो दासः सुतस्तव ११
नमस्करोमि जननीं बहुभूपालसंयुतः
तं पुत्रमवनीं प्राप्तं मोहिनी प्रेक्ष्य भूपते १२
भर्तुर्दाक्षिण्ययोगाच्च अवतीर्य तुरङ्गमात्
अवागूहत बाहुभ्यामुत्थाप्य पतितं सुतम् १३
परिष्वक्तस्तदा मात्रा पुनरेवाभ्यनन्दयत्
ततस्तां सुमनोज्ञैस्तु चारुवस्त्रैश्च भूषणैः १४
भूषयित्वा समारोप्य पुनरेव हयोत्तमम्
स्वपृष्ठे चरणं कृत्वा तस्या राजीवलोचनः १५
तेनैव विधिना भूप पितरं चान्वरोहयत्
भूपालैः संवृतो गच्छन्पद्भ्यां धर्माङ्गदः सुतः १६
प्रहर्षपुलको ह्यासीज्जननीं प्रेक्ष्य मोहिनीम्
स्तूयमानः स्वयं चापि मेघगम्भीरया गिरा १७
धन्यः स तनयो लोके मातरो यस्य भूरिशः
नवा नवतरा भार्याः पितुरिष्टा मनोहराः १८
यस्यैका जननी लोके पिता तस्यैव दुःखभाक्
पितुर्दुःखेन किं सौख्यं पुत्रस्य हृदि वर्तते १९
एकस्या वन्दने मातुः पृथिवी फलमश्नुते
मातॄणां वन्दने मह्यं महत्पुण्यं भविष्यति २०
तस्मादभ्यधिकं पुण्यं भविष्यति दिने दिने
एवमुच्चरमाणोऽसौ राजभिः परिवारितः २१
प्रविष्टो नगरं रम्यं वैदिशं ऋद्धिसंयुतम्
हयस्थः प्रययौ राजा मोहिन्या सह तत्क्षणात् २२
ततो गृहवरं प्राप्य पूज्यमानो जनैर्नृपः
अवरुह्य हयात्तस्मान्मोहिनीं वाक्यमब्रवीत् २३
धर्माङ्गदस्य पुत्रस्य गृहे गच्छ मनोहरे
एष ते गुरुशुश्रूषां करिष्यति यथा गुणम् २४
न सखी नैव दासी ते शुश्रूषामाचरेदिति
सा चैवमुक्ता पत्या तु प्रस्थिता सुतमन्दिरम् २५

धर्माङ्गदेन सा दृष्टा गच्छन्ती मन्दिराय वै
आत्मनो भर्तृवाक्येन परित्यज्य महीपतीन् २६
तिष्ठध्वं पितुरादेशादिमां शुश्रूषये ह्यहम्
स एवमुक्त्वा गत्वा तु बाहुभ्यां परिगृह्य वै
क्रमे पञ्चदशे प्राप्ते पर्यङ्के त्ववरोपयत् २७
काञ्चने पट्टसूत्रेण रचिते कोमले दृढे
मृद्वास्तरणसंयुक्ते मणिरत्नविभूषिते २८
रत्नदीपैश्च बहुशः खचिते सूर्यसप्रभे
ततः पादोदकं चक्रे मोहिन्या धर्मभूषणः २९
सन्ध्यावल्या गुरुत्वेन ह्यपश्यत्तां नृपात्मजः
नैवमस्याभवद्दुष्टं मनस्तां मोहिनीं प्रति ३०
सुकुमारोऽपि तन्वङ्गी पीनोरुजघनस्तनीम्
मेने वर्षायुतसमामात्मानं च त्रिवत्सरम् ३१
प्रक्षाल्य चरणौ तस्यास्तज्जलं शिरसि न्यधात्
उवाचावनतो भूत्वा सुकृती मातरस्म्यहम् ३२
इत्युक्त्वा नरनारीभिः स्वयं च श्रमनाशनम्
चकार सर्वभोगैस्तां युयोज च मुदान्वितः ३३
क्षीरोदमथने जाते कुण्डले चामृतस्रवे
ये लब्धे दानवाञ्जित्वा पाताले धर्ममूर्तिना ३४
मोहिन्या कर्णयोश्चक्रे स्वयमेव वृषाङ्गदः
अष्टोत्तरसहस्रैश्च धात्रीफलनिभैः शुभैः ३५
मौक्तिकै रचितैः शुभ्रैर्हारो देव्याः कृतो हृदि
निष्कं पलशतं स्वर्णं कुलिशायुतभूषितम् ३६
हारं लघूत्तरं चक्रे मातुर्नृपसुतस्तदा
वलया वज्रखचिता द्विरष्टौ करयोर्द्वयोः ३७
एकैके निष्ककोटीभिर्मूल्यविद्भिर्नरैः कृताः
केयूरनूपुरौ तस्या अनर्घौ स नृपात्मजः ३८
प्रददौ पितुरिष्टाया भूषणार्थं रविप्रभौ
कटिसूत्रं तु शर्वाण्या यदासीत्पावकप्रभम् ३९
तद्भ्रष्टं भयभीतायाः सङ्ग्रामे तारकामये

कालनेमौ स्थिते राज्ये पतितं मूलपाचने ४०
तद्गृहीतं तु दैत्येन मयेन लोकमायिना
तं हत्वा मलये दैत्यं दैत्यकोटिसमावृतम् ४१
संवत्सररणे घोरे पितुर्वचनकारणात्
अवाप कटिसूत्रं तु दैत्यराजप्रियास्थितम् ४२
तद्ददौ पितुरिष्टायाः सानन्दपुलको नृपः
हिरण्यकशिपोः पूर्वं या भार्या लोकसुन्दरी ४३
तस्यां सीमन्तकश्चासीत्सौदामिनिसमप्रभः
सा प्रविष्टा समं पत्या यदा पावकमङ्गला ४४
समुद्रे क्षिप्य सीमन्तं दुःखेन महतान्विता
सागरस्तत्तु सङ्गृह्य रत्नश्रेष्ठयुगं किल ४५
ददौ धमाङ्गदायाथ तस्य वीर्येण तोषितः
जनन्याः प्रददौ हृष्टः सूर्यकोटिसमप्रभम् ४६
अग्निशौचे शुभे वस्त्रे कञ्चुके सुमनोहरे
सहस्रकोटिमूल्ये ते मोहिन्याः संन्यवेदयत् ४७
देवमाल्यं सुगन्धाढ्यं तथा देवविलेपनम्
सर्वदेवगुरोः पूर्वं सिद्धहस्तात्सुदुर्लभम् ४८
धर्माङ्गदेन वीरेण द्वीपानां विजये तथा
लब्धं तत् प्रददौ देव्या मोहिन्याः कामवर्द्धनम् ४९
संभूष्य परया भक्त्या पश्चात्षड्रसभोजनम्
आनीतं मातृहस्तेन भोजयामास भूमिप ५०
पुरस्तादेव जननीं वाक्यैः सम्बोध्य भूरिशः
मया त्वया च कर्तव्यं राज्ञो वाक्यं न संशयः ५१
या इष्टा नृपतेर्देवि सास्माकं हि गरीयसी
इष्टा या भूपतेर्भर्तुस्तस्या या दुष्टमाचरेत् ५२
सा पत्नी नरकं याति यावदिन्द्राश्चतुर्दश
सापत्नभावं या कुर्याद्भर्तृस्नेहेष्टया सह ५३
तस्याः स्नेहवियोगार्थं तप्यते ताम्रभ्राष्ट्रके
यथा सुखं भवेद्भर्तुस्तथा कार्यं हि भार्यया ५४
अनुकूलं हितं तस्या इष्टाया भर्तुराचरेत्

यथा भर्ता तथा तां हि पश्येत वरवर्णिनि ५५
हीनायाश्चापि शुश्रूषां कृत्वा याति त्रिविष्टपम्
पश्चात्स्थाने भवेत्सापि मनसा याभवत्प्रिये ५६
सर्वान्भोगानवाप्नोति भर्तुरिष्टं प्रगृह्य हि
ईर्ष्याभावपरित्यागात्सर्वेश्वरपदं लभेत् ५७
सपत्नी या सपत्न्यास्तु शूश्रूषां कुरुते सदा
भर्तुरिष्टां संनिरीक्ष्य तस्या लोकोऽक्षयो भवेत् ५८
भर्तुरिष्टा पुरा वेश्या ह्यभवत्सा कुलेषु वै
शूद्रजातेः सुदुष्टस्य परित्यक्तक्रियस्य तु ५९
आचरद्वेश्यया सार्द्धं सा भार्या पतिरञ्जिनी
प्रक्षालनं द्वयोः पादौ द्वयोरुच्छिष्टभोजिनी ६०
उभयोरप्यधः शेते उभयोर्वै हितं रता
वेश्यया वार्यमाणापि सदाचारपथे स्थिता ६१
एवं शुश्रूषयन्त्या हि भर्तारं वेश्यया सह
जगाम सुमहान्कालो वर्तन्त्या दुःखसागरे ६२
अपरस्मिन्दिने भर्ता माहिषं मूलकान्वितम्
अभक्षयत निष्पावं दुर्मेधास्तैलमिश्रितम् ६३
तदपथ्यभुजस्तस्य अवमन्य पतिव्रताम्
अभवद्दारुणो रोगो गुदे तस्य भगन्दरः ६४
सन्दह्यमानोऽतितरां दिवारात्रौ स भूरिशः
तस्य गेहे स्थितं वित्तं समादाय जगाम सा ६५
वेश्यान्यस्मै ददौ प्रीत्या यूने कामपरायणा
ततः स दीनवदनो व्रीडया च समन्वितः ६६
उवाच प्ररुदन्भार्यां शूद्रो व्याकुलचेतनः
परिपालय मां देवि वेश्यासक्तं सुनिष्ठुरम् ६७
न मयोपकृतं किञ्चित्तव सुन्दरि पापिना
रमते वेश्यया सार्द्धं बहूनब्दान्सुमध्यमे ६८
यो भार्यां प्रणतां पापो नानुमन्येत गर्वितः
सोऽशुभानि समाप्नोति जन्मानि दश पञ्च च ६९
दिवाकीर्तिगृहे तस्माद्योनिं प्राप्स्यामि गर्हिताम्

तवापमानतो देवि मनो न कलुषीकृतम् ७०
इति भर्तृवचः श्रुत्वा भार्या भर्तारमब्रवीत्
पुरा कृतानि पापानि दुःखानि प्रभवन्ति हि
तानि सहमते विद्वान् सविज्ञेयो नृणां वरः ७१
तन्मया पापया पापं कृतं वै पूर्वजन्मनि
तद्भजन्त्या न मे दुःखं न विषादः कथञ्चन ७२
एवमुक्त्वा समाश्वास्य भर्तारमनुशास्य च
आनीतं जनकाद्वित्तं बन्धुभ्यो वरवर्णिनी ७३
क्षीरोदनिलयावासं मन्यते स्म सती पतिम्
दिवा दिवा त्रिर्यत्नेन रात्रौ गुह्यविशोधनम् ७४
रजनीकरवृक्षोत्थं गृह्य निर्यासमञ्जसा
नखेन पातयेद्भर्तुः क्रिमीन्कुष्ठाच्छनैः शनैः ७५
मयूरपुच्छसंयुक्तं पवनं चाकरोत्तदा
न देवि रात्रौ स्वपिति न दिवा च वरानना ७६
भर्तृदुःखेन सन्तप्ता अपश्यज्ज्वलितं जगत्
यद्यस्ति वसुधा देवी पितरो देवतास्तथा ७७
कुर्वन्तु रोगहीनं मे भर्तारं गतकल्मषम्
चण्डिकायै प्रदास्यामि रक्तं मांससमुद्भवम् ७८
नृच्छागमहिषोपेतं भर्तुरारोग्यहेतवे
सादरं कारयिष्यामि उपवासान्दशैव तु ७९
शरीरं स्थापयिष्येऽह सूक्ष्मकण्टकसंस्तरे
नोपभोक्ष्यामि मधुरं नोपभोक्ष्यामि वै घृतम् ८०
बाह्याभ्यङ्गविहीनाहं संस्थास्ये दिनसञ्चयम्
जीवतां रोगहीनो हि भर्ता मे शरदां शतम् ८१
एवं प्रव्याहरन्ती सा वासरे वासरे गते
अथ कालेन चाल्पेन त्रिदोषोऽस्य व्यजायत ८२
त्रिकटुं प्रददौ भर्तुर्यत्नेन महता तदा
शीतार्तः कम्पमानोऽसौ पत्न्यङ्गुलिमखण्डयत् ८३
उभयोर्दन्तयोः श्लेषः सहसा समपद्यत
तत्खण्डमङ्गुलेर्वक्त्रे स्थितं नृपतिवल्लभे ८४

अथ विक्रीय वलयं क्रीत्वा काष्ठानि भूरिशः
चितां सर्पिर्युतां चक्रे मध्ये धृत्वा पतिं तदा ८५
अवरुह्य च बाहुभ्यां पादेनाकृष्य पावकम्
मुखे मुखं समाधाय हृदये हृदयं तथा ८६
जघने जघनं देवि आत्मनः सन्निवेश्य वै
दाहयामास कल्याणी भर्तुर्देहं रुजान्वितम् ८७
आत्मना सह चार्वङ्गी ज्वलिते जातवेदसि ८८
विमुच्य देहं सहसा जगाम पतिं समादाय च देवलोकम्
विशोधयित्वा बहुपापसङ्घान्स्वकर्मणा दुष्करसाधनेन ८९
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे पतिव्रतोपाख्यानं नाम षोडशोऽध्यायः १६

अथसप्तदशोऽध्यायः

पुत्र उवाच-
तस्मादीर्ष्यां परित्यज्य मोहिनीमनुभोजय
न मातरीदृशो धर्मो लोकेषु त्रिषु लभ्यते १
स्वहस्तेन प्रियां भर्तुर्भार्यां या तु प्रभोजयेत्
सपत्नीं तु सपत्नी हि किञ्चिदन्नं ददाति च २
तदनन्तं भवेद्देवि मातरित्याह नाभिजः
कुरु वाक्यं मयोक्तं हि स्वामिनि त्वं प्रसीद मे ३
तातस्य सौख्यं कर्तव्यमावाभ्यां वरवर्णिनि
भवेत्पापक्षयः सम्यक् स्वर्गप्राप्तिस्तथाक्षया ४
पुत्रस्य वचनं श्रुत्वा देवी सन्ध्यावली तदा
अभिमन्त्र्य परिष्वज्य तनयं सा पुनः पुनः ५
मूर्ध्नि चैनमुपाघ्राय वचनं चेदमब्रवीत्
करिष्ये वचनं पुत्र त्वदीयं धर्मसंयुतम् ६
इर्ष्यां मानं परित्यज्य भोजयिष्यामि मोहिनीम्
शतपुत्रा ह्यहं पुत्र त्वयैकेन सुतेन हि ७
नियमैर्बहुभिर्जातो देहक्लेशकरैर्भवान्
व्रतराजेन चीर्णेन प्राप्तस्त्वमचिरात्सुतः ८
नहीदृशं व्रतं लोके फलदायि प्रदृश्यते

सद्यः प्रत्ययकारीदं महापातकनाशनम् ९
किं जातैर्बहुभिः पुत्रैः शोकसन्तापकारकैः
वरमेकः कुलालम्बी यत्र विश्रमते कुलम् १०
त्रैलोक्यादुपरिष्ठाहं त्वां प्राप्य जठरे स्थितम्
धन्यानि तानि शूलानि यैर्जातस्त्वं सुतोऽनघ ११
सप्तद्वीपपतिः शूरः पितुर्वचनकारकः
आह्लादयति यस्तातं जननीं वापि पुत्रकः १२
तं पुत्रं कवयः प्राहुर्वाचाख्यमपरं सुतम्
एवमुक्त्वा तु वचनं देवी सन्ध्यावली तदा १३
वीक्षां चक्रेऽथ भाण्डानि षड्रसस्य तु हेतवे
तस्या वीक्षणमात्रेण परिपूर्णानि भूपते १४
षड्रसस्य सुखोष्णस्य मोहिनीभोजनेच्छया
अमृतस्वादुकल्पस्य जनस्य तु महीपते १५
ततो दर्वीं समादाय काञ्चनीं रत्नसंयुताम्
परिवेषयदव्यग्रा मोहिन्याश्चारुहासिनी १६
काञ्चने भाजने श्लक्ष्णे मानभोजनवेष्टिते
शनैः शनैश्च बुभुजे इष्टमन्नं सुसंस्कृतम् १७
उपविश्यासने देवी शातकौम्भमये शुभे
वीज्यमाना वरारोहा व्यजनेन सुगीतिना १८
धर्माङ्गदगृहीतेन शिखिपुच्छभवेन तु
सा भुक्त्वा ब्रह्मतनया तदन्नममृतोपमम् १९
चतुर्गुणेन शीतेन कृत्वा शौचमथात्मनः
जगृहे पुत्रदत्तं तु ताम्बूलं तत्सुगन्धिमत् २०
वरचन्दनयुक्तेन हस्तेन वरवर्णिनी
ततः प्रहस्य शनकैः प्राह सन्ध्यावलद्यं नृप २१
जननी किं तु देवि त्वं वृषाङ्गदनृपस्य तु
न मया हि परिज्ञाता श्रमस्वेदितया शुभे २२
वदत्येवं ब्रह्मसुता यावत्सन्ध्यावलद्यं नृप
तावत्प्रणम्य नृपतेः पुत्रो वचनमब्रबीत् २३
उदरे ह्यनया देव्या धृतं संवत्सरत्रयम्

तव भर्तुः प्रसादेन वृद्धिं संप्राप्तवानहम् २४
सन्त्यनेकानि मातृणां शतानि मम संन्दरि
अस्याः पीतं पयो भूरि कुचयोः स्नेहसम्प्लुतम् २५
अनया सा रुजा तीव्रा विधृता प्रायशो जरा
इयं मां जनयित्वैव जाता शिथिलबन्धना २६
तन्नास्ति त्रिषु लोकेषु यद्दत्वा चानृणो भवेत्
मातुः पुत्रस्य चार्वङ्गि सत्यमेतन्मयेरितम् २७
सोऽह धन्यतरो लोके नास्ति मत्तोऽधिकः पुमान्
उत्सङ्गे वर्तयिष्यामि मातृसङ्घस्य नित्यशः २८
नोत्सङ्गे चेज्जनन्या हि तनयो विशति क्वचित्
मातृसौख्यं न जानाति कुमारी भर्तृजं यथा २९
मातुरुत्सङ्गमारूढः पुत्रो दर्पान्वितो भवेत्
हारमुत्तमदेहस्थं हस्तेनाहर्तुमिच्छति ३०
पाल्यमानो जनन्या हि पितृहीनोऽपि दर्पितः
समीहते जगद्धर्तुं सवीर्यं मातृजं पयः ३१
एतज्जठरसंसर्गि भवत्युत्सङ्गशङ्कितः
अस्याश्चैवापराणां च विशेषो यदि मे न चेत् ३२
तेन सत्येन मे तातो जीवताच्छरदां शतम्
एवं ब्रुवाणे तनये मोहिनी विस्मयं गता ३३
कथमस्य प्रहर्तव्यं मया निर्घृणशीलया
विनीतस्य ह्यपापस्य औचित्यं पापिनो गृहे ३४
पितुः शुश्रूषणं यस्य न तस्य सदृशं क्षितौ
एवं गुणाधिकस्याहं कर्तुं कर्म जुगुप्सितम् ३५
पुत्रस्य धर्मशीलस्य भूत्त्वा तु जननी क्षितौ
एवं विमृश्य बहुधा मोहिनी लोकसुन्दरी ३६
उवाच तनयं बाला शीघ्रमानय मे पतिम्
न शक्नोमि विना तेन मुहूर्तमपि वर्तितुम् ३७
ततः स त्वरितं गत्वा प्रणम्य पितरं नृप
कनिष्ठा जननी तात शीघ्रं त्वां द्रष्टुमिच्छति ३८
प्रसादः क्रियतां तस्याः पूज्यतां ब्रह्मणः सुता

पुत्रवाक्येन नृपतिस्तत्क्षणाद्गन्तुमुद्यतः ३९
प्रहृष्टवदनो भूत्वा सन्ध्यावल्या निवेशनम्
संप्रविश्य गृहे राजा ददर्श शयनस्थिताम् ४०
मोहिनीं मोहसंयुक्तां तप्तकाञ्चनसप्रभाम्
उपास्यमानां प्रियया सन्ध्यावल्या शनैः शनैः ४१
पुत्रवाक्यात्परित्यज्य क्रोधं सापत्न्यजं तथा
दृष्ट्वा रुक्माङ्गदं प्राप्तं शयने मोह्य सुन्दरी ४२
प्रहृष्टवदना प्राह राजानं भूरिदक्षिणम्
इहोपविश्यतां कान्त पर्यङ्के मृदुतूलके ४३
सर्वं निरीक्षितं भूप राज्यतन्त्रं त्वया चिरम्
अद्यापि नहि ते वाञ्छा राज्ये परिनिवर्तते ४४
मन्ये दुष्कृतिनं भूप त्वामत्र धरणीतले
यः समर्थं सुतं ज्ञात्वा स्वयं पश्येन्नृपश्रियम् ४५
तस्मात्त्वत्तोऽधिको नास्ति दुःखी लोकेषु कश्चन
सपुत्राणां पितृणां हि सुखं याति क्षणं नृप ४६
दुःखेन पापभोक्तॄणां विषयासक्तचेतसाम्
सर्वाश्च प्रकृती राजंस्तवेष्टाः पूर्णपुण्यजाः ४७
धर्माङ्गदे पालयाने कथं त्वं वीक्षसेऽधुना
परित्यज्य प्रियासौख्यं कीनाश इव दुर्बलः ४८
यदि पालयसे राज्यं मया किं ते प्रयोजनम्
निष्प्रयोजनमानीता क्षीरसागरमस्तकात् ४९
विड्भोज्या हि भविष्यामि पक्षिणामामिषं यथा
यो भार्यां यौवनोपेतां न सेवेदिह दुर्मतिः ५०
कृत्याचरणसक्तस्तु कुतस्तस्य भवेत्प्रिया
असेविता व्रजेद्भार्या अदत्तं हि धनं व्रजेत् ५१
अरक्षितं व्रजेद्राज्यमनभ्यस्तं श्रुतं व्रजेत्
नालसैः प्राप्यते विद्या न भार्या व्रतसंस्थितैः ५२
नानुष्ठानं विना लक्ष्मीर्नाभक्तैः प्राप्यते यशः
नोद्यमी सुखमाप्नोति नाभार्यः संततिं लभेत् ५३
नाशुचिर्द्धर्ममाप्नोति न विप्रोऽप्रियवाग्धनम्

अपृच्छन्नैव जानाति अगच्छन्न क्वचिद्व्रजेत् ५४
अशिष्यो न क्रियां वेत्ति न भयं वेत्ति जागरी
कस्माद्भूपाल मां त्यक्त्वा धर्माङ्गदगृहे शुभे ५५
वीक्ष्यसे राज्यपदवीं समर्थे तनये विभो ५६
एवं ब्रुवाणां तनयां विधेस्तु रतिप्रियां चारुविशालनेत्राम्
व्रीडान्वितः पुत्रसमीपवर्ती प्रोवाच वाक्यं नृपतिः प्रियां ताम् ५७

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते मोहिनीवचनं नाम सप्तदशोऽध्याय १७

अथाष्टादशोऽध्यायः

राजोवाच-
नाधिकारो मया भीरु कृतो नृपपरिग्रहे
श्रमातुरस्य निद्रा मे प्रवृत्ता सुखदायिनी १
धर्माङ्गदं समाभाष्य मोहिनीं नय मन्दिरम्
पूजयस्व यथान्यायमेषा पत्नी प्रिया मम २
निजं कमलपत्राक्ष सर्वरत्नविभूषितम्
निर्वातवातसंयुक्तं सर्वर्तुसुखदायकम् ३
एवमादिश्य तनयमहं निद्रामुपागतः
शयनं प्राप्य कष्टात्ते अभाग्यो हि धनं यथा ४
विबुद्धमात्रः सहसा त्वत्समीपमुपागतः
यद्ब्रवीषि वचो देवि तत्करोमि न संशयः ५
मोहिन्युवाच-
परिसान्त्वय राजेन्द्र इमान्दारान्सुदुःखितान्
ममोद्वाहेन निर्विण्णान्निराशान्कामभोगयोः ६
ज्येष्ठानां रूपयुक्तानां कलत्राणां विशांपते
मूर्ध्नि कीलं कनिष्ठाख्यं यो हि राजन्निखानयेत् ७
न सद्गतिर्भवेत्तस्य न च सा विन्दते परम्
पतिव्रताश्रुदग्धायाः का शान्तिर्मे भविष्यति ८
जनितारं हि मे भस्म कुर्य्युर्देव्यः पतिव्रताः
किं पुनः प्राकृतं भूप त्वादृशं मादृशीं तथा ९

सन्ध्यावलीसमा नारी त्रैलोक्ये नास्ति भूमिप
तव स्नेहनिबद्धाङ्गी सम्भोजयति षड्रसैः १०
प्रियाणि चाटुवाक्यानि वदती तव गौरखात्
एवंविधा हि शतशो नार्यः सन्ति गृहे तव ११
यासां न पादरजसा तुल्याहं भूपते क्वचित्
मोहिनीवचनं श्रुत्वा व्रीडितो ह्यभवन्नृपः १२
सपुत्रायां समीपे तु ज्येष्ठाया नृपतिस्तदा
इङ्गितज्ञः सुतो ज्ञात्वा दशावस्थागतं नृपम् १३
पितरं कामसन्तप्तं मोहिन्यर्थे विमोहितम्
मातृः सर्वाः समाहूय संध्यावलिपुरोगमाः १४
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा एवमाह प्रियं वचः
विमोहिनी मे जननी नवोढा ब्रह्मणः सुता १५
सा च प्रार्थयते देव्यो राजानं रहसि स्थितम्
आत्मना सह खेलार्थं तन्मोदध्वं सुहर्षिताः १६
मातर ऊचुः -
कोऽनुमोदयते पुत्र सर्पभक्षणमात्मनः
को हि दीपयते वह्निं स्वदेहे देहिनां वर १७
को भक्षयेद्विषं घोरं कश्छिन्द्यादात्मनः शिरः
कस्तरेत्सागरं बद्धा ग्रीवायां दारुणां शिलाम् १८
को गच्छेद्द्वीपिवदनं कः केशान्सुहरेर्हरेत्
को निषीदति धारायां खड्गस्याकाशभासिनः १९
कानुमोदयते भर्त्रा सपत्न्याः क्रीडनं किल
सर्वस्यापि प्रदानेन नैतन्मनसि वर्तते २०
वरं हि छेदनं मूर्ध्नस्तत्क्षणात्तु वरासिना
का दृष्ट्या दयितं कान्तं निरीक्षेदन्ययादृतम् २१
का सा सीमन्तिनी लोके भवेदेतादृशी क्वचित्
आत्मप्राणसमं कान्तमन्यस्त्रीकुचपीडनम् २२
संश्रुत्य सहते या तु किं पुनः स्वेन चक्षुषा
सर्वेषामेव दुःखानां दुःखमेतदनन्तकम् २३
यद्भर्तान्याङ्गनासक्तो दृश्यते स्वेन चक्षुषा

वरं सर्वा मृताः पुत्र युगपन्मातरस्तव २४
न तु मोहिनिसंयुक्तो दृश्योऽय नृपतिः पतिः
धर्माङ्गद उवाच-
यदि मे न पितुः सौख्यं करिष्यथ शुभाननाः २५
विषमालोड्य पास्यामि युष्मत्सौख्यं मृते मयि
कर्मणा मनसा वाचा या पितुर्दुःखमाचरेत् २६
सा मे शत्रुर्वधार्हास्ति यदि सन्ध्यावली भवेत्
सर्वासां साधिका देवी मोहिनी जनकप्रिया २७
क्रीडार्थमागता बाला मन्दराचलमन्दिरात्
तत्पुत्रवचनं श्रुत्वा वेपमाना हि मातरः २८
ऊचुः सगद्गदां वाचं हितार्थं तनयस्य हि
अवश्यं तव वाक्यं हि कर्तव्यं न्यायसंयुतम् २९
किं तु दानप्रदो भूत्वा मोहिनीं यातु ते पिता
यो भार्यामुद्वहेद्भर्ता द्वितीयामपरामपि ३०
ज्येष्ठायै द्विगुणं तस्या दद्याच्चैवान्यथा ऋणी
अनुज्ञाप्य यदा भर्ता ज्येष्ठामन्यां समुद्वहेत् ३१
तदा ज्येष्ठाभिलषितं देयमाहुः पुराविदः
ज्येष्ठया सहितः कुर्यादिष्टापूर्तं नरोत्तमः ३२
एष धर्मोऽन्यथाऽन्यायो जायते धर्मसंक्षयः
श्रुत्वा तु मातृवचनं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ३३
एकैकस्यै ददौ साग्रां कोटिं कोटिं सुतस्तदा
सहस्त्रं नगराणां च ग्रामाणां प्रददौ तथा ३४
चतुरश्वतरीभिश्च पृथग्युक्ता नृपात्मजः
एकैकस्य ददावष्टौ रथान्काञ्चनमालिनः ३५
वाससामयुतं प्रादाद्येषां मूल्यं शताधिकम्
शुद्धस्य मेरुजातस्य अक्षयस्य नृपात्मजः ३६
काञ्चनस्य ददौ लक्षमेकैकं प्रति मातरम्
दासानां च शतं साग्रं दासीनां च नृपात्मजः ३७
धेनूनां घटदोग्ध्रीणामेकैकस्यै तथायुतम्
युगन्धराणां भद्राणां शतानि दश वै पृथक् ३८

दशप्रकारं नृपते धान्यं च प्रददौ सुतः
वाटीनां तु सहस्त्राणां शतं प्रादाद्धसन्निव ३९
कुम्भायुतं सर्पिषस्तु तैलस्य च पृथग्ददौ
अजाविकमसङ्ख्यातमेकैकस्यै न्यवेदयत् ४०
सहस्रेण सहस्रेण सुवर्णस्य व्यभूषयत्
आखण्डलास्त्रयुक्तस्य भूषणस्य सुभक्तिमान् ४१
धात्रीप्रमाणैर्हारैश्च मौक्तिकैर्दीप्तिसंयुतैः
प्रददौ संहतान्कृत्वा वलयान्पञ्च सप्त च ४२
पञ्चाशच्च शते द्वे तु मौक्तिकानि महीपते
संध्यावल्यां स्थितानीह शीतांशुप्रतिमानि च ४३
एकैकस्यै ददौ पुत्रो हारयुग्मं मनोहरम्
कुङ्कुमं चन्दनं भूरि कर्पूरं प्रस्थसङ्ख्यया ४४
कस्तूरिकां तथा ताभ्यो भूयसीं प्रददौ सुतः
मातृणामविशेषेण पितुः सुखमभीप्सयन् ४५
भाजनानि विचित्राणि जलपात्राण्यनेकशः
घृतक्षीरस्य पात्राणि पेयस्य विविधस्य च ४६
चतुर्द्दशशतं प्रादात्सहस्रेण समन्वितम्
स्थालीनां काञ्चनीनां हि सकुम्भानां नृपात्मजः ४७
एकैकस्यै ददौ भूप शतानि त्रीणि पञ्च च
करेणूनां सवेगानां मांसविक्रान्तकन्धराम् ४८
विंशतिं विंशितिं प्रादादुष्ट्रीणां च शतं शतम्
शिबिकानां सवेषाणां पुंसां पीवरगामिनाम् ४९
प्रददौ दश सप्ताश्वान्मातृणां सुखयायिनः
एवं दत्वा बहुधनं बह्वीभ्यो नृपनन्दनः ५०
धन्यो धनपतिप्रख्यश्चक्रे तासां प्रदक्षिणाः
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा इदं वचनमब्रवीत् ५१
ममोपरोधात्प्रणतस्य मूर्ध्ना पतिं समुद्दिश्य यथा भवत्यः
ब्रुवन्तु सर्वाः पितरं ममाद्य स्वैरेण संभुंक्ष्व नरेश मोहिनीम् ५२
न चास्मदीया भवता किलेर्ष्या स्वल्पापि कार्या मनसि प्रतीता
विमोहिनीं ब्रह्मसुतां सुशीलां रमस्व सौख्येन रहः शतानि ५३

तत्पुत्रवाक्यं हि निशम्य सर्वाः संहृष्टलोम्न्यो नृपनाथमूचुः
स्वभूदुहित्रा सुचिरं रमस्व विदेहपुत्र्येव रघुप्रवीरः ५४
न शल्यभूता कुशकेतुपुत्री त्वत्सङ्गमाद्विद्धि न संशयोऽत्र
पुत्रौजसा दुःखविमुक्तभावात्समीरितं वाक्यमिदं प्रतीहि ५५
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मातृसन्मानं नाम अष्टादशोऽध्यायः १८

अथैकोनविंशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
सोऽनुज्ञातो महीपालः प्रियाभिः प्रियकामुकः
प्रहर्षमतुलं लेभे धर्मांगदमुवाच ह १
एतां द्वीपवतीं पृथ्वद्यं परिमालय पुत्रक
कृत्वा दुष्टवधं त्वादावप्रमत्तः सदोद्यतः २
सदावसरसंयुक्तः सदाचारनिरीक्षकः
सदा चेतनसंयुक्तः सदा वाणिज्यवल्लभः ३
सदा भ्रमणशीलश्च सदा दानरतिर्भव
सदा कौटिल्यहीनश्च सदाचाररतः सदा ४
अपरं शृणु मे पुत्र यत्कर्त्तव्यं त्वयाधुना
अविश्वासस्तु सर्वत्र भूमिपानां प्रशस्यते ५
कोषस्य च परिज्ञानं जनानां जनवल्लभ
रसवद्द्रव्यमाकर्षैः पुष्पेभ्य इव षट्पदः ६
त्वया पुत्रेण सम्प्राप्तं पुनरेवेह यौवनम् ७
इमामपूर्वां वररूपमोहिनीं सम्प्राप्य भार्यां द्विजराजवक्त्राम्
सुखेन संयोज्य च तेऽद्य भारं सप्तोदधिद्वीपभवं प्ररंस्ये ८
व्रीडाकरस्तात मनुष्यलोके समर्थपुत्रे सुरताभिकामी
भवेत्पिता चेद्वलिभिश्च युक्तो जीर्णद्विजः श्वेतशिरोरुहश्च ९
जीर्णोऽप्यजीर्णस्तव सौख्यवृद्धो वाञ्छे इमां लोकवरां वरार्हाम्
सन्त्यज्य देवान्मम हेतुमागतामनङ्गबाणाभिहतां सुनेत्राम् १०
कामं रमिष्ये द्रुतकाञ्चनाभां ह्येकान्तशीलः परिपूर्णचेतीः
भूत्वा तु गुप्तो वननिर्झरेषु रम्येषु दिव्येषु नदीतटेषु ११
इयं पुरन्ध्री मम जीविताधिका सुखेन धार्या त्रिदिवैकनारी

अस्यास्तु हेतोर्विबुधा विमूढा यथा रमायै धरणीशसङ्घाः १२
तद्वाक्यमाकर्ण्य पितुः सुबुद्धिः प्रणम्य भक्त्या जननीसमेतम्
नृपोत्तमं तं नृपनन्दनोऽसौ दिदेश भोगार्थमनेकवित्तम् १३
आज्ञाविधेयांस्तु पितुर्नियोज्य दासांश्च दासीश्च हिरण्यकण्ठीः
मत्स्यध्वजार्त्तस्य सुखाय पुत्रस्ततो महीरक्षणमाचचार १४
नृपैस्तुतो धर्मविभूषणोऽसौ समावृतो द्वीपवतीं समग्राम्
तस्येत्थमुर्वीं चरतश्च भूप न पापबुद्धिं कुरुते जनौघः १५
न चापि वृक्षः फलपुष्पहीनो न क्षेत्रमासीद्यवशालिहीनम्
स्रवन्ति गावो घटपूरदुग्धं घृताधिकं शर्करवत्सुमिष्टम् १६
क्षीरं सुपेयं सकलार्तिनाशनं पापापहं पुष्टिविवर्धनं च
जनो न कश्चिद्विभवस्य गोप्ता भर्तुर्हि भार्या न कटूक्तिवादिनी १७
पुत्रो विनीतः पितृशासने रतो वधूः स्थिता हस्तपुटे च श्वश्रोः
द्विजोपदेशे हि जनो व्यवस्थितो वेदोक्तधर्माचरणा द्विजोत्तमाः १८
न भुञ्जते माधववासरे जना न यान्ति शोषं भुवि निम्नगास्तु
सम्भुज्यमाना नहि यान्ति सम्पदः सम्भोगयुक्तैरपि मानवैः क्षयम् १९
विवृद्धिमायान्ति जलैरिवोद्ध्र्वं दूर्वातृणं शाद्वलतामुपैति
कृती च लोको ह्यभवत्समस्तो धर्माङ्गदे पालनसम्प्रवृत्ते २०
भुक्त्वा तु सौख्यानि च यान्ति मानवा हरेः पदं तद्दिनसेवनेन
द्वाराणि सध्वान्तनिशासु भूप गुप्तानि कुर्वन्ति न दस्युभीताः २१
न चापि गोपेषु ददंति वृत्तिं स्वेच्छाचरा मन्दिरमाव्रजन्ति
क्षीरं क्षरन्त्यो घटवत्सुभूरिशो वत्सप्रियाः शान्तिकराश्च गावः २२
अकृष्टपच्या धरणी समस्ता प्ररूढसस्या किल लाङ्गलं विना
मातुः पयोभिः शिशवः सुपुष्टा भर्तुः प्रयोगैः प्रमदा सुपुष्टाः २३
नृपैः सुगुप्तास्तु जनाः सुपुष्टाः सत्याभियुक्तो हि वृषः सुपुष्टः
एवंविधे धर्मरतिप्रधाने जने प्रवृत्ते हरिभक्तियुक्ते
संरक्ष्यमाणे हि नृपात्मजेन जगाम कालः सुखहेतुभूतः २४
निरामयो भूतिसमन्वितश्च सभूरिवर्षोत्सवकारकश्च
पृथ्वीपतिश्चातिविमोहितश्च विमोहिनीचेष्टितसौख्ययुक्तः २५
दिनं न जानाति न चापि रात्रिं मासं च पक्षं च संवत्सरं च
अतीव मुग्धः सुरतेन तस्या विरञ्चिपुत्र्याः शुभचेष्टितायाः २६

विमोहिनीसङ्गमने नृपस्य बभूव शक्तिस्त्वधिका मनोजे
यथा यथा सेवत एव भूपस्तथा तथा वृद्धिमियर्ति वीर्यम्
पक्षेषु शुक्लेष्विव शीतभानुर्न क्षीयते सन्ततसेवनेन २७
वृन्दारकः पीतसुधारसो यथा संस्पृश्य संस्पृश्य पुनर्नवोऽसौ
पिबंस्तु पानं सुमनोहरं हि शृण्वंस्तु गीतं सुपदप्रयुक्तम् २८
पश्यंश्च रूपं स नितम्बिनीनां स्पृशन्स्पृशन्मोहिनिवक्त्रचन्द्रम्
विमर्द्दमानस्तु करेण तुङ्गौ सुखेन पीनौ पिशितोपरूढौ २९
घनस्तनौ काञ्चनकुम्भतुल्यौ प्रच्छादितौ हारविभूषणेन
वलित्रयं नातिविवर्द्धमानं मनोहरं लोमशराजिशोभम् ३०
स्तनस्य रूपं परितो विलोक्य दध्रे वराङ्ग्याः शुभलोचनायाः
नहीदृशं चारुतरं नितान्तं नितम्बिनीनां मनसोऽभिरामम् ३१
यादृग्विधं मोहिनिमोहनार्थं विनिर्मितं यद्विधिना स्वरूपम्
मृगेन्द्रशत्रोः करसन्निकाशे जङ्घे विलोमे द्रुतकाञ्चनाभे ३२
शशाङ्ककान्तिर्द्दशनस्य पङ्क्तिर्निगूढगुल्फे जनमोहनार्थम्
आपादशीर्षं किल तत्स्वरूपं सम्पश्य तच्चारुविशालनेत्र्याः ३३
मेने सुराणामधिकं हि राजा कृतार्थमात्मानमतीव हर्षात्
अहो सुतन्वी विपुलेक्षणेयं याचिष्यते यच्च तदेव देयम् ३४
अस्यास्तु रम्ये सुरते शुभाया दास्यामि चान्ते निजवित्तजातम्
सुदुर्लभं देयमदेयमन्यैर्दास्यामि चास्या यदि वाप्यदेयम् ३५
यद्यप्यदेयं मम जीवितं हि याचिष्यते चेद्यदि हेमवर्णा
दास्यामि चेदं न विचारयिष्ये पुत्रं विना नास्ति नदेयमस्याः ३६
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीप्रणयवर्णनं नामैकोनविंशोऽध्यायः
१९

अथविंशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
एवं सुरतमूढस्य राज्ञो रुक्माङ्गदस्य च
त्रीणि पञ्च च वर्षाणि व्यतीतानि सुखेन वै १
सम्प्राप्ते नवमे वर्षे पुत्रो धर्माङ्गदो बली
जित्वा विद्याधरान्पञ्च मलये पर्वतोत्तमे २

आजहार मणीन्पञ्च सर्वकामप्रदान् शुभान्
एकं काञ्चनदातारं कोटिकोटिगुणं शुभम् ३
द्वितीयं वस्त्रभूषादिलक्षकोटिप्रदं तथा
तृतीयममृतस्त्रावि पुनर्यौवनकारकम् ४
सभागृहप्रकर्तारं चतुर्थं चान्नसाधकम्
पञ्चमं व्योमगतिदं त्रैलोक्यपरिसर्पणम् ५
तान्मणीन्गृह्य मनसा विद्याधरसमन्वितः
स्त्रीभिर्विद्याधराणां च साश्रुनेत्राभिरावृतः ६
ववन्दे चरणौ मातुः पितू रुक्माङ्गदस्य च
मणीन्पञ्च समर्प्याथ पादयोः प्राह सन्नतः ७
इमे जिता मया तात पञ्च विद्याधरा रणे
मलये भूधरश्रेष्ठे वैष्णवास्त्रेण भूपते ८
इमे ते भृत्यतां प्राप्ताः सस्त्रीका नृपसत्तम
मणीन्प्रयच्छ मोहिन्यै भुजभूषणहेतवे ९
सर्वकामप्रदा ह्येते पुनर्यौवनकारिणः
जीर्णदन्ताः पुनर्बाला भवन्ति मणिधारणात् १०
वस्त्रहर्म्यसुवर्णानां स्वर्गतिरमृतस्य च
दातारो मासयुद्धेन साधितास्तव तेजसा ११
साधितानि मया कृच्छ्रात्सप्तद्वीपानि भूपते
करदानि समस्तानि कृतानि तव तेजसा १२
समुद्रे च प्रविष्टस्य गतः संवत्सरो मम
जिता भोगवती तात मया नागसमावृता १३
आहृता नागकन्याश्च मया चायुतसङ्ख्यकाः
तत्रापि हाररत्नानि सुबहून्याहृतानि च १४
पुनश्चाहं गतस्तात दानवानां पुरं महत्
तान्निर्जित्य च कन्यानां सुरूपाणां सुवर्चसाम् १५
आहृतानि मया त्रीणि सहस्राणि च पञ्च च
दशकोटयस्तु रत्नानां दीपकर्म निशागमे १६
कुर्वतां ते महीपाल आनीतास्तव मन्दिरे
ततोऽह वारुणं लोकं रसातलतलस्थितम् १७

गतो वीर्यबलोत्सिक्तस्त्वदङ्घ्रियुगसेवकः
तत्रोक्तो वरुणो देवः स्थीयतां मत्पितुर्वशे १८
रुक्माङ्गदस्य नृपतेर्यदि जीवितुमिच्छसि
कुपितो मम वाक्येन वरुणो योद्धुमागतः १९
तेन संवत्सरं युद्धं घोरं जातं रसातले
जितो नारायणास्त्रेण मया स जलनायकः २०
न हतः प्रमदावाक्यैस्तस्य जीवितरक्षणे
निर्जितेनायुतं दत्तं वाजिनां वातरंहसाम् २१
एकतः श्यामकर्णानां शुभ्राणां चन्द्रवर्चसाम्
तृणतोयविहीना ये जीवन्ति बहुशः समाः २२
एकां कन्यां सुरूपां मे पुरस्कृत्य स्वलङ्कृताम्
भार्यार्थे वरुणः प्रादात्साप्यानीता मया शुभा २३
कुमारी तु समानीता बहुवित्तसमन्विता
तन्नास्ति त्रिषु लोकेषु स्थानं तात सुदुर्गमम् २४
यन्मया न जितं ह्यस्ति तवाङ्घ्रिपरिसेवनात्
तदुत्तिष्ठ परीक्षस्व त्वत्प्रसादार्जितां श्रियम् २५
अहं च सम्पदः सर्वास्त्वदधीना विशांपते
यः पुत्रस्तात वदति मया लक्ष्मीः समर्जिता २६
न देया भूमिदेवेभ्यः सोऽपि वै नरकं व्रजेत्
आत्मसम्भावनं तात न कर्तव्यं सुतेन हि २७
कुठारदात्रसदृशः पुत्रः सम्पत्समुच्चये
पितुः शौर्येण पुत्रस्य वर्द्धते धनसञ्चयः २८
तैजसं दात्रमादाय लुनाति तृणसञ्चयान्
वायुना पूरितं वस्त्रं तारयेन्नौगतं जले २९
यथा दारुमयी योषा चेष्टते कुहकेच्छया
तथाहि पितृवीर्येण पुत्रास्तेजोबलान्विताः ३०
तस्मादियं माधवदेववल्लभा विलोकय स्वाद्य मयोपनीता
आत्मेच्छया यच्छतु रक्षताद्वा स्वसम्पदो मातृसमूहवर्याः ३१
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे धर्माङ्गददिग्विजयो नाम विंशोऽध्यायः
२०

अथैकविंशोऽध्यायः

मान्धातोवाच-
पुत्रस्य वचनं श्रुत्वा किं चकार महीपतिः
सा चापि मोहिनी ब्रह्मन्प्रिया राज्ञो विधेः सुता १
आश्चर्यरूपं कथितमाख्यानं तु सुधोपमम्
विशेषतस्त्वया पुण्यं सर्वसन्देहभञ्जनम् २
वसिष्ठ उवाच-
तत्पुत्रवचनं श्रुत्वा प्रहृष्टो नृपपुंगवः
उदतिष्ठत्प्रियायुक्तस्ताः श्रियश्चावलोकयत् ३
क्षणं हर्षान्वितो भूप राजा विष्णुपरायणः
नागकन्यास्तु ताः सर्वा वारुणीसहिता मुदा ४
प्रददौ तनये प्रेम्णा भार्यार्थं धर्मभूषणे
शेषं दानवनारीभिर्बहुरत्नसमन्वितम् ५
मोहिन्यै प्रददौ राजा कामबाणप्रपीडितः
संविभज्य पिता वित्तं धर्माङ्गदसमाहृतम् ६
पुरोहितमुवाचेदं काले चाहूय भूपतिः
सर्वासां मत्सुतो ब्रह्मन्पाणीन्गृह्णातु धर्मतः ७
कुमारीणां कुमारोऽय मद्वाक्ये संस्थितः सदा
वैवाह्यलग्ने नक्षत्रे मुहूर्ते सर्वकामदे ८
वाचयित्वा द्विजान्स्वस्ति गोस्वर्णाम्बरतोषितान्
विवाहं कुरु पुत्रस्य मम धर्माङ्गदस्य वै ९
यः पुत्रस्य पितोद्वाहं न करोतीह मन्दधीः
स मज्जेन्नरके घोरे ह्यप्रतिष्ठे युगायुतम् १०
तस्माच्चोद्वाहयेत्पुत्रं पिता धर्मसमन्वितः
आत्मा संस्थापितस्तेन येन संस्थापितः सुतः ११
सर्वक्रतुफलं तस्य पुत्रोद्वाहे कृते भवेत्
पुत्रस्य गुणयुक्तस्य निर्गुणस्यापि भूसुर १२
पित्रा कारयितव्यो हि विवाहो धर्ममिच्छता
यो न दारैश्च वित्तैश्च पुत्रान्संयोजयेत्पिता १३
न पुमान्स तु विज्ञेय इहामुत्र विगर्हितः

तस्माद्वृत्तियुताः कार्याः पुत्रा दारैः समन्विताः १४
यथा रमन्ते ते तुष्टाः सुखं पुत्राः सुमानिताः
तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञो द्विजस्तस्य पुरोहितः १५
धर्माङ्गदविवाहार्थमुद्यतो हर्षसंयुतः
स युवानिच्छमानोऽपि स्त्रीसौख्यं लज्जया सुतः १६
स्वीचकार पितुर्वाक्याद्दारसङ्ग्रहणं तदा
वरुणात्मजया सार्द्धं नागकन्या मनोहराः १७
उपयेमे महाबाहू रूपेणाप्रतिमा भुवि
उद्वाहयित्वा सर्वास्ता विधिदृष्टेन कर्मणा १८
वसुगोरत्नदानानि विप्रेभ्यः प्रददौ मुदा
कृतदारो ववन्देऽथ पादान्मातुः पितुर्मुदा १९
ततः सन्ध्यावलीदेवीमाह धर्माङ्गदः सुतः
पितुर्वाक्येन मे देवि सञ्जातो दारसङ्ग्रहः २०
एतन्मे नास्ति मनसि यत्पित्रोद्वाहितो ह्यहम्
अव्ययं पितरं विद्मं देवि शुश्रूषये ह्यहम् २१
दिव्यैर्भोगैर्न मे किञ्चित्स्वर्गेणापि प्रयोजनम्
कार्या मे पितृशुश्रूषा तव चैव दिवानिशम् २२
सन्ध्यावल्युवाच-
चिरं जीव सुखं पुत्र भुंक्ष्व भोगान्मनोऽनुगान्
पितुः प्रसादाद्दीर्घायुर्मनो नन्दय मे सुत २३
त्वया सुपुत्रिणी पुत्र जाता गुणवता क्षितौ
सपत्नीनां च सर्वासां हृदये संस्थिता ह्यहम् २४
एवमुक्त्वा परिष्वज्य मूर्द्धन्याघ्राय चासकृत्
व्यसर्जयत्ततः पुत्रं राज्यतन्त्रावलोकने २५
विसर्जितस्तदा मात्रा मातृरन्याः प्रणम्य च
राज्यतन्त्रं तदखिलं चक्रे पितृवचः स्थितः २६
दुष्टनिग्रहणं चक्रे शिष्टानां परिपालनम्
अटनं सर्वदेशेषु वीक्षणं सर्वकर्मणाम् २७
चक्रे सर्वत्र कार्याणां मासि मासि निरीक्षणम्
हस्त्यश्वपोषणं चक्रे चारचक्रेक्षणं तथा २८

वादसंवीक्षणं चक्रे तुलामानं दिने दिने
गृहे गृहे नराणां च चक्रे संरक्षणं नृपः २९
स्तनन्धयी क्वचिद्बालः स्तनहीनो न रोदिति
श्वश्रूर्बध्वा न कुत्रापि प्ररोदित्यवमानिता ३०
क्वचित्समर्थस्तनयः पितरं नहि याचते
न वर्णसङ्करो राज्ये केषाञ्चिदभवत्पुनः ३१
न गूढविभवो लोको धर्मे वदति दूषणम्
न कञ्चुकविहीना तु भवेन्नारी सभर्तृका ३२
गृहान्निष्क्रमणं स्त्रीणां मास्तु राज्ये मदीयके
मा सकेशा हि विधवा मास्त्वकेशा सभर्तृका ३३
मा व्रतीह सदाक्रोशी मारण्या नगराश्रयाः
सामान्यवृत्त्यदाता मे राज्येऽवसतु निर्घृणः ३४
गोपालो नगराकांक्षी निर्गुणस्तूपदेशकः
ऋत्विग्वा शास्त्रहीनश्च मा मे राज्ये वसेदिह ३५
यो हि निष्पादयेन्नीलद्यं नीलीरङ्गातिसेचकः
निर्वास्यौ तावुभौ पापौ यो वै मद्यं करोति च ३६
वृथा मांसं हि योऽश्नाति पृष्ठमांसप्रियो हि यः
तस्य वासो न मे राज्ये स्वकलत्रं त्यजेच्च यः ३७
विष्णुं परित्यज्य वरं सुराणां सम्पूजयेद्योऽन्यतमं हि देवम्
गच्छेत्सगर्भां युवतीं प्रसूतां दण्डयश्च वध्यश्च स चास्मदीयैः ३८
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे शिक्षानिरूपणं नामैकविंशोऽध्यायः २१

अथद्वाविंशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
एवं धर्माङ्गदो राज्यं चकार वसुधातले
पितुर्नियोगाद्राजेन्द्र पालयन् हरिवासरम् १
न बभूव जनः कश्चिद्यो न धर्मे व्यवस्थितः
नासुखी नाप्रजः कश्चिन्न वा कुष्ठी महीपते २
हृष्टपुष्टजने तस्मिन् क्ष्मा चैव निधिदायिनी
घटदोग्ध्रीषु नृपते तृप्तवत्सासु धेनुषु ३

पुटके पुटके क्षौद्रं द्रोणमात्रं द्रुमे द्रुमे
प्रहृष्टायां तु मेदिन्यां सर्वधान्यसमुद्भवः ४
कृतस्य स्पर्द्धिनि युगे त्रेतान्ते द्वापरे युगे
व्यतीते जलदापाये निर्मले चाम्बरे गृहे ५
सुगन्धिशालिपक्वाढ्ये कुम्भोद्भवविलोकिते
मध्यप्रवाहयुक्तासु निम्नगासु समन्ततः ६
तीरोत्थैः काशपुष्पैश्च शुक्लकेशैरिवाङ्गना
चन्द्रांशुधवले लोके नातितीव्रे दिवाकरे ७
तस्मिन्मनुष्यबहुलैर्जलस्नानविचित्रितैः
यत्रोत्सुकैः प्रयातैस्तु भूमिपालैः समन्ततः ८
प्रबोधसमये विष्णोराश्विनान्ते जगद्गुरोः
मोहिनी रमयामास तत्काले हृच्छयार्दिता ९
राजानं विविधैः सौख्यैः सर्वभावेन सुन्दरी
वनेषु गिरिशृङ्गेषु नदीनां सङ्गमेषु च १०
पद्मिनी कुसुमाढ्येषु सरःसु विविधेषु च
मलये मन्दरे विन्ध्ये महेन्द्रे विबुधालये ११
सह्ये प्रालेयसंज्ञे च दिगम्बरगिरौ शुभे
अन्येषु चैव राजानं स्वर्गस्थानादिकेषु च १२
रमयायास राजेन्द्र दिव्यरूपा दिने दिने
राजापि मोहिनीं प्राप्य सर्वं कृत्यं परित्यजन् १३
त्यक्तं न वासरं विष्णोर्जन्ममृत्युनिकृन्तनम्
व्रतं नोपेक्षते तत्तु अतिमुग्धोऽपि पार्थिव १४
क्रीडां त्यजति भूपालो दशम्यादिदिनत्रये
एवं प्रक्रीडतस्तस्य पूर्णे संवत्सरे गते १५
काले कालविदां श्रेष्ठः सम्प्राप्तः कार्तिकः शुभः
निद्राछेदकरो विष्णोः स मासः पुण्यदायकः १६
यस्मिन्कृतं हि सुकृतं वैष्णवैर्मनुजैर्नृप
अक्षयं हि भवेत्सर्वं विष्णुलोकप्रदायकम् १७
न कार्तिकसमो मासो न कृतेन समं युगम्
न धर्मस्तु दया तुल्यो न ज्योतिश्चक्षुषा समम् १८

न वेदेन समं शास्त्रं न तीर्थं गङ्गया समम्
न भूम्या सदृशं दानं न सुखं भार्यया समम् १९
न कृष्या तु समं वित्तं न लाभः सुरभीसमः
न तपोऽनशनादन्यन्न दमेन समं शिवम् २०
तृप्तिर्न रसनातुल्या न समोऽन्यो द्विजेन च
न धर्मेण समं मित्रं न सत्येन समं यशः २१
नारोग्यसममैश्वर्यं न देवः केशवात्परः
न कार्तिकसमं लोके पावनं कवयो विदुः २२
कार्तिकः प्रवरो मासो विष्णोश्चापि प्रियः सदा
अव्रतो हि क्षिपेद्यस्तु मासं दामोदरप्रियम् २३
तिर्यग्योनिमवाप्नोति सर्वधर्मबहिष्कृतः २४
मान्धातोवाच -
सम्प्राप्य कार्तिके मासे राजा रुक्माङ्गदो मुने
मोहिनीं मोहसंयुक्तां कथं स बुभुजे वद २५
विष्णुभक्तः श्रुतिपरः प्रवरः स महीक्षिताम्
तस्मिन्पुण्यतमे मासे किं चकार नृपोत्तमः २६
वसिष्ठ उवाच-
सम्प्राप्तं कार्तिकं दृष्ट्वा प्रबोधकरणं हरेः
अतिप्रमुग्धो राजेन्द्रो मोहिनीं वाक्यमब्रवीत् २७
रतं देवि त्वया सार्द्धं मया संवत्सरान्बहून्
तवापमानभीतेन नोक्तं किञ्चिदपि क्वचित् २८
साम्प्रतं वक्तुकामोऽह तन्निबोध शुभानने
त्वय्यासक्तस्य मे देवि बहवः कार्तिका गताः २९
न व्रती कार्तिके जातो मुक्त्वैकं हरिवासरम्
सोऽह कार्तिकमिच्छामि व्रतेन पर्य्युपासितुम् ३०
अव्रतेन गतो येषां कार्तिको मर्त्यधर्मिणाम्
इष्टापूर्तौ वृथा तेषां धर्मो द्रुहिणसम्भवे ३१
मांसाशिनोऽपि भूपाला अत्यर्थं मृगया रताः
ते मांसं कार्तिके त्यक्त्वा गता विष्णवालयं शुभे ३२
प्रवृत्तानां हि भक्ष्याणां कार्तिके नियमे कृते

अवश्यं विष्णुरूपत्वं प्राप्यते साधकेन हि ३३
तिष्ठन्तु बहुवित्तानि दानानि वरवर्णिनि
हृदयायासकर्तृणि दीपदानाद्दिवं व्रजेत् ३४
तस्याप्यभावात्सुभगे परदीपप्रबोधनम्
कर्तव्यं भक्तिभावेन सर्वदानाधिकं च तत् ३५
एकतः सर्वदानानि दीपदानं हि चैकतः
कार्तिकेन समं प्रोक्तं दीपदानात्प्रबोधनम् ३६
कर्तव्यं भक्तिभावेन सर्वदानाधिकं स्मृतम्
कार्तिकीं च तिथिं कृत्वा विष्णोर्नाभिसरोरुहे ३७
आजन्मकृतपापात्तु मुच्यते नात्र संशयः
व्रतोपवासनियमैः कार्तिको यस्य गच्छति ३८
देवो वैमानिको भूत्वा स याति परमां गतिम्
तस्मान्मोहिनि मोहं त्वं परित्यज्य ममोपरि ३९
आज्ञां विधेहि तत्कालं करिष्ये कार्त्तिकव्रतम्
तव वक्षोजपूजाया विरतो नीरजेक्षणे ४०
अहं व्रतधरश्चैव भविष्ये हरिपूजने
मोहिन्युवाच -
विस्तरेण समाख्याहि माहात्म्यं कार्तिकस्य च ४१
सर्वपुण्याकरः प्रोक्तो मासोऽय राजसत्तम
विशेषात्कुत्र कथितस्तदादिश महामते ४२
श्रुत्वा कार्त्तिकमाहात्म्यं करिष्येऽह यथेप्सितम् ४३
रुक्माङ्गद उवाच-
माहात्म्यमभिधास्यामि मासस्यास्य वरानने
येन भक्तिर्भवित्री ते प्रकर्तुं हरिपूजनम् ४४
कार्त्तिके कृच्छ्रसेवी यः प्राजापत्यचरोऽपि वा
एकान्तरोपवासी वा त्रिरात्रोपोषितोऽपि वा ४५
यद्वा दशाहं पक्षं वा मासं वा वरवर्णिनि
क्षपयित्वा नरो याति स विष्णोः परमं पदम् ४६
एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च
अस्मिन् नरैर्धरा चैव प्राप्यते द्वीपमालिनी ४७

विशेषात्पुष्करे तीर्थे द्वारावत्यां च शौकरे
मासोऽय भक्तिदः प्रोक्तो व्रतदानार्चनादिभिः ४८
तस्मिन्हरिदिनं पुरायं तथा वै भीष्मपञ्चकम्
प्रबोधिनीं नरः कृत्वा जागरेण समन्विताम् ४९
न मातुर्जठरे तिष्ठेदपि पापान्वितो नरः
तस्मिन्दिने वरारोहे मराडलं यस्तु पश्यति ५०
विना साङ्ख्येन योगेन स याति परमं पदम्
कार्तिके मराडलं दृष्ट्वा शौकरेः सूकरं शुभे ५१
दृष्ट्वा कोकवराहं वा न भूयस्तनयो भवेत्
त्रिविधस्यापि पापस्य दृष्ट्वा मुक्तिर्भवेन्नृणाम् ५२
मराडलं चपलापाङ्गि श्रीधरं कुब्जके तथा
कार्तिके वर्जयेत्तैलं कार्त्तिके वर्जयेन्मधु ५३
कार्तिके वर्जयेन्मांसं कार्तिके वर्जयेत्स्त्रियः
निष्पावान्कार्तिके देवि सन्त्यजेद्विष्णुतत्परः ५४
संवत्सरकृतात्पापाद्बहिर्भवति तत्क्षणात्
प्राप्नोति राजकीं योनिं सकृद्भक्षणसम्भवात् ५५
कार्तिके शौकरं मांसं यस्तु भुञ्जीत दुर्मतिः
षष्टिवर्षसहस्राणि रौरवे परिपच्यते ५६
तन्मुक्तो जायते पापी विष्ठाशी ग्राम्यसूकरः
मात्स्यं मांसं न भुञ्जीत न कौर्मं नापि हारिणम् ५७
चाराडालो जायते देवि कार्तिके मांसभक्षणात्
कार्तिकः सर्वपापघ्नः किञ्चिद्व्रतधरस्य हि ५८
कार्तिके तु कृता दीक्षा नृणां जन्मनिकून्तनी
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन दीक्षां कुर्वीत कार्तिके ५९
अदीक्षितस्य वामोरु कृतं सर्वं निरर्थकम्
पशुयोनिमवाप्नोति दीक्षया रहितो नरः ६०
न गृहे कार्तिकं कुर्याद्विशेषेण तु कार्तिकीम्
तीर्थे हि कार्तिकीं कुर्वन्नरो याति हरेः पदम् ६१
कार्तिके शुक्लपक्षस्य कृत्वा ह्येकादशीं नरः
प्रातर्दत्वा शुभान्कुम्भान्प्रयाति हरिमन्दिरम् ६२

संवत्सरव्रतानां हि समाप्तिः कार्तिके स्मृता
विवाहा यत्र दृश्यन्ते विष्णोर्नाभिसरोरुहे ६३
दिनानि तत्र चत्वारि यथैकं वरवर्णिनि
विनोत्तरायणे कालं लग्नशुद्धिं विनापि च ६४
दृश्यन्ते यत्र सम्बन्धाः पुत्रपौत्रविवर्द्धनाः
तस्मान्मोहिनि कर्तास्मि कार्तिके व्रतसेवनम् ६५
अशेषपापनाशाय तव प्रीतिविवृद्धये
मोहिन्युवाच-
अहो माहात्म्यमतुलं कार्तिकस्य त्वयेरितम् ६६
चातुर्मास्यव्रतानां हि विधिमुद्यापनं वद
पूर्णता येन भवति व्रतानां पृथिवीपते ६७
अवैकल्यं भवेच्चैव व्रतं पुण्यफलस्य तु
राजोवाच-
नक्तव्रती षड्रसेन ब्राह्मणं भोजयेत्प्रिये ६८
अयाचिते त्वनड्वाहं सहिरण्यं प्रदापयेत्
अमांसाशी भवेद्यस्तु गां प्रदद्यात्सदक्षिणाम् ६९
धात्रीस्नाने नरो दद्याद्दधिपायसमेव च
फलानां नियमे सुभ्रु फलदानं समाचरेत् ७०
तैलत्यागे घृतं दद्याद्घृतत्यागे पयस्तथा
धान्यानां नियमे शालद्यंस्तत्तद्धान्यमथापि वा ७१
दद्याद्भूशयने शय्यां तूलिकां गडकान्विताम्
पत्रभोजी नरो दद्याद्भाजनं घृतसंयुतम् ७२
मौने घण्टां तिलान्वापि सहिरण्यान्प्रदापयेत्
दम्पत्योर्भोजनं कार्यमुभयोः शयनान्वितम् ७३
सम्भोगं दक्षिणोपेतं व्रतस्य परिपूर्तये
प्रातः स्नाने हयं दद्यान्निःस्नेहे घृतसक्तुकान् ७४
नखराणां च केशानां धारणे दर्पणं ददेत्
उपानहौ प्रदद्यात्तुपादत्राणविवर्जने ७५
लवणस्य तु सन्त्यागे दातव्या सुरभिस्तथा
आमिषस्य परित्यागे सवत्सां कपिलां ददेत् ७६

नित्यं दीपप्रदो यस्तु व्रतेऽभीष्टे सुरालये
स काञ्चनं तथा ताम्रं सघृतं दीपकं प्रिये ७७
प्रदद्याद्वाससा छत्रं वैष्णवे व्रतपूर्तये
एकान्तरोपवासी तु क्षौमवस्त्रं प्रदापयेत् ७८
त्रिरात्रे काञ्चनोपेतां दद्याच्छय्यां स्वलङ्कृताम्
षड्रात्राद्युपवासेषु शिबिकां छत्रसंयुताम् ७९
सवाहपुरुषं पीनमनड्वाहमथार्पयेत्
अजाविकं त्वेकभक्ते फलाहारे सुवर्णकम् ८०
शाकाहारे फलं दद्यात्सौवर्णं घृतसंयुतम्
रसानां चैव सर्वेषां त्यागेऽनुक्तस्य वापि च ८१
दातव्यं राजतं पात्रं सौवर्णं वापि शक्तितः
यथोक्तस्याप्रदाने तु यथोक्ताकरणेऽपि वा ८२
विप्रवाक्यं चरेत्सुभ्रु विष्णुस्मरणपूर्वकम्
वृथा विप्रवचो यस्तु मन्यते मनुजः शुभे ८३
दक्षिणां नैव दद्याद्वा स याति नरके ध्रुवम्
व्रतवैकल्यमासाद्य कुष्ठी चान्धः प्रजायते ८४
धरामराणां वचने व्यवस्थिता दिवौकसस्तीर्थगणा मखाश्च
को लङ्घयेत्सुभ्रु वचो हि तेषां श्रेयोभिकामो मनुजस्तु विद्वान् ८५
इदं मया धर्मरहस्ययुक्तं विरञ्चये श्रीपतिना यथोक्तम्
प्रकाशितं तुभ्यमनन्यवाच्यं फलप्रदं माधवतुष्टिहेतुम् ८६

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे कार्तिकमाहात्म्यं नाम द्वाविंशोऽध्यायः
२२

अथत्रयोविंशोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
वाक्यमुक्तं त्वया साधु कार्तिके यदुपोषणम्
व्रतादिकरणं राज्ञां नोक्तं क्वापि निदर्शने १
मुक्त्वैकं ब्राह्मणं लोके नोक्तं शूद्रविशोरपि
दानं हि पालनं युद्धं तृतीयं भूभुजां स्मृतम् २
न व्रतं हि त्वया कार्यं यदि मामिच्छसि प्रियाम्

मुहूर्तमपि राजेन्द्र न शक्नोमि त्वया विना ३
स्थातुं कमलगर्भाभ किं पुनर्माससङ्ख्यया
यत्रोपवासकरणं मन्यसे वसुधाधिप ४
तत्र वै भोजनं देयं विप्राणां च महात्मनाम्
अथवा ज्येष्ठपत्नी या सा करोतु व्रतादिकम्
एवमुक्ते तु वचने मोहिन्या रुक्मभूषणः ५
आजुहाव प्रियां भार्यां नाम्ना सन्ध्यावलि शुभाम्
आहूता तत्क्षणात्प्राप्ता राजानं भूरिदक्षिणम् ६
आसीनं शयने दिव्ये मोहिनीबाहुसंवृतम्
सङ्घृष्टं हि कुचाग्रेण स्वर्णकुम्भनिभेन हि ७
शयने वामनेत्रायाः सकामाया महीपते
कृताञ्जलिपुटा भूत्वा भर्तुर्नमितकन्धरा ८
सन्ध्यावली प्राह नृपं किमाहूता करोम्यहम्
तव वाक्ये स्थिता कान्त दुःसापत्न्यविवर्जिता ९
यथा यथा हि रमसे मोहिन्या सह भूपते
तथा तथा मम प्रीतिर्वर्द्धते नात्र संशयः १०
भर्तुः सौख्येन या नारी दुःखयुक्ता प्रजायते
सा तु श्येनी भवेद्राजंस्त्रीणि वर्षाणि पञ्च च ११
आज्ञां मे देहि राजेन्द्र मा व्रीडां कामिकां कुरु १२
रुक्माङ्गद उवाच-
जानामि तव शीलं तु कुलं जानामि भामिनि
तव वाक्येन हि चिरं मोहिनी रमिता मया १३
रममाणस्य सुचिरं बहवः कार्तिका गताः
प्रियासौख्येन मुग्धस्य न गतो हरिवासरः १४
सोऽह तृप्तिमनुप्राप्तः कामभोगात्पुनः पुनः
ज्ञातोऽय कार्तिको मासः सर्वपापक्षयङ्करः १५
कर्तुकामो व्रतं देवि कार्तिकाख्यं सुपुण्यदम्
इयं वारयते मां च व्रताद्ब्रह्मसुता शुभे १६
अस्या न विप्रियं कार्यं सर्वथा वरवर्णिनि
मामकं व्रतमाधत्स्व कृच्छ्राख्यं कायशोषकम् १७

सा चैवमुक्ता नवहेमवर्णा भर्त्रा तदा पीनपयोधराङ्गी
उवाच वाक्यं द्विजराजवक्त्रा व्रतं चरिष्ये तव तुष्टिहेतोः १८
येनैव कीर्तिस्तु यशो भवेच्च तथैव सौख्यं तव कीर्तियुक्तम्
करोमि सौम्यं नरदेवनाथ क्षिपामि देहं ज्वलने त्वदर्थम् १९
अकार्यमेतन्नहि भूमिपाल वाक्येन ते हन्मि सुतं स्वकीयम्
किन्त्वेवमेतद्व्रतकर्म भूयः करोमि सौम्यं नरदेवनाथ २०
इत्येवमुक्त्वा रविपुत्रशत्रुं प्रणम्य तं चारुविशालनेत्रा
व्रतं चकाराथ तदा हि देवी ह्यशेषपापौघविनाशनाय २१
व्रते प्रवृत्ते वरकृच्छ्रसंज्ञे प्रिया कृते हर्षमवाप राजा
उवाच वाक्यं कुशकेतुपुत्रीं कृतं वचः सुभ्रु समीहितं ते २२
रमस्व कामं मयि सन्निविष्टसम्पूर्णवाञ्छा करभोरु हृष्टा
विमुक्तकार्यस्तव सुभ्रु हेतोर्नान्यास्ति नारी मम सौख्यहेतुः २३
सा त्वेवमुक्ता निजनायकेन प्रहर्षमभ्येत्य जगाद भूपम्
ज्ञात्वा भवन्तं बहुकामयुक्तं त्रिविष्टपान्नाथ समागताहम् २४
त्यक्त्वामरान्दैत्यगणांश्च सर्वान्गन्धर्वयक्षोरगराक्षसांश्च
सन्दृश्यमानान्मम नाथ हेतोः स्नेहान्विताहं तव मन्दराद्रौ २५
एतत्कामफलं लोके यद्द्वयोरेकचित्तता
अन्यचेतः कृतः कामः शवयोरिव सङ्गमः २६
सफलं हि वपुर्मेऽद्य सफलं रूपमेव हि
त्वया कामवता कान्त दुर्ल्लभं यज्जगत्त्रये २७
प्रोन्नताभ्यां कुचाभ्यां हि कामिनो हृदयं यदि
संश्लिष्टं नहि शीर्येत मन्ये वज्रसमं दृढम्
तदेव चामृतं लोके यत्पुरन्ध्र्यधरासवम् २८
कुचाभ्यां हृदि लीनाभ्यां मुखेन परिपीयते
एवमुक्त्वा परिष्वज्य राजानं रहसि स्थितम् २९
रमयामास तन्वङ्गी वात्स्यायनविधानतः
तस्यैवं रममाणस्य मोहिन्या सहितस्य हि ३०
रुक्माङ्गदस्य कर्णाभ्यां पटहध्वनिरागतः
मत्तेभकंम्भसंस्थस्तु धर्माङ्गदनिदेशतः ३१
प्रातर्हरिदिनं लोकास्तिष्ठध्वं त्वेकभोजनाः

अक्षारलवणाः सर्वे हविष्यान्ननिषेविणः ३२
अवनीतल्पशयनाः प्रियासङ्गविवर्जिताः
स्मरध्वं देवदेवेशं पुराणं पुरुषोत्तमम् ३३
सकृद्भोजनसंयुक्ता उपवासं करिष्यथ
अकृतश्राद्धनिचया अप्राप्ताः पिण्डमेव च ३४
गयामगतपुत्राश्च गच्छध्वं श्रीहरेः पदम्
एषा कार्तिकशुक्ला वै हरेर्निद्राव्यपोहिनी ३५
प्रातरेकादशी प्राप्ता मा कृथा भोजनं क्वचित्
ब्रह्महत्यादिपापानि कामकारकृतानि च ३६
तानि यास्यन्ति सर्वाणि उपोष्येमां प्रबोधिनीम्
प्रबोधयेद्धर्म्मपरान्न्यायाचारसमन्वितान् ३७
हरेः प्रबोधमाधत्ते तेनैषा बोधिनी स्मृता
सकृच्चोपोषितां चेमां निद्राच्छेदकरीं हरेः ३८
तनयो न भवेन्मर्त्यो न गर्भे जायते पुनः
कुरुध्वं चक्रिणः पूजामात्मवित्तेन मानवाः ३९
वस्त्रैः पुष्पैर्धूपदीपैर्वरचन्दनकुङ्कुमैः
सुहृद्यैश्च फलैर्गन्धैर्यजध्वं श्रीहरेः पदम् ४०
यो न कुर्याद्वचो मेऽद्य धर्म्यं विष्णुगतिप्रदम्
स मे दण्डयश्च वध्यश्च निर्वास्यो विषयाद्ध्रुवम् ४१
एवंविधे वाद्यमाने पटहे मेघनिःस्वने
हस्तादमुंच ताम्बूलं सकर्पूरं नृपोत्तमः ४२
मोहिनीकुचयोर्लग्नं हृदयं स विकृष्य वै
उदत्तिष्ठन्महीपालः शय्यायां रतिवर्द्धनः ४३
मोहिनीं मोहकामार्त्तां सान्त्वयन् श्लक्ष्णया गिरा
देवि प्रातर्हरिदिनं भविष्यत्यघनाशनम् ४४
संयतोऽह भविष्यामि क्षम्यतां क्षम्यतामिति
तवाज्ञया मया कृच्छ्रं सन्ध्यावल्या तु कारितम् ४५
इयमेकादशी कार्या प्रबोधकरणी मया
अशेषपापबन्धस्य छेदनी गतिदायिनी ४६
त्रयाणामपि लोकानां महोत्सवविधायिनी

तस्माद्भविष्यं भोक्ष्येऽह नियतो मत्तगामिनी ४७
मया सह विशालाक्षि त्वं चापि तमधोक्षजम्
आराधय हृषीकेशमुपवासपरायणा
येन यास्यसि निर्वाणं दाहप्रलयवर्जितम् ४८
मोहिन्युवाच-
साधूक्तं हि त्वया राजन्पूजनं चक्रपाणिनः
जन्ममृत्युजराछेदि करिष्येऽह तवाज्ञया ४९
प्रतिज्ञा या त्वया पूर्वं कृता मन्दरमस्तके
करप्रदानसहिता भवता सुकृताङ्किता ५०
तस्यास्तु समयः प्राप्तो दीयतां स हि मे त्वया
जन्मप्रभृति यत्पुण्यं त्वया यत्नेन सञ्चितम् ५१
तत्सर्वं नश्यति क्षिप्रं न ददासि वरं यदि
रुक्माङ्गद उवाच-
एहि चार्वङ्गि कर्त्तास्मि यत्ते मनसि वर्तते ५२
नादेयं विद्यते किञ्चित्तुभ्यं मे जीवितावधि
किं पुनर्ग्रामवित्तादिधरायुक्तं च भामिनि ५३
मोहन्युवाच-
नाथ कान्त विभो राजन् जीवितेश रतिप्रिय
नोपोष्यं वासरं विष्णोर्भोक्तव्या यद्यहं प्रिया ५४
न च तेऽह प्रिया राजन् मुहूर्तमपि कामये
त्वत्संयोगं विना भूता भविष्यामि वरं विना ५५
तस्मान्मां यदि वाञ्छेथा भोक्तुं सत्यपरायण
तदा त्यजोपवासं हि भुज्यतां हरिवासरे ५६
एष एव वरो देयो यो मया प्रार्थितः पुरा
न चेद्दास्यसि राजेन्द्र भूत्वानृतवचा भवान् ५७
यास्यते नरके घोरे यावदाभूतसम्प्लवम्
राजोवाच-
मैवं त्वं वद कल्याणि नेदं त्वय्युपपद्यते ५८
विधेश्च तनया भूत्वा धर्मविघ्नं करोषि किम्
जन्मप्रभृत्यहं नैव भुक्तवान्हरिवासरे ५९

स चाद्याहं कथं भोक्ता सञ्जातपलितः शुभे
यौवनातीतमर्त्यस्य क्षीणेन्द्रियबलस्य च ६०
स्वर्णदीसेवनं युक्तमथवा हरिपूजनम्
न कृतं यन्मया बाल्ये यौवने न कृतं च यत् ६१
तदहं क्षीणवीर्योऽद्य कथं कुर्यां जुगुप्सितम्
प्रसीद चपलापाङ्गि प्रसीद वरवर्णिनि ६२
मा कुरुष्व व्रते भङ्गं दाताहं राज्यसम्पदाम्
अथवा नेच्छसि त्वं तत्करोम्यन्यत्सुलोचने ६३
आरोपयित्वा शिबिकां विमानप्रतिमां शुभाम्
यत्रेच्छसि नयिष्यामि पादचारी कलत्रयुक् ६४
यदि तच्चापि नेच्छेस्त्वं विमानं हि कृतं मया
तर्हि स्वर्णमयौ स्तम्भौ कृत्वा विद्रुमभूषितौ ६५
मुक्ताफलमयीं दोलां करिष्ये त्वत्कृते प्रिये
तत्र त्वां दोलयिष्यामि बहून् मासानहर्निशम् ६६
व्रतभङ्गं वरारोहे मा कुरुष्व मम प्रिये
वरं श्वपचमांसं हि श्वमांसं वा वरानने ६७
आत्मनो वा नरैर्भुक्तं यैर्भुक्तं हरिवासरे
त्रैलोक्यघातिनः पापं मैथुने शशिनः क्षये ६८
नरस्य सञ्चरेत्पापं भूतायां क्षौरकर्मणि
भोजने वासरे विष्णोस्तैले षष्ठ्यां व्यवस्थिते ६९
लवणे तु तृतीयायां सप्तम्यां पिशिते शुभे
आज्येषु पौर्णमास्यां वै सुरायां रविसङ्क्रमे ७०
गोचारस्य प्रलोपे च कूटसाक्ष्यप्रदायके
निक्षेपहारके वापि कुमारीविघ्नकारके ७१
विश्वस्तघातके चापि मृतवत्साप्रदोग्धरि
ददामीति द्विजाग्र्याय प्रतिश्रुत्य न दातरि ७२
मणिकूटे तुलाकूटे कन्यानृतगवानृते
यत्पातकं तदन्ने हि संस्थितं हरिवासरे ७३
तद्विद्वांश्चारुनयने कथं भोक्ष्यामि पातकम्
मोहिन्युवाच-

एकभुक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च ७४
उपवासेन राजेन्द्र द्वादशीं न हि लङ्घयेत्
गुर्विणीनां गृहस्थानां क्षीणानां रोगिणां तथा ७५
शिशूनां बलिगात्राणां न युक्तं समुपोषणम्
यज्ञभोगोद्यतानां च सङ्ग्रामक्षितिसेविनाम् ७६
पतिव्रतानां राजेंद्र न युक्तं समुपोषणम्
एतन्मे गौतमः प्राह स्थिताया मन्दराचले ७७
नाव्रतेन दिनं विष्णोर्नेयं मनुजसत्तम
ते गृहस्था द्विजा ज्ञेया येषामग्निपरिग्रहः ७८
राजानस्ते तु विज्ञेया ये प्रजापालने स्थिताः
गुर्विणी ह्यष्टमासीया शिशवश्चाष्टवत्सराः ७९
अतिलङ्घनिनः क्षीणा बलिगात्रास्तु वार्द्धकाः
ये विवाहादिमाङ्गल्यकर्मव्यग्रा महोत्सवाः ८०
निवृत्ताश्च प्रवृत्तेभ्यो यज्ञानां चोद्यता हि ते
त्रिविधेन पुराणेन भर्त्तुर्या स्त्री हिते रता ८१
पतिव्रता तु सा ज्ञेया योनिसंरक्षणा तथा
किमन्यैर्बहुभिर्भूप वाक्यालापकृतैर्मया ८२
भोजने तु कृते प्रीतिरेकादश्यां त्वया मम
न प्रीतिर्यदि मे छित्वा शिरः स्वं हि प्रयच्छसि ८३
न करिष्यसि चेद्राजन् भोजनं हरिवासरे
तदा ह्यसत्यवचसो देहं न स्पर्शयामि ते ८४
वर्णानामाश्रमाणां हि सत्यं राजेन्द्र पूज्यते
विशेषाद्भूमिपालानां त्वद्विधानां महीपते ८५
सत्येन सूर्यस्तपति शशी सत्येन राजते
सत्ये स्थिता क्षितिर्भूप सत्यं धारयते जगत् ८६
सत्येन वायुर्वहति सत्येन ज्वलते शिखी
सत्याधारमिदं सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् ८७
न सत्याच्चलते सिन्धुर्न विन्ध्यो वर्द्धते नृप
न गर्भं युवती धत्ते वेलातीतं कदाचन ८८
सत्ये स्थिता हि तरवः फलपुष्पप्रदर्शिनः

दिव्यादिसाधनं नृणां सत्याधारं महीपते ८९
अश्वमेधसहस्रेभ्यः सत्यमेव विशिष्यते
मदिरापानतुल्येन कर्मणा लिप्यसेऽनृतात् ९०
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे रुक्माङ्गदसंलापो नाम त्रयोविंशोऽध्यायः २३

अथचतुर्विंशोऽध्यायः

राजोवाच-
यत्त्वया व्याहृतं वाक्यं ममेदं गौतमेरितम्
मन्दरे पर्वतश्रेष्ठे हरिवासरभोजनम् १
अमतेन पुराणानां व्याहृतं यद्द्विजन्मना
क्षुद्रशास्त्रोपदेशेन लोलुपेन वरानने २
पुराणे निर्णयो ह्येष विद्वद्भिः समुदाहृतः
न शङ्खेन पिबेत्तोयं न हन्यात्कूर्मसूकरौ ३
एकादश्यां न भोक्तव्यं पक्षयोरुभयोरपि
अगम्यागमने देवि अभक्ष्यस्य च भक्षणे ४
अकार्यकरणे जन्तोर्गोसहस्रवधः स्मृतः
जानन्नपि कथं देवि भोक्ष्येऽह हरिवासरे ५
पुरोडाशोऽपि वामोरु सम्प्राप्ते हरिवासरे
अभक्ष्येण समः प्रोक्तः किं पुनश्चाशनक्रिया ६
अनुकूलं नृणां प्रोक्तं क्षीणानां वरवर्णिनि
मूलं फलं पयस्तोयमुपभोज्यं मुनीश्वरैः ७
नत्वत्र भोजनं कैश्चिदेकादश्यां प्रदर्शितम्
ज्वरिणां लङ्घनं शस्तं धार्मिकाणामुपोषणम् ८
शुभं गतिप्रदं प्रोक्तं सम्प्राप्ते हरिवासरे
ज्वरमध्ये कृतं पथ्यं निधनाय प्रकल्पते ९
वैष्णवे तु दिने भुक्तं नरकायैव केवलम्
माग्रहं कुरु वामोरु व्रतभङ्गो भवेन्मम १०
यदन्यद्रोचते तुभ्यं तत्कर्तास्मि न संशयः
मोहिन्युवाच-

न चान्यद्रोचते राजन्विना वै भोजनं तव ११
जीवितस्यापि दानेन न मे किञ्चित्प्रयोजनम्
न च वेदेषु दृष्टोऽयमुपवासो हरेर्दिने १२
अग्निमन्तो न विप्रा हि मन्यन्ते समुपोषणम्
वेदबाह्यं कथं धर्मं भवांश्चरितुमिच्छति १३
वचो निशम्य मोहिन्या राजा वेदविदां वरः
उवाच मानसे क्रुद्धः प्रहसन्निव भूपते १४
शृणु मोहिनि मद्वाक्यं वेदोऽय बहुधा स्थितः
यज्ञकर्मक्रिया वेदः स्मृतिर्वेदो गृहाश्रमे १५
स्मृतिर्वेदः क्रिया वेदः पुराणेषु प्रतिष्ठितः
पुराणपुरुषाज्जातं यथेदं जगदद्भुतम् १६
तथेदं वाङ्मयं जातं पुराणेभ्यो न संशयः
वेदार्थादधिकं मन्ये पुराणार्थं वरानने १७
वेदाः प्रतिष्ठिताः सर्वे पुराणेष्वेव सर्वदा
बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रहरिष्यति १८
न वेदे ग्रहसञ्चारो नः शुद्धिः कालबोधिनी
तिथिवृद्धिक्षयो वापि पर्वग्रहविनिर्णयः १९
इतिहासपुराणैस्तु निश्चयोऽय कृतः पुरा
यन्न दृष्टं हि वेदेषु तत्सर्वं लक्ष्यते स्मृतौ २०
उभयोर्यन्न दृष्टं हि तत्पुराणैः प्रगीयते
प्रायश्चित्तं तु हत्यायामातुरस्यौषधं प्रिये २१
न चापि पापशुद्धिः स्यादात्मनश्च परस्य वा
यद्वेदैर्गीयते सुभ्रु उपांगैर्यत्प्रगीयते २२
पुराणैः स्मृतिभिश्चैव वेद एव निगद्यते
रटन्तीह पुराणानि भूयो भूयो वरानने २३
न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं सम्प्राप्ते हरिवासरे
पुराणमन्यथा मत्वा तिर्यग्योनिमवाप्नुयात् २४
संस्नातोऽपि सुदान्तोऽपि न गतिं प्राप्नुयादिति
पितरं को न वन्देत मातरं को न पूजयेत् २५
को न गच्छेत्सरिच्छ्रेष्ठां को भुंक्ते हरिवासरे

को हि दूषयते वेदं ब्राह्मणं को निपातयेत् २६
को गच्छेत्परदारान् हि को भुङ्क्ते हरिवासरे २७
नहीदृशं पापमिहास्ति जन्तोर्विमूढचित्तस्य दिने हरेः प्रिये
यद्भोजनेनात्मनिपातकारिणा यमस्य खातेषु चिरं सुलोचने २८
मोहिन्युवाच-
शीघ्रमानय विप्रांस्त्वं घूर्णिके वेदपारगान्
येषां वाक्येन युक्तोऽय राजा कुर्याद्धि भोजनम् २९
सा तद्वाक्यमुपाकर्ण्य ब्राह्मणान्वेदशालिनः
गौतमादीन्समाहूय मोहिनीपार्श्वमानयत् ३०
तान्विप्रानागतान्दृष्ट्वा वेदवेदाङ्गपारगान्
मोहिनीसहिता राज्ञा ववन्दे कार्यतत्परा ३१
उपविष्टास्तु ते सर्वे शातकौम्भमयेषु च
आसनेषु महीपाल ज्वलदग्निसमप्रभाः ३२
तेषां मध्ये वयो वृद्धो गौतमो वाक्यमब्रवीत्
वयं समागता देवि नानाशास्त्रविशारदाः ३३
सर्वसन्देहहर्तारो यदर्थं ते समाहुताः
तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां मोहिनी ब्रह्मणः सुता ३४
सर्वासाध्यकृतं कर्तुं प्रवृत्तांस्तानुवाच ह
मोहिन्युवाच-
सन्देहस्तु जडो ह्येष स्वल्पो वा स्वमतिर्यथा ३५
सोऽय वदति राजा वै नाहं भोक्ष्ये हरेर्दिने
अन्नाधारमिदं सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् ३६
मृता ह्यपि तथान्नेन प्रीयन्ते पितरो दिवि
कर्कन्धुमात्रं प्रहुतं पुरोडाशं हि देवताः ३७
कामयन्ति द्विजश्रेष्ठास्ततोऽन्न ह्यमृतं परम्
पिपीलिकापि क्षुधिता मुखेनादाय तण्डुलम् ३८
बिलं व्रजति दुःखेन कस्यान्नं नहि रोचते
अयं खादति नान्नाद्यं सम्प्राप्ते हरिवासरे ३९
निजधर्मं परित्यज्य परधर्मे व्यवस्थितः
विधवानां यतीनां च युज्यते व्रतसेवनम् ४०

परधर्मरतो यः स्यात्स्वधर्मविमुखो नरः
सोंऽधे तमसि मज्जेत यावदिन्द्राश्चतुर्द्दश ४१
उपवासादिकरणं भूभुजां नोदितं क्वचित्
प्रजासंरक्षणं त्यक्त्वा चतुर्वर्गफलप्रदम् ४२
नारीणां भर्तृशुश्रूषा पुत्राणां पितृसेवनम्
शूद्राणां द्विजसेवा च लोकरक्षा महीभृताम् ४३
स्वकं कर्म परित्यज्य योऽन्यत्र कुरुते श्रमम्
अज्ञानाद्वा प्रमादाद्वा पतितः स न संशयः ४४
सोऽयमद्य महीपालो यतिधर्म्मे व्यवस्थितः
सुबुद्ध्याचारशीलश्च वेदोक्तं त्यजति द्विजाः ४५
स्वेच्छाचारा तु या नारी योऽविनीतः सुतो द्विजाः
एकान्तशीलो नृपतिर्भृत्यः कर्मविवर्जितः ४६
सर्वे ते नरकं यान्ति ह्यप्रतिष्ठश्च यो द्विजाः
अयं हि नियमोपेतो हरिपूजनतत्परः ४७
आक्रन्दे वर्त्तमाने तु न यद्येष प्रधावति
व्यपोह्य हरिपूजां वै ब्रह्महत्यां तु विन्दति ४८
क्षीणदेहे हरिदिने कथं संयमयिष्यति
अन्नात्प्रभवति प्राणः प्राणाद्देहविचेष्टनम् ४९
चेष्टया रिपुनाशश्च तद्धीनः परिभूयते
एवं ज्ञात्वा मया राजा बोध्यमानो न बुद्ध्यति ५०
एतदेव व्रतं राज्ञो यत्प्रजापालनं चरेत्
न व्रतं किञ्चिदस्त्यन्यन्नृपस्य द्विजसत्तमाः ५१

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीप्रश्नो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः २४

अथपञ्चविंशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
तद्वाक्यं ब्राह्मणाः श्रुत्वा मोहिन्या समुदीरितम्
तथ्यमित्येवमुक्त्वा तु राजानं वाक्यमब्रुवन् १
ब्राह्मणा ऊचुः -

यस्त्वया नृपते पुरायः कृतोऽय शपथः किल
एकादश्यां न भोक्तव्यं पत्तयोरुभयोरपि २
न कृतः शास्त्रदृष्ट्या तु स्वबुद्ध्यैव प्रकल्पितः
साग्नीनां प्राशनं प्रोक्तमुभयोः सन्ध्ययोः किल ३
होमोच्छिष्टप्रभोक्तारस्त्रयो वर्णाः प्रकीर्तिताः
विशेषाद्भूमिपालानां कथं युक्तमुपोषणम् ४
सर्वदोद्यतशस्त्राणां दुष्टसंयमिनां विभो
शास्त्रतोऽशास्त्रतो वापि यस्त्वया शपथः कृतः ५
परिपूर्णो भवत्वद्य वाक्येन हि द्विजन्मनाम्
व्रतभङ्गो न तेऽस्तीह भुङ्क्ष्व विप्रसमन्वितः ६
परितापो न ते कार्यो विप्रवाक्यं महत्तरम्
योऽन्यथा मन्यते वाक्यं विप्राणां नृपसत्तम ७
स याति रात्तसीं योनिं जन्मानि दश पञ्च च
तच्छ्रुत्वा वचनं रौद्रं राजा कोपसमन्वितः ८
उवाच स्फुरमाणौष्ठस्तान्विप्रान् श्लत्तणया गिरा
सर्वेषामेव भूतानां भवन्तो मार्गदर्शिनः ९
यतीनां विधवानां च श्लोकोऽय पठ्यते द्विजाः
विमार्गगामिनां चैतन्मतं न सात्वतां क्वचित् १०
यद्भवद्भिः समुद्दिष्टं राज्ञां नोपोषणं स्मृतम्
तत्र वाक्यानि शृणुत वैष्णवाचारलत्तणे ११
न शंखेन पिबेत्तोयं न हन्यात्कूर्मसूकरौ
एकादश्यां न भोक्तव्यं पत्तयोरुभयोरपि १२
न पातव्यं हि मद्यं तु न हन्तव्यो द्विजः क्वचित्
क्रीडेन्नात्तैस्तु धर्मज्ञो नाशीयाद्धरिवासरे १३
अभत्त्यभत्तणं पापं परदाराभिमर्शनम्
एकादश्यां भोजनं च पतनस्यैव कारणम् १४
अकार्यकरणं कृत्वा किं जीवेच्छरदां शतम्
को हि सञ्चेष्टमानस्तु भुनक्ति हरिवासरे १५
चतुष्पदेभ्योऽपि जनैर्नान्नं देयं हरेर्दिने
उत्तराशास्थितैर्विप्रैर्विष्णुधर्मपरायणैः १६

सोऽह कथं करोम्यद्य अभद्त्यस्य तु भद्तणम्
नोपद्गीणशरीरोऽह नामयावी द्विजोत्तमाः १७
स कथं हि व्रतं त्यद्ये विमार्गस्थद्विजोक्तितः
धर्मभूषणसंज्ञेन रद्त्यमाणे धरातले १८
न च रद्वाविहीनोऽह शत्रुः कोऽपि न मेऽस्ति च
एवं ज्ञात्वा द्विजश्रेष्ठा वैष्णवव्रतशालिनः १९
भवद्भिर्नोचितं वक्तुं प्रतिकूलं व्रतापहम्
असम्परीद्त्य ये दद्युः प्रायश्चितं द्विजातयः २०
तेषामेव हि तत्पापं स्मृतिवैकल्यसम्भवम्
देवो वा दानवो वापि गन्धर्वो राद्तसोऽपि वा २१
सिद्धो वा ब्राह्मणो वापि पितास्माकं स्वयं वदेत्
हरिर्वापि हरो वापि मोहिनीजनकोऽपि वा २२
दिनकृल्लोकपालो वा नो भोद्त्ये हरिवासरे
यो हि रुक्माङ्गदो राजा विख्यातो भूतले द्विजाः २३
सत्यप्रतिज्ञां विफलां न कदाचित्करोति हि
द्युपतेः द्वीयते तेजो हिमवान्परिवर्त्तते २४
जलधिः शोषमायाति पावकश्चोष्णतां त्यजेत्
तथापि न त्यजे विप्रा व्रतमेकादशीदिने २५
प्रसिद्धिरेषा भुवनत्रयेऽपि आरटद्यते मे पटहेन विप्राः
ग्रामेषु देशेषु परेषु वापि ये भुञ्जते रुक्मविभूषणस्य २६
दराड्याश्च वध्याश्च सपुत्रकास्ते न चापि वासो विषये हि तेषाम्
हरेर्दिने सर्वमखप्रधाने पापापहे धर्मविवर्द्धने च २७
अमेध्यलिप्तः पटहो भवेत्तदा सञ्छादितो नीलमयेन वाससा
उत्पाद्य कीर्तिं स्वयमेव जन्तुर्निकृन्तति प्राणभयाच्च पापात् २८
यस्तस्य वासो निरये युगानां षष्टिर्भवेद्वा क्रिमिदंशसंज्ञे
वृथा हि सूता मम सा जनित्री भवेन्निराशा द्विजपितृदेवाः ३०
वैवस्वतो हर्षमुपाश्रयेच्च सलेखको मे व्रतभङ्ग एव
किं तेन जातेन दुरात्मना हि ददाति हर्षं रिपुसंन्दरीणाम् ३१
कुकर्मणा पापरतिः कुजातिः सर्वस्य नाशी त्वशुचिस्स मूढः
न मन्यते वेदपुराणशास्त्रानंते पुरीं याति दिनेशसूतोः ३२

कृत्वैव वान्तिं पुनरत्ति तां यस्तद्वत्प्रतिज्ञाव्रतभङ्गकारी
वेदा न शास्त्रं न च तत्पुराणं न चापि सन्तः स्मृतयो न च स्युः ३३
ये माधवस्य प्रियकृत्ययोग्ये वदन्ति शुद्धेऽह्नि भुजिक्रियां तु
श्राद्धेन तेनापि न चास्ति तृप्तिः पितुश्च चीर्णेन हरेर्दिने तु ३४
व्रतेन यद्विष्णुपदप्रदेन साकं त्रयाहेन वदन्तु मूढाः ३५
एतच्छ्रुत्वा तु तद्वाक्यं मोहिनी ज्वलितांतरा
कोपसंरक्तनयना भर्तारं पर्यभाषत ३६
करोषि चेन्न मे वाक्यं धर्मबाह्यो भविष्यसि
धर्मबाह्यो हि पुरुषः पांशुना तुल्यतां व्रजेत् ३७
पांशुना पूर्यते गर्तं स गर्तखनको भवेत्
त्वया ममार्पितः पाणिर्वराय पृथिवीपते ३८
तामुल्लङ्घ्य प्रतिज्ञां स्वां पालयिष्यसि नो यदि
कृतकृत्या तदा यास्ये प्राप्तो धर्मो मया तव ३९
न चाहं ते प्रिया भार्या न च त्वं मे पतिर्नृप
उपधानं करिष्यामि स्वकं बाहुं न ते युधि ४०
धिक् त्वां धर्मक्षयकरं स्ववचोलोपकारकम्
म्लेच्छेष्वपि न दृश्येत त्वादृशो धर्मलोपकः ४१
सत्याच्चलितमद्य त्वां परित्यक्ष्ये सुपापिनम्
एवमुक्त्वा वरारोहा ह्युदतिष्ठत्त्वरान्विता ४२
यथा सती हरं त्यक्त्वा दिव्याभरणभूषिता
प्रस्थिता सा तदा तन्वी भूसुरैश्च समन्विता ४३
वरं मद्यस्य संस्पर्शो नास्य सङ्गो नृपस्य वै
वरं नीलाम्बरस्पर्शो नास्य धर्मच्युतस्य हि ४४
एवं हि मोहिनी रुष्टा प्रलपन्ती तदा भृशम्
गौतमादिसमायुक्ता निर्जगाम गृहाद्बहिः ४५
हा तात हा जगन्नाथ सृष्टिस्थित्त्यन्तकारक
इत्येव शब्दं क्रोशन्ती ब्रह्मणो मानसोद्भवा ४६
एतस्मिन्नेव काले तु वाजिराजं समास्थितः
अटित्वा सकलामुर्वीं सम्प्राप्तो धर्मभूषणः ४७
संमुखोऽभूज्जनन्यास्तु त्वरायुक्तो विमत्सरः

कर्णाभ्यां तस्य शब्दोऽसौ विश्रुतः पितृवत्सलः ४८
मोहिनीवक्त्रसम्भूतो विप्रवाक्योपबृंहितः
धर्माङ्गदो धर्ममूर्तिः रुक्माङ्गदसुतस्तदा ४९
अवरुह्य हयात्तूर्णं ययौ तातपदान्तिके
पुनरुत्थाय विप्रेन्द्रान्ननाम विहिताञ्जलि ५०
ततः शीघ्रगतिं दृष्ट्वा मोहिनीं रुष्टमानसाम्
आलक्ष्य तरसा मातः प्राह राजन् कृताञ्जलि ५१
केनावमानिता देवि कथं रुष्टा पितुः प्रिये
एतैर्द्विजेन्द्रैः सहिता क्व त्वं सम्प्रस्थिताधुना ५२
धर्माङ्गदवचः श्रुत्वा मोहिनी वाक्यमब्रवीत्
पिता तवानृती पुत्र करो येन वृथा कृतः ५३
यः कर्त्ता सुकृतं भूरि रक्ताशोकाकृतिः स्थितः
ध्वजाङ्कुशाङ्कितः श्रीमान्दक्षिणः कनकाङ्गदः ५४
रुक्मांगदेन ते पित्रा न चाहं वस्तुमुत्सहे ५५
धर्माङ्गद उवाच-
यद्ब्रवीषि वचो देवि तत्कर्त्ताहं न संशयः
मा कोपं कुरु मातस्त्वं निवर्त्तस्व पितुः प्रिये ५६
मोहिन्युवाच-
अनेन समयेनाहं त्वत्पित्रा मन्दराचले
कृता भार्या शिवः साक्ष्ये स्थितो यत्र सुराधिपः ५७
समयात्स च्युतः सम्यक्पिता ते रुक्मभूषणः
न प्रयच्छति मे देयं तस्य वृद्धिं विचिन्तये ५८
न याचे काञ्चनं धान्यं हस्त्यश्वं ग्रामवाससी
येन तस्य भवेद्धानिर्न याचे तन्नृपात्मज ५९
येनासौ प्रीणयेद्देहं स्वी कीयं देहिनां वर
तन्मया प्रार्थितं पुत्र स मोहान्न प्रयच्छति ६०
तस्यैव चोपकाराय शरीरस्य नृपात्मज
याचिता सुखहेतोस्तु मया नृपतिसत्तमः ६१
स्थितः सोऽद्यानृते घोरे सुरापानसमे विभुः ६२
सत्यच्युतं निष्ठुरवाक्यभाषिणं विमुक्तधर्मं त्वनृतं शठं च

परित्यजेयं जनकं तवाधमं नैव स्थितिर्मे भविता हि तेन ६३
तच्छ्रुत्वा मोहिनीवाक्यं पुत्रो धर्माङ्गदोऽब्रवीत्
मयि जीवति तातो मे न भवेदनृती क्वचित् ६४
निवर्तस्व वरारोहे करिष्येऽह तवेप्सितम्
पित्रा मे नानृतं देवि पूर्वमुक्तं कदाचन ६५
स कथं मयि जाते तु वदिष्यति महीपतिः
यस्य सत्ये स्थिता लोकाः सदेवासुरमानुषाः ६६
वैवस्वतगृहं येन कृतं शून्यं हि पापिभिः
विजृम्भते तस्य कीर्तिर्व्याप्तं ब्रह्माण्डमण्डलम् ६७
स कथं जायते भूपो मिथ्यावचनसंस्थितः
अश्रुतं भूपतेर्वाक्यं परोक्षे श्रद्दधे कथम् ६८
ममोपरि दयां कृत्वा निवर्तस्व शुभानने
एतद्धर्माङ्गदेनोक्तं वाक्यमाकर्ण्य मोहिनी ६९
न्यवर्तत महीपाल पुत्रस्कन्धावलम्बिनी
यत्र रुक्माङ्गदः शेते मृतकल्पो रविप्रभः ७०
तस्मिन्निवेशयामास शयने काञ्चनान्विते
दीपरत्नैः सुप्रकाशे विद्रुमैश्चित्रिते वरे ७१
आखण्डलास्त्रमणिभिः कृतपादे सुकोमले
दीर्घविस्तारसंयुक्ते ह्यनौपम्ये मनोहरे ७२
ततः कृताञ्जलि प्राह पितरं श्लक्ष्णया गिरा
तातैषा जननी मेऽद्य त्वां वदत्यनृती त्विति ७३
कस्मात्त्वमनृती भूप भविष्यसि महीतले
सकोशरत्ननिचये गजाश्वरथसंयुते ७४
राज्ये प्रशास्यमाने तु सप्तोदधिसमन्विते
प्रदेहि सकलं ह्यस्यै तत्त्वया श्रावितं विभो ७५
मयि चापधरे तात को व्यलीकं चरेत्तव
देहि शक्रपदं देव्यै जितं विद्धि पुरन्दरम् ७६
वैरिञ्च्यं दुर्ल्लभं यच्च योगिगम्यं निरञ्जनम्
तच्चाप्यहं प्रदास्यामि तपसा तोष्य पद्मजम् ७७
समीहते यज्जननी मदीया रसातले वापि धरातले वा

त्रिविष्टपे वापि परे पदे वा दास्यामि जित्वा नरदेवदानवान् ७८
अहं हि दासस्तव भूप यस्माद्विक्रीयतां मामथवा तृणाय
हस्ते हि पापस्य दिवाप्रकीर्तेर्वर्त्स्यामि तत्कर्मकरः सुभुक्तः ७९
यद्दुष्करं भूमिपते त्रिलोक्यां नादेयमस्तीह तदिष्टभावात्
तच्चापि राजेन्द्र ददस्व देव्यै मज्जीवितं मज्जननीभवं वा ८०
तेनैव सद्यो नृपनाथ लोके सत्कीर्तियुक्तो भव सर्वदैव
विराजयित्वा स्वगुणैर्नृपौघान्करैरिवात्मप्रभवैः स्वशोभैः ८१
कीर्तिप्रभङ्गे वृजिनं भविष्यति प्रजावधे यन्मनुराह सत्यम्
सम्मार्जयित्वा विमलं यशः स्वं कथं सुखी स्यां नृपते ततः क्षमः ८२
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते पञ्चविंशोऽध्यायः २५

अथषड्विंशोऽध्यायः

राजोवाच-
कीर्तिर्नश्यतु मे पुत्र ह्यनृती वा भवाम्यहम्
गतो वा नरकं घोरं कथं भोक्ष्ये हरेर्दिने १
ब्रह्मणो निलयं यातु देवीयं मोहिनी सुत
भूयो भूयो वदति मां दुर्मेधाश्च सुबालिशा २
नापरं कामये राज्यं वसुधां वसु किञ्चन
मुक्त्वैकं वासरे विष्णोर्भोजनं पापनाशने ३
यद्यहं कुत्सितां योनिं व्रजेयं क्रिमिसंज्ञिताम्
तथापि नैव कर्ताहं भोजनं हरिवासरे ४
एषा गुरुतरा भूत्वा लोकानां शिक्षयान्विता
दुन्दुभी कुर्वती नादं सा कथं वितथा भवेत् ५
अभक्ष्यभक्षणं कृत्वा अगम्यागमनं तथा
अपेयं चैव पीत्वा तु किं जीवेच्छरदः शतम् ६
असत्यं वापि कृत्वाहं त्यक्तराज्यनयः क्षितौ
धिक्कृतोऽपि जनैः सर्वैर्न भोक्ष्ये हरिवासरे ७
वियोगे चपलापाङ्ग्या यदि चेन्मरणं मम
तच्चापि वरमेवात्र न भोक्ष्ये हरिवासरे ८
कथं हर्षमहं कर्ता मार्तण्डतनयस्य वै

व्रजदिभर्मनुजैर्मार्गे निरयस्यातिदुःखितैः ९
यास्तु शून्याः कृतास्तात मया नरकपङ्क्तयः
जनैः पूर्णा भविष्यन्ति मयि भुक्ते तु ताः सुत १०
मास्म सीमन्तिनी पुत्र कुक्षौ सन्धारयेत्सुतम्
समर्थो यस्तु शत्रूणां हर्षं सञ्जनयेद्भुवि ११
भोजनं वासरे विष्णोरेतदेव हि याचते
तन्न दास्यामि मोहिन्या याचितोऽपि सुरासुरैः १२
पिबेद्विषं विशेद्वह्निं निपतेत्पर्वताग्रतः
आकाशभासा स्वशिरश्छिंद्यादेव वरासिना १३
न भोक्ष्यते हरिदिने राजा रुक्माङ्गदः क्षितौ
रुक्माङ्गदेति मन्नाम प्रसिद्धं भुवनत्रये १४
एकादश्युपवासेन यन्मया सञ्चितं यशः
तत् कथं भोजनं कृत्वा नाशये स्वकृतं यशः १५
म्रियते यदि वा गच्छति निपतति नश्येच्च खण्डशो वापि
विरमति तदपि न चेतो मामकमिति मोहिनीहेतोः १६
परित्यजाम्येष निजं हि जीवितं लोकैः समेतः सहदारभृत्यैः
न त्वेव कुर्यां मधुसूदनस्य दिने सुपुण्येऽन्ननिषेवणं हि १७
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते षड्विंशोऽध्यायः २६

अथसप्तविंशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
तत्पितुर्वचनं श्रुत्वा पुत्रो धर्माङ्गदस्तदा
आहूय जननीं शीघ्रं नाम्ना सन्ध्यवलद्यं शुभाम् १
सूर्यायुतसमप्रख्यां तेजसा रुचिरस्तनाम्
पालयन्तीं धरां सर्वां पादविन्यासविक्रमैः २
पुत्रस्य वचनात्प्राप्ता तत्क्षणं नृपसन्निधौ
श्राविता मोहिनी वाक्यं पितुर्वाक्यं तथैव च ३
उभयोः संविदं कृत्वा परिसान्त्वय्य मोहिनीम्
भोजनाय स्थितामेनां नृपस्य हरिवासरे ४
यथा नो च्यवते सत्याद्यथा भुङ्क्ते न मे पिता

तथा विधीयतामेव कुशलं चोभयोर्भवेत् ५
तत्पुत्रवचनं श्रुत्वा देवी सन्ध्यावली नृप
मोहिनीं श्लक्ष्णया वाचा प्राह ब्रह्मसुतां तदा ६
माग्रहं कुरु वामोरु कथञ्चिदपि भूपतिः
नास्वादयति पापान्नं सम्प्राप्ते हरिवासरे ७
अनुवर्तय राजानं गुरुरेष सनातनः
सदा भवति या नारी भर्तुर्वचनकारिणी ८
तस्याः स्युरक्षया लोकाः सावित्र्यास्तु यथामलाः
यद्यनेन पुरा देवि तव दत्तः करो गिरौ ९
कामार्तेन विमूढेन तन्न योग्यं विचिन्तितम्
यद्देयं तद्ददात्येष ह्यदेयं प्रार्थयस्व मा १०
विपत्तिरपि भद्रैव सन्मार्गे संस्थितस्य तु
न भुक्तं येन सुभगे शैशवेऽपि हरेर्दिने ११
स कथं भोक्ष्यते पुण्ये माधवस्य दिनेऽधुना
कामं वरय वामोरु वरमन्यं सुदुर्लभम् १२
तं ददात्येव भूपालो निवृत्ता भव भोजने
मन्यसे यदि मां देवि धर्माङ्गदविरोहिणीम् १३
अस्मज्जीवितसंयुक्तं राज्यं वरय सुव्रते
सप्तद्वीपसमेतं हि ससरिद्वनपर्वतम् १४
कनिष्ठाया वरिष्ठाहं करिष्ये पादवन्दनम्
भर्तुरर्थे विशालाक्षि प्रसीद तनुमध्यमे १५
वाचा शपथदोषैस्तु सन्निरुध्य पतिं हि या
अकार्यं कारयेत्पापा सा नारी निरये वसेत् १६
सा च्युता नरकाद्घोरात्सप्तजन्मानि पञ्च च
सूकरीं योनिमाप्नोति चाण्डालह्यं च ततः परम् १७
एवं ज्ञात्वा मया देवि विक्रियां पापसम्भवाम्
निवारितासि वामोरु सखीभावेन सुन्दरि १८
विपन्नस्यापि सद्बुद्धिर्दातव्या धर्ममिच्छता
किं पुनः सखिसंस्थायास्तव पद्मनिभानने १९
सन्ध्यावलीवचः श्रुत्वा मोहिनी मोहकारिणी

उवाच कनकाभां तां भर्तुर्ज्येष्ठां प्रियां तदा २०
माननीयासि मे सुभ्रु करोमि वचनं तव
विद्वद्भिर्मुनिभिर्य्यत्तु गीयते नारदादिभिः २१
यदि तन्नाचरेद्राजा भोजनं हरिवासरे
क्रियतामपरं देवि मरणादधिकं तव २२
ममापि दुःखदं ह्येतद्दैवाज्जल्पाम्यहं शुभे
कस्येष्टमात्महननं कस्येष्टं विषभक्षणम् २३
पतनं वा गिरेर्मूर्ध्नः क्रीडा वापि बिलेशयैः
व्याघ्रसिंहाभिगमनं समुद्रतरणं तथा २४
दुरुक्तानृतवाक्यं वा परदाराभिमर्शनम्
अपथ्यभक्षणं लोके तथाभक्ष्यस्य भक्षणम् २५
मृगाटनमथाक्षैर्वा क्रीडनं साहसं तथा
छेदनं तृणकाष्ठानां लोष्टानामवमर्दनम् २६
हिंसनं सूक्ष्मदेवानां जलपावकखेलनम्
दैवाविष्टो वरारोहे नरः सर्वं करोति वै २७
त्रिवर्गविच्युतं घोरं यशोदेहहरं क्षितौ
नरकार्हो नरो देवि करोत्यशुभकर्म तत् २८
साहं पापा दुराचारा वक्तुकामा सुनिर्घृणम्
यादृशेन हि भावेन योनौ शुक्रं समुत्सृजेत् २९
तादृशेन हि भावेन सन्तानं सम्भवेदिति
साहं विषादभावेन राज्ञो रुक्माङ्गदस्य हि ३०
जाता जलजजातेन स्त्रीरूपा वरवर्णिनी
दुष्टभावा तथा जाता कर्त्री दुष्टं नृपस्य तु ३१
न लग्नं न ग्रहा देवि न होरा पुण्यदर्शिनी
तत्कालभावना ग्राह्या तद्भावो जायते सुतः ३२
तेन भावेन जातस्य दाक्षिण्यं नोपपद्यते
न च व्रीडा न च स्नेहो न धर्मो देवि विद्यते ३३
जानन्नपि यथायुक्तस्तं भावमनुवर्तते ३४
वक्ष्ये वचः प्राणहरं तवाधुना भर्तुः सलोकस्य वधूजनस्य
धर्मापहं वाच्यकरं ममापि कर्तुं न शक्यं मनसापि भीरु ३५

करोषि वाक्यं यदि मामकं हि भवेच्च कीर्तिर्महतीह लोके
भर्तुर्यशः स्यात्त्रिदिवे गतिस्ते पुत्रे प्रशंसा मम धिग्विवादः३६
वसिष्ठ उवाच-
मोहिनीवचनं श्रुत्वा देवी सन्ध्यावली विभो
धैर्यमालम्ब्य तां तन्वीं ब्रूहि ब्रूहीत्यचोदयत् ३७
कीदृशं वदसे वाक्यं येन दुःखं भवेन्मम
भर्तुरर्थे प्रकुर्वन्त्या राज्यनाशे न मे व्यथा ३८
यस्या दुःखी भवेद्भर्ता भार्याया वरवर्णिनी
समृद्धायाः सपापायास्तस्याः प्रोक्ता ह्यधोगतिः ३९
सा याति नरकं पापा पूयाख्यं युगसप्ततिम्
ततश्छुछुन्दरी स्याच्च सप्त जन्मानि भारते ४०
ततः काकी ततः श्याली गोधा गोत्वेन शुद्ध्यति
भर्तुरर्थे तु या वित्तं विद्यमानं न यच्छति ४१
जीवितं वा वरारोहे विष्ठायां सा भवेत्क्रिमिः
क्रिमियोनिविनिर्मुक्ता काष्ठीला जायते शुभे ४२
मम कौमारभावे तु मत्पितुः काष्ठपाटकः
अग्निप्रज्वालनार्थं हि काष्ठं पाटयते चिरम् ४३
सखीभिः सहिता चाहं क्रीडासंसक्तमानसा
काष्ठं पाटयतस्तस्य समीपमगमं तदा ४४
तत्र दृष्टा मया सुभ्रु काष्ठीला दारुनिर्गता
नवनीतनिभं देहं बिभ्राणां चाञ्जनत्विषम् ४५
कनिष्ठिकाङ्गुलिसमा स्थौल्ये ह्यङ्गुलिमानिका
तां दृष्ट्वा पतितां भूमौ हन्तुं ध्वांक्षः समागतः ४६
यावद्गृह्णाति वक्त्रेण काष्ठीलां क्षुधितः स तु
तावन्निवारितः सद्यो मया लोष्टेन तत्क्षणात् ४७
सा मुक्ता ताडितेनेत्थं वायसेन वरानने
सक्षता तुण्डसंस्पृष्टा न च शक्तः पलायितुम् ४८
ततः सा वेपमाना तु प्राणत्यागमुपागमत्
सिक्ता किञ्चिज्जलैनैव ततः स्वास्थ्यमुपागता ४९
ततः सा मानुषीवाचा मामाह वरवर्णिनी

सन्ध्यावलीति सम्बोध्य सखीमध्यसमास्थिताम् ५०
सुमन्तुनाम्नो हि मुनेः सर्वज्ञस्य सुताऽभवम्
पूर्वजन्मनि पत्नी च कौरिडन्यस्य शुभानने ५१
न्यवसं कान्यकुब्जे तु सुसमृद्धा सुदर्पिता
जनन्या बन्धुवर्गस्य पितुरिष्टतमा ह्यहम् ५२
पित्रा दत्ता ततश्चाहं कौरिडन्याय महात्मने
कुलीनाय सरूपाय स्त्रीसङ्गरहिताय च ५३
शयनीयादिकं दत्तं यौतुकं जनकेन मे
श्वशुरेणापि मे दत्तं सुवर्णस्यायुतं पुरा ५४
पितृश्वशुरवित्ताभ्यां परिपूर्णाभवं तदा
गोमहिष्यादिसंयुक्ता धनधान्यसमन्विता ५५
इष्टा श्वशुरयोश्चाहं सौशील्येन जनस्य च
कालेन पञ्चतां प्राप्तः श्वशुरो वेदतत्त्ववित् ५६
तं मृतं पतिमादाय श्वश्रुरग्निं विवेश सा
ततो भर्ताञ्जलि दत्त्वा पित्रोः श्राद्धमथाकरोत् ५७
गते मासद्वये देवि भर्ता मे राजमन्दिरम्
गतः कौतुकभावेन हृच्छयेन प्रपीडितः ५८
तत्र वेश्याः सुरूपाढ्या यौवनेन समन्विताः
प्रविशन्त्यो नृपगृहे दृष्टास्तेन द्विजन्मना ५९
तासां मध्यात्तु द्वे गृह्यवित्तदानेन भूरिणा
स्वगृहे धारयामास क्रीडार्थं दुर्मतिः पतिः ६०
ताभ्यां वित्तमशेषं तु क्षयं नीतं निषेवणात्
वर्षत्रये गते देवि निस्वो जातः पतिर्मम ६१
ततो मां प्रार्थयामास देहि मेऽङ्गविभूषणम्
तन्मया नहि दत्तं तु भर्त्रे व्यसनिने तदा ६२
सुभगे सर्वमादाय गताहं मन्दिरं पितुः
ततः पितृगृहे वित्तं भृत्यादिकमशेषतः ६३
विक्रीय दत्तं वैश्याभ्यां तच्चापि क्षयमागतम्
क्षेत्रधान्यादिकं यच्च सभाराडं सपरिच्छदम् ६४
स्वल्पमूल्येन विक्रीय गतो नदनदीपतिम्

नावमारुह्य मे भर्ता विवेशान्तर्महोदधेः ६५
स गतो दूरमध्वानं पश्यमानोऽद्भुतानि च
शुभे समुद्रजातानि जीवचेष्टाङ्कितानि च ६६
प्रभञ्जनवशं प्राप्ता सा नौका शतयोजनम्
गता विशीर्णतां तत्र मृतास्ते नावमाश्रिताः ६७
मत्पतिर्दैवयोगेन दीर्घकाष्ठं समाश्रितः
वायुना नीयमानोऽसौ प्राचीनेन स्वकर्मणा ६८
आससादाचलं देवि रत्नशृङ्गविभूषितम्
बहुनिर्झरणोपेतं बहुपक्षिसमन्वितम् ६९
बहुवृक्षैः समाकीर्णं नानापुष्पफलोपगैः
उल्लिखन्तं हि शिखरैः खमध्यं स्वात्मनस्त्रिभिः ७०
तं दृष्ट्वा पर्वतं दिव्यं त्यक्त्वा नौकाष्ठमद्भुतम्
आरुरोह मुदायुक्तो वित्ताकाङ्क्षी सुलोचने ७१
विशश्राम मुहूर्तं तु क्षुत्पिपासासमन्वितः
तत उत्थाय भक्ष्यार्थं वृक्षांस्तत्र व्यलोकयत् ७२
सुपक्वास्तत्र मृद्वीका दृष्ट्वा भुक्त्वा मुदान्वितः
शान्तिं प्राप्तस्ततोऽपश्यत्सालमेकं सुनिर्मलम् ७३
घनच्छायं मेघनिभं पञ्चाशत्पुरुषोच्छ्रयम्
तस्याधस्तात्स सुष्वाप स्वोत्तरीयं प्रसार्य च ७४
मोहिन्या निद्रया चैव सम्प्रघूर्णितलोचनः
तावत्सुप्तोऽतिखिन्नोऽसौ यावत्सूर्योऽस्ततां गतः ७५
सूर्येऽस्त समनुप्राप्ते समायाते निशामुखे
अभ्यगाद्राक्षसो घोरो गर्जमानो यथा घनः ७६
अङ्केनादाय तन्वङ्गीं सीतामिव दशाननः
शुभां काशीपतेः पुत्रीं नाम्ना रत्नावलह्यं शुभाम् ७७
अधौतपादां सुश्रोणीं सौम्यदिक्छीर्षशायिनीम्
पतिकामा कुमारी सा नाविन्दत्सदृशं पतिम् ७८
सर्वयोषिद्वरा बाला रुदती निद्रयाकुला
पिता तस्याः प्रदाने तु चिन्ताविष्टो ह्यहर्न्निशम् ७९
दीपच्छायाश्रिते तन्वि शयने सा व्यवस्थिता

अटमानेन पापेन दृष्टा सा रूपशालिनी ८०
दीपरत्नैः सुखचिते धारयंती च कंकणे
उभयोर्दश रत्नानि निष्के च दशपञ्च च ८१
सीमन्ते सप्त रत्नानि केयूरेऽष्टौ च पञ्च च
एवं रत्नाचितां बालां शातकुम्भसमप्रभाम् ८२
जहार राजभवनात्तां तदा चारुहासिनीम्
वायुमार्गं समाश्रित्य क्षणात्प्राप्तः स्वमालयम् ८३
तं पर्वतं स यत्रास्ते पतिर्मे शालमाश्रितः
तत्र तस्य गुहां दृष्ट्वा सुवर्णसदृशप्रभाम् ८४
तद्भयस्यासहा तत्र प्रविवेशास्य पश्यतः
अनेकैर्मणिविन्यासैः संयुक्तां चित्रमन्दिराम् ८५
नानाद्रव्यसमाकीर्णां शयनासनसंयुताम्
भोजनैः पानपात्रैश्च भक्ष्यभोज्यैरनेकधा ८६
प्रविश्य तत्र शय्यायां मुमोचोत्पललोचनाम्
रुदतीमतिसन्त्रस्तां पीनश्रोणिपयोधराम् ८७
तस्यास्तु रुदितं श्रुत्वा तस्य भार्या हि राक्षसी
आजगाम त्वरायुक्ता यत्रासौ राक्षसः स्थितः ८८
तां दृष्ट्वा चारुसर्वाङ्गीं तप्तकाञ्चनसप्रभाम्
पप्रच्छ निजभर्तारं क्रुद्धा निर्भर्त्सती सती ८९
किमर्थमाहृता चेयं जीवन्त्यां मयि निर्घृण
अन्यां समीहसे भार्यां नाहं भार्या भवामि ते ९०
एवं ब्रुवाणां तां भर्ता राक्षसीमसितेक्षणाम्
उवाच राक्षसो हर्षात्स्वां प्रियां चारुलोचनाम् ९१
त्वदर्थमाहृतं भक्ष्यं मया काश्याः शुभानने
दैवोपपादितं द्वारि द्वितीयं मम तिष्ठति ९२
शालवृक्षाश्रितः शेते विप्रश्चैको वरानने
तमानय त्वरायुक्ता येनाहं भक्ष्यमाचरे ९३
राक्षसस्य वचः श्रुत्वा कुमारी साब्रवीदिदम्
मिथ्या राक्षसि भर्ता ते भाषते त्वद्भयादयम् ९४
ज्ञात्वा त्वां जरयोपेतां विरूपामतिजिह्मगाम्

सुप्तां पितृगृहे रात्रौ मां समासाद्य कामतः ९५
अनूढां रुदतीं भद्रे भार्यार्थं समुपानयत्
इतीरितमुपाकर्ण्य वचनं राजकन्यया ९६
क्रोधयुक्तातिमात्रं वै बभूव द्विपती वचः
तस्याश्च रूपमालोक्य सत्यमेवावधारयत् ९७
चिन्तयामास चाप्येवं भार्यार्थे ह्याहृतेति च
अवश्यं मूर्ध्नि कीलं मे रोपयिष्यति राक्षसः ९८
मास्म सीमन्तिनी काचिद्भवेत्सा भुवने त्रये
या सापत्न्येन दुःखेन पीड्यमाना हि जीवति ९९
सर्वेषामेव दुःखानां महच्चेदं न संशयः
सामान्यद्रव्यभोगादिनिष्ठा चैवापरा भवेत् १००
एवं सा बहु सञ्चिन्त्य भर्तारं वाक्यमब्रवीत्
मदीया मम भक्ष्यार्थं त्वयानीता सुलोचना १०१
तं विप्रमानयिष्यामि भक्ष्यार्थं तव सुव्रत
ततः स राक्षसः प्राह गच्छ गच्छेति सत्वरम् १०२
सृक्किणी स्रवतेऽत्यर्थं तस्य भक्षणकाम्यया
ततः सा राक्षसी घोरा श्रुत्वा पतिसमीरितम् १०३
निर्जगाम दुरन्ताशा ददर्श द्विजसत्तमम्
रूपयौवनसंयुक्तं विद्यारत्नविभूषितम् १०४
तं दृष्ट्वा मायया भूत्वा संन्दरी षोडशाब्दिका
हृच्छयेन समाविष्टा तदन्तिकमुपागमत् १०५
अब्रवीत्सा पृथुश्रोणी तं विप्रं प्रीतिसंयुता
कस्त्वं कस्मादिहायातः किमर्थमिह तिष्ठसि १०६
पृच्छामि पतिकामाहं राक्षसी हृच्छयातुरा
स्वभर्त्राहं परित्यक्ता त्वां पतिं कर्तुमागता १०७
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या भर्ता मे भयसंयुतः
उवाच वचनं प्राज्ञो धैर्यमालम्ब्य तां शुभे १०८
रक्षोमानुषसंयोगः कथं राक्षसि सम्भवेत्
मानुषास्तु स्मृता भक्ष्या राक्षसानां न संशयः १०९
तच्छ्रुत्वा वचनं सा तु पुनस्तं प्राह सादरम्

असम्भाव्यं च जगति संभवेद्दैवयोगतः ११०
पुराणे श्रूयते ह्येतद्भविष्यं भारते स्थितम्
हिडम्बा राक्षसी विप्र भीमभार्या भविष्यति १११
मानुषोत्पादितः पुत्रो भविष्यति घटोत्कचः
अवध्यः सर्वशस्त्राणां शक्त्यामृत्युमवाप्स्यति ११२
तस्माद्विषादं मा विप्र कुरु त्वं दैवयोगतः
भार्या तवाहं सञ्जाता दैवं हि बलवत्तरम् ११३
मर्त्यलोकं गते शक्रे वैरोचनि निरीक्षणे
तदन्तरं समासाद्य भर्ता मे घोरराक्षसः ११४
तद्गृहाच्छक्तिमहरद्दीप्तामग्निशिखामिव
सेयं समाश्रिता चात्र शालवृक्षे तु वासवी ११५
अहत्वैकं द्विजश्रेष्ठ न गच्छति पुरन्दरम्
यद्वधाय प्रक्षिपेत्तां सोऽमरोऽपि विनश्यति ११६
साहमारुह्य शालाग्रं शक्तिमानीय भास्वराम्
त्वत्करे संम्प्रदास्यामि भर्तुर्निधनकाम्यया ११७
यदि त्वमनया शक्त्या न हिंससि निशाचरम्
खादयिष्यति दुर्मेधास्त्वां च मां च न संशयः ११८
तव शत्रुर्महानेष ममापि च परन्तप
येनाहृता कुमारीह भार्यार्थं मन्दबुद्धिना ११९
सपत्नभावो जनितो मम भर्त्रा दुरात्मना
व्यापादितेऽस्मिन्नुभयोः क्रीडनं सम्भविष्यति १२०
यद्यन्यथा वदेर्वाक्यं त्वामहं रतिवर्द्धन
तदात्मकृतपुण्यस्य न भवेयं हि भागिनी १२१
या गतिर्ब्रह्महत्यायां कुत्सिता प्राप्यते नरैः
तां गतिं हि प्रपद्येऽह यद्येतदनृतं भवेत् १२२
मद्यं हि पिबतो ब्रह्मन् ब्राह्मणस्य दुरात्मनः
या गतिर्विहिता घोरा तां गतिं प्राप्नुयाम्यहम् १२३
गुरुदारप्रसक्तस्य जन्तोः पापनिषेविणः
या गतिस्तां द्विजश्रेष्ठ मिथ्या प्रोच्य समाप्नुयाम् १२४
स्वर्णन्यासापहरणे मेदिनीहरणे च या

आत्मनो हनने या हि विहिता मुनिभिर्द्विज १२५
गतिस्तामनुगच्छामि यद्येतदनृतं वदे
पञ्चम्यां च तथाष्टम्यां यत्पापं मांसभक्षणे १२६
स्त्रीसङ्गमे तरुच्छेदे यत्पापं शशिनः क्षये
यदुच्छिष्टे घृतं भोक्तुर्मैथुनेन दिवा च यत् १२७
वैश्वदेवमकर्तुश्च गृहिणो हि द्विजस्य यत्
भिक्षामदातुर्भिक्षुभ्यो विधवाया द्विभोजनात् १२८
तैलं भोक्तुश्च सङ्क्रान्तौ गोभिस्तीर्थं च गच्छतः
तथा मृदमनुद्धृत्य स्नातुः परजलाशये १२९
निषिद्धवृक्षजनितं दन्तकाष्ठं च खादतः
गामसेवयतो बद्ध्वा पाखण्डपथगामिनः १३०
पितृदेवार्चनं कर्तुः काष्ठग्रावस्थितस्य यत्
गोहीनां महिषीं धर्तुर्भिन्नकांस्ये च भुञ्जतः १३१
अधौतभिन्नपारक्यवस्त्रसंवीतकर्मिणः
नग्नस्त्रीप्रेक्षणं कर्तुरभक्ष्यस्य च भोजिनः १३२
कथायां श्रीहरेर्विघ्नं कर्तुर्यत्पातकं द्विज
तेन पापेन लिप्येऽह यदि वच्मि तवानृतम् १३३
उक्तान्येतानि पापानि यान्यनुक्तान्यपि द्विज
सर्वेषां भागिनी चाहं यद्येतदनृतं वदे १३४
एवं संबोधितो देवि भर्ता मे पापया तया
तथेति निश्चयं चक्रे भवितव्येन मोहितः १३५
निर्द्रव्यो व्यसनासक्तो मद्वाक्यकलुषीकृतः
उवाच राक्षसीं वाक्यं सर्वसिद्धिप्रदायकम् १३६
शीघ्रमानय तां शक्तिं करोमि वचनं तव
सर्वमेतत्प्रदेयं हि त्वया मे राक्षसे हते १३७
द्रव्याशया प्रविष्टोऽह सागरं तिमिसंकुलम्
तच्छ्रुत्वा राक्षसी शक्तिं समानीय नगस्थिताम् १३८
ददौ मद्भर्तृसिद्ध्यर्थं विमुञ्चन्तीं महार्चिषम्
एतस्मिन्नेव काले तु राक्षसः काममोहितः १३९
गमनायोद्यतः कन्यां सा भीता वाक्यमब्रवीत्

कुमारीसेवने रक्षो महापापं विधीयते १४०
छलेनाहं हृता काश्याः सुप्ता पितृगृहात्त्वया
तव दोषो न चेहास्ति भवितव्यं ममेदृशम् १४१
गुहामध्यगतायास्तु को मे त्राता भविष्यति
विधियोगाद्भवेद्भर्ता विधियोगाद्भवेत्प्रिया १४२
भवेद्विधिवशाद्विद्या गृहं सौख्यं धनं कुलम्
विधिना प्रेर्यमाणस्तु जनः सर्वत्र गच्छति १४३
अवश्यं भविता भर्ता त्वमेव रजनीचर
विधिना विहिते मार्गे किं करिष्यति पण्डितः १४४
तस्मादानयत विप्रं शालवृक्षाश्रितं त्विह
घृतं जलं कुशानग्निं विवाहं विधिना कुरु १४५
विनापि दर्भतोयाग्नीन्यथोक्तविधिमन्तरा
ब्राह्मणस्यैव वाक्येन विवाहः सफलो भवेत् १४६
न हतो यदि विप्रस्तु भार्यया तव राक्षस
वृत्ते होमस्य कार्ये तु तं भवान् भक्षयिष्यति १४७
एवमुक्ते तु वचने तया वै राजकन्यया
विश्वस्तमानसो दर्पान्निर्जगाम स राक्षसः १४८
सत्वरं हृच्छयाविष्टस्तमानेतुं बहिः स्थितः १४९
तस्य निर्गच्छतो देवि क्षुतमासीत्स्वयं किल
सव्यं चाप्यस्फुरन्नेत्रं स्ववस्त्रं स्खलितं तथा १५०
अनादृत्य तु तत्सर्वं निर्गतोऽसौ दरीमुखात्
बिभ्राणां मानुषं रूपं स्वामपश्यन्नितम्बिनीम् १५१
घटयन्तीं तु सम्बन्धं भार्याभर्तृसमुद्भवम्
परित्यजामि त्वां पापं राक्षसं क्रूरकर्मिणम् १५२
मानुषीप्रमदासक्तं मच्छरीरस्य दूषकम्
तच्छ्रुत्वा दारुणं वाक्यं भार्यया समुदीरितम्
ईर्ष्याकोपसमायुक्तस्त्वभ्यधावन्निशाचरः १५३
उत्क्षिप्य बाहू प्रविदार्य वक्त्रं संप्रस्थितो भक्षयितुं च चोभौ
कालेन वेगात्पवनो यथैव समुच्चरन्वाक्यमनर्थयुक्तम् १५४
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते काष्ठीलोपाख्यानं नाम

सप्तविंशोऽध्यायः २७

अथाष्टाविंशोऽध्यायः

काष्ठीलोवाच-
राक्षसं धावमानं तु कालान्तकयमोपमम्
दृष्ट्वा सा राक्षसी प्राह भर्तारं मम शङ्किता १
प्रक्षिपस्वानलप्रख्यां शक्तिं हेमविभूषिताम्
ममायं पञ्चतां यातु दिगम्बररिपुप्रिय २
तस्या वाक्यान्मम पतिः पौरुषे तु व्यवस्थितः
मुमोच विपुलां शक्तिं रक्षोवक्षस्थलं प्रति ३
ज्वलन्ती ज्वलनप्रख्या द्योतयन्ती दिशो दश
दिव्यांशुतीक्ष्णवक्त्रान्ता किङ्किणीशतनादिता ४
रक्तचन्दनलिप्ताङ्गी रक्तवस्त्रोपशोभिता
हृदि तस्य निपत्यासौ शक्तिर्विप्रकरच्युता ५
कृत्वा भस्मावशेषं तु राक्षसं गगनं ययौ
पातयित्वा स्वभर्तारं विप्रहस्तेन राक्षसी ६
कृतकृत्यमिवात्मानं मेने हृष्टतनूरुहा
अथोवाच द्विजं हृष्टा राक्षसी शुभलोचनम् ७
एहि कान्त गुहां रम्यां प्रविश त्वं यदृच्छया
भुङ्क्ष्व भोगान्मया सार्द्धं ये दिव्या ये च मानुषाः ८
तथेति प्राणनाथो मे प्राह हृष्टवपुस्तदा
ततः सादाय मे कान्तं स्वां प्रविष्टा गुहां मुदा ९
असंवीक्ष्यैव तद्भस्म भर्तृदेहसमुद्भवम्
कुचाभ्यामुन्नताभ्यां सा मद्भर्तारमपीडयत् १०
दर्शयामास तां तन्वीं कुमारीं शयने स्थिताम्
इयं तेनासितापाङ्गी बिम्बोष्ठी काञ्चनप्रभा ११
भार्यार्थे समुपानीता वाराणस्या द्विजोत्तम
यस्याः सीमां न लङ्घन्ति पातकानि ह्यशेषतः १२
शक्तिक्षेत्रं च तां प्राहुः पुण्यं पापक्षयङ्करम्
या गृहं त्रिपुरारेश्च पञ्चगव्यूतिसंस्थिता १३

यस्यां मृताः पुनर्मर्त्या गर्भवासं विशन्ति न
स त्वमस्या गृहं पित्र्यं पुनर्नय सुलोचनाम् १४
इमानि तव रत्नानि शयनान्यासनानि च
मया सह समस्तानि विक्रीणीहि निजेच्छया १५
त्वदर्थे राक्षसो घोरो मया ब्रह्मन्निषूदितः
मुग्धया तव रूपेण प्रेषितो यमसादनम् १६
तस्मान्ममोपरि विभो कृत्वा विश्वासमात्मना
भजस्व मां विशालाक्ष भक्तां वै कामरूपिणीम् १७
एतच्छ्रुत्वा तु वचनं भर्ता मे चारुलोचने
राक्षस्यां कामतप्तायां कुमार्याः सन्निधौ शुभे १८
उवाच राक्षसीं तां तु सशङ्को मधुरं वचः
सुभगे नीतिशास्त्रेषु विश्वस्तव्या न योषितः १९
कौमारं या पतिं हन्ति सा कथं मां न हिंसति
मत्तो रूपाधिकं मत्वा परं पुरुषलम्पटा २०
सोऽह विश्वासभावेन विश्वस्तस्ते वरानने २१
अद्य वाथ परेद्युर्वा पक्षे मासेऽथ वत्सरे
व्यापादय यथेच्छं वा त्वां प्रपन्नोऽस्मि भामिनि २२
एवमेव त्वया कार्यं नाद्य चोपकृतं तव
आत्मा ते सर्वथा देयः प्रतीकारस्य हेतवे २३
मदर्थे निहतो भर्ता त्वया निःशङ्कया यतः
ततोऽह नोत्तरं वच्मि परं किंञ्चित्सुलोचने २४
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य मद्भर्तुः साब्रवीदिदम्
विश्वस्तहिंसनं ब्रह्मन् ब्रह्महत्या समं भवेत् २५
यद्येवं राक्षसीं क्रूरां मन्यसे पतिघातिनीम्
पतिं तथापि गर्हेयं विश्वस्तं घातये कथम् २६
सूक्ष्मा हि धर्मस्य गतिर्न ज्ञायेत कथञ्चन
केनापि कुत्रचिद्देवदैत्यराक्षसकादिना
केचिन्मनुष्याः पटवो धर्मसूक्ष्मत्वचिन्तने २७
येऽनित्येन शरीरेण नैष्कर्म्यं साधयन्त्युत
श्रूयते च पुराणेषु किञ्चिदत्र निगद्यते २८

धर्मस्यैवानुकूल्येन विष्णुना प्रभविष्णुना
दशावतारग्रहणे दुःखं प्राप्तमनेकधा २९
क्व सीतार्थं श्रीनिवासो रामो लक्ष्मणसंयुतः
विलापं कुरुते नागपाशबन्धादिकर्मसु ३०
क्व देवदेवो वसुदेवसूनुर्विज्ञानरूपो निखिलप्रपञ्ची
हा कष्टमित्यस्त्रदृगादिचेष्टः पार्थोग्रसेनादिकभृत्यकृत्यः ३१
ईशस्य कृत्यं द्विज दुर्विभाव्यं धर्मानुकूल्येन समास्थितस्य
व्यासः स्वयं वेदविभागकर्त्ता पाराशरिस्तत्त्वदृगिज्यमूर्तिः
कन्यात्वविध्वंसकवीर्यजन्मा कानीनसंज्ञोऽनुजदारगामी ३२
परिवेत्ता च दिधिषूः शन्तनुः स्वःसरित्पतिः
दिधिषूतनयः साक्षाद्वसुःस्त्रीवादमृत्युभाक् ३३
ये गोलकसुताः कुण्डाः पाण्डवाः समयोनिगाः
तेषां सङ्कीर्तनं पुण्यं पवित्रं पापनाशनम् ३४
यं ध्यायन्ति स्मरन्त्यद्धा योगमूर्तिः सनातनः ३५
विष्णुर्वेश्यासमासक्तः प्रह्लादाद्युपदेशकृत्
श्रीनृसिंहोऽसुरध्वंसी देवदेवाधिदैवतम् ३६
संसारवासनाध्वंसी देवदेवाधिदैवतम्
संसारवासनाध्वंसी स्वर्णाक्षभवनस्थितिः ३७
जामदग्न्यः स्वयं सिद्धस्तपसा दग्धकिल्बिषः
ईश्वरः क्षत्रसंहारभ्रूणहत्यादिकर्मकृत् ३८
स्वयमेवर्षभो योगी लोकशिक्षापरो द्विजः
लोकग्लानिकरो जातः कुर्वन्धर्मानुरोधतः ३९
नारदो नारदो भूयो भूयो भूयोऽपि नारदः
नारायणपरो नारो नरो नरहितोऽमरः ४०
गौतमो गौतमो विप्र गोपचेष्टापरायणः
वेदबाह्यार्थसंयुक्तशास्त्री वेदोपकारकृत् ४१
वसिष्ठश्चोर्वशीजातोऽगस्त्योऽपि स्वयमीश्वरौ
येन लोकोपकरार्थं वासिष्ठं शास्त्रमुत्तमम् ४२
कृतं यस्मिन्पुराणानि वेदाः साम्यत्वमागताः
यः स्वयं रामचन्द्रस्य गुरुः सर्वेश्वरस्य च ४३

स कथं गाधिजाशप्तस्तिर्यग्योनिमुपागमत्
यो दमित्वा विभुर्विन्ध्यं वातापिं सागरं स्थितः ४४
स कथं मृतकादाता दुष्करं समुपासते
यो विधिः कर्मसाक्ष्यादिवन्द्यो मान्यः पितामहः ४५
मोहिनीमोहितो देहमुत्ससर्ज कथं स च
यः शिवः शिवदः साक्षात्प्रकृतीशः परात्परः ४६
स कथं देवपत्नीगः श्मशानाशुभचेष्टितः
तस्माद्द्विज सदाचारो निषेव्यो विधिना विधिः ४७
तमहंभावनायुक्तो नो हेयाद्यो विदां वरः
स शान्तिमाप्नुयादग्र्यां धर्म्यामुभयसंस्थिताम् ४८
आपवर्ग्यः स्मृतो धर्मो धनं धर्मैकसाधनम्
तन्मया साधितो धर्मः सर्वोत्तमधनात्मना ४९
शृणु विप्रात्र धर्मस्य गतिं सूक्ष्मां वदाम्यहम्
यदा समागतो भर्ता मम कन्यां समाहरन् ५०
त्वां पश्यन् निजकर्मस्थं कोऽपि दोषो न तस्य वै
मया पृष्टः कथं नाम कन्येयं समुपाहृता ५१
तदा तेन मृषा वाक्यमुक्तं मद्रक्षणार्थकम्
तन्निशम्याह मां बद्धा स्वयं चास्थानिदर्शनात् ५२
ये वदन्ति च दाम्पत्ये भार्या मोक्षविरोधिनी
न ते तत्त्वदृशो ज्ञेया न सा भार्या विरोधिनी ५३
भार्या समुद्धरेत्पापात्पतन्तं निरये पतिम्
सा भार्यान्या कर्मवल्लीरूपा संसारदायिनी ५४
पापं किमत्र तन्मत्तः सम्यक्छृणु स्वयं वर
अलीकं नैव वक्तव्यं प्राणैः कण्ठगतैरपि ५५
सत्यमेवाचरेत् सत्ये साक्षाद्धर्मो व्यवस्थितः
सत्ये समास्थितो ब्रह्मा सत्ये सन्तः समास्थिताः ५६
सत्ये समास्थितं विश्वं सर्वदा सचराचरम्
सत्यं ब्रूयादिति वचो वेदान्तेषु प्रगीयते ५७
सत्यं ब्रह्मस्वरूपं हि तत्सत्यमभिधीमहि
सत्यं तु सर्वदा विप्र मङ्गलं मङ्गलप्रदम् ५८

असत्यमात्मरक्षायदं सद्यः प्रत्ययकारकम्
स्त्रीषु सत्यं न वक्तव्यं तत्रापि शृणु कारणम् ५९
निधिं स्त्रियै न कथयेदित्यादौ दोषवारणम्
उक्तं तद्धर्मजनकं धर्मसूक्ष्मत्वदर्शकम् ६०
कुशा द्विजा जलं वह्निर्वेदा भूकालदिक्सुराः
साक्ष्ये यत्र विवाहेषु दाम्पत्यं तदुदीरितम् ६१
समङ्गीकरणं कर्म विवाहे तु विधीयते
स्त्रीपुंसोर्द्विजसंस्कारे निर्दिष्टं गुरुशिष्ययोः ६२
तस्मात्परस्परं ज्ञेयौ गुरुशिष्यौ वधूवरौ
नानयोरणुमात्रोऽपि भेदो बोध्यो विजानता ६३
तत्तत्कर्मानुरूपत्वात्प्राधान्यस्त्रीनियोज्ययोः
क्वचिद्व्यत्ययदोषश्चेद्दैवमेवात्र कारणम् ६४
दैवाधीनं जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम्
दैवं तत्पूर्वजन्मानि सञ्चिताःकर्मवासनाः ६५
प्राप्तं निषेवन्नन्योन्यं वर्तते कामकारकम्
शुभं वाप्यशुभं विप्र तं तु शान्तं विदुर्बुधाः ६६
शान्तः सत्यसमाचारो जन्तुर्लोकप्रतारकः
एवमादि विदित्वा तु नायं भर्ता निपातितः ६७
कन्यात्वध्वंसकात्पापात्पूतो मदुपकारतः
गतिं प्रयातः कृतिनां त्वद्धस्तविनिपातितः ६८
मया तूपकृतं पत्ये जानत्या धर्मसूक्ष्मताम्
त्वत्प्राणरक्षणे धर्मो ममाभूद्द्विजसत्तम ६९
तेन धर्मेण किं प्राप्तमिति सम्यङ्निबोध मे
राक्षसीं योनिमापन्ना राक्षसस्य प्रिया ह्यहम् ७०
कामरूपा ब्राह्मणी तु सञ्जाता धर्मकारणात्
धर्मः कामदुघा धेनुः सन्तोषो नन्दनं वनम् ७१
विद्या मोक्षकरी प्रोक्ता तृष्णा वैतरणी नदी
वैतरण्यां पतन्भर्ता मयोद्धृत इहाभवत् ७२
अस्याश्चोपकृतं विप्र वर्णोत्तमनिवेशनात्
इयं त्वत्सङ्गिनी भार्या भविष्यति पितुर्गृहे ७३

अहं तवास्याश्च सदा रक्षिका धर्मबोधिनी
मत्संगमात्पूर्वमेव या भार्या विप्र तेऽभवत् ७४
इयं त्वत्संगिनी भार्या भविष्यति वरानना
सापि तिर्यग्गतिं प्राप्य मुच्यते मदनुग्रहात् ७५
अहं पुराभवेऽभूवं रमणी लोकसुन्दरी
कन्दलीति च विख्याता तनयौर्वमुनेर्द्विज ७६
तपःप्रभावात्सञ्जाता यमला मिथुनंधरा
पुरुषो मे सहभवो दमितो धर्मकारणात् ७७
तेनैवौर्वेण शिष्टाहं दत्ता दुर्वाससे भवम्
तं पतिं प्राप्य विप्रेन्द्र प्राक्कर्मवशगा ह्यहम् ७८
कलहाभिरता पत्या शप्ता भस्मत्वमागता
किञ्चित्पापावशेषेण राक्षसीं योनिमागता ७९
तत्र योनौ मया लब्धो भर्तायं राक्षसाधिपः
गोभिलो नाम तेजस्वी स त्वया विनिपातितः ८०
शापोऽस्य पूर्ववयसि बभूव द्विजसत्तम
कस्याश्चिद्राजकन्यायाः स्त्रियाऽरब्धा मृतिस्तव ८१
अहं तु राक्षसी भावरहिता पूर्वकर्मणः
शुभस्य बलमापन्ना जाता तव सहायिनी ८२
दुःखिताहं कृता भर्त्रा कुमार्याहरणात्पुरा
भार्याथ पापिना ब्रह्मंस्तेन व्यापादितो मया ८३
विश्वस्तो हि यतस्त्वं वै मम सर्वेण चेतसा
ततस्त्वां गोपयिष्यामि सर्वभावेन कामुक ८४
एष ते शपथः सत्यः पञ्चभूतोपसाक्षिकः
कृत्स्नस्य पुरुषस्येह सन्निधौ व्याहृतो मया ८५
न करोषि द्विजश्रेष्ठ संविदं ह्यन्यथा क्वचित्
मद्वाक्ये भवता स्थेयं सर्वकृत्येषु मानद ८६
एतच्छ्रुत्वा तु वचनं राक्षस्या परिभाषितम्
प्रतिपेदे वचः सर्वं यत्कृतं हि तया तदा ८७
ततः सा राक्षसी सर्वं सम्प्रगृह्य गुहाधनम्
करेणुरूपिणी भूत्वा पृष्ठे कृत्वा पतिं मम ८८

तया सह विशालाद्या रत्नावल्या मुदान्विता
ययावाकाशमार्गेण काशीमभि सुलोचने ८९
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते काष्ठीलोपाख्यानं
नामाष्टाविंशोऽध्यायः २८

अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः

काष्ठीलोवाच-
एवं सा राक्षसी सुभ्रु हस्तिनीरूपधारिणी
त्रिभिर्मुहूर्तैः सम्प्राप्ता काशीं विश्वेशमन्दिरम् १
उवाच तां पुरीं प्राप्य भर्तारमसितेक्षणा
इयं पापतरोः कान्त कुठारा परिकीर्तिता २
षडूर्मिकाञ्चनस्यैषा कान्त प्रोक्ता दुरोदरी
कर्मबीजोपशमनी सर्वेषां गतिदायिका ३
आद्यं हि वैष्णवं स्थानं पुराणाः सम्प्रचक्षते
नावैष्णवे स्थले मुक्तिः सर्वस्य तु कदाचन ४
माधवस्य पुरी चेयं पूर्वमासीद्द्विजोत्तम
मुक्तिदा सर्वजन्तूनां सर्वपापप्रणाशिनी ५
एकदा शङ्करो देवो द्रष्टुं प्रागात्पितामहम्
सर्वलोकैककर्तारं भ्राजमानं स्वतेजसा ६
गत्वा तत्र महादेवो ब्रह्माणं जगतां गुरुम्
नमस्कृत्य स्थितो ह्यग्रे वेदपाठं निशामयन् ७
चतुर्भिरद्भुतैर्वक्त्रैश्चतुरो निगमान्मुदा
उद्गिरन्तं जगन्नाथं दृष्ट्वा प्रीतोऽभवत्तदा ८
अथ तत्पञ्चमं वक्त्रं ब्रह्मणो भूतनायकः
प्रगल्भं तमुपालक्ष्य क्षणाज्जातः समत्सरः ९
स क्रोधजन्मा विप्रेन्द्र तस्य प्रागल्भ्यमक्षमन्
चकर्त तन्नखाग्रेण खस्थं वक्त्रं त्रिलोचनः १०
तच्छिन्नं ब्रह्मणः शीर्षं संलग्नं करपल्लवे
वामे निर्धूतमनिशं न निवृत्तं द्विजोत्तम ११
ब्रह्मा तु दुःखितो भूत्वा तस्थौ स्थाणुं व्यलोकयन्

रुद्रोऽपि लज्जितो भूत्वा निर्जगाम त्वरान्वितः १२
बहुधा यतमानोऽपि तच्छिरः क्षेप्तुमातुरः
न शशाक परित्यक्तुं तदद्भुतमभून्महत् १३
चिन्तया व्याकुलो भूत्वा सस्मार गरुडध्वजम्
तेन संस्मृतमात्रस्तु शीघ्रमाविरभूच्च सः १४
तं दृष्ट्वा देवदेवेशं विष्णुं सर्वगतं द्विज
ननाम शिरसा नम्रो निष्प्रभो वृषभध्वजः १५
तं तथातुरमालक्ष्य भीतं ब्रह्मद्रुहं हरिः
समाश्वास्याब्रवीद्वाक्यं तत्तोषपरिकारकम् १६
शम्भो त्वया कृतं पापं यच्छिन्नं ब्रह्मणः शिरः
तत्फलं भुंक्ष्व सर्वज्ञ कियत्कालं कृतं स्वयम् १७
अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम्
नाभुक्तं क्षीयते कर्म ह्यपि जन्मशतैः प्रिय १८
किं करोमि क्व गच्छामि त्वां दृष्ट्वा दुःखितं हरम्
प्राणा विकलतां यान्ति मम त्वद्दुःखदर्शनात् १९
यानि कानि च पापानि महान्ति महतां गते
न तानि ब्रह्महत्यायाः समानीति मतिर्मम २०
यस्त्वं सर्वस्य लोकस्य गुरुर्धर्मोपदेशकः
ब्रह्महत्याभिभूतस्तु क्षणं स्थातुं न च क्षमः २१
एषा घोरतरा हत्या मीनगन्ध्या जरातुरा
लेलिहाना सुरेशान ग्रहीतुं त्वानुधावति २२
तस्मान्नैकत्र भवता स्थेयं द्वादशवत्सरम्
अटनीयं हितार्थाय पापनाशाभिकाम्यया २३
अटित्वा द्वादशाब्दानि तीर्थेषु सकलेषु च
प्रक्षालयन्करं वामं भिक्षां गृह्णन्कपालके २४
शुद्धिं यास्यसि देवेश पापादस्मात्सुदारुणात्
इत्युक्तो विष्णुना विप्र स्थाणुः सर्वगतोऽभवत् २५
कपालमोचनार्थं हि पाणिं प्रक्षालयन् जले
वर्षत्रयं भ्रमित्वा तु प्राप्तो बदरिकाश्रमम् २६
भिक्षार्थं देवदेवस्य धर्मपुत्रस्य मानद

द्वारस्थो देहि भिक्षां मे विष्णो इत्यवदन्मुहुः २७
ततो नारायणो देवो दृष्ट्वा द्वारि स्थितं हरम्
गृहाण भिक्षामित्युक्त्वा प्रददौ दक्षिणं करम् २८
ततो हरो हरिं दृष्ट्वा भिक्षां दातुं समुद्यतम्
प्राहरद्दक्षिणं पाणिं त्रिशूलेन द्विजोत्तम २९
तत्त्रिशूलक्षताद्धारास्तिस्रो लोकभयंकराः
प्रस्थद्वादशहस्ताश्च निर्गताश्चित्रवर्णिकाः ३०
एका क्षतजधारा तु कपाले न्यपतत्तदा
द्वितीया तन्मुखे प्राप्ता पयस्याथ तृतीयका ३१
जलधाराशिवं प्राप्ता हरस्य हेतुरग्रतः
ता धारास्त्रीणि वर्षाणि संसेव्य विधिवद्धरः ३२
किंञ्चित्प्रीतो ययौ क्षेत्रं कुरोः पुण्यकरं द्विज
तत्र गत्वा हरःस्थाणुर्भूतस्तत्र पपात च ३३
ब्रह्महृदे त्रिवर्षाणि मग्नो ब्रह्महृदाम्बुनि
वर्षत्रये गते तत्र क्षतार्द्धाङ्गो विनिःसृतः ३४
चिरं तुष्टाव देवेशं विष्णुं सर्वगुहाशयम्
ततस्तुष्टो जगन्नाथो वरं तस्मै ददौ तु सः ३५
गच्छ काशीमितो भ्रान्त्वा तीर्थानि बहुशो हर
ततो हरिं नमस्कृत्य परीत्य बहुधा तथा ३६
क्रमात्तीर्थाटनं कुर्वन्नविमुक्तपुरीं गतः
अविमुक्तस्य सीमायां प्राविशद्वीक्ष्य धूर्जटिः ३७
नापश्यत्तामनुप्राप्तां ब्रह्महत्यां बहिः स्थिताम्
ततोऽसौ वैष्णवं ज्ञात्वा क्षेत्रं दुरितनाशनम्
तुष्टाव प्रयतो भूत्वा माधवं वन्द्यमीश्वरम् ३८
जय जय जगदीश नाथ विष्णो जगदानन्दनिधान वेदवेद्य
मधुमथन नृसिंह पीतवासो गरुडाधिष्ठित माधवादिदेव ३९
व्रजरमण रमेश राधिकेश त्रिदशेशाखिलकामपूर कृष्ण
सुरवरकरुणार्णवार्तिनाशिन्नलिनाक्षाधिपते विभो परेश ४०
यदुकुलतिलकाब्धिवास शौरे कुधरोद्धारविधानदक्ष धन्विन्
कलिकलुषहराङ्घ्रिपद्मयुग्म गृणदात्मप्रद कूर्म कश्यपोत्थ ४१

कुकुपतिवनपावकाखिलेज्यास्त्रपकालासितवस्त्र बुद्ध कल्किन्
भवभयहर भक्तवश्य गोप प्रणत्तोद्धारक पुरायकीर्तिनाम ४२
धरणिभरहरासुरारिपूज्य प्रकृतीशेश जगन्निवास राम
गुणगणविलसच्चराचरेश त्रिगुणातीत सनातनाग्रपूज्य
निजजनपरिरक्षितान्तकारे कमलाङ्घ्रे कमनीय पद्मनाभ
कमलकर कुशेशयाधिवास प्रियकामोन्मथन त्र्यधीशवन्द्य ४३
अघहर रघुनाथ यादवेश प्रियभूदेव परात्परामरेज्य
हलधर दुरतापह प्रणम्य त्रिगुणव्याप्त जगत्त्रिकालदक्ष ४४
दनुजकुलविनाशनैककर्मन्ननघारूढफणीश कंसकाल
रविशशिनयन प्रगल्भचेष्ट प्रधुतध्वान्त नवाम्बुदाभ मेश ४५
मखमखधर मातृबद्धदामन्नवनीतप्रिय बल्लवीगणेश
अघबकवृषकेशिपूतनान्त त्रिशिरोवालिदशास्यभेदकारिन् ४६
नरकमुरविनाश बाणदोः कृत्त्रिपुरारीज्य सुदाममित्र सेव्य
भवतरणिवहित्रपादपद्म प्रकटैश्वर्य पुराण पूर्णबाहो ४७
बहुजनिसुकृताप्य मङ्गलार्ह श्रुतिवेद्य श्रुतिधाम शान्तशुद्ध
तव वरद वरेरायमङ्घ्रियुग्मं शरणं प्राप्तमघार्दितं प्रपाहि ४८
नहि मम गतिदं पुराणपुंसोऽन्यदिति प्रार्थनया प्रसीदमेऽद्य ४९
इति स्तुतो जगन्नाथो भक्त्या देहेन शम्भुना
आविर्बभूव सहसा माधवो भक्तवत्सलः ५०
तं दृष्ट्वा दराडवद्भूमौ निपपात हरो हरिम्
पुनरुत्थाय विप्रेन्द्र ननाम विधृताञ्जलि ५१
तमुवाच हृषीकेशः प्रणतं भूतनायकम्
वरं वृणु प्रदास्येऽह सन्तुष्टः स्तोत्रतस्तव ५२
तच्छ्रुत्वा भगवद्वाक्यं भूतेशो ब्रह्महत्यया
पीडितात्मा जगादेदं भुक्तिमुक्तिप्रदं हरिम् ५३
इच्छामि वसितुं क्षेत्रे तव चक्रगदाधर
त्वत्क्षेत्रसीमाबाह्यस्था ब्रह्महत्या यदीक्ष्यते ५४
क्षेत्रदानेन कारुरायं कुरु मे गरुडध्वज
मम निर्गमने ब्रह्महत्या मां पुनरेष्यति ५५
त्वत्क्षेत्रे संस्थितोऽह तु पूजां प्राप्स्ये जगत्त्रये

इत्युक्त्वा ह्यभवत्तूष्णीं देवदेवं वृषध्वजः ५६
तथेति प्रतिपेदे च क्षीरसागरजाप्रियः
ततः प्रभृति विप्रेन्द्र शैवं क्षेत्रं निगद्यते ५७
क्षेत्रं तु केशवस्येदं पुराणं कवयो विदुः
कृपया संपरीतस्य माधवस्य द्विजोत्तम ५८
नेत्राभ्यां निर्गतं वारि तेन बिन्दुसरोऽभवत्
माधवस्याज्ञया तत्र सस्नौ देवो वृषध्वजः ५९
स्नातमात्रे हरे तत्तु कपालं पाणितोऽपतत्
कपालमोचनं नाम तत्तीर्थं ख्यातिमागतम् ६०
बिंन्दुमाधवनामासौ दत्वा स्वं धाम शूलिने
भक्तिभावेन शम्भुस्तु निबद्धस्तत्र संस्थितः ६१
यं तु ब्रह्मादयो देवाः स्वःस्थाः पश्यन्ति सर्वदा
सूर्यायुतसमप्रख्यं दिगम्बरनिषेवितम् ६२
विघ्नानि शूलिना कान्त कृतान्यस्य निषेवणे
यैर्विघ्नैरभिभूतास्तु स्तुत्वा विष्णुं शिवार्चकाः ६३
सर्वे लोकाः स्थिता ह्यत्र शिवः काशीति चिन्तकाः
शिवस्य चिन्तनाद्विप्र शैवाः सर्वे निराकुलाः ६४
प्रयान्ति शिवलोकं वै जरामृत्युविवर्जितम्
बहुपुण्ययुतां सन्तो निवसन्त्यत्र नीरुजः ६५
यज्ञशिष्टाशिनः काशीकान्त ऋद्धिसमन्विताः
नात्र स्नानं प्रशंसंति न जपं न सुरार्चनम् ६६
नापि दानं द्विजश्रेष्ठ मुक्त्वैकं देहपातनम्
मृत्युं प्राप्य नरः कामं कृतकृत्यो भवेद्ध्रुवम् ६७
सेयमासादिता विप्र पुरी प्रासादसङ्कुला
भोगिनामपि मोक्षाय किं पुनर्व्रतधारिणाम् ६८
निक्षिप्यतामियं बाला काशीशस्येह मन्दिरे
वियोजिता तु या पूर्वं तेन दुष्टेन रक्षसा ६९
आत्मनः सुरतार्थाय कुमारी नियमान्विता
एष प्रभावोऽपि हितः क्षेत्रस्यास्य द्विजोत्तम ७०
विनश्यन्तीह कर्माणि शुभान्यप्यशुभानि च

भूतभव्यभविष्याणि ज्ञानाज्ञानकृतानि च ७१
एषा पुरी कर्मविनाशनाय कृष्णेन पूर्वं हि विनिर्मिताभूत्
यस्यां मृता दुःखमनन्तमुग्रं भुञ्जन्ति मर्त्या यमयातनां नो ७२
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते काष्ठीलोपाख्याने राक्षसी चरिते काशीवर्णनं नाम एकोनत्रिंशोऽध्यायः २९

अथत्रिंशत्तमोऽध्यायः

काष्ठीलोवाच-
भार्यायास्तद्वचः श्रुत्वा राक्षस्या धर्मसम्मितम्
पृष्ठात्करेणुरूपिण्याः सकन्योऽवातरद्द्विजः १
अवतीर्णे द्विजे साभूत्सुरूपा प्रमदा पुनः
क्षपाचरी क्षपानाथवक्त्रा पीनोन्नतस्तनी २
सा कुमारीं ततः प्राप्य नगरं स्वपितुः शुभम्
बाह्यरक्षास्थित प्राप्तं पुरपालमुवाच ह ३
गच्छ त्वं नृपतेः पार्श्वं पितुर्मम पुराधिप
ब्रूहि मां समनुप्राप्तां रत्नशालां पुरा हृताम् ४
रत्नावलि रत्नभूतां सुद्युम्नस्य महीक्षितुः
तल्पस्था रक्षसा रात्रौ स्वपुरस्था हृता द्विज ५
पुनः सा समनुप्राप्ता जीवमानाक्षता पितः
समाश्वसिहि शोकं त्वं मा कृथाः मत्कृते क्वचित् ६
अविप्लुप्तास्मि राजेन्द्र गाङ्गा आप इवामलाः
तव कीर्तिकरी तद्वन्मातुः सौशील्यसूचिका ७
तत्कुमारीवचः श्रुत्वा पुरपालस्त्वरान्वितः
अबाहुरिति विख्यातः प्राप्तः सुद्युम्नसन्निधौ ८
कृतप्रणामः सम्पृष्टः प्राह राजानमादरात्
राजन्नुपागता नष्टा दुहिता तव मानद ९
रत्नावलीति विख्याता सस्त्रीकद्विजसंयुता
पुरबाह्ये स्थिता दृष्टा मया ज्ञाता न चाभवत् १०
तयाहं प्रेरितः प्राणां त्वां विज्ञापयितुं प्रभो
अविप्लुताहं वदति मां जानातु समागताम् ११

पितरं मम सत्कृत्यै नात्र कार्या विचारणा
तदद्भुतं वचं श्रुत्वा पुरपालास्य तत्क्षणात् १२
सामात्यः सकलत्रस्तु सद्विजो निर्ययौ नृपः
स तु गत्वा पुराद्बाह्ये गङ्गातीरे व्यवस्थिताम् १३
अपश्यद्भास्कराकारां सस्त्रीकद्विजसंयुताम्
सहजेनैव वेषेण भूषितां भूषणप्रियाम् १४
अम्लानकुसुमप्रख्यां तप्तकाञ्चनसुप्रभाम्
दूराद्दृष्ट्वान्तिकं गत्वा पर्यष्वजत भूपतिः १५
पितरं सापि संहृष्टा समाश्लिष्य ननाम ह
ततश्च मात्रा संगम्य हृष्टया हर्षितान्तरा १६
प्राह वाक्यं विशालाक्षी संबोध्य पितरं नृपम्
सुप्ताहं रत्नशालायां सखीभिः परिवारिता १७
उदक्कृत्वा शिरस्ताताधौताङ्घ्रिर्मञ्चकोपरि
चिन्तयन्ती भर्तृयोगं निशीथे रक्षसा हृता १८
स मां गृहीत्वा स्वपुरं प्रागादर्णवगे गिरौ
नानारत्नमये तत्र गुहायां स्थापिता ह्यहम् १९
स तत्रोद्वहनोपायचिन्तयान्तर्व्यवस्थितः
तस्य भार्या त्वियं सुभ्रूर्या तिष्ठति सुमध्यमा २०
बिभ्रती मानुषं रूपं राक्षसी राक्षसप्रिया
अनया बुद्धियोगेन शक्त्या शक्रस्य भूपते २१
घातितो विप्रहस्तेन क्रूरकर्मा पतिः स्वकः
पुरैव मम तं शैलं प्राप्तो देवेन भूसुरः २२
इयं तु राक्षसी दृष्ट्वा पतिं स्वं धर्मदूषकम्
विप्रेण संविदं कृत्वा दाम्पत्ये निजकर्मणा २३
रूपेणाप्यस्य सम्मुग्धा घातयामास राक्षसम्
एवं कृत्वा पतिं विप्रं हस्तिनीरूपधारिणी २४
गृहीत्वा वास्तुकं वित्तं पृष्ठमारोप्य मामपि
समायातात्र भूपाल मामत्तुं तव मन्दिरम् २५
अनया रक्षिता राजन् राक्षस्याराक्षसात्ततः
तस्मादिमां पूजयस्व सत्कृत्याग्रजसंयुताम् २६

अस्या एवानुमत्या मां देह्यस्मै ब्राह्मणाय हि
अनेनैकासनगता जाता भर्ता स मेऽभवत् २७
येनैकासनगा नारी भवेद्भर्ता स एव हि
नान्य इत्थं पुराणेषु श्रूयते ह्यागमेष्वपि २८
अस्याः पृष्ठे निविष्टाहं प्रीत्या सह द्विजन्मना
धर्मतस्तेन मद्भर्ता भवेदेषा मतिर्मम २९
तस्मादिमां सान्त्वयित्वा शास्त्रागमविधानतः
देहि विप्राय मां तात पतिमन्यं वृणे न च ३०
तच्छ्रुत्वा दुहितुर्वाक्यं सुद्युम्नो भूपतिस्तदा
सान्त्वयामास तन्वङ्गीं राक्षसीं प्रश्रयानतः ३१
सुतैषा धर्मभीता मे त्वामेव शरणं गता
यदर्थं निहतः कान्तस्त्वया पूर्वतरः सति ३२
त्वदधीना ततो भद्रे जातेयं मत्सुता किल
इममिच्छति भर्तारं योऽय भर्ता कृतस्त्वया ३३
मया प्रणामदानाभ्यां याचिता त्वं निशाचरि
अनुमोदय साहाय्ये सुतां मम सुलोचने ३४
त्वद्वाक्याद्भवतु प्रेष्या मत्सुता ब्राह्मणस्य तु
सापत्नभावं त्यक्त्वा तु सुतां मे परिपालय ३५
सुताया मम भार्याया मद्बलस्य जनस्य च
पुरस्य विषयस्यापि स्वामिनी त्वं न संशयः ३६
तव वाक्ये स्थिता ह्येषा सदैवापि भविष्यति
एतच्छ्रुत्त्वा तु वचनं सुद्युम्नस्य निशाचरी ३७
अन्वमोदत शुद्धेन चेतसा सहचारिणी
उवाच च धरापालं प्रदानाय कृतोद्यमम् ३८
यदर्थं प्रणतस्त्वं मां सद्भावेन नृपोत्तम
तस्माद्द्वितीया भार्येयं भवत्वस्य द्विजन्मनः ३९
अहं च भवता पूज्या कृत्वार्चा देवमन्दिरे
सर्वैश्च नागरैः सार्द्धं फाल्गुने धवले दले ४०
सप्ताहमुत्सवः कार्यो ह्यष्टम्या आचतुर्दशीम्
नटनर्तकयुक्तेन गीतवाद्येन भूरिणा ४१

मैरेयमांसरक्तादिबलिभिश्चापि पूजया
एवं प्रकुर्वते तुभ्यं सदा क्षेमकरी ह्यहम् ४२
भवेयं नृपशार्दूल स्वं वचः प्रतिपालय
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः सुद्युम्नो नृपतिस्तदा ४३
अङ्गीचकार तत्सर्वं यदुक्तं प्रीतया तया
प्रतिपन्ने तु वचसि राज्ञा तुष्टा तु राक्षसी ४४
उवाच ब्राह्मणं प्रेम्णा कुरु भार्यामिमामपि
राजकन्यां द्विजश्रेष्ठ गृह्योक्तविधिना शुभाम् ४५
ईर्ष्यां त्यक्त्वा विशालाक्ष्या भवाम्येषा सहोदरी
राक्षस्या वचनेनेह परिणीय नृपात्मजाम् ४६
बहुवित्तयुतां विप्रो महोदयपुरं ययौ
आरुह्य करिणीरूपां राक्षसीं क्षणमात्रतः ४७
ततो मया श्रुतं देवि भर्ता ते समुपागतः
धनरत्नसमायुक्तो भार्याद्वयसमन्वितः ४८
ततोऽह बन्धुवर्गेण पितृभ्यां च सखीगणैः
बहुशो भर्त्सिता रूक्षैर्वचनैर्मर्मभेदिभिः ४९
कथं यास्यसि भर्तारं धनलुब्धे श्रिया वृतम्
यस्त्वया निर्द्धनः पूर्वं परित्यक्तः सुदीनवत् ५०
चञ्चलानीह वित्तानि पित्र्याणि किल योषिताम्
कांतार्जितानि सुभगे स्थिराणीति निगद्यते ५१
परुषैर्वचनैर्यस्तु क्षिप्तस्तद्भाषणं कथम्
भविष्यति प्रवेशोऽपि दुष्करस्तस्य वेश्मनि ५२
गताया अपि ते तत्र शयनं पतिना सह
भविष्यति दुराचारे सुखदं न कदाचन ५३
लोकापवादाद्यदि चेद् ग्रहीष्यति पतिस्तव
त्वां स्नेहहीनचित्तस्तु न कदाचिन्मिलिष्यति ५४
नेदृशं दुःखदं किञ्चिद्यादृशं दूरचित्तयोः
दम्पत्योर्मिलनं लोके वैकल्यकरणं महत् ५५
एवंबहुविधा वाचः शृणवाना बन्धुभाषिताः
अधोमुख्यश्रुपूर्णाक्षी बभूवाहं सुदुःखिता ५६

चेतसाचिन्तयं चाहं पूर्वलोभेन मुह्यती
न दत्तं कङ्कणं पाणेर्न दत्तं कटिसूत्रकम् ५७
न चापि नूपुरे दत्ते येन तुष्टिं व्रजेत्पतिः
धनजीवितयोः स्वामी भर्ता लोकेषु गीयते ५८
तन्मयापहृतं वित्तं भवित्री का गतिर्मम
कथं यास्यामि तद्वेश्म कथं सम्भाषये पुनः ५९
यो मया दुष्टया त्यक्तः स प्रत्येति कथं हि माम्
एवं विचिन्तये यावद्धृदयेन विदूयता ६०
वेष्टिता बन्धुवर्गेण तावद्दोला समागता
छत्रेण शशिवर्णेन शोभमाना सुकोमला ६१
आस्तृता रांकवैः पीनैः पुरुषैर्विधृतांसकैः
ते समागत्य पुरुषाः प्रोचुर्मामसकृच्छुभे ६२
आकारितासि पत्या ते व्रज शीघ्रं मुदान्विता
धनरत्नयुतो भर्ता सद्भिर्भार्यः समागतः ६३
प्रविष्टमात्रेण गृहे त्वामानेतुं वरानने
प्रेषिताः सत्वरं पत्या संस्थितां पितृवेश्मनि ६४
ततोऽह व्रीडिता देवि भर्तुस्तद्वीक्ष्य चेष्टितम्
नैवोत्तरमदां तेभ्यः किञ्चिन्मौनं समास्थिता ६५
ततोऽह बन्धुवर्गेण भूयोभूयः प्रबोधिता
आहूता स्वामिना गच्छ सम्मानेन तदन्तिकम् ६६
स्वामिनाकारिता पत्नी या न याति तदंतिकम्
सा तु ध्वांक्षी भवेत्पुत्रि जन्मानि दश पञ्च च ६७
एवमुक्त्वा समाश्वास्य मां गृहीत्वा त्वरान्विताः
दोलामारोप्य गच्छेति प्रोचुः स्निग्धा मुहुर्मुहुः ६८
ततस्ते पुरुषा दोलां निधायांसेषु सत्वरम्
जग्मुर्महोदयपुरं यत्र तिष्ठति मे पतिः ६९
दृष्टं मया गृहं तस्य सर्वतः काञ्चनावृतम्
आसनीयैश्च भोज्यैश्च धनैर्वस्त्रैर्युतं ततः ७०
अथ सा राक्षसीदेवी सा चापि नृपनन्दिनी
प्रीत्या च भक्त्या कुरुतां प्रणतिं मम सुन्दरि ७१

ततस्ताभ्यामहं प्रेम्णा यथार्हमभिपूजिता
भर्तृवाक्येन संप्रीता स्नात्वार्भ्रुजं तथादृता ७२
ततोऽस्तसमयात्पश्चाद्भर्ता चाहूय सत्वरम्
परिष्वज्य चिरं दोर्भ्यां पर्यङ्के संन्यवेशयत् ७३
ततो निशाचरीं राजपुत्रीं चाहूय सोऽब्रवीत्
भक्त्या युवाभ्यां कर्तव्यमस्याश्चरणसेवनम् ७४
इयं प्राक्कालिकी भार्या ज्येष्ठा च युवयोर्द्ध्रुवम्
पत्युर्वाक्यात्ततस्ताभ्यां गृहीतौ चरणौ मम ७५
सापत्नभावजामीर्ष्यां परित्यज्य सुलोचने
ततः प्रेष्यान्समाहूय भर्ता मे वाक्यमब्रवीत् ७६
यत्किञ्चिद्रक्षसः पार्श्वान्मया प्राप्तं पुरा वसु
सुतामुद्वहतो राज्ञो यच्च लब्धं मयाखिलम् ७७
तत्सर्वं भक्तिभावेन समानयत मा चिरम्
इयं हि स्वामिनी प्राप्ता तस्य वित्तस्य किङ्कराः ७८
तद्वाक्यात्सहसा प्रेष्यैः समानीतं धनं शुभे
भर्ता समर्पयामास प्रीत्या युक्तोऽखिलं तदा ७९
सत्कृत्य भूषणैर्वस्त्रैरव्यलीकेन चेतसा
उभयोस्तत्र पश्यन्त्यो राक्षसीराजकन्ययोः ८०
पर्यङ्कस्थां परिष्वज्य मां चुचुम्बाधरे शुभे
तद्दृष्ट्वा चाद्भुतं भर्तुर्देहवित्तसमर्पणम् ८१
उल्लासकरणं वाक्यं करेण कुचपीडनम्
छिन्ना गौरिव खड्गेन गताः प्राणा ममाभवन् ८२
ततोऽह यमनिर्द्दिष्टां प्राप्ता नरकयातनाम्
तामतीत्य सुदुःखार्ता काष्ठीला चाभवं शुभे ८३
यास्यामि पुनरेवाहं तिर्यग्योनिं सहस्रशः
या भर्तुर्नापयेद्वित्तं जीवितं च शुभानने ८४
सापीदृशीमवस्थां वै यास्यत्येव न संशयः
एवं ज्ञात्वानिशं रक्षेत्पत्युर्वित्तं च जीवितम् ८५
पतिर्माता पिता वित्तं जीवितं च गुरुर्गतिः ८६
प्रयाति नारी बहुभिः सुपुण्यैः सहैव भर्त्रा स्वशरीरदाहात्

विष्णोः पदं वित्तशरीरलुब्धा प्रयाति यामीं च कुयोनिपीडाम् ८७
इति बृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते काष्ठीलाचरितं नामत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३०

अथैकत्रिंशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः काष्ठीलायाः शुचिस्मिते
सन्ध्यावली नाम भृशं तामुवाच ह सादरम् १
त्वद्वाक्याद्विस्मयो जातः काष्ठीले साम्प्रतं मम
कथं दृष्टा मया त्वं च यास्यन्ती कुत्सितां गतिम् २
कर्मणा केन ते मुक्तिर्भवेत्कुत्सितयोनितः
तन्मे वद विशालाङ्गे त्वां दृष्ट्वा दुःखिता ह्यहम् ३
मांसपिण्डोपमं श्लक्ष्णं नवनीतोपमं शुभे
शरीरं तव संवीक्ष्य दया मे जायते हृदि ४
काष्ठीलोवाच -
पृथिवीं दास्यसे सुभ्रु सकलामपि मत्कृते
तथापि नैव मुच्येयं सद्यः कुत्सितयोनितः ५
येन पुण्येन सुभगे मुच्येयं कर्मबन्धनात्
तन्निर्दिशामि सुमहद्व्रतिदं त्वं निशामय ६
यश्चायं माघमासस्तु सर्वमासोत्तमः स्मृतः
यस्मिन् क्रोशन्ति पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ७
दुर्लभो माघमासो वै दुल्र्लभं जन्म मानुषम्
दुल्र्लभं चोषसि स्नानं दुर्लभं कृष्णसेवनम् ८
दुर्लभो वासरो विष्णोर्विधिना समुपोषितः
देवैस्तेजः परिक्षिप्तं माघमासे स्वकं जले ९
तस्माज्जलं माघमासे पावनं हि विशेषतः
नेदृशी सङ्गरे शूरैर्गतिः प्राप्येत सौख्यदा १०
यादृशी प्लवने प्रातः प्राप्यते नियमस्थितैः
सरित्तडागवापीषु स्नानं सत्तममीरितम् ११
कूपभाण्डजलैर्मध्यं जघन्यं वह्नितापितैः

न सौख्यैर्लभ्यते पुरयं दुःखैरेवाप्यते तु तत् १२
धर्म्मसेवार्थकं स्नानं नाङ्गनैर्मल्यहेतुकम्
होमार्थं सेवनं वह्नेर्न च शीतादिहानये १३
यावन्नोदयते सूर्यस्तावत्स्नानं विधीयते
आच्छादिते घनैर्व्योम्नि ह्युद्गमिष्यन्तमर्थयेत् १४
अभावे सरिदादीनां नवकुम्भस्थितं जलम्
वायुना ताडितं रात्रौ स्नाने गङ्गासमं विदुः १५
माघस्नायी वरारोहे दुर्गतिं नैव पश्यति
तन्नास्ति पातकं यत्तु माघस्नानं न शोधयेत् १६
अग्निप्रवेशादधिकं माघोषस्येव मज्जनम्
जीवता भुज्यते दुःखं मृतेन बहुलं सुखम् १७
एतस्मात्कारणाद्भद्रे माघस्नानं विशिष्यते
अहन्यहनि दातव्यास्तिलाः शर्करयान्विताः १८
मेघपुष्पोपपन्नेन सहान्नेन सुमध्यमे
यावकैश्चैव होतव्या गव्यसर्पिःसमन्वितैः १९
माघ्यां स्नानसमाप्तौ तु दद्याद्विप्राय षड्रसम्
सूर्यो मे प्रीयतां देवो विष्णुमूर्तिर्निरञ्जनः २०
वासांसि द्विजयुग्माय ससप्तान्नानि चार्पयेत्
त्रिंशच्च मोदका देयास्तिलान्नाः शर्करामयाः २१
भागास्त्रयस्तिलानां तु चतुर्थः शर्करांशकः
ताम्बूलादीनि भोग्यानि भक्त्या दद्याद्विधानवित् २२
स्रोतोमुखः सरिति चान्यत्र भास्करसम्मुखः
स्नायादावाह्य तीर्थानि गङ्गादीन्यर्कमंरडलात् २३
यदनेकजनुर्जन्यं यज्ज्ञानाज्ञानतः कृतम्
त्वत्तेजसा हतं चास्तु तत्तु पापं सहस्रधा २४
दिवाकर जगन्नाथ प्रभाकर नमोऽस्तु ते
परिपूर्णं कुरुष्वेदं माघस्नानं ममाच्युत २५
तीर्थस्नायी वरारोहे माघस्नायी फलाल्पकः
तीर्थस्नानादियात्स्वर्गं माघस्नानात्परं पदम् २६
माघस्य धवले पक्षे भवेदेकादशी तु या

रविवारेण संयुक्ता महापातकनाशिनी २७
विनापि ऋृक्षसंयोगं सा शुक्लैकादशी नृणाम्
विनिर्दहति पापानि कुनृपो विषयं यथा २८
कुपुत्रस्तु कुलं यद्वत्कुभार्या च पतिं यथा
अधर्मस्तु यथा धर्मं कुमन्त्री नृपतिं यथा २९
अज्ञानं च यथा ज्ञानं कुशौचं शुचितां यथा
यथा हन्त्यनृतं सत्यं वादः संवादमेव च ३०
उष्णं हिममनर्थोऽथ पापं कीर्तिं स्मयस्तपः
यथा रसा महारोगाञ्छ्राद्धं सङ्केत एव च ३१
तथा दुरितसङ्घं तु द्वादशी हन्ति साधिता
ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः ३२
महान्ति पातकान्येतान्याशु हन्ति हरेर्दिनम्
समवेतानि चैतानि न शामयति पुष्करम् ३३
न चापि नैमिषारण्यं न क्षेत्रं कुरुसंज्ञितम्
प्रभासो न गया देवि न रेवा न सरस्वती ३४
न गङ्गा यमुना चैव प्रयागो न च देविका
न सरांसि नदाश्चान्ये होमदानतपांसि च ३५
न चान्यत्सुकृतं सुभ्रु पुराणे पठ्यते स्फुटम्
पापसङ्घविनाशाय मुक्त्वैकं हरिवासरम् ३६
उपोषणात्सकृद्देवि विनश्यन्त्यघराशयः
एकतः पृथिवीदानमेकतो हरिवासरम् ३७
न समं ब्रह्मणा प्रोक्तमधिकं हरिवासरम्
तस्मिन्वराहवपुषं कृत्वा देवं तु हाटकम् ३८
घटोपरि नवे पात्रे धृत्वा ताम्रमये शुभे
सर्वबीजान्विते चैव सितवास्त्रावगुण्ठिते ३९
सहिरण्ये सुदीपाढ्ये कृतपुष्पावतंसके
विधिना पूजयित्वा च कुर्याज्जागरणं व्रती ४०
प्रातर्विप्राय दद्याच्च वैष्णवाय कुटुम्बिने
तत्कुम्भक्रोडसंयुक्तं सनैवेद्यपरिच्छदम् ४१
पश्चाच्च पारणं कुर्याद्द्विजान्भोज्य सुहृद्वृतः

एवं कृते वरारोहे न भूयो जायते क्वचित् ४२
बहुजन्मार्ज्जितं पापं ज्ञानाज्ञानकृतं च यत्
तत्सर्वं नाशमायाति तमः सूर्योदये यथा ४३
यथाशास्त्रं मया तुभ्यं वर्णिता द्वादशी शुभे
या सा कृता त्वया पूर्वमासीद्देव्यन्यजन्मनि ४४
यस्यास्तवातुला पुष्टिर्वर्तते वर्तयिष्यति
भर्त्तुस्तव च पुत्रस्य सर्वदा सुखदायिनी ४५
तस्यास्त्वया तुरीयांशो देयश्चेन्मह्यमादरात्
तदा प्रीता गमिष्यामि तद्विष्णोः परमं पदम् ४६
वित्ताह्रुतिजं पापं यद्भूतं मम सुन्दरि
तस्यपावनहेतुं च तुरीयांशं प्रयच्छ मे ४७
जीवितेनापि वित्तेन भर्तारं वञ्चयेत्तु या
कृमियोनिशतं गत्वा पुल्कसी जायते तु सा ४८
सुरतं याचमानाय पत्ये वित्तं च मानिनि
या न यच्छति दुर्बुद्धिः काष्ठीला जायते ध्रुवम् ४९
तत्पातकविशुद्ध्यर्थं देहि मे द्वादशीभवम्
तुरीयांशमितं पुण्यं यद्यस्ति मयि ते घृणा ५०
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्याः काष्ठीलायाः सुलोचने
पुण्यं दत्तवती तस्यै पाणौ वारि प्रगृह्य च ५१
यत्कृतं हि मया पूर्वमेकादश्यामुपोषणम्
तत्तुरीयांशपुण्येन काष्ठीलेयं विमुच्यताम् ५२
पूर्वजन्मकृतात्पापात्सत्यं सत्यं मयोदितम्
एवमुक्ते तु वचने मया विद्युत्समप्रभा ५३
दृष्टा दिव्यविमानस्था गच्छन्ती वैष्णवं पदम्
पतिर्हि दैवतं लोके वञ्चनीयो न भार्यया ५४
देहेन चापि वित्तेन यदीच्छेच्छोभनां गतिम्
सा त्वं ब्रूहि प्रदास्यामि भर्तुरर्थे तवेप्सितम् ५५
वित्तं देहं तथा पुत्रं यच्चान्यद्वा वरानने
किमन्यद्दैवतं लोके स्त्रीणामेकं पतिं विना ५६
तस्यार्थे वा त्यजेद्वित्तं जीवितं वा सुलोचने

कल्पकोटिशतं साग्रं विष्णुलोके महीयते ५७
अग्न्यादिसाद्त्ये वृतमीद्त्य निष्ठुरायुक्तं सुघोरैर्व्यसनैर्द्विजात्मजा
पतिं ददौ नैव च याचिता धनं तेनैव पापेन बभूव कीटा ५८
एतन्मया दुष्टमनङ्गयष्टि कौमारभावे पितृवेश्मवासे
ज्ञात्वा हितं तथ्यमिदं स्वभर्तुर्ददामि सर्वं च गृहाण सुभ्रु ५९
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते काष्ठीलोपाख्याने
माघमाहात्म्यं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ३१

अथद्वात्रिंशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
सन्ध्यावलीवचः श्रुत्वा मोहिनी दुहिता विधेः
उवाच तत्परा स्वीये कार्ये मोहकरण्डिका १
यद्येवं त्वं विजानासि धर्माधर्मगतिं शुभे
भर्तुरर्थे प्रदात्री च धनजीवितयोरपि २
तदाहं याचये वित्तं जीवितादधिकं शुभे
देहि पुत्रशिरो मह्यं यदिष्टं हृदयाधिकम् ३
यदि नो भोजनं कुर्यात्सम्प्राप्ते हरिवासरे
तदा स्वहस्ते सङ्गृह्य खड्गं राजा पतिस्तव ४
धर्माङ्गदशिरश्चारु चन्द्रबिम्बोपमं शुभम्
अजातश्मश्रुकं चैव कुण्डलाभ्यां विभूषितम् ५
छित्वा शीघ्रं पातयतु ममोत्सङ्गे सुलोचने
एतद्वा कुरु तद्भद्रे यदान्नं न भुनक्ति च ६
दिने माधवदेवस्य पापसङ्घविनाशने
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या मोहिन्याः कटुकाद्तरम् ७
प्रचकम्पे द्तणं देवी शीतार्ता कदली यथा
सन्ध्यावली ततो धैर्यमास्थाय वरवर्णिनी ८
उवाच मोहिनीं वाक्यं सुमुखी प्रहसन्त्यपि
श्रूयन्ते हि पुराणेषु गाथाः सुभ्रु समीरिताः ९
द्वादशीं प्रति सम्बद्धाः स्वर्गमोद्तप्रदायिकाः
धनं त्यजेत्त्यजेद्दाराञ्जीवितं च गृहं त्यजेत् १०

त्यजेद्देशं तथा भूपं स्वर्गं मित्रं गुरुं त्यजेत्
त्यजेत्तीर्थं त्यजेद्धर्मं त्यजेदत्यन्तसुप्रियम् ११
त्यजेद्योगं त्यजेद्दानं ज्ञानं पुण्यक्रियां त्यजेत्
तपस्त्यजेत्त्यजेद्विद्यां सिद्धिं मोक्षं त्यजेच्छुभे १२
न त्यजेद्द्वादशीं पुण्यां पक्षयोरुभयोरपि
इह सम्बन्धिनः सर्वे पुत्रभ्रातृसुहृत्प्रियाः १३
एहिकामुष्मिके देवि साधनी द्वादशी स्मृता
द्वादश्यास्तु प्रभावेण सर्वं क्षेमं भविष्यति १४
दापये तव तुष्ट्यर्थं धर्माङ्गदशिरः शुभे
विश्वासं कुरु मे वाक्ये सुखिनी भव शोभने १५
इहार्थे श्रूयते भद्रे इतिहासः पुरातनः
कथयिष्यामि ते भद्रे सावधाना शृणुष्व मे १६
आसीद्विरोचनः पूर्वं दैत्यो धर्मपरायणः
तस्य भार्या विशालाक्षी द्विजपूजनतत्परा १७
नित्यमेकमृषिं प्रातः पूजयित्वा यथाविधि
पादोदकं तस्य सुभ्रु भक्त्या पिबति हृष्टधीः १८
प्राह्लादिशङ्किता देवा आसन्पूर्वं मृते सति
हिरण्यकशिपौ राज्यं शासति ह्युग्रतेजसि १९
प्राह्लादौ ह्लादसंयुक्ते चेरुर्व्यग्रा महीतले
एकदा शक्रमुख्यास्ते देवाः सम्मन्त्र्य वाक्पतिम् २०
प्रोचुः किं कार्यमधुनास्माभिः शत्रुप्रतापितैः
तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां देवानां गुरुरब्रवीत् २१
विष्णुर्विज्ञापनीयोऽद्य दुःखं प्राप्तैः सुरव्रजैः
तच्छ्रुत्वा भाषितं तस्य गुरोरमिततेजसः २२
विरोचनप्राणहत्यै जग्मुर्वैकुण्ठमन्तिके
तत्र गत्वा सुरश्रेष्ठं वैकुण्ठं तुष्टुवुः स्तवैः २३
देवा ऊचुः -
नमो देवाधिदेवाय विष्णवेऽमिततेजसे
भक्तविघ्नविनाशाय वैकुण्ठाय नमो नमः २४
हरयेऽद्भुतसिंहाय वामनाय महात्मने

क्रोडरूपाय मत्स्याय प्रलयाब्धिनिवासिने २५
कूर्माय मन्दरधृते भार्गवायाब्धिशायिने
रामायाखिलनाथाय विश्वेशाय च साक्षिणे २६
दत्तात्रेयाय शुद्धाय कपिलायार्तिहारिणे
यज्ञाय धृतधर्माय सनकादिस्वरूपिणे २७
ध्रुवस्य वरदात्रे च पृथवे भूरिकर्मणे
ऋषभाय विशुद्धाय हयशीर्षभृतात्मने २८
हंसायागमरूपायामृतकुम्भविधारिणे
कृष्णाय वासुदेवाय सङ्कर्षणवपुर्धृते २९
प्रद्युम्नायानिरुद्धाय ब्रह्मणे शङ्कराय च
कुमाराय गणेशाय नन्दिने भृङ्गिणे नमः ३०
गन्धमादनवासाय नरनारायणाय च
जगन्नाथाय नाथाय नमो रामेश्वराय च ३१
द्वारकावासिने चैव तुलसीवनवासिने
नमः कमलनाभाय नमस्ते पङ्कजाङ्घ्रये ३२
नमः कमलहस्ताय कमलाक्षाय ते नमः
कमलाप्रतिपालाय केशवाय नमो नमः ३३
नमो भास्कररूपाय शशिरूपधराय च
लोकपालस्वरूपाय प्रजापतिवपुर्धृते ३४
भूतग्रामस्वरूपाय जीवरूपाय तेजसे
जयाय जयिने नेत्रे नियमाय क्रियात्मने ३५
निर्गुणाय निरीहाय नीतिज्ञायाक्रियात्मने
बुद्धाय कल्किरूपाय क्षेत्रज्ञायाक्षराय च ३६
गोविन्दाय जगद्धर्त्रेऽनन्तायाद्याय शार्ङ्गिणे
शङ्खिने गदिने चैव नमश्चक्रधराय च ३७
खड्गिने शूलिने चैव सर्वशस्त्रास्त्रघातिने
शरण्याय वरेण्याय पराय परमात्मने ३८
हृषीकेशाय विश्वाय विश्वरूपाय ते नमः
कालनाभाय कालाय शशिसूर्य्यदृशे नमः
पूर्णाय परिसेव्याय परात्परतराय च ३९

जगत्कर्त्रे जगद्धर्त्रे जगद्धात्रेनऽतकाय च
मोहिने क्षोभिणे कामरूपिणेऽजाय सूरिणे ४०
भगवंस्तव सम्प्राप्ताः शरणं दैत्यतापिताः
तद्विधत्स्वाखिलाधार यथा हि सुखिनो वयम् ४१
पुत्रमित्रकलत्रादिसंयुता विहरामहे
तच्छ्रुत्वा स्तवनं तेषां वैकुण्ठः प्रीतमानसः ४२
प्रददौ दर्शनं तेषां दैत्यसंन्तापितात्मनाम्
ते दृष्ट्वा देवदेवेशं वैकुण्ठं स्निग्धमानसम् ४३
विरोचनवधायाशु प्रार्थयामासुरादरात्
तच्छ्रुत्वा शक्रमुख्यानां कार्यं कार्यविदां वरः ४४
समाश्वास्य सुरान्प्रीत्या विससर्ज मुदान्वितान्
गतेषु देववर्गेषु सर्वोपायविदांवरः ४५
वृद्धब्राह्मणरूपेण विरोचनगृहं ययौ
द्विजपूजनकाले तु सम्प्राप्तः कार्यसाधकः ४६
तं तु दृष्ट्वा विशालाक्षी ब्राह्मणं हृष्टमानसा
अपूर्वं भक्तिभावेन ददौ सत्कृत्य चासनम् ४७
सोऽनङ्गीकृत्य तद्दत्तमासनं प्राह तां शुभे
नाहं समाददे देवि त्वद्दत्तं परमासनम् ४८
शृणु मे कार्यमतुलं यदर्थमहमागतः
यन्मे मनोगतं कार्यं तद्विज्ञाय च मानिनि ४९
योऽङ्गीकरोति तत्पूजां ग्रहीष्यामि वरानने
तच्छ्रुत्वा वृद्धविप्रस्य वाक्यं वाक्यविशारदा ५०
मायया मोहिता विष्णोः स्त्रीत्वाच्चाहातिहर्षिता
विशालाक्ष्युवाच-
यत्ते मनोगतं विप्र तद्दास्यामि गृहाण मे ५१
आसनं पादसलिलं देहि मे वाञ्छितार्थदम्
इत्युक्तः स द्विजः प्राह न प्रत्येमि स्त्रिया वचः ५२
तव भर्ता यदि वदेत्तदा मे प्रत्ययो भवेत्
तदाकर्ण्य द्विजेनोक्तं विरोचनगृहेश्वरी ५३
पतिमाकारयामास तत्रैव द्विजसन्निधौ

स प्राप्तो दूतवाक्येन प्राह्लादिर्हृष्टमानसः ५४
अन्तःपुरं यत्र भार्या विशालाक्षी समास्थिता
तमागतं समालोक्य पतिं धर्मपरायणा ५५
उत्थाय नत्वा विप्राग्र्यमासनं पुनरर्पयत्
यदा तु जगृहेनैव दत्तमासनमादरात् ५६
राजानं कथयामास दैत्यानां पतिमात्मनः
तद्वृत्तान्तमुपाज्ञाय दैत्यराट् स विरोचनः ५७
भार्यास्नेहेन मुग्धात्मा तत्तदाङ्गीचकार ह
अंगीकृते तु दैत्येन तद्विज्ञाय च मानसम् ५८
उवाच ब्राह्मणो हृष्टः स्वमायुर्मम कल्पय
ततस्तु दम्पती तत्र मुग्धौ स्वकृतया शुचा ५९
मुहूर्तं ध्यानमास्थाय करौ बद्ध्वोचतुर्द्विजम्
गृहाण जीवितं विप्र देहि पादोदकं मम ६०
त्वयोक्तं वचनं सत्यं कुर्वः प्रीतिमवाप्नुहि
ततस्तु विप्रः प्रीतात्मा तदङ्गीकृत्य चासनम् ६१
पादोदकं ददौ तस्यै भक्त्या प्रीतो जनार्दनः
प्रक्षाल्य पादौ विप्रस्य विशालाक्षी मुदान्विता ६२
पत्या सह दधौ मूर्ध्नि अपः पादावनेजनीः
ततस्तु सहसा सुभ्रु दम्पती दिव्यरूपिणौ ६३
विमानवरमारुह्य जग्मतुर्वैष्णवं पदम्
ततः प्रसन्नो भगवान् देवशल्यं विमोच्य सः ६४
ययौ वैकुण्ठभवनं सर्वैर्देवगणैः स्तुतः
एवं मयापि दातव्यं तव देवि प्रतिश्रुतम् ६५
न सत्याच्चालये देवि पतिं रुक्माङ्गदाभिधम्
सत्यमेव मनुष्याणां गतिदं परिकीर्तितम् ६६
सत्याच्च्युतं मनुष्यं हि श्वपाकादधमं विदुः ६७
इत्येवमुक्त्वा कनकावदाता सा मोहिनीं पङ्कजजन्मजाताम्
जग्राह भर्तुश्चरणौ सुताम्रौ रक्ताङ्गुली पाणियुगेन सुभ्रूः ६८

इति श्री बृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते सन्ध्यावलीकथनं नाम द्वात्रिंशत्तमोऽध्यायः ३२

अथत्रयस्त्रिंशोऽध्याय

वसिष्ठ उवाच-
सन्ध्यावली ततः पादौ भर्तुः सङ्गृह्य भूपते
उवाच वचनं देवी धर्माङ्गदविनाशनम् १
बहुधाप्यनुशिष्टेयं मया भूप यथा त्वया
मोहिन्या मोहरूपाया नान्यत्संरोचतेऽधुना २
भोजनं वासरे विष्णोर्वधं वा तनयस्य वै
धर्मत्यागाद्वरं नाथ पुत्रस्य विनिपातनम् ३
यादृशी हि जनन्यास्तु पीडा भवति भूपते
पुत्रस्योत्पादने तीव्रा तादृशी न भवेत्पितुः ४
गर्भसन्धारणे राजन् खेदं स्नेहोऽधिको यथा
मातुर्भवति भूपाल तथा नहि भवेत्पितुः ५
बीजनिर्वापकः प्रोक्तः पिता राजेन्द्र भूतले
जननी धारिणी क्लिष्टा वर्द्धने पालनेऽधिका ६
पितुः शतगुणः स्नेहो मातुः पुत्रे प्रवर्तते
स्नेहाधिक्यं तु सम्प्रेक्ष्य मातरं महतीं विदुः ७
साहं जाता गतस्नेहां परलोकजिगीषया
पुत्रस्य नृपशार्दूल सत्यवाक्यस्य पालनात् ८
व्यापादय सुतं भूप स्नेहं त्यक्त्वा सुदूरतः
मा सत्यलङ्घनं कार्षीः शापितोऽसि मयात्मना ९
निकषेषु हृषीकेशो भविष्यति फलप्रदः
यस्मिंश्चीर्णे रुजा देहेनाल्पापि नृप जायते १०
अधर्मान्मानवोऽवश्यं स्वर्गभ्रष्टो न संशयः
प्राणानादाय पुत्रं वा सर्वस्वं वा महीपते ११
यश्चानुवर्तते दैवं स पुमान् गीयते महान्
ता आपदोऽपि भूपाल धन्या याः सत्यकारिकाः १२
सत्यसंरक्षणार्थत्वान्नृणां स्युर्मोक्षदायिकाः
कीर्तिसंस्तरणार्थाय कर्त्तव्यं मनुजैः सदा १३
कर्म भूपाल शास्त्रोक्तं स्नेहद्वेषविवर्जितम्
तदलं परितापेन सत्यं पालय भूपते १४

सत्यस्य पालनाद्राजन्विष्णुदेहेन युज्यते
देवैरुत्पादिता ह्येषा निकषा ते विमोहिनी १५
मन्ये भूपाल सा पत्न्या कृता तां त्वं न बुध्यसे
पुत्रव्यापादनाद्देवा भविष्यन्ति ह्यवाङ्मुखाः १६
तेषां दत्वा पदं मूर्ध्नि यास्यसे परमं पदम्
विष्णोरुद्वहतां भक्तिं देवताः परिपन्थिनः १७
भविष्यत्यन्धता लोके तदेव प्रकटीकृतम्
विरुद्धा विबुधा भूप सेश्वरास्तव चेष्टितैः १८
मोक्षमार्गप्रभेत्तारस्तव निश्चयलोपकाः
स त्वं भूप दृढो भूत्वा घातयस्व सुतं प्रियम् १९
मोहिन्याः कुरु वाक्यं तु आत्मनः सत्यपालनात् २०
लुप्तेऽपि वाक्ये भविता नृपेश पापं समं ब्रह्मवधेन घोरम्
गन्तासि लोके शमनस्य भूप यशःप्रणाशो भविता धरायाम् २१
वसिष्ठ उवाच-
भार्याया वचनं श्रुत्वा राजा रुक्माङ्गदस्तदा
सन्ध्यावलीमुवाचेदं मोहिन्याः सन्निधौ नृप २२
पुत्रहत्या महाहत्या ब्रह्महत्याधिका प्रिये
घातयित्वा सुतं लोके का गतिर्मे भविष्यति २३
क्व गतो मन्दरं शैलं क्व प्राप्ता मोहिनी मया
धर्माङ्गदविनाशाय देवि कालप्रिया त्वियम् २४
धर्मज्ञं विनयोपेतं प्रजारञ्जनकारकम्
अप्रजं च सुतं हत्वा का गतिर्मे भविष्यति २५
कुपुत्रस्यापि हननाद्देवि दुःखं भवेत्पितुः २६
किं पुनर्द्धर्मशीलस्य गुरुसेवाविधायिनः
जम्बूद्वीपमिदं भुक्तं मया तु वरवर्णिनि २७
द्वीपानि सप्त भुक्तानि तनयेन तवाधुना
विष्णोरंशो वरारोहे पितुरप्यधिको भवेत् २८
पुराणेषु वरारोहे कविभिः परिकीर्तितः
योऽयमत्यधिकः पुत्रो धर्माङ्गद इति क्षितौ २९
मम वंशस्य चार्वङ्गि किं पुनर्मम मानदः

अहो दुःखमनुप्राप्तं पुत्रादप्यधिकं मया ३०
पुनरेव वरारोहे ब्रूहि त्वं वचनैः शुभैः
मोहिनीं मोहसम्पांप्तां मम दुःखप्रदायिनीम् ३१
एवमुक्त्वा तु नृपतिः प्रियां सन्ध्यावलद्यं तदा
समीपमागत्य नृपो मोहिनीमिदमब्रवीत् ३२
न भोद्त्ये वासरे विष्णोर्न हिंस्ये तनयं शुभे
आत्मानं दारयिष्यामि देवीं सन्ध्यावलद्यं तथा ३३
अन्यद्वा दारुणं कर्म करोमि तव शासनात्
दुष्टाग्रहमिमं सुभ्रु परित्यज सुतं प्रति ३४
किं फलं भविता तुभ्यं हत्वा धर्माङ्गदं सुतम्
भोजयित्वा दिने विष्णोः को लाभो भविता वद ३५
दासोऽस्मि तव भृत्योऽस्मि वशगोऽस्मि वरानने
अन्यं याचस्व सुभगे वरं त्वां शरणं गतः ३६
रक्ताशोकसमानाभ्यां तव चार्वङ्गि सर्वशः
अन्यत्प्रयोजनं किंचित्कर्त्ताऽस्मि वशगस्तव ३७
प्रसादं कुरु मे देवि पुत्रभिद्तां प्रयच्छ मे
दुर्लभो गुणवान्पुत्रो दुर्लभो हरिवासरः ३८
दुर्लभं जाह्नवीतोयं दुर्लभा जननी द्तितौ
दुर्लभं हि कुले जन्म दुर्लभा वंशजा प्रिया ३९
दुर्लभं काञ्चनं दानं दुर्लभं हरिपूजनम्
दुर्लभा वैष्णवी दीद्ता दुर्लभः स्मृतिसङ्ग्रहः ४०
दुर्लभः शौकरे वासो दुर्लभं हरिचिन्तनम्
दुर्लभो जागरो विष्णोर्दुर्लभा ह्यात्मसत्क्रिया ४१
दुर्लभा पुत्रसम्प्राप्तिर्दुर्लभं पौष्करं जलम्
दुर्लभः शिष्टसंसर्गो दुर्लभा भक्तिरुच्यते ४२
दुर्लभं कपिलादानं दुर्लभं नीलमोद्तणम्
कृतं श्राद्धं त्रयोदश्यां दुर्लभं वरवर्णिनि ४३
दुर्लभा वसुधा चीर्णं व्रतं पातकनाशनम्
धेनुस्तिलमयी सुभ्रु दुर्लभा विप्रगामिनी ४४
धात्रीस्नानं वरारोहे दुर्लभो हरिवासरः

दुर्लभं पर्वकाले तु स्नानं शीतलवारिणा ४५
माघमासे विशेषेण प्रत्यूषसमये शुभे
यथाशास्त्रोदितं कर्म तद्देवि भुवि दुर्लभम् ४६
दुर्लभं कुशलं पथ्यं दुर्लभं चौषधं तथा
व्याधेर्विघातकरणं दुर्लभं शास्त्रमार्गतः ४७
दुर्लभं स्मरणं विष्णोर्मरणे वरवर्णिनि
एवं वचो वरारोहे कुरु मे धर्मरक्षकम् ४८
किं वधेनैव चार्वङ्गि प्रसादं कर्तुमर्हसि
सेविता विषयाः सम्यक्कृतं राज्यमकण्टकम् ४९
मया मूर्ध्नि पदं दत्तं देवगोविप्ररक्षिणाम्
अदृष्टविषयं पुत्रं नाहं हिंस्ये कदाचन ५०
स्वहस्तेनेह चार्वङ्गि किं नु पापमतः परम्
मोहिन्युवाच
धर्माङ्गदो न मे शत्रुर्नाहं हन्मि सुतं तव ५१
पूर्वमेव मया प्रोक्तं भुङ्क्ष्व त्वं हरिवासरे
वसुधां स्वेच्छया राजंस्त्वं शाधि बहुवत्सरम् ५२
नाहं व्यापादये पुत्रमर्थसिद्धिस्तु भोजने
मम भूमिपते कार्यं न पुत्रनिधने तव ५३
यदि पुत्रः प्रियो राजन्भुज्यतां हरिवासरे
किं विलापैर्महीपाल एतैर्द्धर्मबहिष्कृतैः ५४
सत्यं सरंक्ष यत्नेन कुरुष्व वचनं मम
एवं ब्रुवाणां तां राजन्मोहिनीं तनुमध्यमाम् ५५
धर्माङ्गदः प्रत्युवाच दृष्ट्वा नत्वाग्रतः स्थितः
एतदेव गृहाण त्वं मा शङ्कां कुरु भामिनि ५६
गृहीत्वा निर्मलं खड्गं विन्यस्य नृपतेः पुरः
आत्मानं च प्रत्युवाच सत्यधर्मव्यवस्थितः ५७
न विलम्बः पितः कार्यस्त्वया मम निपातने
मन्मातुर्वचनं सत्यं कुरु भूप प्रतिश्रुतम् ५८
आत्मा रक्ष्यो धनैर्दारैरथवापि निजात्मजैः
अपत्यं धर्मकामार्थं श्रेयस्कामस्य भूपतेः ५९

त्वदर्थे मरणं मह्यमक्षय्यगतिदायकम्
तवापि निर्मला लोकाः स्ववाक्यपरिपालनात् ६०
परित्यज्य परं दुःखं पुत्रव्यापादनोद्भवम्
देहत्यागे ममारम्भो नरदेहे भविष्यति ६१
सर्वामयविनिर्मुक्ते शतक्रतुसमे विभो
पितुरर्थे हता ये तु मातुरर्थे हतास्तथा ६२
गवार्थे ब्राह्मणार्थे वा प्रमदार्थे महीपते
भूम्यर्थे पार्थिवार्थे वा देवतार्थे तथैव च ६३
बालार्थे विकलार्थे च यान्ति लोकान्सुभास्वरान्
तदलं परितापेन जहि मां त्वं वरासिना ६४
सत्यं पालय राजेन्द्र मा भुंक्ष्व हरिवासरे
धर्मार्थे तनयं हन्याद्भार्यां वापि महीपते ६५
श्रूयते वेदवाक्येषु पुत्रं हन्यान्मखस्थितः
अश्वमेधे मखवरे न दोषो जायते नृप ६६
यद्ब्रवीति महीपाल मोहिनी जननी मम
तत्त्वया ह्यविचारेण कर्त्तव्यं वचनं ध्रुवम् ६७
प्रसीद राजेन्द्र कुरुष्व वाक्यं मयेरितं चात्मवधाय सत्यम्
विमोचयेथा नृपते सुघोराद्वाक्यानृतान्मोहिनिहस्तयोगात् ६८
वधेन ते भूमिपते सुतस्य यशः प्रकाशं गमयिष्यते च
यशः प्रकाशाद्भविता हि कीर्तिस्तथाक्षया तात न संशयोऽत्र ६९
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते धर्माङ्गदोक्तिर्नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३

अथचतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
तत्पुत्रवचनं श्रुत्वा राजा रुक्माङ्गदस्तदा
सन्ध्यावलीमुखं प्रेक्ष्य प्रहृष्टकमलोपमम् १
मोहिनीवचनं शृण्वन्भुंक्ष्व मा हन देहजम्
मा भुंक्ष्व तनयं हिंस चेत्याग्रहसमन्वितम् २
एतस्मिन्नेव काले तु भगवान्कमलेक्षणः

अन्तर्द्धानगतस्तस्थौ व्योम्नि धैर्यावलोककः ३
त्रयाणां नृपशार्दूल मेघश्यामो निरञ्जनः
धर्माङ्गदस्य वीरस्य तस्य रुक्माङ्गदस्य तु ४
सन्ध्यावल्या समेतस्य वीशसंस्थो जनार्दनः
वचने भुंन्त्व भुंन्त्वेति मोहिन्या व्याहृते तदा ५
जग्राह विमलं खड्गं हन्तुं धर्माङ्गदं सुतम्
सुप्रहर्षेण मनसा प्रणम्य गरुडध्वजम्
तं दृष्ट्वा खड्गहस्तं तु पितरं धर्म्मभूषणः ६
प्रणम्य मातापितरौ देवं चक्रधरं तथा
वदनं प्रेक्ष्य चादीनं जनन्या नृपपुङ्गवः ७
वृषाङ्गदेन तु तदा स्वग्रीवोर्वीतले कृता
कम्बुग्रीवां समानां तु सुवर्णां च सुकोमलाम् ८
बहुरेखामथ स्थूलां खड्गमार्गे न्यदर्शयत्
पितृभक्त्या युतेनैव मातृभक्त्याधिकेन वै ९
ग्रीवाप्रदाने तनयस्य भूप हर्षाकुले चारुसुधांशुवक्त्रे
गृहीतखड्गे जगदीशनाथे चचाल पृथ्वी सनगा समग्रा १०
सिन्धुः प्रवृद्धश्च बभूव सद्यो निमज्जनार्थं भुवनत्रयस्य
निपेतुरुल्काः शतशो धरायां निर्घातयुक्ताः सतडित्खमध्यात् ११
विवर्णरूपा च बभूव मोहिनी न देवकार्यं हि कृतं मयेति
निरर्थकं जन्म ममाधुनाभूत्कृतं तु दैवेन जगद्विधायिना १२
विमोहनं रूपमिदं बिडम्बनं यद्भूमिपालेन न भुक्तमन्नम्
हरेर्दिने पापभयापहे तु तृणैः समाहं भविता त्रिविष्टपे १३
सत्वाधिको यास्यति मोक्षमार्गं गन्तास्मि पापा नरकं सुदारुणम् १४
समुद्यते तदा खड्गे नृपेण नृपपुङ्गव
मोहिनी मोहसंयुक्ता पपात धरणीतले १५
राजापि तेन खड्गेन भ्राजमानः समुद्यतः
ग्रीवायाश्छेदनार्थाय वृषाङ्गदसुतस्य तु १६
सकुण्डलं चारु शशिप्रकाशं भ्राजिष्णु वक्त्रं तनयस्य भूपः
प्रचिच्छिदे यावदतीव हर्षाद्धैर्यान्वितो रुक्मविभूषणोऽसौ १७
तावद्गृहीतः स्वकरेण भूपः क्षीराब्धिकन्यापतिना महीपः

तुष्टोऽस्मि तुष्टोऽस्मि न संशयोऽत्र गच्छस्व लोकं मम लोकनाथ १८
प्रियान्वितश्चात्मजसंयुतश्च कीर्तिं समाधाय महीतले तु
त्रैलोक्यपूज्यां विमलां च शुक्लां कृत्वा पदं मूर्ध्नि यमस्य भूप १९
प्रयाहि वासं मम देहसंज्ञं स चक्रिणो भूमिपतिः करेण
संस्पृष्टमात्रो विरजा बभूव प्रियासमेतस्तनयेन युक्तः २०
उपेत्य वेगेन जगाम देहं देवस्य दिव्यं स नृपो महात्मा
विहाय लक्ष्मीमवनीप्रसूतां विहाय दासीः सुधनं सकोशम् २१
विहाय नागांस्तुरगान् रथांश्च स्वदारवर्गं स्वजनादिकांश्च
जगाम देहं मधुसूदनस्य ततोऽम्बरात्पुष्पचयः पपात २२
संहृष्टसिद्धैः सुरलोकपालैः सन्ताडिता दुन्दुभयो विनेदुः
राजन् जगुर्गीतमतीव रम्यं देवाङ्गनाः संननृतुर्मुदान्विताः २३
गन्धर्वकन्या नृपकर्मतुष्टास्तदद्भुतं प्रेक्ष्य दिनेशसूनुः
हरेस्तनौ भूमिपतिं प्रविष्टं सदारपुत्रं स्वलिपिं प्रमार्ज्य २४
लोकांश्च सर्वान्नृपदिष्टमार्गे कृत्वा कृतज्ञान्हरिलोकमार्गान्
भीतः पुनः प्राप्य पितामहान्तिकं प्रोवाच देवं चतुराननं रुदन् २५
नाहं नियोगी भविता हि देव आज्ञाविहीनः सुरलोकनाथ
विधेहि चान्यत्प्रकरोमि तात निदेशनं मास्तु मदीयदण्डम् २६
इति श्रीबृहन्नारदीपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते सुतवधोद्यतस्य
रुक्माङ्गदस्य भगवद्दर्शनं नाम चतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ३४

अथपञ्चत्रिंशोऽध्यायः

यम उवाच-
विबुधेश जगन्नाथ चराचरगुरो प्रभो
मोहिनी निष्फला जाता वन्ध्या स्त्री जनने यथा १
रुक्माङ्गदप्रणीतेन मार्गेण कुशलाञ्छन
लोकः प्रयाति वैकुण्ठं न मां कश्चित्प्रपद्यते २
गतेऽपि भूमिनाथेशे देहं देवस्य चक्रिणः
तथापि सर्वभूतानां न बुद्धिः परिवर्तते ३
उपोष्य वासरं विष्णोराकुमारात्तु मानवाः
प्रयान्ति परमं लोकं लुप्तपापाः पितामह ४

पुत्री ते व्रीडिता देवी मोहिनी मोहमागता
नायाति तव सामीप्यं न भुङ्क्ते लोकगर्हिता ५
निर्व्यापारस्त्वहं जातः किं करोमि प्रशाधि माम्
रविपुत्रवचः श्रुत्वा प्रोवाच कमलासनः ६
गच्छामः सहिताः सर्वे मोहिनीं प्रतिबोधितुम्
मोहिन्यां प्रतिबुद्धायां करिष्यामो दिवाकरे ७
तव कार्यं न सन्देहः सम्भ्रमस्त्यज्यतामयम्
ततो देवगणाः सर्वे शतक्रतुपुरोगमाः ८
ब्रह्मणा सहिताः पृथ्वद्यं विमानैः सूर्यसप्रभैः
समायाता महीपाल नारीं तां प्रतिबोधितुम् ९
ते विमानैः समन्तात्तु परिवार्य शुभाननाम्
तेजोहीनां निरानन्दां शुष्कतोयां नदीमिव १०
शशिहीनां निशां भूप ऋत्विग्घीनां क्रियामिव
पराजितो यथा मर्त्यः प्रम्लानकुसुमं यथा ११
निवृत्तोत्सववेदीव विद्रुमं धवलं यथा
गतशालिस्तु केदारो निष्प्र यथा १२
मराड वा गतोद्वा यथा सरः
मन्थानं नवनीते वा उद्धृते धरणीपते १३
असंस्कृता यथा वाणी मर्दिता च यथा चमूः
हतनाथा तु युवती धान्यहीना प्रजा यथा १४
मन्त्रहीनविधिं युद्धं धर्मश्च दयया विना
पृथ्वी भूपालहीना वा मन्त्रहीनो यथा नृपः १५
धनधान्यविहीनं वा गृहं नृपवरोत्तम
जलहीनं यथा कुम्भं पङ्कस्थं गोपतिं यथा १६
गृहस्थं भार्यया हीनं राष्ट्रभ्रष्टं च भूपतिम्
भग्नक्रियं यथा वैद्यं भग्नशाखं यथा द्रुमम् १७
तेजोहीनं यथागारं निर्जलं वा घनं यथा
विधूम इव सप्तार्चिर्विरश्मिरिव भास्करः १८
मतिभ्रष्टो यथा मर्त्यः पर्वसङ्गी यथा नरः
अतृप्तः कान्तया कान्तः पन्नगश्च विषोज्झितः १९

लूनपक्षो यथा पक्षी वृत्तिहीनो यथा द्विजः
शिरोभ्रष्टा यथा माला पर्वतो धातुवर्जितः २०
प्रभ्रष्टलिपि शास्त्रं वा ऋग्यजुर्विस्वरं यथा
स्वरहीनं यथा साम पद्महीनं यथा सरः २१
यथा मार्गं तृणै रुद्धं पद्मं पत्रविवर्जितम्
ज्ञानं ममत्वसंयुक्तं पुमांसं प्रकृतिं विना २२
साङ्ख्यानि तत्त्वहीनानि धर्मं दम्भान्वितं यथा
तेजो हीनां तथा पश्यन् मोहिनीं ते दिवौकसः २३
ध्यायमानां निरुत्साहां दृश्यमानां जनैः प्रभो
आक्रोशवचनैः क्रूरैः पुत्रहत्यासमन्विताम् २४
दुःशीलां धर्मसन्त्यक्तां तद्वाक्यपरिमोषिताम्
स्ववाक्यपालनां चण्डामूचुर्देवाः समागताः २५
मा शोकं कुरु वामोरु पौरुषं हि त्वया कृतम्
नहि माधवभक्तानां विद्यते मानखण्डनम् २६
सा त्वं हरिणशावाक्षि देवकार्यार्थमागता
तन्न सिद्धं वरारोहे स प्रयातोऽधुनाभवम् २७
विघ्नविध्वंसिनी पूर्वं कृता रुक्माङ्गदेन हि
एकादशी महापुण्या मोहिनी माधवे सिते २८
संवत्सरं विशालाक्षि कृच्छ्रपादप्रपूजिता
तस्यैवाध्युष्टिरतुला यत्सत्याच्चलितो न हि २९
विघ्नराज्ञी तु वै नारी लोकेषु परिगीयते
कर्मणा मनसा वाचा पुत्रव्यापादने मतिम् ३०
कृत्वा चोद्धृत्य खड्गं च त्यक्त्वा स्नेहं सुदूरतः
तादृशं निकषं प्रेक्ष्य भगवान्मधुसूदनः ३१
हनिष्यति प्रियं पुत्रं न भुङ्क्ते हरिवासरे
पुत्रस्य च प्रियायाश्च भावं प्रेक्ष्य नृपस्य च ३२
विष्णुना परितुष्टेन नीताः स्वभवने त्रयः
सदेहाः क्षीणकर्माणो ह्यङ्गारोऽग्निरिवाहितः ३३
फलं कर्मणि चारब्धे यदि देवि न सिद्ध्यति
सर्वयत्नेन सुभगे दोषः कोऽत्र तवाधुना ३४

एतस्माद्वरदाः सर्वे सम्प्राप्ता विबुधाः शुभे
सिद्धौ वाप्यथ वासिद्धौ कर्मकृत्स्याद्वृथा नहि ३५
भर्तव्यो भृत्यवर्गश्च भूभुजा धर्ममिच्छता
सद्भावे घटमानस्य यदि कर्म न सिद्ध्यति ३६
देयं वेतनमात्रं तु न च तुष्टिफलं भवेत्
यो न तस्मै प्रयच्छेत जीवनं जीवनाय वै ३७
गोवधं समवाप्नोति स नरो नात्र संशयः
तस्माद्देयं वरारोहे अभीष्टं वरसुन्दरि ३८
सद्भावेन कृते सम्यग्विघ्नं कार्यं दिवौकसाम्
किं न कुर्वन्ति विबुधास्त्वया सह वरानने ३९
द्वादश्यास्तेजसा भग्ना यामाहुर्विघ्ननाशिनीम्
विबुधैरेवमुक्ता तु मोहिनी लोकमोहिनी ४०
उवाच सा निरानन्दा पतिहीनातिदुःखिता
धिगिदं जीवितं मह्यं येन कार्यं न साधितम् ४१
न कृतो जनसम्बाधो यममार्गोऽमराधिपाः
न तु लुप्तं हरिदिनं न भुक्तं हरिवासरे ४२
भूभुजा तेनवीरेण कृतः पुत्रवधो मुदा
गतो मूर्ध्नि पदं दत्वा मम रुक्माङ्गदो हरिम् ४३
अप्रमेयगुणं विष्णुं निर्मलं निर्मलाश्रयम्
हंसं शुचिपदं व्योम प्रणवं बीजमव्ययम् ४४
निराकारं निराभासं निष्प्रपञ्चं निरञ्जनम्
शून्यं वियत्स्वरूपं च ध्येयध्यानविवर्जितम् ४५
अस्ति नास्तीति यं प्राहुर्न दूरे नापि चान्तिके
परं धाम मनोग्राह्यं पुरुषाख्यं जगन्मयम् ४६
हृत्पङ्कजसमासीनं तेजोरूपं सनातनम्
तस्मिँल्लयमनुप्राप्ते किं नु मे जीविते फलम् ४७
असाधिते तु यः कार्ये नरो गृह्णाति वेतनम्
स्वामिनं तु परित्यज्य प्रयाति नरकं ध्रुवम् ४८
न साधयन्ति ये कार्यं स्वामिनां तु दिवौकसः
भृत्या वेतनभोक्तारो जायन्ते भूतले हयाः ४९

असाधिनीयं कार्यस्य भर्तृपुत्रविनाशिनी
कथं वरं तु गृह्णामि भवतां नाकवासिनाम् ५०
देवा ऊचुः -
ब्रूहि मोहिनि दास्यामि यत्ते हृदि समीहितम्
अनृणास्तु भविष्यामः कृत्वा चोपकृतिं तव ५१
परिश्रमः कृतो देवि त्वया राजप्रयोजने
तस्य त्वं फलभाग्देवि तादृशार्थे कृतस्य तु ५२
एवमुच्चरमाणानां देवतानां महीपते
नृपतेराजगामाथ पुरोधाः पावकप्रभः ५३
उषितो जलमध्ये तु प्राणायामरतो मुनिः
द्वादशाब्दे ततः पूर्णे निर्गतो जलमध्यतः ५४
निर्गतेन श्रुतं तेन मोहिनीचेष्टितं नृप
सक्रोधो मुनिशार्दूलो देववृन्दमुपागतः ५५
उवाच विबुधान्सर्वान्मोहिनीवरदायिनः
धिगिमां धिग्देवसङ्घं कर्म धिक्पापसंज्ञितम् ५६
भवतां भावनाशाय पुरुषार्थे प्ररोहकम्
भवन्तो यच्च दातारो मोहिन्या वाञ्छितं वरम् ५७
हत्यायुता भर्तृसुतोपघातिनी विहीनवृत्तिश्च नराशिरूपा
नास्या हि लोके भवतीह शुद्धिः समिद्धवह्नौ पतनेऽपि देवाः ५८
हंत्यायुतं भर्तृवधो निरर्थकमेतत्समं विप्रवरैः पुराकृतम्
न चापि चास्या भवतीह शुद्धिः समिद्धवह्नौ पतनेऽपि देवाः अं
विमोहयित्वा वचनैः सुधामयै रुक्माङ्गदं धर्मविभूषणं च
प्रियायुतं मोक्षपदं निहत्य चकार भूमिं नृपवर्जितां च ५९
न चापि वासो नरकेषु देवा अस्याः स्थितिः क्व त्रिदिवेऽल्पबुद्धेः
न चापि राज्ञो निकटे च देवा नाप्येतु विष्णोः पदमव्ययं यत् ६०
न लोकवादेन विदूषिताया लोकेषु कुत्रापि भवेच्च वासः
धिग्जीवनं कर्म्मविगर्हिताया देवाः सदा पापसमारतायाः ६१
पतिं हत्वा सुतं हत्वा सपत्नीं जननीसमाम्
हत्वा धरां समस्तां वा कां गतिं यास्यते सुराः ६२
इयं पापतरा देवा धर्मविध्वंसिनी हरेः

सर्वदाप्यनया प्रोक्तं भुज्यतां हरिवासरे ६३
प्राणसंवर्द्धनार्थाय तेषामेवाप्यधोगतिः
भुज्यतां वासरे विष्णोर्हन्यतां गौर्द्विजान्विता ६४
अपेयं पीयतामुक्त्वा कथं वासं लभेद्दिवि
एतदज्ञानिनां प्रोक्तं ज्ञानिनां तु न निर्णयः ६५
अज्ञानाद्व्याहृते वाक्ये भुज्यतां हरिवासरे
तस्यापि शुद्धिर्गदिता प्राणायामशतेन हि ६६
अथवाप्युपवासेन एकादश्या दिवौकसः
ऋक्षेण संयुतायास्तु ज्येष्ठकुण्डाप्लवेन वा ६७
शौकरस्पर्शनाद्वापि नरो देवार्चनेन वा
व्याहृते कथितं विप्रैः सेयमद्य सुनिष्ठुरा ६८
भोजने पापनिरता दिने विष्णोर्दुरासदे
भर्तुर्वाक्यं व्यपोह्यैव घातयित्वा सुतं प्रियम् ६९
वाक्यज्ञं वाक्यनिरतं मातॄणां तु हिते रतम्
विष्णुधर्मप्रलोप्त्रीयं बहुपापसमन्विता ७०
नैषा स्पृश्यास्ति देवेशाः कथमस्या वरप्रदा
भवन्तो न्याययुक्तेषु धर्मयुक्तेषु तत्पराः ७१
पालनं पापयुक्तस्य न कुर्वन्ति दिवौकसः
धर्माधाराः स्मृता देवा धर्मो वेदे समास्थितः ७२
वेदैः शुश्रूषणं भर्तुः स्त्रीणां धर्मः प्रकीर्तितः
यद्ब्रवीति पतिः किञ्चित्तत्कार्यमविशङ्कया ७३
शुक्लं शुक्लमिति ब्रूयात्कृष्णं कृष्णेति चामराः
शुश्रूषा सा हि विज्ञेया न शुश्रूषा हि सेवनम् ७४
भर्तुराज्ञा हता देवा आत्माज्ञास्थापनेच्छया
तस्मात्पापा न सन्देहो मोहिनी सर्वयोषिताम्
सत्यस्य साधनार्थाय शपथैर्यन्त्रितो नृपः ७५
उवाच विविधं वाक्यं सा नैच्छत्पुत्रघातिनी
तेन मोक्षं गतो राजा पापमस्यां विसृज्य च ७६
सेयं पापशरीरा हि हत्यायुतसमन्विता ७७
दातारं सर्वदानानां ब्रह्मण्यं हरिदैवतम्

प्रजारञ्जनशीलं च हरिवासरसेविनम् ७८
परदारेषु निःस्नेहं विषये विगतस्पृहम्
परार्थं त्यक्तकामं च सदा मखनिषेविणम् ७९
सदैव दुष्टदमने वर्तमानं धरातले
व्यसनैः सप्तभिर्घोरैरनाक्रान्तं महीपतिम् ८०
सन्निरस्य दुराचारा वरयोग्या कथं भवेत्
योऽस्या पक्षे तु वर्तेत देवो वा दानवोऽपि वा ८१
तं चापि भस्मसात्कुर्यां क्षणेन सुरसत्तमाः
मोहिन्या रक्षणे यस्तु प्रयत्नं कुरुते सुराः ८२
तस्य तज्जायते पापं यन्मोहिन्यां व्यवस्थितम् ८३
स एवमुक्त्वा नृपते द्विजेन्द्रः सङ्गृह्य पाणौ सलिलं च तीव्रम्
क्रोधेन संवीक्ष्य विधिप्रसूतां चिक्षेप तन्मूर्ध्न्यनलप्रकाशम् ८४
निक्षिप्तमात्रे सलिले महीप सद्यः प्रजज्वाल च तच्छरीरम्
सम्पश्यतां नाकनिवासिनां तु तृणया यथा वह्निशिखावलीढा ८५
कोपं विभो संहर संहरेति यावद्गिरः खे मरुतां बभूवुः
तावत्स वह्निर्द्विजवाक्यसृष्टो भस्मावशेषां प्रमदां चकार ८६

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते शापप्राप्तिर्नाम
पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ३५

अथषट्त्रिंशत्तमोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
मोहनी मोहमुत्सृज्य गता विबुधमन्दिरम्
भर्त्सिता देवदूतेन स्थितिस्तेऽत्र न पापिनी १
पापशीले सुदुर्मेधे भर्तृनिन्दापरायणे
हरिवासरलोपिन्याः वासस्ते न त्रिविष्टपे २
धर्मतो विमुखानां च नरके वास इष्यते
एवमुक्त्वा तु तां वायुः क्रूरं वचनमद्भुतम् ३
ताडयित्वा च दण्डेन प्रेरयामास यातनाम्
एवं सन्ताडिता राजन् देवदूतेन मोहिनी ४
ब्रह्मदण्डपराभूता सम्प्राप्ता नरकं नृप

तत्र धर्माज्ञया सा तु दूतैः सन्ताडिता चिरम् ५
सर्वेषु क्रमशो गत्वा नरकेषु निपातिता
पापे धर्माङ्गदः पुत्रो घातितः पतिपाणिना ६
त्वया यतस्ततो भुंन्त्व कृतकर्मफलं त्विह
प्रजाहितं स्थिरप्रज्ञं महेन्द्रवरुणोपमम् ७
सप्तद्वीपाधिपं पुत्रं हत्वेदृक्फलभोगिनी
प्राकृतस्यापि पुत्रस्य हिंसायां ब्रह्महा भवेत् ८
किं पुनर्द्धर्मयुक्तस्य पापे धर्माङ्गदस्य च
एवं निर्भर्त्सिता दूतैर्यमस्य नृपसत्तम ९
बुभुजे यातनाःसर्वाः क्रमशः शमनोदिताः
ब्रह्मदण्डहतायास्तु देहस्पर्शेन यातनाः १०
ज्वलिताङ्गा बभूवुस्ता धारणाय न तु क्षमाः
ततस्ते नरका राजन् धर्मराजमुपागताः ११
प्रोचुः प्राञ्जलयो भीतास्तदङ्गस्पर्शपीडिताः
देवदेव जगन्नाथ धर्मराज दयां कुरु १२
इमां निःसारयाशु त्वं यातनाभ्यःसुखाय नः
यस्याः स्पर्शनतो नाथ भस्मभूताः क्षणादहो १३
भविष्यामस्ततस्त्वेनां नरकेभ्यो विवासय
तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां धर्मराजोऽतिविस्मितः १४
दूतान्स्वान्प्रत्युवाचेयं निःसार्या मम मन्दिरात्
यो ब्रह्मदण्डनिर्दग्धः पुमान् स्त्री वा च तस्करः १५
तस्य पापस्य संस्पर्शं नेच्छति यातना मम
तस्मादिमां महापापां भर्तुर्वचनलोपिनीम् १६
पुत्रघ्नीं धर्महन्त्रीं च ब्रह्मदण्डहतामपि
निःसारयत मे वापि देहो ज्वलति दर्शनात् १७
इत्युक्तास्ते तदा दूता धर्मराजेन भूपते
प्रहरन्तोऽस्त्रशस्त्रैश्च बहिश्चक्रुर्यमक्षयात् १८
ततः सा दुःखिता राजन् मोहिनी मोहसंयुता
पातालं प्रययौ तत्र पातालस्थैर्निवारिता १९
ततस्तु व्रीडितात्यर्थं मोहिनी ब्रह्मणः सुता

जनकस्यान्तिकं गत्वा दुःखं स्वं सन्न्यवेदयत् २०
तात तन्नास्ति मे स्थानं त्रैलोक्ये सचराचरे
यत्र यत्र तु गच्छामि तत्र तत्र क्षिपन्ति माम् २१
अहं निर्वासिता लोकैर्घातयित्वायुधैर्दृढम्
भवदाज्ञां समादाय गता रुक्मविभूषणम् २२
मया व्यवसितं चेदं सर्वलोकविगर्हितम्
क्लेशयित्वा तु भर्तारं पुत्रं हत्वा वरासिना २३
सन्ध्यावलद्यं क्षोभयित्वा पितः प्राप्ता दशामिमाम्
न गतिर्विद्यते देव पापाया मम साम्प्रतम् २४
विशेषाद्द्विजशापेन जाताहं दुःखभागिनी
विप्रवाक्यहतानां च दग्धानां चित्रभानुना २५
दिवाकीर्तिहतानां च भक्षितानां मृगादिभिः
शतह्रदाविपन्नानां मुक्तिदा स्वर्णदी पितः २६
यदि त्वं त्रिदशैः सार्द्धं विप्रं तं शापदायिनम्
प्रसादयसि मत्प्रीत्या तर्हि मे विहिता गतिः २७
तां तथावादिनीं राजन् ब्रह्मालोकपितामहः
शिवेन्द्रधर्मसूर्याग्निदेवेशैर्मुनिभिर्युतः २८
मोहिनीमग्रतः कृत्वा जगाम द्विजसन्निधौ
तत्र गत्वा महीपाल ब्रह्मा देवादिभिर्वृतः २९
महता गौरवेणापि नमश्चक्रे स्वयं विधिः
भूप रुद्रादिदेवैस्तु पूज्यो मान्यः पितामहः ३०
मोहिनीप्रीतये मुग्धः स्वयं चक्रे नमस्क्रियाम्
कार्ये महति सम्प्राप्ते ह्यसाध्ये भुवनत्रये ३१
न दूषितं भवेद्भूप यविष्ठस्याभिवादनम्
स द्विजो वेदवेदाङ्गपारगस्तपसि स्थितः ३२
सम्प्रेक्ष्य लोककर्तारं दैवैः सह समागतम्
समुत्थाय नमश्चक्रे ब्रह्माणं तान्मुनीन्सुरान् ३३
वासयामास भक्त्या च स्तुतिं चक्रेऽब्जजन्मनः
ततः प्रसन्नो भगवान् लोककर्ता जगद्गुरुः ३४
ते द्विजं प्रार्थयामासुर्मोहिन्यर्थे नृपार्चितम्

तात विप्र सदाचार परलोकोपकारक ३५
कृपां कुरु कृपासिन्धो मोहिनीगतिदो भव
मया सम्प्रेषिता ब्रह्मन् रुक्माङ्गदविमोहने ३६
सुता मे यमलोकं तु शून्यं दृष्ट्वा च मानद
वैकुण्ठं सङ्कुलं प्रेक्ष्य लोकैः सर्वैर्निराकुलैः ३७
मनसोत्पादिता देवी देवानां हितकारिणी
निशामय धरादेव यद्ब्रवीमि तवाग्रतः ३८
गतिं धर्मस्यातिसूक्ष्मां लोककल्याणकारिणीम्
अनया निकषाश्याङ्ग्या परीक्ष्य स्वर्णभूषणः ३९
सदारः ससुतो ब्रह्मन्प्रापितो हरिंमन्दिरम्
राज्ञाऽप्रहतया भक्त्या हरिवासरपालनात् ४०
कृतं शून्यं यमस्थानं लिपिमार्जनकर्मणा
देवापकारो विप्रर्षे न क्षमो बाहुजन्मना ४१
भूसुराणां विशेषेण यातास्ते तत्सहायकाः ४२
न प्राप्यते साङ्ख्यविदा तु यच्च नाष्टाङ्गयोगेन तु भक्तिगम्यम्
तत्प्रापितं भूसुर भूपभर्तुर्निजस्य पुत्रस्य तथा सपत्न्याः ४३
यत्पुण्यशीलस्य नृपस्य भूपशिरोमणेराचरितं प्रतीपम्
तत्पापवेगेन बभूव विद्रुता भस्मावशेषा तव शापदग्धा ४४
देवार्थमेषा भववर्द्धनार्थं नृपोपकाराय च सम्प्रवृत्ता
न स्वार्थकामा लभतेऽवमानं कथं द्विजातोऽपकृतिं क्षमस्व ४५
दयां कुरुष्व प्रशमं भजस्व पिष्टस्य पेषो नहि नीतियुक्तः
शापप्रदानेननिपातितेयं कुरु प्रसादं गतिदो भव त्वम्
यस्मिन्कृते ब्राह्मण मोहिनीयं बुद्धिं त्यजेत्क्रूरतरां त्वयीज्ये ४६
स एवमुक्तः कमलासनेन विमृश्य बुद्ध्या विससर्ज कोपम्
उवाच देवं त्रिदशाधिनाथं विमोहिनीदेहकृतं द्विजेन्द्रः ४७
बहुपापयुता देव मोहिनी तनया तव
न लोकेषु स्थितिस्तस्मात्प्राणिभिः सङ्कुलेषु च ४८
मया विमृश्य सुचिरं मोहिन्यर्थे विचिन्तितम्
तद्दास्यामि तव प्रीत्या त्वं हि पूज्यतरो मम ४९
यथा तव वचः सत्यं मम चापि सुरेश्वर

देवकार्यं च भविता मोहिनीकृत्यमेव च ५०
यन्नाक्रान्तं हि भूतौघैस्तत्स्थाने मोहिनीस्थितिः
जङ्गमाजङ्गमैर्भूमिर्व्याप्ता द्वीपवती सदा ५१
तलानि चापि दैत्याद्यैराकाशः पक्षिपूर्वकैः
नाकः सुकृतिभिर्जीवैर्नरकाः पापकर्मभिः ५२
झषाद्यैः सागरा व्याप्ता नैष्वस्पृश्यास्थितिस्ततः
ततो ब्रह्मा सुरैः सर्वैः सम्मन्त्र्य नृपसत्तम ५३
उवाच मोहिनीं देवीं नास्ति स्थानं तव क्वचित्
तच्छ्रुत्वा मोहिनी वाक्यं पितुराज्ञाविधायिनी ५४
उवाच प्रणता सर्वान् हरिवासरनाशिनी
पुरोधसा समेतानां देवानां लोकसाक्षिणाम् ५५
भवतां त्रिदशश्रेष्ठा एष बद्धो मयाञ्जलि
प्रणिपातशतेनापि प्रसन्नेन हृदा सुराः ५६
दातव्यं याचितं मह्यं सर्वेषां प्रीतिकारकम्
एकादश्याः प्रभावेण सर्वेषां पापिनां गतिः ५७
साध्यते तां सुरश्रेष्ठा वर्धितुं मे प्रयोजनम्
पतिः सपत्नी पुत्रश्च मया वैकुण्ठगाः कृताः ५८
भूर्लोके विधवाद्याहं वर्तामि भवतां कृते
यथा हरिदिनं दुष्टं जायते मम मानदाः ५९
एतत्प्रयाचे ददत स्वार्थार्थं तद्धि नान्यथा ६०

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते
षट्त्रिंशत्तमोऽध्यायः३६

अथसप्तत्रिंशोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
एकादशीसमं देवाः पावनं नापरं भवेत्
यया पूता महापापा गच्छन्ति हरिमन्दिरम् १
तत्समीपे मम स्थानं युक्तं भाति विचार्यताम्
देवा ऊचुः -
वेधो निशीथे देवानामुपकाराय मोहिनी २

सूर्योदये सुराणां च हरिणा परिकल्पितः
पारणं च त्रयोदश्यामुपवासविनाशनम् ३
महाद्वादशिका ह्यष्टौ याः स्मृता वैष्णवागमे
तास्तु ह्येकादशीभिन्ना उपोष्यन्ते च वैष्णवैः ४
एकादशीव्रतं भिन्नं वैष्णवानां महात्मनाम्
नित्यं पक्षद्वये प्रोक्तं विधिना त्रिदिनात्मके ५
सायं प्रातस्त्यजेद्भुक्तिं क्रमात्पूर्वापराह्णयोः
एकादशी यदा भिन्ना उपोष्या हि परेऽहनि
द्वादश्यां हि व्रतं कार्यं निरम्बु समुपोषणम् ६
लङ्घने त्वसमर्थानां जलं शाकं फलं पयः
नैवेद्यं वा हरेः प्रोक्तं स्वाहारात्पादसंमितम् ७
स्मार्ता सूर्योदये विद्धां त्यजन्त्येकादशीं सति
निष्कामा मध्यरात्रे च विद्धां मुञ्चन्ति याम्यया ८
सर्वेष्वपि तु लोकेषु विदिता दशमी तिथिः
यमस्य तस्याः प्रान्ते तु स्थितिः कार्या त्वयानघे ९
एतेन देवकार्यं च सिद्धं भवति शोभने
सूर्येन्दुचारा तिथ्यास्तु दशम्याः प्रान्तगामिनी १०
भुवि तीर्थानि चैव त्वं स्वाघनाशाय सञ्चर
अरुणोदयमारभ्य यावत्सूर्योदयो भवेत् ११
तदन्तस्त्वं व्रते प्राप्ता लभस्वैकादशीफलम्
यः कश्चित्कुरुते विद्धं त्वया ह्येकादशीव्रतम् १२
स तूपकारकस्तुभ्यं भविष्यति सुरप्रिये
मुहूर्तद्वयमात्रं तु ज्ञेयं चात्रारुणोदयम् १३
मुहूर्ताः पञ्चदश च स्मृता रात्रेर्दिनस्य च
ज्ञेयास्ते ह्रस्वदीर्घत्वे त्रैराशिकविधानतः १४
त्रयोदशान्मुहूर्तात्तु रात्रेरूद्ध्र्वं समागता
लब्ध्वोपवासिनां पुण्यं स्वस्था भव शुचिस्मिते १५
यमसंस्थापनार्थाय वैकुण्ठध्वंसनाय च
पाखण्डानां विवृद्ध्यर्थं पापसञ्चयनाय च १६
दत्तं ते मोहिनि स्थानं प्रत्यूषसमयाङ्कितम् १७

विद्धं त्वयैकादशिकाव्रतं ये कुर्वन्ति कर्तार इह प्रयत्नात्
तेषां भवेद्यत्सुकृतं शुभे फलं भुंद्व प्रसन्ना भव भूसुरे त्वम् १८
एवं प्रदिष्टा कमलासनाद्यैः सा मोहिनी हृष्टतरा बभूव
मेने कृतार्थं निजजीवितं च स्वपापतीर्थाभिनिषेवरोन १९
संसाधितं कार्यमिदं सुराणां भस्मावशेषं हि गतेऽपि देहे
चैतन्यमात्रे पवनात्मकेऽस्मिन् सम्मार्जितो भूपकृतस्तु पन्थाः २०
नीतं मया चात्मकृतं हि वाक्यं प्रहृष्टया वै यदुदाहृतं हि
एवं विमृश्य चितिपालदेवान्प्रणम्य हृष्टा च पुरोधसं स्वम् २१
प्रान्ते स्थिता सूर्यविहीनसंज्ञे काले दशम्या जनमोहनाय
कृच्छ्रान्तरूपा च दिनं च भुङ्क्ते प्रकृष्टरूपा नरकाय नृणाम् २२
प्रान्तस्थितां तां रविजो निरीद्त्य प्रहृष्टवक्त्रो वचनं जगाद
त्वया प्रतिष्ठा मम चारुनेत्रे कृतात्र लोके पुनरेव सम्यक्
विभेदितो रुक्मविभूषणस्य मत्तेभसंस्थः पटहः सुघोषः २३
दृष्टे कार्ये जनः सर्वः प्रत्ययं कुरुते त्विति २४
सूर्योदयस्पृशा ह्येशा दशमी गर्हिता सदा
अस्पृष्टमुदयं नृणां मोहनाय भविष्यति २५
विहाय तां यत्प्रियसयोगभुक्तिं पादस्थिता सापि ह्यदृश्य रूपा
सत्यं हि ते नाम विशालनेत्रे यन्मोहिनीत्येव जनो ब्रवीति २६
विमोहयित्वा हि जनं समस्तं पटे मदीये लिखितं करोषि
इत्येवमुक्त्वा तनयो विवस्वतः प्रणम्य तां ब्रह्मसुतां प्रहृष्टः २७
जगाम देवैः सह नाकलोकं करे गृहीत्वा लिपिलेखितारम्
गतेषु देवेषु विमोहिनी सा ब्रह्माणमासाद्य सुरासुरेशम् २८
विज्ञापयामास पितः पुरोधा ममायमत्युग्रतरश्च कोपात्
दग्धं शरीरं मम लोकनाथ पुनः प्रपत्स्येऽथ तथा कुरुष्व २९
विमोहितं चैव जगन्मयेदं प्रान्ते समास्थाय यमस्य तिथ्याः
जितो हि राज्ञा शमनः पुराद्य कृतो जयी तात तव प्रभावात् ३०
तव कृत्यमिदं तात यत्पुनर्देहधारिणी
भूयामहं जगन्नाथ ब्राह्मणं सांत्वयस्व भोः ३१
तच्छ्रुत्वा मोहिनीवाक्यं ब्रह्मा लोकविधानकृत्
ब्राह्मणं सान्त्वयामास पुनरेव सुताकृते ३२

वसो तात निबोधेदं यद्ब्रवीमि हितावहम्
तव चास्या महाभाग सर्वलोकहिताय च ३३
त्वयेयं मोहिनी कोपात्कृता भस्मावशेषिता
पुनः शरीरं याचेत तदाज्ञां देहि मानद ३४
मत्पुत्री तव याज्येयं दुर्गतिं तात गच्छति
त्वया मया च सा पाल्या कृतकार्या तपस्विनी ३५
यदि त्वं शुद्धभावेन मां ज्ञापयसि मानद
तातोऽहमस्या भूयोऽपि देहमुत्पादयाम्यहम् ३६
किन्तु विष्णुदिनस्यैषा वैरिणी पापकारिणी
यथा शुद्ध्येत विप्रेन्द्र तथैवाशु विधीयताम् ३७
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य ब्रह्मणः स पुरोहितः
याज्याया देहयोगार्थमादिदेश मुदान्वितः ३८
विप्रवाक्यं समाकर्ण्य ब्रह्मा लोकपितामहः
कमण्डलुजलेनौक्षन्मोहिन्या देहभस्म तत् ३९
समुक्षिते ब्रह्मणा लोककर्त्रा सा मोहिनी देहयुता बभूव
प्रणम्य तातं च वसोः पुरोधसो जग्राह पादौ विनयेन नत्वा ४०
ततो वसुर्याजक एव राज्ञो मुदान्वितो याज्यनितम्बिनीं ताम्
विमोहिनीं स्वामिसुतोज्झितां च जगाद वाक्यं विदुतामवीराम् ४१
वसुरुवाच-
क्रोधस्त्यक्तो मया देवि ब्रह्मणो वचनादथ
गतिं ते कारयिष्यामि तीर्थस्नानादिकर्मणा ४२
इत्युक्त्वा मोहिनीं विप्रो ब्रह्माणं जगतां पतिम्
विससर्ज नमस्कृत्य मोहिनीपितरं मुदा ४३
मोहिन्या वसुना चैव प्रीत्या ब्रह्मा विसर्जितः
जगाम लोकं तमसः परमव्यक्तवर्त्मना ४४
स वसुर्ब्राह्मणश्रेष्ठो रुक्माङ्गदपुरोहितः
मोहिनीं समनुग्राह्यां मत्वा हृदि विचारयन् ४५
मुहूर्त्तं ध्यानमापन्नो बुबुधे कारणं गतेः ४६
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते सप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७

अथाष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
स वसुर्नृपशार्दूल मोहिनीं याज्यकामिनीम्
उवाच श्लक्ष्णया वाचा सर्वलोकहिते रतः १
वसुरुवाच-
शृणु मोहिनि वक्ष्यामि तीर्थानां लक्षणं पृथक्
येन विज्ञातमात्रेण पापिनां गतिरुत्तमा २
सर्वेषामपि तीर्थानां श्रेष्ठा गङ्गा धरातले
न तस्या सदृशं किञ्चिद्विद्यते पापनाशनम् ३
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य वसोः स्वस्य पुरोधसः
प्रणता मोहिनी प्राह गङ्गास्नानकृतादरा ४
मोहिन्युवाच-
भगवन्वाडवश्रेष्ठ गङ्गामाहात्म्यमुत्तमम्
सर्वेषां च पुराणानां सम्मतं वद साम्प्रतम् ५
श्रुत्वा माहात्म्यमतुलं गङ्गायाः पापनाशनम्
पश्चात्पापविनाशिन्यां स्नातुं यास्ये त्वया सह ६
तच्छ्रुत्वा मोहिनीवाक्यं वसुः सर्वपुराणवित्
माहात्म्यं कथयामास गङ्गायाः पापनाशनम् ७
वसुरुवाच-
ते देशास्ते जनपदास्ते शैलास्तेऽपि चाश्रमाः
येषां भागीरथी पुण्या समीपे वर्तते सदा ८
तपसा ब्रह्मचर्येण यज्ञैस्त्यागेन वा पुनः
तां गतिं न लभेज्जन्तुर्गङ्गां संसेव्य यां लभेत् ९
पूर्वे वयसि पापानि कृत्वा कर्माणि ये नराः
शेषे गङ्गां निषेवन्ते तेऽपि यान्ति परां गतिम् १०
तिष्ठेद्युगसहस्रं तु पादेनैकेन यः पुमान्
मासमेकं तु गङ्गायां स्नातस्तुल्यफलावुभौ ११
तिष्ठेतावाक्छिरा यस्तु युगानामयुतं पुमान्
तिष्ठेद्यथेष्टं यश्चापि गङ्गायां स विशिष्यते १२
भूतानामिह सर्वेषां दुःखोपहतचेतसाम्

गतिमन्वेषमाणानां न गङ्गासदृशी गतिः १३
प्रकृष्टैः पातकै र्घोरैः पापिनः पुरुषाधमान्
प्रसह्य तारयेद्गङ्गा गच्छतो निरयेऽशुचौ १४
ते समानास्तु मुनिभिर्नूनं देवैः सवासवैः
येऽभिगच्छन्ति सततं गङ्गामभिमतां सुरैः १५
अन्धाञ्जडान्द्रव्यहीनांश्च गङ्गा संपावयेद्बृहती विश्वरूपा
दैवैः सेन्द्रैर्मुनिभिर्मानवैश्च निषेविता सर्वकालं समृद्ध्यै १६
पक्षादौ कृष्णपक्षे तु भूमौ सन्निहिता भवेत्
यावत्पुण्या ह्यमावास्या दिनानि दश मोहिनि १७
शुक्लप्रतिपदादेश्च दिनानि दश सङ्ख्यया
पाताले सन्निधानं तु कुरुते स्वयमेव हि १८
आरभ्य शुक्लैकादश्या दिनानि दश यानि तु
पञ्चम्यन्तानि सा स्वर्गे भवेत्सन्निहिता सदा १९
कृते तु सर्वतीर्थानि त्रेतायां पुष्करं परम्
द्वापरे तु कुरुक्षेत्रं कलौ गङ्गा विशिष्यते २०
कलौ तु सर्वतीर्थानि स्वं स्वं वीर्यं स्वभावतः
गङ्गायां प्रतिमुञ्चन्ति सा तु देवी न कुत्रचित् २१
गङ्गाम्भःकणदिग्धस्य वायोः संस्पर्शनादपि
पापशीला अपि नराः परां गतिमवाप्नुयुः २२
योऽसौ सर्वगतो विष्णुश्चित्स्वरूपी जनार्दनः
स एव द्रवरूपेण गङ्गाम्भो नात्र संशयः २३
ब्रह्महा गुरुहा गोघ्नः स्तेयी च गुरुतल्पगः
गङ्गाम्भसा च पूयन्ते नात्र कार्या विचारणा २४
क्षेत्रस्थमृद्धृतं वापि शीतमुष्णमथापि वा
गाङ्गेयं तु हरेत्तोयं पापमामरणांतिकम् २५
वर्ज्यं पर्युषितं तोयं वर्ज्यं पर्युषितं दलम्
न वर्ज्यं जाह्नवीतोयं न वर्ज्यं तुलसीदलम् २६
मेरोः सुवर्णस्य च सर्वरत्नैः सङ्ख्योपलानामुदकस्य वापि
गङ्गाजलानां न तु शक्तिरस्ति वक्तुं गुणाख्यापरिमाणमत्र २७
तीर्थयात्राविधिं कृत्स्नमकुर्वाणोऽपि यो नरः

गङ्गातोयस्य माहात्म्यात्सोऽप्यत्र फलभाग्भवेत् २८
चिन्तामणिगुणाश्चापि गङ्गायास्तोयबिन्दवः
विशिष्टा यत्प्रयच्छन्ति भक्तेभ्यो वाञ्छितं फलम् २९
गण्डूषमात्रतो भक्त्या सकृद्गङ्गाम्भसा नरः
कामधेनुस्तनोद्भूतान्भुङ्क्ते दिव्यरसान्दिवि ३०
शालग्रामशिलायां तु यस्तु गङ्गाजलं क्षिपेत्
अपहत्य तमस्तीव्रं भाति सूर्यो यथोदये ३१
मनोवाक्कायजैर्ग्रस्तं पापैर्बहुविधैरपि
वीक्ष्य गङ्गां भवेत्पूतः पुरुषो नात्र संशयः ३२
गङ्गातोयाभिषिक्तां तु भिक्षामश्नाति यः सदा
सर्पवत्कञ्चुकं मुक्त्वा पापहीनो भवेत्स वै ३३
हिमवद्विंन्ध्यसदृशा राशयः पापकर्मणाम्
गङ्गाम्भसा विनश्यन्ति विष्णुभक्त्या यथापदः ३४
प्रवेशमात्रे गङ्गायां स्नानार्थं भक्तितो नृणाम्
ब्रह्महत्यादिपापानि हाहेत्युक्त्वा प्रयान्त्यलम् ३५
गङ्गातीरे वसेन्नित्यं गङ्गातोयं पिबेत्सदा
यः पुमान्स विमुच्येत पातकैः पूर्वसञ्चितैः ३६
यो वै गङ्गां समाश्रित्य नित्यं तिष्ठति निर्भयः
स एव देवैर्मर्त्यैश्च पूजनीयो महर्षिभिः ३७
किमष्टाङ्गेन योगेन किं तपोभिः किमध्वरैः
वास एव हि गङ्गायां सर्वतोऽपि विशिष्यते ३८
किं यज्ञैर्बहुभिर्जाप्यैः किं तपोभिर्धनार्पणैः
स्वर्गमोक्षप्रदा गङ्गा सुखसेव्या यतः स्थिता ३९
यज्ञैर्यमैश्च नियमैर्दानैः संन्यासतोऽपि वा
न तत्फलमवाप्नोति गङ्गां सेव्य यदाप्नुयात् ४०
प्रभासे गोसहस्रेण राहुग्रस्ते दिवाकरे
यत्फलं लभते मर्त्यो गङ्गायां तद्दिनेन वै ४१
अन्योपायांश्च यस्त्यक्त्वा मोक्षकामः सुनिश्चितः
गङ्गातीरे सुखं तिष्ठेत्स वै मोक्षस्य भाजनम् ४२
वाराणस्यां विशेषेण गङ्गा सद्यस्तु मोक्षदा

प्रतिमासं चतुर्दश्यामष्टम्यां चैव सर्वदा ४३
गङ्गातीरे निवासश्च यावज्जीवं च सिद्धिदः
कृच्छ्राणि सर्वदा कृत्वा यत्फलं सुखमश्नुते ४४
सदा चान्द्रायणं चैव तल्लभेज्जाह्नवीतटे
गङ्गासेवापरस्येह दिवसार्द्धेन यत्फलम् ४५
न तच्छक्यं ब्रह्मसुते प्राप्तुं क्रतुशतैरपि
सर्वयज्ञतपोदानयोगस्वाध्यायकर्मभिः ४६
यत्फलं तल्लभेद्भक्त्या गङ्गातीरनिवासतः
यत्पुण्यं सत्यवचनैर्नैष्ठिकब्रह्मचारिणाम् ४७
यदग्निहोत्रिणां पुण्यं तत्तु गङ्गानिवासतः
समातृपितृदाराणां कुलकोटिमनन्तकम् ४८
गङ्गाभक्तिस्तारयते संसारार्णवतो ध्रुवम्
संतोषः परमैश्वर्यं तत्त्वज्ञानं सुखात्मनाम् ४९
विनयाचारसम्पत्तिर्गङ्गाभक्तस्य जायते
कृतकृत्यो भवेन्मर्त्यो गङ्गां प्राप्यैव केवलम् ५०
तद्भक्तस्तत्परश्च स्यान्मृतो वापि न संशयः
भक्त्या तज्जलसंस्पर्शी तज्जलं पिबते च यः ५१
अनायासेन हि नरो मोक्षोपायं स विन्दति
दीक्षितः सर्वयज्ञेषु सोमपानं दिने दिने ५२
सर्वाणि येषां गङ्गायास्तोयैः कृत्यानि सर्वदा
देहं त्यक्त्वा नरास्ते तु मोदन्ते शिवसंन्निधौ ५३
देवाः सोमार्कसंस्थानि यथा शक्रादयो मुखैः
अमृतान्युपभुञ्जन्ति तथा गङ्गाजलं नराः ५४
कन्यादानैश्च विधिवद्भूमिदानैश्च भक्तितः
अन्नदानैश्च गोदानैः स्वर्णदानादिभिस्तथा ५५
रथाश्वगजदानैश्च यत्पुण्यं परिकीर्तितम्
ततः शतगुणं पुण्यं गङ्गाम्भश्चुलुकाशनात् ५६
चान्द्रायणसहस्राणां यत्फलं परिकीर्तितम्
ततोऽधिकफलं गङ्गांतोयपानादवाप्यते ५७
गण्डूषमात्रपाने तु अश्वमेधफलं लभेत्

स्वच्छन्दं यः पिबेदम्भस्तस्य मुक्तिः करे स्थिता ५८
त्रिभिः सारस्वतं तोयं सप्तभिस्त्वथ यामुनम्
नार्मदं दशभिर्मासैर्गांगं वर्षेण जीर्यति ५९
शास्त्रेणाकृततोयानां मृतानां क्वापि देहिनाम्
तदुत्तरफलावाप्तिर्गङ्गायामस्थियोगतः ६०
चान्द्रायणसहस्रं तु यश्चरेत्कायशोधनम्
यः पिबेत्तु यथेष्टं हि गङ्गाम्भः स विशिष्यते ६१
गङ्गां पश्यति यः स्तौति स्नाति भक्त्या पिबेज्जलम्
स स्वर्गं ज्ञानममलं योगं मोक्षं च विन्दति ६२
यस्तु सूर्य्यांशुनिष्टप्तं गांगेयं पिबते जलम्
गोमूत्रयावकाहाराद्गांगपानं विशिष्यते ६३

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीवसुसंवादे
गङ्गामाहात्म्यवर्णनं नामाष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३८

अथैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

वसुरुवाच-
शृणु मोहिनि वक्ष्यामि गङ्गाया दर्शने फलम्
यदुक्तं हि पुराणेषु मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः १
भवन्ति निर्विषाः सर्पा यथा तार्क्ष्यस्य दर्शनात्
गङ्गासन्दर्शनात्तद्वत्सर्वपापैः प्रमुच्यते २
सप्तावरान् सप्तपरान् पितॄंस्तेभ्यश्च ये परे
पुमांस्तारयते गङ्गां वीक्ष्य स्पृष्ट्वावगाह्य च ३
दर्शनात्स्पर्शनात्पानात्तथा गंगेति कीर्तनात्
पुमान्पुनाति पुरुषाञ्छतशोऽथ सहस्रशः ४
ज्ञानमैश्वर्यमतुलं प्रतिष्ठायुर्यशस्तथा
शुभानामाश्रमाणां च गङ्गादर्शनजं फलम् ५
सर्वेन्द्रियाणां चाञ्चल्यं व्यसनानि च पातकम्
निर्घृणत्वं च नश्यन्ति गङ्गादर्शनमात्रतः ६
परहिंसा च कौटिल्यं परदोषाद्यवेक्षणम्
दाम्भिकत्वं नृणां गङ्गादर्शनादेव नश्यति ७

मुहुर्मुहुस्तथा पश्येत्स्पृशेद्वापि मुहुर्मुहुः
भक्त्या यदीच्छति नरः शाश्वतं पदमव्ययम् ८
वापीकूपतडागादिप्रपासत्रादिभिस्तथा
अन्यत्र यद्भवेत्पुण्यं तद्गंगादर्शनाद्भवेत् ९
यत्फलं जायते पुंसां दर्शने परमात्मनः
तद्भवेदेव गङ्गाया दर्शनाद्भक्तिभावतः १०
नैमिषे च कुरुक्षेत्रे नर्मदायां च पुष्करे
स्नानात्संस्पर्शनात् सेव्य यत्फलं लभते नरः ११
तद्गङ्गादर्शनादेव कलौ प्राहुर्महर्षयः
अथ ते स्मरणस्यापि गङ्गाया भूपभामिनि १२
प्रवक्ष्यामि फलं यत्तु पुराणेषु प्रकीर्तितम्
अशुभैः कर्मभिर्युक्तान्मज्जमानान्भवार्णवे १३
पततो नरके गङ्गा स्मृता दूरात्समुद्धरेत्
योजनानां सहस्रेषु गङ्गां स्मरति यो नरः १४
अपि दुष्कृतकर्मा हि लभते परमां गतिम्
स्मरणादेव गङ्गायाः पापसङ्घातपञ्जरम् १५
भेदं सहस्रधा याति गिरिर्वज्रहतो यथा
गच्छंस्तिष्ठन्स्वपन्ध्यायञ्जाग्रद्भुञ्जन् हसन् रुदन् १६
यः स्मरेत्सततं गङ्गां स च मुच्येत बन्धनात्
सहस्रयोजनस्थाश्च गङ्गां भक्त्या स्मरन्ति ये १७
गङ्गागंगेति चाक्रुश्य मुच्यन्ते तेऽपि पातकात्
ये च स्मरन्ति वै गङ्गां गङ्गाभक्तिपराश्च ये १८
तेऽप्यशेषैर्महापापैर्मुच्यन्ते नात्र संशयः
भवनानि विचित्राणि विचित्राभरणाः स्त्रियः १९
आरोग्यं वित्तसम्पत्तिर्गङ्गास्मरणजं फलम्
मनसा संस्मरेद्यस्तु गङ्गां दूरस्थितो नरः २०
चान्द्रायणसहस्रस्य स फलं लभते ध्रुवम्
गङ्गा गङ्गा जपन्नाम योजनानां शते स्थितः २१
मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं च गच्छति
कीर्तनान्मुच्यते पापाद्दर्शनान्मङ्गलं लभेत् २२

अवगाह्य तथा पीत्वा पुनात्यासप्तमं कुलम्
सप्तावरान्परान्सप्त सप्ताथ परतः परान् २३
गङ्गा तारयते पुंसां प्रसङ्गेनापि कीर्तिता
अश्रद्धयापि गङ्गाया यत्तु नामानुकीर्तनम् २४
करोति पुण्यवाहिन्याः सोऽपि स्वर्गस्य भाजनम्
सर्वावस्थां गतो वापि सर्वधर्मविवर्जितः २५
गङ्गायाः कीर्तनेनैव शुभां गतिमवाप्नुयात्
ब्रह्महा गुरुहा गोघ्नः स्पृष्टो वा सर्वपातकैः २६
गङ्गातोयं नरः स्पृष्ट्वा मुच्यते सर्वपातकैः
कदा द्रक्ष्यामि तां गङ्गां कदा स्नानं लभे ह्यहम् २७
इति पुंसाभिलषिता कुलानां तारयेच्छतम्
अथ स्नानफलं देवि गङ्गायाः प्रवदामि ते २८
यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः
स्नातस्य गङ्गासलिले सद्यः पापं प्रणश्यति २९
अपूर्वपुण्यप्राप्तिश्च सद्यो मोहिनि जायते
स्नातानां शुचिभिस्तोयैर्गांगेयैः प्रयतात्मनाम् ३०
व्युष्टिर्भवति या पुंसां न सा क्रतुशतैरपि
अपहत्य तमस्तीव्रं यथा भात्युदये रविः ३१
तथापहत्य पाप्मानं भाति गङ्गाजलोक्षितः
एकेनैवापि विधिना स्नानेन नृपसुन्दरि ३२
अश्वमेधफलं मर्त्यो गङ्गायां लभते ध्रुवम्
अनेकजन्मसम्भूतं पुंसः पापं प्रणश्यति ३३
स्नानमात्रेण गङ्गायाः सद्यः स्यात्पुण्यभाजनम्
अन्यस्थानकृतं पापं गङ्गातीरे विनश्यति ३४
गङ्गातीरे कृतं पापं गङ्गास्नानेन नश्यति
रात्रौ दिवा च सन्ध्यायां गङ्गायां तु प्रयत्नतः ३५
स्नात्वाश्वमेधजं पुण्यं गृहेऽप्युद्धृततज्जलैः
सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वेष्टायतनेषु च ३६
तत्फलं लभते मर्त्यो गङ्गास्नानान्न संशयः
महापातकसंयुक्तो युक्तो वा सर्वपातकैः ३७

गङ्गास्नानेन विधिवन्मुच्यते सर्वपातकैः
गङ्गास्नानात्परं स्नानं न भूतं न भविष्यति ३८
विशेषतः कलियुगे पापं हरति जाह्नवी
निहत्य कामजान्दोषान्कायवाक्चित्तसम्भवान् ३९
गङ्गास्नानेन भक्त्या तु मोदते दिवि देववत्
वर्षं स्नाति च गङ्गायां यो नरो भक्तिसंयुतः ४०
तस्य स्याद्वैष्णवे लोके स्थितिः कल्पं न संशयः
आमृत्युं स्नाति गङ्गायां यो नरो नित्यमेव च ४१
समस्तपापनिर्मुक्तः समस्तकुलसंयुतः
समस्तभोगसंयुक्तो विष्णुलोके महीयते ४२
परार्द्धद्वितयं यावन्नात्र कार्या विचारणा
गङ्गायां स्नाति यो मर्त्यो नैरन्तर्येण नित्यदा ४३
जीवन्मुक्तः स चात्रैव मृतो विष्णुपदं व्रजेत्
प्रातः स्नानाद्दशगुणं पुण्यं मध्यन्दिने स्मृतम् ४४
सायङ्काले शतगुणमनन्तं शिवसन्निधौ
कपिलाकोटिदानाद्धि गङ्गास्नानं विशिष्यते ४५
कुरुक्षेत्रसमा गङ्गा यत्र तत्रावगाहिता
हरिद्वारे प्रयागे च सिन्धुसङ्गे फलाधिका ४६
ये मदीयांशुसन्तप्ते जले ते स्नान्ति जाह्नवि
ते भित्वा मण्डलं यान्ति मोक्षं चेति रवेर्वचः ४७
यो गृहे स्वे स्थितोऽपि त्वां स्नाने सङ्कीर्तयिष्यति
सोऽपि यास्यति नाकं वै इत्याह वरुणश्च ताम् ४८

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीचरिते
गङ्गास्नानमाहात्म्यं नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ३९

अथचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
अथ कालविशेषे तु गङ्गास्नानस्य ते फलम्
कीर्तयिष्यामि वामोरु सावधाना निशामय १
नैरन्तर्येण गङ्गायां माघे स्नाति च यो नरः

स शक्रलोके सुचिरं कालं तिष्ठेत्सगोत्रजः २
ततो ब्रह्मपुरं याति कल्पकोटिशतायुतैः
नैरन्तर्येण विधिवद्गङ्गायां स्नाति यो नरः ३
षण्मासमेककालाशी सकृदेवोत्तरायणे
सोऽपि विष्णुपदं याति कुलानां शतमुद्धरन् ४
सङ्क्रान्तिषु तु सर्वासु स्नात्वा गङ्गाजले नरः
विमानेनार्कवर्णेन स व्रजेद्विष्णुमन्दिरम् ५
विषुवेऽयनसङ्क्रान्तौ विशेषात्फलमीरितम्
तपः समं कार्तिकेऽपि गङ्गास्नाने फलं विदुः ६
मेषप्रवेशार्ककाले कार्तिक्यां वापि मोहिनि
माघस्नानाधिकं प्राहुः कमलासनपूर्वकाः ७
संवत्सरस्नानजन्यं फलमक्षयके तिथौ
कार्तिके वापि वैशाखे इति प्राह पिता तव ८
मन्वादौ च युगादौ यत्प्रोक्तं गङ्गाजले फलम्
स्नानेन याज्यवनिते त्रिमास्यापि च तत्फलम् ९
द्वादश्यां श्रवणर्क्षे च अष्टम्यां पुष्ययोगतः
आर्द्रायां च चतुर्दश्यां गङ्गास्नानं सुदुर्लभम् १०
पूर्णिमा माधवे पुण्या तथा कार्तिकमाघयोः
अमावस्यास्तथैतेषां गङ्गास्नाने सुदुर्लभाः ११
कृष्णाष्टम्यां सहस्रं तु शतं स्यात्सर्वपर्वसु
अमायां च तथाष्टम्यां माघासितदले सति १२
अर्धोदयं तदापर्व किञ्चिन्न्यूनं महोदयः
महोदये शतगुणं लक्षमर्द्धोदये स्मृतम् १३
स्नानं गङ्गाजले देवि ग्रहणाच्चन्द्रसूर्ययोः
मासत्रयस्नानफलं फाल्गुनाषाढमासयोः १४
जन्मर्क्षे तु कृते स्नाने गङ्गायां भक्तिभावतः
जन्मप्रभृति पापं वै सञ्चितं हि विनश्यति १५
चतुर्दश्यां माघकृष्णे व्यतीपातश्च दुर्लभः
कृष्णाष्टम्यां विशेषेण वैधृतिर्जाह्नवीजले १६
माघं सकलमेवापि नरो यो विधिपूर्वकम्

अरुणोदयके स्नायी स तु जातिस्मरो भवेत् १७
सर्वशास्त्रार्थविज्ञानी नीरोगश्च भवेद्ध्रुवम्
सङ्क्रान्त्यां पक्षयोरन्ते ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः १८
गङ्गास्नातो नरः कामाद्ब्रह्मणः सदनं लभेत्
इन्दोर्लक्षगुणं प्रोक्तं रवेर्दशगुणं ततः १९
गङ्गातीरे तु सम्प्राप्ता इन्दोः कोटी रवेर्दश
वारुणेन समायुक्ता मधौ कृष्णा त्रयोदशी
गङ्गायां यदि लभ्येत सूर्यग्रहशतैः समा २०
ज्येष्ठे मासि क्षितिसुतदिने शुक्लपक्षे दशम्यां
हस्ते शैलादवतरदसौ जाह्नवी मर्त्यलोकम्
पापान्यस्यां हरति हि तिथौ सा दशैषाद्यगङ्गा
पुण्यं दद्यादपि शतगुणं वाजिमेधक्रतोश्च २१
महापातकसंङ्घानि यानि पापानि सन्ति मे
गोविन्दद्वादशीं प्राप्य तानि मे हन जाह्नवि २२
मघासंज्ञेन ऋक्षेण चन्द्रः सम्पूर्णमण्डलः
गुरुणा याति संयोगं तन्महत्त्वं तिथेः स्मृतम् २३
गङ्गायां यदि लभ्येत सूर्यग्रहशतैः समा
अथ देशविशेषेण स्नानस्य फलमुच्यते २४
कुरुक्षेत्राद्दशगुणा यत्र तत्रावगाहिता
कुरुक्षेत्राच्छतगुणा यत्र विन्ध्येन संयुता २५
विन्ध्याच्छतगुणा प्रोक्ता काशीपुर्यां तु जाह्नवी
सर्वत्र दुर्लभा गङ्गा त्रिषु स्थानेषु चाधिका २६
गङ्गाद्वारे प्रयागे च गङ्गासागरसङ्गमे
एषु स्नाता दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः २७
गङ्गाद्वारे कुशावर्ते स्नाने पुण्यफलं शृणु
सप्तानां राजसूयानां फलं स्यादश्वमेधयोः २८
उषित्वा तत्र मासार्द्धं षण्णां विश्वजितां फलम्
दशायुतानां तु गवां दानपुण्यं विदुर्बुधाः २९
सरोत्तमेऽथ गोविन्दं रुद्रं कनखले स्थितम्
स्नात्वा वाप्येषु गङ्गायां पुण्यमक्षयमाप्नुयात् ३०

तीर्थं च सौकरं नाम महापुरायं शुभे शृणु
यस्मिन्नाविरभूत्पूर्वं वाराहाकृतिरच्युतः ३१
शतस्याग्निचितां पुरायं ज्योतिष्टोमद्वयस्य च
अग्निष्टोमसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ३२
तत्रैव ब्रह्मणस्तीर्थे ज्योतिष्टोमायुतस्य च
अश्वमेधत्रयस्यापि स्नातः पुरायं लभेन्नरः ३३
कुब्जाख्यं तीर्थमनघं यत्र च व्याधयोऽखिलाः
नश्यंति सर्वजन्मोत्थं पातकं चापि मोहिनि ३४
अत्रान्यत्कापिलं तीर्थं यत्र स्नातो नरः शुभे
कपिलाष्टायुतस्यापि दानतुल्यफलं लभेत् ३५
गङ्गाद्वारे कुशावर्तें बिल्वके नीलपर्वते
तीर्थे कनखले स्नात्वा धूतपापो व्रजेद्दिवम् ३६
पवित्रार्थं ततस्तीर्थं सर्वतीर्थोत्तमोत्तमम्
द्वयोर्विश्वजितोस्तत्र स्नानात्पुरायं लभेन्नरः ३७
वेणीराज्यं ततस्तीर्थं सरयूर्यत्र गंगया
सुपुरायया महापुराया स्वसा स्वस्रेव सङ्गता ३८
हरेर्दक्षिणपादाब्जक्षालनादमरापगा
वामपादोद्भवा वापि सरयूर्मानसप्रसूः ३९
तीर्थे तत्रार्चयन् रुद्रं विष्णुं विष्णुत्वमाप्नुयात्
पञ्चाश्वमेधफलदं स्नानं तत्र प्रकीर्तितम् ४०
ततस्तु गाराडवं तीर्थं गराडकी यत्र सङ्गता
गोसहस्रस्य दानं च तत्र स्नानं समं द्वयम् ४१
रामतीर्थं ततः पुरायं वैकुराठं यत्र सन्निधौ
सोमतीर्थं ततः पुरायं यत्रासौ नकुलो मुनिः ४२
समभ्यर्च्य शिवं ध्यायन्गणतां तु समाययौ
चम्पकाख्यं पुरायतीर्थं यद्गङ्गोत्तरवाहिनी ४३
मणिकार्णिकया तुल्यं महापातकनाशनम्
कलशाख्यं ततस्तीर्थं कलशादुत्थितो मुनिः ४४
अगस्त्यः पूजयन्यत्र रुद्रं मुनिवरोऽभवत्
सोमद्वीपं महापुरायं तीर्थं वाराणसीसमम् ४५

सोमो यत्रार्चयन्नीशं रुद्रेण शिरसा धृतः
विश्वामित्रस्य भगिनी गंगया यत्र सङ्गता ४६
तत्राप्लुतो नरो भूयाद्वासवस्य प्रियोऽतिथिः
जुह्नुह्रदे महातीर्थे स्नातो मर्त्यो हि मोहिनि ४७
एकविंशतिकुल्यानां तारको भवति ध्रुवम्
तस्माददितितीर्थं च यत्रावापादितिर्हरिम् ४८
कश्यपात्तत्र सुभगे स्नानमाहुर्महोदयम्
शिलोच्चयं महातीर्थं यत्र तप्त्वा तपः प्रजाः ४९
तृणादिभिः सह स्वर्गं यांति तीर्थगणाश्रयात्
इन्द्राणीनामतीर्थं स्याद्यत्रेन्द्राणी तु वासवम् ५०
तपस्तप्त्वा पतिं लेभे सेव्यमेतत्प्रयागवत्
पुण्यदं स्नातकं तीर्थं विश्वामित्रस्तपश्चरन् ५१
यत्र ब्रह्मर्षितां लेभे क्षत्रियस्तीर्थसेवया
प्रद्युम्नतीर्थं तपसा ख्यातं यत्र स्मरो हरेः ५२
प्रद्युम्ननामा पुत्रोऽभूत्परं तत्र महोदयम्
ततो दक्षप्रयागं तु गङ्गातो यमुनागतम् ५३
स्नात्वा तत्राक्षयं पुण्यं प्रयाग इव लभ्यते ५४

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीवसुसंवादे
गङ्गामाहात्म्ये स्थलविशेषस्नानफलकथनं नाम
चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४०

अथैकचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
अथावगाहनादीनां कर्मणां फलमुच्यते
सावधाना शृणुष्व त्वं ब्रह्मपुत्रि नृपप्रिये १
यैः पुण्यवाहिनी गङ्गा सकृद्भक्त्यावगाहिता
तेषां कुलानां लक्षं तु भवात्तारयते शिवा २
सामान्यस्थानतो देवि तत्र सन्ध्या ह्युपासिता
पुण्यं लक्षगुणं कर्तुं समर्था द्विजपावनी ३
दत्ताः पितृभ्यो यत्रापस्तनयैः श्रद्धयान्वितैः

अक्षयां तु प्रकुर्वन्ति तृप्तिं मोहिनि दुर्लभाम् ४
यावन्तश्च तिला मर्त्यैर्गृहीताः पितृकर्मणि
तावद्वर्षसहस्राणि पितरः स्वर्गवासिनः ५
पितृलोकेषु ये केचित्सर्वेषां पितरः स्थिताः
तर्प्यमाणाः परां तृप्तिं यांति गङ्गाजलैः शुभैः ६
य इच्छेत्सफलं जन्म सन्ततिं वा शुभानने
स पितृंस्तर्पयेद्गंगामभिगम्य सुरांस्तथा ७
ये मता दुर्गता मर्त्यास्तर्पितास्तत्कुलोद्भवैः
कुशैस्तिलैर्गांगजलैस्ते प्रयांति हरेः पदम् ८
स्वर्गसंस्थाश्च ये केचित्पितरः पुण्यशीलिनः
ते तर्पिता गांगजलैर्मोक्षं यांति विधेर्वचः ९
मासं तर्पणमात्रेण पिण्डसम्पातनेन च
गङ्गायां पितरः सर्वे सुप्रीताः सूर्यवर्चसः १०
अप्सरोगणसंयुक्तान्हेमरत्नविभूषितान्
मुक्ताजालपरिच्छन्नान्वेणुवीणानिनादितान् ११
भेरीशङ्खमृदङ्गादिनिर्घोषान्स्रग्विभूषितान्
गन्धर्वदेहरुचिरान्दिव्यभोगसमन्वितान् १२
आरुह्य तु विमानाग्र्यान्ब्रह्मलोकं प्रयांति हि
गङ्गायां तु नरः स्नात्वा यो नित्यं लिङ्गमर्चयेत् १३
एकेन जन्मना मोक्षं परमाप्नोति स ध्रुवम्
अग्निहोत्राणि वेदाश्च यज्ञाश्च बहुदक्षिणाः १४
गङ्गायां लिङ्गपूजायाः कोटयंशेनापि नो समाः
पितृनुद्दिश्य वा देवान्गङ्गाम्भोभिः प्रसिञ्चयेत् १५
तृप्ताः स्युस्तस्य पितरो नरकस्थाश्च तत्क्षणात्
मृत्कुम्भात्ताम्रकुम्भैस्तु स्नानं दशगुणं स्मृतम् १६
रौप्यैः शतगुणं पुण्यं हेमैः कोटिगुणं स्मृतम्
एवमर्घे च नैवेद्ये बलिपूजादिषु क्रमात् १७
पात्रान्तरविशेषेण फलं चैवोत्तरोत्तरम्
विभवे सति यो मोहान्न कुर्याद्विधिविस्तरम् १८
न स तत्कर्मफलभाग्देवद्रोही प्रकीर्त्यते

देवानां दर्शनं पुण्यं दर्शनात्स्पर्शनं वरम् १९
स्पर्शनादर्चनं श्रेष्ठं घृतस्नानमतः परम्
प्राहुर्गंगाजलैः स्नानं घृतस्नानसमं बुधाः २०
अर्घ्यं द्रव्यविशेषेण गङ्गातोयेन यः सकृत्
मागधप्रस्थमात्रेण ताम्रपात्रस्थितेन च २१
देवताभ्यः प्रदद्यात्तु स्वकीयपितृभिः सह
पुत्रपौत्रैश्च संयुक्तः स च वै स्वर्गमाप्नुयात्
आपः क्षीरं कुशाग्राणि घृतं दधि तथा मधु २२
रक्तानि करवीराणि तथा वै रक्तचन्दनम्
अष्टाङ्गैरेष युक्तोऽर्घो भानवे परिकीर्तितः २३
विष्णोः शिवस्य सूर्य्यस्य दुर्गाया ब्रह्मणस्तथा
गङ्गातीरे प्रतिष्ठां तु यः करोति नरोत्तमः २४
तथैवायतनान्येषां कारयत्यपि शक्तितः
अन्यतीर्थेषु करणात्कोटिकोटिगुणं भवेत् २५
गङ्गातीरसमुद्भूतमृदा लिङ्गादि शक्तितः
सलक्षणानि कृत्वा तु प्रतिष्ठाप्य दिने दिने २६
मन्त्रैश्च पत्रपुष्पाद्यैः पूजयित्वा च शक्तितः
गङ्गायां निक्षिपेन्नित्यं तस्य पुण्यमनन्तकम् २७
सर्वानन्दप्रदायिन्यां गङ्गायां यो नरोत्तमः
अष्टाक्षरं जपेद्भक्त्या मुक्तिस्तस्य करे स्थिता २८
नमो नारायणायेति प्रणवाद्यं नियम्य च
षण्मासं जपतः सर्वा ह्युपतिष्ठंति सिद्धयः २९
नमः शिवायेति मन्त्रं सतारं विधिना तु यः
चतुर्विंशतिलक्षं वै जपेत्साक्षात्स शङ्करः ३०
पञ्चाक्षरी सिद्धविद्या शिव एव न संशयः
अपवित्रः पवित्रो वा जपन्निष्पातको भवेत् ३१
पूजितायां तु गङ्गायां पूजिताः सर्वदेवताः
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजयेदमरापगाम् ३२
चतुर्भुजां त्रिनेत्रां च सर्वावयवशोभिताम्
रत्नकुम्भसिताम्भोजवराभयकरां शुभाम् ३३

श्वेतवस्त्रपरीधानां मुक्तामणिविभूषिताम्
सुप्रसन्नां सुवदनां करुणार्द्रहृदम्बुजाम् ३४
सुधाप्लावितभूपृष्ठां त्रैलोक्यनमितां सदा
ध्यात्वा जलमयीं गङ्गां पूजयन्पुण्यभाग्भवेत् ३५
मासार्द्धमपि यस्त्वेवं नैरन्तर्येण पूजयेत्
स एव देवसदृशो बहुकाले फलाधिकः ३६
वैशाखशुक्लसप्तम्यां जह्नुना जाह्नवी पुरा
क्रोधात्पीता पुनस्त्यक्ता कर्णरन्ध्रात्तु दक्षिणात् ३७
तां तत्र पूजयेद्देवीं गङ्गां गगनमेखलाम्
अक्षयायां तु वैशाखे कार्तिकेऽपि शुभानने ३८
रात्रौ जागरणं कृत्वा यवान्नैश्च तिलैस्तथा
विष्णुं गङ्गां च शम्भुं च पूजयेद्भक्तिभावतः ३९
तथा सुगन्धैः कुसुमैः कुङ्कुमागरुचन्दनैः
तुलसीबिल्वपत्राद्यैर्मातुलुङ्गफलादिभिः ४०
धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैर्यथा विभवविस्तरैः
कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च ४१
दिव्यं विमानमास्थाय विष्णुलोके महीयते
ततो महीतलं प्राप्य राजा भवति धार्मिकः ४२
भुक्त्वा विविधसौख्यानि रूपशीलगुणान्वितः
देहांते ज्ञानवान्भूत्वा शिवसायुज्यमाप्नुयात् ४३
यज्ञो दानं तपो जप्यं श्राद्धं च सुरपूजनम्
गङ्गायां तु कृतं सर्वं कोटिकोटिगुणं भवेत् ४४
यस्त्वक्षयतृतीयायां गङ्गातीरे ददाति वै
घृतधेनुं विधानेन तस्य पुण्यफलं शृणु ४५
कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च
सहस्रादित्यसङ्काशः सर्वकामसमन्वितः ४६
हेमरत्नमये चित्रे विमाने हंसभूषिते
स्वकीयपितृभिः सार्द्धं ब्रह्मलोके महीयते ४७
ततस्तु जायते विप्रो गङ्गातीरे धनान्वितः
अन्ते तु ब्रह्मविद्भूत्वा मोक्षमाप्नोत्यसंशयः ४८

तथैव गोप्रदानं च विधिना कुरुते तु यः
गोलोमसङ्ख्यवर्षाणि स्वर्गलोके महीयते ४९
जायते च कुले पश्चाद्धनधान्यसमाकुले
रत्नकाञ्चनभूपूर्णे शीलविद्यायशोन्विते ५०
स भुक्त्वा विपुलान्भोगान्पुत्रपौत्रसमन्वितः
मोक्षभागी भवेन्नूनं नात्र कार्या विचारणा ५१
कपिला यदि दत्ता स्याद्विधिना वेदपारगे
नरकस्थान्पितॄन्सर्वान्स्वर्गं नयति वै तदा ५२
भूमिं निवर्तनमितां गङ्गातीरे ददाति यः
भूमिरेणुप्रमाणाब्दं ब्रह्मविष्णुशिवातिगः ५३
जायते च पुनर्भूमौ सप्तद्वीपपतिर्भवेत्
भेरीशङ्खादिनिर्घोषैर्गीतवादित्रनिःस्वनैः ५४
स्तुतिभिर्मागधानां च सुप्तोऽसौ प्रतिबुध्यते
सर्वसौख्यान्यवाप्येह सर्वधर्मपरायणः ५५
नरकस्थान्पितॄन्सर्वान्प्रापयित्वा दिवं तथा
स्वर्गस्थितान्मोक्षयित्वा स्वयं ज्ञानी च मोहिनि ५६
अन्ते ज्ञानासिना छित्वा अविद्यां पञ्चपर्विकाम्
परं वैराग्यमापन्नः परं ब्रह्मादि गच्छति ५७
सप्तहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डा निवर्तनम्
त्रिभागहीनं गोचर्म मानमाह विधिः स्वयम् ५८
ग्रामं गङ्गातटे यो वै ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति
ब्रह्मविष्णुशिवप्रीत्यै दुर्गाया भास्करस्य च ५९
सर्वदानेषु यत्पुण्यं सर्वयज्ञेषु यत्फलम्
तपोव्रतेषु पुण्येषु यत्फलं परिकीर्तितम् ६०
सहस्रगुणितं तत्तु विज्ञेयं ग्रामदायिनः
सूर्यकोटिप्रतीकाशे विमाने वैष्णवे पुरे ६१
क्रीडते शाङ्करे वापि स्तुतो देवादिभिर्मुदा
भूमिरेण्वब्दसङ्ख्याकं कालं स्थित्वा च तत्र सः ६२
अणिमादिगुणैर्युक्ते योगिनां जायते कुले
अक्षयायां तु यो देवि स्वर्णं षोडशमासिकम् ६३

ददाति द्विजमुख्याय सोऽपि लोकेषु पूज्यते
अन्नदानाद्विष्णुलोकं शैवं वै तिलदानतः ६४
ब्राह्मं रत्नप्रदानेन गोहिरण्येन वासवम्
गान्धर्वं स्वर्णवासोभिः कीर्तिं कन्याप्रदानतः ६५
विद्यया मुक्तिदं ज्ञानं प्राप्य यायान्निरञ्जनम्
गङ्गातीरे नरो यस्तु नानावृक्षैः समन्वितम् ६६
आरामं कारयेद्भक्त्या गृहं चोपवनान्वितम्
कदलीनारिकेरैश्च कपित्थाशोकचम्पकैः ६७
पनसैर्बिल्ववृक्षैश्च कदम्बाश्वत्थपाटलैः
आम्रैस्तालैर्नागरङ्गैर्वृक्षैरन्यैश्च संयुतम् ६८
जातीविजयसंयुक्तं तथा पाटलराजितम्
निचितं कारयित्वैवमावासं पुष्पशोभितम् ६९
शिवाय विष्णवे वापि दुर्गायै भास्कराय च
प्रयच्छति तथा भक्त्या सेवार्थं परिकल्प्य च ७०
तस्य पुण्यफलं वक्ष्ये संक्षेपान्न तु विस्तरात्
यावंति तेषां वृक्षाणां पुष्पमूलफलानि च ७१
बीजानि च विचित्राणि तेषां मूलानि वै तथा
तावत्कल्पसहस्राणि तेषां लोकेषु संस्थितिः ७२

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीवसुसंवादे
गङ्गामाहात्म्ये दानादिविधिवर्णनं नामैकचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४१

अथद्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच–
धन्याहं कृतकृत्याहं सफलं जीवितं मम
यच्छ्रुतं त्वन्मुखाम्भोजाद्गंगामाहात्म्यमुत्तमम् १
अहो गङ्गासमं तीर्थं नास्ति किंञ्चिद्धरातले
यस्याः सन्दर्शनादीनामीदृशं पुण्यमीरितम् २
गुडधेन्वादिधेनूनां विधानं च यथाक्रमम्
तथा कथय विप्रेन्द्र भक्ताहं तव सर्वदा ३
वसिष्ठ उवाच –

तच्छ्रुत्वा मोहिनीवाक्यं वसुस्तस्याः पुरोहितः
वेदागमानां तत्त्वज्ञः स्मयमान उवाच ह ४
वसुरुवाच-
शृणु मोहिनि वक्ष्यामि यत्पृष्टं हि त्वया मम
गुडधेनुविधानं च यथा शास्त्रे प्रकीर्तितम् ५
कृष्णाजिनं चतुर्हस्तं प्राग्ग्रीवं विन्यसेद्भुवि
गोमये नोपलिप्तायां कुशानास्तीर्य यत्नतः ६
प्राङ्मुखीं कल्पयेद्धेनुमुदक्पादां सवत्सकाम्
उत्तमा गुडधेनुस्तु चतुर्भारैः प्रकीर्तिता ७
वत्सं भारेण कुर्वीत भाराभ्यां मध्यमा स्मृता
अर्द्धभारेण वत्सः स्यात्कनिष्ठा भारकेण तु ८
चतुर्थांशेन वत्सः स्याद् गृहवित्तानुसारतः
प्रभुः प्रथमकल्पस्य योऽनुकल्पेन वर्तयेत् ९
न साम्परायिकं तस्य दुर्मतेर्जायते फलम्
धेनुवत्सौ घृतस्यैतौ सितश्लक्ष्णांबरावृतौ १०
शुक्तिकर्णाविक्षुपादौ शुद्धमुक्ताफलेक्षणौ
सितसूत्रशिरालौ च सितकम्बलकम्बलौ ११
ताम्रगण्डूकपृष्ठौ तौ सितचामरलोमकौ
विद्रुमक्रमगोपेतौ नवनीतस्तनान्वितौ १२
कांस्यदोहाविन्द्रनीलमणिकल्पिततारकौ
सुवर्णशृङ्गाभरणौ शुद्धरौप्यखुरावुभौ १३
नानाफलसमायुक्तौ घ्राणगन्धकरण्डकौ
इत्येवं रचयित्वा तु धूपदीपैरथार्चयेत् १४
या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवेष्ववस्थिता
धेनुरूपेण सा देवी मम शान्तिं प्रयच्छतु १५
देहस्था या च रुद्राणां शङ्करस्य सदा प्रिया
धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु १६
विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मीः स्वाहारूपा विभावसोः
चन्द्रार्कशक्रशक्तिर्या धेनुरूपास्तु सा श्रिये १७
चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्लक्ष्मीर्या धनदस्य च

लक्ष्मीर्या लोकपालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे १८
स्वधा या पितृमुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजां च या
सर्वपापहरा धेनुः सा मे शांतिं प्रयच्छतु १९
एवमामन्त्र्य तां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत्
विधानमेतद्धेनूनां सर्वासामिह पठ्यते २०
यास्तु पापविनाशिन्यः कीर्तिता दश धेनवः
तासां स्वरूपं वक्ष्यामि शास्त्रोक्तं शृणु मोहिनि २१
प्रथमा गुडधेनुः स्याद् घृतधेनुरथापरा
तिलधेनुस्तृतीया च चतुर्थी जलसंज्ञिता २२
पञ्चमी क्षीरधेनुश्च षष्ठी मधुमयी स्मृता
सप्तमी शर्कराधेनुर्दधिधेनुस्तथाष्टमी २३
रत्नधेनुश्च नवमी दशमी तु स्वरूपतः
कुम्भाः स्युर्द्रवधेनूनां चेतरासां तु राशयः २४
सुवर्णधेनुमप्यत्र केचिदिच्छंति सूरयः
नवनीतेन तैलेन तथा केऽपि महर्षयः २५
एतदेव विधानं स्यादेत एव ह्युपस्कराः
मन्त्रावाहनसंयुक्ताः सदा पर्वणि पर्वणि २६
यथाश्रद्धं प्रदातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदाः
अनेकयज्ञफलदाः सर्वपापहराः शुभाः २७
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपातेऽथवा पुनः
युगादौ चैव मन्वादौ चोपरागादिपर्वसु २८
गुडधेन्वादयो देया भक्तिश्रद्धासमन्वितैः
तीर्थेषु स्वगृहे वापि गङ्गातीरे विशेषतः २९
एवं दत्वा विधानेन धेनुं द्विजवराय च
प्रदक्षिणीकृत्य विप्रं दक्षिणाभिः प्रतोष्य च ३०
ऋत्विजः प्रीतिसंयुक्तो नमस्कृत्य विसर्जयेत्
ततः सम्पूजयेद्गङ्गां विधिना सुसमाहितः ३१
अष्टमूर्तिधरां देवीं दिव्यरूपां निरीक्ष्य च
शालितन्दुलप्रस्थेन द्विप्रस्थपयसा तथा ३२
पायसं कारयित्वा च दत्वा मधु घृतं तथा

प्रत्येकं पलमात्रं च भक्तिभावेन संयुतः ३३
तत्पायसमपूपांश्च मोदका मण्डलानि च
तथा गुञ्जार्द्धमात्रं च सुवर्णं रूप्यमेव च ३४
चन्दनागरुकर्पूरकुङ्कुमानि च गुग्गुलुम्
बिल्वपत्राणि दूर्वाश्च रोचना सितचन्दनम् ३५
नीलोत्पलानि चान्यानि पुष्पाणि सुरभीणि च
यथाशक्ति महाभक्त्या गङ्गायां चैव निक्षिपेत् ३६
मन्त्रेणानेन सुभगे पुराणोक्तेन चापि हि
ॐगङ्गायै नारायण्यै शिवायै च नमो नमः ३७
एतदेव विधानं तु मासि मासि च मोहिनि
पौर्णमास्याममायां वा कार्यं प्रातः समाहितैः ३८
वर्षं यस्तु नरो भक्त्या यथा शक्त्यर्चयन्मुदा
हविष्याशीं मिताहारो ब्रह्मचर्यसमन्वितः ३९
दिने वापि तथा रात्रौ नियमेन च मोहिनि
संवत्सरान्ते तस्यैषा गङ्गा दिव्यवपुर्द्धरा ४०
दिव्यमाल्याम्बरा चैव दिव्यरत्नविभूषिता
प्रत्यक्षरूपा पुरतस्तिष्ठत्येव वरप्रदा ४१
एवं प्रत्यक्षरूपां तां गङ्गां दिव्यवपुर्द्धराम्
दृष्ट्वा स्वचक्षुषा मर्त्यः कृतकृत्यो भवेच्छुभे ४२
यान्यान्कामयते मर्त्यः कामांस्तांस्तानवाप्नुयात्
निष्कामस्तु लभेन्मोक्षं विप्रस्तेनैव जन्मना ४३
एतद्विधानं च मयोदितं ते पृष्टं हि सर्वं गुडधेनुपूर्वम्
गङ्गार्चनं मुक्तिकरं व्रतं च सांवत्सरं श्रीपतितुष्टिदं हि ४४

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीवसुसंवादे गङ्गामाहात्म्ये गुडधेनुविधिकथनं नाम द्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४२

अथत्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
वसोर्वचनमाकर्ण्य गङ्गामाहात्म्यसूचकम्
पुनः पप्रच्छ राजेन्द्र तं विप्रं स्वपुरोहितम् १

मोहिन्युवाच-
श्रुतं विप्र मया सर्वं गोदानादि शुभावहम्
अधुना श्रोतुमिच्छामि गङ्गाव्रतमनुत्तमम् २
गङ्गादीनां पूजनं च स्थापनं तत्र वा द्विज
किं फलं वद सर्वज्ञ त्वामहं शरणं गता ३
अधुना गतिदाता त्वं वर्जितायाश्च बन्धुभिः
पत्या विरहिता चाहं पुत्रहीना विदांवर ४
त्वामेव शरणं प्राप्ता पितुर्वचनगौरवात्
तद्भवान्प्रणताया मे गङ्गामाहात्म्यसंयुतम्
देवताराधनं ब्रूहि यच्छ्रुत्वा मुच्यते ह्यघात् ५
वसिष्ठ उवाच-
तच्छ्रुत्वा मोहिनीवाक्यं वसुर्विप्रः प्रतापवान्
सभाज्य मोहिनीं भूप प्राह वेदविदां वरः ६
वसुरुवाच-
साधु पृष्टं त्वया देवि लोकानां हितकाम्यया ७
गङ्गामाहात्म्यमखिलं महापापप्रणाशनम्
वृषध्वजेन कथितं शिवेन दयया पुरा ८
प्रीत्या देव्याभिपृष्टेन गङ्गातीरनिवासिना
देवैस्तु भुक्तं पूर्वाह्णे मध्याह्न ऋषिभिस्तथा ९
अपराह्णे च पितृभिः शर्वर्यां गुह्यकादिभिः
सर्वा वेला अतिक्रम्य नक्तभोजनमुत्तमम् १०
उपवासाद्वरं भैक्ष्यं भैक्ष्याद्वरमयाचितम्
अयाचिताद्वरं नक्तं तस्मान्नक्तं समाचरेत् ११
हविष्यभोजनं स्नानं सत्यमाहारलाघवम्
अग्निकार्य्यमधः शय्यां नक्ताशी षट् समाचरेत् १२
गङ्गातीरे माघमासे यः कुर्यान्नक्तभोजनम्
शिवायतनपार्श्वे तु कृशरं घृतसंयुतम् १३
नैवेद्यं च निवेद्यैव कृशरान्नं शिवस्य तु
काष्ठमौनेन भुञ्जानो जिह्वालौल्यं विवर्जयेत् १४
पलाशपत्रे भुञ्जानः शिवं स्मृत्वा जितेन्द्रियः

धर्मराजस्य देव्याश्च पृथक् पिण्डं प्रकल्पयेत् १५
सोपवासश्चतुर्द्दश्यां भवेदुभयपक्षयोः
पौर्णमास्यां तु गन्धैश्च गङ्गायासलिलैस्तथा १६
शिवं संस्नाप्य पयसा मध्वाज्यदधिभिः पृथक्
तथैव हेमपुष्पं च लिङ्गमूर्ध्नि विनिक्षिपेत् १७
ततो दद्यात्तु शक्त्यैवापूपञ्च घृतपाचितम्
तिलाढकं प्रगृह्याथ शिवलिङ्गोपरि क्षिपेत् १८
नीलोत्पलैश्च सर्वेशं पूजयेत्पङ्कजैरपि
तदलाभे तु सौवर्णैः पङ्कजैः पूजयेद्धरम् १९
पायसं चात्र मध्वक्तं घृतयुक्तं च गुग्गुलुम्
घृतदीपं तथा चैव चन्दनाद्यैर्विलेपनम् २०
दद्याद्भक्त्या महेशाय तथा पत्रफलानि च
कृष्णगोमिथुनं चैव सरूपं च निवेदयेत् २१
भोजयेद्ब्राह्मणानष्टौ मासान्ते तु सदक्षिणान्
वर्जयेन्मधु मांसं च तं मासं ब्रह्मचर्यवान् २२
एवं कृत्वा यथोद्दिष्टमेकवारमिदं व्रतम्
यमैश्च नियमैर्युक्तः श्रद्धाभक्तिपरायणः २३
इह भोगानवाप्नोति प्रेत्य चानुत्तमां गतिम्
इन्द्रनीलप्रतीकाशैर्विमानैः शिखिसंयुतैः २४
दिव्यरत्नमयैश्चैव दिव्यभोगसमन्वितैः
गत्वा शिवपुरं रम्यं सर्वस्वकुलसंयुतः २५
सुहृद्भिर्विविधैश्चैव विविधानप्यभीप्सितान्
भुक्त्वा भोगानशेषांश्च यावदाभूतसम्प्लवम् २६
ततो भवति धर्मात्मा जम्बूद्वीपपतिस्तथा
तत्र भुङ्क्ते समस्तांश्च भोगान्विगतकल्मषः २७
सुरूपःसुभगश्चैव तथा विहितशासनः
सर्वरोगविनिर्मुक्तः सोऽप्येतत्फलभाग्भवेत् २८
वैशाखे शुक्लपक्षे वा चतुर्दश्यां समाहितः
शाल्यन्नं क्षीरसंयुक्तं यः कुर्यान्नक्तभोजनम् २९
शिवं सम्पूज्य पुष्पाद्यैर्भोज्यं तु सन्निवेद्य च

काष्ठमौनेन भुंजानो वटकाष्ठेन वै तथा ३०
मौनेन प्रयतो भूत्वा कुर्याद्वै दन्तधावनम्
शिवलिङ्गसमीपे तु गङ्गातीरे निशि स्वपेत् ३१
पौर्णमास्यां प्रभाते तु गङ्गायां विधिना तथा
स्नात्वोपवासं सङ्कल्प्य कुर्य्याज्जागरणं निशि ३२
लिङ्गं घृतेन संस्नाप्य पुष्पगन्धादिभिस्तथा
नैवेद्यधूपदीपैश्च संपूज्य वृषभं शुभम् ३३
सुश्वेतपुष्पवस्त्राद्यैर्हारिद्रैश्चन्दनैस्तथा
अलङ्कृत्य विधानेन शिवाय विनिवेदयेत् ३४
ब्राह्मणांश्च यथाशक्ति पायसेन तु भोजयेत्
एवं सकृच्च यो भक्त्या करोति श्रद्धयान्वितः ३५
लभते दैवपादोनयुगानां द्विसहस्रकम्
तपः कृत्वा तु नियमाद्यत्पुण्यं तदसंशयम् ३६
हंसकुन्दप्रभायुक्तैर्विमानैश्चन्द्रसन्निभैः
सुश्वेतवृषयुक्तैश्च मुक्ताजालविभूषितैः ३७
स्वकीयपितृभिः सार्द्धं प्रयातीश्वरमन्दिरम्
नीलोत्पलसुगन्धाभिः सुरूपाभिः समन्ततः ३८
कान्ताभिर्दिव्यरूपाभिर्भुक्त्वा भोगाननेकशः
अनन्तकालमैश्वर्ययुक्तो भूत्वा ततो भुवि ३९
जायते स महीपालः कीर्त्यैश्वर्यसमन्वितः
एकच्छत्रेण स महीं पालयत्याज्ञया सह ४०
अन्ते वैराग्यसम्पन्नो गङ्गां स लभते पुनः
स तया श्रद्धया युक्तो गङ्गायां मरणं लभेत् ४१
तथा तत्र स्मृतिं लब्ध्वा मोक्षमाप्नोति स ध्रुवम्
ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे दशम्यां हस्तसंयुते ४२
गङ्गातीरे तु पुरुषो नारी वा भक्तिभावतः
निशायां जागरं कृत्वा गङ्गां दशविधैस्ततः ४३
पुष्पैर्गन्धैश्च नैवेद्यै फलैश्च दशसङ्ख्यया
तथैव दीपैस्ताम्बूलैः पूजयेच्छ्रद्धयान्वितः ४४
स्नात्वा भक्त्या तु जाह्नव्यां दशकृत्वो विधानतः

दशप्रसृति कृष्णांश्च तिलान्सर्पिश्च वै जले ४५
सक्तुपिण्डान्गुडपिण्डान्दद्याच्च दशसङ्ख्यया
ततो गङ्गातटे रम्ये हेम्ना रूप्येण वा तथा ४६
गङ्गायाः प्रतिमां कृत्वा वक्ष्यमाणस्वरूपिणीम्
पद्मस्वस्तिकचिह्नस्य संस्थितस्य तथोपरि ४७
वस्त्रस्रग्दामकण्ठस्य पूर्णकुम्भस्य चोपरि
संस्थाप्य पूजयेद्देवीं तदलाभे मृदादि वा ४८
अथ तत्राप्यशक्तश्चेल्लिखेत्पिष्टेन वै भुवि
चतुर्भुजां सुनेत्रां च चन्द्रायुतसमप्रभाम् ४९
चामरैर्वीज्यमानां च श्वेतच्छत्रोपशोभिताम्
सुप्रसन्नां च वरदां करुणार्द्रनिजान्तराम् ५०
सुधाप्लावितभूपृष्ठां देवादिभिरभिष्टुताम्
दिव्यरत्नपरीतां च दिव्यमाल्यानुलेपनाम् ५१
ध्यात्वा जले यथाप्रोक्तां तत्रार्चायां तु पूजयेत्
वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण कुर्यात्पूजां विशेषतः ५२
पञ्चामृतेन च स्नानमर्चायां तु विशिष्यते
प्रतिमाग्रे स्थण्डिले तु गोमयेनोपलेपयेत् ५३
नारायणं महेशं च ब्रह्माणं भास्करं तथा
भगीरथं च नृपतिं हिमवन्तं नगेश्वरम् ५४
गन्धपुष्पादिभिश्चैव यथाशक्ति प्रपूजयेत्
दशप्रस्थांस्तिलान् दद्याद्दश विप्रेभ्य एव च ५५
दशप्रस्थान्यवान् दद्याद्दश गव्यैर्यथाहितान्
मत्स्यकच्छपमण्डूकमकरादिजलेचरान् ५६
कारितान्वै यथाशक्ति स्वर्णेन रजतेन वा
तदलाभे पिष्टमयानभ्यर्च्य कुसुमादिभिः
गङ्गायां प्रक्षिपेत्पूर्व्वं मन्त्रेणैव तु मन्त्रवित् ५७
रथयात्रादिने तस्मिन्विभवे सति कारयेत्
रथारूढप्रतिकृतिं गङ्गायास्तूत्तरामुखाम् ५८
भ्रमन्त्या दर्शनं लोके दुर्लभं पापकर्मणाम्
दुर्गाया रथयात्रास्ति तथैवात्रापि कारयेत् ५९

एवं कृत्वा विधानेन वित्तशाठ्यविवर्जितः
दशपापैर्वक्ष्यमाणैः सद्य एव विमुच्यते ६०
अदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः
परदारोपसेवा च कायिकं त्रिविधं स्मृतम् ६१
पारुष्यमनृतं वापि पैशुन्यं चापि सर्वशः
असम्बद्धप्रलापश्च वाचिकं स्याच्चतुर्विधम् ६२
परद्रव्येष्वभिध्यानं मनसानिष्टचिन्तनम्
वितथाभिनिवेशश्च मानसं त्रिविधं स्मृतम् ६३
एतैर्दशविधैः पापैः कोटिजन्मसमुद्भवैः
मुच्यते नात्र सन्देहो ब्रह्मणो वचनं यथा ६४
दश त्रिंशच्च तान्पूर्वान्पितॄनेव तथापरान्
उद्धरत्येव संसारान्मन्त्रेणानेन पूजिता ६५
रौंश्रंनमो दशहरायै नारायण्यै गङ्गायै नमः रं
इति मन्त्रेण यो मर्त्यो दिने तस्मिन्दिवानिशम् ६६
जपेत्पञ्चसहस्राणि दशधर्मफलं लभेत्
उद्धरेद्दश पूर्वाणि पराणि च भवार्णवात् ६७
वक्ष्यमाणमिदं स्तोत्रं विधिना प्रतिगृह्य च
गङ्गाग्रे तद्दिने जप्यं विष्णुपूजां प्रवर्तयेत् ६८
ॐ नमः शिवायै गङ्गायै शिवदायै नमोऽस्तु ते
नमोऽस्तु विष्णुरूपिण्यै गङ्गायै ते नमो नमः ६९
सर्वदेवस्वरूपिण्यै नमो भेषजमूर्तये
सर्वस्य सर्वव्याधीनां भिषक्श्रेष्ठे नमोऽस्तु ते ७०
स्थाणुजङ्गमसभूतविषहन्त्रि नमोऽस्तु ते
संसारविषनाशिन्यै जीवनायै नमो नमः ७१
तापत्रितयहन्त्र्यै च प्राणेश्वर्यै नमो नमः
शान्त्यै सन्तापहारिण्यै नमस्ते सर्वमूर्तये ७२
सर्वसंशुद्धिकारिण्यै नमः पापविमुक्तये
भुक्तिमुक्तिप्रदायिन्यै भोगवत्यै नमो नमः ७३
मन्दाकिन्यै नमस्तेऽस्तु स्वर्गदायै नमो नमः
नमस्त्रैलोक्यमूर्तायै त्रिदशायै नमो नमः ७४

नमस्ते शुक्लसंस्थायै क्षेमवत्यै नमो नमः
त्रिदशासनसंस्थायै तेजोवत्यै नमोऽस्तु ते ७५
मंदायै लिङ्गधारिरायै नारायरायै नमो नमः
नमस्ते विश्वमित्रायै रेवत्यै ते नमो नमः ७६
बृहत्यै ते नमो नित्यं लोकधात्र्यै नमो नमः
नमस्ते विश्वमुख्यायै नन्दिन्यै ते नमो नमः ७७
पृथ्व्यै शिवामृतायै च विरजायै नमो नमः
परावरगताद्यायै तारायै ते नमो नमः ७८
नमस्ते स्वर्गसंस्थायै अभिन्नायै नमो नमः
शान्तायै ते प्रतिष्ठायै वरदायै नमो नमः ७९
उग्रायै मुखजल्पायै सञ्जीविन्यै नमो नमः
ब्रह्मगायै ब्रह्मदायै दुरितघ्न्यै नमो नमः ८०
प्रणतार्तिप्रभञ्जिन्यै जगन्मात्रे नमो नमः
विलुषायै दुर्गहन्त्र्यै दक्षायै ते नमो नमः ८१
सर्वापत्प्रतिपक्षायै मङ्गलायै नमो नमः
परापरे परे तुभ्यं नमो मोक्षप्रदे सदा
गङ्गा ममाग्रतो भूयाद्गङ्गा मे पार्श्वयोस्तथा ८२
गङ्गा मे सर्वतो भूयात्त्वयि गंगेऽस्तु मे स्थितिः
आदौ त्वमन्ते मध्ये च सर्वा त्वं गाङ्गते शिवे ८३
त्वमेव मूलप्रकृतिस्त्वं हि नारायणः प्रभुः
गंगे त्वं परमात्मा च शिवस्तुभ्यं नमो नमः ८४
इतीदं पठति स्तोत्रं नित्यं भक्तिपरस्तु यः
शृणोति श्रद्धया वापि कायवाचिकसम्भवैः ८५
दशधा संस्थितैर्दोषैः सर्वैरेव प्रमुच्यते
रोगी प्रमुच्यते रोगान्मुच्येतापन्न आपदः ८६
द्विषद्भ्यो बन्धनाच्चापि भयेभ्यश्च विमुच्यते
सर्वान्कामानवाप्नोति प्रेत्य ब्रह्मणि लीयते ८७
इदं स्तोत्रं गृहे यस्य लिखितं परिपूज्यते
नाग्निचौरभयं तत्र पापेभ्योऽपि भयं नहि ८८
तस्यां दशम्यामेतच्च स्तोत्रं गङ्गाजले स्थितः

जपंस्तु दशकृत्वश्च दरिद्रो वापि चाक्षमः ८९
सोऽपि तत्फलमाप्नोति गङ्गां सम्पूज्य भक्तितः
पूर्वोक्तेन विधानेन फलं यत्परिकीर्तितम् ९०
यथा गौरी तथा गङ्गा तस्माद्गौर्यास्तु पूजने
विधिर्यो विहितः सम्यक्सोऽपि गङ्गाप्रपूजने ९१
यथा शिवस्तथा विष्णुर्यथा विष्णुस्तथा ह्युमा
उमा यथा तथा गङ्गा चात्र भेदो न विद्यते ९२
विष्णुरुद्रान्तरं यश्च गङ्गागौर्यन्तरं तथा
लक्ष्मीगौयन्तरं यश्च प्रब्रूते मूढधीस्तु सः ९३
शुक्लपक्षे दिवा भूमौ गङ्गायामुत्तरायणे
धन्या देहं विमुञ्चति हृदयस्थे जनार्दने ९४
ये मुञ्चति नराः प्राणान् गङ्गायां विधिनन्दिनि
ते विष्णुलोकं गच्छंति स्तूयमाना दिविस्थितैः ९५
अर्द्धोदकेन जाह्नव्यां म्रियतेऽनशनेन यः
स याति न पुनर्जन्म ब्रह्मसायुज्यमेति च ९६
या गतिर्योगयुक्तस्य सात्विकस्य मनीषिणः
सा गतिस्त्यजतः प्राणान् गङ्गायां तु शरीरिणः ९७
अनशनं गृहीत्वा यो गङ्गातीरे मृतो नरः
सत्यमेव परं लोकमाप्नोति पितृभिः सह ९८
गङ्गायां मरणात्प्राणान्यः प्राज्ञस्त्यक्तुमिच्छति
गतानि बहुजन्मानि यत्र यत्र मृतानि च ९९
महाँश्चापि गतः कालो यत्र तत्रापि गच्छतः
अत्र दूरे समीपे च सदृशं योजनद्वयम् १००
गङ्गायां मरणेनेह नात्र कार्या विचारणा
ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि कामतोऽकामतोऽपि वा १०१
गङ्गायां तु मृतो मर्त्यः स्वर्गं मोक्षं च विन्दति
प्राणेषूत्सृज्य मानेषु यो गङ्गां संस्मरेन्नरः १०२
स्पृशेद्वा पाप शीलोऽपि स वै याति परां गतिम् १०३
गङ्गां गत्वा यैः शरीरं विसृष्टं प्राप्ता धीरास्ते तु देवैः समत्वम्
तस्मात्सर्वान्प्रोह्य मुक्तिप्रदान्वै सेवेद्गङ्गामाशरीरस्य पातम् १०४

अन्तरिक्षे क्षितौ तोये पापीयानपि यो मृतः
ब्रह्मविष्णुशिवैः पूज्यं पदमक्षय्यमश्नुते १०५
यो धर्मिष्ठश्च सप्राणः प्रयतः शिष्टसम्मतः
चिन्तयेन्मनसा गङ्गां स गतिं परमां लभेत् १०६
यत्र तत्र मृतो वापि मरणे समुपस्थिते
भक्त्या गङ्गां स्मरन्याति शैवं वा वैष्णवं पुरम् १०७
शम्भोर्जटाकलापात्तु विनिष्क्रान्तातिकर्कशात्
प्लावयित्वा दिवं निन्ये या पापान्सगरात्मजान् १०८
यावन्त्यस्थीनि गङ्गायां तिष्ठंति पुरुषस्य वै
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते १०९
गङ्गातोये तु यस्यास्थि नीत्वा प्रक्षिप्यते नरैः
तत्कालमादितः कृत्वा स्वर्गलोके भवेत्स्थितिः ११०
गङ्गातोये तु यस्यास्थि प्राप्यते शुभकर्मणः
न तस्य पुनरावृत्तिर्ब्रह्मलोकात्कथञ्चन १११
दशाहाभ्यन्तरे यस्य गङ्गातोयेऽस्थि सङ्गतम्
गङ्गायां मरणे यादृक्तादृक्फलमवाप्नुयात् ११२
स्नात्वा ततः पञ्चगव्येन सिक्त्वा हिरण्यमध्वाज्यतिलैर्नियोज्य
तदस्थिपिण्डं पुटके निधाय पश्यन् दिशं प्रेतगणोपगूढाम् ११३
नमोऽस्तु धर्माय वदन्प्रविश्य जलं स मे प्रीत इति क्षिपेच्च
स्नात्वा ततस्तीर्थवटाक्षयं च दृष्ट्वा प्रदद्यादथ दक्षिणां तु ११४
एवं कृत्वा प्रेतपुरे स्थितस्य स्वर्गे गतिः स्यात्तु महेन्द्रतुल्या ११५
प्रवाहमवधिं कृत्वा यावद्धस्तचतुष्टयम्
तत्र नारायणः स्वामी नान्यः स्वामी कदाचन ११६
न तत्र प्रतिगृह्णीयात्प्राणैः कण्ठगतैरपि
भाद्रशुक्लचतुर्दश्यां यावदाक्रमते जलम् ११७
तावद्गर्भं विजानीयात्तदूर्ध्वं तीरमुच्यते
सार्द्धहस्तशतं यावद्गर्भस्तीरं ततः परम् ११८
इति केषां मतं देवि श्रुतिस्मृतिषु सम्मतम्
तीराद्गव्यूतिमात्रं तु परितः क्षेत्रमुच्यते ११९
तीरं त्यक्त्वा वसेत्क्षेत्रे तीरे वासो न चेष्यते

एकयोजनविस्तीर्णा क्षेत्रसीमा तटद्वयात् १२०
गङ्गासीमां न लङ्घन्ति पापान्यप्यखिलान्यपि
तां तु दृष्ट्वा पलायंते यथा सिंहं वनौकसः १२१
यत्र गङ्गा महाभागे रामशम्भुतपोवनम्
सिद्धक्षेत्रं तु तज्ज्ञेयं समन्तात्तु त्रियोजनम् १२२
तीर्थे न प्रतिगृह्णीयात्पुण्येष्वायतनेषु च
निमित्तेषु च सर्वेषु तन्निवृत्तो भवेन्नरः १२३
तीर्थे यः प्रतिगृह्णाति पुण्येष्वायतनेषु च
निष्फलं तस्य तत्तीर्थं यावत्तद्धनमुच्यते १२४
गङ्गाविक्रयणाद्देवि विष्णोर्विक्रयणं भवेत्
जनार्दने तु विक्रीते विक्रीतं भुवनत्रयम् १२५
गङ्गातीरसमुद्भूतां मृदं मूर्ध्ना बिभर्ति यः
बिभर्ति रूपं सोऽकस्य तमोनाशाय केवलम् १२६
गङ्गापुलिनजां धूलिमास्तीर्याथ निजान् पितृन्
प्रीणयन्यो नरः पिण्डान्दद्यात्तान् स्वर्नयेदपि १२७
इदं तेऽभिहितं भद्रे गङ्गामाहात्म्यमुत्तमम्
पठन् शृण्वन्नरो ह्येति तद्विष्णोः परमं पदम् १२८
नित्यं जप्यमिदं भक्त्या प्रयतैः श्रद्धयान्वितैः
वैष्णवीं गतिमिच्छद्भिः शैवीं वा विधिनन्दिनि १२९

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीवसुसंवादे
गङ्गामाहात्म्ये पूजादिकथनं नाम त्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः
४३

अथचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
ततस्तु मोहिनी भूप श्रुत्वा माहात्म्यमुत्तमम्
गङ्गायाः पापनाशिन्याः पुनः प्राह पुरोहितम् १
मोहिन्युवाच-
त्वया चानुगृहीतास्मि भगवन्ननुकम्पया
यदुक्तं पुण्यमाख्यानं गङ्गायाः पापशोधनम् २

गयातीर्थं तु विख्यातं कथं लोके द्विजोत्तम
तदहं श्रोतुमिच्छामि कृपां कृत्वाधुना वद ३
वसुरुवाच-
पितृतीर्थं गयानाम सर्वतीर्थवरं स्मृतम्
यत्रास्ते देवदेवेशः स्वयमेव पितामहः ४
यत्रैषा पितृभिर्गीता गाथा योगमभीप्सुभिः
एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ५
यजेत वाश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत्
सारात्सारतरं देवि गयामाहात्म्यमुत्तमम् ६
प्रवक्ष्यामि समासेन भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु
गयासुरोऽभवत्पूर्वं वीर्यवान्परमः स च ७
तपश्चक्रे महाघोरं सर्वभूतोपतापनम्
तत्तपस्तापिता देवास्तद्वधार्थं हरिं गताः ८
शरणं हरिरूचे तान् भवितव्यं शिवात्मभिः
पातितस्य महान्देहे तथेत्यूचुः सुरा हरिम् ९
कदाचिच्छिवपूजार्थं क्षीराब्धेः कमलानि च
आनीय निकटे देशे शयनं चाकरोद्धरेः १०
विष्णुमायाविमूढोऽसौ गदया विष्णुना हतः
ततो गदाधरो विष्णुर्गयायां मुक्तिदः स्मृतः ११
तस्य देहे लिङ्गरूपी स्थितः शुद्धः पितामहः
विष्णुवाहार्थमर्यादां पुण्यक्षेत्रं भविष्यति १२
यज्ञं श्राद्धं पिण्डदानं स्नानादि कुरुते नरः
सः स्वर्गं ब्रह्मलोकं वा गच्छेन्न नरकं नरः १३
गयातीर्थं परं ज्ञात्वा योगं चक्रे पितामहः
ब्राह्मणान्पूजयामास ऋषींश्च समुपागतान् १४
नदीं सरस्वतीं सृष्ट्वा स्थितो व्याप्तदिगन्तरः
भक्ष्यभोज्यफलादींश्च कामधेनूस्तथासृजत् १५
पञ्चक्रोशं गयातीर्थं ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ
धर्मयागे तु लोभाद्वै प्रतिगृह्य धनादिकम् १६
स्थिता विप्रास्तदा शप्ता गयायां ब्रह्मणा ततः

मा भूत्त्रिपुरुषी विद्या माभूत्त्रिपुरुषं धनम् १७
युष्माकं स्याद्धि विरसा नदी पाषाणपर्वतः
स तैस्तु प्रार्थितो ब्रह्मा तीर्थानि कृतवान्प्रभुः १८
लोकाः पुण्या गयायां वै श्राद्धेन ब्रह्मलोकगाः
युष्मान्ये पूजयिषन्ति तैरहं पूजितः सदा १९
ब्रह्मज्ञानं गयाश्राद्धं गोगृहे मरणं तथा
वासः पुंसां कुरुक्षेत्रे मुक्तिरेषा चतुर्विधा २०
समुद्राः सरितः सर्वे वापीकूपह्रदास्तथा
स्नातुकामा गयातीर्थं देवि यांति न संशयः २१
ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः
पापं तत्सङ्गजं सर्वं गयाश्राद्धाद्विनश्यति २२
अंसंस्कृता मृता ये च पशुभिः प्रहताश्च ये
सर्पदष्टा गयाश्राद्धान्मुक्ताः स्वर्गं व्रजन्ति ते २३
गयायां पिण्डदानेन यत्फलं लभते नरः
न तच्छक्यं मया वक्तुं कल्पकोटिशतैरपि २४
अत्रैव श्रूयते देवि इतिहासः पुरातनः
तं प्रवक्ष्यामि सुभगे शृणुष्वैकाग्रमानसा २५
त्रैतायुगे वै नृपतिर्बभूव विशालनामा स पुरीं विशालाम्
उवास धन्यो धृतिमानपुत्रः स्वयं विशालाधिपतिर्द्विजाग्र्यान् २६
पप्रच्छ पुत्रार्थममित्रहन्ता तं ब्राह्मणाः प्रोचुरदीनसत्वाः
राजन् पितृंस्तर्पय पुत्रहेतोर्गत्वा गयायां विधिवत्तु पिण्डैः २७
ध्रुवं ततस्ते भविता तु वीर सहस्रदाता सकलक्षितीशः
इतीरितो विप्रगणैः स थृष्टो राजा विशालाधिपतिः प्रयत्नात् २८
समस्ततीर्थप्रवरां द्विजेन गयामियात्तद्गतमानसः सन्
आगत्य तीर्थप्रवरं सुतार्थी गयाशिरो यागपरः पितृणाम् २९
पिण्डप्रदानं विधिना प्रयच्छत्तावद्वियत्युत्तममूर्तियुक्तान्
पश्यन् स पुंसः सितरक्तकृष्णानुवाच राजा किमिदं भवंतः ३०
सम्मुह्यते शंसत सर्वमेतत्कुतूहलं मे मनसि प्रवृत्तम्
सित उवाच-
अहं सितस्ते जनकोऽस्मि राजन्नाम्ना च वर्णेन च कर्मणा च ३१

अयं च मे जनको रक्तवर्णो नृशंसकृद्ब्रह्महा पापकारी
अतः परं शृणु प्रपितामहश्च कृष्णो नाम्ना कर्मणा वर्णतश्च ३२
एतेन कृष्णेन हता पुरा वै जन्मन्यनेका ऋषयः पुराणाः
एतौ स्मृतौ द्वावपि पितृपुत्रो अवीचिसंज्ञं नरकं प्रविष्टौ ३३
अतः परोऽय जनकः परोऽस्य तत्कृष्णवक्त्रावपि दीर्घकालम्
अहं च शुद्धेन निजेन कर्मणा शक्रासनं प्राप्य सुदुर्लभं तत् ३४
त्वया पुनर्मन्त्रविदा गयायां पिण्डप्रदानेन बलादिमौ च
मोक्षायितौ तीर्थवरप्रभावादवीचिसंज्ञं नरकं गतौ तौ ३५
पितॄन् पितामहांश्चैव तथैव प्रपितामहान्
प्रीणयामीति यत्तोयं त्वया दत्तमरिन्दम ३६
तेनास्मद्युगपद्योगो जातो वाक्येन सत्तम
तीर्थप्रभावाद्गच्छामः पितृलोकं न संशयः ३७
तत्र पिण्डप्रदानेन एतौ तव पितामहौ
त्वद्गतावपि संसिद्धौ पापाद्विकृतलिङ्गकौ ३८
एतस्मात्कारणात्पुत्र अहमेतौ प्रगृह्य तु
आगतोऽस्मि भवन्तं वै द्रष्टुं यास्यामि सांप्रतम् ३९
तीर्थप्रभावाद्यत्नेन ब्रह्मघ्नस्यापि वै पितुः
गयायां पिण्डदानेन कुर्यादुद्धरणं सुतः ४०
इत्येवमुक्त्वा तु पिता सितोऽस्य सार्द्धं च ताभ्यां हि पितामहाभ्याम्
जगाम सद्यो हि सुतं विशालं संयोज्य चाशीर्भिरपि स्वलोकम् ४१
सकृद्गयाभिगमनं सकृत्पिंडप्रपातनम्
दुर्लभं किं पुनर्नित्यमस्मिन्नेव व्यवस्थितिः ४२
क्रियते पतितानां तु गते संवत्सरे क्वचित्
देशकालप्रमाणत्वाद्गयाकूपे स्वबन्धुभिः ४३
प्रेतराजोऽथ वणिजं कञ्चित्प्राह स्वमुक्तये
गयातीर्थं तु दृष्ट्वा त्वं स्नात्वा शौचसमन्वितः ४४
मम नाम समुद्दिश्य पिण्डनिर्वपणं कुरु
तत्र पिण्डप्रदानेन प्रेतभावादहं सुखम् ४५
मुक्तस्तु सर्वदातॄणां प्राप्स्यामि शुभलोकताम्
इत्येवमुक्त्वा वणिजं प्रेतराजोऽनुगैः सह ४६

स्वनामानि यथान्यायं सम्यगाख्यातवान् रहः
उपार्जयित्वा प्रययौ गयाशीर्षमनुत्तमम् ४७
पांशुनिर्वपणं चक्रे प्रेतानामनुपूर्वशः
चकार वसुदानं च पितॄन्कृत्वा पुरःसरान् ४८
आत्मनोऽसौ महाबुद्धिर्विधिनापि तिलैर्विना
पिण्डनिर्वपणं चक्रे तथान्यानपि गोत्रजान् ४९
एवं दत्ते तु वै पिण्डे वणिजा प्रेतभावतः
विमुक्ता द्विजतां प्राप्य ब्रह्मलोकं ततो गताः ५०
पायसं खड्गमांसं च पुत्रैर्दत्तं पितृक्षयं
कृष्णो लोहस्तथा छाग आनन्त्याय प्रकल्पते ५१
गयायामक्षयं श्राद्धं जपहोमतपांसि च
पितृक्षये हि तत्पुत्रैः कृतमानन्त्यतां व्रजेत् ५२
कांक्षंति पितरः पुत्रान्नरकस्य भयार्दिताः
गयां यास्यति यः पुत्रः सोऽस्मान्सन्तारयिष्यति ५३
गयायां धर्मपृष्ठे च सदसि ब्रह्मणस्तथा
गयाशीर्षेऽक्षयवटे पितॄणां दत्तमक्षयम् ५४
ब्रह्मारण्यं धर्मपृष्ठं धेनुकारण्यमेव च
दृष्ट्वैतानि पितॄंश्चार्च्य वंश्यान्विंशतिमुद्धरेत् ५५
महाकल्पकृतं पापं गयां प्राप्य विनश्यति
गवि गृध्रवटे चैव श्राद्धं दत्तं महाफलम् ५६
मतङ्गस्य पदं तत्र दृश्यते सर्वमानुषैः
ख्यापितं धर्मसर्वस्वं लोकस्यैव निदर्शनात् ५७
तत्पङ्कजवनं पुण्यं पुण्यवद्भिर्निषेवितम्
यस्मिन् पाण्डुर्विशत्येव तीर्थं सर्वनिदर्शनम् ५८
तृतीयां तथा पादे निक्षीरायाश्च मण्डले
महाह्रदे च कौशिक्यां दत्तं श्राद्धं महाफलम् ५९
मुण्डपृष्ठे पदं न्यस्तं महादेवेन धीमता
बहुवर्षशतं तप्तं तपस्तीर्थेषु दुष्करम् ६०
अल्पेनाप्यत्र कालेन नरो धर्मपरायणः
पाप्मानमुत्सृजत्याशु जीर्णां त्वचमिवोरगः ६१

नाम्ना कनकनन्देति तीर्थं तत्रैव विश्रुतम्
उदीच्यां मुराडपृष्ठस्य ब्रह्मर्षिगणसेवितम् ६२
तत्र स्नात्वा दिवं यांति स्वशरीरेण मानवाः
दत्तं तत्र सदा श्राद्धमक्षयं समुदाहृतम् ६३
स्नात्वा दिनत्रयं तत्र निःक्षीरायां सुलोचने
मानसे सरसि स्नात्वा श्राद्धं तत्र समाचरेत् ६४
उत्तरं मानसं गत्वा सिद्धिं प्राप्नोत्यनुत्तमाम्
यस्तत्र निर्वपेच्छ्राद्धं यथाशक्ति यथाबलम् ६५
कामान्संलभते दिव्यान्मोक्षोपायांश्च कृत्स्नशः
ततो ब्रह्मसरो गच्छेद्ब्रह्मावश्योपशोभितम् ६६
ब्रह्मलोकमवाप्नोति प्रभातामेव शर्वरीम्
ब्रह्मणा तत्र सरसि यूपः पुरायः प्रकल्पितः ६७
यूपं प्रदक्षिणीकृत्य वाजपेयफलं लभेत्
ततो गच्छेत्तु सुभगे धेनुकं लोकविश्रुतम् ६८
एकरात्रोषितो यत्र प्रयच्छेत्तिलधेनुकाम्
सर्वपापविनिर्मुक्तः सोमलोकं व्रजेद्ध्रुवम् ६९
तत्र चिह्नं महाभागे अद्यापि महदद्भुतम्
कपिला सह वत्सेन पर्वते विचरत्युत ७०
पदानि तत्र दृश्यन्ते सवत्सायाश्च मोहिनि
सवत्सायाः प्रदृष्टेषु पदेषु नरपुङ्गवैः ७१
यत्किञ्चिदशुभं कर्म तेषां तन्नश्यति क्षणात्
ततो गृध्रवटं गच्छेत्स्थानं देवस्य धीमतः ७२
स्नायीत भस्मना तत्र अभिगम्य वृषध्वजम्
ब्राह्मणानां भवेद्देवि व्रतं द्वादशवार्षिकम् ७३
इतरेषां तु वर्णानां सर्वं पापं प्रणश्यति
उद्यन्तं च ततो गच्छेत्पर्वतं गीतनादितम् ७४
सावित्र्यास्तु पदं यत्र दृश्यते पुरायदं महत्
तत्र सन्ध्यामुपासीत ब्राह्मणः शंसितव्रतः ७५
उपासिता भवेत्सन्ध्या तेन द्वादशवार्षिकी
योनिद्वारं च तत्रैव विद्यते विधिनन्दिनि ७६

तत्राधिगम्य मुच्येत पुरुषो योनिसङ्कटात्
शुक्लकृष्णावुभौ पक्षौ गयायां यो वसेन्नृपः ७७
पुनात्यासप्तमं चैव कुलान्यत्र न संशयः
ततो गच्छेच्च सुभगे धर्मपृष्ठं महाफलम् ७८
यत्र धर्मः स्थितः साक्षात्पितृलोकस्य पालकः
अभिगम्य ततस्तत्र वाजिमेधफलं लभेत् ७९
ततो गच्छेत मनुजो ब्रह्मणस्तीर्थमुत्तमम्
तत्राधिगम्य ब्रह्माणं राजसूयफलं लभेत् ८०
फल्गुतीर्थं च विख्यातं बहुमूलफलान्वितम्
कौशिकी च नदी यत्र श्राद्धं तत्राक्षयं स्मृतम् ८१
ततो महीधरं गच्छेद्धर्मज्ञेनाभिरक्षितम्
राजर्षिणा पुण्यकृता गयेनानुपभुज्यते ८२
सरो गयशिरो यत्र पुण्या चैव महानदी
ऋषिजुष्टं महापुण्यं तीर्थं ब्रह्मसरोवरम् ८३
अगस्त्यो भगवान्यत्र गतो वैवस्वतं प्रति
उवास सततं यत्र धर्मराजः सनातनः ८४
सर्वासां सरितां यत्र समुद्भेदो हि दृश्यते
यत्र सन्निहितो नित्यं महादेवः पिनाकधृक् ८५
यत्राक्षयो वटो नाम वर्तते लोकविश्रुतः
गयेन यजमानेन तत्रेष्टं क्रतुना पुरा ८६
आस्थिता तु सरिच्छ्रेष्ठा गययज्ञेषु रक्षिता
मुण्डपृष्ठं गयां चैव रैवतं देवपर्वतम् ८७
तृतीयं क्रौञ्चपादं च दृष्ट्वा पापात्प्रमुच्यते
शिवनद्यां शिवकरं गयायां च गदाधरम् ८८
सर्वत्र परमात्मानं दृष्ट्वा मुच्येदघव्रजात्
वाराणस्यां विशालाक्षी प्रयागे ललिता तथा ८९
गयायां मङ्गला नाम कृतशौचे तु सैंहिका
यद्ददाति गयास्थस्तत्सर्वमानन्त्यमश्नुते ९०
नन्दंति पितरस्तस्य सुप्रकृष्टेन कर्मणा
यद्गयास्थो ददात्यन्नं पितरस्तेन पुत्रिणः ९१

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे गयामाहत्म्यं नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ४४

अथपञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः

वसुरुवाच-
शृणु मोहिनि वक्ष्यामि पुण्यं प्रेतशिलाभवम्
माहात्म्यं यत्र दत्वा तु पिण्डान्पितॄन्समुद्धरेत् १
आच्छादितशिलापादः प्रभासेनात्रिणा ततः
प्रभासो मुनिभिस्तुष्टः शिलाङ्गुष्ठाद्विनिर्गतः २
अङ्गुष्ठस्थित ईशोऽपि प्रभासेशः प्रकीर्तितः
शिलाङ्गुष्ठैकदेशो यः सा च प्रेतशिला स्थिता ३
पिण्डदानाद्यतस्तस्मात्प्रेतत्वान्मुच्यते नरः
महानदी प्रभासात्र्योः सङ्गमे स्नानकृन्नरः ४
वामदेवः स्वयं भूयाद्वामतीर्थं ततः स्मृतम्
प्रार्थितोऽथ महानद्यां रामस्नातोऽभवद्यदा ५
रामतीर्थं त्वत्रजातं सर्वलोकसुपावनम्
जन्मान्तरसहस्रैस्तु यत्कृतं पातकं नरैः ६
तत्सर्वं विलयं याति रामतीर्थाभिषेचनात्
मन्त्रेणानेन यः स्नात्वा श्राद्धं कुर्वीत मानवः ७
रामतीर्थे पिण्डदस्तु विष्णुलोके महीयते
रामराम महाबाहो देवानामभयङ्कर ८
त्वां नमस्ये तु देवेश मम नश्यतु पातकम्
नमस्कृत्य प्रभासेशं भासमानं शिवं व्रजेत् ९
तं च शम्भुं नमस्कृत्य कुर्याद्याम्यबलि ततः
आपस्त्वमसि देवेशं ज्योतिषां पतिरेव च १०
पापं नाशय मे शीघ्रं मनोवाक्कायकर्म्मजम् अं
शिलाया जघनं भूयः समाक्रान्तं यमेन च ११
धर्मराजेनाद्रिरुक्तो न गच्छेति नगः स्मृतः
यमराजधर्मराजौ निश्चलावह संस्थितौ १२
ताभ्यां बलिमकृत्वा स्याद्गयाश्राद्धमपार्थकम्

श्वानौ द्वौ श्यामशबलौ वैवस्वतकुलोद्भवौ १३
ताभ्यां पिण्डं प्रदास्यामि स्यातामेतावहिंसकौ
तीर्थे प्रेतशिलादौ च चरुणा सघृतेन च १४
पितॄनावाह्य तेभ्यश्च मन्त्रैः पिण्डांस्तु निर्वपेत्
कृत्वा ध्यानं पितॄणां तु प्रयतः प्रेतपर्वते १५
प्राचीनावीतिको भूयाद्दक्षिणाभिमुखः स्मरन्
कव्यवालोऽनलः सोमो यमश्चैवार्यमा तथा १६
अग्निष्वात्ता बर्हिषदः सोमपाः पितृदेवताः
आगच्छन्तु महाभागा युष्माभी रक्षितास्त्विह १७
मदीयाः पितरो ये च कुले जाताः सनाभयः
तेषां पिण्डप्रदानार्थमागतोऽस्मि गयामिमाम् १८
ते सर्वे तृप्तिमायान्तु श्राद्धेनानेन शाश्वतीम्
आचम्योक्त्वाथ पञ्चाङ्गं प्राणानायम्य यत्नतः १९
पुनरावृत्तिरहितब्रह्मलोकाप्तिहेतवे
एवं सङ्कल्प्य विधिवच्छ्राद्धं कुर्याद्यथाक्रमम् २०
पितॄनावाह्य चाभ्यर्च्य मन्त्रैः पिण्डप्रदो भवेत्
प्रज्वाल्य पूर्वं तत्स्थानं पञ्चगव्यैः पृथक् पृथक् २१
दत्वा श्राद्धं सपिण्डानां तेषां दक्षिणभागतः
कुशैरास्तीर्य तेषां तु सकृद्दत्वा तिलोदकम् २२
गृहीत्वाञ्जलिना तेभ्यः पितृतीर्थेन यत्नतः
सक्तुना मुष्टिमात्रेण दद्यादक्षय्यपिण्डकम् २३
तिलाज्यदधिमध्वादि पिण्डद्रव्येषु योजयेत्
सम्बधिनस्तिलाद्यैश्च कुशेष्वावाहयेत्ततः २४
एतांस्तु मन्त्रांस्त्रीञ्छ्राद्धे स्त्रीलिङ्गान्वै समुच्चरेत्
पिण्डान्दद्याद्यथा पूर्वं पितॄनावाह्य पूर्ववत् २५
स्वगोत्रे वा विगोत्रे वा दम्पत्योः पिण्डपातने
अपृथङ्निष्फलं श्राद्धं पिण्डं चोदकतर्पणम् २६
पिण्डपात्रे तिलान्दत्वा पूरयित्वा शुभोदकैः
मन्त्रेणानेन पिण्डांस्तान्प्रदक्षिणकरं यथा २७
परिषिञ्चेत्त्रिधा सर्वान्प्रणिपत्य क्षमापयेत्

पितॄन्विसृज्य चाचम्य सान्निणः श्रावयेत्सुरान् २८
सर्वस्थानेषु चैवं स्यात्पिंडदानं तु मोहिनि
गयायां पिण्डदाने तु न च कालं विचिन्तयेत् २९
अधिमासे जनिदिने ह्यस्ते च गुरुशुक्रयोः
न त्यजेत्तु गयाश्राद्धं सिंहस्थे च बृहस्पतौ ३०
दण्डं प्रदर्शयेद्भिन्नुर्गयां गत्वा न पिण्डदः
न्यस्य विष्णुपदे दण्डं मुच्यते पितृभिः सह ३१
पायसेन गयायां च सक्तुना पिष्टकेन वा
चरुणा तण्डुलाद्यैर्वा पिण्डदानं विधीयते ३२
गयां दृष्ट्वा तु सुभगे महापापोऽपि पातकी
पूतः कृत्याधिकारी च श्राद्धकृद्ब्रह्मलोकभाक् ३३
अश्वमेधसहस्राणां सहस्रं यः समाचरेत्
नासौ तत्फलमाप्नोति फल्गुतीर्थे यदाप्नुयात् ३४
गयां प्राप्यार्पयेत्पिंडान्पितॄणां चातिवल्लभान्
विलम्बो नैव कर्तव्यो नैव विघ्नं समाचरेत् ३५
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः
माता पितामही चैव तथैव प्रपिता मही ३६
मातामहस्तत्पिता च प्रमातामहकादयः
तेषां पिण्डो मया दत्तो ह्यन्नय्यमुपतिष्ठताम् ३७
अस्मत्कुले मृता ये च गतिर्येषां न विद्यते
तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिण्डं ददाम्यहम् ३८
बन्धुवर्गे कुले ये च गतिर्येषां न विद्यते
तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिण्डं ददाम्यहम् ३९
अजातदन्ता ये केचिद्ये च गर्भे प्रपीडिताः
तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिण्डं ददाम्यहम् ४०
अग्निदग्धाश्च ये केचिन्नाग्निदग्धास्तथा परे
विद्युच्चौरहता ये च तेभ्यः पिण्डं ददाम्यहम् ४१
दावदाहे मृता ये च सिंहव्याघ्रहताश्च ये
दंष्ट्रिभिः शृङ्गिभिर्वापि तेभ्यः पिण्डं ददाम्यहम् ४२
उद्बन्धनमृता ये च विषशस्त्रहताश्च ये

आत्मनो घातिनो ये च तेभ्यः पिण्डं ददाम्यहम् ४३
अरण्ये वर्त्मनि वने क्षुधया तृषया हताः
भूतप्रेतपिशाचैश्च तेभ्यः पिण्डं ददाम्यहम् ४४
रौरवे ये च तामिस्त्रे कालसूत्रे च ये स्थिताः
तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिण्डं ददाम्यहम् ४५
अनेकयातनासंस्थाः प्रेतलोकं च ये गताः
तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिण्डं ददाम्यहम् ४६
दुर्गतिं समनुप्राप्य अभिशापादिना हताः
तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिण्डं ददाम्यहम् ४७
नरकेषु समस्तेषु यमदूतवशं गताः
तेषामुद्धरणार्थाय इमं पिण्डं ददाम्यहम् ४८
पशुयोनिगता ये च पक्षिकीटसरीसृपाः
अथवा वृक्षयोनिस्थास्तेभ्यः पिण्डं ददाम्यहम् ४९
जात्यन्तरसहस्त्रेषु ये भ्रमन्ति स्वकर्मणा
मानुष्यं दुर्लभं येषां तेभ्यः पिण्डं ददाम्यहम् ५०
दिव्यन्तरिक्षभूमिष्ठाः पितरो बान्धवादयः
असंस्कृतमृता ये च तेभ्यः पिण्डं ददाम्यहम् ५१
ये कचित्प्रेतरूपेण वर्तंते पितरो मम
ते सर्वे तृप्तिमायान्तु पिण्डेनानेन सर्वदा ५२
ये बान्धवाबान्धवा वा येऽन्यजन्मनि बान्धवाः
तेषां पिण्डो मया दत्तो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठताम् ५३
पितृवंशे मृता ये व मातृवंशे च ये मृताः
गुरुश्वशुरबन्धूनां ये चान्ये बान्धवा मृताः ५४
ये मे कुले लुप्तपिण्डाः पुत्रदारविवर्जिताः
क्रियालोपगता ये च जात्यन्धाः पङ्गवश्च ये ५५
विरूपा आमगर्भाश्च ज्ञाताज्ञाताः कुले मम
तेषां पिण्डो मया दत्तो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठताम् ५६
आ ब्रह्मणो ये पितृवंशजाता मातुस्तथा वंशभवा मदीयाः
कुलद्वये ये मम सङ्गताश्च तेभ्यः स्वधा पिण्डमहं ददामि ५७
साक्षिणः सन्तु मे देवा ब्रह्मेशानादयस्तथा

मया गयां समासाद्य पितृणां निष्कृतिः कृता ५८
आगतोऽस्मि गयां देव पितृकार्ये गदाधर
त्वमेव साक्षी भगवाननृणोऽहमृणत्रयात् ५९
अपरेऽह्नि शुचिर्भूत्वा गच्छेत्तु प्रेतपर्वतम्
ब्रह्मकुण्डे ततः स्नात्वा देवादींस्तर्पयेत्सुधीः ६०
कृत्वाह्वानं पितृणां तु प्रयतः प्रेतपर्वते
पूर्ववच्चैव सङ्कल्प्य ततः पिण्डान्प्रदापयेत् ६१
स्वमन्त्रैरथ सम्पूज्य परमाः पितृदेवताः
यावन्तस्तु तिलाः पुंभिर्गृहीताः पितृकर्मणि ६२
गच्छंति भीता असुरास्तावंतो गरुडाहिवत्
पूर्ववत्सकलं कर्म कुर्यात्तत्रापि मोहिनि ६३
तिलमिश्रांस्तथा सक्तून्निःक्षिपेत्प्रेतपर्वते
ये केचित्प्रेतरूपेण वर्तंते पितरो मम ६४
ते सर्वे तृप्तिमायान्तु सक्तुभिस्तिलमिश्रितैः
आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं यत्किञ्चित्सचराचरम् ६५
मया दत्तेन पिण्डेन तृप्तिमायान्तु सर्वशः
आदौ तु पञ्चतीर्थेषु चोत्तरे मानसे विधिः ६६
आचम्य कुशहस्तेन शिरश्चाभ्युक्ष्य वारिणा
उत्तरं मानसं गत्वा मन्त्रेण स्नानमाचरेत् ६७
उत्तरे मानसे स्नानं करोम्यात्मविशुद्धये
सूर्यलोकादिसंप्राप्तिसिद्धये पितृमुक्तये ६८
स्नात्वाथ तर्पणं कुर्याद्देवादीनां यथाविधि
आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं देवर्षिपितृमानवाः ६९
तृप्यन्तु पितरः सर्वे मातृमातामहादयः
श्राद्धे सपिण्डकं कुर्यात्स्वसूत्रोक्तविधानतः ७०
अष्टकासु च वृद्धौ च गयायां च क्षयेऽहनि
मातुः श्राद्धं पृथक्कुर्यादन्यत्र स्वामिना सह ७१
ॐनमोऽस्तु भानवे भर्त्रे सोमभौमज्ञरूपिणे
जीवभार्गवशनैश्चरराहुकेतुस्वरूपिणे ७२
सूर्यं नत्वार्चयित्वा च सूर्यलोकं नयेत्पितृन्

मानसं हि सरो ह्यत्र तस्मादुत्तरमानसम् ७३
उत्तरान्मानसान्मौनी व्रजेद्दक्षिणमानसम्
उदीचीतीर्थमित्युक्तं ततोदीच्यां विमुक्तिदम् ७४
उदीच्यां मुण्डपृष्ठस्य देवर्षिपितृतर्पणम्
मध्ये कनखलं तीर्थं पितॄणां गतिदायकम् ७५
स्नातः कनकवद्भाति नरो याति पवित्रताम्
अतः कनखलं लोके ख्यातं तीर्थमनुत्तमम् ७६
तस्माद्दक्षिणभागे तु तीर्थं दक्षिणमानसम्
दक्षिणे मानसे चैव तीर्थत्रयमुदाथृतम् ७७
स्नात्वा तेषु विधानेन कुर्याच्छ्राद्धं पृथक् पृथक्
दिवाकर करोमीह स्नानं दक्षिणमानसे ७८
ब्रह्महत्यादिपापौघघातनाय विमुक्तये
अनेन स्नानपूजादि कुर्याच्छ्राद्धं सपिण्डकम् ७९
नमामि सूर्यं तृप्त्यर्थं पितॄणां तारणाय च
पुत्रपौत्रधनैश्वर्यआयुरारोग्यवृद्धये ८०
दृष्ट्वा सम्पूज्य मौनार्कमिमं मन्त्रमुदीरयेत्
कव्यवाडादयो ये च पितॄणां देवतास्तथा ८१
मदीयैः पितृभिः सार्द्धं तर्पिताःस्थ स्वधाभुजः
फल्गुतीर्थं व्रजेत्तस्मात्सर्वतीर्थोत्तमोत्तमम् ८२
मुक्तिर्भवति कर्तॄणां पितॄणां श्राद्धतः सदा
ब्रह्मणा प्रार्थितो विष्णुः फल्गुको ह्यभवत्पुरा ८३
दक्षिणाग्नौ कृतं नूनं तद्भवं फल्गुतीर्थकम्
यस्मिन्फलति फल्वां गौः कामधेनुर्जलं मही ८४
सृष्टेरन्तर्गतं यस्मात्फल्गुतीर्थं न निष्फलम्
तीर्थानि यानि सर्वाणि भुवनेष्वखिलेषु च ८५
तानि स्नातुं समायान्ति फल्गुतीर्थं न संशयः
गङ्गा पादोदकं विष्णोः फल्गुर्ह्यादिगदाधरः ८६
हिमं च द्रवरूपेण तस्माद्गङ्गाधिकं विदुः
अश्वमेधसहस्राणां फलं फल्गुजलाप्लवात् ८७
फल्गुतीर्थे विष्णुजले करोमि स्नानमद्य वै

पितृणां विष्णुलोकाय भुक्तिमुक्तिप्रसिद्धये ८८
फल्गुतीर्थे नरः स्नात्वा तर्पणं श्राद्धमाचरेत्
सपिण्डकं स्वसूत्रोक्तं नमेदथ पितामहम् ८९
नमः शिवाय देवाय ईशानपुरुषाय च
अघोरवामदेवाय सद्योजाताय शम्भवे ९०
नत्वा पितामहं देवं मन्त्रेणानेन पूजयेत्
फल्गुतीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा देवं गदाधरम् ९१
आनम्य पितृभिः सार्द्धं स्वं नयेद्वैष्णवं पदम्
ॐ नमो वासुदेवाय नमः सङ्कर्षणाय च ९२
प्रद्युम्नायानिरुद्धाय श्रीधराय च विष्णवे
पञ्चतीर्थ्यां नरः स्नात्वा ब्रह्मलोके नयेत्पितॄन् ९३
अमृतैः पञ्चभिः स्नातं पुष्पवस्त्राद्यलंकृतम्
न कुर्याद्यो गदापाणिं तस्य श्राद्धमपार्थकम् ९४
नागकूटाद्गृध्रकूटाद्विष्णोश्चोत्तरमानसात्
एतद्गयाशिरः प्रोक्तं फल्गुतीर्थं तदुच्यते ९५
मुण्डपृष्ठनगाधस्तात्फल्गुतीर्थमनुत्तमम्
अत्र श्राद्धादिना सर्वे पितरो मोक्षमाप्नुयुः ९६
शमीपत्रप्रमाणेन पिण्डं दद्याद्गयाशिरे
यन्नाम्ना पातयेत्पिंडं तं नयेद्ब्रह्म शाश्वतम् ९७
अव्यक्तरूपी यो देवो मुण्डपृष्ठाद्रिरूपतः
फल्गुतीर्थादिरूपेण नमस्यति गदाधरम् ९८
शिलापर्वतफल्ग्वादिरूपेणाव्यक्तमास्थितः
गदाधरादिरूपेण व्यक्तमादिधरस्तथा ९९
धर्मारण्यं ततो गच्छेद्धर्मो यत्र व्यवस्थितः
मतङ्गवाप्यां स्नात्वा तु तर्पणं श्राद्धमाचरेत् १००
गत्वा नत्वा मतङ्गेशमिमं मन्त्रमुदीरयेत्
प्रमाणं देवताः शम्भुर्लोकपालाश्च साक्षिणः १०१
मयागत्य मतङ्गेऽस्मिन्पितॄणां निष्कृतिः कृता
पूर्वं तु ब्रह्मतीर्थे च कूपे श्राद्धादि कारयेत् १०२
तत्कूपयूपयोर्मध्ये कुर्वंस्तु त्रायते पितॄन्

धर्मं धर्मेश्वरं नत्वा महाबोधितरुं नमेत् १०३
द्वितीयदिवसे कृत्यं मया ते समुदाहृतम्
स्नानतर्पणपिण्डार्चानत्याद्यैः पितृसौख्यदम् १०४
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे गयामाहात्म्ये पिण्डदानविधिर्नाम पञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४५

अथषट्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदायकम्
तृतीयदिवसे कृत्यं गयासङ्गफलप्रदम् १
स्नात्वा तु ब्रह्मसरसि श्राद्धं कुर्यात्सपिण्डकम्
स्नानं करोमि तीर्थेऽस्मिन्नृणत्रयविमुक्तये २
श्राद्धाय पिण्डदानाय तर्पणायार्थसिद्धये
तत्कूपयूपयोर्मध्ये कुर्वंस्तारयते पितृन् ३
स्नानं कृत्वोच्छ्रितो यूपो ब्रह्मणो यूप इत्युत
कृत्वा ब्रह्मसरःश्राद्धं ब्रह्मलोकं नयेत्पितृन् ४
गोप्रचारसमीपस्था आम्रा ब्रह्मप्रकल्पिताः
तेषां सेचनमात्रेण पितरो मोक्षगामिनः ५
आम्रं ब्रह्मसरोद्भूतं सर्वदेवमयं विभुम्
विष्णुरूपं प्रसिञ्चामि पितृणां चैव मुक्तये ६
एको मुनिः कुम्भकुशाग्रहस्त आम्रस्य मूले सलिलं ददाति
आम्राश्च सिक्ताः पितरश्च तृप्ता एका क्रिया द्व्यर्थकरी प्रसिद्धा
आचम्य मूले सलिलं ददानो नोपेक्षणीयो विबुधैर्मनुष्यः ७
यूपं प्रदक्षिणीकृत्य वाजपेयफलं लभेत्
ब्रह्माणं च नमस्कृत्य पितृन् ब्रह्मपुरं नयेत् ८
ॐ नमो ब्रह्मणेऽजाय जगज्जन्मादिकारिणे
भक्तानां च पितृणां च तारकाय नमो नमः ९
ततो यमबलि क्षिप्त्वा मन्त्रेणानेन संयतः
यमराजधर्मराजौ निश्चलार्थाविति स्थितौ १०
ताभ्यां बलि प्रयच्छामि पितृणां मुक्तिहेतवे

ततः श्वानबलि कृत्वा पूर्वमन्त्रेण मोहिनि ११
ततः काकबलि कुर्यान्मन्त्रेणानेन संयतः
एन्द्रवारुणवायव्या याम्या वै नैर्ऋतास्तथा १२
वायसाः प्रतिगृह्णन्तु भूमौ पिण्डं मयार्पितम्
ततः स्नानं प्रकुर्वीत ब्रह्मतीर्थे कुशान्वितः १३
एवं तृतीयदिवसे समाप्य नियमं सुधीः
नत्वा गदाधरं देवं ब्रह्मचर्यपरो भवेत् १४
फल्गुतीर्थे चतुर्थे च स्नानादिकमथाचरेत्
गयाशिरस्यथो श्राद्धं पदे कुर्यात्सपिण्डकम् १५
साक्षाद्गयाशिरस्तत्र फल्गुतीर्थाश्रयं कृतम्
क्रौञ्चपादात्फल्गुतीर्थं यावत्साक्षाद्गयाशिरः १६
गयाशिरे नगाद्याश्च साक्षात्तत्फल्गुतीर्थकम्
मुखं गयासुरस्यैतत्स्नात्वा श्राद्धं समाचरेत् १७
आद्यो गदाधरो देवो व्यक्ताव्यक्तार्थमास्थितः
विष्णवादिपदरूपेण पितृणां मुक्तिहेतवे १८
तत्र विष्णुपदं दिव्यं दर्शनात्पापनाशनम्
स्पर्शनात्पूजनाच्चापि पितृणां मोक्षदायकम् १९
श्राद्धं सपिण्डकं कृत्वा सहस्रकुलमात्मनः
विष्णुलोकं समुद्धृत्य नयेद्विष्णुपदे नरः २०
श्राद्धं कृत्वा रुद्रपदे नयेत्कुलशतं नरः
सहात्मना शिवपुरं तथा ब्रह्मपदे शुभे २१
दक्षिणाग्निपदे श्राद्धी वाजपेयफलं लभेत्
गार्हपत्यपदे श्राद्धी राजसूयफलं लभेत् २२
श्राद्धं कृत्वा चन्द्रपदे वाजिमेधफलं लभेत्
श्राद्धं कृत्वा सत्यपदे ज्योतिष्टोमफलं लभेत् २३
आवसथ्यपदे श्राद्धी सोमलोकमवाप्नुयात्
श्राद्धं कृत्वा चन्द्रपदे शक्रलोकं नयेत्पितॄन् २४
अन्येषां च पदे श्राद्धी पितॄन्ब्रह्मपदे नयेत्
श्राद्धी सूर्यपदे यश्च पापिनोऽर्कपुरं नयेत् २५
कार्तिकेयपदे श्राद्धी शिवलोके नयेत्पितॄन्

श्राद्धं कृत्वागस्त्यपदे ब्रह्मलोकं नयेत्पितॄन् २६
सर्वेषां काश्यपं श्रेष्टं विष्णो रुद्रस्य वै पदम्
ब्रह्मणश्च पदं तत्र सर्वश्रेष्ठमुदाहृतम् २७
प्रारम्भे च समाप्तौ च तेषामन्यतमं स्मृतम्
श्रेयस्करं भवेत्तत्र श्राद्धकर्तुश्च मोहिनि २८
कश्यपस्य पदे दिव्यो भारद्वाजो मुनिः पुरा
श्राद्धं हि चोद्यतो दातुं पित्रादिभ्यश्च पिण्डकम् २९
शुक्लकृष्णौ तदा हस्तौ पदमुद्भिद्य निष्कृतौ
दृष्ट्वा हस्तद्वयं तत्र पितृसंशयमागतः ३०
ततः स्वमातरं शान्तां भारद्वाजस्तु पृष्टवान्
कश्यपस्य पदे कस्मिञ्छुक्ले कृष्णे पदे पुनः ३१
पिण्डो देयो मया मातर्जानासि पितरं वद
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य भारद्वाजस्य धीमतः ३२
शान्तोवाच प्रसन्नास्या पुत्रं श्राद्धप्रदायिनम्
भारद्वाज महाप्राज्ञ पिण्डं कृष्णाय देहि भोः ३३
भारद्वाजस्ततः पिण्डं दातुं कृष्णाय चोद्यतः
श्वेतो दृश्योऽब्रवीत्पुत्र देहि पुत्रो ममौरसः ३४
कृष्णोऽब्रवीत् क्षेत्रजस्त्वं ततो मे देहि पिण्डकम्
शुक्लोऽब्रवीत्स्वैरिणीयं यतोऽतस्त्वं ममौरसः ३५
स्वैरिणीजो ददौ चादौ क्षेत्रिणे बीजिने ततः
ततो भक्त्या महाभागे दत्वा पिण्डान्महामतिः ३६
कृतकृत्यं निजात्मानं मेने प्रत्यक्षभाषणात्
भीष्मो विष्णुपदे श्राद्धं आहूय तु पितॄन्स्वकान् ३७
श्राद्धं कृत्वा विधानेन पिण्डदानाय चोद्यतः
पितुर्विनिर्गतौ हस्तौ गयाशिरसि शन्तनोः ३८
भीष्मः पिण्डं ददौ भूमौ नाधिकारः करे यतः
शंन्तनुः प्राह सन्तुष्टः शास्त्रार्थे निश्चलो भवान् ३९
त्रिकालदर्शी भव च विष्णुश्चान्ते गतिस्तव
स्वेच्छया मरणं चास्तु इत्युक्त्वा मुक्तिमागतः ४०
रामो रुद्रपदं रम्ये पिण्डार्पणकृतोद्यमः

पिता दशरथः स्वर्गात्प्रसार्य करमागतः ४१
नादात्पिंडं करे रामो ददौ रुद्रपदे ततः
शास्त्रार्थातिक्रमाद्भीतो रामं दशरथोऽब्रवीत् ४२
तारितोऽह त्वया पुत्र रुद्रलोको ह्यभून्मम
पदे पिण्डप्रदानेन हस्ते तु स्वर्गतिर्नहि ४३
त्वं च राज्यं चिरं कृत्वा पालयित्वा निजाः प्रजाः
यज्ञान्सदक्षिणान्कृत्वा विष्णुलोकं गमिष्यसि ४४
सहायोध्याजनैः सर्वैः कृमिकीटादिभिः सह
इत्युक्त्वा स नृपो रामं रुद्रलोकं परं ययौ ४५
कनकेशं च केदारं नारसिंहं च वामनम्
रथमार्गे समभ्यर्च्य पितॄन्सर्वांश्च तारयेत् ४६
गयाशिरसि यः पिण्डं येषां नाम्ना तु निर्वपेत्
नरकस्था दिवं यांति स्वर्गस्था मोक्षगामिनः ४७
गयाशिरसि यः पिडं शमीपत्रप्रमाणतः
कन्दमूलफलाद्यैर्वा दद्यात्स्वर्गं नयेत्पितॄन् ४८
पदानि यत्र दृश्यन्ते विष्णवादीनां तदग्रतः
श्राद्धं कृत्वा पदे येषां तेषां लोकान्नयेत्पितॄन् ४९
सर्वत्र मुण्डपृष्ठाद्रिः पदैरेभिः स लक्षितः
प्रयांति पितरस्तत्र पूजिता ब्रह्मणः पदम् ५०
गयासुरस्य तु शिरो गदया यद्द्विधा कृतम्
यतः प्रक्षालिता तीर्थे गदालोलस्तदा स्मृतः ५१
क्रौञ्चरूपेण हि मुनिर्मुण्डपृष्ठे तपोऽकरोत्
तस्य पादाङ्कको यस्मात्क्रौञ्चपादः स्मृतस्ततः ५२
विष्णवादीनां पदान्यत्र लिङ्गरूपस्थितानि च
देवादितर्पणं कृत्वा श्राद्धं रुद्रपदादितः ५३
चतुर्थदिवसे कृत्यमेतत्कृत्वा तु मोहिनि
पूतः कर्माधिकारी स्याच्छ्राद्धकृद्ब्रह्मलोकभाक् ५४
शिलास्थितेषु तीर्थेषु स्नात्वा कृत्वाथ तर्पणम्
श्राद्धं सपिण्डकं येषां ब्रह्मलोकं प्रयांति ते ५५
स्थासन्ति च रमिषन्ति यावदाभूतसम्प्लवम्

देहं त्यक्त्वा शिलापृष्ठे स्वेदजाराडजरायुजाः ५६
गच्छंति विष्णुसायुज्यं कुलैः सप्तशतैः सह ५७
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे गयामाहात्म्ये
विष्णवादिपदे पिराडदानमाहत्म्यकथनं नाम षट्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४६

अथसप्तचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
पञ्चमेऽह्नि गदालोले कृत्वा स्नानादि पूर्ववत्
श्राद्धं सपिराडकं कुर्यात्ततोऽन्नयवटे नरः १
तत्र श्राद्धादिकं कृत्वा पितॄन्ब्रह्मपुरं नयेत्
ब्रह्मप्रकल्पितान् विप्रान्भोजयेत्पूजयेदथ २
कृतश्राद्धोऽन्नयवटे अनेनैव प्रयत्नतः
दृष्ट्वा नत्वाथ सम्पूज्य वटेशं च समाहितः ३
पितॄन्नयेतद् ब्रह्मपुरमन्नयं तु सनातनम्
गदालोले महातीर्थे गदाप्रन्नालने वरे ४
स्नानं करोमि शुद्ध्यर्थमन्नय्याय स्वराप्तये
एकान्तरे वटस्याग्रे यः शेते योगनिद्रया ५
बालरूपधरस्तस्मै नमस्ते योगशायिने
संसारवृन्नशस्त्रायाशेषपापन्नयाय च ६
अन्नय्यब्रह्मदात्रे च नमोऽन्नय्यवटाय वै
कलौ माहेश्वरा लोका येन तस्माद् गदाधरः ७
लिङ्गरूपोऽभवत्तं च वन्दे त्वां प्रपितामहम्
नयेत्पितॄन् रुद्रपदं नत्वा तं प्रपितामहम् ८
हेतिं हत्वासुरं तस्य शिरश्चैव द्विधा कृतम्
गदया सा गदा यत्र न्नालिता प्रभुणाऽभवत् ९
गदालोलमिति ख्यातं तत्तीर्थप्रवरं ह्यभूत्
हेती रन्नो ब्रह्मपुत्रस्तपस्तेपेऽद्भुतं महत् १०
ब्रह्मादींस्तपसा तुष्टान्वरं वव्रे वरप्रदान्
दैत्यादिभिश्च शस्त्राद्यैर्विविधैर्मनुजैरपि ११
कृष्णेशानादिचक्राद्यैरवध्यः स्यां महाबलः

तथेत्युक्त्वान्तर्हितास्ते हेतिर्देवानथाजयत् १२
इन्द्रत्वमकरोद्धेतिस्तदा ब्रह्महरादयः
देवा हरिं प्रपन्नास्तमूचुर्हेतिं जहीति च १३
ऊचे हरिरवध्योऽय हेतिर्देवाः सुरासुरैः
ब्रह्मास्त्रं मे प्रयच्छद्ध्वं हेतिं हन्यां हि येन तम् १४
इत्युक्तास्ते ततो देवा विष्णवे तां गदां ददुः
उपेन्द्र त्वं जहीत्येव हेतिं प्रोचुरजादयः १५
दधार तां गदामादौ देवैरुक्तो गदाधरः
गदया हेतिमाहत्य देवेभ्यस्त्रिदिवं ददौ १६
उपोषितोऽथ गायत्रीतीर्थे महानदीस्थिते
गायत्र्याः पुरतः स्नातस्ततः सन्ध्यां समाचरेत् १७
श्राद्धं सपिण्डकं कृत्वा नयेद्ब्राह्मणतां कुलम्
तीर्थे समुद्यते स्नात्वा सावित्र्याः पुरतो नरः १८
सन्ध्यामुपास्य मध्याह्ने नयेत्पितॄन्विधिज्ञयम्
प्राचीसरस्वतीस्नातः सरस्वत्यास्ततोऽग्रतः १९
सन्ध्यामुपास्य सायाह्ने नयेत्सर्वज्ञतां कुलम्
बहुजन्मकृतात्सन्ध्यालोपपापाद्विशुद्ध्यति २०
विशालायां लिलेहाने तीर्थे च भरताश्रमे
पदाङ्किते मुण्डपृष्ठे गदाधरसमीपतः २१
तीर्थ आकाशगङ्गायां गिरिकर्णमुखेषु च
श्राद्धदः पिण्डदो ब्रह्मलोकं पितृशतं नयेत् २२
स्नातो गोदावैतरण्यां त्रिःसप्तकुलमुद्धरेत्
देवनद्यां गोप्रचारे तथा मानसके पदे २३
पुष्करिण्यां गदालोले तीर्थे चामरके तथा
कोटितीर्थे रुक्मकुण्डे पिण्डदः स्वर्नयेत्पितॄन् २४
मार्कण्डेयेशकोटीशौ नत्वा स्यात्पितृतारकः
तथा पाण्डुशिलायास्तु पुण्यदायाः सुलोचने २५
दृष्टिमात्रेण सम्पूतान्नरकस्थान्दिवं नयेत्
इत्युक्त्वा प्रययौ पाण्डुः शाश्वतं पदमव्ययम् २६
घृतकुल्या मधुकुल्या देविका च महानदी

शिलायां सङ्गता तत्र मधुस्रवा प्रकीर्तिता २७
अयुतं ह्यश्वमेधानां स्नानेन लभते नरः
तर्पयित्या पितृगणं श्राद्धं कृत्वा सपिण्डकम् २८
सहस्रकुलमुद्धृत्य नयेद्विष्णुपुरं नरः
उद्भिज्जाः स्वेदजा वापि ह्यण्डजा ये जरायुजाः २९
मधुस्रवां समासाद्य मृता विष्णुपदं ययुः
दशाश्वमेधिके हंसतीर्थे श्राद्धाद्दिवं व्रजेत् ३०
दशाश्वमेधहंसौ च नत्वा शिवपुरं व्रजेत्
मतङ्गस्य पदे श्राद्धकर्ता ब्रह्मपुरे वसेत् ३१
निर्मथ्याग्नीन्शमीगर्भे विधिर्विष्णवादिभिः सह
मन्थोकुण्डं हि तत्तीर्थं पितृणां मुक्तिकारकम् ३२
तर्पणात्पिंडदानाच्च स्नानकृन्मुक्तिमाप्नुयात्
पितृन्स्वर्गं नयेन्नत्वा रामेशकरकेश्वरौ ३३
गयाकूपे पिण्डदानादश्वमेधफलं लभेत्
भस्मकूटे भस्मनाऽथ स्नानात्तारयते पितॄन् ३४
धौतपापोऽथ निःच्चीरासङ्गमे स्नानकृन्नरः
श्राद्धी रामपुष्करिण्यां ब्रह्मलोकं नयेत्पितॄन् ३५
सुषुम्नायां महानद्यां त्रिःसप्तकुलमुद्धरेत्
स्नातो नत्वा वसिष्ठेशं तस्य तीर्थेऽश्वमेधभाक् ३६
पिण्डदो धेनुकारण्ये कामधेनुपदेषु च
स्नातो नत्वा तु तं देवं ब्रह्मलोकं नयेत्पितॄन् ३७
कर्दमाले गयानाभौ मुण्डपृष्ठसमीपतः
स्नात्वा श्राद्धी नयेत्स्वर्गं पितॄन्नत्वा च चण्डिकाम् ३८
फल्गुचण्डीशनामानं सङ्गमाधीशमर्च्य च
गयागजो गयादित्यो गायत्री च गदाधरः ३९
गया गयाशिरश्चैव षड्गया मुक्तिदायिकाः
गयायां तु वृषोत्सर्गात्त्रिःसप्तकुलमुद्धरेत् ४०
यत्र तत्र स्थितो विप्रगदितो विजितेन्द्रियः
आद्यं गदाधरं ध्यायन् श्राद्धपिंडानि कारयेत् ४१
कुलानां शतमुद्धृत्य ब्रह्मलोकं नयेद्ध्रुवम्

ततो दध्योदनेनैव दत्वा नैवेद्यमुत्तमम् ४२
जनार्दनाय देवाय समभ्यर्च्य यथाविधि
दद्यान्निक्षिप्य पिण्डांस्तु तच्छेषेणैव जीवति ४३
दैत्यस्य मुण्डपृष्ठे तु यस्मात्सा संस्थिता शिला
तस्माद्वै मुण्डपृष्ठाद्रिः पितृणां ब्रह्मलोकदः ४४
रामे वनं गते शैलमारुह्य भरतः स्थितः
पित्रे पिण्डादिकं दत्वा रामेशं स्थाप्य तत्र च ४५
स्नात्वा नत्वा च रामेशं रामं सीतां समाहितः
श्राद्धं पिण्डप्रदानं च कृत्वाविष्णुपुरं व्रजेत् ४६
पितृभिः सह धर्मात्मा कुलानां च शतैः सह
शिलादक्षिणहस्ते च स्थापितः कुण्डपृष्ठतः ४७
तत्र श्राद्धादिना सर्वान्पितॄन्ब्रह्मपुरं नयेत्
कुण्डेनाथ तपस्तप्तं सीताद्रेर्दक्षिणे नगे ४८
मतङ्गस्य पदे पुण्ये पिण्डदः स्वर्नयेत्पितॄन्
वामहस्ते शिलायाश्च ह्यन्तको विधृतो गिरिः ४९
उदयाद्रिरिहानीतो ह्यगस्त्येन महात्मना
स्थापितः पिण्डदस्तत्र पितॄन्ब्रह्मपुरं नयेत् ५०
कुण्डमुद्यन्तकं तत्र स्वात्मनस्तपसे कृतम्
ब्रह्मा तत्र च सावित्री कुमाराभ्यां स्थितस्त्विह ५१
हाहाहुहूप्रभृतयो गीतं वाद्यं प्रचक्रमुः
स्नातोऽगस्त्ये च मध्याह्ने सावित्रीं समुपास्य च ५२
कोटिजन्म भवेद्विप्रो धनाढ्यो वेददपारगः
अगस्त्यस्य पदे स्नातः पिण्डदः स्वर्नयेत्पितॄन् ५३
ब्रह्मयोनिं प्रविश्याथ निर्गच्छेद्यस्तु मानवः
परं ब्रह्म स यातीह विमुक्तो योनिसङ्कटात् ५४
नत्वा गयाकुमारं च ब्राह्मण्यं लभते नरः
सोमकुण्डाभिषेकाद्यैः सोमलोकं नयेत्पितॄन् ५५
बलि काकशिलायां तु काकेभ्यः क्षणमोक्षदः
स्वर्गद्वारेश्वरं नत्वा स्वर्गाद्ब्रह्मपुरं नयेत् ५६
पिण्डदो व्योमगङ्गायां निर्मलः स्वर्नयेत्पितॄन्

शिलाया दक्षिणे हस्ते भस्मकूटमधारयत् ५७
धर्म्मोऽतस्तत्र च हरस्तन्नाम समकारयत्
यत्रासौ भस्मकूटाद्रिर्भस्मनामा तु मोहिनि ५८
वटो वरेश्वरस्तत्र स्थितश्च प्रपितामहः
तदग्रे रुक्मिणीकुण्डं पश्चिमे कपिला नदी ५९
कपिलेशो नदीतीरे उमासोमसमागमः
कपिलायां नरः स्नात्वा कपिलेशं नमेद्यजेत् ६०
श्राद्धदः स्वर्गभागी स्यान्महेशीकुण्ड एव च
गौरी च मङ्गला तत्र सर्वसौभाग्यदार्चितता ६१
जनार्दनो भस्मकूटे तस्य हस्ते तु पिण्डदः
मन्त्रेण चात्मनोऽन्येषां सव्येनापि तिलैर्विना ६२
पिण्डं च दधिसंमिश्रं सर्वे ते विष्णुलोकगाः
एष पिण्डो मया दत्तस्तव हस्ते जनार्दन ६३
गयाश्राद्धे त्वया देयो मह्यं पिण्डो मृते मयि
तुभ्यं पिण्डो मया दत्तो यमुद्दिश्य जनार्दन ६४
देहि देव गयाशीर्षे तस्मै तस्मै मृते ततः
जनार्दन नमस्तुभ्यं नमस्ते पितृरूपिणे ६५
पितृपात्र नमस्तुभ्यं नमस्ते मुक्तिहेतवे
गयायां पितृरूपेण स्वयमेव जनार्दनः ६६
तं दृष्ट्वा पुंडरीकाक्षं मुच्यते च ऋणत्रयात्
नमस्ते पुंडरीकाक्ष ऋणत्रयविमोचन ६७
लक्ष्मीकान्त नमस्तेऽस्तु नमस्ते पितृमोक्षद
पुण्डरीकाक्षमभ्यर्च्य स्वर्गगः स्याज्जनार्दनम् ६८
वामजानुं तु संपात्य नत्वा भूमिं जनार्दनम्
श्राद्धं सपिण्डकं कृत्वा भ्रातृभिर्विष्णुलोकभाक् ६९
शिलाया वामपादे तु प्रेतकूटो गिरिर्धृतः
धर्मराजेन पापाढ्यो गिरिः प्रेतशिलामयः ७०
पादेन दूरे निक्षिप्तः शिलायाः पादभारतः
प्रेता धानुष्करूपेण करग्रहणकारकाः ७१
पृथक् स्थिताश्च बहवो विघ्नकारिण एव ते

श्राद्धादिकारिणां नृणां तीर्थे पितृविमुक्तये ७२
गतः शिलाद्रिसम्पर्कात्प्रेतकूटः पवित्रताम्
प्रेतकुण्डं तु तत्रास्ते देवास्तत्र पदैः स्थिताः ७३
श्राद्धपिण्डादिकृत्स्नातः प्रेतत्वान्मोचयेत्पितॄन्
कीकटेषु गया पुण्या पुण्यं राजगृहं वनम् ७४
च्यवनस्याश्रमः पुण्यो नदी पुण्या पुनः पुना
वैकुण्ठो लोहदण्डश्च गिरिकूटश्च शोणगः ७५
श्राद्धपिण्डादिकृत्तत्र पितॄन्ब्रह्मपुरं नयेत्
शिलादक्षिणपादे तु गृध्रकूटो गिरिर्धृतः ७६
धर्मराजेन स्वस्थैर्यकरणायाशु पावनः
गृध्ररूपेण संसिद्धास्तपः कृत्वा महर्षयः ७७
अतो गिरिर्गृध्रकूटस्तत्र गृध्रेश्वरः शिवः
दृष्ट्वा गृध्रेश्वरं स्नात्वा याति शम्भोः पुरं नरः ७८
तत्र गृध्रपुरं गत्वा प्राप्तकालो दिवं व्रजेत्
ऋणमोक्षं पापमोक्षं शिवं दृष्ट्वा शिवं व्रजेत् ७९
आदिपादेन गिरिणा समाक्रान्तं शिलोदकम्
तत्रास्ते गजरूपेण विघ्नेशो विघ्ननाशनः ८०
तं दृष्ट्वा मुच्यते विघ्नैः पितॄञ्छिवपुरं नयेत्
गायत्रीं च गयादित्यं स्नातो दृष्ट्वा दिवं व्रजेत् ८१
ब्राह्मणं चादिपादस्थं दृष्ट्वा स्यात्पितृतारकः
नाभौ च पिण्डदो यस्तु पितॄन्ब्रह्मपुरं नयेत् ८२
शोभार्थे मुण्डपृष्ठस्य अरविन्दवरं त्वभूत्
मुण्डपृष्ठारविन्दे च दृष्ट्वा पापैर्विमुच्यते ८३
शृङ्गिभिर्दंष्ट्रिभिर्व्यालैर्विषवह्निस्त्रिया जलैः
सुदूरात्परिहर्तव्यः कुर्वन् क्रीडां मृतस्तु यः ८४
नागानां विप्रियं कुर्वन्हतश्चाप्यथ विद्युतः
निगृहीतः स्वयं राज्ञा चौर्यदोषेण च क्वचित् ८५
परदारान् रमन्तश्च द्वेषात्तत्पतिभिर्हताः
असमानैश्च सङ्कीर्णैश्चाण्डालाद्यैश्च विग्रहम् ८६
कृत्वा तैर्निहतास्तांश्च चांडालादीन्समाश्रिताः

गवाग्निविषदाश्चैव पाखराडाः क्रूरबुद्धयः ८७
क्रोधात्प्रायो विषं वह्निं शस्त्रमुद्बन्धनं जलम्
गिरिवृक्षात्प्रपातं च ये कुर्वंति नराधमाः ८८
कुशिल्पजीविनो ये च पञ्चसूनाधिकारिणः
मखे सभासु ये केचिद्दीनप्राया नपुंसकाः ८९
ब्रह्मदराडहता ये तु ये चापि ब्राह्मणैर्हताः
महापातकिनो ये च पतितास्ते प्रकीर्तिताः ९०
स्नानेन शुद्धिमायांति गयाकूपस्य भस्मना
इति ते कथितं देवि गयामाहात्म्यमुत्तमम् ९१
सर्वपापप्रशमनं पितॄणां मुक्तिदायकम्
यः शृणोति नरो भक्त्या श्राद्धे पर्वणि वान्वहम् ९२
श्रावयेद्वा वरारोहे सोऽपि स्याद्ब्रह्मलोकभाक्
इदं स्वस्त्ययनं पुरायं धन्यं स्वर्गतिदं नृणाम् ९३
यशस्यमपि चायुष्यं पुत्रपौत्रविवर्द्धनम् ९४

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीवसुसंवादे गयामाहात्म्यं नाम सप्तचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४७

अथाष्टचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

मान्धातोवाच-
भगवन्सम्यगाख्यातं सर्वज्ञेन कृपालुना
मोहिनीचरितं पुरायं महापातकनाशनम् १
पतिं पुत्रं सपत्नीं च या प्रसह्य भवार्णवात्
मोचयामास धर्मस्य रक्षणे पितुराज्ञया २
सा ब्रह्मपुत्री सर्वज्ञा सर्वलोकहिते रता
पुरोधसं च संप्राप्ता शरणं प्रभुमात्मनः ३
श्रुत्वा गयाया माहात्म्यं पितॄणां गतिदं परम्
भूयः पप्रच्छ किं विप्रं वसुं वेदविदांवरम् ४
वसिष्ठ उवाच-
शृणु भूप प्रवक्ष्यामि यदपृच्छत्पुनर्वसुम्
मोहिनी मोहमापन्ना तीर्थसेवनकामुका ५

मोहिन्युवाच-
साधु साधु द्विजश्रेष्ठ लोकोद्धरणतत्पर
त्वया ह्यनुगृहीताहमधुना करुणात्मना ६
श्रुतं पुण्यं मया ब्रह्मन् गयामहात्म्यमुत्तमम्
गोप्यं पितॄणां गतिदं धर्माख्यानं सुखावहम् ७
अधुना वद विप्रेन्द काशीमाहात्म्यमुत्तमम्
मया पूर्वं श्रुतं ब्रह्मन् किञ्चित्सन्ध्यावलीमुखात् ८
तेन मे स्मृतिमापन्नं विस्तराद्वद साम्प्रतम्
वसिष्ठ उवाच-
तच्छ्रुत्वा मोहिनी वाक्यं वसुस्तस्याः पुरोहितः ९
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञः प्राह तां श्रूयतामिति
वसुरुवाच-
शुभा काशीपुरी धन्या धन्यो देवो महेश्वरः १०
यः सेवतेऽनिशं काशीं मुक्तिदां वैष्णवीं पुरीम्
याचयित्वा हरेः क्षेत्रं स्थितो देवः सनातनः ११
पूजयंस्तं हृषीकेशं पूज्यमानः सुरादिभिः १२
वाराणसी तु भुवनत्रयसारभूता
रम्या नृणां सुगतिदा किल सेव्यमाना
अत्रागता विविधदुष्कृतकारिणोऽपि
पापक्षये विरजसः सुमनःप्रकाशाः १३
इदं गुह्यतमं क्षेत्रं सर्वप्राणिसुखावहम्
मोक्षदं सर्वजन्तूनां वैष्णवं शैवमेव च १४
ब्रह्मघ्नगोघ्नगुरुतल्पगमित्रध्रुक् च
न्यासापहारकुशिदादिनिषिद्धवृत्तिः
संसारभूतदृढपाशविमुक्तदेहो
वाराणसीं शिवपुरीं समुपैति मर्त्यः १५
क्षेत्रं तथेदं सुरसिद्धजुष्टं
सम्प्राप्य मर्त्यः सुकृतप्रभावात्
ख्यातो भवेत्सर्वसुरासुराणां
मृतश्च यायात्परमं पदं सः १६

क्षेत्रेऽस्मिन्निवसंति ये सुकृतिनो भक्ता हरौ वा हरे
पश्यन्तोऽन्वहमादरेण शुचयः सन्तः समाः शम्भुना
ते मर्त्या भयदुःखपापरहिताः संशुद्धकर्मक्रियाः
भित्वा सम्भवबन्धजालगहनं विन्दंति मोक्षं परम् १७
द्वियोजनमथार्द्धं च पूर्वपश्चिमतः स्थितम्
अर्द्धयोजनविस्तीर्णं दक्षिणोत्तरतः स्मृतम् १८
वरणासिर्नदी यावदसिः शुष्कनदी शुभे
एष क्षेत्रस्य विस्तारः प्रोक्तो देवेन शंभुना १९
अयनं तूत्तरं ज्ञेयं तिमिचण्डेश्वरं ततः
दक्षिणं शङ्कुकर्णं तु ॐकारे तदनन्तरम् २०
पिङ्गला नाम यत्तीर्थं आग्नेयी सा प्रकीर्तिता
शुष्का सरिच्च सा ज्ञेया लोलार्को यत्र तिष्ठति २१
इडानाम्नी तु या नाडी सा सौम्या सम्प्रकीर्तिता
वरणा नाम सा ज्ञेया केशवो यत्र संस्थितः २२
आभ्यां मध्ये तु या नाडी सुषुम्णा सा प्रकीर्तिता
मत्स्योदरी च सा ज्ञेया विस्वरं तत्प्रकीर्तितम् २३
विमुक्तं न कदा यस्मान्मोक्ष्यते न कदाचन
महाक्षेत्रमिदं तस्मादविमुक्तमिदं स्मृतम् २४
प्रयागादपि तीर्थादेरधिकं दुस्तराच्छुभे
अनायासेन वै यत्र मोक्षप्राप्तिः प्रजायते २५
नानावर्णा विकर्णाश्च चाण्डाला ये जुगुप्सिताः
किल्बिषैः पूर्णदेहाश्च प्रकृष्टैः पातकैस्तथा २६
भेषजं परमं तेषामविमुक्तं विदुर्बुधाः
दुष्टान्धान् दीनकृपणान्पापान्दुष्कृतकारिणः २७
हरोऽनुकम्पया सर्वान्नयत्याशु परां गतिम्
क्षेत्रमध्याद्यदा गङ्गा सङ्गता सरितां पतिम् २८
ततः प्रभृति सा पुण्या पुरी जाता शुभानने
पुण्या चोदङ्मुखी गङ्गा प्राची चैव सरस्वती २९
तत्र मुक्तं कपालं तु शिवेन सुमहात्मना
तस्मिंस्तीर्थे तु ये गत्वा पिण्डदानेन वै पितॄन् ३०

श्राद्धेषु प्रीणयिष्यन्ति तेषां लोकास्तु भास्वराः
ब्रह्महा योऽभिगच्छेत्तु अविमुक्तं कदाचन ३१
तस्य क्षेत्रस्य माहात्म्याद्ब्रह्महत्या निवर्तते
अविमुक्तं गता ये वै महापुण्यकृतो नराः ३२
अक्षय्या ह्यजराश्चैव विदेहाश्च भवंति ते
अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि स्त्रिया वा पुरुषेण वा ३३
यत्किञ्चिदशुभं कर्म कृतं चैव कुबुद्धिना
अविमुक्तं प्रविष्टस्य तत्सर्वं भस्मसाद्भवेत् ३४
सदा यजति यज्ञेन सदा दानं प्रयच्छति
सदा तपस्वी भवति ह्यविमुक्ते स्थितो नरः ३५
न सा गतिः कुरुक्षेत्रे गङ्गाद्वारे न पुष्करे
या गतिर्विहिता पुंसामविमुक्तनिवासिनाम् ३६
सर्वात्मना तपः सत्यं प्राणिनां नात्र संशयः
अविमुक्ते वसेद्यस्तु स तु साक्षान्महेश्वरः ३७
अविमुक्तं न सेवंते ये मूढास्तामसा नराः
विण्मूत्ररजसां मध्ये ते वसंति पुनः पुनः ३८
अविमुक्ते स्थिता नित्यं पांशुभिर्वायुनेरितैः
स्पृष्टा दुष्कृतकर्माणो यांति वै परमां गतिम् ३९
यस्तत्र निवसेन्मर्त्यः संयतात्मा समाहितः
त्रैलोक्यमपि भुञ्जानो वायुभक्षसमः स्मृतः ४०
तत्र मासं वसेद्यस्तु लब्धाहारो जितेन्द्रियः
सम्यक्तेन व्रतं चीर्णं महापाशुपतं भवेत् ४१
जन्ममृत्युभयं जित्वा स याति परमां गतिम्
निःश्रेयसगतिं पुण्यां तथा योगगतिं लभेत् ४२
नहि योगगतिर्लभ्या जन्मान्तरशतैरपि
प्राप्यते क्षेत्रमाहात्म्यात्प्रभावाच्छङ्करस्य च ४३
एकाहारस्तु यस्तिष्ठेन्मासं तत्र शुभानने
यावज्जीवकृतं पापं मासेनैकेन नश्यति ४४
आदेहपाताद्यो मर्त्योऽविमुक्तं नैव मुञ्चति
ब्रह्मचर्येण संयुक्तः स साक्षाच्छंकरो भवेत् ४५

विघ्नैराहन्यमानोऽपि योऽविमुक्तं न च त्यजेत्
स मुञ्चति जरामृत्युं जन्म चैतच्च नश्वरम् ४६
आदेहपतनाद्ये तु सेवंते ह्यविमुक्तकम्
ते मृता हंसयानेन दिव्यान् लोकान्प्रयांति हि ४७
विषयासक्तचित्तोऽपि त्यक्तभक्तिमतिर्नरः
इह क्षेत्रे मृतः सोऽपि संसारं न पुनर्विशेत् ४८
स्वर्गापवर्गयोर्हेतुरेतत्तीर्थवरं भुवि
यस्तत्र पञ्चतां याति तस्य मुक्तिर्न संशयः ४९
जन्मान्तरसहस्रेण योगी यत्पदमाप्नुयात्
तदिहैव परं मोक्षं मरणादधिगच्छति ५०
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा वै वर्णसङ्कराः
क्रिमयश्चैव ये म्लेच्छाः सङ्कीर्णाः पापयोनयः ५१
कीटाः पिपीलिकाश्चैव ये चान्ये मृगपक्षिणः
कालेन निधनं प्राप्तास्तेऽपि देवेश्वराः स्मृताः ५२
चन्द्रार्द्धमौलयः सर्वे ललाटाक्षा बृषध्वजाः
प्राणांस्त्यजन्ति ये तत्र प्राणिनस्तत्त्वतः शुभे ५३
रुद्रत्वं ते तु सम्प्राप्य मोदंते शिवसन्निधौ
अकामो वा सकामो वा तिर्यग्योनिगतोऽपि वा ५४
अविमुक्ते त्यजन्प्राणान्मुक्तिभाक्स्यान्न संशयः
शिवभक्तिपरा नित्यं नान्यभक्ताश्च ये नराः ५५
तच्चित्तास्तद्गतप्राणा जीवन्मुक्ता न संशयः
अग्निप्रवेशं ये कुर्युरविमुक्ते विचारतः ५६
कालाग्निरुद्रसायुज्यं ते प्रयान्ति च मोहिनि
कुर्वन्त्यनशनं ये तु शिवभक्ताः सुनिश्चिताः ५७
न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि
अविमुक्ते मृत्युकाले भूतानामीश्वरः स्वयम् ५८
कर्मभिः प्रेर्यमाणानां कर्णजाप्यं प्रयच्छति
स्वयं रामेण चाप्युक्तं शिवाय शिवकारिणे ५९
अतिप्रसन्नचित्तेन अविमुक्तनिवासिने
मुमूर्षोर्दक्षिणे कर्णे यस्य कस्यापि वा स्वयम् ६०

उपदेक्ष्यसि मन्मन्त्रं स मुक्तो भविता शिव
अन्तकाले मनुष्याणां छिद्यमानेषु कर्मसु ६१
वायुना प्रेर्यमाणानां स्मृतिर्नैवोपजायते
येऽविमुक्ते स्थिता रुद्रा भक्तप्रीतिप्रदायकाः ६२
कर्णजाप्यं प्रयच्छन्ति डिमिचण्डेश्वरादयः
नाविमुक्ते मृतः कश्चिन्नरकं याति किल्बिषी ६३
ईश्वरानुगृहीता हि सर्वे यांति परां गतिम्
उद्देशमात्रात्कथिता अविमुक्तगुणास्तव ६४
समुद्रस्यैव रत्नानामविमुक्तस्य विस्तरः
ज्ञानविज्ञाननिष्ठानां परमानन्दमिच्छताम् ६५
या मतिर्विहिता नूनं स्वर्न्नीते तु मृतस्य सा
प्राणानिह नरस्त्यक्त्वा न पुनर्जायते क्वचित् ६६
अनन्ता सा गतिस्तस्य योगिनामेव या स्मृता
योगपीठं श्मशानाख्यं यत्तीर्थं मणिकर्णिका ६७
तेषु मुक्तिः समुद्दिष्टा पतितानां स्वकर्मणा
तत्रापि सर्वतीर्थानामुत्तमा मणिकर्णिका ६८
यत्र नित्यं वरारोहे सान्निध्यं धूर्जटेः स्मृतम्
दशानामश्वमेधानां यज्ञानां यत्फलं स्मृतम् ६९
तदवाप्नोति धर्मात्मा तत्र स्नात्वा वरानने
स्वस्वमप्यत्र यो दद्याद् ब्राह्मणे वेदपारगे ७०
शुभां गतिमवाप्नोति हुताश इव दीप्यते
उपवासं तु यः कृत्वा विप्रान्सन्तर्पयेन्नरः ७१
स सौत्रामणियज्ञस्य फलमाप्नोति निश्चितम्
तत्र दीपप्रदानेन ज्ञानवत्स्फुरतीन्द्रियम् ७२
प्राप्नोति धूपदानेन स्थानं रुद्रनिषेवितम्
वृषभं तरुणं सौम्यं चतुर्वत्सतरीयुतम् ७३
योऽङ्कयित्वा मोचयति स याति परमां गतिम्
पितृभिः सहितो मोक्षं गच्छत्येव न संशयः ७४
किमत्र बहुनोक्तेन धर्मादींस्तु प्रकुर्वतः
यच्छिवं तु समुद्दिश्य तदनन्तफलं भवेत् ७५

दशाश्वमेधिकं पुरायं पुष्पदाने प्रकीर्तितम्
अग्निहोत्रफलं धूपे गन्धे भूदानजं फलम् ७६
मार्जने गोप्रदानस्य फलमत्र प्रकीर्तितम्
अनुलेपे दशगुणं माल्ये दशगुणं स्मृतम् ७७
गीते सहस्रगुणितं वाद्ये लक्षगुणं स्मृतम्
अविमुक्ते महादेवमर्चन्ति स्तुवंति वै ७८
सर्वपापविमुक्तास्ते स्वस्तिष्ठंत्यजरामराः
अविमुक्तं समासाद्य लिङ्गमर्चयते नरः ७९
कल्पकोटिशतैश्चापि तस्य नास्ति पुनर्भवः
अजरो ह्यमरश्चैव क्रीडेत्स भवसन्निधौ ८०
ये तु ध्यानं समासाद्य मुक्तात्मानः समाहिताः
सन्नियम्येन्द्रियग्रामं जपंति शतरुद्रियम् ८१
अविमुक्ते स्थिता नित्यं कृतार्थास्ते द्विजोत्तमाः
एकाहमुपवासं यः करिष्यति यशस्विनि ८२
फलं वर्षशतस्येह लभते नात्र संशयः
अतः परं तु सायुज्यं गङ्गावरुणसङ्गमम् ८३
श्रवणद्वादशीयोगो बुधवारे यदा भवेत्
तदा तस्मिन्नरः स्नात्वा सन्निहत्याफलं लभेत् ८४
श्राद्धं करोति यस्तत्र तस्मिन्काले शुभानने
तारयित्वा पितॄन्सर्वान्विष्णुलोकं स गच्छति ८५
वरणास्योस्तु जाह्नव्याः सङ्गमे लोकविश्रुते
दत्वाश्वं च विधानेन स भूयोऽपि न जायते ८६
यस्तत्र सङ्गमेशानमर्चयेद्भक्तिमान्नरः
स साक्षाद्देवदेवेशो निग्रहानुग्रहे क्षमः ८७
देवेश्वरस्य पूर्वेण स्वयं तिष्ठति केशवः
केशवस्य च पूर्वेण विश्रुतः सङ्गमेश्वरः ८८

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे काशीमाहात्म्यं नामाष्टचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४८

अथैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
वायव्ये तु दिशो भागे तस्य पीठस्य सुन्दरि
लिङ्गं प्रस्थापितं तत्र सगरेण चतुर्मुखम् १
सागराद्वायुकोणे तु भद्रदेहं सरः स्मृतम्
गवां क्षीरेण सञ्जातं सर्वपातकनाशनम् २
कपिलानां सहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलम्
तत्फलं लभते मर्त्यः स्नानमात्रेण मोहिनि ३
पूर्वाभाद्रपदायुक्ता पौर्णमासी यदा भवेत्
तदा पुण्यतमः कालो ह्यश्वमेधफलप्रदः ४
यत्र सा दृश्यते देवी विख्याता भीष्मचण्डिका
श्मशाने तां समभ्यर्च्य न नरो दुर्गतिं व्रजेत् ५
अन्तकेश्वरपूर्वेण दक्षे सर्वेश्वरस्य च
मातलीश्वरसौम्ये तु कृत्तिवासेश्वरः स्मृतः ६
कृत्तिवासेश्वरं दृष्ट्वा तं सम्पूज्य परां गतिम्
एकेन जन्मना देवि कृत्तिवासे तु लभ्यते
पूर्वजन्मकृतं पापं तपसापि न शुद्ध्यति ७
तत्क्षणान्नश्यते पापं तस्य लिङ्गस्य दर्शनात्
कृते तु त्र्यम्बकं पूर्वं त्रेतायां कृत्तिवाससम् ८
महेश्वरं तु देवस्य द्वापरे नाम गीयते
हस्तिपालेश्वरं नाम कलौ सिद्धैस्तु गीयते ९
कृत्तिवासेश्वरो देवो द्रष्टव्यश्च पुनः पुनः
यदीहेत्तारकं ज्ञानं शाश्वतं चामृतप्रदम् १०
दर्शनाद्देवदेवस्य ब्रह्महापि प्रमुच्यते
स्पर्शने पूजने चैव सर्वयज्ञफलं लभेत् ११
श्रद्धया परया देवं येऽर्चन्ति सनातनम्
फाल्गुनस्य चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे समाहिताः १२
पुष्पैः फलैस्तथा पत्रैर्भक्ष्यैरुच्चावचैस्तथा
क्षीरेण मधुना चैव तोयेन सह सर्पिषा १३
तर्पन्ति परं लिङ्गमर्चन्ति शुभं शिवम्

डण्डुकारनमस्कारैर्नृत्यगीतैस्तथैव च १४
मुखवाद्यैरनेकैश्च स्तोत्रैर्मंत्रैस्तथैव च
उपोष्य रजनीमेकां भक्त्या परमया हरम् १५
ते यांति परमं स्थानं पूजयित्वा च मोहिनि
भूतायां चैत्रमासस्य योऽचयेत्परमेश्वरम् १६
स च वित्तेश्वरं प्राप्य क्रीडते यक्षराडिव
वैशाखस्य चतुर्द्दश्यां योऽचयेत्प्रयतः शिवम् १७
वैशाखलोकमासाद्य तस्यैवानुचरो भवेत्
ज्येष्ठमासे चतुर्दश्यां योऽचयेच्छ्रद्धया हरम् १८
स्वर्गलोकमवाप्नोति यावदाभूतसम्प्लवम्
चतुर्द्दश्यां शुचौ भद्रे योऽचयेत्प्रयतः शिवम् १९
सूर्यलोकं समासाद्य क्रीडते यावदीप्सितम्
श्रावणस्य चतुर्द्दश्यां कामलिङ्गं समुत्थितम् २०
ददाति वारुणं लोकं क्रीडते चाप्सरोन्वितः
मासि भाद्रपदे युक्तमर्चयित्वा तु शङ्करम् २१
पुष्पैः फलैश्च विविधैरिन्द्रस्यैति सलोकताम्
पितृपक्षे चतुर्द्दश्यां पूजयित्वा यथेश्वरम् २२
प्राप्नोति पितृलोकं तु क्रीडते पूजितश्च तैः
प्रबोधमासे देवेशमर्चयित्वा महेश्वरम् २३
चन्द्रलोके समासाद्य क्रीडते यावदीप्सितम्
बहुले मार्गशीर्षस्य पूजयित्वा पिनाकिनम् २४
पिष्णुलोकमवाप्नोति क्रीडते कालमक्षयम्
अर्चयित्वा तथा पौषे स्थाणुं हृष्टेन चेतसा २५
प्राप्नोति नैर्ऋतं स्थानं तेनैव सह मोदते
माघे समर्चयित्वा वै पुष्पमूलफलैः शुभैः २६
प्राप्नोति शिवलोकं तु त्यक्त्वा संसारसागरम्
कृत्तिवासेश्वरं देवमर्चयेत्तु प्रयत्नतः २७
अविमुक्ते वसेच्चैव यदीच्छेच्छाङ्करं पदम्
घण्टाकर्णो ह्रदस्तत्र व्यासेशस्य तु पश्चिमे २८
स्नानं कृत्वा ह्रदे तस्मिन्व्यासेशस्य च दर्शनात्

यत्र तत्र मृतो देवि वाराणस्यां मृतो भवेत् २९
दण्डखाते नरः स्नात्वा तर्पयित्वा स्वकान्पितॄन्
नरकस्थास्तु ये देवि पितृलोकं व्रजंति ते ३०
पिशाचत्वं गता देवि ये नराः पापकर्मिणः
तेषां पिण्डप्रदानेन देहस्योद्धरणं स्मृतम् ३१
दर्शनात्तस्य खातस्य कृतकृत्योऽभिजायते
तत्रैव ललिता देवी वर्तते लोकशर्मदा ३२
ये चा तां पूजयिषन्ति तस्मिन्स्थाने स्थिताः स्वयम्
तेषां सा विविधान्भोगान्सम्प्रदास्यति मानदे ३३
जागरं ये तु तस्याश्च पुरः कुर्वंति दीपकैः
तेषां सा ह्यक्षयान् लोकान् वितरिष्यति मोहिनि ३४
आलयं ये प्रकुर्वंति भूमिं सम्मार्जयन्ति च
तेषामष्टसहस्रस्य सुवर्णस्य फलं भवेत् ३५
तामुद्दिश्य तु यो देवि ब्राह्मणान्वेदपारगान्
भोजयिष्यति मिष्टान्नैस्तस्य पुण्यफलं शृणु ३६
दुर्गालोके वसेत्कल्पमिहैवागच्छते पुनः
नरो वा यदि वा नारी सर्वभोगसमन्वितौ ३७
धनधान्यसमायुक्तौ जायेते महतां कुले
सुभगौ दर्शनीयौ च रूपयौवनगर्वितौ ३८
भवेतामीदृशौ देवि सर्वसौख्यस्य भाजनौ
मानुष्यं दुर्लभं प्राप्य विद्युत्सम्पातचञ्चलम् ३९
येन सा ललिता दृष्टा तस्य जन्मभयं कुतः
पृथ्वीप्रदक्षिणां कृत्वा यत्फलं लभते नरः ४०
तत्फलं ललितायाश्च वाराणस्यां प्रदर्शनात्
मासि मासि चतुर्थ्यां तु तस्मिन्काल उपोषितः ४१
अर्चयित्वा तु तां देवीं जागरं तत्र कारयेत्
तस्यार्द्धिः सकला देवि त्रैलोक्यस्यापि पूजितम् ४२
नलकूबरकेशानं तं च सम्पूज्य मोहिनि
सर्वसिद्धिप्रदातारं कृतकृत्यो नरो भवेत् ४३
तस्यैव दक्षिणे देवि मणिकर्णीति च श्रुतम्

तस्य चाग्रे महत्तीर्थं सर्वपापप्रणाशनम् ४४
मणिकर्णीश्वरं देवं कुण्डमध्ये व्यवस्थितम्
दृष्ट्वा नत्वा समभ्यर्च्य न भूयो जठरे वसेत् ४५
तस्य दक्षिणपार्श्वे तु गङ्गायां स्थापितं परम्
गङ्गेश्वरं समभ्यर्च्य सुरलोकमवाप्नुयात् ४६
अन्यदायतनं वक्ष्ये वाराणस्यां सुमोहिनि
यत्र वै देवदेवस्य रुचिरं स्थानमीप्सितम् ४७
नीयमानं पुरा लिङ्गं सुभगे शशिमौलिनः
राक्षसैरन्तरिक्षस्थ्र्व्रजमानैश्च सत्वरम् ४८
अस्मिन्देशे यदा प्राप्तं तदा देवेन चिंतितम्
अविमुक्तवियोगस्तु कथं मे न भवेदिति ४९
इममर्थं तु देवेशो यावच्चिन्तयते शुभे
तावत्कुक्कुटशब्दस्तु तस्मिन्स्थाने बभूव ह ५०
शब्दं श्रुत्वा तु तं देवि राक्षसास्त्रस्तचेतसः
लिङ्गमुत्सृज्य तत्रैव प्रभातसमये गताः ५१
गतेषु राक्षसेष्वेवं लिङ्गं तत्रैव संस्थितम्
स्थानेऽतिरुचिरे शुभ्रे देवदेवः स्वयं प्रभुः ५२
अविमुक्ते तत्र मध्ये अविमुक्ततरं स्मृतम् ५३
तदा विमुक्तेति सुरैर्हरस्य नाम स्मृतं पुण्यतमाक्षराढ्यम्
मोक्षप्रदं स्थावरजङ्गमानां ये प्राणिनः पञ्चतां यांति तत्र ५४
कुक्कुटाश्चापि सुभगे तस्मिन्स्थाने स्थिताः सदा
अद्यापि तत्र दृश्यन्ते पूज्यमानाः शुभात्मभिः ५५
अविमुक्तं सदा देवि यं श्रयेदीक्षया नरः
न तस्य पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ५६
देवस्य दक्षिणे भागे वापी तिष्ठति शोभना
तस्यास्तथोदकं पीत्वा नावृत्तिः पुनरत्र च ५७
त्रीणि लिङ्गानि वर्तन्ते हृदये पुरुषस्य तु
तथा यैस्तज्जलं पीतं ते कृतार्थास्तु मानवाः ५८
तेषां तु तारकं ज्ञानमस्त्येवेति न संशयः
वापीजले नरः स्नात्वा दृष्ट्वा दण्डकनामकम् ५९

अविमुक्तं ततो दृष्ट्वा कैवल्यं लभते क्षणात्
तत्र सन्ध्यामुपासित्वा ब्राह्मणः सकृदेव तु ६०
पञ्चषष्टिसमाः संध्या तेन चोपासिता भवेत्
पुरीं वाराणसीं तां तु श्मशानं चाविमुक्तकम् ६१
अविमुक्तेश्वरं चैव दृष्ट्वा गणपतिर्भवेत्
अविमुक्तेश्वरं लिङ्गं तत्र दृष्ट्वैव मानवः ६२
सद्यः पापैस्तथा रोगैः पशुपाशैर्विमुच्यते
अविमुक्तस्य चाग्रे तु लिङ्गं पश्चान्मुखं स्थितम् ६३
अविमुक्तं च ते भद्रे नाम्ना वै लक्षणेश्वरम्
तेन वै दृष्टमात्रेण ज्ञानवान् जायते नरः ६४
तस्य चोत्तरतो देवि लिङ्गं चैव चतुर्मुखम्
चतुर्थेश्वरनामेदं पापभीमोचनं परम् ६५
क्षेत्रं वाराणसीनाम मुक्तिदं प्राणिनां भुवि
अविमुक्तेश्वरं तत्र जीवन्मुक्तं प्रकीर्तितम् ६६
यत्र तत्र स्थितस्यापि गाणपत्यं विधीयते
प्राणांस्तु तत्र सन्त्यज्य मुक्तिमात्यन्तिकीं व्रजेत् ६७
एतदभ्यन्तरे क्षेत्रे प्रथमावरणं स्मृतम्
तथा द्वितीयावरणे प्राच्यां तु मणिकर्णिका ६८
सप्तकोटयस्तु लिङ्गानि तत्र स्थाने स्थितानि हि
तेषां दर्शनमात्रेण यज्ञानां फलमाप्नुयात् ६९
एतानि सिद्धलिङ्गानि कूपाः पुण्यास्तस्था ह्रदाः
वाप्यो नद्योऽथ कंुण्डानि तथा तेऽपि प्रकीर्तिताः ७०
एतेषु चैव यः स्नानं करिष्यति समाहितः
लिङ्गानि स्पर्शयित्वा च संसारे न विशेत्पुनः ७१
पृथिव्यां यानि तीर्थानि ह्यन्तरिक्षे च यानि तु
तेषां मध्ये तु मुख्यानि कीर्तितानि मया हि ते ७२
तीर्थयात्रा वरारोहे कथिता पापनाशिनी
येन चैषा कृता दृष्टा सोऽपि वै मुक्तिभाग्भवेत् ७३
अविमुक्तं तु सुश्रोणि मध्यमावरणं शुभम्
एतत्तु कण्टकं नाम मृत्युकालेऽमृतप्रदम् ७४

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे काशीमाहात्म्ये तीर्थयात्रावर्णनं नामैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ४९

अथपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
अतः परं प्रवक्ष्यामि यात्राकालं तु मोहिनि
देवाद्यैस्तु कृता या तु यथायोग्यफलाप्तिदा १
चैत्रमासे तु दिविजैर्यात्रियं विहिता पुरा
तत्रस्थैः कामकुण्डे तु स्नानपूजनतत्परैः २
ज्येष्ठमासे तु वै सिद्धैः कृता यात्रा शुभानने
रुद्रावासस्य कुण्डे तु स्नानपूजापरायणैः ३
आषाढे चापि गन्धर्वैर्यात्रियं विहिता शुभैः
प्रियादेव्यास्तु कुण्डे वै स्नानपूजनकारकैः ४
विद्याधरैस्तु यात्रेयं श्रावणे मासि मोहिनि
लक्ष्मीकुण्डस्थितैश्चीर्णा स्नानार्चनपरायणैः ५
मार्कण्डेयह्रदस्थैस्तु स्नानपूजनतत्परैः
कृता यक्षैस्तु यात्रेयमिषमासे वरानने ६
पन्नगैश्चैव यात्रेयं मार्गमासे तु मोहिनि
कोटितीर्थस्थितैश्चीर्णा स्नानपूजाविधायकैः ७
कपालमोचनस्थैस्तु गुह्यकैः शुभलोचने
पौषे मासि कृता यात्रा स्नानध्यानार्चनान्वितैः ८
कालेश्वराख्यकुण्डस्थैः फाल्गुने मासि शोभने
पिशाचैस्तु कृता यात्रा स्नानपूजादितत्परैः ९
फाल्गुने तु शुभे मासे सिते या तु चतुर्दशी
तेन सा प्रोच्यते देवि पिशाचीनाम विश्रुता १०
अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि यात्राकृत्यं शुभानने
कृतेन येन मनुजो यात्राफलमवाप्नुयात् ११
उदकुम्भास्तु दातव्या मिष्टान्नेन समन्विताः
फलपुष्पसमोपेता वस्त्रैः सञ्छादिताः शुभाः १२
चैत्रस्य शुक्लपक्षे तु तृतीया या महाफला

तत्र गौरी तु द्रष्टव्या भक्तिभावेन मानवैः १३
स्नानं कृत्वा तु गन्तव्यं गोप्रेक्षे तु वरानने
स्वर्द्वारि कालिकादेवी अर्चितव्या प्रयत्नतः १४
अन्या चापि परा प्रोक्ता संवर्ता ललिता शुभा
द्रष्टव्या चैव सा भक्त्या सर्वकामफलप्रदा १५
ततस्तु भोजयेद्विप्राञ्छिवभक्ताञ्छुचिव्रतान्
वासोभिर्दक्षिणाभिश्च पुष्कलाभिर्यथार्हतः १६
पञ्चगौरीः समुद्दिश्य रसान् गन्धान्द्विजेऽपयेत्
उत्तमं श्रेय आप्नोति सौभाग्येन समन्वितः १७
विनायकान्प्रवक्ष्यामि क्षेत्रावासे तु विघ्नदान्
यान्संपूज्य नरो देवि निर्विघ्नेन फलं लभेत् १८
ढुण्ढं तु प्रथमं दृष्ट्वा तथा किलविनायकम्
देव्या विनायकं चैव गोप्रेक्षं हस्तिहस्तिनम् १९
विनायकं तथैवान्यं सिन्दूर्यं नाम विश्रुतम्
चतुर्थ्यां देवि द्रष्टव्या एवं चैव विनायकाः २०
लड्डुकाश्च प्रदातव्या एतानुद्दिश्य वाडवे
एतेन चैव कृत्येन सिद्धिमाञ्जायते नरः २१
अतः परं प्रवक्ष्यामि चण्डिकाः क्षेत्ररक्षिकाः
दक्षिणे रक्षते दुर्गा नैर्ऋते चान्तरेश्वरी २२
अङ्गारेशी पश्चिमे तु वायव्ये भद्रकालिका
उत्तरे भीमचण्डा च महामत्ता तथैशके २३
ऊद्र्ध्वकेशी समायुक्ता शाङ्करी पूर्वतः स्मृता
अधःकेशी तथाग्नेय्यां चित्रघण्टा च मध्यतः २४
एतास्तु चण्डिकादेवीर्यो वै पश्यति मानवः
तस्य तुष्टाश्च ताः सर्वाः क्षेत्रं रक्षंति तत्पराः २५
विघ्नं कुर्वंति सततं पापिनां देवि सर्वदा
तस्माद्देव्यः सदा पूज्या रक्षार्थे सविनायकाः २६
यदीच्छेत्परमां सिद्धिं सन्ततिं विभवं सुखम्
ततो भक्त्या गन्धपुष्पनैवेद्यादीन्समर्प्पयेत् २७
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तस्मिन्स्थाने सुलोचने

तिस्रो नद्यस्तु तत्रस्था वन्हति च शुभोदकाः २८
तासां दर्शनमात्रेण ब्रह्महत्या निवर्तते
एका तु तत्र त्रिस्रोता तथा मन्दाकिनी परा २९
मत्स्योदरी तृतीया च एतास्तिस्रस्तु पुण्यदाः
मंदाकिनी तत्र पुण्या मध्यमेश्वरसंस्थिता ३०
संस्थिता त्रिस्रोतिका च अविमुक्तेति पुण्यदा
मत्स्योदरी तु ॐकारे पुण्यदा सर्वदैव हि ३१
तस्मिन्स्थाने यदा गङ्गा आगमिष्यति मोहिनी
तदा पुण्यतमः कालो देवानामपि दुर्लभः ३२
वरणासिक्तसलिले जाह्नवीजलविप्लुते
तत्र नादेश्वरे पुण्ये स्नातः किमनुशोचति ३३
मत्स्योदरीसमायुक्ता यदा गङ्गा बभूव ह
तस्मिन्काले शिवः स्नानात्कपालं मुक्तवाञ्छुभे ३४
कपालमोचनं नाम तत्रैव सुमहत्सरः
पावनं सर्वसत्त्वानां पुण्यदं परिकीर्तितम् ३५
मत्स्योदरीजले गङ्गा ॐकारेश्वरसन्निधौ
तदा तस्मिञ्जले स्नात्वा दृष्ट्वा चोङ्कारमीश्वरम् ३६
शोकं जरां मृत्युबन्धं ततो न स्पृशते नरः
तस्मिन्स्नातः शिवः साक्षादोङ्कारेश्वरसंज्ञितः ३७
एतद्रहस्यमाख्यातं तव स्नेहाद्वरानने
अकारं चाप्युकरं च मकारं च प्रकीर्तितम् ३८
अकारस्तत्र विज्ञेयो विष्णुलोकगतिप्रदः
तस्य दक्षिणपार्श्वे तु उकारः परिकीर्तितः ३९
तत्र सिद्धिं परां प्राप्तो देवाचार्यो बृहस्पतिः
ॐकारं तत्र विज्ञेयं ब्रह्मणः पदमव्ययम् ४०
तयोस्तथोत्तरे भागे मकारं विष्णुसंज्ञितम्
तस्मिँल्लिङ्गे तु संसिद्धः कपिलर्षिर्महामुनिः ४१
वाराणसीमभ्युपेत्य पञ्चायतनमुत्तमम्
आराध्यमानो देवेशं भीष्मस्तत्र स्थितोऽभवत् ४२
तस्मिन्स्थाने तु सुभगे स्वयमाविरभूच्छिवः

गोप्रेक्षक इति ख्यातः संस्तुतः सर्वदैवतैः ४३
गोप्रेक्षेश्वरमागत्य दृष्ट्वाभ्यर्च्य च मानवः
न दुर्गतिमवाप्नोति कल्मषैश्च विमुच्यते ४४
वनस्था दह्यमानास्तु सुरभ्यो दाववह्निना
भ्रमन्त्योऽस्मिन्ह्रदेऽभ्येत्य शान्तास्तोयं पपुस्तदा ४५
कपिलाह्रद इत्येवं ततः प्रभृति कथ्यते
तत्रापि स शिवः साक्षाद्वृषध्वज इति स्मृतः ४६
सान्निध्यं कृतवान्देवो दृश्यमानः सदा स्थितः
कपिलाह्रदतीर्थेऽस्मिन्स्नात्वा संयतमानसः ४७
वृषध्वजं शिवं दृष्ट्वा सर्वयज्ञफलं लभेत्
स्वर्लोकतां मृतस्तत्र पूजयित्वा शिवो भवेत् ४८
लभते देहभेदेन गणत्वं चातिदुर्लभम्
अस्मिन्नेव प्रदेशे तु गावो वै ब्रह्मणा स्वयम् ४९
शान्त्यर्थं सर्वलोकानां सर्वान्पावयितुं ध्रुवम्
भद्रदोहं सरस्तत्र पुण्यं पापहरं शुभम् ५०
तस्मिन्स्थाने नरः स्नातः साक्षाद्वागीश्वरो भवेत्
शिवस्तत्र समानीय स्थापितः परमेष्ठिना ५१
ब्रह्मणश्चापि सङ्गृह्य विष्णुना स्थापितः पुनः
हिरण्यगर्भ इत्येवं नाम्ना तत्र स्थितः शिवः ५२
पुनश्चापि ततो ब्रह्मा स्वर्लोकेश्वरसंज्ञकम्
स्थापयामास वै लिङ्गं स्वर्लीलं कारणे क्वचित् ५३
दृष्ट्वा वै तं तु देवेशं शिवलोके महीयते
प्राणानिह पुनस्त्यक्त्वा न पुनर्जायते क्वचित् ५४
अनन्ता सा गतिस्तस्य योगिनामेव या स्मृता
अस्मिन्नेव महीदेशे दैत्यो दैवतकण्टकः ५५
व्याघ्ररूपं समास्थाय निहतो दर्पितो बली
व्याघ्रेश्वर इति ख्यातो नित्यं तत्र समास्थितः ५६
न पुनर्दुर्गतिं याति दृष्ट्वैनममरेश्वरम्
हिमवत्स्थापितं लिङ्गं शैलेश्वरमिति स्थितम् ५७
दृष्ट्वैतन्मनुजो भद्रे न दुर्गतिमवाप्नुयात्

उत्पलो विदलश्चैव यौ दैत्यौ ब्रह्मणो वरात् ५८
स्त्रीलौल्याद्दर्पितौ दृष्ट्वा पार्वत्या निहतावुभौ
सारङ्गं कन्तुकेनात्र तस्येदं चिह्नमास्थितम् ५९
दृष्ट्वैतन्मनुजो लिङ्गं ज्येष्ठस्थानं समाश्रितम्
न शोचति पुनर्भद्रे सिद्धो जन्मनि जन्मनि ६०
समन्तात्तस्य देवैस्तु लिङ्गानि स्थापितानि च
दृष्ट्वा च तानि वै मर्त्यो देहभेदे गणो भवेत् ६१
नदी वाराणसी चेयं पुण्या पापप्रणाशिनी
क्षेत्रमेतदलङ्कृत्य जाह्नव्या सह सङ्गता ६२
स्थापितं सङ्गमे चास्मिन्ब्रह्मणा लिङ्गमुत्तमम्
सङ्गमेश्वरमित्येव ख्यातं जगति दृश्यताम् ६३
सङ्गमे देवनद्योश्च यः स्नात्वा मनुजः शुभे
अर्चयेत्सङ्गमेशानं तस्य जन्मभयं कुतः ६४
स्थापितं लिङ्गमेतच्च शुक्रेण भृगुसूनुना
नाम्ना शुक्रेश्वरं भद्रे सर्वसिद्धामरार्चितम् ६५
दृष्ट्वैतन्मानवः सद्यो मुक्तः स्यात्सर्वकिल्बिषैः
मृतश्च न पुनर्जन्म संसारे लभते नरः ६६
जम्बुकोऽत्र हतो दैत्यो महादेवेन मोहिनि
तल्लिङ्गं तु नरो दृष्ट्वा सर्वान्कामानवाप्नुयात् ६७
देवैः शक्रपुरोगैश्च एतानि स्थापितानि हि
जानीहि पुण्यलिङ्गानि सर्वकामप्रदानि च ६८
एवमेतानि सर्वाणि शिवलिङ्गानि मोहिनि
कथितानि मया तुभ्यं क्षेत्रेऽस्मिन्नविमुक्तके ६९

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीवसुसंवादे
काशीमाहात्म्यं नाम पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ५०

अथैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
अथान्यत्ते प्रवक्ष्यामि गङ्गामाहात्म्यमुत्तमम्
वाराणासीस्थितं भद्रे भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् १

अविमुक्ते कृतं यत्तु तदेवाक्षयतां व्रजेत्
अविमुक्तगतः कश्चिन्नरकं नैति किल्बिषी २
अविमुक्तकृतं यत्तु पापं वज्रं भवेच्छुभे
त्रैलोक्ये यानि तीर्थानि मोक्षदानि च कृत्स्नशः ३
सेवंते सततं गङ्गां काश्यामुत्तरवाहिनीम्
दशाश्वमेधे यः स्नात्वा दृष्ट्वा विश्वेश्वरं शिवम् ४
सद्यो निष्पातको भूत्वा मुच्यते भवबन्धनात्
गङ्गा हि सर्वतः पुण्या ब्रह्महत्यापहारिणी ५
वाराणस्यां विशेषेण यत्र चोत्तरवाहिनी
वरणायास्तथास्याश्च जाह्नव्याः सङ्गमे नरः ६
स्नानमात्रेण सर्वेभ्यः पातकेभ्यः प्रमुच्यते
काश्यामुत्तरवाहिन्यां गङ्गायां कार्तिके तथा ७
स्नात्वा माघे च मुच्यन्ते महापापादिपातकैः
सर्वलोकेषु तीर्थानि यानि ख्यातानि तानि च ८
सर्वाण्येतानि सुभगे काश्यामायांति जाह्नवीम्
नित्यं पर्वसु सर्वेषु पुण्यैश्चायतनैः सह ९
उत्तराभिमुखीं गङ्गां काश्यामायांति चान्वहम्
महापातकदोषादिदुष्टानां स्पर्शनोद्भवम् १०
व्यपोहितुं स्वपापं च जन्तुपापविमुक्तये
जन्मान्तरशतेनापि सत्कर्मनिरतस्य च ११
अन्यत्र सुधिया भद्रे मोक्षो लभ्येत वा न वा
एकेन जन्मना त्वत्र गङ्गायां मरणेन च १२
मोक्षस्तु लभ्यते काश्यां नरेणावलितात्मना
ख्यातो धर्मनदो नाम ह्रदस्तत्रैव सुन्दरि १३
धर्म एव स्वरूपेण महापातकनाशनः
धूली च धूतपापा सा सर्वतीर्थमयी शुभा १४
हरेन्महापापसङ्घान्कूलजानिव पादपान्
किरणा धूतपापा च पुण्यतोया सरस्वती १५
गङ्गा च यमुना चैव पञ्च नद्यः प्रकीर्तिताः
अतः पञ्चनदं नाम तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् १६

तत्राप्लुतो न गृह्णीयाद्देहितां पाञ्चभौतिकीम्
अस्मिन्पञ्चनदीनां तु सङ्गमेऽघौघभेदने १७
स्नानमात्रान्नरो याति भित्वा ब्रह्माराडमराडपम्
प्रयागे माघमासे तु सम्यक् स्नानस्य यत्फलम् १८
तत्फलं स्याद्दिनैकेन काश्यां पञ्चनदे ध्रुवम्
स्नात्वा पञ्चनदे तीर्थे कृत्वा च पितृतर्पणम् १९
विष्णुं माधवमभ्यर्च्य न भूयो जन्मभाग्भवेत्
यावत्सङ्ख्यास्तिला दत्ताः पितृभ्यो जलतर्पणे २०
पुराये पञ्चनदे तीर्थे तृप्तिः स्यात्तावदाब्दिकी
श्रद्धया यैः कृतं श्राद्धं तीर्थे पञ्चनदे शुभे २१
तेषां पितामहा मुक्ता नानायोनिगता अपि
यमलोके पितृगणैर्गाथेयं परिगीयते २२
महिमानं पाञ्चनदं दृष्ट्वा श्राद्धविधानतः
अस्माकमपि वंश्योऽत्र कश्चिच्छ्राद्धं करिष्यति २३
काश्यां पञ्चनदं प्राप्य येन मुच्यामहे वयम्
तत्र पञ्चनदे तीर्थे यकिञ्चिद्दीयते वसु २४
कल्पक्षयेऽपि न भवेत्तस्य पुरायस्य संक्षयः
वन्ध्यापि वर्षपर्यन्तं स्नात्वा पञ्चनदे ह्रदे २५
समर्च्य मङ्गलां गौरीं पुत्रं जनयति ध्रुवम्
जलैः पाञ्चनदैः पुरायैर्वाससा परिशोधितैः २६
महाफलमवाप्नोति स्नापयित्वेह दिक्श्रुताम्
पञ्चामृतानां कलशैरष्टोत्तरशतोन्मितैः २७
तुलितोऽधिकतां प्राप्तो बिन्दुः पाञ्चनदस्तु सः
पञ्चकूर्चेन पीतेन यात्राशुद्धिरुदाहृता २८
सा शुद्धिः श्रद्धया प्राश्य बिन्दुं पञ्चनदाम्भसाम्
भवेदथ ह्रदस्नानाद्राजसूयाश्वमेधयोः २९
यत्फलं तच्छतगुणं स्मृतं पञ्चनदाम्बुना
राजसूयाश्वमेधौ च भवेतां स्वर्गसाधने ३०
आब्रह्मपट्टिकाद्वन्द्वान्मुक्तिः पञ्चनदाम्बुभिः
स्वर्गनद्यभिषेकोऽपि न तथा सम्मतः सताम् ३१

अभिषेकः पाञ्चनदो यथानन्यो वरप्रदः
शतं समास्तपस्तप्त्वा कृते यत्प्राप्यते फलम् ३२
तत्कार्तिके पञ्चनदे सकृत्स्नानेन लभ्यते
इष्टापूर्तेषु धर्मेषु यावज्जन्मकृतेषु यत् ३३
अन्यत्र स्यात्फलं तस्याधिकं पञ्चनदाम्बुभिः
न धूतपापसदृशं तीर्थं क्वापि महीतले ३४
यदेकस्नानतो नश्येदघं जन्मत्रयार्जितम्
कृते धर्मनदं नाम त्रेतायां धूतपातकम् ३५
द्वापरे बिन्दुतीर्थं च कलौ पञ्चनदं स्मृतम्
बिदुतीर्थे नरो दत्वा काञ्चनं कृष्णलोन्मितम् ३६
न दरिद्रो भवेत्क्वापि न सुखेन वियुज्यते
गोभूतिलहिरण्याश्ववासोऽन्नस्थानभूषणम् ३७
यत्किंञ्चिद्बिन्दुतीर्थेऽत्र दत्वाक्षयमवाप्नुयात्
एकामप्याहुतिं कृत्वा समिद्धेऽग्नौ विधानतः ३८
पुण्ये धर्मनदीतीर्थे कोटिहोमफलं लभेत्
न पञ्चनदतीर्थस्य महिमानमनन्तकम् ३९
कोऽपि वर्णयितुं शक्तश्चतुर्वर्गशुभौकसः
इति ते कथितं भद्रे काशीमाहात्म्यमुत्तमम् ४०
सुखदं मोक्षदं नृणां महापातकनाशनम्
ब्रह्मघ्नो मधुपः स्वर्णस्तेयी च गुरुतल्पगः ४१
महापातकयुक्तोऽपि संयुक्तोऽप्युपपातकैः
अविमुक्तस्य माहात्म्यश्रवणाच्छुद्धिमाप्नुयात् ४२
ब्राह्मणो वेदविद्वान्स्यात्क्षत्रियो विजयी रणे
वैश्यो धनपतिः शूद्रो विष्णुभक्तसमागमी ४३
श्रवणादस्य सुभगे भूयात्पठनतोऽपि वा
सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ४४
तत्सर्वं समवाप्नोति पठनाच्छ्रवणादपि
विद्यार्थी लभते विद्यां धनार्थी लभते धनम् ४५
भार्यार्थी लभते भार्यां सुतार्थी पुत्रमाप्नुयात्
अविमुक्तस्य माहात्म्यं मया ते परिकीर्तितम् ४६

विष्णुभक्ताय दातव्यं शिवभक्तिरताय च
जगज्जननिभक्ताय सूर्यहेरम्बसेविने ४७
गुरुशुश्रूषवे दत्वा तीर्थस्नानफलं लभेत्
शठाय निन्दकायापि गोविप्रसुरविद्विषे
गुरुद्रुहेऽसूयकाय दत्वा मृत्युमवाप्नुयात् ४८
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे काशीमाहात्म्ये
एकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ५१

अथद्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
धन्योऽसि विप्रवर्य त्वं कृपालुः सर्वदेहिषु
यच्छ्रुतं ते मुखाम्भोजात्काशीमाहात्म्यमुत्तमम् १
अधुनाहं कृतार्थास्मि त्वया हि प्रतिबोधिता
कृपालुना निपतिताभ्युद्धृता भवसागरात् २
अधुना श्रोतुमिच्छामि हरेः क्षेत्रस्य मानद
माहात्म्यं यत्र गमनात्कृतार्थो जायते नरः ३
पुरुषोत्तमविष्णोस्तु क्षेत्रं मुक्तिविधायकम्
श्रूयते हि पुराणेषु वर्णितं मुनिभिर्द्विजैः ४
तत्कथ्यतां महाभाग शिष्याहं यदि ते प्रिया
साधवः सर्वलोकस्य सततोपकृतौ स्थिताः ५
वसुरुवाच-
शृणु देवि प्रवक्ष्यामि तुभ्यं माहात्म्यमुत्तमम्
पुरुषोत्तमनाम्नस्तु क्षेत्रस्य ब्रह्मणोदितम् ६
पृथिव्यां भारतं वर्षं कर्मभूमिरुदाहृता
तत्रास्ते भारते वर्षे दक्षिणोदधितीरगः ७
उत्कलेति समाख्यातः स्वर्गमोक्षप्रदायकः
समुद्रादुत्तरं तावद्यावद्विरजमण्डलम् ८
देशोऽसौ पुण्यशीलानां गुणैः सर्वैरलङ्कृतः
सर्वतीर्थानि पुण्यानि पुण्यान्यायतनानि च ९
उत्कले तु विशालाक्षि वेदितव्यानि तानि तु

समुद्रस्योत्तरे तीरे तस्मिन्देशेऽखिलोत्तमे १०
आस्ते गुह्यं परं क्षेत्रं मुक्तिदं पापनाशनम्
सर्वत्र वालुकाकीर्णं पवित्रं धर्मकामदम् ११
दशयोजनविस्तीर्णं क्षेत्रं परमदुर्लभम्
नक्षत्राणां यथा सोमः सरसां सागरो यथा १२
तथा समस्ततीर्थानां वरिष्ठं पुरुषोत्तमम्
वसूनां पावको यद्वद्रुद्राणां शङ्करो यथा १३
तथा श्रेष्ठं हि तीर्थानां सर्वेषां पुरुषोत्तमम्
वर्णानां ब्राह्मणो यद्वद्वैनतेयश्च पक्षिणाम् १४
तथा समस्ततीर्थानां वरिष्ठं पुरुषोत्तमम्
सेनानीनां यथा स्कन्दः सिद्धानां कपिलो यथा १५
एरावतो गजेन्द्राणां महर्षीणां भृगुर्यथा
मेरुः शिखरिणां यद्वन्नागानां च हिमालयः १६
उच्चैःश्रवा यथाश्वानां कवीनामुशना यथा
मुनीनां च यथा व्यासः कुबेरो यक्षरक्षसाम् १७
इन्द्रियाणां मनो यद्वद्भूतानामवनी यथा
अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां पवनः पवतां यथा १८
अरुन्धती यथा स्त्रीणां शस्त्राणां कुलिशं यथा
अकारः सर्ववर्णानां गायत्री छन्दसां यथा १९
सर्वाङ्गेभ्यो यथा श्रेष्ठमुत्तमाङ्गं विधातृजे
यथा समस्तविद्यानां मोक्षविद्या परा स्मृता २०
मनुष्याणां यथा राजा धेनूनां कामधुग्यथा
सुवर्णं सर्वधातूनां सर्पाणां वासुकिर्यथा २१
प्रह्लादः सर्वदैत्यानां रामः शस्त्रभृतां यथा
झषाणां मकरो यद्वन्मृगाणां मृगराड् यथा २२
वरुणो यादसां यद्वद्यमः संयमिनां यथा
क्षीरोदः सागराणां च देवर्षीणां च नारदः २३
पुरोधसां यथा जीवः कालः कलयतां यथा
ग्रहाणां भास्करो यद्वन्मन्त्राणां प्रणवो यथा २४
कृत्यानां धर्मकार्यं च तद्वच्छ्रीपुरुषोत्तमम्

पुरुषाख्यं सकृद्दृष्ट्वा सागरान्तः सकृन्मतः २५
ब्रह्मविद्यां सकृज्ज्ञात्वा गर्भवासो न विद्यते
एवं सर्वगुणोपेतं क्षेत्रं परमदुर्लभम् २६
आस्ते यत्र वरारोहे विख्यातं पुरुषोत्तमम्
जगद्व्यापी स विश्वात्मा देवेशः पुरुषोत्तमः २७
जगद्योनिर्जगन्नाथस्तत्र सर्वं प्रतिष्ठितम्
अजः शक्रश्च रुद्रश्च देवाश्चाग्निपुरोगमाः २८
निवसन्ति महाभागे तस्मिन्देशे सदैव हि
गन्धर्वाप्सरसः सिद्धाः पितरो देवमानुषाः २९
यक्षा विद्याधराश्चैव मुनयः शंसितव्रताः
ऋषयो वालखिल्याद्याः कश्यपाद्याः प्रजेश्वराः ३०
सुपर्णाः किन्नरा नागास्तथान्ये स्वर्गवासिनः
साङ्गा वेदाश्च चत्वारो शास्त्राणि विविधानि च ३१
इतिहासपुराणानि यज्ञाश्च बहुदक्षिणाः
नद्यश्च विविधाः पुण्यास्तीर्थान्यायतनानि च ३२
सागराश्च तथा शैलास्तस्मिन्देशे व्यवस्थिताः
एवं पुण्यतमे देशे देवर्षिपितृसेविते ३३
सर्वोपभोगसहिते वासः कस्य न रोचते
श्रेष्ठत्वं तस्य देवस्य किं चान्यदधिकं ततः ३४
आस्ते यत्र जगद्देवो मुक्तिदः पुरुषोत्तमः
धन्यास्ते विबुधप्रख्या ये वसन्त्युत्कले नराः ३५
तीर्थराजजले स्नात्वा पश्यन्ति पुरुषोत्तमम्
स्वर्गे वसन्ति ते मर्त्या न तु ते राजसालये ३६
ये वसंत्युत्कले क्षेत्रे पुण्ये श्रीपुरुषोत्तमे
सफलं जीवितं तेषामौत्कलानां सुमेधसाम् ३७
ये पश्यन्ति सुताम्रौष्ठप्रसन्नायतलोचनम्
चारुभ्रूकेशमुकुटं चारुकर्णलताञ्चितम् ३८
चारुस्मितं चारुदन्तं चारुकुण्डलमण्डितम्
सुनासं सुकपोलं च सुललाटं सुलक्षणम् ३९
त्रैलोक्यानन्दजननं कृष्णस्य मुखपङ्कजम्

पुरा कृतयुगे देवि शक्रतुल्यपराक्रमः ४०
बभूव नृपतिः श्रीमानिन्द्रद्युम्न इति श्रुतः
सत्यवादी शुचिर्दक्षः सर्वशस्त्रभृतां वरः ४१
रूपवान्सुभगः शूरो दाता भोक्ता प्रियंवदः
यष्टा समस्तयज्ञानां ब्रह्मण्यः सत्यसङ्गरः ४२
धनुर्वेदे च वेदे च शास्त्रे च निपुणः कृती
वल्लभो नरनारीणां पौर्णमास्यां यथा शशी ४३
आदित्य इव दुष्प्रेक्ष्यो मधुरश्चन्द्रमा इव
वैष्णवः सत्यसम्पन्नो जितक्रोधो जितेन्द्रियः ४४
अध्यात्मविद्यानिरतो युयुत्सुर्धर्मतत्परः
एवं स पालयेत्पृथ्वद्यं राजा सर्वगुणाकरः ४५
तस्य बुद्धिः समुत्पन्ना विष्णोराराधनं प्रति
कथमाराधयिष्यामि देवदेवं जनार्दनम् ४६
कस्मिन्क्षेत्रेऽथवा तीर्थे नदीतीरे तथाश्रमे
एवं चिन्तापरः सोऽथ निरीक्ष्य मनसा महीम् ४७
आलोक्य सर्वतीर्थानि यानि पापहराणि च
तानि सर्वाणि सञ्चिन्त्य जगाम मनसा पुनः ४८
विख्यातं परमं क्षेत्रं मुक्तिदं पुरुषोत्तमम्
स गत्वा नृपतिस्तत्र समृद्धबलवाहनः ४९
अयजच्चाश्वमेधेन विधिवद्भूरिदक्षिणः
कारयित्वा महोत्सेधं प्रासादं भूरिदक्षिणम् ५०
तत्र सङ्कर्षणं कृष्णं सुभद्रां स्थाप्य वीर्यवान्
पञ्चतीर्थं च विधिवत्कृत्वा तत्र महीपतिः ५१
स्नानं दानं जपं होमं देवताप्रेक्षणं तथा
भक्त्या चाराध्य विधिवत्प्रत्यहं पुरुषोत्तमम्
प्रसादाद्देवदेवस्य ततो मोक्षमवाप्तवान् ५२
मोहिन्युवाच-
तस्मिन् क्षेत्रे वरे पुण्ये वैष्णवे पुरुषोत्तमे ५३
किं तत्र प्रतिमा पूर्वं सुस्थिता वैष्णवी प्रभो
येनासौ नृपतिस्तत्र गत्वा सबलवाहनः ५४

स्थापयामास कृष्णं च रामं भद्रां शुभप्रदाम्
संशयोऽस्ति महांस्तत्र विस्मयश्च द्विजोत्तम ५५
श्रोतुमिच्छामि तत्सर्वं ब्रूहि तत्कारणं च यत्
वसुरुवाच-
शृणुष्व पूर्ववृत्तान्तं कथां पापप्रणाशिनीम् ५६
प्रवक्ष्यामि समासेन श्रिया पृष्टं च यत्पुरा
सुमेरोः काञ्चने शृङ्गे सर्वाश्चर्यसमन्विते ५७
तत्र स्थितं जगन्नाथं जगत्स्रष्टारमव्ययम्
प्रणम्य शिरसा देवी लोकानां हितकाम्यया ५८
पप्रच्छेदं महाप्रश्नं भूमौ स्थानमनुत्तमम्
श्रीरुवाच-
ब्रूहि त्वं सर्वलोकेश संशयं मे हृदि स्थितम् ५९
मर्त्यलोके महाश्चर्ये भूमौ कर्मसुदुर्लभे
लोभमोहमहाग्राहे कामक्रोधमहार्णवे ६०
येन मुच्येत आत्मेश दुर्गसंसारसागरात्
त्वामृते नास्ति लोकेऽस्मिन्वक्ता संशयनिर्णये ६१
श्रुत्वैवं वचनं तस्या देवदेवो जनार्दनः
प्रोवाच परया प्रीत्या परं सारामृतोपमम्
सुखोपायं सुसाध्यं च निरायासं महाफलम् ६२
श्रीभगवानुवाच-
आस्ते तीर्थवरं देवि विख्यातं पुरुषोत्तमम् ६३
न तेन सदृशं किञ्चित्त्रिषु लोकेषु विद्यते
कीर्तनाद्यस्य देवेशि मुच्यते सर्वपातकैः ६४
न विज्ञातो नरैः सर्वैर्न दैत्यैर्न च दानवैः
मरीच्याद्यैर्मुनिवरैर्दर्शितोऽय वरानने ६५
दक्षिणस्योदधेस्तीरे न्यग्रोधो यत्र तिष्ठति
यस्तु कल्पे समुत्पन्ने महदुल्कानिबर्हणे ६६
विनाशं नैव चाभ्येति स्वयं तत्रैव संस्थितः
दृष्टमात्रे वटे तस्मिञ्छायामाश्रित्य चासकृत् ६७
ब्रह्महत्या प्रमुच्येत पापेष्वन्येषु का कथा

प्रदक्षिणं कृतं यैस्तु नमस्कारैस्तु जन्तुभिः ६८
सर्वे विधूतपापास्ते गता वै केशवालयम्
न्यग्रोधस्योत्तरे किञ्चिद्दक्षिणे केशवस्य तु ६९
प्रासादे तत्र तिष्ठेत्तु पदं धर्ममयं हि तत्
प्रतिमां तत्र तां दृष्ट्वा स्वयं देवेन निर्मिताम् ७०
अनायासेन वै यान्ति भवनं मे ततो नराः
गच्छन्नेव तु तं दृष्ट्वा एकदा धर्मराट् स्वयम् ७१
मदन्तिकमनुप्राप्य प्रणम्य शिरसाब्रवीत्
नमस्ते भगवन्देव लोकनाथाय तेजसे ७२
क्षीरोदवासिनं देवं शेषभोगोरुशायिनम्
वरं वरेण्यं वरदं कर्तारं ह्यक्षयं प्रभुम् ७३
विश्वेश्वरमजं विष्णुं सर्वज्ञमपराजितम्
नीलोत्पलदलश्यामं पुंडरीकनिभेक्षणम् ७४
सर्वगं निर्गुणं शान्तं जगद्धातारमव्ययम्
सर्वलोकविधातारं लोकनाथं सुखावहम् ७५
पुराणपुरुषं वेद्यं व्यक्ताव्यक्तं सनातनम्
पुरा पुराणं स्रष्टारं लोकतीर्थं जगद्गुरुम् ७६
श्रीवत्सवक्षसा युक्तं वनमालाविभूषितम्
पीतवस्त्रं चतुर्बाहुं शङ्खचक्रगदाधरम् ७७
हारकेयूरसंयुक्तं मुकुटाङ्गदधारिणम्
सर्वलक्षणसंयुक्तं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ७८
कूटस्थमचलं सूक्ष्मं ज्योतीरूपं सनातनम्
भावाभावविनिर्मुक्तं व्यापिनं प्रकृतेः परम् ७९
तं नमस्ये जगन्नाथमीश्वरं सुखदं प्रभुम्
इत्येवं धर्मराजस्तु पुरा न्यग्रोधसन्निधौ ८०
स्तुत्वा नानाविधैः स्तोत्रैः प्रणाममकरोत्तदा
तं दृष्ट्वा च महाभागे प्रणतं प्राञ्जलि स्थितम् ८१
स्तोत्रस्य कारणं देवि पृष्टवानहमन्तकम्
वैवस्वत महाबाहो सर्वदेवमयो ह्यसि ८२
किमर्थं स्तुतवानित्थं संक्षेपाद् ब्रूहि तन्मम ८३

यम उवाच–
अस्मिन्नायतने पुण्ये विख्याते पुरुषोत्तमे
इन्द्रनीलमयी सृष्टा प्रतिमा सार्वकामिकी ८४
तां दृष्ट्वा पुण्डरीकाक्ष भावेनैकेन श्रद्धया
श्वेताख्यं भुवनं यान्ति निष्कामाश्चैव मानवाः ८५
अतश्चैवं न शक्नोमि व्यापारमरिसूदन
प्रसीद त्वं महादेव संहर प्रतिमां विभो ८६
श्रुत्वा वैवस्वतस्यैतद्वाक्यं तमहमुक्तवान्
यमैतां गोपयिष्यामि सिकताभिः समन्ततः ८७
ततः सा प्रतिमा देवि वल्लीभिर्गोपिता तथा
यथा तत्र न पश्यन्ति मनुजाः स्वर्गकांक्षिणः ८८
प्रच्छाद्य वल्लिकैर्दैवि जातरूपपरिच्छदैः
यमं प्रस्थापयामास तां पुरीं दक्षिणां दिशम् ८९
गुप्तायां प्रतिमायां तु इन्द्रनीलस्य वै तदा
तस्मिन्क्षेत्रवरे पुण्ये विख्याते पुरुषोत्तमे ९०
यत्कृतं तत्र वृत्तान्ते देवदेवो जनार्दनः
तत्सर्वं कथयामास स तस्मै भगवान्पुरा ९१
इन्द्रद्युम्नस्य गमनं क्षेत्रसन्दर्शनं तथा
क्षेत्रस्य वर्णनं चैव व्युष्टिं तस्य च मोहिनि ९२
दर्शनं बलदेवस्य कृष्णस्य च विशेषतः
सुभद्रायाश्च तत्रैव माहात्म्यं चैव सर्वशः ९३
दर्शनं नरसिंहस्य व्युष्टिसङ्कीर्तनं तथा
अनन्तवासुदेवस्य दर्शनं गुणकीर्तनम् ९४
श्वेतमाधवमाहात्म्यं स्वर्गद्वारस्य वर्णनम्
उदधेर्दर्शनं चैव स्नानं तर्पणमेव च ९५
समुद्रस्नानमाहात्म्यमिन्द्रद्युम्नस्य चापि वै
पञ्चतीर्थफलं चैव महाज्यैष्ठ्यां तथैव च ९६
स्नानं कृष्णस्य हलिनः सर्वयात्राफलं तथा
वर्णनं विष्णुलोकस्य क्षेत्रस्य च पुनः स्वयम्
पूर्वं कथितवांस्तथ्यं तस्यै स पुरुषोत्तमः ९७

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे पुरुषोत्तममाहात्म्ये
द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ५२

अथ त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
ब्रूहि मे मुनिशार्दूल यत्पृच्छामि पुरातनम्
यथा ताः प्रतिमाः पूर्वमिन्द्रद्युम्नेन निर्मिताः १
केन चैव प्रकारेण तुष्टस्तस्मै स माधवः
तत्सर्वं वद मे विप्र श्रोतुं कौतूहलं मम २
वसुरुवाच-
शृणुष्व चारुनयने पुराणं वेदसम्मितम्
कथयामि पुरावृत्तं प्रतिमानां च संभवम् ३
प्रवृत्ते च महायज्ञे प्रासादे चैव निर्मिते
चिन्ता तस्य बभूवाथ प्रतिमार्थमहर्निशम् ४
केनोपायेन देवेशं सर्वलोकविभावनम्
सर्गस्थित्यन्तकर्त्तारं पश्यामि पुरुषोत्तमम् ५
चिन्ताविष्टो नरेन्द्रस्तु नैवं शेते दिवानिशम्
न भुङ्क्ते विविधान्भोगान्न च स्नानं प्रसाधनम् ६
शैलजा दारुजा वापि धातुजा वा महीतले
विष्णोर्योग्यास्तु प्रतिमाः सर्वलक्षणलक्षिताः ७
एतैरेव त्रयाणां तु दयितं यत्सुरार्चितम्
स्थापिते प्रीतिमभ्येति इति चिन्तापरोऽभवत् ८
पञ्चरात्रविधानेन सम्पूज्य पुरुषोत्तमम्
चिन्ताविष्टो महीपालः संस्तोतुमुपचक्रमे ९
इन्द्रद्युम्न उवाच-
वासुदेव नमस्तेऽस्तु नमस्ते मोक्षकारण
त्राहि मां सर्वलोकेश जन्मसंसारसागरात् १०
निर्मलांशुकसङ्काश नमस्ते पुरुषोत्तम
सङ्कर्षण नमस्तेऽस्तु त्राहि मां धरणीधर ११
नमस्ते हेमगर्भाय नमस्ते मकरध्वज

रतिकान्त नमस्तुभ्यं त्राहि मां शम्बरान्तक १२
नमस्ते मेघसङ्काश नमस्ते भक्तवत्सल
अनिरुद्ध नमस्तेऽस्तु त्राहि मां वरदो भव १३
नमस्ते विबुधावास नमस्ते विबुधप्रिय
नारायण नमस्तेऽस्तु त्राहि मां शरणागतम् १४
नमस्ते बलिनां श्रेष्ठं नमस्ते लाङ्गलायुध
नमस्ते विबुधश्रेष्ठ नमस्ते कमलोद्भव १५
चतुर्भुज जगद्धातस्त्राहि मां प्रपितामह
नमस्ते नीलमेघाभ नमस्ते त्रिदशार्चित १६
त्राहि विष्णो जगन्नाथ मग्नं मां भवसागरे
प्रलयानलसङ्काश नमस्ते दितिजान्तक १७
नरसिंह महावीर्य त्राहि मां दीप्तलोचन
यथा रसातलाच्चोर्वी जले मग्नोद्धृता पुरा १८
तथा महावराह त्वं त्राहि मां दुःखसागरात्
तवाङ्गमूर्तयः कृष्ण वरदाः संस्तुता मया १९
त्वं चेमे बलदेवाद्याः पृथग्रूपेण संस्थिताः
अङ्गानि तव देवेश गरुडाद्यास्तथा प्रभो २०
दिक्पालाः सायुधाश्चैव वासवाद्यास्तथाच्युत
ये चान्ये तव देवेश भेदाः प्रोक्ता मनीषिभिः २१
तेऽपि सर्वे जगन्नाथ प्रसन्नायतलोचन
ये वार्चिताः स्तुताः सर्वे तथा यूयं नमस्कृताः २२
प्रयच्छत वरं मह्यं धर्मकामार्थमोक्षदम्
भेदास्ते कीर्तिता ये तु हरे सङ्कर्षणादयः २३
तव पूजार्थसम्बद्धास्ततस्त्वयि समाश्रिताः
न भेदस्तव देवेश विद्यते परमार्थतः २४
विविधं तव यद्रूपं युक्तं तदुपचारतः
अद्वैतं त्वां कथं द्वैतं वक्तुं शक्नोति मानवः २५
एकस्त्वं हि हरे व्यापी चित्स्वभावो निरञ्जनः
परमं तव यद्रूपं भावाभावविवर्जितम् २६
निर्लेपं निर्मलं सूक्ष्मं कूटस्थमचलं ध्रुवम्

सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं सत्तामात्रं व्यवस्थितम् २७
तद्देवोऽपि न जानाति कथं जानाम्यहं प्रभो
अपरं तव यद्रूपं पीतवस्त्रं चतुर्भुजम् २८
शङ्खचक्रगदापाणिं मुकुटाङ्गदधारिणम्
श्रीवत्सवक्षसा युक्तं वनमालाविभूषितम् २९
तदर्चयन्ति विबुधा ये चान्ये त्वत्समाश्रयाः
देव सर्वसुरश्रेष्ठ भक्तानामभयप्रद ३०
त्राहि मां चारुपद्माक्ष मग्नं विषयसागरे
नान्यं पश्यामि लोकेश यस्याहं शरणं व्रजे ३१
त्वामृते कमलाकान्त प्रसीद मधुसूदन
जराव्याधिशतैर्युक्तो नानादुःखैर्निपीडितः ३२
हर्षशोकान्वितो मूढः कर्मपाशैः सुयंत्रितः
पतितोऽह महारौद्रे घोरे संसारसागरे ३३
विषयोदकदुष्पारे रागद्वेषसमाकुले
इन्द्रियावर्तगम्भीरे तृष्णाशोकोर्मिसङ्कुले ३४
निराश्रये निरालम्बे निःसारेऽत्यन्तचञ्चले
मायया मोहितस्तत्र भ्रमामि सुचिरं प्रभो ३५
नानाजातिसहस्रेषु जायमानः पुनः पुनः
मया जन्मान्यनेकानि सहस्राण्ययुतानि च ३६
विविधान्यनुभूतानि संसारेऽस्मिञ्जनार्दन
वेदाः साङ्गा मयाधीताः शास्त्राणि विविधानि च ३७
इतिहासपुराणानि तथा शिल्पान्यनेकशः
असन्तोषाश्च सन्तोषाः सञ्चया बहवो व्ययाः ३८
मया प्राप्ता जगन्नाथ क्षयवृद्ध्युदयेतराः
भार्यामित्रस्वबन्धूनां वियोगाः सङ्गमास्तथा ३९
पितरो विविधा दृष्टा मातरश्च तथा मया
दुःखानि चानुभूतानि मया सौख्यान्यनेकशः ४०
प्राप्ताश्च बान्धवाः स्वसृभ्रातरो ज्ञातयस्तथा
मयोषितं तथा स्त्रीणां कोष्ठे विण्मूत्रपिच्छिले ४१
गर्भवासे महादुःखमनुभूतं तथा प्रभो

दुःखानि यान्यनेकानि बाल्ये यौवनगर्विते ४२
वार्द्धक्ये च हृषीकेश तानि प्राप्तानि वै मया
मरणे यानि दुःखानि गुप्तमार्गे यमालये ४३
मया तान्यनुभूतानि नरके यातनाकुले
क्रिमिकीटद्रुमाणां च हस्त्यश्वमृगपक्षिणाम् ४४
महिषाणां गवां चैव तथान्येषां वनौकसाम्
द्विजातीनां च सर्वेषां शूद्राणां चैव योनिषु ४५
धनिनां क्षत्रियाणां च दरिद्राणां तपस्विनाम्
नृपाणां नृपभृत्यानां तथान्येषां च देहिनाम् ४६
गृहे तेषां समुत्पन्नो देव चाहं पुनः पुनः
गतोऽस्मि दासतां नाथ भृत्यानां बहुशो नृणाम् ४७
दरिद्रत्वं चेश्वरत्वं स्वामित्वं च तथा गतः
हता मया हतश्चान्यैर्हतं मे घातिता मया ४८
दत्तं मेऽन्यैरथान्येभ्यो मया दत्तमनेकशः
पितृमातृसुहृद्वर्गकलत्राणां कृतेन च ४९
अहं हृष्टोऽसकृद्दैन्यैश्चाश्रुधौताननो गतः
देवतिर्यङ्मनुष्येषु चरेषु स्थावरेषु च ५०
न विद्यते च तत्स्थानं यत्राहं न गतः प्रभो
कदा मे नरके वासः कदा स्वर्गे जगत्पते ५१
कदा मनुष्यलोकेषु कदा तिर्यग्गतेषु च
जलयन्त्रे तथा चक्रे कदाऽवटनिबन्धने ५२
पातितोऽधस्तथोद्ध्वं च कदा मध्ये स्थितस्त्वहम्
तथा चाहं सुरश्रेष्ठ कर्म्मवल्लीं समाश्रितः ५३
एवं संसारचक्रेऽस्मिन्भैरवे लोमहर्षणे
भ्रमामि सुचिरं कालं नान्तं पश्यामि कर्हिचित् ५४
न जाने किं करोम्येष हरे व्याकुलितेन्द्रियः
शोकतृष्णाभिभूतश्च कांदिशीको विचेतनः ५५
इदानीं त्वमाहं देव विकलः शरणं गतः
त्राहि मां दुःखितं कृष्ण मग्नं संसारसागरे ५६
कृपां कुरु जगन्नाथ भक्तोऽह यदि मन्यसे

त्वामृते नास्ति मे बंधुर्योऽसौ चिन्तां करिष्यति ५७
देव त्वां नाथमासाद्य न भयं मेऽस्ति कुत्रचित्
जीविते मरणे चैव योगक्षेमे तथा प्रभो ५८
ये तु त्वां विधिवद्देव नार्चयन्ति नराधमाः
सुगतिस्तु कथं तेषां भवेत्संसारबन्धनात् ५९
किं तेषां कुलशीलेन विद्यया जीवितेन च
येषां न जायते भक्तिर्जगद्धातरि केशवे ६०
प्रकृतिं त्वासुरीं प्राप्य ये त्वां निंन्दन्ति मोहिताः
पतन्ति नरके घोरे जायमानाः पुनः पुनः ६१
न तेषां निष्कृतिस्तस्माद्विद्यते नरकार्णवात्
ये दूषयन्ति दुर्वृत्तास्ते देव पुरुषाधमाः ६२
यत्र यत्र भवेज्जन्म मम कर्मनिबन्धनात्
तत्र तत्र हरे भक्तिस्त्वयि स्यादक्षता सदा ६३
आराध्य त्वां परं दैत्या नराश्चान्येऽपि सङ्गताः
अवापुः परमां सिद्धिं कस्त्वां देव न पूजयेत् ६४
न शक्नुवन्ति ब्रह्माद्याः स्तोतुं त्वां प्रकृतेः परम्
यथा चाज्ञानभावेन संस्तुतोऽसि मया प्रभो ६५
तत्क्षमस्वापराधान्मे यदि तेऽस्ति दया मयि
कृतापराधेऽपि हरे क्षमां कुर्वंति साधवः ६६
तस्मात्प्रसीद देवेश भक्त्या स्नेहं समाश्रितः
स्तुतोऽसि यन्मया देव भक्तिभावेन चेतसा ६७
साङ्गं भवतु तत्सर्वं वासुदेव नमोऽस्तु ते ६८

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे पुरुषोत्तममाहात्म्ये त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ५३

अथचतुष्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
इत्थं स्तुतस्तदा तेन प्रसन्नो गरुडध्वजः
ददौ तस्मै तु सुभगे सकलं मनसेप्सितम् १
यः सम्पूज्य जगन्नाथं प्रत्यहं स्तौति मानवः

स्तोत्रेणानेन मतिमान्स मोक्षं लभते ध्रुवम् २
त्रिसंध्यं यो जपेद्विद्वानिमं स्तोत्रवरं शुचिः
धर्मं चार्थं च कामं च मोक्षं च लभते नरः ३
यः पठेच्छृणुयाद्वापि श्रावयेद्वा समाहितः
स लोकं शाश्वतं विष्णोर्याति निर्द्धूतकल्मषः ४
धन्यं पापहरं चेदं भुक्तिमुक्तिप्रदं शिवम्
गुह्यं सुदुर्लभं पुण्यं न देयं यस्य कस्य चित् ५
न नास्तिकाय मूर्खाय न कृतघ्नाय मानिने
न दुष्टमतये दद्यान्नाभक्ताय कदाचन ६
दातव्यं भक्तियुक्ताय गुणशीलान्विताय च
विष्णुभक्ताय शान्ताय श्रद्धानुष्ठानशीलिने ७
इदं समस्ताघविनाशहेतुं कारुण्यसंज्ञं सुखमोक्षदं च
अशेषवाञ्छाफलदं वरिष्ठं स्तोत्रं मयोक्तं पुरुषोत्तमस्य ८
ये तं सुसूक्ष्मं विमलाम्बरामं ध्यायन्ति नित्यं पुरुषं पुराणम्
ते मुक्तिभाजः प्रविशन्ति विष्णुं मन्त्रैर्यथाज्यं हुतमध्वराग्नौ ९
एकः स देवो भवदुःखहन्ता परः परेषां न ततोऽस्ति चान्यः
स्रष्टा स पाता सकलान्तकर्ता विष्णुः समश्चाखिलसारभूतः १०
किं विद्यया किं सुगुणैश्च तेषां यज्ञैश्च दानैश्च तपोभिरुग्रैः
येषां न भक्तिर्भवतीह कृष्णे जगद्गुरौ मोक्षसुखप्रदे च ११
लोके स धन्यः स शुचिः स विद्वान्स एव वक्ता स च धर्मशीलः
ज्ञाता स दाता स च सत्यवक्ता यस्यास्ति भक्तिः पुरुषोत्तमाख्ये १२
स्तुत्वैवं ब्रह्मतनयः प्रणम्य च सनातनम्
वासुदेवं जगन्नाथं सर्वकामफलप्रदम् १३
चिन्ताविष्टो महीपालः कुशानास्तीर्य भूतले
वस्त्रं च तन्मना भूत्वा सुष्वाप धरणीतले १४
कथं प्रत्यक्षमभ्येति देवदेवो जनार्दनः
मम चिन्ताहरो देवः कदासाविति चिन्तयन् १५
सुप्तस्य तस्य नृपतेर्वासुदेवो जगद्गुरुः
आत्मानं दर्शयामास स्वप्ने तस्मै च चक्रधृक् १६
स ददर्श च तं स्वप्ने देवदेवं जगत्पतिम्

शङ्खचक्रधरं शान्तं गदापद्माग्रपाणिनम् १७
शार्ङ्गबाणासियुक्तं च ज्वलत्तेजोग्रमण्डलम्
युगान्तादित्यवर्णाभं नीलवैडूर्यसन्निभम् १८
सुपर्णपृष्ठमासीनं षोडशार्द्धभुजं विभुम्
स चासौ प्राब्रवीद्वीन्द्य साधु राजन्महामते १९
क्रतुनानेन दिव्येन तथा भक्त्या च श्रद्धया
तुष्टोऽस्मि ते महीपाल वृथा किमनुशोचसि २०
यदत्र प्रतिमा राजन् राजपूज्या सनातनी
यथा तां प्राप्नुया भूप तदुपायं ब्रवीमि ते २१
गतायामद्य शर्वर्यां निर्मले भास्करोदये
सागरस्य जलस्यान्ते नानाद्रुमविभूषिते २२
जलं तथैव वेलायां दृश्यते यत्र वै महत्
लवणस्योदधे राजंस्तरङ्गैः समभिप्लुतम् २३
कूलालम्बी महावृक्षः स्थितः स्थलजलेषु च
वेलाभिर्हन्यमानश्च न चासौ कम्पते ध्रुवः २४
हस्तेन पर्शुमादाय ऊर्मेरन्तस्ततो व्रज
एकाकी विहरन् राजन्यं त्वं पश्यसि पादपम् २५
इदं चिह्नं समालोक्य च्छेदय त्वमशङ्कितः
शात्यमानं तु तं वृक्षं प्रांशुमद्भुतदर्शनम् २६
दृष्ट्वा तेनैव सञ्चिन्त्य तदा भूपाल दर्शनम्
कुरु तत्प्रतिमां दिव्यां जहि चिन्तां विमोहिनीम् २७
एवमुक्त्वा महाभागो जगामादर्शनं हरिः
स चापि स्वप्नमालक्ष्य परं विस्मयमागतः २८
तां निशां समुदीक्षन्स ततस्तद्गतमानसः
व्याहरन्वैष्णवान्मन्त्रान्सूक्तं चैव तदात्मकम् २९
प्रभातायां रजन्यां तु तुद्गतोऽनन्यमानसः
स स्नात्वा सागरे सम्यग्यथावद्विधिना ततः ३०
दत्वा दानं तु विप्रेभ्यो ग्रामांश्च नगराणि च
कृत्वा पौर्वाह्णिकं कर्म जगाम स नृपोत्तमः ३१
न रथो न पदातिश्च न गजो न च सारथिः

एकाकी स महावेलां प्रविवेश महीपतिः ३२
तं ददर्श महावृक्षं तेजस्वन्तं महाद्रुमम्
महान्तकं महारोहं पुण्यं विफलमेव च ३३
महोत्सवं महाकायं प्रसुप्तं च जलान्तिके
सान्द्रमाञ्जिष्ठवर्णाभं नामजातिविवर्जितम् ३४
नरनाथस्तथा विष्णोर्द्रुमं दृष्ट्वा मुदान्वितः
पर्शुना शातयामास शितेन च दृढेन च ३५
द्वैधीभूता मतिस्तत्र बभूवेन्द्रसखस्य च
निरीक्षमाणे काष्ठे तु बभूवाद्भुतदर्शनम् ३६
विश्वकर्मा च विष्णुश्च विप्ररूपधरावुभौ
आजग्मतुर्महात्मानौ तथा तुल्याग्रजन्मनौ ३७
ज्वलमानौ सुतेजोभिर्दिव्यस्रग्गन्धलेपनौ
अथ तौ तं समासाद्य नृपमिन्द्रसखं तदा ३८
तावब्रूतां महाराज त्वं किमत्र करिष्यसि
किमयं ते महाबाहो शातितश्च वनस्पतिः ३९
असहायो महादुर्गे निर्जने गहने वने
महासिन्धुतटे चैव शातितो वै महाद्रुमः ४०
तयोः श्रुत्वा वचः सुभ्रु स तु राजा मुदान्वितः
बभाषे वचनान्याभ्यां मृदूनि मधुराणि च ४१
दृष्ट्वा तौ ब्राह्मणौ तत्र चन्द्रसूर्याविवागतौ
नमस्कृत्य जगन्नाथाववाङ्मुखमवस्थितः ४२
देव देवमनाद्यन्तममेयं जगतः पतिम्
आराधितुं वै प्रतिमां करोमीति मतिर्मम ४३
अहं स देवदेवेन परमेण महात्मना
स्वप्नान्ते च समुद्दिष्टो भवद्भ्य श्रावितो मया ४४
यज्ञस्तद्वचनं श्रुत्वा देवेन्द्रप्रतिमस्य च
प्रहस्य तस्मै विश्वेशस्तुष्टो वचनमब्रवीत् ४५
साधु साधु महीपाल यदेतन्मन उत्तमम्
संसारसागरे घोरे कदलीदलसन्निभे ४६
निःसारे दुःखबहुले कामक्रोधसमाकुले

इन्द्रियावर्तकलिले दुस्तरे लोमहर्षणे ४७
नानाव्याधिशतावर्ते चलबुद्बुदसन्निभे
यतस्ते मतिरुत्पन्ना विष्णोराराधनाय वै ४८
धन्यस्त्वं नृपशार्दूल गुणैः सर्वैरलङ्कृतः
सप्रजा धरणी धन्या सशैलवनपत्तना ४९
सपुरग्रामनगरा चतुर्वर्णैरलङ्कृता
यत्र त्वं नृपशार्दूल प्रजापालयिता प्रभुः ५०
एह्येहि त्वं महाभाग द्रुमेऽस्मिन्सुखशीतले
आवाभ्यां सह तिष्ठ त्वं कथाभिर्द्धर्मसंश्रितः ५१
अयं तव सहायार्थमागतः शिल्पिनां वरः
विश्वकर्मसमः साक्षान्निपुणः सर्वकर्मसु ५२
मयोद्दिष्टां तु प्रतिमां करोत्येष तटं त्यज
श्रुत्वैवं वचनं तस्य तदा राजा द्विजन्मनः ५३
सागरस्य तटं त्यक्त्वा गत्वा तस्य समीपतः
तस्थौ स नृपतिश्रेष्ठो वृक्षच्छायां सुशीतलाम् ५४
ततस्तस्मै स विश्वात्मा तदाकारां तदाकृतिम्
शिल्पिमुख्याय विधिजे कुरुष्वेत्यभ्यभाषत ५५
कृष्णरूपं परं शान्तं पद्मपत्रायतेक्षणम्
श्रीवत्सकौस्तुभधरं शङ्खचक्रगदाधरम् ५६
गौरं गोक्षीरवर्णाभं द्वितीयं स्वस्तिकाङ्कितम्
लाङ्गलास्त्रधरं देवमनन्ताख्यं महाबलम् ५७
देवदानवगन्धर्वयक्षविद्याधरोरगैः
न विज्ञातो हि तस्यान्तस्तेनानन्त इति स्मृतः ५८
भगिनीं वासुदेवस्य रुक्मवर्णां सुशोभनाम्
तृतीयां वै सुभद्रां च सर्वलक्षणलक्षिताम् ५९
श्रुत्वैतद्वचनं तस्य विश्वकर्मा सुकर्मकृत्
तत्क्षणात्कारयामास प्रतिमाः शुभलक्षणाः ६०
कुण्डलाभ्यां विचित्राभ्यां कर्णाभ्यां सुविराजिताः
चक्रलाङ्गलविन्यासहताभ्यां भानुसम्मताः ६१
प्रथमं शुक्लवर्णानां शारदेन्दुसमप्रभम्

सुरक्ताक्षं महाकायं फटाविकटमस्तकम् ६२
नीलाम्बरधरं चोग्रं बलमद्भुतकुण्डलम्
महाहलधरं दिव्यं महामुसलधारिणम् ६३
द्वितीयं पुण्डरीकाक्षं नीलजीमूतसन्निभम्
अतसीपुष्पसङ्काशं पद्मपत्रायतेक्षणम् ६४
श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्पीतवाससमच्युतम्
चक्रकम्बुकरं दिव्यं सर्वपापहरं हरिम् ६५
तृतीयां स्वर्णवर्णाभां पद्मपत्रायतेक्षणाम्
विचित्रवस्त्रसञ्छन्नां हारकेयूरभूषिताम् ६६
विचित्राभरणोपेतां रत्नमालावलम्बिताम्
पीनोन्नतकुचां रम्यां विश्वकर्मा विनिर्ममे ६७
स तु राजाद्भुतं दृष्ट्वा क्षणेनैकेन निर्मिताः
दिव्यवस्त्रयुगाच्छन्ना नानारत्नैरलङ्कृताः ६८
सर्वलक्षणसम्पन्नाः प्रतिमाः सुमनोहराः
विस्मयं परमं गत्वा इदं वचनमब्रवीत् ६९
किं देवौ समनुप्राप्तौ द्विजरूपधरावुभौ
द्वावप्यद्भुतकर्माणौ देववृत्तौ त्वमानुषौ ७०
देवौ वा मानुषौ वापि यक्षविद्याधरौ वरौ
किं वा ब्रह्मऋषीकेशौ वसुरुद्रावुताश्विनौ ७१
न वेद्मि सत्यवद्भावौ मायारूपेण संस्थितौ
युवां गतोऽस्मि शरणमात्मानं वदतं मम ७२
द्विज उवाच-
नाहं देवो न यक्षो वा न दैत्यो न च देवराट्
न ब्रह्मा न च रुद्रोऽह विद्धि मां पुरुषोत्तमम् ७३
आर्तिघ्नं सर्वलोकानामनन्तबलपौरुषम्
अर्चनीयो हि भूतानामन्तो यस्य न विद्यते ७४
पठ्यते सर्वशास्त्रेषु वेदान्तेषु निगद्यते
यदुक्त ध्यानगम्यं च वासुदेवेति योगिभिः ७५
अहमेव स्वयं ब्रह्मा अहं विष्णुः शिवो ह्यहम्
इद्रोऽह देवराजश्च जगत्संयमनो यमः ७६

पृथिव्यादीनि भूतानि त्रेताग्निर्हुतभुग्यथा
वरुणोऽपा पतिश्चाहं धरित्री च महीधराः ७७
यत्किञ्चिद्वाङ्मयं लोके जगत्स्थावरजङ्गमम्
विश्वरूपं च मां विद्धि मत्तोऽन्यन्नास्ति किञ्चन ७८
प्रीतोऽह ते नृपश्रेष्ठ वरं वरय सुव्रत
यदिष्टं तत्प्रयच्छामि हृदि यत्ते व्यवस्थितम् ७९
मद्दर्शनमपुण्यानां स्वप्नान्तेऽपि न जायते
त्वं पुनर्दृढभक्तित्वात्प्रत्यक्षं दृष्टवानसि ८०
श्रुत्वैवं वासुदेवस्य वचनं तस्य मोहिनि
रोमाञ्चिततनुर्भूत्वा इदं स्तोत्रं जगौ नृपः ८१
राजोवाच-
श्रियःकान्त नमस्तेऽस्तु श्रीपते पीतवाससे
श्रीद श्रीश श्रीनिवास नमस्ते श्रीनिकेतन ८२
आद्यं पुरुषमीशानं सर्वेशं सर्वतोमुखम्
निष्कलं परमं देवं प्रणतोऽस्मि सनातनम् ८३
शब्दातीतं गुणातीतं भावाभावविवर्जितम्
निर्लेपं निर्गुणं सूक्ष्मं सर्वज्ञं सर्वभावनम् ८४
शङ्खचक्रधरं देवं गदामुसलधारिणम्
नमस्ये वरदं देवं नीलोत्पलदलच्छविम् ८५
नागपर्यङ्कशयनं क्षीरोदार्णववासिनम्
नमस्येऽह हृषीकेशं सर्वपापहरं हरिम् ८६
पुनस्त्वां देवदेवेश नमस्ये वरदं विभुम्
सर्वलोकेश्वरं विष्णुं मोक्षकारणमव्ययम् ८७
एवं स्तुत्वा तु तं देवं प्रणिपत्य कृताञ्जलि
उवाच प्रणतो भूत्वा निपत्य वसुधातले ८८
प्रीतोऽसि यदि मे नाथ वृणोमि वरमुत्तमम्
देवाः सुराः सगन्धर्वा यक्षरक्षोमहोरगाः ८९
सिद्धविद्याधराः साध्याः किन्नरा गुह्यकास्तथा
ऋषयो ये महाभागा नानाशास्त्रविशारदाः ९०
प्रव्रज्यायोगयुक्ताश्च वेदतत्त्वानुचिन्तकाः

मोक्षमार्गविदो येऽन्ये ध्यायन्ति परम् पदम् ९१
निर्मलं निर्गुणं शान्तं यत्पश्यन्ति मनीषिणः
तत्पदं गन्तुमिच्छामि प्रसादात्ते सुदुर्लभम् ९२
श्रीभगवानुवाच-
सर्वं भवतु भद्रं ते यथेष्टं सर्वमाप्नुहि
भविष्यति यथाकामं मत्प्रसादान्न संशयः ९३
दश वर्षसहस्राणि तथा नव शतानि च
अविच्छिन्नं महाराज्यं कुरु त्वं नृपसत्तम ९४
प्रपद्य परमं दिव्यं दुर्लभं यत्सुरासुरैः
पूर्णं मनोरथं शान्तं गुह्यमव्यक्तमव्ययम् ९५
परात्परतरं सूक्ष्मं निर्लेपं निर्गुणं ध्रुवम्
चिन्ताशोकविनिर्मुक्तं क्रियाकारणवर्जितम् ९६
तदहं दर्शयिष्यामि विज्ञेयाख्यं परं पदम्
सम्प्राप्य परमानन्दं प्राप्स्यसे परमां गतिम् ९७
कीर्तिश्च तव राजेन्द्र भवत्वत्र महीतले
यावद्धरा नभो यावद्यावच्चन्द्रार्कतारकाः ९८
यावत्समुद्राः सप्तैव यावन्मेर्व्वादिपर्वताः
तिष्ठन्ति दिवि देवाश्च यावत्सर्वत्र चाव्ययाः ९९
इन्द्रद्युम्नसरो नाम तीर्थं यज्ञाज्यसम्भवम्
यत्र स्नात्वा सकृल्लोकः शक्रलोकमवाप्स्यति १००
दापयिष्यति यः पिण्डं तटेऽस्मिन्नम्बुधेः शुभे
कुलैकविंशमुद्धृत्य शक्रलोकं गमिष्यति १०१
पूज्यमानोऽप्सरोभिश्च गन्धर्वैर्गीतनिःस्वनैः
विमानेन चरेत्तत्र यावदिन्द्राश्चतुर्दश १०२
सरसो दक्षिणे भागे नैर्ऋत्यां तु समाश्रिते
न्यग्रोधोऽस्ति द्रुमस्तत्र तत्समीपे तु मण्डपः १०३
केतकीवनसञ्छन्नो नानापादपसङ्कुलः
आषाढस्य सिते पक्षे पञ्चम्यां पितृदैवते १०४
ऋक्षे नेष्यन्ति नस्तत्र नीत्वा सप्त दिनानि वै
मण्डपे स्थापयिष्यन्ति सुवेश्याभिः सुशोभनैः १०५

क्रीडाविशेषबहुलैर्नृत्यगीतमनोहरैः
चामरैः स्वर्णदण्डैश्च व्यजनै रत्नभूषणैः १०६
व्यञ्जयन्त्यस्तदास्मभ्यं स्थास्यन्ति परमाङ्गनाः
ब्रह्मचारी यतिश्चैव स्नातकाश्च द्विजोत्तमाः १०७
वानप्रस्था गृहस्थाश्च सिद्धाश्चान्ये च वै द्विजाः
नानावर्णपदैः स्तोत्रैर्ऋग्यजुःसामनिःस्वनैः १०८
करिष्यन्ति स्तुतिं राजन् रामकेशवयोः पुनः
ततः स्तुत्वा च दृष्ट्वा च सम्प्रणम्य च भक्तितः १०९
नरो वर्षायुतं दिव्यं श्रीमद्धरिपुरे वसेत्
पूज्यमानोऽप्सरोभिश्च गन्धर्वैर्गीतनिःस्वनैः ११०
हरेरनुचरस्तत्र क्रीडते केशवेन वै १११
विमानेनार्कवर्णेन रत्नहारेण राजते
सर्वे कामा महाभागे तिष्ठन्ति भवनोत्तमे ११२
तपःक्षयादिहागत्य मनुष्यो ब्राह्मणो भवेत्
कोटीधनपतिः श्रीमांश्चतुर्वेदो भवेद्ध्रुवम् ११३
एवं तस्मै वरं दत्त्वा कृत्वा च समयं हरिः
जगामादर्शनं भद्रे सहितो विश्वकर्मणा ११४
स तु राजा तदा हृष्टो रोमाञ्चिततनूरुहः
कृतकृत्यमिवात्मानं मेने सन्दर्शनाद्धरेः ११५
ततः कृष्णं च रामं च सुभद्रां च वरप्रदाम्
रथैर्विमानसङ्काशैर्मणिकाञ्चनचित्रितैः ११६
संवाह्य तांस्ततो राजा जयमङ्गलनिःस्वनैः
आनयामास मतिमान्सामात्यः सपुरोहितः ११७
नानावादित्रनिर्घोषैर्नानावेदस्वनैः शुभैः
संस्थाप्य च शुभे देशे पवित्रे सुमनोहरे ११८
ततः शुभे तिथौ स्वर्क्षे काले च शुभलक्षणे
प्रतिष्ठां कारयामास सुमुहूर्ते द्विजैः सह ११९
यथोक्तेन विधानेन विधिदृष्टेन कर्मणा
आचार्यानुमतेनैव सर्वं कृत्वा महीपतिः १२०
आचार्याय तदा दत्त्वा दक्षिणां विधिवत्प्रभुः

ऋत्विग्भ्यः सविधानेन तथान्येभ्यो धनं ददौ १२१
कृत्वा प्रतिष्ठां विधिवत्प्रासादे भवनोत्तमे
स्थापयामास तान्सर्वान्विश्वकर्मविनिर्मितान् १२२
ततः सम्पूज्य विधिना नानापुष्पैः सुगन्धिभिः
सुवर्णमणिमुक्ताद्यैर्नानावस्त्रैः सुशोभनैः १२३
ददौ द्विजेभ्यो विषयान्पुराणि नगराणि च
एवं बहुविधान्दत्त्वा राज्यं कृत्वा यथोचितम् १२४
इष्ट्वा च विविधैर्यज्ञैर्दत्त्वा दानान्यनेकशः
कृतकृत्यस्ततो राजा त्यक्तसर्वपरिग्रहः
जगाम परमं स्थानं तद्विष्णोः परमं पदम् १२५

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे मोहिनीवसुसंवादे श्रीपुरुषोत्तममाहात्म्ये चतुष्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ५४

अथ पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
कस्मिन् काले द्विजश्रेष्ठ गन्तव्यं पुरुषोत्तमे
विधिना केन कर्तव्या पञ्चतीर्थ्यपि मानद १
एकैकस्य च तीर्थस्य स्नाने दाने च यत्फलम्
देवताप्रेक्षणे चैव ब्रूहि सर्वं पृथक् पृथक् २
वसुरुवाच-
निराहारः कुरुक्षेत्रे पादेनैकेन यस्तपेत्
जितेन्द्रियो जितक्रोधः सप्तसंवत्सरायुतम् ३
दृष्ट्वा सकृज्ज्येष्ठशुक्लद्वादश्यां पुरुषोत्तमम्
कृतोपवासः प्राप्नोति ततोऽधिकतरं फलम् ४
तस्माज्ज्येष्ठे तु सुभगे प्रयत्नेन सुसंयतैः
स्वर्गलोकेप्सुभिर्मर्त्यैर्द्रष्टव्यः पुरुषोत्तमः ५
पञ्चतीर्थीं च विधिवत्कृत्वा ज्येष्ठे नरोत्तमः
द्वादश्यां शुक्लपक्षस्य पश्येत्तं पुरुषोत्तमम् ६
ये पश्यन्त्यव्ययं देवं द्वादश्यां पुरुषोत्तमम्
ते विष्णुलोकमासाद्य न च्यवन्ते कदाचन ७

तस्माज्ज्येष्ठे प्रयत्नेन गन्तव्यं विधिनन्दिनि
कृत्वा सम्यक्पञ्चतीर्थीं द्रष्टव्यः पुरुषोत्तमः ८
सुदूरस्थोऽपि प्रीतात्मा कीर्तयेत्पुरुषोत्तमम्
अहन्यहनि शुद्धात्मा सोऽपि विष्णुपुरं व्रजेत् ९
यात्रां करोति कृष्णस्य श्रद्धया यः समाहितः
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं व्रजेन्नरः १०
चक्रं दृष्ट्वा हरेर्दूरात्प्रासादोपरि संस्थितम्
सहसा मुच्यते पापान्नरो भक्त्या प्रणम्य तम् ११
पञ्चतीर्थीविधिं वक्ष्ये शृणु मोहिनि साम्प्रतम्
यस्यां कृतायां मनुजो माधवस्य प्रियो भवेत् १२
मार्कण्डेयह्रदं गत्वा स्नात्वा चोदङ्मुखः शुचिः
निमज्जेत्तत्र त्रीन्वारानिमं मन्त्रमुदीरयेत् १३
संसारसागरे मग्नं पापग्रस्तमचेतनम्
त्राहि मां भगनेत्रघ्न त्रिपुरारे नमोऽस्तु ते १४
नमः शिवाय शान्ताय सर्वपापहराय च
स्नानं करोमि देवेश मम नश्यतु पातकम् १५
नाभिमात्रे जले स्थित्वा विधिवद्देवता ऋषीन्
तिलोदकेन मतिमान्पितृनन्यांश्च तर्पयेत् १६
स्नात्वैवं च तथाचम्य ततो गच्छेच्छिवालयम्
प्रविश्य देवतागारं कृत्वा तं त्रिः प्रदक्षिणम् १७
मूलमन्त्रेण सम्पूज्य मार्कण्डेयेशमादरात्
अघोरेण तु मन्त्रेण प्रणिपत्य क्षमापयेत् १८
त्रिलोचन नमस्तेऽस्तु नमस्ते शशिभूषण
त्राहि मां पुण्डरीकाक्ष महादेव नमोऽस्तु ते १९
मार्कण्डेयह्रदे त्वेवं स्नात्वा दृष्ट्वा च शङ्करम्
दशानामश्वमेधानां फलं प्राप्नोति मानवः २०
पापैः सर्वैर्विनिर्मुक्तः शिवलोकं स गच्छति
तत्र भुक्त्वा वरान्भोगान्यावदाभूतसम्प्लवम् २१
इह लोके समासाद्य भवेद्विप्रो बहुश्रुतः
शाङ्करं योगमासाद्य ततो मोक्षमवाप्नुयात् २२

कल्पवृक्षं ततो गत्वा कृत्वा तं त्रिः प्रदक्षिणम्
पूजयेत्परया भक्त्या मन्त्रेणानेन तं वटम् २३
ॐ नमोऽव्यक्तरूपाय महते नतपालिने
महोदकोपविष्टाय न्यग्रोधाय नमोऽस्तु ते २४
अवसस्त्वं सदा कल्पे हरेश्चायतने वटे
न्यग्रोध हर मे पापं कल्पवृक्ष नमोऽस्तु ते २५
भक्त्या प्रदक्षिणं कृत्वा गत्वा कल्पवटं नरः
सहसोज्झति पापौघं जीर्णां त्वचमिवोरगः २६
छायां तस्य समाक्रम्य कल्पवृक्षस्य मोहिनि
ब्रह्महत्यां नरो जह्यात्पापेष्वन्येषु का कथा २७
दृष्ट्वा कृष्णाङ्गसम्भूतं ब्रह्मतेजोमयं परम्
न्यग्रोधाकृतिकं विष्णुं प्रणिपत्य च वैधसि २८
राजसूयाश्वमेधाभ्यां फलं प्राप्नोति चाधिकम्
तथा कुलं समुद्धृत्य विष्णुलोकं स गच्छति २९
वैनतेयं नमस्कृत्य कृष्णस्य पुरतः स्थितम्
सर्वपापविनिर्मुक्तस्ततो विष्णुपुरं व्रजेत् ३०
दृष्ट्वा वटं वैनतेयं यः पश्येत्पुरुषोत्तमम्
सङ्कर्षणं सुभद्रां च स याति परमां गतिम् ३१
प्रविश्यायतनं विष्णोः कृत्वा तं त्रिः प्रदक्षिणम्
सङ्कर्षणं सुभद्रां च भक्त्या पूज्य प्रसादयेत् ३२
नमस्ते हलधृङ्नाम्ने नमस्ते मुसलायुध
नमस्ते रेवतीकान्त नमस्ते भक्तवत्सल ३३
नमस्ते बलिनां श्रेष्ठ नमस्ते धरणीधर
प्रलम्बारे नमस्तेऽस्तु त्राहि मां कृष्णपूर्वज ३४
एवं प्रसाद्य चानन्तमजेयं त्रिदशार्चितम्
कैलासशिखराकारं चन्द्रकान्तवराननम् ३५
नीलवस्त्रधरं देवं फणाविकटमस्तकम्
महाबलं हलधरं कुण्डलैकविभूषितम् ३६
रौहिणेयं नरो भक्त्या लभेदभिमतं फलम्
सर्वपापैर्विनिर्मुक्तो विष्णुलोकं च गच्छति ३७

आभूतसम्प्लवं यावद्भुक्त्वा तत्र स्वयं बुधः
पुण्यक्षयादिहागत्य प्रवरो योगिनां कुले ३८
ब्राह्मणप्रवरो भूत्वा सर्वशास्त्रार्थपारगः
ज्ञानं तत्र समासाद्य मुक्तिं प्राप्नोति दुर्लभाम् ३९
एवमभ्यर्च्य हलिनं ततः कृष्णं विचक्षणः
द्वादशाक्षरमन्त्रेण पूजयेत्सुसमाहितः ४०
द्विषट्वर्णकमन्त्रेण भक्त्या ये पुरुषोत्तमम्
पूजयन्ति सदा धीरास्ते मोक्षं प्राप्नुवन्ति वै ४१
न तां गतिं सुरा यान्ति योगिनो नैव सोमपाः
यां गतिं यान्ति विधिजे द्वादशाक्षरतत्पराः ४२
तस्मात्तेनैव मन्त्रेण भक्त्या कृष्णं जगद्गुरुम्
सम्पूज्य गन्धपुष्पाद्यैः प्रणिपत्य प्रसादयेत् ४३
जय कृष्ण जगन्नाथ जय सर्वाघनाशन
जय चाणूरकेशिघ्न जय कंसनिषूदन ४४
जय पद्मपलाशाक्ष जय चक्रगदाधर
जय नीलाम्बुदश्याम जय सर्वसुखप्रद ४५
जय देव जगत्पूज्य जय संसारनाशन
जय लोकपते नाथ जय वाञ्छाफलप्रद ४६
संसारसागरे घोरे निःसारे दुःखफेनिले
क्रोधग्राहकुले रौद्रे विषयोदकसम्प्लवे ४७
नानारोगोर्मिकलिले मोहावर्तसुदुस्तरे
निमग्नोऽहं सुरश्रेष्ठ त्राहि मां पुरुषोत्तम ४८
एवं प्रसाद्य देवेशं वरदं भक्तवत्सलम्
सर्वपापहरं देवं सर्वकामफलप्रदम् ४९
पीनांसं द्विभुजं कृष्णं पद्मपत्रायतेक्षणम्
महोरस्कं महाबाहुं पीतवस्त्रं शुभाननम् ५०
शङ्खचक्रगदापाणिं मुकुटाङ्गदभूषणम्
सर्वलक्षणसंयुक्तं वनमालाविभूषितम् ५१
दृष्ट्वा नरोऽञ्जलिं कृत्वा दण्डवत्प्रणिपत्य च
अश्वमेधसहस्राणां फलं प्राप्नोति मोहिनि ५२

यत्फलं सर्वतीर्थेषु स्नाने दाने प्रकीर्तितम्
नरस्तत्फलमाप्नोति दृष्ट्वा कृष्णं प्रणम्य च ५३
यत्फलं सर्ववेदेषु सर्वयज्ञेषु यत्फलम्
तत्फलं समवाप्नोति नरः कृष्णं प्रणम्य च ५४
यत्फलं सर्वदानेषु व्रतेषु नियमेषु च
नरस्तत्फलमाप्नोति दृष्ट्वा कृष्णं प्रणम्य च ५५
यत्फलं ब्रह्मचर्येण सम्यक् चीर्णेन कीर्तितम्
नरस्तत्फलमाप्नोति दृष्ट्वा कृष्णं प्रणम्य च ५६
गार्हस्थ्येन यथोक्तेन यत्फलं समुदाहृतम्
नरस्तत्फलमाप्नोति दृष्ट्वा कृष्णं प्रणम्य च ५७
यत्फलं वनवासेन वानप्रस्थस्य कीर्तितम्
नरस्तत्फलमाप्नोति दृष्ट्वा कृष्णं प्रणम्य च ५८
सन्यासेन यथोक्तेन यत्फलं समुदाहृतम्
नरस्तत्फलमाप्नोति दृष्ट्वा कृष्णं प्रणम्य च ५९
किं चात्र बहुनोक्तेन माहात्म्यं तस्य भामिनि
दृष्ट्वा कृष्णं नरो भक्त्या मोक्षं प्राप्नोति दुर्लभम् ६०
पापैर्विमुक्तः शुद्धात्मा कल्पकोटिसमुद्भवैः
श्रिया परमया युक्तः सर्वैः समुदितो गुणैः ६१
सर्वकामसमृद्धेन विमानेन सुवर्चसा
त्रिःसप्तकुलमुद्धृत्य नरो विष्णुपुरं व्रजेत् ६२
ततः कल्पशतं यावद्भुक्त्वा भोगान्मनोरमान्
गन्धर्वाप्सरसैः सार्धं यथा विष्णुश्चतुर्भुजः ६३
च्युतस्तस्मादिहायातो विप्राणां प्रवरे कुले
सर्वज्ञः सर्ववेदी च जायते गतमत्सरः ६४
स्वधर्मनिरतः शान्तो दाता भूतहिते रतः
आसाद्य वैष्णवं ज्ञानं ततो मुक्तिमवाप्नुयात् ६५
ततः सम्पूज्य मन्त्रेण सुभद्रां भक्तवत्सलाम्
प्रसादयेच्च विधिजे प्रणिपत्य कृताञ्जलि ६६
नमस्ते सर्वगे देवि नमस्ते शुभसौख्यदे
त्राहि मां पद्मपत्राक्षि कात्यायनि नमोऽस्तु ते ६७

एवं प्रसाद्यतां देवीं जगद्धात्रीं जगद्धिताम्
बलेदवस्य भगिनीं सुभद्रां वरदां शिवाम् ६८
कामगेन विमानेन नरो विष्णुपुरं व्रजेत्
स्राभूतसम्प्लवं यावत्क्रीडित्वा तत्र देववत् ६९
इह मानुषतां प्राप्तो ब्राह्मणो वेदविद्भवेत्
प्राप्य योगं हरेस्तत्र मोक्षं च लभते ध्रुवम् ७०
निष्क्रम्य देवतागारात्कृतकृत्यो भवेन्नरः
प्रणम्यायतने पश्चाद्व्रजेत्तत्र समाहितः ७१
इन्द्रनीलमयो विष्णुर्यत्रास्ते बालुकावृतः
स्रन्तर्धानेऽपि तं नत्वा ततो विष्णुपुरं व्रजेत् ७२
सर्वदेवमयो देवो हिरण्यकशिपूद्धरः
यत्रास्ते नित्यदा देवि सिंहार्द्धकृतविग्रहः ७३
भक्त्या दृष्ट्वा तु तं देवं प्रणम्य नृहरिं शुभे
मुच्यते पातकैर्मर्त्यैः समस्तैर्नात्र संशयः ७४
नरसिंहस्य ये भक्ता भवन्ति भुवि मानवाः
न तेषां दुष्कृतं किञ्चित्फलं च स्याद्यदीप्सितम् ७५
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नरसिंहं समाश्रयेत्
धर्मार्थकाममोक्षाणां फलं यस्मात्प्रयच्छति ७६
तस्मात्तं ब्रह्मतनये भक्त्या सम्पूजयेत्सदा
मृगराजं महावीर्यं सर्वकामफलप्रदम् ७७
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शूद्रान्त्यजादयः
सम्पूज्य तु सुरश्रेष्ठं भक्ताः सिंहवपुर्द्धरम् ७८
मुच्यन्ते चाशुभाद्दुःखाज्जन्मकोटिसमुद्भवात्
सम्पूज्य तं सुरश्रेष्ठं प्राप्नुवन्त्यभिवाञ्छितम् ७९
देवत्वममरेशत्वं धनेशत्वं च भामिनि
यक्षविद्याधरत्वं च तथान्यच्च प्रयच्छति ८०
शृणुष्व नरसिंहस्य प्रभावं विधिनन्दिनि
स्रजितस्याप्रमेयस्य भुक्तिमुक्तिप्रदस्य च ८१
कः शक्नोति गुणान्वक्तुं समस्तांस्तस्य सुव्रते
सिंहार्द्धकृतदेहस्य प्रवक्ष्यामि समासतः ८२

याः काश्चित्सिद्धयश्चात्र श्रूयन्ते दैवमानुषाः
प्रसादात्तस्य ताः सर्वाः सिद्ध्यन्ते नात्र संशयः ८३
स्वर्गे मर्त्ये च पाताले दिवि तोये सुरे नगे
प्रसादात्तस्य देवस्य भवत्यव्याहता गतिः ८४
असाध्यं तस्य देवस्य नास्त्यत्र सचराचरे
नरसिंहस्य सुभगे सदा भक्तानुकम्पिनः ८५
विधानं तस्य वक्ष्यामि भक्तानामुपकारकम्
येन प्रसीदते चासौ सिंहार्द्धकृतविग्रहः ८६
यत्तत्त्वं तस्य देवस्य तदज्ञातं सुरासुरैः
शाकयावकमूलैस्तु फलपिण्याकसक्तुभिः ८७
पयोभक्ष्येण वा भद्रे वर्तते साधकेश्वरः
कासकौपीनवासाश्च ध्यानयुक्तो जितेन्द्रियः ८८
अरण्ये विजने देशे नदीसङ्गमपर्वते
सिद्धक्षेत्रे चोषरे च नरसिंहाश्रमे तथा ८९
प्रतिष्ठाप्य स्वयं चापि पूजां कृत्वा विधानतः
उपपातकवान्देवि महापातकवानपि ९०
मुक्तो भवेत्पातकेभ्यः साधको नात्र संशयः
कृत्वा प्रदक्षिणं तत्र नरसिंहं प्रपूजयेत् ९१
गन्धपुष्पादिभिर्धूपैः प्रणम्य शिरसा प्रभुम्
कर्पूरचन्दनाक्तानि जातीपुष्पाणि मस्तके ९२
प्रदद्यान्नरसिंहस्य ततः सिद्धिः प्रजायते
भगवान्सर्वकार्येषु न क्वचित्प्रतिदूयते ९३
न शक्तास्तं समाक्रान्तुं ब्रह्मरुद्रादयः सुराः
किं पुनर्दानवा लोके सिद्धगन्धर्वमानुषाः ९४
विद्याधराः यक्षगणाः सकिन्नरमहोरगाः
ते सर्वे प्रलयं यान्ति दिव्या दिव्याग्नितेजसा ९५
सकृज्जप्त्वाग्निशिखया हन्यात्सर्वानुपद्रवान्
त्रिर्जप्त्वा कवचं दिव्यं संरक्षेद्दैत्यदानवात् ९६
भूतात्पिशाचाद्रक्षोभ्यो ये चान्ये परिपंथिनः
त्रिर्जप्तं कवचं दिव्यमभेद्यं च सुरासुरैः ९७

योजनद्वादशान्तस्तु देवो रक्षति सर्वदा
नरसिंहो महाभागे महाबलपराक्रमः ९८
ततो गत्वा बिलद्वारमुपोष्य रजनीत्रयम्
पलाशकाष्ठैः प्रज्वाल्य भगवज्जातवेदसम् ९९
पालाशसमिधं तत्र जुहुयात्त्रिमधुप्लुताम्
द्वेऽयुते कञ्जनयने शकटश्चैव साधकः १००
ततः कवल्लीविवरं प्रकटं जायते क्षणात्
ततो विशेत्तु निःशङ्कः कवल्लीविवरं बुधः १०१
गच्छतः शकटस्याथ तमो मोहश्च नश्यति
राजमार्गस्तु विस्तीर्णो दृश्यते तत्र मोहिनि १०२
नरसिंहं स्मरंस्तत्र पातालं विशते तदा
गत्वा तत्र जपेच्छुद्धो नरसिंहं तमव्ययम् १०३
ततः स्त्रीणां सहस्राणि वीणाचामरकर्मणाम्
निर्गच्छन्ति पुराच्चैव स्वागतं ता वदन्ति च १०४
प्रवेशयन्ति तं हस्ते गृहीत्वा साधकेश्वरम्
ततो रसायनं दिव्यं पाययन्ति सुलोचने १०५
पीतमात्रे दिव्यदेहो जायते सुमहाबलः
क्रीडते दिव्यकन्याभिर्यावदाभूतसम्प्लवम् १०६
भिन्नदेहो वासुदेवं नीयते नात्र संशयः
यदा न रोचयन्त्येतास्ततो निर्गच्छते पुनः १०७
पट्टं शूलं च खड्गं च रोचनां च मणिं तथा
रसं रसायनं चैव पादुकाञ्जनमेव च १०८
कृष्णाञ्जलि च सुभगे गुटिकां च मनः शिलाम्
मुण्डलां चाक्षसूत्रं च षष्ठीं सञ्जीवनीं तथा १०९
सिद्धां विद्यां च शास्त्राणि गृहीत्वा साधकोत्तमः
ज्वलद्वह्निस्फुलिङ्गोर्मिवेष्टितं त्रिदशं हृदि ११०
सकृन्न्यस्तं दहेत्सर्वं वृजिनं जन्मकोटिजम्
विषे न्यस्तं विषं हन्यात्कुष्ठं हन्यात्तनौ स्थितम् १११
सुदेहभ्रूणहत्यादि कृत्वा दिव्येन शुध्यति
महाग्रहगृहीतेषु ज्वलमानं विचिन्तयेत् ११२

रुदन्ति वै ततः शीघ्रं नश्येयुर्दारुणा ग्रहाः
बालानां कण्ठके बद्ध्वा रक्षा भवति नित्यशः ११३
गण्डपिण्डककृत्यानां नाशनं कुरुते ध्रुवम्
व्याधिघाते समिद्भिश्च घृतं क्षीरेण होमयेत् ११४
त्रिसन्ध्यं मासमेकं तु सर्वरोगान्विनाशयेत्
असाध्यं नास्य पश्यामि तत्त्वस्य सचराचरे ११५
यां यां कामयते सिद्धिं तां तां प्राप्नोत्यपि ध्रुवम्
अष्टोत्तरशतं त्वेकं पूजयित्वा मृगाधिपम् ११६
मृत्तिकां सप्त वल्मीके श्मशाने च चतुष्पथे
रक्तचन्दनसम्मिश्रां गवां क्षीरेण लेपयेत् ११७
सिंहस्य प्रतिमां कृत्वा प्रमाणेन षङ्गुलाम्
भूर्जपत्रे विशेषेण लिखेद्रोचनया तथा ११८
नरसिंहस्य कण्ठे तु बद्ध्वा चैव समन्त्रवत्
जपेत्सङ्ख्याविहीनं तु पूजयित्वा जलाशये ११९
यावन्मन्त्रं तु जपति सप्ताहं संयतेन्द्रियः
जलाकीर्णा मुहूर्तेन जायते सर्वभेदिनी १२०
अथवा शुद्धवृक्षाग्रे नरसिंहं तु पूजयेत्
जप्त्वा चाष्टशतं तत्त्वं वर्षं तद्विनिवारयेत् १२१
तमेव पिञ्जके बद्ध्वा भ्रामयेत्साधकोत्तमः
महावातो मुहूर्तेन आगच्छेन्नात्र संशयः १२२
पुनश्चावारयन्सिक्तां सप्तजप्तेन वारिणा
अथ तां प्रतिमां द्वारे निखनेद्यस्य साधकः १२३
गोत्रोत्सादो भवेत्तस्य उद्धृते चैव शान्तिदः
तस्माद्वै ब्रह्मतनये पूजयेद्भक्तितः सदा १२४
मृगराजं महावीर्यं सर्वकामफलप्रदम्
दृष्ट्वा स्तुत्वा नमस्कृत्य सम्पूज्य नृहरिं शुभे १२५
प्राप्नुवन्ति नरा राज्यं स्वर्गं मोक्षं च दुर्लभम्
नरसिंहं नरो दृष्ट्वा लभेदभिमतं फलम् १२६
विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं च गच्छति
सकृद् दृष्ट्वा तु तं देवं भक्त्या सिंहवपुर्द्धरम् १२७

मुच्यते पातकैः सर्वैः कायवाक्चित्तसम्भवैः
सङ्ग्रामे सङ्कटे दुर्गे चौरव्याघ्रादिपीडिते १२८
कान्तारे प्राणसन्देहे विषवह्निजलेषु च
राजादिभीषु सङ्ग्रामे ग्रहरोगादिपीडिते १२९
स्मृत्वा तं यो हि पुरुषः सङ्कटैर्विप्रमुच्यते
सूर्योदये यथा नाशं तमोऽभ्येति महत्तरम् १३०
तथा सन्दर्शने तस्य विनाशं यान्त्युपद्रवाः
गुटिकां जनपाताले पादलेपरसायनम् १३१
नरसिंहे प्रसन्ने तु प्राप्नोत्यन्यांश्च वाञ्छितान्
यान्यान्कामानभिध्यायन्भजेत नृहरिं नरः १३२
तांस्तान्कामानवाप्नोति नरो नास्त्यत्र संशयः १३३

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनिसंवादे पुरुषोत्तममाहात्म्ये पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ५५

अथ षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
अन्यच्छृणु महाभागे तस्मिञ्छ्रीपुरुषोत्तमे
तीर्थव्रजं महत्पुण्यं दर्शनात्पापनाशनम् १
अनन्ताख्यं वासुदेवं दृष्ट्वा भक्त्या प्रणम्य च
सर्वपापविनिर्मुक्तो नरो याति परं पदम् २
श्वेतगङ्गां नरः स्नात्वा यः पश्येच्छ्वेतमाधवम्
मत्स्याख्यं माधवं चैव श्वेतद्वीपं स गच्छति ३
तुषारप्रतिमं शुद्धं शङ्खचक्रगदाधरम्
सर्वलक्षणसंयुक्तं पुण्डरीकायतेक्षणम् ४
श्रीवत्सवक्षसा युक्तं सुप्रसन्नं चतुर्भुजम्
वनमालावृतोरस्कं मुकुटाङ्गदधारिणम् ५
पीतवस्त्रं सुपीनांसं कुण्डलाभ्यामलंकृतम्
कुशाग्रेणापि राजेन्द्र श्वेतगाङ्गेयमेव च ६
स्पृष्ट्वा स्वर्गं गमिष्यन्ति विष्णुभक्ताः समाहिताः
यस्त्विमां प्रतिमां पश्येन्माधवाख्यां शशिप्रभाम् ७

शङ्खगोक्षीरसङ्काशामशेषाघविनाशिनीम्
तां प्रणम्य सकृद्भक्त्या पुण्डरीकनिभेक्षणाम् ८
विहाय सर्वकामान्वै विष्णुलोके महीयते
मन्वन्तराणि तत्रैव देवकन्याभिरावृतः ९
गीयमानश्च गन्धर्वैः सिद्धविद्याधरार्चितः
भुनक्ति विपुलान्भोगान्यथेष्टं दैवतैः सह १०
च्युतस्तस्मादिहागत्य मानुष्ये ब्राह्मणो भवेत्
वेदवेदाङ्गविद्धीमान् भोगवांश्चिरजीवितः ११
गजाश्वरथयानाढ्यो धनधान्यवृतः शुचिः
रूपवान्बहुभाग्यश्च पुत्रपौत्रसमन्वितः १२
पुरुषोत्तमं पुनः प्राप्य वटमूलेऽथ सागरे
त्यक्त्वा देहं हरिं स्मृत्वा ततः शान्तं पदं व्रजेत् १३
श्वेतमाधवमालोक्य समीपे मत्स्यमाधवम्
एकार्णवे जले पूर्वं रूपं रोहितमास्थितः १४
वेदानां हरणार्थाय रसातलतले स्थितः
चिन्तयित्वा क्षितिं मत्स्यं तस्मिन्स्थाने व्यवस्थितम् १५
आधाय तरुणं रूपं माधवं मत्स्यमाधवम्
प्रणम्य प्रयतो भूत्वा सर्वान्कष्टान्विमुञ्चति १६
प्रयाति परमं स्थानं यत्र देवो हरिः स्वयम्
काले पुनरिहायातो राजा स्यात्पृथिवीतले १७
मत्स्यमाधवमासाद्य दुराधर्षो भवेन्नरः
दाता भोक्ता भवेद्योद्धा वैष्णवः सत्यसङ्गरः १८
योगं प्राप्य हरेः पश्चात्ततो मोक्षमवाप्नुयात्
मत्स्यमाधवमाहात्म्यं मया ते परिकीर्तितम् १९
यं दृष्ट्वा ब्रह्मतनये सर्वान्कामानवाप्नुयात्
मार्जनं तत्र वक्ष्यामि मार्कण्डेयह्रदे शुभे २०
भक्त्या तु तन्मना भूत्वा पुराणं पुण्यमुक्तिदम्
मार्कंडेयह्रदे स्नानं सर्वकालं प्रशस्यते २१
चतुर्दश्यां विशेषेण सर्वपापप्रणाशनम्
तद्वत्स्नानं समुद्रस्य सर्वकालं प्रशस्यते २२

पौर्णमास्यां विशेषेण हयमेधफलं लभेत्
पूर्णिमा ज्येष्ठमासस्य ज्येष्ठा ऋक्षं यदा भवेत् २३
तदा गच्छेद्विशेषेण तीर्थराजं परं शुभम्
कायवाङ्मानसैः शुद्धसद्भावोऽनन्यमानसः २४
सर्वद्वन्द्वविनिर्मुक्तो वीतरागो विमत्सरः
कल्पवृक्षं वटं रम्यं यत्र साक्षाज्जनार्दनः २५
प्रदक्षिणं प्रकुर्वीत त्रीन्वारान्सुसमाहितः
दृष्ट्वा नश्यति यत्पापं सप्तजन्मसमुद्भवम् २६
पुण्यं प्राप्नोति विपुलं गतिमिष्टां च मोहिनि
तस्य नामानि वक्ष्यामि सप्रमाणं युगे युगे २७
वटं वटेश्वरं शान्तं पुराणपुरुषं विदुः
वटस्यैतानि नामानि कीर्तितानि कृतादिषु २८
योजनं पादहीनं च योजनार्द्धं तदर्द्धकम्
प्रमाणं कल्पवृक्षस्य कृतादिषु यथाक्रमम् २९
पूर्वोक्तेन तु मन्त्रेण नमस्कृत्वा च तं वटम्
दक्षिणाभिमुखो गच्छेद्धन्वन्तरशतत्रयम् ३०
यत्रासौ दृश्यते चिह्नं स्वर्गद्वारं मनोरमम्
सागरान्तः समाकृष्टं काष्ठं सर्वगुणान्वितम् ३१
प्रणिपत्य ततस्तिष्ठेत्परिपूज्य ततः पुनः
मुच्यते सर्वपापौघैस्तथा पापग्रहादिभिः ३२
उग्रसेनः पुरा दृष्ट्वा स्वर्गद्वारेण सागरम्
गत्वाऽचम्य शुचिस्तत्र ध्यात्वा नारायणं परम् ३३
न्यसेदष्टाक्षरं मन्त्रं पश्चाद्धस्तशरीरयोः
ॐ नमो नारायणायेति यं वदन्ति मनीषिणः ३४
किं कार्यं बहुभिर्मन्त्रैर्मनोविभवकारकैः
नमो नारायणायेति मन्त्रः सर्वार्थसाधकः ३५
आपो नरस्य सूनुत्वान्नारा इति ह कीर्तिताः
विष्णोस्तास्त्वालयं पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः ३६
नारायणपरा वेदा नारायणपरा द्विजाः
नारायणपरं ज्ञानं नारायणपरा क्रिया ३७

नारायणपरो धर्मो नारायणपरं तपः
नारायणपरं दानं नारायणपरं व्रतम् ३८
नारायणपराः लोका नारायपराः सुराः
नारायणपरं नित्यं नारायणपरं पदम् ३९
नारायणपरा पृथ्वी नारायणपरं जलम्
नारायणपरो वह्निर्नारायणपरं नभः ४०
नारायणपरो वायुर्नारायणपरं मनः
अहङ्कारश्च बुद्धिश्च उभे नारायणात्मके ४१
भूतं भव्यं भविष्यच्च यत्किञ्चिज्जीवसंज्ञितम्
स्थूलं सूक्ष्मं परं चैव सर्वं नारायणात्मकम् ४२
नारायणात्परं किञ्चिन्नेह पश्यामि मोहिनि
तेन व्याप्तमिदं सर्वं दृश्यादृश्यं चराचरम् ४३
आपो ह्यायतनं विष्णोः स चासावम्भसांपतिः
तस्मादप्सु स इत्येवं नारायणमघापहम् ४४
स्नानकाले विशेषेण चोपस्थाय जले शुचिः
स्मरेन्नारायणं ध्यायेद्धस्ते काये च विन्यसेत् ४५
ॐकारं वामकट्या तु नाकारं दक्षिणे तथा
राकारं नाभिदेशे तु यकारं वामबाहुके ४६
णाकारं दक्षिणे न्यस्य यकारं मूर्ध्नि विन्यसेत्
अधश्चोद्‌र्ध्वं च हृदये पार्श्वतः पृष्ठतोऽग्रतः ४७
ध्यात्वा नारायणं पश्चादारभेत्कवचं बुधः
पूर्वे मां पातु गोविन्दो दक्षिणे मधुसूदनः ४८
पश्चिमे श्रीधरो देवः केशवस्तु तथोत्तरे
पातु विष्णुस्तथाग्नेये नैर्ऋते माधवोऽव्ययः ४९
वायव्ये तु हृषीकेशस्तथेशाने च वामनः
भूतले पातु वाराहस्तथोद्‌र्ध्वे च त्रिविक्रमः ५०
कृत्वैवं कवचं पश्चादात्मानं चिन्तयेत्ततः
अहं नारायणो देवः शङ्खचक्रगदाधरः ५१
एवं ध्यात्वा तदात्मानमिमं मन्त्रमुदीरयेत्
त्वमग्निर्द्विपदां नाथ रेतोधाः कामदीपनः ५२

प्रधानः सर्वभूतानां जीवानां प्रभुरव्ययः
अमृतस्यारणिस्त्वं हि देवयोनिरपांपते ५३
वृजिनं हर मे सर्वं तीर्थराज नमोऽस्तु ते
एवमुच्चार्य विधिवत्ततः स्नानं समाचरेत् ५४
अन्यथा ब्रह्मतनये स्नानं तत्र न शस्यते
कृत्वा चाब्दैवतैर्मन्त्रैरभिषेकं च मार्जनम् ५५
अन्तर्जले जपन्पश्चात्त्रिरावृत्याघमर्षणम्
हयमेधो यथा देवि सर्वपापहरः क्रतुः ५६
तथाघमर्षणं चात्र सूक्तं सर्वाघमर्षणम्
उत्तीर्य वाससी धौते निर्मले परिधाय च ५७
प्राणानायम्य चाचम्य सन्ध्यां चोपास्य भास्करम्
उपातिष्ठेत्ततश्चोद्ध्वं क्षिप्त्वा पुष्पजलाञ्जलिम् ५८
उपस्थायोद्ध्वबाहुश्च तल्लिङ्गैर्भास्करं ततः
गायत्रीं पावनीं देवीं जपेदष्टोत्तरं शतम् ५९
अन्यांश्च सौरमन्त्रान्हि जप्त्वा तिष्ठन्समाहितः
कृत्वा प्रदक्षिणं सूर्यं नमस्कृत्योपविश्य च ६०
स्वाध्यायं प्राङ्मुखः कृत्वा तर्पयेद्देवमानवान्
ऋषीन्पितॄन्हि स्वीयांश्च विधिवन्नामगोत्रवित् ६१
तोयेन तिलमिश्रेण विधिवत्सुसमाहितः
श्राद्धे हवनकाले च पाणिनैकेन निर्वपेत् ६२
तर्पणे तूभयं कुर्यादेष एव विधिः सदा
अन्वारब्धेन सव्येन पाणिना दक्षिणेन तु ६३
तृप्यतामिति सुव्यक्तं नामगोत्रेण वाग्यतः
कायस्थैर्यस्तिलैर्मोहात्करोति पितृतर्पणम् ६४
तर्पितास्तेन पितरस्त्वङ्मांसरुधिरास्थिभिः
जले स्थित्वा स्थले दत्तं स्थले स्थित्वा जलेऽपितम् ६५
नोपतिष्ठति तत्तोयं यद्भूम्यां न प्रदीयते
पितॄणामक्षयं स्थानं मही दत्ता विरञ्चिना ६६
तस्मात्तत्रैव दातव्यं पितॄणां प्रीतिमिच्छता
भूमिस्तेन समुत्पन्ना भूम्यां चैव तु संस्थितम् ६७

भूम्यां चैव लयं यान्ति भूमौ दद्यात्ततो जलम्
आस्तीर्य च कुशान्साग्रानावाह्य स्वस्वमन्त्रतः
प्राचीनाग्रेषु वै देवान्याम्याग्रेषु तथा पितॄन् ६८
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे पुरुषोत्तममाहात्म्ये षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ५६

अथ सप्तपञ्चाशत्तमोध्यायः

वसुरुवाच-
देवान् ऋषीन्पितॄंश्चान्यान्सन्तर्प्याचम्य वाग्यतः
हस्तमात्रं चतुष्कोणं चतुर्द्वारं सुशोभनम् १
पुरं विलिख्य विधिजे तीरे तस्य महोदधेः
मध्ये तत्र लिखेत्पद्ममष्टपत्रं सकर्णिकम् २
एवं मण्डलमालिख्य पूजयेत्तत्र मोहिनि
अष्टाक्षरविधानेन नारायणमजं विभुम् ३
अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि कायशोधनमुत्तमम्
क्षकारं हृदये चिन्त्यं रक्तं रेफसमन्वितम् ४
ज्वलन्तं त्रिशिखं चैव दहन्तं पापसञ्चयम्
चन्द्रमण्डलमध्यस्थमेकारं मूर्ध्नि चिन्तयेत् ५
शुक्लवर्णं प्रवर्षन्तममृतं प्लावयन्महीम्
एवं निर्द्धूतपापस्तु दिव्यदेहस्ततो भवेत् ६
अष्टाक्षरं ततो मन्त्रं न्यसेद्देहात्मनोर्बुधः
वामपादं समारभ्य क्रमशश्चैव विन्यसेत् ७
पञ्चाङ्गं वैष्णवं चैव चतुर्व्यूहं तथैव च
करशुद्धिं प्रकुर्वीत मूलमन्त्रेण साधकः ८
एकैकं चैव वर्णं तु अङ्गुलीषु पृथक् पृथक्
ॐकारं पृथिवी शुक्लं वामपादे तु विन्यसेत् ९
नकारस्तु भुवः श्यामो दक्षिणे तु व्यवस्थितः
मोकारं कालमेवाहुर्वामकट्यां निधापयेत् १०
नाकारं पूर्वबीजं तु दक्षिणस्यां व्यवस्थितम्
राकारस्तेज इत्याहुर्नाभिदेशे व्यवस्थितः ११

वायव्योऽय यकारस्तु वामस्कन्धे समाश्रितः
णाकारः सर्वदा ज्ञेयो दक्षिणांसे व्यवस्थितः १२
यकारोऽय शिरस्थश्च यत्र लोका व्यवस्थिताः
ॐकारं हृदये न्यस्य विकारं वा शिरस्यथ १३
ष्णकारं वै शिखायां तु वेकारं कवचे न्यसेत्
नकारं नेत्रयोस्तु स्यान्मकारं चास्त्रमीरितम् १४
ललाटे वासुदेवस्तु शुक्लवर्णः समास्थितः
रक्तः सङ्कर्षणश्चैव मुखे वह्न्यर्कसन्निभः १५
प्रद्युम्नो हृदये पीतोऽनिरुद्धो मेहने स्थितः
सर्वाङ्गे सर्वशक्तिश्च चतुर्व्यूहार्चितो हरिः १६
ममाग्रेऽवस्थितो विष्णुः पृष्ठतश्चापि केशवः
गोविन्दो दक्षिणे पार्श्वे वामे तु मधुसूदनः १७
उपरिष्टात्तु वैकुण्ठो वाराहः पृथिवीतले
अवान्तरदिशो यास्तु तासु सर्वासु माधवः १८
गच्छतस्तिष्ठतो वापि जाग्रतः स्वपतोऽपि वा
नरसिंहकृता गुप्तिर्वासुदेवमयो ह्यहम् १९
एवं विष्णुमयो भूत्वा ततः कर्म समारभेत्
यथा देहे तथा देवे सर्वतत्त्वानि योजयेत् २०
फकारान्तं समुद्दिष्टं सर्वविघ्नहरं शुभम्
तत्रार्कचन्द्रवह्नीनां मण्डलानि विचिन्तयेत् २१
पद्ममध्ये न्यसेद्विष्णुं भुवनस्यान्तरस्य तु
ततो विचिन्त्य थृदये प्रणवं ज्योतिरुत्तमम् २२
कर्णिकायां समासीनं ज्योतीरूपं सनातनम्
अष्टाक्षरं ततो मन्त्रं न्यसेच्चैव यथाक्रमम् २३
तेन व्यस्तसमस्तेन पूजनं परमं स्मृतम्
द्वादशाक्षरमन्त्रेण यजेद्देवं सनातनम् २४
ततोऽवधार्य हृदये कर्णिकायां बहिर्न्यसेत्
चतुर्भुजं महासत्वं सूर्यकोटिसमप्रभम् २५
चिन्तयित्वा महायोगं ततश्चावाहयेत्क्रमात्
मीनरूपावहश्चैव नरसिंहश्च वामनः २६

आयान्तु देवा वरदा मम नारायणाग्रतः
सुमेरुः पादपीठं ते पद्मकल्पितमासनम् २७
सर्वतत्त्वहितार्थाय तिष्ठ त्वं मधुसूदन
पाद्यं ते पादयोर्देव पद्मनाभ सनातन २८
विष्णो कमलपत्राक्ष गृहाण मधुसूदन
मधुपर्कं महादेव ब्रह्माद्यैः कल्पितं मया २९
निवेदितं च भक्त्यार्घं गृहाण पुरुषोत्तम
मन्दाकिन्यास्ततो वारि सर्वपापहरं शिवम् ३०
गृहाणाचमनीयं त्वं मया भक्त्या निवेदितम्
त्वमापः पृथिवी चैव ज्योतिस्त्वं वायुरेव च ३१
लोकसन्धृतिमात्रेण वारिणा स्नापयाम्यहम्
देवतन्तुसमायुक्ते यज्ञवर्णसमन्विते ३२
स्वर्णवर्णप्रभे देव वाससी प्रतिगृह्यताम्
शरीरं च न जानामि चेष्टां च तव केशव ३३
मया निवेदितं गन्धं प्रतिगृह्य विलिप्यताम्
ऋग्यजुःसाममन्त्रेण त्रिवृतं पद्मयोनिना ३४
सावित्रीग्रन्थिसंयुक्तमुपवीतं तवार्प्यते
दिव्यरत्नसमायुक्ता वह्निभानुसमप्रभाः ३५
गात्राणि शोभयिष्यन्ति अलङ्कारास्तु माधव
सूर्याचन्द्रमसोर्ज्योतिर्विद्युदग्न्योस्तथैव च ३६
त्वमेव ज्योतिषां देव दीपोऽय प्रतिगृह्यताम्
वनस्पतिरसो दिव्यो गन्धाढ्यः सुरभिश्च ते ३७
मया निवेदितो भक्त्या धूपोऽय प्रतिगृह्यताम्
अन्नं चतुर्विधं स्वादु रसैः षड्भिः समन्वितम् ३८
मया निवेदितं भक्त्या नैवेद्यं तव केशव
पूर्वे दले वासुदेवं याम्ये सङ्कर्षणं न्यसेत् ३९
प्रद्युम्नं पश्चिमे कुर्यादनिरुद्धं तथोत्तरे
वाराहं च तथाग्नेये नरसिंहं च नैर्ऋते ४०
वायव्यां माधवं चैव तथैशाने त्रिविक्रमम्
तथाष्टाक्षरदेवस्य गरुडं परितो न्यसेत् ४१

वामपार्श्वे तथा चक्रं शङ्खं दक्षिणतो न्यसेत्
तथा महागदां चैव न्यसेद्देवस्य दक्षिणे ४२
ततः शार्ङ्गधनुर्विद्वान्न्यसेद्देवस्य वामतः
दक्षिणे चेषुधी दिव्ये खड्गं वामे च विन्यसेत् ४३
श्रियं दक्षिणतः स्थाप्य पुष्टिमुत्तरतो न्यसेत्
वनमालां च पुरतस्ततः श्रीवत्सकौस्तुभौ ४४
विन्यसेद्धृदयादीनि पूर्वादिषु चतुर्ष्वपि
ततोऽस्त्र देवदेवस्य कोणे चैव तु विन्यसेत् ४५
इन्द्रमग्निं यमं चैव निर्ऋतिं वरुणं तथा
वायुं धनदमीशानमनन्तं ब्रह्मणा सह ४६
पूजयेत्तान्स्वकैर्मन्त्रैरधश्चोर्ध्वं तथैव च
एवं सम्पूज्य देवेशं मण्डलस्थं जनार्दनम् ४७
लभेदभिमतान्कामान्नरो नास्त्यत्र संशयः
अनेनैव विधानेन मण्डलस्थं जनार्दनम् ४८
पूजितं यस्तु पश्येत्स प्रविशेद्विष्णुमव्ययम्
सकृदप्यर्चितो येन विधिनानेन केशवः ४९
जन्ममृत्युजरास्तीर्त्वा विष्णोः पदमवाप्नुयात्
यः स्मरेत्सततं भक्त्या नारायणमतन्द्रितः ५०
अन्वहं तस्य वासाय श्वेतद्वीपः प्रकीर्तितः
ॐकारादिसमायुक्तं नमस्कारं तदीयकम् ५१
सनामसर्वतत्त्वानां मंत्र इत्यभिधीयते
अनेनैन विधानेन गन्धपुष्पं निवेदयेत् ५२
एकैकस्य प्रकुर्वीत यथोद्दिष्टं क्रमेण तु
मुद्रास्ततो निबध्नीयाद्यथोक्तिक्रमवेदितम् ५३
जपं चैव प्रकुर्वीत मूलमन्त्रेण तत्त्ववित्
अष्टाविंशतिमष्टौ वा शतमष्टोत्तरं तथा ५४
काम्येषु च यथोक्तं स्याद्यथाशक्ति समाहितः
पद्मं शङ्खं च श्रीवत्सं गदां गरुडमेव च ५५
चक्रं खड्गं च शार्ङ्गं च अष्टौ मुद्राः प्रकीर्तिताः
गच्छ गच्छ परं स्थानं पुराणपुरुषोत्तम ५६

यन्न ब्रह्मादयो देवा विन्दन्ति परमं पदम्
अर्चनं ये न जानन्ति हरेर्मन्त्रैर्यथोदितम् ५७
ते त्वत्र मूलमन्त्रेण पूजयन्त्यच्युतं शुभे ५८

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे पुरुषोत्तममाहात्म्ये सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ५७

अथाष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
एवं सम्पूज्य विधिवद्भक्त्या तं पुरुषोत्तमम्
प्रणम्य शिरसा पश्चात्सागरं च प्रसादयेत् १
प्राणस्त्वं सर्वभूतातां विश्वस्मिन्सरितां पते
तीर्थराज नमस्तेऽस्तु त्राहि मामच्युतप्रिय २
स्नात्वैवं सागरे सम्यक् तस्मिन् क्षेत्रवरे शुभे
तीरे चाभ्यर्च्य विधिवन्नारायणमनामयम् ३
रामं कृष्णं सुभद्रां च प्रणिपत्य च सागरम्
शतानामश्वमेधानां फलं प्राप्नोति मानवः ४
सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वदुःखविवर्जितः
वृन्दारकहरिः श्रीमान् रूपयौवनगर्वितः ५
विमानेनार्कवर्णेन दिव्यगन्धर्वनादिना
कुलैकविंशतिं धृत्वा विष्णुलोकं च गच्छति ६
भुक्त्वा तत्र वरान्भोगान्क्रीडित्वा च सुरैस्सह
च्युतस्तस्मादिहायातो ब्राह्मणो ब्रह्मवित्तमः ७
यशस्वी मतिमाञ्छ्रीमान्सत्यवादी जितेन्द्रियः
वेदशास्त्रार्थविद्विप्रो भवेत्पश्चात्तु वैष्णवः ८
योगं च वैष्णवं प्राप्य ततो मोक्षमवाप्नुयात्
ग्रहोपरागे सङ्क्रान्त्यामयने विषुवे तथा ९
युगादिषु च मन्वादौ व्यतीपाते दिनक्षये
आषाढ्यां चैव कार्तिक्यां माघ्यां वान्यशुभे तिथौ १०
ये त्वत्रदानं विप्रेभ्यः प्रयच्छन्ति सुमेधसः
फलं सहस्रगुणितमन्यतीर्थाल्लभन्ति ते ११

पितृणां ये प्रयच्छन्ति पिण्डं तत्र विधानतः
अक्षयां पितरस्तेषां तृप्तिं सम्प्राप्नुवन्ति वै १२
एवं स्नानफलं सम्यक् सागरस्य मयेरितम्
दानस्य च फलं देवि पिण्डदानस्य चैव हि १३
धर्मार्थमोक्षफलदमायुःकीर्तियशस्करम्
भुक्तिमुक्तिप्रदं नृणां धन्यं दुःस्वप्ननाशनम् १४
सर्वपापहरं पुण्यं सर्वकामफलप्रदम्
नास्तिकाय न वक्तव्यं शठाय कृपणाय च १५
तावद्गर्जंति तीर्थानि माहात्म्यैः स्वैः पृथक् पृथक्
यावन्न तीर्थराजस्य माहात्म्यं वर्ण्यते द्विजैः १६
पुष्करादीनि तीर्थानि प्रयच्छन्ति स्वकं फलम्
तीर्थराजः समुद्रस्तु सर्वतीर्थफलप्रदः १७
भूतले यानि तीर्थानि सरितश्च सरांसि च
विशन्ति सागरे तानि तेन वै श्रेष्ठतां गतः १८
राजा समस्ततीर्थानां सागरः सरितां पतिः
तस्मात्समस्ततीर्थेभ्यः श्रेष्ठोऽसौ सर्वकामदः १९
तमो नाशं यथाभ्येति भास्करेऽभ्युदिते सति
कोटयो नवनवत्यस्तु यत्र तीर्थानि सन्ति वै २०
तस्मात्स्नानं च दानं च होमं जप्यं सुरार्चनम्
यत्किञ्चित्क्रियते तत्र तदक्षयमितीरितम् २१
मोहिन्युवाच-
सर्वेषु तु समुद्रेषु क्षारोऽय सरितां पतिः
कथं जातो गुरो ब्रूहि सर्वज्ञोऽसि यतो द्विज २२
वसुरुवाच-
शृणु वक्ष्यामि सुभगे क्षारत्वं चास्य वारिधेः
यथा प्राप्तः पुरासीच्च मात्रास्य जगतामपि २३
पुरा सृष्टिक्रमे जाताः समुद्राः सप्त मोहिनि
राधिकागर्भसम्भूता दिव्यदेहाः पृथग्विधाः २४
एकदा राधिकानाथः कान्तया सह सङ्गतः
आस्ते वृन्दावने साक्षाद्गोपगोपीगवांपतिः २५

रासमण्डलमध्ये तु सुदीप्ते मणिमण्डपे
सुस्निग्धया समायुक्तः शृङ्गारे कान्तया तया २६
ते सप्त सागरा बालाः स्तन्यपानकृतक्षणाः
ततस्ते सर्वतो दृष्ट्वा मातरं तां जगत्प्रसूम् २७
क्षुधार्ताश्च रुदन्तस्तु आसेदुर्मणिमण्डपम्
तत्र जग्मुस्तु ते सर्वे स्तन्यपानकृतेक्षणाः २८
सर्वे निवारिताश्चापि द्वारस्थैर्वल्लवीगणैः
विविशुश्च भृशं क्रुद्धा बालकास्ते स्तनार्थिनः २९
उपेक्षिता गोपिकाभिर्मातुरुत्सङ्गवर्तिनः
ततस्तु प्ररुदन्तो वै ते गत्वा मणिमण्डपम् ३०
उच्चैः प्रचुक्रुशुर्देवि मातः क्वासीतिवादिनः
यदा नाह्वयते माता बालकांस्तान्स्तनार्थिनः ३१
तदा कनिष्ठः सर्वेषां विवेशायं रतिस्थलम्
तं दृष्ट्वा स्वसुतं राधा मुग्धं शृङ्गारभङ्गदम् ३२
शशाप क्षुभिता भद्रे भूर्लोकं यात मा चिरम्
यतः शृङ्गारभङ्गं तु मम कर्तुं समुद्यताः ३३
ततो यूयं भुवं गत्वा स्थास्यथैकाकिनः सुताः
तच्छ्रुत्वा वचनं मातुर्जगद्धात्र्या विरञ्चिजे ३४
अत्युच्चै रुरुदुः सर्वे वियोगभयकातराः
ततः प्रसन्नो भगवाञ्छ्रीकृष्णः प्रणतार्तिहा ३५
मा भैष्ट पुत्रास्तिष्ठामि समीपे भवतामहम्
द्रवरूपा भवन्तस्तु पृथग्रूपचराः सदा ३६
वर्तध्वं क्षारतां यातु कनिष्ठोऽभ्यन्तरे स्थितः
एवमुक्त्वा जगन्नाथो बालकान्विससर्ज ह ३७
तेषां तु सान्त्वनार्थाय समीपस्थः सदाभवत्
यः प्रविष्टो रतिगृहं स क्षारोदो बभूव ह
अन्ये तु द्रवरूपा वै क्षीरोदाद्याः पृथक् स्थिताः ३८
मोहिन्युवाच–
का राधा भवता प्रोक्ता गुरो लोकप्रसूः सती
तस्यास्तत्त्वं समाख्याहि श्रोतुं कौतूहलं मम ३९

पुराणेषु रहस्यं तु राधामाधववर्णनम्
यतः सर्वं भवान्वेत्ति याथातथ्येन सुव्रत ४०
वसिष्ठ उवाच-
तच्छ्रुत्वा मोहिनीवाक्यं भूपते स वसुर्महान्
अतीवभक्तो गोविन्दे निमग्नहृदयोऽभवत् ४१
पुलकाङ्कितसर्वाङ्गः प्रथृष्टहृदयो मुदा
उवाच मोहमापन्नो मोहिनीं द्विजसत्तमः ४२
वसुरुवाच-
शृणु देवि प्रवक्ष्यामि रहस्यातिरहस्यकम्
सुगोप्यं कृष्णचरितं ब्रह्मैकत्वविधायकम् ४३
प्रकृतेः पुरुषस्यापि नियन्तारं विधेर्विधिम्
संहर्तारं च संहर्तुर्भगवन्तं नतोऽस्म्यहम् ४४
देवि सर्वेऽवतारास्तु ब्रह्मणः कृष्णरूपिणः
अवतारी स्वयं कृष्णः सगुणो निर्गुणः स्वयम् ४५
स एव रामः कृष्णश्च वस्तुतो गुणतः पृथक्
सर्वे प्राकृतिका लोका गोलोको निर्गुणः स्वयम् ४६
गावस्तेजोंऽशवो भद्रे वेदविद्भिर्निरूपिताः
ब्रह्मविष्णुशिवाद्यास्तु प्राकृता गुणनिर्मिताः ४७
तत्तेजः सर्वदा देवि निर्गुणं गुणकृन्मतम्
गुणास्तदंशवो भद्रे सर्वे व्याकृतरूपिणः ४८
व्याकृतोत्पादका ज्ञेया रजःसत्त्वतमोभिधाः
अव्याकृतस्य पुंसो हि गुणा विज्ञापकाः शुभे ४९
देहभूताः स्मृतास्तस्य तच्छक्तिः प्रकृतिर्मता
प्रधानप्रकृतिं प्राहुः कार्यकारणरूपिणीम् ५०
साक्षिणं पुरुषं प्राहुर्निर्गुणं तु सनातनम्
पुरुषो वीर्यमाधत्त प्रकृत्यां च ततो गुणाः ५१
सत्त्वाद्या ह्यभवंस्तेभ्यो महत्तत्त्वं समुद्गतम्
पुरुषस्येच्छया तत्तु व्याकृतं समभूदहम् ५२
तत्त्रिधा समभूद्भद्रे द्रव्यज्ञानक्रियात्मकम्
वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्चेत्यहं त्रिधा ५३

वैकारिकान्मनो जज्ञे देवा वैकारिका दश ५४
दिग्वातार्कप्रचेतोश्विब्रह्मेन्द्रोपेन्द्रमित्रकाः
तैजसानीन्द्रियाण्याहुर्ज्ञानकर्ममयानि च ५५
श्रोत्रत्वग्घ्राणदृग्जिह्वाविज्ञानेन्द्रियरूपकाः
कर्मेन्द्रियाणि सुभगे वाग्दोर्मेढ्राङ्घ्रिपायवः ५६
शब्दस्तु तामसाज्जज्ञे तस्मादाकाश एव च
आकाशादभवत्स्पर्शस्तस्माद्वायुरभूत्सति ५७
वायोरभूत्ततो रूपं तस्मात्तेजो व्यजायत
तेजसस्तु रसस्तस्मादापः समभवन्सति ५८
अद्भ्यो गन्धः समुत्पन्नो गन्धात्क्षितिरजायत
चराचरस्य निष्ठा तु भूमावेव प्रदृश्यते ५९
आकाशादिषु तत्त्वेषु एकद्वित्रिचतुर्गुणाः
भूमौ पञ्च गुणाः प्रोक्ता विशेषस्तु ततः क्षितेः ६०
कालमायांशलिङ्गेभ्य एतेभ्योऽण्डमचेतनम्
समभूच्चेतनं जातं दरेण विशता सति ६१
तस्मादण्डाद्विराड् जज्ञे सोऽशयिष्ट जलान्तरे
मुखादीन्यस्य जातानि विराजोऽवयवा अपि ६२
वचनादेश्च सिद्ध्यर्थं सलिलस्थस्य भामिनि
तस्य नाभ्यामभूत्पद्मं सहस्त्रार्कोरुदीधितिः ६३
तस्मिन्स्वयम्भूः समभूल्लोकानां प्रपितामहः
तेन तप्त्वा तपस्तीव्रं पुंसोऽनुज्ञामवाप्य च ६४
लोकाश्च लोकपालाश्च कल्पिता ब्रह्मणा सति
कट्यादिभिरधः सप्त सप्तोद्र्ध्वं जघनादिभिः ६५
चतुर्दशभिरेभिस्तु लोकैर्ब्रह्माण्डमीरितम्
तस्मिन् ससर्ज भूतानि स्थावराणि चराणि च ६६
ब्रह्मणो मनसो जाताश्चत्वारः सनकादयः
देहाद्भावादयो देवि यैरिदं वर्द्धितं जगत् ६७

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे पुरुषोत्तममाहात्म्ये
ब्रह्माण्डोत्पत्तिवर्णनं नामाष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ५८

अथैकोनषष्टितमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
योऽसौ निरञ्जनो देवश्चित्स्वरूपी जनार्दनः
ज्योतीरूपो महाभागे कृष्णस्तल्लक्षणं शृणु १
गोलोके स विभुर्नित्यं ज्योतिरभ्यन्तरे स्थितः
एक एव परं ब्रह्म दृश्यादृश्यस्वरूपधृक् २
तस्मिँल्लोके तु गावो हि गोपा गोप्यश्च मोहिनि
वृन्दावनं पूर्वतश्च शतशृङ्गस्तथा सरित् ३
विरजा नाम वृक्षाश्च पक्षिणश्च पृथग्विधाः
यावत्कालं तु प्रकृतिर्जागर्ति विधिनन्दिनि ४
तावत्कालं तु गोलोके दृश्य एव विभुः स्थितः
लये सुप्ता गवाद्यास्तु न जानन्ति विभुं परम् ५
ज्योतिःसमूहान्तरतः कमनीयवपुर्द्धरः
किशोरो जलदश्यामः पीतकौशाम्बरावृतः ६
द्विभुजो मुरलीहस्तः किरीटादिविभूषितः
आस्ते कैवल्यनाथस्तु राधावक्षस्थलोज्ज्वलः ७
प्राणाधिकप्रियतमा सा राधाराधितो यया
सुवर्णवर्णा देवी सा चिद्रूपा प्रकृतेः परा ८
तयोर्देहस्थयोर्नास्ति भेदो नित्यस्वरूपयोः
धावल्यदुग्धयोर्यद्वत्पृथिवीगन्धयोर्यथा ९
तत्कारणं कारणानां निर्देष्टुं नैव शक्यते
वेदानिर्वचनीयं यत्तद्वक्तुं नैव शक्यते १०
ज्योतिरन्तरतः प्रोक्तं यद्रूपं श्यामसुन्दरम्
शिवेन दृष्टं तद्रूपं कदाचिद्ध्यानगोचरम् ११
ततः प्रभृति जानन्ति गोलोकाख्यानमीप्सितम्
नारदाद्या विधिसुते सनकाद्याश्च योगिनः १२
श्रुतं ध्यायन्ति तं सर्वे न तैर्दृष्टं कदाचन
साक्षाद्द्रष्टुं तु तपते शिवोऽद्यापि सनातनः १३
नैव पश्यति तद्रूपं ध्यायति ध्यानगोचरम्
कदाचित्क्रीडतोर्देवि राधामाधवयोर्वपुः १४

द्विधाभूतमभूत्तत्र वामाङ्गं तु चतुर्भुजम्
समानरूपावयवं समानाम्बरभूषणम् १५
तद्वद्राधास्वरूपं च द्विधारूपमभूत्सति
ताभ्यां दृष्टं तत्स्वरूपं साक्षात्तावपि तत्समौ १६
चतुर्भुजं तु यद्रूपं लक्ष्मीकान्तं मनोहरम्
तद्दृष्टं तु शिवाद्यैश्च भक्तवृन्दैरनेकशः १७
सकृत्तु ब्रह्मणा दृष्टं देवि रूपं चतुर्भुजम्
सृष्टिकार्यप्रमुग्धेन दर्शितं कृपया स्वयम् १८
लक्ष्म्या सनत्कुमाराय वर्णितं विधिनन्दिनि
विष्वक्सेनाय तूद्दिष्टं स्वरूपं तत्त्वमूर्तये १९
नारायणेन विधिजे ततो ध्यायन्ति सर्वशः
धर्मपुत्रेण देवेशि नारदाय समीरितम् २०
गोलोकवर्णनं सर्वं राधाकृष्णमयं तथा
या तु राधा विधिसुते देवी देववरार्चिता २१
सा स्वयं शिवरूपाभूत्कौतुकेन वरानने
तद्दृष्ट्वा सहसाश्चर्यं कृष्णो योगेश्वरेश्वरः २२
मूलप्रकृतिरूपं तु दध्रे तत्समयोचितम्
विपरीतं वपुर्धृत्वा वामदेवो मुदान्वितः २३
ध्यायेदहर्निशं देवं दुर्गारूपधरं हरिम्
या राधा सैव लक्ष्मीस्तु सावित्री च सरस्वती २४
गङ्गा च ब्रह्मतनये नैव भेदोऽस्ति वस्तुतः
पञ्चधा सा स्थिता विद्या कामधेनुस्वरूपिणी २५
यः कृष्णो राधिकानाथः स लक्ष्मीशः प्रकीर्तितः
स एव ब्रह्मरूपश्च धर्मो नारायणस्तथा २६
एवं तु पञ्चधा रूपमास्थितो भगवानजः
कार्यकारणरूपोऽसौ ध्यायन्ति जगतीतले २७
तेन वै प्रेमसम्बद्धो विषयी यः शिवः स तु
राधेशं राधिकारूपं स्वयं सच्चित्सुखात्मकम् २८
देवतेजःसमुद्भूता मूलप्रकृतिरीश्वरी
कृष्णरूपा महाभागे दैत्यसंहारकारण् २९

सती दक्षसुता भूत्वा विषयेशं शिवं श्रिता
भर्तुर्विनिन्दनं श्रुत्वा सती त्यक्त्वा कलेवरम् ३०
जज्ञे हिमवतः क्षेत्रे मेनायां पुनरेव च
ततस्तप्त्वा तपो भद्रे शिवं प्राप शिवप्रदा ३१
वस्तुतः कृष्णराधासौ शिवमोहनतत्परा
जगदम्बास्वरूपा च यतो माया स्वयं विभुः ३२
अत एव ब्रह्मसुते स्कन्दो गणपतिस्तथा
स्वयं कृष्णो गणपतिः स्वयं स्कन्दः शिवोऽभवत् ३३
शिवमेवं वदन्त्येके राधारूपं समाश्रितम्
कृष्णवक्षःस्थलस्थानं तयोर्भेदो न लक्ष्यते ३४
कृष्णो वा मूलप्रकृतिः शिवो वा राधिका स्वयम्
एकं वा मिथुनं वापि न केनापीति निश्चितम् ३५
अनिर्देश्यं तु यद्वस्तु तन्निर्देष्टुं न च क्षमम्
उपलक्षणमेतद्धि यन्निदेशनमैश्वरम् ३६
शास्त्रं वेदाश्च सुभगे वर्णयंन्ति यदीश्वरम्
तत्सर्वं प्राकृतं विद्धि निर्देष्टुं शक्यमेव च ३७
अनिर्देश्यं तु यद्देवि तन्नेतीति निषिध्यते
निषेधशेषः स विभुः कीर्तितः शरणागतैः ३८
शास्त्रं नियामकं भद्रे सर्वेषां कर्मणां भवेत्
कर्मी तु जीवः कथित ईश्वरांशो विभुः स्वयम् ३९
प्रकृतेस्तु परो नित्यो मायया मोहितः शुभे
यस्तु साक्षी स्वयं पूर्णः सहानुशयिता स्थितः ४०
न वेत्ति तं चानुशयी वेदानुशयिनं स तु
शङ्खचक्रगदापद्मैरलङ्कृतभुजद्वयाः ४१
प्रपन्नास्ते तु विज्ञेयाः द्विविधा विधिनन्दनि
आर्तदृप्तविभेदन तत्रार्ता असहा मताः ४२
दृप्ता जन्मान्तरसहा निर्भयाः सदसज्जनाः
ये प्रपन्ना महालक्ष्म्यां सखिभावं समाश्रिताः ४३
तेषां मन्त्रं प्रवक्ष्यामि प्रयान्ति विधिबोधितम्
गोपीजनपदस्यान्ते वल्लभेति समुच्चरेत् ४४

चरणाञ्च्छरणं पश्चात्प्रपद्ये पदमीरयेत्
षोडशार्णो मन्त्रराजः साक्षाल्लक्ष्म्या प्रकाशितः ४५
पूर्वं सनत्कुमाराय शम्भवे तदनन्तरम्
सखिभावं समाश्रित्य गोपिकावृन्दमध्यगम् ४६
आत्मानं चिन्तयेद्भद्रे राधामाधवसंज्ञकम्
गुरुष्वीश्वरभावेन वर्त्तेत प्रणतः सदा ४७
वैष्णवेषु च सत्कृत्य तथा समतयान्यतः
दिवानिशं चिन्तनं च स्वामिनोः प्रेमबन्धनात्
कुर्यात्पर्वस्वपि सदा यात्रापर्वमहोत्सवान् ४८
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे पुरुषोत्तममाहात्म्यं नाम एकोनषष्टितमोऽध्यायः ५९

षष्टितमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
ततो गच्छेद्विधिसुते तीर्थं यज्ञाङ्गसम्भवम्
इन्द्रद्युम्नसरो नाम यत्रास्ते पावनं शुभम् १
तत्र गत्वा शुचिर्विद्वानाचम्य मनसा हरिम्
ध्यात्वोपस्थाय च विभुं मन्त्रमेनमुदीरयेत् २
अश्वमेधाङ्गसम्भूत तीर्थ सर्वाघनाशन
स्नानं त्वयि करोम्यद्य पापं हर नमोऽस्तु ते ३
एवमुच्चार्य विधिवत्स्नात्वा देवान् ऋषीन्पितॄन्
तिलोदकेन वान्यांश्च सन्तर्प्याचम्य वाग्यतः ४
दत्वा पितॄणां पिण्डांश्च सम्पूज्य पुरुषोत्तमम्
दशाश्वमेधिकं सम्यक्फलं प्राप्नोति मानवः ५
सप्तावरान्सप्त परान्वंशानुद्धृत्य देववत्
कामगेन विमानेन विष्णुलोकं स गच्छति ६
भुक्त्वा तत्र वरान्भोगान्यावच्चन्द्रार्कतारकम्
च्युतस्तस्मादिहायातो मोक्षं च लभते ध्रुवम् ७
एवं कृत्वा पञ्चतीर्थीमेकादश्यामुपोषितः
ज्येष्ठशुक्ले पञ्चदश्यां यः पश्येत्पुरुषोत्तमम् ८

स पूर्वोक्तफलं प्राप्य क्रीडित्वा चाच्युतालये
प्रयाति परमं स्थानं यस्मान्नावर्तते पुनः ९
पृथिव्यां यानि तीर्थानि सरितश्च सरांसि च
पुष्करिण्यस्तडागानि वाप्यः कूपास्तथा ह्रदाः १०
नाना नद्यः समुद्राश्च सप्ताहं पुरुषोत्तमे
ज्येष्ठशुक्लदशम्यादि प्रत्यक्षं यान्ति सर्वदा ११
स्नानदानादिकं यस्माद्देवताप्रेक्षणे सति
नृभिर्यत्क्रियते तत्र तत्सर्वं चाक्षयं भवेत् १२
ज्येष्ठमासे तु दशमी शुक्लपक्षस्य मोहिनि
हरते दश पापानि तस्माद्दशहरा स्मृता १३
यस्तस्यां हलिनं कृष्णं पश्येद्भद्रां च सुव्रतः
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं व्रजेन्नरः १४
नरो दोलागतं दृष्ट्वा गोविन्दं पुरुषोत्तमम्
फाल्गुन्यां संयतो भूत्वा गोविन्दस्य पुरं व्रजेत् १५
विषुवे दिवसे प्राप्ते पञ्चतीर्थविधानतः
दृष्ट्वा सङ्कर्षणं कृष्णां सुभद्रां च सुलोचने १६
नरः समस्तयज्ञानां फलं प्राप्नोति दुर्लभम्
विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं च गच्छति १७
यः पश्यन्ति तृतीयायां कृष्णं चन्दनरूषितम्
वैशाखस्य सिते पक्षे स यात्यच्युतमन्दिरम् १८
यदा भवेन्महाज्यैष्ठी राशिनक्षत्रयोगतः
प्रयत्नेन तदा मर्त्यैर्गन्तव्यं पुरुषोत्तमम् १९
कृष्णं दृष्ट्वा महाज्येष्ठ्यां रामं भद्रां च मोहिनि
नरो द्वादशयात्राणां फलं प्राप्नोति चाधिकम् २०
प्रयागे च कुरुक्षेत्रे नैमिषे पुष्करे गये
गङ्गाद्वारे च कुब्जाम्रगङ्गासागरसङ्गमे २१
कोकामुखे शूकरे च मथुरायां मरुस्थले
शालग्रामे वायुतीर्थे मन्दरे सिन्धुसागरे २२
पिण्डारके चित्रकूटे प्रभासे कनखले तथा
शङ्खोद्धारे द्वारकायां तथा बदरिकाश्रमे २३

लोहकूटे चाश्वतीर्थे सर्वपापप्रमोचने
कर्द्दमाले कोटितीर्थे तथा चामरकरण्टके २४
लोलार्के जम्बुमार्गे च सोमतीर्थे पृथूदके
उत्पलावर्तके चैव पृथुतुङ्गे सकुब्जके २५
एकाम्रके च केदारे काश्यां वा विरजे सति
कालञ्जरे च गोकर्णे श्रीशैले गन्धमादने २६
महेन्द्रे मलये विन्ध्ये पारियात्रे हिमाह्वये
सह्ये च शुक्तिमति च गोमन्ते चार्बुदे तथा २७
गङ्गायां च महाभागे यत्पुण्यं यामुनेषु च
सारस्वतेषु गोमत्यां ब्रह्मपुत्रेषु सप्तसु २८
गोदावरी भीमरथी तुङ्गभद्रा च नर्मदा
तापी पयोष्णी कावेरी शिप्रा चर्मण्वती तथा २९
वितस्ता चन्द्रभागा च शतद्रुर्बाहुदा तथा
ऋषिकुल्या मरुद्वृधा विपाशा च दृषद्वती ३०
सरयूर्नाकगङ्गा च गण्डकी च महानदी
कौशिकी करतोया च त्रिस्रोता मधुवाहिनी ३१
महानदी वैतरणी याश्चान्या नानुकीर्तिताः
तास्सर्वा न समाः प्रोक्ताः कृष्णसन्दर्शनस्य च ३२
यत्फलं स्नानदानेन राहुग्रस्ते दिवाकरे
तत्फलं कृष्णमालोक्य महाज्येष्ठ्यां लभेन्नरः ३३
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गन्तव्यं पुरुषोत्तमम्
महाज्यैष्ठ्यां विधिसुते सर्वकामफलेप्सुभिः ३४
दृष्ट्वा रामं महाज्यैष्ठ्यां कृष्णं चापि सुभद्रया
विष्णुलोकं नरो याति समुद्धृत्य कुलं शतम् ३५
भुक्त्वा तत्र वरान्भोगान्यावदाभूतसम्प्लवम्
पुण्यक्षयादिहागत्य चतुर्वेदी द्विजो भवेत् ३६
स्वधर्मनिरतः शान्तः कृष्णभक्तो जितेन्द्रियः
वैष्णवं योगमास्थाय ततो मोक्षमवाप्नुयात् ३७
मासि ज्येष्ठे च सम्प्राप्ते नक्षत्रे चेन्द्रदैवते
पौर्णमास्यां तदा स्नानं प्रशस्तं सागराम्भसि ३८

सर्वतीर्थमयः कूपस्तदास्ते सजलः शुचिः
तथा भोगवती तत्र प्रत्यक्षा भवति ध्रुवम् ३९
तस्माज्ज्यैष्ठ्यां समुद्धृत्य हैमादिकलशैर्जलम्
कृष्णरामाभिषेकार्थं सुभद्रायाश्च मोहिनि ४०
कृत्वा सुशोभनं मञ्चं पताकाभिरलङ्कृतम्
सुदृढं सुखसञ्चारं वस्त्रैः पुष्पैरलङ्कृतम् ४१
विस्तीर्णं धूपितं धूपैः स्नानार्थं रामकृष्णयोः
पीतवस्त्रपरिच्छन्नं मुक्ताहारावलम्बितम् ४२
तत्र नानाविधैर्वाद्यैः कृष्णं नीलाम्बरं सति
मञ्चे संस्थाप्य भद्रां च जयमङ्गलनिःस्वनैः ४३
ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्चान्यैश्च मोहिनि
अनेकशतसाहस्रैर्वृतं स्त्रीपुरुषैस्तथा ४४
गृहस्थाः स्नातकाश्चैव यतयो ब्रह्मचारिणः
स्नापयन्ति तदा कृष्णं मञ्चस्थं सहलायुधम् ४५
तथा समस्ततीर्थानि पूर्वोक्तानि च सुन्दरि
मोदकैः पुष्पमिश्रैश्च स्नापयन्ति पृथक् पृथक् ४६
पश्चात्पटहंसघोषैर्भेरीमुरजनिःस्वनैः
काहलैस्तालशब्दैश्च मृदङ्गैर्झर्झरैस्तथा ४७
अन्यैश्च विविधैर्वाद्यैर्घण्टास्वनविमिश्रितैः
स्त्रीणां मङ्गलशब्दैश्च स्तुतिशब्दैर्मनोरमैः ४८
जयशब्दैस्तथा स्तोत्रैर्वीणावेणुनिनादितैः
श्रूयते सुमहाञ्छब्दः सागरस्येव गर्जतः ४९
मुनीनां वेदघोषैश्च मन्त्रघोषैस्तथापरैः
नानास्तोत्ररवैः पुण्यैः सामगानोपबृंहितैः ५०
श्यामावदातवेश्याभिः पीतरक्तांशुकैस्तथा
चामरै रत्नदण्डैश्च वीज्येते रामकेशवौ ५१
यक्षविद्याधरैः सिद्धैर्देवगन्धर्वचारणैः
आदित्या वसवो रुद्राः साध्या विश्वे मरुद्गणाः ५२
लोकपालास्तथान्ये च स्तुवन्ति पुरुषोत्तमम्
नमस्ते देवदेवेश पुराणपुरुषोत्तम ५३

सर्गस्थित्यन्तकृद्देव लोकनाथ जगत्पते
त्रैलोक्यशरणं देवं ब्रह्मरायं मोक्षकारणम् ५४
तं नमस्यामहे भक्त्या सर्वकामफलप्रदम्
स्तुत्वैवं विबुधाः कृष्णं रामं चैव महाबलम् ५५
सुभद्रां चापि विधिजे तदाकाशे व्यवस्थिताः
गायन्ति देवगन्धर्वा नृत्यन्त्यप्सरसस्तथा ५६
देवतूर्याणि वाद्यन्ते वाता वान्ति सुशीतलाः
पुष्पमिश्रं तदा मेघा वर्षन्त्याकाशगोचराः ५७
जयशब्दं च कुर्वंति मुनयः सिद्धचारणाः
शक्राद्या विबुधाः सर्वे ऋषयः पितरस्तथा ५८
प्रजानां पतयो नागा ये चान्ये स्वर्गवासिनः
ततो मङ्गलसम्भारैर्विधिमन्त्रपुरस्कृतम् ५९
आभिषेचनिकं द्रव्यं गृहीत्वा देवतागणाः
इन्द्रविष्णू महावीर्यौ सूर्याचन्द्रमसौ तथा ६०
धाता चैव विधाता च तथा चैवानिलानलौ
पूषा भगोऽयमा त्वष्टा विवस्वानंशुमांस्तथा ६१
रूद्राश्विसहितो धीमान्मित्रेण वरुणेन च
रुद्रैर्वसुभिरादित्यैर्वालखिल्यैर्मरीचिजैः ६२
भृगुभिश्चाङ्गिरोभिश्च सर्वविद्यासु निष्ठितैः
पितामहः पुलस्त्यश्च पुलहश्च महातपाः ६३
अङ्गिराः कश्यपोऽत्रिश्च मरीचिर्भृगुरेव च
क्रतुर्हरः प्रचेताश्च मनुर्दक्षस्तथैव च ६४
ऋतवश्च ग्रहाश्चैव ज्योतींषि च द्विजोत्तमाः
मूर्तिमत्यश्च सरितो देवाश्चैव सनातनाः ६५
सुभद्राश्च ह्रदाश्चैव तीर्थानि विविधानि च
पृथिवी द्यौर्दिशश्चैव पादपाश्च द्विजोत्तमाः ६६
अदितिर्देवमाता च ह्रीः श्रीः स्वाहा सरस्वती
उमा शची सिनीवाली तथा चानुमतिः कुहूः ६७
राका च धिषणा चैव पत्न्यश्चान्या दिवौकसाम्
श्रेष्ठो गिरीणां हिमवान्नागराजश्च वामनः

पारियात्रश्च विन्ध्यश्च मेरुश्चानेकशृङ्गवान् ६८
एरावतः सानुचरः कलाः काष्ठास्तथैव च
मासार्द्धमासा ऋतवस्तथा रात्र्यहनी समाः ६९
उच्चैःश्रवा हयश्रेष्ठो नागराजश्च वामनः
अरुणो गरुडश्चैव लताश्चौषधिभिः सह ७०
धर्मश्च भगवान्देवः समागच्छन्ति सर्वतः
कालो यमश्च मृत्युश्च यमस्यानुचराश्च ये ७१
बहुलत्वाच्च नोक्ता ये विविधा देवतागणाः
ते देवस्याभिषेकार्थं समायान्ति ततस्ततः ७२
दिव्यसम्भारसंयुक्तैः कलशैः काञ्चनैस्तथा
सारस्वतीभिः पुण्याभिर्दिव्यतोयाभिरेव च ७३
तोयेनाकाशगङ्गायाः कृष्णं रामेण सङ्गतम्
सुपुष्पैः कुम्भसलिलैः स्नापयन्त्यम्बरे स्थिताः ७४
सञ्चरन्ति विमानानि देवानामम्बरे तथा
उच्चावचानि दिव्यानि कामगानि स्थिराणि च ७५
दिव्यरत्नविचित्राणि सेवितान्यप्सरोगणैः
गीतैर्वाद्यैः पताकाभिः शोभितानि समन्ततः ७६

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे
पुरुषोत्तममाहात्म्येऽभिषेको नाम षष्टितमोऽध्यायः ६०

अथैकषष्टितमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
एवं तदा विधिसुते कृष्णं रामेण सङ्गतम्
सुभद्रां च महाभागाः संस्तुवति मुदान्विताः १
देवा ऊचुः
जय जय लोकपाल जय पद्मनाभ भूधरण
जय जय चादिदेव बहुकारण २
जय जय वासुदेव जय सञ्चरण सत्करण
जय जय दिव्यमीन जय त्रिदशवर ३
जय जय जलधिशयन जय जय योगेश जय वेदधर

जय जय विश्वमूर्ते जय चक्रधर ४
जय जय भूतनाथ जय श्रीनिवास जय जय योगिवर
जय जय सूर्यनेत्र जय देव वराह ५
जय जय कैटभारे जय जय वेदवर
जय जय कूर्मरूप जय यज्ञवर ६
जय जय कमलनाभ जय शैलधर
जय जय योगेश जय वेगधर ७
जय जय विश्वमूर्ते जय चक्रधर
जय जय भूतनाथ जय धरणीधर ८
जय जय शेषशायिञ्जय पीतवास
जय सोमकान्त जय योगवास जय जय ९
दहनचक्र जय धर्मवास जय जय
गुणनिधान जय श्रीनिवास जय जय १०
गरुडासन जय सुखनिवास जय जय
जय जय धर्मकान्त जय जय मतिनिवास ११
जय जय गहनगेहनिवास
जय जय योगिगम्य जय मखनिवास १२
जय जय वेदवेद्य जय शान्तिकर
जय जय योगिचिन्त्य जय पुष्टिकर १३
जय जय ज्ञानमूर्ते जय कमलाकर
जय जय भाववेद्य जय मुक्तिकर १४
जय विमलदेह जय जय सत्त्वनिलय
जय जय गुणसमूह जय जय यज्ञकर १५
जय जय गुणविहीन जय जय मोक्षकर
जय जय भूहिरण्य जय जय कान्तियुत १६
जय लोकशरण जय जय लक्ष्मीपते
जय पङ्कजाक्ष जय जय सृष्टिकर १७
जय योगयुत जयातसीकुसुमश्यामदेह
जय जय सुभद्राविष्टदेह जय लक्ष्मीपङ्कजभोगदेह १८
जय जय भक्तिभावन लोकगेय

जय लोककान्त जय परमशान्त १९
जय जय परमसार जयचक्रधर
जय भोगियुत जय नीलाम्बर २०
जय साङ्ख्यनुत जय कलुषहर
जय कृष्ण जगन्नाथ जय सङ्कर्षणानुज २१
जय जय पद्मपलाशाक्ष जय वाञ्छितफलप्रद
जय मालावृतोरस्क जय चक्रगदाधर २२
जय पद्मालयाकान्त जय विष्णो नमोऽस्तु ते
एवं स्तुत्वा तदा देवाः शक्राद्या थृष्टमानसाः २३
सिद्धचारणगन्धर्वा ये चान्ये स्वर्गवासिनः
दृष्ट्वा स्तुत्वा नमस्कृत्य तद्गतेनान्तरात्मना २४
कृष्णं रामं सुभद्रां च यान्ति स्वं स्वं निवेशनम्
कपिलाशतदानेन यत्फलं पुष्करे स्मृतम् २५
तत्फलं कृष्णमालोक्य मञ्चस्थं सहलायुधम्
कन्याशतप्रदानेन यत्फलं समुदाहृतम् २६
तत्फलं कृष्णमालोक्य मञ्चस्थं लभते नरः
शतनिष्कसुवर्णेन भूमिदानेन यत्फलम् २७
तत्फलं चान्नदानेन सर्वातिथ्येन यत्फलम्
वृषोत्सर्गेण विधिवद् ग्रीष्मे तोयप्रदानतः २८
तिलधेनुप्रदानेन गजाश्वरथदानतः
चान्द्रायणेन चीर्णेन तथा मासोपवासतः २९
यत्फलं सर्वतीर्थेषु व्रतैर्दानैश्च यत्फलम्
ससुभद्रौ रामकृष्णौ तल्लभेद्वीक्ष्य मञ्चगौ ३०
तस्मान्नरोऽथवा नारी पश्येत्तं पुरुषोत्तमम्
स्नानशेषेण कृष्णस्य तोयेन यदि मोहिनि ३१
वन्ध्या मृतप्रजा वापि दुर्भगा ग्रहपीडिताः
राक्षसाद्यैर्गृहीता वा तथा रोगैश्च संहताः ३२
सद्यस्ताः शुद्धिमायान्ति विधिना ह्यभिषेचिताः
प्राप्नुवन्तीप्सितान्कामान्यान्यान्वाञ्छन्ति सुप्रभे ३३
पुण्यानि यानि तोयानि सन्त्यन्यानि धरातले

तानि स्नातावशेषस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ३४
तस्मात्स्नानावशेषेण जलेन जलशायिनः
अभ्युक्षेत्सर्वगात्राणि सर्वकामप्रदेन च ३५
स्नातं पश्यन्ति ये कृष्णं व्रजन्तं दक्षिणामुखम्
ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यन्ते ते न संशयः ३६
शास्त्रेषु यत्फलं प्रोक्तं त्रिः प्रदक्षिणया भुवः
दृष्ट्वा नरो लभेत्कृष्णं तत्फलं दक्षिणामुखम् ३७
तीर्थयात्राफलं यत्तु पृथिव्यां समुदाहृतम्
दृष्ट्वा यान्तं लभेत्कृष्णं तत्फलं दक्षिणामुखम् ३८
गङ्गाद्वारे च कुब्जाम्रे कुरुक्षेत्रेऽकपर्वणि
पुष्करादिषु चान्येषु यत्फलं स्नानतः स्मृतम् ३९
तत्फलं दक्षिणास्यं तु कृष्णं यान्तं निरीक्ष्य च
अथ किं बहुनोक्तेन यत्फलं पुण्यकर्मणः ४०
वेदशास्त्रपुराणेषु भारते संहितादिषु
तत्फलं वीक्ष्य दक्षास्यौ सुभद्रौ बलकेशवौ ४१
गुण्डिचामण्डपं यान्तं ये पश्यन्ति रथे स्थितम्
सभद्रं सबलं कृष्णं ते यान्ति भवनं हरेः ४२
गुण्डिचायानसमये फाल्गुन्यां विषुवे तथा
सकृद्यात्रां नरः कृत्वा विष्णुलोकं प्रगच्छति ४३
यावतीः कुरुते मर्त्यो यात्राः श्रीपुरुषोत्तमे
तावत्कल्पं विष्णुलोके वसेदिति विनिश्चयः ४४
यात्रा द्वादश सम्पूर्णा यदा स्युर्विधिनन्दिनि
तदा प्रतिष्ठां कुर्वीत विधिना पापनाशिनि ४५
ज्येष्ठमासि सिते पक्षे ह्येकादश्यां समाहितः
गत्वा जलाशयं पुण्यमाचम्य प्रयतः शुचिः ४६
आवाह्य सर्वतीर्थानि ध्यात्वा नारायणं तथा
ततः स्नानं प्रकुर्वीत विधिबोधितवर्त्मना ४७
स्नात्वा सम्यक्ततो देवानृषींश्चापि पितॄन्स्वकान्
सन्तर्पयेत्तथान्यांश्च नामगोत्रोक्तिपूर्वकम् ४८
उत्तीर्य वाससी धौते निर्मले परिधाय च

उपस्पृश्य विधानेन तथोपस्थाय भास्करम् ४९
वेदमातरमावर्त्य पुण्यामष्टोत्तरं शतम्
सौरमन्त्रांस्तथा चान्यांस्त्रिः परीत्य नमेद्रविम् ५०
वेदोक्तं त्रिषु वर्णेषु स्नानं जप्यमुदाथृतम् ५१
स्त्रीशूद्रयोर्वरारोहे वेदोक्तविधिवर्जितम्
ततो व्रजेन्मन्दिरस्थं भक्त्या श्रीपुरुषोत्तमम् ५२
प्रक्षाल्य हस्तौ पादौ च उपस्पृश्य यथाविधि
घृतेन स्नापयेद्देवं क्षीरेण तदनन्तरम् ५३
मधुगन्धोदकेनापि तीर्थचन्दनवारिणा
ततो वस्त्रयुगं श्रेष्ठं भक्त्या तं परिधापयेत् ५४
चन्दनागुरुकर्पूरैः कुङ्कुमेन विलेपयेत्
पूजयेत्परया भक्त्या पद्मैश्च पुरुषोत्तमम् ५५
सम्पूज्यैवं जगन्नाथं भुक्तिमुक्तिप्रदं हरिम्
धूपं चागुरुसंयुक्तं देहे देवस्य चाग्रतः ५६
गुग्गुलं च सुनिष्पूतं दहेद्घृतसमन्वितम्
दीपं प्रज्वालयेद्भक्त्या यथाशक्ति घृतेन वै ५७
अन्यांश्च दीपकान्दद्याद्द्वादशैव समाहितः
गोघृतेन तु देवेशि तिलतैलेन वा पुनः ५८
नैवेद्यं पायसापूपशष्कुलीवेष्टकानि च
मोदकं फाणिकं चान्यत्फलानि च निवेदयेत् ५९
एवं पञ्चोपचारेण सम्पूज्य पुरुषोत्तमम्
ॐनमः पुरुषोत्तमायेति जपेदष्टोत्तरं शतम् ६०
ततः प्रसादयेद्देवं दण्डवत्प्रणिपत्य च
ततोऽचयेद्गुरुं भक्त्या पुष्पवस्त्रानुलेपनैः ६१
नानयोरन्तरं यस्माद्विद्यते विधिनन्दिनि
देवस्योपरि कुर्वीत मण्डपं सुसमाहितः ६२
नानापुष्पैः सुविशदं विचित्रं मण्डलं पुरः
कृत्वावधारणं पश्चाज्जागरं कारयेन्निशि ६३
कथां च वासुदेवस्य गीतिकां चापि कारयेत्
ध्यायन्पठन्स्तुवन्देवं प्रणयेद्रजनीं बुधः ६४

ततः प्रभाते विमले द्वादश्यां द्वादशैव तु
निमन्त्रयेद्व्रतस्नातान्ब्राह्मणान्वेदपारगान् ६५
इतिहासपुराणज्ञाञ्छ्रोत्रियान्संयतेन्द्रियान्
स्नात्वा सम्यग्विधानेन धौतवासा जितेन्द्रियः ६६
स्नापयेत्पूर्ववद्भक्त्या तत्रस्थं पुरुषोत्तमम्
गन्धैः पुष्पैस्तूपहारैर्नैवेद्यैर्दीपकैस्तथा ६७
उपचारैर्बहुविधैः प्रणिपातैः प्रदक्षिणैः
जाप्यस्तुतिनमस्कारैर्गीतवाद्यैर्मनोहरैः ६८
सम्पूज्यैवं जगन्नाथं ब्राह्मणान्पूजयेत्ततः
द्वादशैव तु गास्तेभ्यो दत्त्वा कनकमेव च ६९
छत्रोपानद्युगं चार्प्य कांस्यपात्रं च भक्तितः
ततस्तान्भोजयेद्विप्रान्भोज्यं पायसपूर्वकम् ७०
पक्वान्नं भक्ष्यभोज्यं च सगुडं शर्करान्वितम्
ततो भुक्त्वा सुसन्तृप्तान्ब्राह्मणान्सुस्थमानसान् ७१
द्वादशैवोदकुम्भांश्च ग्राहयेत्तान्समोदकान्
दक्षिणां च यथाशक्ति विष्णुतुल्यं विरिंचिजे ७२
सुवर्णवस्त्रगोधान्यैर्द्रव्यैश्चान्यैर्वरैर्बुधः
सम्पूज्य तान्नमस्कृत्य इमं मन्त्रमुदीरयेत् ७३
सर्वव्यापी जगन्नाथः शङ्खचक्रगदाधरः
अनादिनिधनो देवः प्रीयतां पुरुषोत्तमः ७४
इत्युच्चार्य ततो विप्रांस्त्रिः परिक्रम्य सादरम्
प्रणम्य शिरसा भक्त्या साचार्यांस्तान्विसर्जयेत् ७५
ततस्तान्ब्राह्मणान्भक्त्या चासीमान्तमनुव्रजेत्
अनुव्रज्य तु तान्विप्रान्नमस्कृत्य निवर्त्य च ७६
बान्धवैः स्वजनैर्युक्तस्ततो भुञ्जीत वाग्यतः
एवं कृत्वा नरः सम्यङ् नारी वा लभते फलम् ७७
अश्वमेधसहस्रस्य राजसूयशतस्य च
अतीतं शतमुद्धृत्य पुरुषाणां नरोत्तमः ७८
भविष्यच्च शतं देवि दिव्यरूपधरोऽव्ययः
सर्वलक्षणसम्पन्नः सर्वालङ्कारभूषितः ७९

सर्वकामसमृद्धात्मा गुणरूपवयोऽन्वितः
स्तूयमानोऽथ गन्धर्वैरप्सरोभिः समन्ततः ८०
विमानेनार्कवर्णेन कामगेन स्थिरेण च
पताकाध्वजयुक्तेन शतसूर्यप्रभेण च ८१
उद्योतयन्दिशः सर्वा आकाशे विगतक्लमः
युवा महाबलो धीमान्विष्णुलोकं स गच्छति ८२
तत्र कल्पशतं यावद्भुङ्क्ते भोगान्यथेप्सितान्
स्तुतो मुनिवरैर्देवि तिष्ठेच्च विगतज्वरः ८३
यथादेवो जगन्नाथः शङ्खचक्रगदाधरः
तथाऽसौ मुदितो देवि धृत्वा रूपं चतुर्भुजम् ८४
भुक्त्वा तत्र वरान्भोगान्क्रीडित्वा सुचिरं सति
तदन्ते ब्रह्मसदनमायात्यखिलकामदम् ८५
सिद्धविद्याधरैश्चापि शोभितं सुरकिन्नरैः
कालं नवतिकल्पं तु तत्र भुक्त्वा सुखं नरः ८६
रुद्रलोकं समायाति सुखदं सेवितं सुरैः
सिद्धविद्याधरैर्यक्षैर्भूषितं दैत्यदानवैः ८७
अशीतिकल्पकालं तु तत्र भुक्त्वा सुखं नरः
तदन्ते याति गोलोकं सर्वभोगसमन्वितम् ८८
सुरसिद्धाप्सरोभिश्च शोभितं सुमनोहरम्
तत्र सप्ततिकल्पं तु भुक्त्वा भोगानभीप्सितान् ८९
पश्चादायाति वै लोकं प्राजापत्यमनुत्तमम्
षष्टिकल्पं सुखं तत्र भुक्त्वा नानाविधं मुदा ९०
तदन्ते शक्रभवनं नानाश्चर्यं समाव्रजेत्
आगत्य तत्र पञ्चाशत्कल्पं भुक्त्वा सुखं नरः ९१
प्रपद्यतेऽमरगृहान्विमानैः समलङ्कृतान्
चत्वारिंशत्कल्पकालं भोगान्भुक्त्वा सुदुर्लभान् ९२
नाक्षत्रं लोकमायाति नानासौख्यसमन्वितम्
तत्र भुक्त्वा वरान्भोगांस्त्रिंशत्कल्पं यथेप्सितान् ९३
तस्माद्गच्छति तं लोकं शशाङ्कस्य विरिंञ्चिजे
यत्र तिष्ठति सोमोऽसौ सर्वदेवैरलङ्कृतः ९४

तत्र विंशतिकल्पं तु भुक्त्वा भोगं सुदुर्लभम्
आदित्यस्य ततो लोकमायाति सुरपूजितम् ९५
तत्र भुक्त्वा शुभान्भोगन्दश कल्पं सुनिर्वृतः
तस्मादायाति भवनं गन्धर्वाणां सुदुर्लभम् ९६
तत्र भोगान्समस्तांश्च कल्पमेकं यथासुखम्
भुक्त्वा चायाति मेदिन्यां राजा भवति धार्मिकः ९७
चक्रवर्ती महावीर्यो गुणैः सर्वैरलङ्कृतः
कृत्वा राज्यं तु धर्मेण यज्ञैरिष्ट्वा सदक्षिणैः ९८
तदन्ते योगिनां लोकं गत्वा मोक्षप्रदं शिवम्
तत्र भुक्त्वा वरान्भोगान्यावदाभूतसम्प्लवम् ९९
तस्मात्पुनरिहायातो जायते योगिनां कुले १००
प्रवरे वैष्णवे भद्रे दुर्लभे साधुसम्मते
चतुर्वेदी विप्रवरो ब्रह्मयज्ञपरः सति १०१
वैष्णवं योगमासाद्य कैवल्यं मोक्षमाप्नुयात्
एवं यात्राफलं तुभ्यं प्रोक्तं श्रीपुरुषोत्तमे १०२
भुक्तिमुक्तिप्रदं नृणां किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि १०३
इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे पुरुषोत्तमक्षेत्रमाहात्म्ये पुरुषोत्तमक्षेत्रयात्राफलवर्णनं नामैकषष्टितमोऽध्यायः६१

अथ द्विषष्टितमोऽध्यायः

वसिष्ठ उवाच-
एतच्छ्रुत्वा तु भूपाल मोहिनी विधिनन्दिनी
पुरुषोत्तममाहात्म्यं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् १
पुनः पप्रच्छ तं विप्रं वसुं स्वस्य पुरोहितम्
मोहिन्युवाच-
श्रुतमत्यद्भुतं विप्र पुरुषोत्तमसम्भवम् २
माहात्म्यं चाधुना ब्रूहि प्रयागस्यापि सुव्रत
तीर्थराजः प्रयागाख्यः श्रुतः पूर्वं मया गुरो ३
तन्माहात्म्यं ममाख्याहि तीर्थयात्राविधानयुक्
स मान्यानां विशेषाणां तीर्थानां गमने द्विज ४

यत्कर्त्तव्यं च विधिना नृभिर्द्धर्मपरायणैः
तच्छ्रुत्वा स द्विजो राजन्मोहिन्या भाषितं वचः ५
सामान्यविधिपूर्वं तत्प्रयागाख्यानमब्रवीत्
वसुरुवाच-
शृणु भद्रे प्रवक्ष्यामि तीर्थाभिगमने विधिम् ६
यं समाश्रित्य मनुजो यथोक्तं फलमाप्नुयात्
तीर्थाभिगमनं पुण्यं यज्ञैरपि विशिष्यते ७
अनुपोष्य त्रिरात्राणि तीर्थान्यप्यभिगम्य च
अदत्त्वा काञ्चनं गाश्च दरिद्रो जायते नरः ८
अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्ट्वा विपुलदक्षिणैः
न तत्फलमवाप्नोति तीर्थाभिगमनेन यत् ९
अज्ञानेनापि यस्येह तीर्थाभिगमनं भवेत्
सर्वकामसमृद्धः स स्वर्गलोके महीयते १०
स्थानं च लभते नित्यं धनधान्यसमाकुलम्
एश्वर्यज्ञानसम्पूर्णः सदा भवति भोगवान् ११
तारिताः पितरस्तेन नरकात्प्रपितामहाः
यस्य हस्तौ च पादौ च मनश्चैव सुसंयतम् १२
विद्या तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते
प्रतिग्रहादपावृत्तः सन्तुष्टो येन केनचित् १३
अहङ्कारविमुक्तश्च स तीर्थफलमाप्नुयात्
अकल्पको निरारम्भो लघ्वाहारो जितेन्द्रियः १४
विमुक्तः सर्वसङ्गैस्तु स तीर्थफलभाग्भवेत्
तीर्थान्यनुसरन्धीरः श्रद्दधानः समाहितः १५
कृतपापो विशुध्येत्तु किं पुनः शुद्धकर्मकृत्
अश्रद्दधानः पापार्तो नास्तिकोऽच्छिन्नसंशयः १६
हेतुनिष्ठश्च पञ्चैते न तीर्थफलभागिनः
नृणां पापकृतां तीर्थे पापस्य शमनं भवेत् १७
यथोक्तफलदं तीर्थं भवेच्छुद्धात्मनां नृणाम्
कामं क्रोधं च लोभं च यो जित्वा तीर्थमाविशेत्
न येन किञ्चिदप्राप्तं तीर्थाभिगमनाद्भवेत्

तीर्थानि च यथोक्तेन विधिना सञ्चरन्ति ये
सर्वद्वन्द्वसहा धीरास्ते नराः स्वर्गगामिनः १८
गङ्गादितीर्थेषु वसन्ति मत्स्या देवालये पक्षिगणाश्च सन्ति
भावोज्झितास्ते न फलं लभन्ते तीर्थाच्च देवायतनाच्च मुख्यात् १९
भावं ततो हृत्कमले निधाय तीर्थानि सेवेत समाहितात्मा
या तीर्थयात्रा कथिता मुनीन्द्रैः कृता प्रयुक्ता ह्यनुमोदिता च २०
तां ब्रह्मचारी विधिवत्करोति सुसंयतो गुरुणा संनियुक्तः
सर्वस्वनाशेऽप्यथ वाल्पपक्षे स ब्राह्मणानग्रत एव कृत्वा २१
यज्ञाधिकारेऽप्यथवा निवृत्ते विप्रस्तु तीर्थानि परिभ्रमेच्च
तीर्थेष्वलं यज्ञफलं हि यस्मात्प्रोक्तं मुनीन्द्रैरमलस्वभावैः २२
यस्येष्टियज्ञेष्वधिकारितास्ति वरं गृहं गृहधर्माश्च सर्वे
एवं गृहस्थाश्रमसंस्थितस्य तीर्थे गतिः पूर्वतरैर्निषिद्धा
सवाणि तीर्थान्यपि चाग्निहोत्रतुल्यानि नैवेति वदन्ति केचित् २३
यो यः कश्चित्तीर्थयात्रां तु गच्छेत्सुसंयतः स च पूर्वं गृहेषु
कृतावासः शुचिरप्रमत्तः सम्पूजयेद्भक्तिनम्रो गणेशम् २४
देवान्पितॄन्ब्राह्मणांश्चैव साधून्धीमान्विप्रो वित्तशक्त्या प्रयत्नात्
प्रत्यागतश्चापि पुनस्तथैव देवान्पितॄन्ब्राह्मणान्पूजयेच्च २५
एवं कुर्वतस्तस्य तीर्थाद्यदुक्तं फलं तत्स्यान्नात्र सन्देहलेशः २६
गच्छन्देशान्तरं यस्तु श्राद्धं कुर्यात्ससर्षिषा
यात्रार्थमिति तत्प्रोक्तं प्रवेशे च न संशयः २७
प्रयागे तीर्थयात्रायां पितृमातृवियोगतः
कचानां वपनं कुर्याद् वृथा न विकचो भवेत् २८
उद्यतश्चेद्गयां गन्तुं श्राद्धं कृत्वा विधानतः
विधाय कार्पटीवेषं कृत्वा ग्रामप्रदक्षिणाम् २९
ततो ग्रामान्तरं गत्वा श्राद्धशेषस्य भोजनम्
ततः प्रतिदिनं गच्छेत्प्रतिग्रहविवर्जितः ३०
पदेपदेऽश्वमेधस्य स्यात्फलं गच्छतो गयाम्
बलीवर्दसमारूढस्तीर्थं यो याति सुव्रते ३१
नरके वसते घोरे गवां क्रोधो हि दारुणः
सलिलं च न गृह्णन्ति पितरस्तस्य देहिनः ३२

ऐश्वर्याल्लोभमोहाद्वा गच्छेद्यानेन यो नरः
निष्फलं तस्य तत्तीर्थं तस्माद्यानं विवर्जयेत् ३३
गोयाने गोवधः प्रोक्तो हययाने तु निष्फलम्
नरयाने तदर्द्धं स्यात्पद्भ्यां तच्च चतुर्गुणम् ३४
वर्षातपादिके छत्री दण्डी शर्करकण्टके
शरीरत्राणकामोऽसौ सोपानत्कः सदा व्रजेत् ३५
तीर्थं प्राप्यानुषङ्गेण स्नानं तीर्थे समाचरन्
स्नानजं फलमाप्नोति तीर्थयात्राफलं न तु ३६
षोडशांशं स लभते यः परार्थेन गच्छति
अर्द्धं तीर्थफलं तस्य यः प्रसङ्गेन गच्छति ३७
तीर्थेषु ब्राह्मणं नैव परीक्षेत कदाचन
अन्नार्थिनमनुप्राप्तं भोज्यं तं मनुरब्रवीत् ३८
सक्तुभिः पिण्डदानं च संयावैः पायसेन वा
बदरामलकैर्वापि पिण्याकैर्वा सुलोचने ३९
श्राद्धं तु तत्र कर्तव्यमर्घ्यावाहनवर्जितम्
श्वध्वांक्षगृध्रपापानां नैव दृष्टिहतं च यत् ४०
श्राद्धं तु तैर्थिकं प्रोक्तं पितॄणां तृप्तिकारकम्
अकालेऽप्यथवा काले तीर्थश्राद्धं तथा नरैः ४१
प्राप्तैरेव सदा तत्र कर्तव्यं पितृतर्पणम्
विलम्बो नैव कर्तव्यो नैव विघ्नं समाचरेत् ४२
प्रतिकृतिं कुशमयीं तीर्थवारिणि मज्जयेत्
यमुद्दिश्य विशालाक्षि सोऽष्टमांशं फलं लभेत् ४३
कुशोऽसि कुशपुत्रोऽसि ब्रह्मणा निर्मितः पुरा
त्वयि स्नाते तु स स्नातो यस्येदं ग्रन्थिबन्धनम् ४४
मुण्डनं चोपवासश्च सर्वतीर्थेष्वयं विधिः
वर्जयित्वा कुरुक्षेत्रं विशालां विरजां गयाम् ४५
भौमानामथ तीर्थानां पुण्यत्वे कारणं शृणु
यथा शरीरस्योद्देशाः केचिन्मुख्यतमाः स्मृताः ४६
प्रभावादद्भुताद्भूमेः सलिलस्य च तेजसः
परिग्रहान्मुनीनां च तीर्थानां पुण्यता स्मृता ४७

गङ्गां सम्प्राप्य यो देवि मुराडनं नैव कारयेत्
क्रिया तस्याक्रिया सर्वा तीर्थद्रोही भवेत्तथा ४८
गङ्गायां भास्करक्षेत्रे मुराडनं यो न कारयेत्
स कोटिकुलसंयुक्त स्राकल्पं रौरवं व्रजेत् ४९
गङ्गां प्राप्य सरिच्छ्रेष्ठां कल्पान्तपापसञ्चयाः
केशानाश्रित्य तिष्ठन्ति तस्मात्तान्परिवर्जयेत् ५०
यावन्ति नखलोमानि गङ्गातोये पतन्ति वै
तावद्वर्षसहस्त्राणि स्वर्गलोके महीयते ५१
प्रयागव्यतिरेके तु गङ्गायां मुराडनं न हि
योऽन्यथा कुरुते मोहात्स महारौरवं विशेत् ५२
स जीवत्पितृको यस्तु तीर्थं प्राप्य विधानवित्
क्षौरं समाचरेन्नैव श्मश्रूणां वपनं सति ५३
गयादावपि देवेशि श्मश्रूणां वपनं विना
न क्षौरं मुनिभिः सर्वैर्निषिद्धं चेति कीर्तितम् ५४
सश्मश्रुकेशवपनं मुडनं तद्विदुर्बुधाः
न क्षौरं मुराडनं सुभ्रु कीर्तितं वेदवेदिभिः ५५

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे
प्रयागराजमाहात्म्ये तीर्थविधिर्नाम द्विषष्टितमोऽध्यायः ६२

अथ त्रिषष्टितमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
शृणु मोहिनि वक्ष्यामि माहात्म्यं वेदसम्मतम्
प्रयागस्य विधानेन स्नात्वा यत्र विशुध्यति १
कुरुक्षेत्रसमा गङ्गा यत्र तत्रावगाहिता
तस्माद्दशगुणा प्रोक्ता यत्र विन्ध्येन सङ्गता २
तस्माच्छतगुणा प्रोक्ता काश्यामुत्तरवाहिनी
काश्याः शतगुणा प्रोक्ता गङ्गा यत्रार्कजान्विता ३
सहस्त्रगुणिता सापि भवेत्पश्चिमवाहिनी
सा देवि दर्शनादेव ब्रह्महत्यादिहारिणी ४
पश्चिमाभिमुखी गङ्गा कालिन्द्या सह सङ्गता

हन्ति कल्पशतं पापं सा माघे देवि दुर्लभा ५
अमृतं कथ्यते भद्रे सा वेणी भुवि सङ्गता
यस्यां माघे मुहूर्तं तु देवानामपि दुर्लभम् ६
पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुर्यः पुण्यास्तथा सति
स्नातुमायान्ति ता वेण्यां माघे मकरभास्करे ७
ब्रह्मविष्णुमहादेवा रुद्रादित्यमरुद्गणाः
गन्धर्वा लोकपालाश्च यक्षकिन्नरगुह्यकाः ८
अणिमादिगुणोपेता ये चान्ये तत्त्वदर्शिनः
ब्रह्माणी पार्वती लक्ष्मीः शची मेधाऽदिती रतिः ९
सर्वास्ता देवपत्न्यश्च तथा नागाङ्गनाः शुभे
घृताची मेनका रम्भाप्युर्वशी च तिलोत्तमा १०
गणाश्चाप्सरसां सर्वे पितॄणां च गणास्तथा
स्नातुमायान्ति ते सर्वे माघे वेण्यां विरञ्चिजे ११
कृते युगे स्वरूपेण कलौ प्रच्छन्नरूपिणः
सर्वतीर्थानि कृष्णानि पापिनां सङ्गदोषतः १२
भवन्ति शुक्लवर्णानि प्रयागे माघमज्जनात्
मकरस्थे रवौ माघे गोविन्दाच्युत माधव १३
स्नानेनानेन मे देव यथोक्तफलदो भव
इमं मन्त्रं समुच्चार्य स्नायान्मौनं समाश्रितः १४
वासुदेवं हरिं कृष्णं माधवं च स्मरेत्पुनः
तप्तेन वारिणा स्नानं यद्गृहे क्रियते नरैः १५
षष्ट्यब्देन फलं तद्धि मकरस्थे दिवाकरे
बहिः स्नानं तु वाप्यादौ द्वादशाब्दफलं स्मृतम् १६
तडागे द्विगुणं तद्धि नद्यादौ तच्चतुर्गुणम्
दशधा देवखाते च महानद्यां च तच्छतम् १७
चतुर्युगशतं तच्च महानद्योस्तु सङ्गमे
सहस्रगुणितं सर्वं तत्फलं मकरे रवौ १८
गङ्गायां स्नानमात्रेण प्रयागे तत्प्रकीर्तितम्
गङ्गां ये चावगाहन्ति माघे मासि सुलोचने १९
चतुर्युगसहस्रं ते न पतन्ति सुरालयात्

शतेन गुणितं माघे सहस्त्रं विधिनन्दिनि २०
निर्दिष्टमृषिभिः स्नानं गङ्गायमुनसङ्गमे
पापौघैर्भुवि भारस्य दाहायेमं प्रजापतिः २१
प्रयागं विदधे देवि प्रजानां हितकाम्यया
स्नानस्थानमिदं सम्यक् सितासितजलं किल २२
पापरूपपशूनां हि ब्रह्मणा निर्मितं पुरा
सितासिता तु या धारा सरस्वत्या विदर्भिता २३
तं मार्गं ब्रह्मलोकस्य सृष्टिकर्त्ता ससर्ज वै
ज्ञानदो मानसे माघो न तु मोक्षफलप्रदः २४
हिमवत्पृष्ठतीर्थेषु सर्वपापप्रणाशनः
वेदविद्भिर्विनिर्दिष्ट इन्द्रलोकप्रदो हि सः
सर्वमासोत्तमो माघो मोक्षदो बदरीवने २५
पापहा दुःखहारी च सर्वकामफलप्रदः
रुद्रलोकप्रदो माघो नार्मदे परिकीर्तितः २६
सारस्वतौघविध्वंसी सर्वलोकसुखप्रदः
विशालफलदो माघो विशालायां प्रकीर्तितः २७
पापेन्धनदवाग्निश्च गर्भवासविनाशनः
विष्णुलोकाय मोक्षाय जाह्नवः परिकीर्तितः २८
सरयूर्गण्डकी सिन्धुश्चन्द्रभागा च कौशिकी
तापी गोदावरी भीमा पयोष्णी कृष्णावेणिका २९
कावेरी तुङ्गभद्रा च यास्तथान्याः समुद्रगाः
तासु स्नायी नरो याति स्वर्गलोकं विकल्मषः ३०
नैमिषे विष्णुसारूप्यं पुष्करे ब्रह्मणोऽन्तिकम्
आखण्डलस्य लोको हि कुरुक्षेत्रे च माघतः ३१
माघो देवह्रदे देवि योगसिद्धिफलप्रदः
प्रभासे मकरादित्ये स्नात्वा रुद्रगणो भवेत् ३२
देविकायां देवदेहो नरो भवति माघतः
माघस्नानेन विधिजे गोमत्यां न पुनर्भवः ३३
हेमकूटे महाकाले ॐकारे ह्यपरे तथा
नीलकण्ठार्बुदे माघो रुद्रलोकप्रदो मतः ३४

सर्वासां सरितां देवि सम्पूरो माकरे रवौ
स्नानेन सर्वकामानां प्राप्त्यै ज्ञेयो विचक्षणैः ३५
माघस्तु प्राप्यते धन्यैः प्रयागे विधिनन्दिनि
अपुनर्भवदं तत्र सितासितजलं यतः ३६
गायन्ति देवाः सततं दिविष्ठा माघः प्रयागे किल नो भविष्यति
स्नाता नरा यत्र न गर्भवेदानां पश्यन्ति तिष्ठन्ति च विष्णुसन्निधौ ३७
तीर्थैर्व्रतैर्दानतपोभिरध्वरैः सार्द्धं विधात्रा तुलया धृतं पुरा
माघः प्रयागश्च तयोर्द्वयोरभून्माघो गरीयांश्चतुराननात्मजे ३८
वाताम्बुपर्णाशनदेहशोषणैस्तपोभिरुग्रैश्चिरकालसञ्चितैः
योगैश्च संयान्ति नरास्तु यां गतिं स्नानात्प्रयागस्य हि यान्ति तां गतिम् ३९
स्नाता हि ये माकरभास्करोदये तीर्थे प्रयागे सुरसिन्धुसङ्गमे
तेषां गृहद्वारमलङ्करोति भृङ्गावली कुञ्जरकर्णताडिता ४०
यो राजसूयाख्यसमाध्वरस्य स्नानात्फलं संप्रददाति चाखिलम्
पापानि सर्वाणि निहत्य लीलया नूनं प्रयागः स कथं न वर्ण्यते ४१
चतुर्वेदिषु यत्पुण्यं सत्यवादिषु चैव हि
स्नात एव तदाप्नोति गङ्गाकालिन्दिसङ्गमे ४२
तत्राभिषेकं कुर्वीत सङ्गमे शंसितव्रतः
तुल्यं फलमवाप्नोति राजसूयाश्वमेधयोः ४३
पञ्चयोजनविस्तीर्णं प्रयागस्य तु मण्डलम्
प्रवेशादस्य भूमौ तु अश्वमेधः पदे पदे ४४
त्रीणि कुण्डानि सुभगे तेषां मध्ये तु जाह्नवी
प्रयागस्य प्रवेशेन पापं नश्यति तत्क्षणात् ४५
मासमेकं नरः स्नात्वा प्रयागे नियतेन्द्रियः
मुच्यते सर्वपापेभ्यो यथा दृष्टं स्वयम्भुवा ४६
शुचिस्तु प्रयतो भूत्वाऽहिसकः श्रद्धयान्वितः
स्नात्वा मुच्येत पापेभ्यो गच्छेच्च परमं पदम् ४७
नैमिषं पुष्करं चैव गोतीर्थं सिन्धुसागरम्
गया च धेनुकं चैव गङ्गासागरसङ्गमः ४८
एते चान्ये च बहवो ये च पुण्याः शिलोच्चयाः
दश तीर्थसहस्राणि त्रिंशत्कोट्यस्तथा पराः ४९

प्रयागे संस्थिता नित्यमेधमाना मनीषिणः
त्रीणि यान्यग्निकुण्डानि तेषां मध्ये तु जाह्नवी ५०
प्रयागाद्धि विनिष्क्रान्ता सर्वतीर्थपुरस्कृता
तपनस्य सुता देवी त्रिषु लोकेषु विश्रुता ५१
यमुना गङ्गया सार्द्धं सङ्गता लोकपावनी
गङ्गायमुनयोर्मध्ये पृथिव्यां यत्परं स्मृतम् ५२
प्रयागस्य तु तीर्थस्य कलां नार्हंति षोडशीम्
तिस्रः कोटयोऽद्धकोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् ५३
दिवि भुव्यन्तरिक्षे च जाह्नव्यां तानि सन्ति च
प्रयागं समधिधष्ठाय कम्बलाश्वतरावुभौ ५४
भोगवत्यथवा चैषा वेदी वेद्या प्रजापतेः
तत्र वेदाश्च यज्ञाश्च मूर्तिमन्तः समास्थिताः ५५
प्रजापतिमुपासन्ते ऋषयश्च तपोधनाः
यजन्ति क्रतुभिर्देवास्तथा चक्रधराः सति ५६
ततः पुण्यतमो नास्ति त्रिषु लोकेषु सुन्दरि
प्रभावात्सर्वतीर्थेभ्यः प्रभवत्यधिकस्तथा ५७
तत्र दृष्ट्वा तु तत्तीर्थं प्रयागं परमं पदम्
मुच्यन्ते सर्वपापेभ्यः शशाङ्क इव राहुणा ५८
ततो गत्वा प्रयागं तु सर्वदेवाभिरक्षितम्
ब्रह्मचारी वसन्मासं पितृन्देवांश्च तर्पयन् ५९
ईप्सिताँल्लभते कामान्यत्र तत्राभिसङ्गतः
सितासिते तु यो मज्जेदपि पापशतावृतः ६०
मकरस्थे रवौ माघे न स भूयस्तु गर्भगः
दुर्जया वैष्णवी माया देवैरपि सुदुस्त्यजा ६१
प्रयागे दह्यते सा तु माघे मासि विरञ्चिजे
तेषु तेषु च लोकेषु भुक्त्वा भोगाननेकशः ६२
पश्चाच्चक्रिणि लीयन्ते प्रयागे माघमज्जिनः
उपस्पृशति यो माघे मकरार्के सितासिते ६३
तस्य पुण्यस्य सङ्ख्यां नो चित्रगुप्तोऽपि वेत्त्यलम्
राजसूयसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च

फलं सितासिते माघे स्नातानां भवति ध्रुवम् ६४
आकल्पजन्मभिः पापं सञ्चितं मनुजैस्तु यत्
तद्भवेद्भस्मसान्माघे स्नातानां तु सितासिते ६५
गङ्गायमुनयोश्चैव सङ्गमो लोकविश्रुतः
स एव कामिकं तीर्थं तत्र स्नानेन भक्तितः ६६
यस्य यस्य च यः कामस्तस्य तस्य भवेद्धि सः
भोगकामस्य भोगाः स्युः स्याद्राज्यं राज्यकामिनः ६७
स्वर्गः स्यात्स्वर्गकामस्य मोक्षः स्यान्मोक्षकामिनः
कामप्रदानि तीर्थानि त्रैलोक्ये यानि कानि च ६८
तानि सर्वाणि सेवन्ते प्रयागं मकरे रवौ
हरिद्वारे प्रयागे च गङ्गासागरसङ्गमे ६९
स्नात्वैव ब्रह्मणो विष्णोः शिवस्य च पुरं व्रजेत्
सितासिते तु यत्स्नानं माघमासे सुलोचने ७०
न दत्ते पुनरावृत्तिं कल्पकोटिशतैरपि
सत्यवादी जितक्रोधो ह्यहिंसां परमां श्रितः ७१
धर्मानुसारी तत्त्वज्ञो गोब्राह्मणहिते रतः
गङ्गायमुनयोर्मध्ये स्नातो मुच्येत किल्बिषात् ७२
मनसा चिन्तितान्कामांस्तत्र प्राप्नोति पुष्कलान्
स्वर्णभारसहस्रेण कुरुक्षेत्रे रविग्रहे ७३
यत्फलं लभते माघे वेण्यां तत्तु दिने दिने
गवां शतसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलम् ७४
प्रयागे माघमासे तु त्र्यहं स्नातस्य तत्फलम्
योगाभ्यासेन यत्पुण्यं संवत्सरशतत्रये ७५
प्रयागे माघमासे तु त्र्यहं स्नानेन यत्फलम्
नाश्वमेधसहस्रेण तत्फलं लभते सति ७६
त्र्यहस्नानफलं माघे पुरा काञ्चनमालिनी
राक्षसाय ददौ प्रीत्या तेन मुक्तः स पापकृत् ७७
त्र्यहात्पापक्षयो जातः सप्तविंशतिभिर्दिनैः
स्नानेन यदभूत्पुण्यं तेन देवत्वमागता ७८
रममाणा तु कैलासे गिरिजायाः प्रिया सखी

जातिस्मरा तथा जाता प्रयागस्य प्रसादतः ७९
अवन्तीविषये राजा वासराजोऽभवत्पुरा
नर्मदातीर्थमासाद्य राजसूयं चकार सः ८०
अश्वैः षोडशभिस्तत्र स्वर्णयूपविराजितैः
स्वर्णभूषणभूषाढ्यै रेजे सोऽपि यथाविधि ८१
प्रददौ धान्यराशिं च द्विजेभ्यः पर्वतोपमम्
श्रद्धावान्देवताभक्तो गोप्रदश्च सुवर्णदः ८२
ब्राह्मणो भद्रको नाम मूर्खो हीनकुलस्तथा
कृषीवलोऽधमाचारः सर्वधर्मबहिष्कृतः ८३
सीरकर्मसमुद्विग्नो बन्धुभिश्च स वञ्चितः
इतस्ततः परिक्रम्य निर्गतोऽदृष्टपीडितः ८४
दैवतो ज्ञानमाश्रित्य प्रयागं समुपागतः
महामाघीं पुरस्कृत्य सस्नौ तत्र दिनत्रयम् ८५
अनघः स्नानमात्रेण समभूत्स द्विजोत्तमः
प्रयागाच्चलितस्तस्माद्ययौ यस्मात्समागतः ८६
स राजा सोऽपि वै विप्रो विपन्नावेकदा तदा
तयोर्गतिः समा दृष्टा देवराजस्य सन्निधौ ८७
तेजो रूपं बलं स्त्रैणं देवयानं विभूषणम्
माला च पारिजातस्य नृत्यं गीतं समं तयोः ८८
इति दृष्ट्वा हि माहात्म्यं क्षेत्रस्य कथमुच्यते
माघः सितासिते भद्रे राजसूयसमो न च ८९
धनुर्विंशतिविस्तीर्णे सितनीलाम्बुसङ्गमे
माघादपुनरावृत्ती राजसूयात्पुनर्भवेत् ९०
कम्बलाश्वतरौ नागौ विपुले यमुनातटे
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च सर्वपापैः प्रमुच्यते ९१
तत्र गत्वा च संस्थाने महादेवस्य धीमतः
नरस्तारयते पुंसो दश पूर्वान्दशावरान् ९२
कूपं चैव तु तत्रास्ति प्रतिष्ठानेऽतिविश्रुतम्
तत्र स्नात्वा पितृन्देवान्सन्तर्प्य यतमानसः ९३
ब्रह्मचारी जितक्रोधस्त्रिरात्रं योऽत्र तिष्ठति

सर्वपापविशुद्धात्मा सोऽश्वमेधफलं लभेत् ९४
उत्तरेण प्रतिष्ठानाद्भागीरथ्याश्च पूर्वतः
हंसप्रतपनं नाम तीर्थं लोकेषु विश्रुतम् ९५
अश्वमेधफलं तत्र स्नानमात्रेण लभ्यते
यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च तावत्स्वर्गे महीयते ९६
ततो भोगवतीं गत्वा वासुकेरुत्तरेण च
दशाश्वमेधिकं नाम तत्तीर्थं परमं स्मृतम् ९७
तत्र कृत्वाभिषेकं तु वाजिमेधफलं लभेत्
धनाढ्यो रूपवान्दक्षो दाता भवति धार्मिकः ९८
चतुर्वेदिषु यत्पुण्यं सत्यवादिषु यत्फलम्
अहिंसायां तु यो धर्मो गमनात्तस्य तत्फलम् ९९
पायतेश्चोत्तरे कूले प्रयागस्य तु दक्षिणे
ऋणमोचनकं नाम तीर्थं तु परमं स्मृतम् १००
एकरात्रोषितः स्नात्वा ऋणैः सर्वैः प्रमुच्यते
स्वर्गलोकमवाप्नोति ह्यमरश्च तथा भवेत् १०१
त्रिकालमेकस्नायी चाहारमुक्तिं य आचरेत्
विश्वासघातपापात्तु त्रिभिर्मासैः स शुद्ध्यति १०२
कीर्तनाल्लभते पुण्यं दृष्ट्वा भद्राणि पश्यति
अवगाह्य च पीत्वा च पुनात्यासप्तमं कुलम् १०३
मकरस्थे रवौ माघे न स्नात्यनुदिते रवौ
कथं पापैः प्रमुच्येत कथं वा त्रिदिवं व्रजेत् १०४
प्रयागे वपनं कुर्याद्गङ्गायां पिण्डपातनम्
दानं दद्यात्कुरुक्षेत्रे वाराणस्यां तनुं त्यजेत् १०५
किं गयापिण्डदानेन काश्यां वा मरणेन किम्
किं कुरुक्षेत्रदानेन प्रयागे मुण्डनं यदि १०६
संवत्सरं द्विमासोनं पुनस्तीर्थं व्रजेद्यदि
मुण्डनं चोपवासं च ततो यत्नेन कारयेत् १०७
प्रयागप्राप्तनारीणां मुण्डनं त्वेवमीरयेत्
सर्वान्केशान्समुद्धृत्य छेदयेदङ्गुलद्वयम् १०८
केशमूलान्युपाश्रित्य सर्वपापानि देहिनाम्

तिष्ठन्ति तीर्थस्नानेन तस्मात्तान्यत्र वापयेत् १०९
अमार्कपातश्रवणैर्युक्ता चेत्पौषमाघयोः
अर्द्धोदयः स विज्ञेयः सूर्यपर्वशताधिकः ११०
किञ्चिन्न्यूने तु विधिजे महोदय इति स्मृतः
अरुणोदयवेलायां शुक्ला माघस्य सप्तमी १११
प्रयागे यदि लभ्येत सहस्रार्कग्रहैः समा
अयने कोटिपुण्यं स्याल्लक्षं तु विषुवे फलम् ११२
षडशीत्यां सहस्रं तु तथा विष्णुपदीषु च
दानं प्रयागे कर्तव्यं यथाविभवविस्तरम् ११३
तेन तीर्थफलं चैव वर्धते विधिनन्दिनि
गङ्गायमुनयोर्मध्ये यस्तु गां वै प्रयच्छति ११४
सुवर्णं मणिमुक्तां वा यदि वान्यं प्रतिग्रहम्
पाटलां कपिलां भद्रे यस्तु तत्र प्रयच्छति ११५
स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां चैलकण्ठीं पयस्विनीम्
सवत्सां श्रोत्रियं साधुं ग्राहयित्वा यथाविधि ११६
शुक्लाम्बरधरं शान्तं धर्मज्ञं वेदपारगम्
सा च गौस्तस्य दातव्या गङ्गायमुनसङ्गमे ११७
वासांसि च महार्हाणि रत्नानि विविधानि च
यावन्तो रोमकूपाः स्युस्तस्या गोर्वत्सकस्य च ११८
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते
यत्रासौ लभते जन्म सा गौस्तत्राभिजायते ११९
न च पश्यन्ति नरकं दातारस्तेन कर्मणा
उत्तरांश्च कुरून्प्राप्य मोदन्ते कालमक्षयम् १२०
गवां शतसहस्रेभ्यो दद्यादेकां पयस्विनीम्
पुत्रान्दारांस्तथा भृत्यान् गौरेका प्रतितारयेत् १२१
तस्मात्सर्वेषु दानेषु गोदानं तु विशिष्यते
दुर्गमे विषमे घोरे महा पातकसङ्क्रमे १२२
गौरेव रक्षां कुरुते तस्माद्देया द्विजोत्तमे
तीर्थे न प्रतिगृह्णीयात्पुण्येष्वायतनेषु च १२३
निमित्तेषु च सर्वेषु ह्यप्रमत्तो भवेद्द्विजः

स्वकार्ये पितृकार्ये वा देवताभ्यर्चनेऽपि वा १२४
विफलं तस्य तत्तीर्थं यावत्तद्धनमश्नुते
गङ्गायमुनयोर्मध्ये यस्तु कन्यां प्रयच्छति १२५
न स पश्यति घोरं तु नरकं तेन कर्मणा
उत्तरांस्तु कुरून् गत्वा मोदते कालमक्षयम् १२६
पुत्रान्दारांश्च लभते धार्मिकान् रूपसंयुतान्
अधःशिरास्ततो धूममूद्ध्र्वबाहुः पिबेन्नरः १२७
शतं वर्षसहस्राणां स्वर्गलोके महीयते
परिभ्रष्टस्ततः स्वर्गादग्निहोत्री भवेन्नरः १२८
भुक्त्वा तु विपुलान्भोगांस्तत्तीर्थं लभते पुनः
आ प्रयागात्प्रतिष्ठानान्मत्पुरो वासुकेर्ह्रदात् १२९
कम्बलाश्वतरौ नागौ नागादबहुमूलकात्
एतत्प्रजापतेः क्षेत्रं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् १३०
तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः
न वेदवचनाच्चैव न लोकवचनादपि १३१
मतिरुत्क्रमणीया हि प्रयागमरणं प्रति
दशतीर्थसहस्राणि षष्टिकोटयस्तथा पराः १३२
तत्रैव तेषां सान्निध्यं कीर्तितं विधिनन्दिनि
या गतिर्योगयुक्तस्य सत्पथस्थस्य धीमतः १३३
सा गतिस्त्यजतः प्राणान् गङ्गायमुनसङ्गमे
बाधितो यदि वा दीनः क्रुद्धो वापि भवेन्नरः १३४
गङ्गायमुनमासाद्य यस्तु प्राणान्परित्यजेत्
दीप्तकाञ्चनवर्णाभैर्विमानैः सूर्यकान्तिभिः १३५
गन्धर्वाप्सरसां मध्ये स्वर्गे मोदति मानवः
ईप्सिताँल्लभते कामान्वदन्तीति मुनीश्वराः १३६
गीतवादित्रनिर्घोषैः प्रसुप्तः प्रतिबुध्यते
यावन्न स्मरते जन्म तावत्स्वर्गे महीयते १३७
ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टः क्षीणकर्मात्र चागतः
हिरण्यरत्नसम्पूर्णे समृद्धे जायते कुले १३८
तदेव संस्मरंस्तत्र विष्णुलोकं स गच्छति

वटमूलं समासाद्य यस्तु प्राणान्परित्यजेत् १३९
सर्वलोकानतिक्रम्य रुद्रलोकं स गच्छति
तत्र ते द्वादशादित्यास्तपन्ते रुद्रमाश्रिताः १४०
निर्गच्छति जगत्सर्वं वटमूले स दह्यते
हरिश्च भगवांस्तत्र प्रजापतिपुरस्कृतः १४१
आस्ते तत्र पुटे देवि पादाङ्गुष्ठं धयञ्छिशुः
उर्वशीपुलिने रम्ये विपुले हंसपाण्डुरे १४२
परित्यजति यः प्राणाञ्छृणु तस्यापि यत्फलम्
षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च १४३
वसेत्स पितृभिः सार्द्धं स्वर्गलोके विरिञ्चिजे
उर्वशीं च यदा पश्येद्देवलोके सुलोचने १४४
पूज्यते सततं देवैर्ऋषिगन्धर्वकिन्नरैः
ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टः क्षीणकर्मा त्विहागतः १४५
उर्वशीसदृशीनां तु कान्तानां लभते शतम्
मध्ये नारीसहस्राणां बहूनां च पतिर्भवेत् १४६
दशग्रामसहस्राणां भोक्ता शास्ता च मोहिनि
काञ्चीनूपुरशब्देन सुप्तोऽसौ प्रतिबुध्यते १४७
भुक्त्वा तु विपुलान्भोगांस्तत्तीर्थं लभते पुनः
शुक्लाम्बरधरो नित्यं नियतः स जितेन्द्रियः १४८
एककालं तु भुञ्जानो मासं योगपतिर्भवेत्
सुवर्णालङ्कृतानां तु नारीणां लभते शतम् १४९
पृथिव्यामासमुद्रायां महाभोगपतिर्भवेत्
धनधान्यसमायुक्तो दाता भवति नित्यशः १५०
स भुक्त्वा विपुलान्भोगांस्तत्तीर्थं स्मरते पुनः
कोटितीर्थं समासाद्य यस्तु प्राणान्परित्यजेत् १५१
कोटिवर्षसहस्रान्तं स्वर्गलोके महीयते
ततः स्वार्गादिहागत्य क्षीणकर्मा नरोत्तमः १५२
सुवर्णमणिमुक्ताग्रे कुले जायेत रूपवान्
अकामो वा सकामो वा गङ्गायां यो विपद्यते १५३
शक्रस्य लभते स्वर्गं नरकं तु न पश्यति

हंससारसयुक्तेन विमानेन स गच्छति १५४
अप्सरोगणसङ्कीर्णे सुप्तोऽसौ प्रतिबुध्यते
ततः स्वर्गादिहायातः क्षीणकर्मा विरञ्चिजे १५५
योगिनां श्रीमतां चापि स्वेच्छया लभते जनिम्
गङ्गायमुनयोर्मध्ये करीषाग्निं तु धारयेत् १५६
अहीनाङ्गो ह्यरोगश्च पञ्चेन्द्रियसमन्वितः
यावन्ति लोभकूपानि तस्य गात्रे तु धीमतः १५७
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते
ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो जम्बूद्वीपपतिर्भवेत् १५८
भुक्त्वा तु विपुलान्भोगांस्तत्तीर्थं लभते पुनः
यस्तु देहं निकृत्य स्वं शकुनिभ्यः प्रयच्छति १५९
स वर्षशतसाहस्रं सोमलोके महीयते
ततस्तस्मादिहागत्य राजा भवति धार्मिकः १६०
गुणवान् रूपसम्पन्नो विद्यावान्प्रियवाक्छुचिः
भुक्त्वा तु विपुलान्भोगांस्तत्तीर्थं पुनराव्रजेत् १६१
पञ्चयोजनविस्तीर्णे प्रयागस्य तु मण्डले
विपन्नो यत्र कुत्राप्यनाशकं व्रतमास्थितः १६२
व्यतीतान्पुरुषान्सप्त भाविनस्तु चतुर्दश
नरस्तारयते सर्वानात्मानं च समुद्धरेत् १६३
अग्नितीर्थमिति ख्यातं दक्षिणे यमुनातटे
पश्चिमे धर्मराजस्य तीर्थं तु नरकं स्मृतम् १६४
तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः
यमुनोत्तरकाले तु पापघ्नानि बहून्यपि १६५
तीर्थानि सन्ति विधिजे संवितानि मुनीश्वरैः
तेषु स्नाता दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः १६६
गङ्गा च यमुना चैव उभे तुल्यफले स्मृते
केवलं ज्येष्ठभावेन गङ्गा सर्वत्र पूज्यते १६७
यस्तु सर्वाणि रत्नानि ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति
तेन दत्तेन देवेशि योगो लभ्येत वा न वा १६८
प्रयागे तु मृतस्येदं सर्वं भवति नान्यथा

देशस्थो यदि वारराये विदेशे यदि वा गृहे १६९
प्रयागं स्मरमाणोऽपि यस्तु प्राणान्परित्यजेत्
ब्रह्मलोकमवाप्नोति मही यत्र हिरण्मयी १७०
सर्वकामफला वृक्षास्तिष्ठन्ति ऋषयो गताः
स्त्रीसहस्राकुले रम्ये मन्दाकिन्यास्तटे शुभे १७१
क्रीडयते सिद्धगन्धर्वैः पूज्यते त्रिदशैस्तथा
ततः पुनरिहायातो जम्बूद्वीपपतिर्भवेत् १७२
धर्मात्मा गुणसम्पन्नस्तत्तीर्थं लभते पुनः
एतत्ते सर्वमाख्यातं माहात्म्यं च प्रयागजम् १७३
सुखदं मोक्षदं सारं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि १७४

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे बृहदुपाख्याने वसुमोहिनीसंवादे
प्रयागमाहात्म्ये त्रिषष्टितमोऽध्यायः ६३
इति प्रयागमाहात्म्यं समाप्तम्

अथ कुरुक्षेत्रमाहात्म्यं प्रारभ्यते
अथ चतुष्षष्टितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
वसो कृपालो धर्मज्ञ त्वया बहुविदा मम
तीर्थराजस्य माहात्म्यं प्रयागस्य निरूपितम् १
यत्सर्वतीर्थमुख्येषु कुरुक्षेत्रं शुभावहम्
पावनं सर्वलोकानां तन्ममाचक्ष्व साम्प्रतम् २
वसुरुवाच-
शृणु मोहिनि वक्ष्यामि कुरुक्षेत्रं सुपुण्यदम्
यत्र गत्वा नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ३
तत्र तीर्थान्यनेकानि सेवितानि मुनीश्वरैः
तान्यहं तेऽभिधास्यामि शृणवतां मुक्तिदानि च ४
ब्रह्मज्ञानं गयाश्राद्धं गोग्रहे मरणं तथा
वासः पुंसां कुरुक्षेत्रे मक्तिरुक्ता चतुर्विधा ५
सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्योर्यदन्तरम्
तं देवसेवितं देशं ब्रह्मावर्तं प्रचक्षते ६

दूरस्थोऽपि कुरुक्षेत्रे गच्छामि च वसाम्यहम्
एवं यः सततं ब्रूयात्सोऽपि पापैः प्रमुच्यते ७
तत्र वै यो वसेद्धीरः सरस्वत्यास्तटे स्थितः
तस्य ज्ञानं ब्रह्ममयं भविष्यति न संशयः ८
देवता ऋषयः सिद्धाः सेवन्ते कुरुजाङ्गलम्
तस्य संसेवनाद्देवि ब्रह्म चात्मनि पश्यति ९
मोहिन्युवाच-
कुरुक्षेत्रं द्विजश्रेष्ठ सर्वतीर्थाधिकं कथम्
तन्मे विस्तरतो ब्रूहि त्वामहं शरणं गता १०
वसुरुवाच-
शृणु भद्रे प्रवक्ष्यामि कुरुक्षेत्रं महाफलम्
यथा जातं नृणां पापदहनं ब्रह्मणः प्रियम् ११
आद्यं ब्रह्मसरः पुण्यं तत्र स्थाने समुद्गतम्
ततो रामह्रदो जातः कुरुक्षेत्रं ततः परम् १२
सरः संनिहितं तच्च ब्रह्मणा निर्मितं पुरा
अथैषा ब्रह्मणो वेदी दिशमन्तरतः स्थिता १३
ब्रह्मणात्र तपस्तप्तं सृष्टिकामेन मोहिनि
स्थितिकामेन हरिणा तपस्तप्तं च चक्रिणा १४
सरः प्रवेशात्सम्प्राप्तं स्थाणुत्वं शम्भुनापि च
पितुर्वधाच्च तप्तेन पर्शुरामेण भामिनि १५
अब्रह्मण्यक्षत्रवधाद्ये च रक्तह्रदाः कृताः
तद्रक्तेन तु सन्तर्प्य कृतवांस्तत्र वै तपः १६
रामतीर्थं ततः ख्यातं सञ्जातं पापनाशनम्
मार्कण्डेयेन मुनिना सन्तप्तं परमं तपः १७
यत्र तत्र समायाता प्लक्षजाता सरस्वती
सा सभाज्य स्तुता तेन मुनिना धार्मिकेण ह १८
सरः सन्निहितं प्लाव्य पश्चिमां प्रस्थिता दिशम्
कुरुणा तु ततः कृष्टं यावत्क्षेत्रं समन्ततः १९
पञ्चयोजनविस्तारं दयासत्यक्षमोद्गमम्
स्यमन्तपञ्चकं तावत्कुरुक्षेत्रमुदाहृतम् २०

अत्र स्नाता नरा देवि लभन्ते पुण्यमक्षयम्
मृता विमानमारुह्य ब्रह्मलोकं व्रजन्ति च २१
उपवासश्च दानं च होमो जप्यं सुरार्चनम्
अक्षयत्वं प्रयान्त्येव नात्र कार्या विचारणा २२
ब्रह्मवेद्यां कुरुक्षेत्रे ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः
ग्रहनक्षत्रताराणां कालेन पतनाद्भयम् २३
कुरुक्षेत्रे मृतानां तु न भूयः पतनं भवेत्
देवर्षिसिद्धगन्धर्वास्तत्सरःसेवनोत्सुकाः २४
यत्र नित्यं स्थिता देवि रन्तुकं नामतस्ततः
तस्य क्षेत्रस्य रक्षार्थं विष्णुना स्थापिताः पुरा २५
यक्षः सुचन्द्रः सूर्यश्च वासुकिः शम्बुकर्णकः
विद्याधरः सुकेशी च राक्षसाः स्थापिताः शुभे २६
सभृत्यैस्तेऽष्टसाहस्रैर्द्धनुर्बाणधरैः सदा
रक्षंन्ति च कुरुक्षेत्रं वारयन्ति च पापिनः २७
रन्तुकं तु समासाद्य क्षामयित्वा पुनः पुनः
ततः स्नात्वा सरस्वत्यां यक्षं दृष्ट्वा प्रणम्य च २८
पुष्पं धूपं च नैवेद्यं कृत्वैतद्वाक्यमुच्चरेत्
तव प्रसादाद्यक्षेन्द्र वनानि सरितस्तथा २९
भ्रमतो मम तीर्थानि मा विघ्नं जायतां नमः
इति प्रसाद्य यक्षेशं यात्रां सम्यक् समाचरेत् ३०
वनानां चापि तीर्थानां सरितामपि मोहिनि
यो नरः कुरुते यात्रां कुरुक्षेत्रस्य पुण्यदाम् ३१
न तस्य न्यूनता काचिदिह लोके परत्र च ३२

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे बृहदुपाख्याने वसुमोहिनिसंवादे कुरुक्षेत्रमाहात्म्ये क्षेत्रप्रमाणादिनिरूपणं नाम चतुष्षष्टितमोऽध्यायः ६४

अथ पञ्चषष्टितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
वनानि कानि विप्रेन्द्र तत्र सन्ति शुभावहाः
सरितश्च क्रमाद्यात्रां वद मे सर्वसिद्धिदाम् १

यानि तीर्थानि सन्त्यत्र कुरुक्षेत्रे सुपुण्यदे
तानि सर्वाणि मे ब्रूहि गतिदस्त्वं गुरुर्यतः २
वसुरुवाच-
शृणु मोहिनि वक्ष्यामि कुरुक्षेत्रस्य पुण्यदम्
यात्राविधानं यत्कृत्वा लभते गतिमुत्तमाम् ३
वनानि सप्त सन्तीह कुरुक्षेत्रस्य मध्यतः
तेषां नामानि वक्ष्यामि पुण्यदानां नृणामिह ४
काम्यकं च वनं पुण्यं तथादितिवनं महत्
व्यासस्य च वनं पुण्यं फलकीवनमेव च ५
तथा सूर्यवनं चात्र पुण्यं मधुवनं च वै
सीतावनं तथा ख्यातं नृणां कल्मषनाशनम् ६
वनान्येतानि सप्तात्र तेषु तीर्थान्यनेकशः
सरस्वती नदी पुण्या तथा वैतरणी नदी ७
गङ्गा मन्दाकिनी पुण्या तथैवान्या मधुस्रवा
दृषद्वती कौशिकी च पुण्या हैरण्वती नदी ८
वर्षकालवहाश्चैता वर्जयित्वा सरस्वतीम्
एतासामुदकं पुण्यं स्पर्शे पाने समाप्लुतौ ९
रजस्वलात्वं नैतासां पुण्यक्षेत्रप्रभावतः
रन्तुकं तु पुरासाद्य द्वारपालं महाबलम् १०
यक्षं समभिवाद्याथ तत्र यात्रां समारभेत्
ततो गच्छेन्नरः पुण्यं भद्रेऽदितिवनं महत् ११
अदित्या यत्र पुत्रार्थं सम्यक् चीर्णं महत्तपः
तत्र स्नात्वा समभ्यर्च्य देवमातरमङ्गना १२
सूते पुत्रं महाशूरं सर्वलक्षणसंयुतम्
ततो गच्छेद्वरारोहे विष्णोः स्थानमनुत्तमम् १३
विमलं नाम विख्यातं यत्र सन्निहितो हरिः
विमले तु नरः स्नात्वा दृष्ट्वा च विमलेश्वरम् १४
विमलः स लभेल्लोकं देवदेवस्य चक्रिणः
हरिं च बलदेवं च दृष्ट्वैकासनमास्थितौ १५
मुच्यते किल्बिषात्सद्यो मोहिन्यत्र न संशयः

ततः पारिप्लवं गच्छेत्तीर्थं लोकेषु विश्रुतम् १६
तत्र स्नात्वा च पीत्वा यो ब्राह्मणं वेदपारगम्
सन्तोष्य दक्षिणाद्येन ब्राह्मयज्ञफलं लभेत् १७
यत्रास्ति सङ्गमो भद्रे कौशिक्याः पापनाशनः
तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या प्राप्नोति प्रियसङ्गमम् १८
ततस्तु पृथिवीतीर्थमासाद्य क्षान्तिमान्नरः
स्नातो भक्त्या महाभागे प्राप्नोति गतिमुत्तमाम् १९
धरण्यामपराधा ये कृताः स्युः पुरुषेण वै
तान्सर्वान्क्षमते देवी तत्र स्नातस्य देहिनः २०
ततो दक्षाश्रमे पुण्ये दृष्ट्वा दक्षेश्वरं शिवम्
अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः २१
ततः शालकिनीं गच्छेत्तत्र स्नात्वा समर्चयेत्
हरिं हरेण संयुक्तं वाञ्छितार्थस्य लब्धये २२
नागतीर्थं ततः प्राप्य स्नात्वा तत्र विधानवित्
सर्पिश्चास्य दधि प्राश्य नागेभ्यो ह्यभयं लभेत् २३
ततः सायमुपावृत्य रन्तुकं द्वारपालकम्
एकरात्रोषितस्तत्र पूजयेत्तं परेऽहनि २४
गन्धाद्यैरुपचारैस्तु ब्राह्मणं प्राच्र्य भोजयेत्
ततः पञ्चनदं गच्छेत्तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् २५
पञ्च नादाः कृता यत्र हरेणासुरभीषणाः
तेन पञ्चनदं नाम सर्वपातकनाशनम् २६
यत्र स्नानेन दानेन निर्भयो जायते नरः
कोटितीर्थं ततो गच्छेद्यत्र रुद्रेण मोहिनि २७
कोटितीर्थान्युपाहृत्य स्थापितानि महात्मना
तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा कोटीश्वरं हरम् २८
पञ्चयज्ञभवं पुण्यं तत्प्रभृत्याप्नुयात्सदा
तत्रैव वामनो देवः सर्वैर्देवैः प्रतिष्ठितः २९
तस्मात्तं तत्र सम्पूज्य अग्निष्टोमफलं लभेत्
ततोऽश्वितीर्थमासाद्य श्रद्धावान्विजितेन्द्रियः ३०
स्नात्वा तत्र यशस्वी च रूपवांश्च नरो भवेत्

ततो वाराहतीर्थं च प्राप्य विष्णुप्रकल्पितम् ३१
आप्लुत्य श्रद्धया तत्र नरः सद्गतिमाप्नुयात्
ततो व्रजेत्सोमतीर्थं यत्र सोमो वरानने ३२
तपस्तप्त्वा ह्यरोगोऽभूत्तत्र स्नानं समाचरेत्
दत्वा च तत्र गामेकां राजसूयफलं लभेत् ३३
भूतेश्वरं च तत्रैव ज्वालामालेश्वरं तथा
ताण्डलिङ्गं समभ्यर्च्य न भूयो भवमाप्नुयात् ३४
एकहंसे नरः स्नात्वा गो सहस्रफलं लभेत्
कृतशौचे नरः स्नात्वा पुण्डरीकफलं लभेत् ३५
ततो मुञ्जवटं नाम प्राप्य देवस्य शूलिनः
समुष्य च निशामेकां प्रार्च्येशं गणपो भवेत् ३६
प्रसाद्य यक्षिणीं तत्र द्वारस्थामुपवासकृत्
स्नात्वाभ्यर्च्याशयेद्विप्रान्महापातकशान्तये ३७
प्रदक्षिणमुपावृत्य पुष्करं च ततो व्रजेत्
तत्र स्नात्वा पितॄन्प्राच्र्य कृतकृत्यो नरो भवेत् ३८
कन्यादानं च यस्तत्र कार्तिक्यां वै समाचरेत्
प्रसन्ना देवतास्तस्य यच्छन्त्यभिमतं फलम् ३९
कपिलश्च महायक्षो द्वारपालोऽत्र संस्थितः
विघ्नं करोति पापानां सुकृतं च प्रयच्छति ४०
पत्नी तस्य महाभागा नाम्नोलूखलमेखला
आहत्य दुन्दुभिं सा तु भ्रमते नित्यमेव हि ४१
वारयेत्पापिनः स्नानात्तथा सुकृतिनो नयेत्
ततो रामह्रदं गच्छेत्स्नात्वा तत्र विधानतः ४२
देवान्पितॄनृषीनिष्ट्वा भुक्तिं मुक्तिं च विन्दति
राममभ्यर्च्य सच्छ्रद्धः स्वर्णं दत्त्वा धनी भवेत् ४३
वंशमूलं समासाद्य स्नात्वा स्वं वंशमुद्धरेत्
कायशोधनके स्नात्वा शुद्धदेहो हरिं विशेत् ४४
लोकोद्धारं ततः प्राप्य स्नात्वाभ्यर्च्य जनार्दनम्
प्राप्नोति शाश्वतं लोकं यत्र विष्णुः सनातनः ४५
श्रीतीर्थं च ततः प्राप्य शालग्राममनुत्तमम्

स्नात्वाभ्यर्च्य हरिं नित्यं पश्यति स्वान्तिके स्थितम् ४६
कपिलाह्रदमासाद्य स्नात्वाभ्यर्च्य सुरान्पितॄन्
सहस्रकपिलापुण्यं लभते नात्र संशयः ४७
कपिलं तत्र विश्वेशं समभ्यर्च्य विधानतः
देवैश्च सत्कृतो भद्रे साक्षाच्छिवपदं लभेत् ४८
सूर्यतीर्थे ततो भानुं सोपवासः समर्चयेत्
अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य फलं लब्ध्वा व्रजेद्दिवम् ४९
पृथिवीविवरद्वारि स्थितो गणपतिः स्वयम्
तं दृष्ट्वाथ समभ्यर्च्य यज्ञस्य फलमाप्नुयात् ५०
देव्यास्तीर्थे नरः स्नात्वा लभते रूपमुत्तमम्
ब्रह्मावर्ते नरः स्नात्वा ब्रह्मज्ञानमवाप्नुयात् ५१
सुतीर्थके नरः स्नात्वा देवर्षिपितृमानवान्
समभ्यर्च्याश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमाप्नुयात् ५२
कामेश्वरस्य तीर्थे तु स्नात्वा श्रद्धासमन्वितः
सर्वव्याधिविनिर्मुक्तो ब्रह्म प्राप्नोति शाश्वतम् ५३
स्नातस्य मातृतीर्थे तु श्रद्धयाभ्यर्चकस्य तु
आसप्तमं कुलं देवि वर्द्धते श्रीरनुत्तमा ५४
ततः सीतावनं गच्छेत्तत्र तीर्थं महच्छुभे
पुनातिदर्शनादेव पुरुषानेकविंशतिम् ५५
केशान्प्रक्षिप्य वै तत्र पूतो भवति पापतः
दशाश्वमेधिकं तत्र तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ५६
दर्शनात्तस्य तीर्थस्य मुक्तो भवति किल्बिषैः
मानुषाह्वं ततस्तीर्थं प्राप्य स्नानं समाचरेत् ५७
यदीच्छेन्मानुषं जन्म पुनश्च विधिनन्दिनि
मानुषाच्च ततस्तीर्थात्क्रोशमात्रे महानदी ५८
अपगा नाम विख्याता तत्र स्नात्वा विधानतः
श्यामाकं पयसा सिद्धं भोजयेद् द्विजसत्तमान् ५९
तस्य पापं क्षयं याति पितॄणां श्राद्धतो गतिः
नभस्ये मासि कृष्णे तु पितृपक्षे महालये ६०
चतुर्दश्यां तु मध्याह्ने पिण्डदो मुक्तिमाप्नुयात्

ब्राह्मोदुम्बरकं गच्छेद्ब्रह्मणः स्थानकं ततः ६१
तत्र ब्रह्मर्षिकुण्डेषु स्नातः सोमफलं लभेत्
वृद्धकेदारके तीर्थे स्थाणुं दण्डसमन्वितम् ६२
समर्च्य यत्र चाप्नोति नरोऽन्तर्द्धानमिच्छया
कलश्यां च ततो गच्छेद्यत्र देवी स्वयं स्थिता ६३
स्नात्वास्यामम्बिकां प्राच्य तरेत्संसारसागरम्
सरके कृष्णभूतायां दृष्ट्वा देवं महेश्वरम् ६४
शैवं पदमवाप्नोति नरः श्रद्धासमन्वितः
तिस्रः कोटयस्तु तीर्थानां सरके सन्ति भामिनि ६५
रुद्रकोटिस्तथा कूपे सरोमध्ये व्यवस्थिता
तस्मिन्सरसि यः स्नात्वा रुद्रकोटिं स्मरेन्नरः ६६
पूजिता रुद्रकोटिस्तु तेन स्यान्नात्र संशयः
ईहास्पदं च तत्रैव तीर्थं पापप्रणाशनम् ६७
यस्मिन्मुक्तिमवाप्नोति दर्शनादेव मानवः
तत्रस्थानर्चयित्वा च देवान्पितृगणानपि ६८
न दुर्गतिमवाप्नोति मनसा चिन्तितं लभेत्
केदारं च महातीर्थं सर्वकल्मषनाशनम् ६९
तत्र स्नात्वा च पुरुषः सर्वदानफलं लभेत्
अन्यजन्मेति विख्यातं सरकस्य तु पूर्वतः ७०
सरो महत्स्वच्छजलं देवौ हरिहरौ यतः
विष्णुश्चतुर्भुजस्तत्र लिङ्गाकारः शिवः स्थितः ७१
तत्र स्नात्वा च तौ दृष्ट्वा स्तुत्वा मोक्षं लभेन्नरः
नागह्रदे ततो गत्वा स्नात्वा चैत्रे सितान्तके ७२
श्राद्धदो मुक्तिमाप्नोति यमलोकं न पश्यति
ततस्त्रिविष्टपं गच्छेत्तीर्थं देवनिषेवितम् ७३
यत्र वैतरणी पुण्या नदी पापप्रमोचिनी
तत्र स्नात्वार्चयित्वा च शूलपाणिं बृषध्वजम् ७४
सर्वपापविशुद्धात्मा गच्छत्येव परां गतिम्
रसावर्ते नरः स्नात्वा सिद्धिमाप्नोत्यनुत्तमाम् ७५
चैत्रस्य सितभूतायां स्नानं कृत्वा विलेपके

पूजयित्वा शिवं भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ७६
ततो गच्छेन्नरो देवि फलकीवनमुत्तमम्
यत्र देवाः सगन्धर्वास्तप्यन्ते परमं तपः ७७
तत्र नद्यां दृषद्वत्यां नरः स्नात्वा विधानतः
देवान्पितॄंस्तर्पयित्वा ह्यग्निष्टोमातिरात्रभाक् ७८
दर्शे तथा विधुदिने तत्र श्राद्धं करोति यः
गयाश्राद्धसमं तत्र लभते फलमुत्तमम् ७९
श्राद्धे फलमरण्यस्य स्मरणं पितृतृप्तिदम्
पाणिघाते ततस्तीर्थे पितॄन्सन्तर्प्य मानवः ८०
राजसूयफलं प्राप्य साङ्ख्यं योगं च विन्दति
ततस्तु मिश्रके तीर्थे स्नात्वा मर्त्यो विधानतः ८१
सर्वतीर्थफलं प्राप्य लभते गतिमुत्तमाम्
ततो व्यासवने गत्वा स्नात्वा तीर्थे मनोजवे ८२
मनीषिणं विभुं दृष्ट्वा मनसा चिन्तितं लभेत्
गत्वा मधुवनं चैव देव्यास्तीर्थे नरः शुचिः ८३
स्नात्वा देवानृषीनिष्ट्वा लभते सिद्धिमुत्तमाम्
कौशिकीसङ्गमे तीर्थे दृषद्वत्यां नरः प्लुतः ८४
नियतो नियताहारः सर्वपापैः प्रमुच्यते
ततो व्यासस्थलद्यं गच्छेद्यत्र व्यासेन धीमता ८५
पुत्रशोकाभिभूतेन देहत्यागो विनिश्चितः
पुनरुत्थापितो देवैस्तत्र गत्वा न शोकभाक् ८६
किन्दुशूकूपमासाद्य तिलप्रस्थं प्रदाप्य च
गच्छेद्धि परमां सिद्धिं मृतो मुक्तिवाप्नुयात् ८७
अाह्नं च मुदितं चैव द्वे तीर्थे भुवि विश्रुते
तयोः स्नात्वा विशुद्धात्मा सूर्यलोकमवाप्नुयात् ८८
मृगमुच्यं ततो गत्वा गङ्गायां प्रणतः स्थितः
अर्चयित्वा महादेवमश्वमेधफलं लभेत् ८९
कोटितीर्थं ततो गत्वा स्नात्वा कोटीश्वरं शिवम्
दृष्ट्वा स्तुत्वा श्रद्दधानः कोटियज्ञफलं लभेत् ९०
ततो वामनकं गच्छेत्त्रिषु लोकेषु विश्रुतम्

यत्र वामनजन्माभूद्बलेर्यज्ञजिहीर्षया ९१
तत्र विष्णुपदे स्नात्वा पूजयित्वा च वामनम्
सर्वपापविशुद्धात्मा विष्णुलोके महीयते ९२
ज्येष्ठाश्रमं च तत्रैव सर्वपातकनाशनम्
ज्येष्ठस्य शुक्लैकादश्यां सोपवासः परेऽहनि ९३
स्नात्वा तत्र विधानेन श्रेष्ठत्वं लभते नृषु
श्राद्धं तत्र कृतं देवि पितॄणामतितुष्टिदम् ९४
तत्रैव कोटितीर्थं च त्रिषु लोकेषु विश्रुतम्
तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा कोटियज्ञफलं लभेत् ९५
तत्र कोटीश्वरं नाम देवेदवं महेश्वरम्
समभ्यर्च्य विधानेन गाणपत्यमवाप्नुयात् ९६
सूर्यतीर्थं च तत्रैव स्नात्वात्र रविलोकभाक्
कुलोत्तारणके तीर्थे गत्वा स्नानं समाचरन् ९७
उद्धृत्य स्वकुलं स्वर्गे कल्पान्तं निवसेत्ततः
पवनस्य ह्रदे स्नात्वा दृष्ट्वा देवं महेश्वरम् ९८
विमुक्तः सर्वपापेभ्यः शैवं पदमवाप्नुयात्
स्नात्वा च हनुमत्तीर्थे नरो मुक्तिमवाप्नुयात् ९९
शालहोत्रस्य राजर्षेस्तीर्थे स्नात्वाघवर्जितः
श्रीकुम्भाख्ये सरस्वत्यास्तीर्थे स्नात्वाथ यज्ञवाक् १००
स्नातश्च नैमिषे कुण्डे नैमिषस्नानपुण्यभाक्
स्नात्वा वेदवतीतीर्थे स्त्री सतीत्वमवाप्नुयात् १०१
ब्रह्मतीर्थे नरः स्नात्वा ब्राह्मण्यं लभते नरः
ब्रह्मणः परमं स्थानं यत्र गत्वा न शोचति १०२
सोमतीर्थे नरः स्नात्वा स्वर्गतिं समवाप्नुयात्
सप्तसारस्वतं तीर्थं प्राप्य स्नात्वा च मुक्तिभाक् १०३
यत्र सप्त सरस्वत्यः सम्यगैक्यं समागताः
सुप्रभा काञ्चनाक्षी च विशाला च मनोहरी १०४
सुनन्दा च सुवेणुश्च सप्तमी विमलोदका
तथैवौशनसे तीर्थे स्नात्वा मुच्येत पातकैः १०५
कपालमोचने स्नात्वा ब्रह्महापि विशुध्यति

वैश्वामित्रे नरः स्नातो ब्राह्मरायं समवाप्नुयात् १०६
ततः पृथूदके स्नात्वा मुच्यते भवबन्धनात्
अवकीर्णे नरः स्नात्वा ब्रह्मचर्यफलं लभेत् १०७
मधुस्नावेऽथप्रयातः स्नातो मुच्येत पातकैः
स्नात्वा तीर्थे च वासिष्ठे वासिष्ठं लोकमाप्नुयात् १०८
अरुणासङ्गमे स्नात्वा त्रिरात्रोपोषितो नरः
स्नात्वा मुक्तिमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा १०९
समुद्रास्तत्र चत्वारस्तेषु स्नातो नरः शुभे
गोसहस्रफलं लब्ध्वा स्वर्गलोके महीयते ११०
सोमतीर्थं च तत्रान्यत्तस्मिन्स्नात्वा च मोहिनि
चैत्रे षष्ठ्यां च शुक्लायां श्राद्धं कृत्वोद्धरेत्पितॄन् १११
अथ पञ्चवटे स्नात्वा योगमूर्तिधरं शिवम्
समभ्यर्च्य विधानेन दैवतैः सह मोदते ११२
कुरुतीर्थे ततः स्नातः सर्वसिद्धिमवाप्नुयात्
स्वर्गद्वारे प्लुतो मर्त्यः स्वर्गलोके महीयते ११३
स्नातो ह्यनरके तीर्थे मुच्यते सर्वकिल्बिषैः
ततो गच्छेन्नरो देवि काम्यकं वनमुत्तमम् ११४
यस्मिन्प्रविष्टमात्रस्तु मुच्यते सर्वसञ्चयैः
अथादित्यवनं प्राप्य दर्शनादेव मुक्तिभाक् ११५
स्नानं रविदिने कृत्वा तत्र वाञ्छितमाप्नुयात्
यज्ञोपवीतिके स्नात्वा स्वधर्मफलभाग्भवेत् ११६
ततश्चतुःप्रवाहाख्ये तीर्थे स्नात्वा नरोत्तमः
सर्वतीर्थफलं प्राप्य मोदते दिवि देववत् ११७
स्नातस्तीर्थे विहारे तु सर्वसौख्यमवाप्नुयात्
दुर्गातीर्थे नरः स्नात्वा न दुर्गतिमवाप्नुयात् ११८
ततः सरस्वतीकूपे पितृतीर्थापराह्वये
स्नात्वा सन्तर्प्य देवादींल्लभते गतिमुत्तमाम् ११९
स्नात्वा प्राचीसरस्वत्यां श्राद्धं कृत्वा विधानतः
दुर्लभं प्राप्नुयात्कामं देहान्ते स्वर्गतिं लभेत् १२०
शुक्रतीर्थे नरः स्नात्वा श्राद्धदः प्रोद्धरेत्पितॄन्

अष्टम्यां वा चतुर्दश्यां चैत्रे कृष्णे विशेषतः १२१
सोपवासो ब्रह्मतीर्थे मुक्तिभाङ्नात्र संशयः
स्थाणुतीर्थे ततः स्नात्वा दृष्ट्वा स्थाणुवटं नरः १२२
मुच्यते पातकैर्घोरैरिति प्राह पितामहः
दर्शनात्स्थाणुलिङ्गस्य यात्रा पूर्णा प्रजायते १२३
कुरुक्षेत्रस्य देवेशि सत्यं सत्यं मयोदितम्
कुरुक्षेत्रसमं तीर्थं न भूतं न भविष्यति १२४
तत्र द्वादश यात्रास्तु कृत्वा भूयो न जन्मभाक्
पूर्तमिष्टं तपस्तप्तं हुतं दत्तं विधानतः १२५
तत्र स्यादक्षयं सर्वमिति वेदविदो विदुः
मन्वादौ च युगादौ च ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः १२६
महापाते च सङ्क्रान्तो पुण्ये चाप्यन्यवासरे
स्नातस्तत्रः कुरुक्षेत्रे फलानन्त्यमवाप्नुयात् १२७
कलिजानां तु पापानां पावनाय महात्मनाम्
ब्रह्मणा कल्पितं तीर्थं कुरुक्षेत्रं सुखावहम् १२८
य इमां कीर्तयेत्पुण्यां कथां पापप्रणाशिनीम्
शृणुयाद्वा नरो भक्त्या सोऽपि पापैः प्रमुच्यते १२९
यद्यद्ददाति यस्तत्र कुरुक्षेत्रे रविग्रहे
तत्तदेव सदाप्नोति नरो जन्मनि जन्मनि १३०
अथ किं बहुनोक्तेन विधिजे शृणु निश्चितम्
सेवेतैव कुरुक्षेत्रं यदीच्छेद्भवमोक्षणम् १३१
एतदेव महत्पुण्यमेतदेव महत्तमः
एतदेव महज्ज्ञानं यद्व्रजेत्स्थाणुतीर्थकम् १३२
कुरुक्षेत्रसमं तीर्थं नान्यद्भुवि शुभावहम्
साचारो वाप्यनाचारो यत्र मुक्तिमवाप्नुयात् १३३
एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽह त्वयानघे
कुरुक्षेत्रस्य माहात्म्यं सर्वपापनिकृन्तनम् १३४
पुण्यदं मोक्षदं चैव किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि १३५

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे
कुरुक्षेत्रमाहात्म्ये तीर्थयात्रावर्णनं नाम पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ६५

इति कुरुक्षेत्रमाहात्म्यं समाप्तम्

अथ गङ्गाद्वारमाहात्म्यं प्रारभ्यते
अथ षट्षष्टितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
कुरुक्षेत्रस्य माहात्म्यं श्रुतं पापापहं महत्
त्वत्तो द्विजवरश्रेष्ठ सर्वसिद्धिप्रदं नृणाम् १
गङ्गाद्वारेति यत्ख्यातं तीर्थं पुण्यावहं गुरो
तत्समाख्याहि भद्रं ते श्रोतुं वाञ्छास्ति मे हृदि २
वसुरुवाच-
शृणु भद्रे प्रवक्ष्यामि माहात्म्यं पापनाशनम्
गङ्गाद्वारस्य ते पुण्यं शृण्वतां पठतां शुभम् ३
यत्र भूमिमनुप्राप्ता भगीरथरथानुगा
श्रीगङ्गालकनन्दाख्या नगान्भित्त्वा सहस्रशः ४
यत्रायजत यज्ञेशं पुरा दक्षः प्रजापतिः
तत्क्षेत्रं पुण्यदं नृणां सर्वपातकनाशनम् ५
यस्मिन्यज्ञे समाहूता देवा इन्द्रपुरोगमाः
स्वैः स्वैर्गणैः समायाता यज्ञभागजिघृक्षया ६
यत्र देवर्षयः प्राप्तास्तथा ब्रह्मर्षयोऽमलाः
शिष्यप्रशिष्यैः सहितास्तथा राजर्षयः शुभे ७
सर्वे निमन्त्रितास्तेन ब्रह्मपुत्रेण धीमता
गन्धर्वाप्सरसो यक्षाः सिद्धविद्याधरोरगाः ८
सम्प्राप्ता यज्ञसदनमृते शर्वं पिनाकिनम्
ततस्तु गच्छतां तेषां सप्रियाणां विमानिनाम् ९
दक्षयज्ञोत्सवं प्रीत्यान्योन्यं वर्णयतां सती
श्रुत्वा सोत्का महादेवं प्रार्थयामास भामिनी १०
तच्छ्रुत्वा भगवानाह न श्रेयो गमनं ततः
अथ देवमनादृत्य भाविनोऽथस्य गौरवात् ११
जगामैकाकिनी भद्रे द्रष्टुं पितृमखोत्सवम्
ततः सा तत्र सम्प्राप्ता न केनापि सभाजिता १२

प्राणांस्तत्याज तन्वङ्गी तज्जातं क्षेत्रमुत्तमम्
तस्मिंस्तीर्थे तु ये स्नात्वा तर्पयन्ति सुरान्पितॄन् १३
ते स्युर्देव्याः प्रियतमा भोगमोक्षैकभागिनः
येऽन्येऽपि तत्र स्वान्प्राणांस्त्यजन्त्यनशनादिभिः १४
तेऽपि साक्षाच्छिवं प्राप्य नाप्नुवन्ति पुनर्जनिम्
अथ तन्नारदाच्छ्रुत्वा भगवान्नीललोहितः १५
मरणं स्वप्रियायास्तु वीरभद्रं विनिर्ममे
स सर्वैः प्रमथैर्युक्तस्तं यज्ञं समनाशयत् १६
पुनर्विधेः प्रार्थनया मीढ्वान्सद्यः प्रसादितः
संदधे च पुनर्यज्ञं विकृतं प्रकृतिस्थितम् १७
ततस्तत्तीर्थमतुलं सर्वपातकनाशनम्
जातं यत्राप्लुतः सोमो मुक्तो यक्ष्मग्रहादभूत् १८
तत्र यो विधिवत्स्नात्वा यं यं कामं विचिन्तयेत्
तं तमाप्नोति विधिजे नात्र कार्या विचारणा १९
यत्र यज्ञेश्वरः साक्षाद्भगवान्विष्णुरव्ययः
स्तुतो दक्षेण देवैश्च तत्तीर्थं हरिसंज्ञितम् २०
तत्र यो विधिवन्मर्त्यः स्नायाद्धरिपदे सति
स विष्णोर्वल्लभो भूयाद्भुक्तिमुक्त्येकभाजनम् २१
अतः पूर्वदिशि क्षेत्रं त्रिगङ्गं नाम विश्रुतम्
यत्र त्रिपथगा साक्षाद्दृश्यते सकलैर्जनैः २२
तत्र स्नात्वाथ सन्तर्प्य देवर्षिपितृमानवान्
सम्यक्छ्रद्धायुतो मर्त्यो मोदते दिवि देववत् २३
तत्र यस्त्यजति प्राणान्प्रवाहे पतितः सति
स व्रजेद्वैष्णवं धाम देवैः सम्यक्सभाजितः २४
ततः कनखले तीर्थे दक्षिणीं दिशमाश्रिते
त्रिरात्रोपोषितः स्नात्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषैः २५
अथ यस्तत्रगां दद्याद्ब्रह्मणे वेदपारगे
स कदाचिन्न पश्येत्तु देवि वैतरणीं यमम् २६
अत्र जप्तं हुतं तप्तं दत्तमानन्त्यमश्नुते
अत्रैव जह्नुतीर्थे च यत्र वै जह्नुना पुरा २७

राजर्षिणा निपीताभूद्गण्डूषीकृत्य सा नदी
प्रसादितेन सा तेन मुक्ता कर्णाद्विनिर्गता २८
तत्र स्नात्वा महाभागे यो नरः श्रद्धयान्वितः
सोपवासः समभ्यर्चेद्ब्राह्मणं वेदपारगम् २९
भोजयेत्परमान्नेन स्वर्गे कल्पं वसेत्स तु
अथ पश्चाद्दिशि गतं कोटितीर्थं सुमध्यमे ३०
यत्र कोटिगुणं पुण्यं भवेत्कोटीशदर्शनात्
ओष्यैकां रजनीं तत्र पुण्डरीकमवाप्नुयात् ३१
तथैवोत्तरदिग्भागे सप्तगङ्गेति विश्रुतम्
तीर्थं परमकं देवि सर्वपातकनाशनम् ३२
यत्राश्रमाश्च पुण्या वै सप्तर्षीणां महामते
तेषु सर्वेषु तु पृथक् स्नात्वा सन्तर्प्य देवताः ३३
पितॄंश्च लभते मर्त्य ऋृषिलोकं सनातनम्
भगीरथेन वै राज्ञा यदानीता सुरापगा ३४
तदा सा प्रीतये तेषां सप्तधारागताभवत्
सप्तगङ्गं ततस्तीर्थं भुवि विख्यातिमागतम् ३५
स आवर्तं ततः प्राप्य सन्तर्प्यामरपूर्वकान्
स्नात्वा देवेन्द्रभवने मोदते युगमेव च ३६
ततो भद्रे समासाद्य कपिलाह्रदमुत्तमम्
धेनुं दत्त्वा द्विजाग्र्याय गोसहस्रफलं लभेत् ३७
अत्रैव नागराजस्य तीर्थं परमपावनम्
अत्राभिषेकं यः कुर्यात्सोऽभयं सर्पतो लभेत् ३८
ततो ललितकं प्राप्य शन्तनोस्तीर्थमुत्तमम्
स्नात्वा सन्तर्प्य विधिवत्सुरादींल्लभते गतिम् ३९
यत्र शन्तनुनालब्धा गङ्गा मानुष्यमागता
तत्रैव तत्यजे देहं वसून्सूत्वानुवत्सरम् ४०
तद्देहो न्यपतत्तत्र तत्राभूद्दृक्षजन्म च
तत्र यः स्नाति मनुजो भक्षयेदोषधीं च ताम् ४१
स न दुर्गतिमाप्नोति गङ्गादेवीप्रसादतः
भीमस्थलं ततः प्राप्य यः स्नायात्सुकृती नरः ४२

भोगान्भुक्त्वेह देहान्ते स्वर्गतिं समवाप्नुयात्
एतान्युद्देशतो देवि तीर्थानि गदितानि ते ४३
अन्यानि वै महाभागे सन्ति तत्र सहस्रशः
योऽस्मिन्क्षेत्रे नरः स्नायात्कुम्भगेज्येऽजगे रवौ ४४
स तु स्याद्वाक्पतिः साक्षात्प्रभाकर इवापरः
अथ याते प्रयागादिपुण्यतीर्थे पृथूके ४५
अथ यो वारुणे योगे महावारुणके तथा
महामहावारुणे च स्नायात्तत्र विधानतः ४६
सम्पूज्य ब्राह्मणान् भक्त्या स लभेद्ब्रह्मणः पदम्
सङ्क्रान्तौ वाप्यमायां वा व्यतीपाते युगादिके ४७
पुण्येऽहनि तथान्यद्वै यतिंश्चिद्दानमाचरेत्
तत्तु कोटिगुणं भूयात्सत्यमेतन्मयोदितम् ४८
गङ्गाद्वारं स्मरेद्यो वै दूरसंस्थोऽपि मानवः
सद्गतिं स समाप्नोति स्मरन्नन्ते यथा हरिम् ४९
यं यं देवि हरिद्वारे पूजयेत्प्रयतो नरः
स स देवः सुप्रसन्नः पूरयेत्तन्मनोरथान् ५०
एतदेव तपःस्थानमेतदेव जपस्थलम्
एतदेव हुतस्थानं यत्र गङ्गा भुवं गता ५१
यस्तत्र नियतो मर्त्यो गङ्गानामसहस्रकम्
त्रिकालं पठति स्नात्वा सोऽक्षयां सन्ततिं लभेत् ५२
गङ्गाद्वारे पुराणं तु शृणुयाद्यश्च भक्तितः
नियमेन महाभागे स याति पदमव्ययम् ५३
हरिद्वारस्य माहात्म्यं यः शृणोति नरोत्तमः
पठेद्वा भक्तिसंयुक्तः सोऽपि स्नानफलं लभेत् ५४
देवि तिष्ठति यद्गेहे माहात्म्यं लिखितन्त्विदम्
तद्गृहे सर्पचौराग्निग्रहराजभयं नहि ५५
वर्द्धते सम्पदः सर्वा विष्णुदेवप्रसादतः ५६

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे
हरिद्वारमाहात्म्यं नाम षट्षष्टितमोऽध्यायः ६६
इति गङ्गाद्वार-हरिद्वार-माहात्म्यं समाप्तम्

अथ बदरीमाहात्म्यं प्रारभ्यते
अथ सप्तषष्टितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
अहो द्विजवराख्यातं गङ्गाद्वारसमुद्भवम्
माहात्म्यमधुना ब्रूहि बदर्याः पापनाशनम् १
वसुरुवाच-
शृणु भद्रे प्रवक्ष्यामि माहात्म्यं बदरीभवम्
यच्छ्रुत्वा मुच्यते जन्तुर्जन्मसंसारबन्धनात् २
बदर्याख्यं हरेः क्षेत्रं सर्वपातकनाशनम्
मुक्तिदं भवभीतानां कलिदोषहरं नृणाम् ३
यत्र नारायणो देवो नरश्च भगवानृषिः
धर्मान्मूर्त्यां लब्धजनी ययतुर्गन्धमादनम् ४
यत्रास्ति बदरीवृक्षो बहुगन्धफलान्वितः
तस्मिन्स्थाने महाभाग आकल्पादास्थितौ तपः ५
नारदाद्यैर्मुनिवरैः कलापग्रामवासिभिः
सिद्धसङ्घैः परिवृतौ लोकानां स्थितये स्थितौ ६
यत्राग्नितीर्थं विख्यातं वर्तते सर्वसिद्धिदम्
महापातकिनस्तत्र स्नात्वा शुध्यन्ति पातकात् ७
दुर्वर्णं हाटकं यद्वदग्नौ ध्मातं विशुद्ध्यति
तथाग्नितीर्थं आप्लुत्य देही पापैर्विमुच्यते ८
चान्द्रायणसहस्रैस्तु कृच्छ्रैः कोटिभिरेव च
यत्फलं लभते मर्त्यस्तत्स्नानाद्वह्नितीर्थतः ९
शिलाः पञ्चापि तत्तीर्थे सन्ति यन्मध्यतः स्थितम्
अग्नितीर्थं विधिसुते दर्शनात्तदघापहम् १०
नारदो यत्र भगवांस्तपस्तेपे सुदारुणम्
सा शिला नारदी नाम दर्शनादेव मुक्तिदा ११
नित्यदा यत्र सान्निध्यं हरेरस्ति सुलोचने
तत्र नारदकुण्डं च यत्र स्नातो नरः शुचिः १२
भुक्तिं मुक्तिं हरेर्भक्तिं यद्यद्वाञ्छेत्तु तल्लभेत्
एतस्यां यो नरो भक्त्या स्नानं दानं सुरार्चनम् १३

होमं जपं तथान्यद्वा यत्करोति तदक्षयम्
वैनतेयशिला चान्या तस्मिन् क्षेत्रे शुभावहा १४
यत्र तप्तं तपस्तीव्रं गरुडेन महात्मना
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि हरिदर्शनकाम्यया १५
ततः प्रसन्नो भगवान्ददौ तस्मै वरं शुभे
अजेयो दैत्यसङ्घानां नागानां च विभीषणः १६
वाहनं भव मे वत्स प्रसन्नोऽह तवोपरि
त्वन्नाम्नेयंशिलाख्यातिं गमिष्यति महीतले १७
दर्शनात्पुण्यदा नृणां यत्र तप्तं त्वया तपः
अत्र मुख्यतमे गङ्गा तीर्थे मत्प्रीतिकाम्यया १८
आविरस्तु महाभाग पुण्यदा स्नानकारिणाम्
पञ्चगङ्गे तु यः स्नात्वा देवादींस्तर्पयिष्यति १९
न तस्य पुनरावृत्तिर्ब्रह्मलोकात्सनातनात्
एवं दत्वा वरं विष्णुर्बभूवान्तर्हितस्तदा २०
गरुडोऽप्याज्ञया विष्णोर्वाहनत्वमुपागतः
ततः प्रभृति तत्तीर्थं जातं पापविनाशनम् २१
पुण्यदं वै स्मरेच्चापि वैनतेयगतिप्रदम्
अथान्या तु शिला तत्र वाराहीति शुभावहा २२
यत्रोद्धृत्य महीं देवो हिरण्याक्षं निपात्य च
शिलारूपेण चाक्रम्य स्थितः पापविनाशनः २३
तत्र यो मनुजो गत्वा गङ्गाम्भस्यमले प्लुतः
पूजयेत्तां शिलां भक्त्या स न दुर्गतिमाप्नुयात् २४
अथान्या नारसिंहाख्या शिला तत्र सुरेश्वरी
हिरण्यकशिपुं हत्वा स्थितो यत्र बभूव ह २५
ततः सुरर्षिभिः सर्वैः क्रोधस्तस्य निवारितः
प्रार्थितश्च विशालायां स्थातुं तत्र सदैव हि २६
चतुर्भुजस्तथा तत्र शिलारूपमुपागतः
जलक्रीडापरो नित्यं वर्तते तोयमध्यगः २७
तत्र यः स्नाति मनुजो नृहरेः पूजयेच्छिलाम्
स लभेद्वैष्णवं धाम पुनरावृत्तिदुर्लभम् २८

पञ्चमीं तु शिलां देवि वह्निकुण्डतटस्थिताम्
नरनारायणाख्यां च वक्ष्यामि शृणु साम्प्रतम् २९
कृते युगे तु सर्वेषां नरनारायणो हरिः
प्रत्यक्षं वसते तत्र भुक्तिमुक्तिप्रदायकः ३०
त्रेतायां मुनिभिर्देवैर्योगिभिर्दृश्यते शुभे
नान्यैः समास्थितो योगं लोकस्थितिविधायकः ३१
द्वापरे समनुप्राप्ते ज्ञानयोगेन दृश्यते
नान्योपायेन केनापि तिष्ये दर्शनतां गतः ३२
ततो ब्रह्मादयो देवा ऋषयश्च तपोधनाः
स्तुत्वा वाग्भिर्विचित्राभिर्देवं प्रासादयन्हरिम् ३३
ततोऽशरीरिणी वाणी प्राह तान्विधिपूर्वकान्
कलौ न दर्शनं यामि सर्वधर्मविवर्जिते ३४
यदि वो दर्शने श्रद्धा मण्डपस्य सुरेश्वराः
गृहीध्वं मामकीं मूर्तिं शैलद्यं नारदकुण्डगाम् ३५
ततस्तां गिरमाकर्ण्य ब्रह्माद्या हृष्टमानसाः
निष्कास्य शैलद्यं तां दिव्यां मूर्तिं नारदकुंडगाम् ३६
स्थापयामासुरभ्यर्च्य स्वं स्वं धाम ययुस्ततः
वैशाखे मासि ते देवा गच्छन्ति निजमन्दिरम् ३७
कार्तिके तु समागत्य पुनरर्चां चरन्ति च
ततो वैशाखमारभ्य मानवा हिमसंक्षयात् ३८
लभन्ते दर्शनं पुण्याः पापकर्मविवर्जिताः
षण्मासं दैवतैः पूज्या षण्मासं मानवैस्तथा ३९
एवं व्यवस्थया मूर्तिस्तत्प्रभृत्याविरास सा
यः शैलद्यं प्रतिमां विष्णोः पूजयेद्भक्तिभावतः ४०
नैवेद्यं भक्षयेच्चापि स मुक्तिं लभते ध्रुवम्
एताः पञ्च शिलाः पुण्या विशालायां व्यवस्थिताः ४१
आसां मध्ये तु नैवेद्यं देवानां दुर्लभं हरेः
किं पुनर्मानुषादीनां भक्षितं मोक्षसाधनम् ४२
बदर्या विष्णुनैवेद्यं सिक्थमात्रं च भक्षितम्
शोधयेद्देहगं पापं दीप्ताग्निरिव काञ्चनम् ४३

कपालमोचनं ह्येतत्तीर्थं पापविशोधनम्
यन्मध्ये तु शिलाः पञ्च सन्ति पापविमोचिकाः ४४
अथापरं महत्तीर्थमत्रैव शृणु मोहिनि
यत्र स्नातो नरो भक्त्या वेदानां पारगो भवेत् ४५
सुप्तस्य ब्रह्मणो वक्त्रान्निर्गतानसुरोऽहरत्
वेदान्हयशिरा नाम देवादीनां भयावहः ४६
ततस्तु ब्रह्मणा विष्णुः प्रार्थितः प्रकटोऽभवत्
मत्स्यरूपेण तं हत्वा वेदान्प्रत्यर्पयद्विधेः ४७
तच्च तीर्थं महत्पुण्यं सर्वविद्याप्रकाशकम्
तैमिङ्गिलं महाभागे दर्शनात्पापनाशनम् ४८
हयग्रीवस्वरूपेण भगवान्विष्णुरव्ययः
पुनश्च हत्वा मत्तौ द्वावसुरौ मधुकैटभौ ४९
वेदापहारिणौ भूयो वेदान्वै ब्रह्मणे ह्यदात्
तत्तीर्थं सर्वपापघ्नं स्नानमात्रेण वैधसि ५०
मात्स्ये चापि हयग्रीवे वेदास्ते द्रवरूपिणः
वर्तंते सर्वदा भद्रे तज्जलं पापनाशनम् ५१
तीर्थमिन्द्रपदं तत्र विख्यातं वह्निकोणगम्
तत्र स्नात्वा नरो देवि पदमैन्द्रमवाप्नुयात् ५२
मानसोद्भेदकं चान्यत्तत्र तीर्थं मनोरमम्
भिनत्ति हृदयग्रन्थिं छिनत्त्यखिलसंशयम् ५३
हरत्यंहश्च सकलं मानसोद्भेदकं ततः
कामाकामाभिधं चान्यत्तीर्थं तत्र वरानने ५४
कामप्रदं कामवतामकामानां तु मोक्षदम्
ततः पश्चिमतो भद्रे वसुधारेति तीर्थकम् ५५
तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या लभते वाञ्छितं फलम्
अत्र पुण्यवतो यान्ति दृश्यते जलमध्यगम् ५६
यद्दृष्ट्वा न पुनर्जन्तुर्गर्भवासं प्रपद्यते
ततो नैर्ऋतिदिग्भागे पञ्च धाराः पतन्त्यधः ५७
प्रभासपुष्करगयानैमिषारण्यसंज्ञकाः
तासु स्नात्वा पृथङ्मर्त्यस्तत्तत्तीर्थफलं लभेत् ५८

ततोऽन्यद्विमलं तीर्थं सोमकुण्डापराह्वयम्
यत्र तप्त्वा तपस्तीव्रं सोमः खेटाद्यधीश्वरः ५९
तत्र स्नात्वा नरो भद्रे गतदोषः प्रजायते
तत्रान्यद्द्वादशादित्यं तीर्थं पापहरं परम् ६०
स्नात्वा यत्र नरो भूत्वा तेजसा भास्करोपमः
चतुःस्रोतोऽपरं तत्र तीर्थं तत्राप्लुतो नरः ६१
धर्मार्थकाममोक्षांश्च लभते यं यमिच्छति
अथ सप्तपदं नाम तीर्थं तत्र मनोहरम् ६२
दर्शनाद्यस्य तीर्थस्य पातकानि महान्त्यपि
नश्यन्ति नियतं तस्य किं पुनः स्नानतः सति ६३
त्रिषु लोकेषु कुण्डस्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः
आस्थितास्तत्र मरणान्नरः सत्यपदं लभेत् ६४
नरनारायणावासे तीर्थमस्त्यपरं शुभे
उर्वशीकुण्डनामात्र स्नातो रूपमनोहरः ६५
नारायणप्रियोऽत्यर्थं भवेद्विश्ववशङ्करः
ततो दक्षिणदिग्भागे तीर्थमस्त्राभिधं परम् ६६
नरनारायणौ यत्र शस्त्रं न्यस्य तपःस्थितौ
आयुधानि तु दिव्यानि शङ्खचक्रादिकानि च ६७
मूर्तिमन्ति महाभागे दृश्यन्ते कृतिभिर्यतः
तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या न शत्रोर्भयमाप्नुयात् ६८
मेरुतीर्थं च तत्रास्ति यत्र दृष्ट्वा धनुर्द्धरम्
स्नात्वा च लभते सोऽपि शुभे सर्वान्मनोरथान् ६९
लोकपालाह्वयं नाम तत्रान्यत्तीर्थमुत्तमम्
लोकपालैस्तपस्तप्तं यत्र तत्राप्लुतो नरः ७०
सर्वतीर्थाप्लुतिफलं लभते देवि मानवः
दण्डेनाहत्य हरिणा यतस्तीर्थं विनिर्मितम् ७१
दण्डपुष्करिणीत्येतत्ततो लोकप्रसौख्यदम्
भागीरथी यत्र योगं प्राप्ता ह्यलकनन्दया ७२
तत्तीर्थं सर्वतः श्रेष्ठं पुण्ये बदरिकाश्रमे
तत्र स्नात्वा पितॄन्देवान्सन्तर्प्याभ्यर्च्य भक्तितः ७३

लभते वैष्णवं धाम सर्वदेवनमस्कृतः
सङ्गमाद्दक्षिणे भागे धर्मक्षेत्रं शुभानने ७४
तत्क्षेत्रं पावनं मन्ये सर्वतीर्थोत्तमोत्तमम्
तत्र स्नात्वा नरो भद्रे साध्यसन्निधिभाग्भवेत् ७५
उर्वशीसङ्गमं तीर्थं सर्वपापहरं नृणाम्
कर्मोद्धराह्वयं चान्यद्धरिभक्त्येकसाधनम् ७६
ब्रह्मावर्ताह्वयं तीर्थं ब्रह्मलोकैककारणम्
गङ्गाश्रितानि चैतानि तीर्थानि कथितानि ते ७७
ब्रह्मापि कात्स्न्र्यतो वक्तुं तत्रस्थानि न वै प्रभुः
य इदं शृणुयान्नित्यं श्रावयेद्वा समाहितः ७८
सर्वपापविनिर्मुक्तः सोऽपि विष्णुपदं लभेत्
मासमात्रं नरो भक्त्या योऽत्र तिष्ठेद्धृतव्रतः ७९
स साक्षादेव पश्येत्तु नरनारायणं हरिम्
यत्रैतल्लिखितं देवि माहात्म्यं बदरीभवम् ८०
नाल्पमृत्युर्भवेत्तत्र ह्याधिव्याध्यहिभीस्तथा
कल्याणानि सदा तत्र प्रसादात्सन्ति वै हरेः ८१
वर्द्धन्ते सम्पदस्सर्वास्तथा विष्णुप्रसादतः ८२

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे
बदरिकाश्रममाहात्म्यं नाम सप्तषष्टितमोऽध्यायः ६७
इति बदरिकाश्रममहात्म्यं समाप्तम्

अथ कामोदामाहात्म्यम्
अथाष्टषष्टितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
कामोदायास्तु माहात्म्यं ब्रूहि मे द्विजसत्तम
यच्छ्रुत्वाहं तव मुखात्प्रसन्ना स्यां कृतार्थवत् १
वसुरुवाच-
शृणु देवि प्रवक्ष्यामि कामोदाख्यानकं शुभम्
यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः २
कामोदाख्यं पुरं देवि गङ्गातीरे व्यवस्थितम्

कामोदा यत्र वर्तंते सार्द्धं देवैर्हरिप्रियाः ३
यदा सुरासुरैर्देवि मथितः क्षीरसागरः
कामोदा सा तदोत्पन्ना कन्यारत्नचतुष्टये ४
कन्या रमाख्या प्रथमा द्वितीया वारुणी स्मृता
कामोदाख्या तृतीया तु चतुर्थी तु वराभिधा ५
तत्र कन्यात्रयं प्राप्तं विष्णुना प्रभविष्णुना
वारुणी त्वसुरैर्नीता विष्णुदेवाज्ञया सति ६
ततः प्रभृति लक्ष्मीस्तु विष्णोर्वक्षःस्थले स्थिता
बभूव विष्णुपत्नी सा सपत्नीरहिता शुभे ७
भविष्यकार्यं विज्ञाय देवा विष्णुसमाज्ञया
कामोदाख्ये पुरे देवीं कामोदां पूजयन्ति हि ८
सा तत्र वर्तते नित्यं विष्णुसंयोगकाम्यया
भार्यात्वं भावतः प्राप्ता विष्णुध्यानपरायणा ९
स तत्र भावगम्यो वै विष्णुः सर्वगतो महान्
अनयापि तया नित्यं वर्तते तत्समीपतः १०
स देवैर्वासुरैर्देवि मुनिभिर्मानवैस्तथा
अलक्ष्यदेहो विश्वात्मा वर्तते ध्यानगोचरः ११
ध्यानेनैव प्रपश्यन्ति देवाश्च मुनयो विभुम्
कामोदा सा महाभागा यदा हसति मोहिनि १२
हर्षेण तु समादिष्टा तदाश्रूणि पतन्ति च
आनन्दाश्रूणि गङ्गायां पतितानि सुरेश्वरि १३
कामोदाख्यानि पद्मानि तानि तत्र भवन्ति च
पीतानि च सुगन्धीनि महामोदप्रदानि च १४
यस्तु भाग्यवशाल्लब्ध्वा तानि तैः पूजयेच्छिवम्
स लभेद्वाञ्छितान्कामानित्याज्ञा पारमेश्वरी १५
दुःखजानि तथाश्रूणि कदाचित्प्रपतन्ति हि
तेभ्यश्च तानि पद्मानि विगन्धीन्युद्भवन्ति च १६
तैस्तु यः पूजयेद्देवं शङ्करं लोकशङ्करम्
स युज्येताखिलैर्दुखैः पूर्वपापैर्विमोहितः १७
गङ्गाद्वारादुपरि च दशयोजनके स्थितम्

कामोदं तत्र वर्षैकं यो जपेद्द्वादशाक्षरम् १८
वर्षांते चैत्रमासस्य द्वादश्यां विधिनन्दिनि
वासन्तीं च श्रियं दृष्ट्वा सा हसेद्धर्षतः सदा १९
तानि पद्मानि स लभेन्नान्यदा कोऽपि कर्हिचित्
तत्र यः स्नाति मनुजे विष्णुभक्तिपरायणः २०
ध्यात्वा पुरं च कामोदं स भवेद्विष्णुवल्लभः
देवातानां पितॄणां च वल्लभो नात्र संशयः २१
यो द्वादश समास्तत्र तिष्ठेज्जपपरायणः
सलभेद्दर्शनं साक्षात्कामोदायाः शुभानने २२
यं यं चिन्तयते कामं तत्र तीर्थे नरः शुचिः
स्नानमात्रेण लभते तं तमैहिकमङ्गने २३
एतद्धि परमं तीर्थं लभ्यं भाग्यवशाद्भवेत्
हिमात्ययादगे भद्रे दुर्गमं विकटस्थलम् २४
एतत्ते सर्वमाख्यातं कामोदाख्यानकं शुभम्
यः शृणोति नरो भक्त्या सोऽपि पापैः प्रमुच्यते २५

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे कामोदाख्यानं नामाष्टषष्टितमोऽध्यायः ६८

इति कामोदामाहात्म्यं समाप्तम्

अथ सिद्धनाथचरित्रसहितं
कामाक्षामाहात्म्यं प्रारभ्यते
अथैकोनसप्ततितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
श्रुतं कामोदकाख्यानं पापघ्नं पुण्यदं नृणाम्
साम्प्रतं श्रोतुमिच्छामि कामाक्षायाः फलं द्विज १
वसुरुवाच-
कामाक्षा परमा देवी पूर्वस्यां दिशि संस्थिता
सागरानूपतटगा कलौ सिद्धिप्रदा नृणाम् २
यस्तत्र गत्वा कामाक्षां सम्पूज्य नियताशनः
तिष्ठेदेकां निशां भद्रे स पश्येत्तां दृढासनः ३

सा देवी भीमरूपेण याति सन्दर्शनं नृणाम्
तां दृष्ट्वा न चलेद्यो वै स सिद्धिं वाञ्छितां लभेत् ४
यस्तु दृष्ट्वा सुरेशानीं कामाक्षां भीमरूपिणीम्
आसनाच्चलितः सद्यः स विक्षिप्तो भवेद्ध्रुवम् ५
तत्रास्ते पार्वतीपुत्रः सिद्धनाथो वरानने
उग्रे तपसि लोकैः स प्रेक्ष्यते न कदाचन ६
कृतत्रेताद्वापरेषु प्रत्यक्षं दृश्यतेऽखिलैः
कलावन्तर्हितस्तिष्ठेद्यावत्पादः कलेर्व्रजेत् ७
कलेः पादे गते चैकस्मिन्घोरे च धरातले
स वै प्रत्यक्षतां प्राप्य साधयेदखिलं जनम् ८
मोहनाद्यैरुपायैस्तु म्लेच्छप्रायाञ्जनांस्तदा
कृत्वा वशे महाभागे गमयेत्त्रिपदं कलेः ९
यस्तत्र गत्वा सिद्धेशं भक्तिभावसमन्वितः
चिन्तयेद्वर्षमात्रं तु कामाक्षां नित्यदार्चयन् १०
स लभेद्दर्शनं स्वप्ने दर्शनान्ते समाहितः
सूचितां तेन सिद्धिं स लब्ध्वा सिद्धो भवेद्भुवि ११
विचरेत्सर्वलोकानां कामनाः पूरयञ्शुभे
त्रिलोक्यां यानि वस्तूनि तानि सङ्कर्षयेद्दूरात् १२
स मत्स्यनाथः किल तत्र संस्थो विज्ञानपारङ्गम एव भद्रे
चचार लोकाभिमतं वितन्वंस्तपोऽतिघोरं न च याति दृष्टिम् १३
युगान्यनेकानि पुरा भ्रमित्वा लोकान्समग्रानहतेष्टगत्या
तपस्थितोऽद्यास्ति महानुभावो न कालवेगेन शुभेऽभिभूतः १४
गण्डान्तजातस्तु पुराभवेऽभूद्द्विजस्य कस्यापि सुतः सुभद्रे
स जातमात्रः किल पुष्कराख्ये द्वीपेऽस्य पित्रा ह्युदधौ विसृष्टः १५
प्रक्षिप्तमात्रं किल तत्र बालं मत्स्योऽग्रसीत्कोऽपि विधेर्नियोगात्
तत्र स्थितोऽनेकयुगानि सोऽभूत्कालस्य गत्या ह्यजरामराङ्गः १६
ततः कदाचित्प्रियया प्रदिष्टो महेश्वरः सार्द्धमगप्रसूत्या
तत्त्वोपदेशाय जगाम भद्रे स लोकलोकाचलमप्रमेयः १७
तत्सौम्यशृङ्गे मणिभिः प्रदीप्ते स्थित्वा क्षणार्द्धं हरिमग्नचेताः
देवीमुमां सम्प्रतिबोध्य शक्त्या तालत्रयेणाप्यभिभूय सत्त्वान् १८

उवाच तत्त्वं सुरहस्यभूतं यद्द्वादशार्णार्थनिजस्वरूपम्
ततस्तु सा शैलसुता महेशं मारान्तकं यावदभिप्रणम्य १९
अज्ञाय तत्त्वं समवस्थिताऽभूत्तावत्स मत्स्यस्तु महार्णवस्थः
द्रुतं समुत्प्लुत्य जगाम शृङ्गं यो विप्रबालो ह्युदरे स्थितोऽस्य
स तत्त्वसिद्धोऽखिलबन्धमुक्तः २०
निर्गम्य मत्स्योदरतः शुभास्ये नमः प्रचक्रे भवयोः पुरस्तात्
विज्ञाततत्त्वोऽपि महेश्वरस्तं पप्रच्छ तद्गर्भगतेर्निदानम् २१
स वर्णयामास यथार्थमेव तयोः पुरः सर्वमपि प्रवृत्तम्
आकर्ण्य तद्वृत्तमनुप्रसन्ना सोमा महेशानुमतिं च कृत्वा २२
तं कल्पयामास सुतं शुभाङ्गे सोत्सङ्ग आस्थाप्य चुचुम्ब वक्त्रम्
सुतो ममायं किल मत्स्यनाथो विज्ञाततत्त्वोऽखिलसिद्धनाथः २३
निजेच्छया सम्प्रति यातु लोकान्कीर्तिं वितन्वन्सुखमावयोश्च
ततः प्रभृत्येष सुतोऽम्बिकाया लोकान्समग्रान्प्रविहृत्य कामम् २४
तत्सिद्धपीठं समवाप्य तत्र तपस्युपादिष्ट इवास्थितोऽस्ति
तं सिद्धनाथं मनसा विचिन्त्य नरो भवेत्सिद्धसमस्तकामः २५
संप्राप्य विद्यां निजवाक्यवाहे निमज्जयेत्पण्डितवर्गजातम्
एतां कथां तस्य जगत्पवित्रां शृणोति यः कर्णपथप्रयाताम् २६
स चाभिकामं समवाप्य भूमौ स्वर्गं प्रयात्येव सुरार्चिताङ्घ्रिः
एतन्मया ते कथितं सुनेत्रे श्रीसिद्धनाथस्य चरित्रयुक्तम्
कामाख्यमाहात्म्यमघघ्नमाद्यं भूयोऽपि किं ते प्रवदामि भद्रे २७

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे सिद्धनाथचरित्रयुक्तं कामाख्यामाहात्म्यं नामैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ६९
इति सिद्धनाथचरित्रसहितं कामाख्यामाहात्म्यं समाप्तम्

अथ प्रभासमाहात्म्यं प्रारभ्यते
अथ सप्ततितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
प्रभासस्य तु माहात्म्यं वद मे द्विजसत्तम
यच्छ्रुत्वाहं प्रसन्नात्मा धन्या स्यां त्वत्प्रसादतः १
वसुरुवाच-

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि प्रभासाख्यं सुपुण्यदम्
तीर्थं पापहरं नृणां भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् २
यस्मिन्नसङ्ख्यतीर्थानि विद्यन्ते विधिनन्दिनि
सोमेशो यत्र विश्वेशो भगवान् गिरिजापतिः ३
स्नात्वा प्रभासके तीर्थे सोमनाथं प्रपूज्य च
नरो मुक्तिमवाप्नोति सत्यमेतन्मयोदितम् ४
योजनानां दश द्वे च प्रभासपरिमण्डलम्
मध्येऽस्य पीठिका प्रोक्ता पञ्चयोजनविस्तृता ५
गोचर्ममात्रं तन्मध्ये तीर्थं कैलासतोऽधिकम्
अर्कस्थलं तत्र पुण्यं तीर्थमन्यत्सुशोभनम् ६
सिद्धेश्वरादिलिङ्गानि यत्र सन्ति सहस्रशः
यत्र स्नात्वा नरो भक्त्या सन्तर्प्य पितृदेवताः ७
लिङ्गानि पूजयित्वा च याति रुद्रसलोकताम्
अग्नितीर्थं तथान्यच्च सागरस्य तटे स्थितम् ८
तत्र स्नात्वा नरो देवि वह्निलोकमवाप्नुयात्
तत्र देवं कपर्द्दीशं सोपवासः प्रपूज्य च ९
शिवलोकमवाप्नोति भुक्त्वा भोगानिहेप्सितान्
केदारेशं ततो गत्वा समभ्यर्च्य विधानतः १०
स्वर्गतिं समवाप्नोति विमानेन सुरार्चितः
भीमेशं भैरवेशं च चण्डीशं भास्करेश्वरम् ११
अङ्गारेशं च गुर्वीशं सोमेशं भृगुजेश्वरम्
शनिराहुशिखीशांश्च क्रमाद्गच्छेच्चतुर्दश १२
भक्त्या पृथक् पृथक् तेषां पूजां कृत्वा विधानवित्
शिवसालोक्यमाप्नोति निग्रहानुग्रहे क्षमः १३
सिद्धेश्वरादिपञ्चान्यलिङ्गानि विधिनन्दिनि
समर्च्य लभते सिद्धिमैहिकामुष्मिकीं नरः १४
वरारोहामजापालां मङ्गलां ललितेश्वरीम्
सम्पूज्य क्रमतश्चैता विपापो जायते नरः १५
लक्ष्मीश्वरं बाडवेशमर्घ्येशं कामकेश्वरम्
समभ्यर्च्य नरो भक्त्या साक्षाल्लोकेशतां व्रजेत् १६

गौरीतपोवनं प्राप्य गौरीशवरुणेश्वरौ
उषेश्वरं च सम्पूज्य नरः स्वर्गतिमाप्नुयात् १७
गणेशं च कुमारेशं स्वाककेशकुलेश्वरौ
उत्तङ्केशं च वह्नीशं गौतमं दैत्यसूदनम् १८
समभ्यर्च्य विधानेन न नरो दुर्गतिं व्रजेत्
चक्रतीर्थं ततः प्राप्य तत्र स्नात्वा विधानतः १९
गौरीदेवीं समभ्यर्च्य नरोऽभिलषितं लभेत्
सन्निहत्याह्वयं तीर्थं प्राप्य तत्र वरानने २०
स्नात्वा सन्तर्प्य देवादीन्सन्निहत्याफलं लभेत्
अथैकादश लिङ्गानि भूतेशादीनि योऽर्चयेत् २१
स लब्ध्वेह वरान्भोगानन्ते रुद्रपदं व्रजेत्
आदिनारायणं देवं समभ्यर्च्य नरोत्तमः २२
मोक्षभागी भवेद्देवि नात्र कार्या विचारणा
ततश्चक्रधरं प्राप्य पूजयेद्यो विधानतः २३
स तु शत्रुं विनिर्जित्य भोगानुच्चावचाँल्लभेत्
साम्बादित्यं ततः प्राप्य स्नात्वा नियमपूर्वकम् २४
नीरोगो धनधान्याढ्यो जायते मानवो भुवि
ततस्तु मनुजः प्राप्य देवीं कण्टकशोधिनीम् २५
महिषघ्नीं च सम्पूज्य निर्भयो जायते नरः
कपालीशं च कोटीशं समभ्यर्च्य नरोत्तमः २६
सुसौभाग्यो भवेदेवं मध्ययात्रां समापयेत्
बालब्रह्माभिधं पश्चात्प्राप्य मर्त्यो नरेश्वरि २७
जायते भुक्तिमुक्तीशः सर्वदेवप्रपूजितः
नरकेशं ततः प्राप्य संवर्तेशं निधीश्वरम् २८
बलभद्रेश्वरं प्राच्र्य जायते भुक्तिमुक्तिमान्
गङ्गागणपतिं प्राप्य समभ्यर्च्य विधानतः २९
लभते वाञ्छितान्कामानिह लोके परत्र च
ततो जाम्बवतीं प्राप्य नदीं भक्त्या समाहितः ३०
स्नात्वा सुरादीनभ्यर्च्य कृतकृत्यो भवेन्नरः
पाण्डुकूपे ततः स्नात्वा पाण्डवेश्वरमर्चयेत् ३१

स नरः स्वर्गमायाति क्रीडते नन्दनादिषु
शतमेधं लक्षमेधं कोटिमेधमनुक्रमात् ३२
लिङ्गत्रयं समभ्यर्च्य मोदते दिवि देववत्
दुर्वासादित्यकं दृष्ट्वा सम्पूज्य च विधानतः ३३
अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम्
यादवस्थलमासाद्य वर्षेशं प्रार्च्य मानवः ३४
लभते वाञ्छितां सिद्धिं देवराजेन सत्कृतः
हिरण्यासङ्गमे स्नात्वा दद्याद्धेमरथं द्विजे ३५
शिवमुद्दिश्य यो भक्त्या स लोकानक्षयाँल्लभेत्
नगरार्कं ततः प्रार्च्य सूर्यलोकमवाप्नुयात् ३६
नगरादित्यपार्श्वे तु बलकृष्णौ सुभद्रिकाम्
दृष्ट्वा सम्पूज्य विधिना कृष्णसायुज्यमाप्नुयात् ३७
कुमारिकां ततः प्राप्य समभ्यर्च्य विधानतः
लभते वांछितान्कामाञ्जयेच्छक्रं न संशयः ३८
क्षेत्रपालं ततोऽभ्यर्च्य सर्वान्कामानवाप्नुयात्
ब्रह्मेश्वरं च संपूज्य सरस्वत्यास्तटे स्थितम् ३९
सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते
पिङ्गलाख्यां नदीं प्राप्य स्नात्वा तत्र सुरादिकान् ४०
सन्तर्प्य श्राद्धकृन्मर्त्यो नेह भूयोऽभिजायते
सङ्गमेशं समभ्यर्च्य न नरो दुर्गतिं व्रजेत् ४१
सम्प्रार्च्य शङ्करादित्यं घटेशं च महेश्वरम्
मानवः सकलान्कामान्प्राप्नुयान्नात्र संशयः ४२
ऋषितीर्थं ततः प्राप्य स्नात्वा नियतमानसः
ऋषींस्तत्र समभ्यर्च्य सर्वतीर्थफलं लभेत् ४३
नन्दादित्यं ततः प्रार्च्य मुच्यते सर्वरोगतः
त्रितकूपं ततः प्राप्य स्नात्वा याति दिवं नरः ४४
शशोपाने नरः स्नात्वा देवान्पश्यति मोहिनि
वाञ्छितांश्च लभेत्कामान्सत्यं सत्यं मयोदितम् ४५
पर्णादित्यं नरो दृष्ट्वा नीरोगो भोगवान्भवेत्
ततो न्यङ्कुमतीं प्राप्य स्नात्वा तत्र विधानतः ४६

सिद्धेश्वरं समर्च्यात्र अणिमादिकसिद्धिभाक्
वाराहस्वामिनं दृष्ट्वा मुच्यते भवसागरात् ४७
छायालिङ्गं समभ्यर्च्य मुच्यते सर्वपातकैः
गुल्फं दृष्ट्वा नरोऽभ्यर्च्य चान्द्रायणफलं लभेत् ४८
देवीं कनकनन्दां च समभ्यर्च्य नरः सति
सर्वान्कामानवाप्नोति देहान्ते स्वर्गतिं लभेत् ४९
कुन्तीश्वरं समभ्यर्च्य मुच्यते सर्वपातकैः
गङ्गेश्वरं समभ्यर्च्य गङ्गायां मनुजः प्लुतः ५०
त्रिविधेभ्योऽपि पापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः
चमसोद्भेदके स्नात्वा पिण्डदानं करोति यः ५१
गयाकोटिगुणं पुण्यं स लभेन्नात्र संशयः
ततस्तु विधिजे गत्वा विदुराश्रममुत्तमम् ५२
त्रिगं त्रिभुवनेशं च सम्पूज्यात्र सुखी भवेत्
मङ्कणेश्वरमभ्यर्च्य लभते सद्गतिं नरः ५३
त्रैपुरं च त्रिलिङ्गं तु प्राच्र्य पापैः प्रमुच्यते
षण्डतीर्थं ततः प्राप्य स्नात्वा स्वर्णप्रदो नरः ५४
सर्वपापविशुद्धात्मा शैवं पदमवाप्नुयात्
सूर्यप्राच्यां नरः स्नात्वा विपाप्मा भोगावान्भवेत् ५५
त्रिलोचने नरः स्नात्वा रुद्रलोकमवाप्नुयात्
देविकायामुमानाथं समर्च्य मनुजोत्तमः ५६
लभते वाञ्छितान्कामान्देहान्ते स्वर्गमाप्नुयात्
भूद्वारं तु समभ्यर्च्य लभते वाञ्छितं फलम् ५७
शूलस्थाने तु वाल्मीकिं नमस्कृत्य कविर्भवेत्
च्यवनार्कं ततः प्राच्र्य सर्वकामसमृद्धिमान् ५८
च्यवनेशार्चनान्मर्त्यः शिवस्यानुचरो भवेत्
पजापालेशमभ्यर्च्य धनधान्यान्वितो भवेत् ५९
बालार्कपूजको मर्त्यो विद्यावान्धनवान् भवेत्
कुबेरस्थानके स्नात्वा निधिं प्राप्नोति निश्चितम् ६०
ऋषितोयनदीं प्राप्य स्नात्वा तत्र नरः शुचिः
दत्वा सुवर्णं विप्राय मुच्यते सर्वपातकैः ६१

सङ्गालेश्वरमभ्यर्च्य रुद्रलोके महीयते
नारदादित्यमभ्यर्च्य त्रिकालज्ञानवान्भवेत् ६२
ततो नारायणं प्रार्च्य मुक्तिभागी नरो भवेत
तप्तकुण्डोदके स्नात्वा मूलचण्डीशमर्चयेत् ६३
सर्वपापविनिर्मुक्तो वाञ्छितार्थं लभेन्नरः
विनायकं चतुर्वक्त्रमभ्यर्च्याप्नोति कामितम् ६४
कलम्बेश्वरमभ्यर्च्य धनधान्यसमृद्धिमान्
गोपालस्वामिपूजातो गोमान्वै धनवान्कविः ६५
बकुलस्वामिनोऽभ्यर्चा नृणां स्वर्गतिदायिनी
सम्पूज्य मारुतां देवीं सर्वकामफलं लभेत् ६६
क्षेमादित्यार्चनान्मर्त्यः क्षेमी सिद्धार्थसत्यभाक्
उन्नताख्यं विघ्नराजं प्रार्च्य विघ्नैर्न हन्यते ६७
जलस्वामी कालमेघः पूजितौ सर्वसिद्धिदौ
रुक्मिणी पूजिता देवी वाञ्छितार्थप्रदा नृणाम् ६८
दुर्वासेशं च पिङ्गेशं प्रार्च्य पापैर्विमुच्यते
भद्रायाः सङ्गमे स्नात्वा नरो भद्राणि पश्यति ६९
शङ्खावर्ते नरः स्नात्वा सर्वसिद्धीश्वरो भवेत्
मोक्षतीर्थे नरः स्नात्वा भवेन्मुक्तो भवार्णवात् ७०
गोष्पदस्नानमात्रेण सर्वसौख्यमवाप्नुयात्
नारायणगृहे गत्वा नरो भूयो न शोचति ७१
जालेश्वरार्चनात्पुंसां सिद्धयः स्युरभीप्सिताः
स्नातो हुङ्कारकूपे तु गर्भवासं न चाप्नुयात् ७२
तथा चण्डीशमभ्यर्च्य सर्वतीर्थफलं लभेत्
विघ्नेशमाशापुरगं प्रार्च्य विघ्नं न चाप्नुयात् ७३
कलाकुण्डाप्लुतो मर्त्यो मुक्तिभागी न संशयः
कपिलेशं समभ्यर्च्य कपिलायूथमाप्नुयात् ७४
जरद्गवेश्वरं प्रार्च्य जरसा नाभिभूयते
नलेश्वरार्चको भोगी कर्कोटेशार्चको धनी ७५
हाटकेश्वरपूजातः पूर्यन्ते सर्वकामनाः
नारदेशार्चको भक्तिं लभेद्विष्णौ च शङ्करे ७६

स्वर्गार्हो जायतेऽभ्यर्च्य देवीं मन्त्रविभूषणाम्
दुर्गकूटं गणपतिं पूजयित्वा सुखी भवेत् ७७
धनधान्ययुतो भूयात्पूजयन्कौरवेश्वरीम्
सुपर्णेलां भैरवीं च पूजयित्वा सुखी भवेत् ७८
मल्लतीर्थे नरः स्नात्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषैः
कर्दमाले नरः स्नात्वा पातकैर्विप्रयुज्यते ७९
गुप्तसोमेश्वरं दृष्ट्वा न भूयोऽहति शोचितुम्
बहुस्वर्णेश्वरं दृष्ट्वा स्वर्गतिं समवाप्नुयात् ८०
शृङ्गेश्वरार्चको मर्त्यो न दुःखैरभिभूयते
तीर्थे नारायणे स्नात्वा मुक्तिमाप्नोति मानवः ८१
मार्कण्डेश्वरमभ्यर्च्य दीर्घायुर्जायते नरः
तथा कोटीह्रदे स्नात्वाभ्यर्च्य कोटीश्वरं सुखी ८२
सिद्धस्थाने पुनः स्नात्वा तत्र लिङ्गानि पूजयेत्
असङ्ख्यातानि यो मर्त्यः स सिद्धो जायते भुवि ८३
दामोदरगृहं दृष्ट्वा सुखमाप्नोत्यनुत्तमम्
वस्त्रापथं प्रभासस्य नाभिस्थाने स्थितं शुभे ८४
तत्राभ्यर्च्य भवं साक्षाद्भवेद्भवसमः स्वयम्
दामोदरे स्वर्णरेखा ब्रह्मकुण्डं च रैवते ८५
कुन्तीश उज्ञयन्ते तु भीमेशश्च महाप्रभः
मृगीकुण्डं च सर्वस्वं क्षेत्रे वस्त्रापथे स्मृतम् ८६
एतेषु क्रमशः स्नात्वा देवानभ्यर्च्य यत्नतः
पितॄन्सन्तर्प्य तोयेन सर्वतीर्थफलं लभेत् ८७
दुन्नाबिले नरः स्नात्वा भुक्तभोगो दिवं व्रजेत्
गङ्गेश्वरं ततोऽभ्यर्च्य गङ्गास्नानफलं लभेत् ८८
गिरौ रैवतके देवि सन्ति तीर्थान्यनेकशः
तेषु स्नात्वा नरो भक्त्या ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ८९
इन्द्रादिलोकपान्प्राच्र्य भुक्तिं मुक्तिं च विन्दति
एतान्युद्देशतस्तीर्थान्युक्तानि तव सुन्दरि ९०
अवान्तराण्यनन्तानि तानि वक्तुं न शक्यते
एकैकस्यापि तीर्थस्य सन्ति विस्तरतः कथाः ९१

अतः संक्षिप्य गदितं मया पुरायं प्रभासजम्
न प्रभाससमं तीर्थं त्रिषु लोकेषु मोहिनि ९२
यत्र स्नातोऽपि मनुजः स्वर्गिणा स्पर्द्धते शुभे
माहात्म्यं च प्रभासस्य लिखितं वर्तते गृहे ९३
यत्र तत्र न भीतिः स्याद्भूतचौराहिशत्रुजा
यः शृणोति नरो भक्त्या श्रावयेद्वा समाहितः ९४
प्रभासतीर्थमाहात्म्यं सोऽपि सद्गतिमाप्नुयात् ९५

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे
प्रभासतीर्थमाहात्म्यं नाम सप्ततितमोऽध्यायः ७०
इति प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यं समाप्तम्

अथ पुष्करमाहात्म्यं प्रारभ्यते
अथैकसप्ततितमोऽयायः

मोहिन्युवाच-
श्रुतं प्रभासमाहात्म्यं द्विजश्रेष्ठातिपुरायदम्
अधुना श्रोतुमिच्छामि माहात्म्यं पुष्करोद्भवम् १
यदाद्यं सर्वतीर्थानां पवित्रं पापनाशनम्
मत्पितुर्यज्ञसदनं तन्ममाख्याहि विस्तरात् २
वसुरुवाच-
शृणु भद्रे प्रवक्ष्यामि नराणां कामदं सदा
पुरायं पुष्करमाहात्म्यं बहुतीर्थसमन्वितम् ३
विष्णुना सहिता देवा यत्रेन्द्राद्या व्यवस्थिताः
गजवक्त्रः कुमारश्च रैवतश्च दिवाकरः ४
शिवदूती तथा देवी क्षेत्रक्षेमकरी सदा
ज्येष्ठे तु पुष्करारराये यस्तिष्ठति निरुद्यमी ५
अष्टाङ्गयोगजं पुरायं स लभेन्नात्र संशयः
नातः परतरं किञ्चित्क्षेत्रमस्तीह भूतले ६
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सेव्यमेतन्नरोत्तमैः
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा वा क्षेत्रवासिनः ७
सर्वात्मना ब्रह्मभक्ता भूतानुग्रहकारिणः

ते यान्ति ब्रह्मणो लोकं यत्र गच्छन्ति योगिनः ८
यो नरः सर्वतीर्थेषु यत्फलं लभते प्लुतः
तत्सर्वं स लभेन्मर्त्यो ज्येष्ठकुण्डे सकृत्प्लुतः ९
पुष्करारण्यमासाद्य यत्र प्राची सरस्वती
मतिः स्मृतिर्दया प्रज्ञा मेधा बुद्धिसमाह्वया १०
तत्रस्थं तज्जलं येऽपि प्रपश्यन्ति तटे स्थिताः
तेऽप्यश्वमेधयज्ञस्य फलं प्राप्य व्रजन्ति कम् ११
त्रीणि शृङ्गाणि शुभ्राणि त्रीणि प्रस्त्रवणानि च
ज्येष्ठमध्यकनिष्ठानि त्रीणि तत्र सरांसि च १२
तत्रान्यत्सुमहत्तीर्थं नन्दा नाम सरस्वती
यत्र पश्चिमदिश्यास्ते सरसो योजने सति १३
तत्र स्नात्वा विधानेन गां च दत्त्वा पयस्विनीम्
विप्राय वेदविदुषे व्रजेद्ब्रह्मक्षयं नरः १४
कोटितीर्थं तथात्रास्ति यत्रर्षिकोटिरागता
तत्र स्नात्वा द्विजान्प्राच्र्य मुच्यते सर्वपातकैः १५
अगस्त्याश्रममासाद्य स्नात्वा सम्पूज्य कुम्भजम्
दीर्घायुर्जायते भोगी देहान्ते स्वर्गतिं लभेत् १६
सप्तर्षीणां तथा प्राप्य तत्राश्रममनन्यधीः
स्नात्वा सम्पूज्य भक्त्या ताँल्लभते तत्सलोकताम् १७
मनूनामाश्रमे स्नात्वा पूजामाप्नोति सर्वतः
गङ्गाविनिर्गमे स्नात्वा गङ्गास्नानफलं लभेत् १८
ज्येष्ठे तु पुष्करे स्नात्वा गां च दत्त्वा द्विजातये
भुक्त्वेह भोगानखिलान्ब्रह्मलोके महीयते १९
मध्यमे पुष्करे स्नात्वा ब्राह्मणाय महीं ददत्
विष्णुलोकमवाप्नोति विमानवरमास्थितः २०
कनिष्ठे तु नरः स्नात्वा दत्त्वा विप्राय काञ्चनम्
सर्वान्कामानवाप्यान्ते रुद्रलोके महीयते २१
ततो विष्णुपदे स्नात्वा दत्त्वा किञ्चिद्द्विजातये
लभते सकलान्कामान् विष्णोश्चैव प्रसादतः २२
नागतीर्थे ततः स्नात्वा नागानभ्यर्च्य मानवाः

दत्त्वा दानं द्विजातिभ्यो मोदते त्रिदिवे युगम् २३
पिशाचतीर्थके स्नात्वा दत्त्वा विप्राय भोजनम्
न कदाचित्पिशाचत्वं प्राप्नोति त्रिदिवं व्रजेत् २४
शिवदूतीह्रदे स्नात्वा तत्र शम्भुं समर्च्य च
विप्रान्सम्भोज्य मिष्टान्नं स्वर्गलोके महीयते २५
आकाशपुष्करे स्नात्वा मन्त्रयोगफलप्रदे
नरो मुक्तिमवाप्नोति सत्यं सत्यं तवोदितम् २६
आपोहिष्ठादिभिर्मन्त्रैराकाशस्थं विचिन्त्य तत्
स्नायाद्यः पुष्करारण्ये स लभेच्छाश्वतं पदम् २७
आग्नेयं तु यदा ऋक्षं कार्तिक्यां भवति क्वचित्
महती सा तिथिस्तत्र स्नानमाकाशपुष्करे २८
याम्यर्क्षयोगे कार्तिक्यां मध्यमे स्नानकृन्नरः
तत्फलं समवाप्नोति यन्नभःपुष्करोद्भवम् २९
प्राजापत्यर्क्षयुक्तायां कार्तिक्यां तु कनिष्ठके
स्नातस्तत्फलमाप्नोति यद्वियत्पुष्करोद्भवम् ३०
नन्दा चार्के गुरौ सोमे याम्ये वह्नौ विधौ क्रमात्
यदा नभः पुष्करोत्थं तदा स्यात्सकलं फलम् ३१
विशाखायां यदा भानुः कृत्तिकायां च चन्द्रमाः
तदा नभःपुष्कराख्ये योगे स्नातो दिवं व्रजेत् ३२
अन्तरिक्षावतीर्णेऽस्मिस्तीर्थे पैतामहे शुभे
कुर्वन्ति ये नराः स्नानं तेषां लोका महोदयाः ३३
पञ्चस्रोतःसरस्वत्यां पुष्करारण्यके सति
कृतानि मुनिभिः सिद्धैस्तीर्थान्यायतनानि च ३४
तेषु सर्वेषु विज्ञेया धर्महेतुः सरस्वती
हाटकक्षितिगौरीणां दानं तेषु महाफलम् ३५
धान्यान्यपि तिलांश्चापि योऽत्र दद्याद्द्विजोत्तमे
स नरो लभते भोगानिहामुत्र परां गतिम् ३६
सङ्गे गङ्गासरस्वत्योर्यः स्नात्वा पूजयेद्द्विजान्
स प्राप्नोति गतिं चाग्र्यां भुक्त्वा भोगानिहेप्सितान् ३७
अवियोगाभिधायां तु वाप्यां स्नात्वा नरः सति

पिण्डं दत्त्वा विधानेन पितॄन्नयति वै दिवम् ३८
तथा सौभाग्यकूपे तु स्नात्वा सन्तर्प्य पूर्वजान्
सद्गतिं लभते मर्त्यो सौभाग्यं चातुलं भुवि ३९
मर्यादा पर्वतौ द्वौ तु स्नात्वा स्पृष्ट्वा समर्च्य च
वाञ्छिताँल्लभते लोकान्साङ्गयात्राफलं तथा ४०
अजगन्धं शिवं प्राप्य समभ्यर्च्य विधानतः
लभते वाञ्छितान्कामानिह लोके परत्र च ४१
सरसो दक्षिणे भागे सावित्रीं पर्वतोपरि
संस्थितां यः समभ्यर्चेत्सोऽपि वेदस्य तत्त्ववित् ४२
वाराहस्य नृसिंहस्य ब्रह्मणश्च हरेस्तथा
शिवस्य चापि सूर्यस्य सोमस्य च गुहस्य च ४३
पार्वत्या ज्वलनस्यापि तत्र तीर्थानि मोहिनि
पृथक् तेषु महाभागे नरः स्नात्वा समाहितः ४४
दानं च दत्त्वा विप्रेभ्यो लभते गतिमुत्तमाम्
पुष्करे दुर्लभं स्नानं पुष्करे दुर्लभं तपः ४५
पुष्करे दुर्लभं दानं पुष्करे दुर्लभा स्थितिः
शतयोजनसंस्थोऽपि स्नानकाले तु यो नरः ४६
पुष्करं चिन्तयेद्भक्त्या स तत्स्नानफलं लभेत्
मङ्कणाद्यास्तपःसिद्धाः सेवन्ते पुष्करं मुदा ४७
यत्र तत्र गतो भाग्यात्कामितां सिद्धिमाप्नुयात्
पुष्करेति च नामापि येनोक्तं विधिनन्दिनि ४८
पुष्करस्नानजं पुण्यं लभेत्सोऽपि न संशयः
यः शृणोति नरो भक्त्या माहात्म्यं पुष्करस्य च ४९
सोऽपि स्नानफलं प्राप्य मोदते दिवि देववत् ५०

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे पुष्करमाहात्म्यं नामैकसप्ततितमोऽध्यायः ७१

इति पुष्करमाहात्म्यं समाप्तम्

अथ गौतमाश्रममाहात्म्यं प्रारभ्यते

अथ द्विसप्ततितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
श्रुतं पुष्करमाहात्म्यं वसो पापप्रणाशनम्
गौतमाश्रममाहात्म्यमधुना कीर्तय प्रभो १
वसुरुवाच-
शृणु देवि प्रवक्ष्यामि गौतमाश्रममुत्तमम्
यत्र गत्वा नरो भक्त्या न भूयोऽर्हति यातनाः २
गौतमस्याश्रमं पुण्यं देवर्षिगणसेवितम्
सर्वपापप्रशमनं सर्वोपद्रवशान्तिदम् ३
सेवते द्वादशाब्दं यो भक्तिभावसमन्वितः
स शैवं लभते धाम यत्र गत्वा न शोचति ४
मायादेवीसुतो यत्र तपस्युग्रे समास्थितः
तत्र गोदावरी गङ्गा सर्वपातकनाशिनी ५
तपस्यतो मुनेस्तस्य द्वादशाब्दमवर्षणम्
बभूव घोरं विधिजे सर्वसत्त्वक्षयङ्करम् ६
तस्मिन्नुग्रे तु दुर्भिक्षे क्षुत्क्षामा मुनयोऽखिलाः
नानादेशेभ्य आयाता गौतमस्याश्रमं शुभे ७
चक्रुर्विज्ञापनं तस्य गौतमस्य तपस्यतः
देहि नो भोजनं येन प्राणास्तिष्ठन्ति वर्ष्मसु ८
एवं विज्ञापितस्तैस्तु मुनिभिर्गौतमो मुनिः
जातानुकम्पस्तानाह विश्वस्तांस्तपसो बलात् ९
गौतम उवाच-
तिष्ठध्वं मुनयः सर्वे ममाश्रमसमीपतः
भोजनं वः प्रदास्यामि यावद्दुर्भिक्षमादृतः १०
विश्वास्यैवमृषीन्सर्वान्गौतमस्तपसो बलात्
दध्यौ प्रसन्नमनसा गङ्गां सर्वार्थसाधिनीम् ११
स्मृतमात्रा तु सा देवी तत्रोद्भूता धरातलात्
तां तु दृष्ट्वा मुनिर्गंगां सम्प्लावितधरातलाम् १२
प्रातरुप्त्वा क्षितौ शालीन्पक्वान्मध्याह्नकेऽलुनात्
शाल्यन्नेन ततस्तेन तानृषीन्समभोजयत् १३
ततस्ते मुनयः प्रीता भुक्त्वान्नं तृप्तिमागताः

निवासं चक्रिरे तत्र गौतमाश्रमके मुदा १४
एवं प्रतिदिनं भद्रे शालिभिः पक्वतां गतैः
आतिथ्यं विदधे तेषां भक्तिभावसमन्वितः १५
ततस्तस्य मुनीन्द्रस्य द्विजान्भोजयतोऽन्वहम्
व्यतीयाय च दुर्भिक्षं द्वादशाब्दान्तकालतः १६
ततस्ते मुनयः सर्वे सुभिक्षे काल आगते
विज्ञाप्य तं मुनिश्रेष्ठं जग्मुर्देशान्स्वकान्पुनः १७
एवंप्रभावः स मुनिर्गौतमस्तत्र मोहिनि
तपस्तेपे बहुतिथं कालं नियमितेन्द्रियः १८
ततस्तत्तपसा तुष्टो भगवानम्बिकापतिः
सगणो दर्शनं यातो वरं ब्रूहीत्युवाच ह १९
ततो मुनिवरो दृष्ट्वा देवदेवमुपापतिम्
त्र्यम्बकं स नमश्चक्रे निपत्य भुवि तत्पुरः २०
तत उत्थाय सहसा कृताञ्जलिरुपस्थितः
प्रोवाच देहि मे भक्तिं पादयोस्तव नित्यदा २१
ममाश्रमसमीपेऽत्र पर्वतोपरि शङ्कर
त्वामेवं संस्थितं पश्याम्येष एव वरो मम २२
इत्युक्तः पार्वतीनाथो भक्तानां वाञ्छितप्रदः
तत्र दत्त्वा स्वसान्निध्यं सद्यः प्रीतं चकार तम् २३
तेन रूपेण तत्रैव न्यवसत् त्र्यम्बकः सति
स गिरिस्त्र्यम्बकाख्यस्तु ततः प्रभृति कीर्त्यते २४
ये तु गोदावरीं गङ्गां प्राप्य भक्तियुता नराः
स्नानं कुर्वन्ति सुभगे ते स्युर्मुक्ता भवार्णवात् २५
स्नात्वा गोदावरीतोये त्र्यम्बकं ये गिरिस्थितम्
उपचारैः पूजयन्ति ते स्युः साक्षान्महेश्वराः २६
त्र्यम्बकस्य तु माहात्म्यं संक्षेपाद्वर्णितं मया
ब्रह्मापि विस्तराद्वक्तुं तव तातः क्षमो नहि २७
ततो गोदावरी यावत्साक्षाद्दर्शनतां गता
तावदप्याश्रमाः पुण्यास्तत्र सन्ति ह्यनेकशः २८
तेषु स्नात्वा विधानेन सन्तर्प्य पितृदेवताः

नरोऽभिलषितान्कामान्प्राप्नुयान्नात्र संशयः २९
प्रकाशा तु क्वचिद्भद्रे क्वचिद्गुप्ता ततः परम्
प्लावयामास धरणीं पुण्या गोदावरी नदी ३०
यत्र प्रकटतां याता नृणां भक्त्या महेश्वरी
तत्र तीर्थं महत्पुण्यं स्नानमात्रादघापहम् ३१
ततः पञ्चवटीं प्राप्य सा देवी नियतव्रता
सुप्रकाशमनुप्राप्ता लोकानां गतिदायिनी ३२
गोदावर्यां पञ्चवट्यां यः स्नायान्नियतव्रतः
स नरः प्राप्नुयात्कामानभीष्टान्विधिनन्दिनि ३३
यदा त्रेतायुगे रामः पञ्चवट्यामुपागतः
सभार्यः सानुजस्तत्र वसन्पुण्यतरां व्यधात् ३४
इत्येत्सर्वमाख्यातं गौतमाश्रमजं शुभे
शृण्वतां पठतां पुण्यं पापघ्नं वाञ्छितप्रदम् ३५

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणोत्तरभागे बृहदुपाख्याने वसुमोहिनीसंवादे गौतमाश्रममाहात्म्ये गौतमतपश्चर्याप्रभाववर्णनं नाम द्वासप्ततितमोऽध्यायः ७२

इति गौतमाश्रममाहात्म्यं

अथ त्र्यम्बकमाहात्म्यं प्रारभ्यते

अथ त्रिसप्ततितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
श्रुतं गुरो त्वया प्रोक्तं पुण्याख्यानं च गौतमम्
त्र्यम्बकस्य च माहात्म्यं गोदापञ्चवटीभवम् १
अधुना श्रोतुमिच्छामि पुण्डरीकपुरोद्भवम्
यथा तत्र महादेवस्ताण्डवं नृत्यमाचरत् २
तथा वद महीदेव पुण्यात्पुण्यतरं मम
वसुरुवाच-
भक्तवश्यो महादेवः सद्यो वरद एव च ३
प्राकट्यं याति भक्तानां करोति च तदिच्छया
एकदा जैमिनिर्नाम्ना व्यासशिष्यो मुनीश्वरः ४

अग्निवेशादिभिः शिष्यैः सार्द्धं तीर्थान्यटन्नगात्
पुण्डरीकपुरं साक्षाद्देवराजपुरोपमम् ५
सर्वतोऽलङ्कृतं श्रीमत्सर्वर्तुकुसुमद्रुमैः
शोभितं शीतलच्छायैः शुभ्रवारिजलाशयैः ६
नानावयःकुलाकीर्णैः सुरम्यैः कमलाकरैः
नारीभिरप्सरोभिश्च नृभिर्विद्याधरद्युभिः ७
विलसद्भवनैः शुभ्रैर्विमानमिव राजते
दृष्ट्वा शोभां मुनिस्तस्य पुरस्य प्रीतिमान्भृशम् ८
बभूव च मनश्चक्रे स्नातुं तत्र सरोवरे
स्निग्धच्छायैर्द्रुमैर्युक्ते नानापुष्पसुगन्धिते ९
विश्रम्य तरुछायाढ्ये तटे तस्य क्षणं मुनिः
स्नात्वा नित्याः क्रियाश्चक्रे देवर्षिपितृतर्पणम् १०
निर्माय पार्थिवं लिङ्गं विविधैरुपचारकैः
पूजयामास विधिवत्पाद्यार्घ्याद्यैरनाकुलः ११
गन्धैर्धूपैस्तथा दीपैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि
पुष्पैः सुगन्धिभिः प्राच्र्य स्थितो यावदभून्मुनिः १२
तावत्प्रसन्नो भगवान्साक्षात्कारमुपागतः
तस्मिन्नेव च मृल्लिङ्गे नानारत्नप्रभोद्गमे १३
ततः स जैमिनिर्दृष्ट्वा साक्षाद्देवमुमापतिम्
पपात दण्डवद्भूमौ पुनरुत्थाय साञ्जलि १४
प्राह प्रपन्नार्तिहरं हरार्द्धाङ्गं हरिं विभुम्
जैमिनिरुवाच-
धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि देवदेव जगत्पते १५
यस्त्वं ब्रह्मादिभिर्ध्येयः साक्षान्मद्दृष्टिगोचरः
ततः प्रसन्नः स विभुर्गिरीशोऽस्य निजं करम् १६
शिरस्याधायागदत्तं ब्रूहि पुत्र किमिच्छसि
तच्छ्रुत्वा वचनं शम्भोर्जैमिनिः प्रत्युवाच ह १७
देवं साम्बं सविघ्नेशं सकुमारं विलोकये
ततः साम्बः सपुत्रोऽस्य शङ्करो दर्शनं गतः १८
पुनः प्राह प्रसन्नात्मा ब्रूहि पुत्र किमिच्छसि

अथास्य जैमिनिर्वीक्ष्य कृपालुत्वं जगद्गुरोः १९
स्मयन्नाह समीक्षे त्वां ताण्डवं नटनं गतम्
अथ तद्वाञ्छितं कर्तुं भगवानम्बिकापतिः २०
सस्मार प्रमथान्सर्वान्नानाक्रीडाविशारदान्
स्मृतमात्रास्तु ते सर्वे नन्दिभृङ्गिपुरोगमाः २१
समाजग्मुः प्रजल्पन्तः कौतूहलसमन्विताः
सविघ्नेशकुमाराम्बं ते नमस्कृत्य वाग्यताः
तस्थुः प्राञ्जलयो देवदेवस्याज्ञासमीक्षकाः २२
ततो हरो हराज्ञया विधाय रूपमद्भुतं
प्रनर्तुमुद्यतो बभौ विचित्रवेषभूषणः
विलोलनागवल्लरीद्धकक्षईषदुत्सिता-
ननो ललाटशोभितेन्दुलेख ऊर्ध्वदोर्ध्वजः २३
सुदृग्विलिप्तभस्मदेहरुग्जितेन्दुचन्द्रिको
जटाकलापनिस्सरत्सुरापगार्द्रविग्रहः
ललाटलोचनोज्ज्वलत्कृशानुतप्तशीतगुः
स्रवत्सुधानुजीवितैणभूपकृत्तिहुङ्कृतः२४
कुमारवाहकेकिचञ्चुकृष्टनागफुङ्कृतो
गलत्सुधानुजीवदब्जयोनितुण्डतुङ्कृतः
फणिप्रभीतविघ्नराजवाहनाखुचुङ्कृतो
मृगेन्द्रनादभीषिताक्षतन्महोक्षभाङ्कृतः २५
मुहुः पदाम्बुजप्रपातकम्पितावनीतलः प्रकृष्टवाद्यहृष्टगात्ररोमराजिकण्टकः
सुरासुरेन्द्रमौलिरत्नभासिताङ्घ्रिपङ्कजो गणेशकार्तिकेयशैलपुत्रिवीक्षितााननः
२६
प्रवृद्धहर्षभक्तवृन्दसम्यगुक्तसञ्जयः प्रवृत्तताण्डवैर्विभुर्बभौ दिशोऽवभासयन्
२७
अथानन्दार्णवे मग्नो दृष्ट्वा नृत्यं महेशितुः
जैमिनिर्वेदपादेन स्तवेनास्तौत्समाहितः २८
विरिञ्चिविष्णुगिरिशप्रणताङ्घ्रिसरोरुहे
जगत्सूते नमस्तुभ्यं देवि काम्पिल्यवासिनि २९
विघ्नेशविधिमार्तण्डचन्द्रेन्द्रोपेन्द्रवन्दित

नमो गणपते तुभ्यं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पते ३०
उमाकोमलहस्ताब्जसम्भावितललाटकम्
हिरण्यकुण्डलं वंदे कुमारं पुष्करस्त्रजम् ३१
शिवं ब्रह्मादिदुर्दर्शं नरः कः स्तोतुमर्हति
दर्शनात्ते स्तुतिर्मे सा चाभ्राद्वृष्टिरिवाजनि ३२
नमः शिवाय साम्बाय नमः शर्वाय शम्भवे
नमो नटाय रुद्राय सदसस्पतये नमः ३३
पादभिन्नाय लोकाय मौलिभिन्नाण्डभित्तये
भुजभ्रान्तदिगन्ताय भूतानां पतये नमः ३४
क्वणन्नूपुरयुग्माय विलसत्कृत्तिवाससे
फणीन्द्रमेखलायास्तु पशूनां पतये नमः ३५
कालकालाय सोमाय योगिने शूलपाणये
अस्थिभूषाय शुद्धाय जगतां पतये नमः ३६
पात्रे सर्वस्य जगतो नेत्रे सर्वदिवौकसाम्
गोत्राणां पतये तुभ्यं क्षेत्राणां पतये नमः ३७
शङ्कराय नमस्तुभ्यं मङ्गलाय नमोनमः
धनानां पतये तुभ्यमन्नानां पतये नमः
आत्माधिपतये तुभ्यं नमो मीढुष्टमाय च ३८
अष्टाङ्गायातिहृद्याय क्लिष्टभक्तेष्टदायिने
इष्टिघ्नाय सुतुष्टाय पुष्टानां पतये नमः ३९
पञ्चभूताधिपतये कालाधिपतये नमः
नम आत्माधिपतये दिशां च पतये नमः ४०
विश्वकर्त्रे महेशाय विश्वभर्त्रे पिनाकिने
विश्वहन्त्रेऽग्निनेत्राय विश्वरूपाय वै नमः ४१
ईशान ते तत्पुरुष नमो घोरय ते सदा
वामदेव नमस्तेऽस्तु सद्योजाताय वै नमः ४२
भूतिभूषाय भक्तानां भीतिभङ्गप्रदायिने
नमो भवाय भर्गाय नमो रुद्राय मीढुषे ४३
सहस्राम्बाय साम्बाय सहस्राभीषवे नमः
सहस्रबाहवे तुभ्यं सहस्राक्षाय मीढुषे ४४

सुकपोलाय सोमाय सुललाटाय सुभ्रुवे
सुदेहाय नमस्तुभ्यं सुमृडीकाय मीढुषे ४५
भवक्लेशनिमित्तोरुभयच्छेदकृते सदा
नमस्तुभ्यमषाढाय सहमानाय मीढुषे ४६
वंदेऽहं देवमानन्दसन्दोहं लास्यसुन्दरम्
समस्तजगतां नाथं सदसस्पतिमद्भुतम् ४७
सुजङ्घं सुन्दरं क्षौमं रक्षोभूतक्षतिक्षमम्
यक्षेशेष्टं नमामीशमक्षरं परमं प्रभुम् ४८
अर्द्धालकमवस्त्रार्द्धमस्थ्युत्पलदलस्रजम्
अर्द्धपुंलक्षणं वंदे पुरुषं कृष्णपिङ्गलम् ४९
सकृत्प्रणतसंसारमहासागरतारकम्
प्रणमामि तमीशानं जगतस्तस्थुषस्पतिम् ५०
धातारं जगतामीशं दातारं सर्वसम्पदाम्
नेतारं मरुतां वंदे जेतारमपराजितम् ५१
तं त्वामन्तकनेतारं वंदे मन्दाकिनीधरम्
दधाति विदधद्यो मामिमानि त्रीणि विष्टपा ५२
सर्वज्ञं सर्वगं सर्वं कविं वंदे तमीश्वरम्
यतश्च यजुषा सार्द्धमृचः सामानि जज्ञिरे ५३
भवन्तं सुदृशं वंदे भूतभव्यभवन्ति च
त्यजन्तीतरकर्माणि यो विश्वाभिर्विपश्यति ५४
हरं सुरनियन्तारं हरन्तमहमानतः
यदाज्ञया जगत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः ५५
तं नमामि महादेवं यन्नियोगादिदं जगत्
कल्पादौ भगवान्धाता यथापूर्वमकल्पयत् ५६
ईश्वरं तमहं देवं यस्य लिङ्गमहर्निशम्
यजन्ते सह भार्याभिरिन्द्रज्येष्ठा मरुद्गणाः ५७
नमामि तमिमं रुद्रं यमभ्यर्च्य सकृत्पुरा
अवापुः स्वं स्वमैश्वर्यं देवासः पूषरातयः ५८
तं वंदे देवमीशानं यं शिवं हृदयांबुजे
सततं यतयः शान्ताः सञ्ज्ञानाना उपासते ५९

तदस्मै सततं कुर्मो नमः कमलकान्तये
उमाकुचपटोरस्क या ते रुद्रशिवा तनूः ६०
नमस्ते रुद्रभावाय नमस्ते रुद्रकेलये
नमस्ते रुद्रशान्त्यै च नमस्ते रुद्रमन्यवे ६१
वेदाश्वरथनिष्ठाभ्यां पादाभ्यां त्रिपुरान्तक
बाणकार्मुकयुक्ताभ्यां बाहुभ्यामुत ते नमः ६२
नमस्ते वासुकिज्याय विष्किराय च शङ्कर
महते मेरुरूपाय नमस्ते अस्तु धन्वने ६३
नमः परशवे तेऽस्तु शूलायातुलरोचिषे
हयग्रीवात्मने तुभ्यमुतोत इषवे नमः ६४
सुरेतरवधूहारहारीणि हर यानि ते
अन्यान्यस्त्राण्यहं तूण इदं तेभ्योऽकरं नमः ६५
धराधरसुतालीलासरोजाहतबाहवे
तस्मै तुभ्यमघोराय नमो अस्मा अवस्य च ६६
रक्ष मामक्षमक्षीणमशिक्षितमनन्यगम्
अनाथं दीनमापन्नं दरिद्रं नीललोहितम् ६७
दुर्मुखं दुष्क्रियं दुष्टं रक्ष मामीश दुर्दशम्
आदृशा तमहं न त्वदन्यं विन्दामि राधसे ६८
भवाख्येनाग्निना शम्भो रागद्वेषमदार्चिषा
दयालो दह्यमानानामस्माकमविता भव ६९
परदारं परावासं परवस्त्रं पराश्रयम्
हर पाहि परान्नं मां पुरुणामन्पुरुष्टुत ७०
लौकिकैर्यत्कृतं दुष्टैर्नावमानं सहामहे
देवेश तव दासेभ्यो भूरिदा भूरि देहि नः ७१
कुलोकानामयत्नानां गर्विणामीश पश्यताम्
अस्मभ्यं क्षेत्रमायुश्च वसु स्पार्हं तदाभर ७२
याञ्चातो महतीं लज्जामस्मदीयां घृणानिधे
त्वमेव वेत्सि नस्तूर्णमिदं स्तोतृभ्य आभर ७३
जाया माता पिता चान्ये मां द्विषन्त्यमितं कृशम्
देहि मे महतीं विद्यां राया विश्वपुषा सह ७४

अदृष्टार्थेषु सर्वेषु दृष्टार्थेष्वपि कर्मसु
मेरुधन्वन्नशक्तेभ्यो बलं धेहि तनूषु नः ७५
लब्धानिष्टसहस्रस्य नित्यमिष्टवियोगिनः
हृद्रोगं मम देवेश हरिमाणं च नाशय ७६
ये ये रोगाः पिशाचा वा नरा देवाश्च मामिह
बाधन्ते देवताः सर्वा निबाधस्व महानसि ७७
त्वमेव रक्षितास्माकमन्यः कश्चिन्न विद्यते
तस्मात्स्वीकृत्य देवेश रक्षा णो ब्रह्मणस्पते ७८
त्वमेवोमापते माता त्वं पिता त्वं पितामहः
त्वमायुस्त्वं मतिस्त्वं श्रीरुत भ्रातोत नः सखा ७९
यतस्त्वमेव देवेश कर्ता सर्वस्य कर्मणः
ततः क्षमस्व तत्सर्वं यन्मया दुष्कृतं कृतम् ८०
त्वत्समो न प्रभुत्वेन फल्गुत्वेन च मत्समः
ततो देव महादेव त्वमस्माकं तवस्मसि ८१
सुस्मितं भस्मगौराङ्गं तरुणादित्यविग्रहम्
प्रसन्नवदनं सौम्यं गाये त्वा नमसा गिरा ८२
एष एव वरोऽस्माकं नृत्यन्तं त्वां सभापतिम्
लोकयन्तमुमाकान्तं पश्येम शरदः शतम् ८३
अरोगिणो महाभागा विद्वांसश्च बहुश्रुताः
भगवंस्त्वत्प्रसादेन जीवेम शरदः शतम् ८४
सदारा बन्धुभिः सार्द्धं त्वदीयं ताण्डवामृतम्
पिबन्तः काममीशानं नन्दाम शरदः शतम् ८५
देवदेव महादेव त्वदीयाङ्घ्रिसरोरुहम्
कामं मधुमयं पीत्वा मोदाम शरदः शतम् ८६
कीटा नागाः पिशाचा वा ये वा के वा भवे भवे
तव दासा महादेव भवाम शरदः शतम् ८७
सभायामीश ते देव नृत्यवाद्यगलस्वनम्
श्रवणाभ्यां महादेव शृणुयाम शरदः शतम् ८८
स्मृतिमात्रेण संसारविनाशनकराणि ते
नामानि खलु दिव्यानि प्रब्रवाम शरदः शतम् ८९

इषुसन्धानमात्रेण दग्धत्रिपुर धूर्जटे
आधिभिर्व्याधिभिर्नित्यमजिताः स्याम शरदः शतम् ९०
चारुचामीकराभासं गौरीकुचपटोरसम्
कदा नु लोकयिष्यामि युवानं विश्पतिं कविम् ९१
प्रमथेन्द्रावृतं प्रीतवदनं प्रियवाससम्
सेविष्येऽह कदा साम्बं सुभासं शुक्रशोचिषम् ९२
बह्वेनसं मामकृतपुण्यलेशं च दुर्मतिम्
स्वीकरिष्यति किं न्वीशो नीलग्रीवो विलोहितः ९३
कालशूलानलासक्तं भीतं व्याकुलमानसम्
कदा नु द्रक्ष्यतीशो मां तुविग्रीवो अनानतः ९४
गायका यूयमायात यदि रागादिलिप्सवः
धनदस्य सखायं तमुपास्मै गायता नरः ९५
स्वस्त्यस्तु सखि ते जिह्वे विद्यादातुरुमापतेः
स्तवमुच्चतरं ब्रूहि जयतामिव दुन्दुभिः ९६
चेतयाजन ध शान्तस्त्वं नेदं वेदाखिलं जगत्
अस्य तृप्त्याखिलं शम्भोर्गौरो न तृषितः पिब ९७
सुगन्धिं च सुखस्पर्शं कामदं सोमभूषणम्
गाढमालिङ्ग मच्चित्तं योषा जारमिव प्रियम् ९८
महामयूखाय महाभुजाय महाशरीराय महाम्बराय
महाकिरीटाय महेश्वराय महो महीं सुष्टुतिमीरयामि ९९
यथाकथञ्चिद्रचिताभिरीषत्प्रसन्नतश्चारुभिरादरेण
प्रपूजयामि स्तुतिभिर्महेशमषाढमुग्रं सहमानमाभिः १००
नमः शिवाय त्रिपुरान्तकाय जगत्त्रयेशाय दिगम्बराय
नमोऽस्तु मुख्याय हराय भूयो नमो जघन्याय च बुध्नियाय १०१
नमो विकाराय विकारिणे ते नमो भवायास्तु भवोद्भवाय
बहुप्रजात्यन्तविचित्ररूप यतः प्रसूता जगतः प्रसूतिः १०२
तस्मै सुरेशोरुकिरीटनानारत्नावृताष्टापदविष्टराय
भस्माङ्गरागाय नमः परस्मै यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चित् १०३
सर्पाधिराजौषधिनाथयुद्धत्तुभ्यज्जटामण्डलगह्वराय
तुभ्यं नमः सुन्दरताण्डवाय यस्मिन्निदं सञ्चविचैति सर्वम् १०४

मुरारिनेत्रार्चितपादपद्ममुमाङिघ्रलाक्षापरिरक्तपाणिम्
नमामि देवं वृषनीलकण्ठं हिरण्यदन्तं शुचिवर्णमारात् १०५
अनन्तमव्यक्तमचिन्त्यमेकं हरन्तमाशाम्बरमम्बराङ्गम्
अजं पुराणं प्रणमामि यूपमणोरणीयान्महतो महीयान् १०६
अन्तःस्थमात्मानमजं न दृष्ट्वा भ्रमन्ति मूढा गिरिगह्वरेषु
पश्चादुदग्दक्षिणतः पुरस्तादधः स्विदासी३दुपरि स्विदासी३त् १०७
इमं नमामीश्वरमिन्दुमौले शिवं महानन्दमशोकदुःखम्
हृदंबुजे तिष्ठति यः परात्मा यतश्च सर्वाः प्रदिशो दिशश्च १०८
रागादिकापटचसमुद्भवेन भान्तं भवाख्येन महामयेन
विलोक्य मां पालय चन्द्रमौले भिषक्तमं त्वा भिषजां शृणोमि १०९
दुःखाम्बुराशिं सुखलेशहीनमस्पृष्टपुण्यं बहुपातकं माम्
मृत्योः करस्थं भव रक्ष भीतं पश्चात्पुरस्तादधरादुदक्तात् ११०
गिरीन्द्रजाचारुमुखावलोकसुशीतया देव तवैव दृष्ट्या
वयं दयापूरितयैव पूर्णमपो न नावा दुरिता तरेम १११
अपारसंसारसमुद्रमध्ये निमग्नमुत्क्रोशमनल्परागम्
मामक्षमं पाहि महेशजुष्टमोजिष्ठया दक्षिणयेव रातिम् ११२
स्मरन्पुरा सञ्चितपातकानि खरं यमस्यापि मुखं यमारे
बिभेमि मे देहि यथेष्टमायुर्यदि क्षितायुर्यदि वा परेतः ११३
सुगन्धिभिः सुन्दरभस्मगौरैरनन्तभोगैर्मृदुलैरघोरैः
इमं कदालिङ्गति मां पिनाकी स्थिरेभिरङ्गैः पुरुरूप उग्रः ११४
क्रोशन्तमीशं पतितं भवाब्धौ नाकुस्थमण्डूकमिवातिभीतम्
कदा नु मां रक्षति देवदेवो हिरण्यरूपः स हिरण्यसन्दृक् ११५
चारुस्मितं चन्द्रकलावतंसं गौरीकटाक्षारुहयुग्मनेत्रम्
आलोकयिष्यामि कदा नु साम्बमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ११६
आगच्छतानादिमुमुक्षवो ये यूयं शिवं चिन्तयतान्तरेऽब्जे
ध्यायन्ति मुक्त्यर्थममुं हि नित्यं वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः ११७
आयात यूयं भवताधिपत्ये कामं गहेशं गिरिशं यजध्वम्
एवं पुराभ्यर्च्य हिरण्यगर्भो भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ११८
एकायनं ते विपुलां श्रियं ते श्रीकण्ठमेनं सुकृता नमन्ताम्
श्रीमानयं श्रीपतिवन्द्यपादः श्रीणामुदारो धरुणो रयीणाम् ११९

सुपुत्रकामा अपि ये मनुष्या युवानमेनं गिरिशं यजन्ताम्
यतः स्वयम्भूर्जगतो विधाता हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे १२०
अलं किमुक्तैर्बहुभिः समीहितं समस्तमस्याश्रयणेन सिध्यति
पुरैनमाश्रित्य हि कुम्भसम्भवो दिवा न नक्तं पलितो युवाजनि १२१
अन्यत्परित्यज्य ममाक्षिभृङ्गाः सर्वं सदैनं शिवमाश्रयध्वम्
आमोदवानेष मृदुः शिवाय स्वादुःष्किलायं मधुमाँ उतायम् १२२
भविष्यसि त्वं प्रतिमानहीनो विनिर्जिताशेषनरामरश्च
नमश्च ते वाणि महेशमेनं स्तुहि श्रुतं गर्तसदं युवानम् १२३
यद्यन्मनश्चिन्तयसि त्वमिष्टं तत्तद्भविष्यत्यखिलं ध्रुवं ते
दुःखेन वृत्तिं विषये कदाचिद्यद्वामहे सौमनसाय रुद्रम् १२४
अज्ञानयोगादपचारकर्म यत्पूर्वमस्माभिरनुष्ठितं ते
तदेव सोढ्वा सकलं दयालो पितेव पुत्रान्पति नो जुषस्व १२५
संसाराख्यक्रुद्धसर्पेण तीव्रै रागद्वेषोन्मादलोभादिदन्तैः
दष्टं दृष्ट्वा मां दयालुः पिनाकी देवस्त्राता त्रायतामप्रयुच्छन् १२६
इत्युक्त्वान्ते ये समाधेर्नमन्ते रुद्र त्वां ते यान्ति जन्माहिदष्टाः
सन्तो नीलग्रीवसूत्रात्मनाहं तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानः १२७
भवाधिभीषणज्वरेण पीडितान्महामयानशेषपातकालयानदूरकाललोचनान्
अनाथनाथ ते करेण भेषजेन कालहा
उदूषुणो वसो महे मृशस्व शूर राधसे १२८
जयेम येन सर्वमेतदिष्टमष्टदिग्गणं
भुवः स्थलं दिवः स्थलं नभःस्थलं च तद्गतम्
य एष सर्वदेवदानवप्रभुः सभापतिः
स नो ददातु तं रयिं पुरुं पिशङ्गसङ्दृशम् १२९
नमो भवाय ते हराय भूतिभासितोरसे
नमो भवाभिभूतिभीतिसङ्गिने पिनाकिने
नमः शिवाय विश्वपाय शाश्वताय हेलये
न यस्य हन्यते सखा न जीयते कदाचन १३०
सुरपतिपतये नमो नमः प्रजापतिपतये नमो नमः
क्षितिपतिपतये नमो नमोऽम्बिकापतय उमापतये नमो नमः १३१
विनायकं वन्दनमस्तकाहतस्वनाद्यसङ्घृष्टकिरीटमस्तकम्

नमामि नित्यं प्रणतार्तिनाशनं कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् १३२
देवा युद्धे यागे विप्रास्त्रप्याह्वयं ध द्वयं विन्दन्ति स्कन्दम्
वंदे सुब्रह्मरायों सुब्रह्मरायों सुब्रह्मरायोम् १३३
नमः शिवायै जगदम्बिकायै शिवप्रियायै शिवविग्रहायै
समुद्बभूवाद्रिपतेः सुता या चतुष्कपर्दा युवतिः सुपेशाः १३४
हिररायवर्णां मणिनूपुरांघ्रिं प्रसन्नवक्त्रां शुकपद्महस्ताम्
विशालनेत्रां प्रणमामि गौरीं वचोविदं वाचमुदीरयन्तीम् १३५
नमामि मेनातनयाममेयामिमामुमां कान्तिमतीममेयाम्
करोति या भूतिसितौ स्तनौ द्वौ प्रियं सखायं परिषस्वजाना १३६
कान्तामुमां कान्तनिभाङ्गकान्तिं भान्तामुपात्तानतहर्यजेन्द्राम्
नतोऽस्मि यास्ते गिरिशस्य पार्श्वे विश्वानि देवी भुवनानि चष्टे १३७
वंदे गौरीं तुङ्गपीनस्तनीं तां चन्द्राचूडां क्लिष्टसर्वाङ्गरागाम्
यैषा दुःखिप्राणिनामात्मकान्तिं देवीं देवीं राधसे चोदयन्तीम् १३८
एनां वंदे दीनरक्षाविनोदां मेनाकन्यां मानदानन्ददात्रीम्
या विद्यानां मङ्गलानां च वाचामेषा नेत्री राधसः सूनृतानाम् १३९
संसारतापोरुभयापहन्त्री भवानि भोज्याभरणैकभोगे
धियं वरां देहि शिवे निरर्गलां ययाति विश्वा दुरिता तरेम१४०
शिवे कथं त्वत्समता क्व दीयते जगत्कृतिः केलिरयं शिवः पतिः
हरिस्तु दासोऽनुचरीन्दिरा शची सरस्वती वा सुभगाददिर्वसु १४१
वसुरुवाच-
इत्यनेन स्तवेनेशं स्तुत्येत्थं स महामुनिः
स्नेहाश्रुपूर्णनयनः प्रणनाम सभापतिम् १४२
मुहुर्मुहुः पिबन्नीशं ताराडवामृतमङ्गलम्
सर्वान्कामानवाप्यान्ते गाणपत्यमवाप ह १४३
इमं स्तवं जैमिनिना वचोदितं द्विजोत्तमो यः पठतीह भक्तितः
तमिष्टवाक्सिद्धिमतिद्युतिश्रियः परिष्वजन्ते जनयो यथा पतिम् १४४
महीपतिर्यस्तु युयुत्सुरादरादमुं पठत्यस्य तथैव सादरात्
प्रयान्ति शीघ्रं प्रमदान्तकान्तिकं भियं दधाना हृदयेषु शत्रवः १४५
त्रैवर्णिकेष्वन्यतमो य एनं नित्यं कदाचित्पठतीशभक्तितः
कलेवरान्ते शिवपार्श्ववर्ती निरञ्जनः साम्यमुपैति दिव्यम् १४६

लभन्ते पठन्तो मतिं बुद्धिकामा लभन्ते तथैव श्रियं पुष्टिकामाः
लभन्ते हि धान्यं नरा धान्यकामा लभन्ते ह पुत्रान्नराः पुत्रकामाः १४७
पादं वाप्यर्द्धपादं वा श्लोकं श्लोकार्द्धमेव वा
यस्तु धारयते नित्यं शिवलोकं स गच्छति १४८
यत्र नृत्तं शिवश्चक्रे ताण्डवं तत्स्थलं शुभे
पुण्यात्पुण्यतरं तीर्थं तत्र स्नात्वा विमुच्यते १४९
यस्तत्र कुरुते श्राद्धं पितॄणां मनुजोत्तम
पूर्वजान्स नयेत्स्वर्गं नात्र कार्या विचारणा १५०
गां सुवर्णं धरां शय्यां वस्त्रमातपवारणम्
पानमन्नं द्विजे दद्यात्तत्र तत्सर्वमक्षयम् १५१
एतदाख्यानकं पुण्यं पुण्डरीक पुरोद्भवम्
शृणुयाच्छ्रावयेद्वापि सोऽपि रुद्रप्रियो भवेत् १५२

इति श्री बृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे त्र्यम्बकेश्वरमाहात्म्ये वेदपादस्तवो नाम त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ७३

इति त्र्यम्बकेश्वरज्योतिर्लिङ्गमाहात्म्यं सम्पूर्णम्

अथ गोकर्णमाहात्म्यमारभ्यते

अथ चतुःसप्ततितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
पुण्डरीकपुराख्यानं त्वया प्रोक्तं श्रुतं गुरो
गोकर्णस्याद्य तीर्थस्य माहात्म्यं मे समादिश १
वसुरुवाच-
शृणु मोहिनि वक्ष्यामि तीर्थं पुण्यप्रदं नृणाम्
गोकर्णाख्यं हरक्षेत्रं सर्वपातकनाशनम् २
पश्चिमस्थसमुद्रस्य तीरेऽस्ति वरवर्णिनि
सार्द्धयोजनविस्तारं दर्शनादपि मुक्तिदम् ३
सगरस्यात्मजैर्देवि खनिते भूतले क्रमात्
सागरो वर्द्धितस्त्वारात्प्लावयामास मेदिनीम् ४
त्रिंशद्योजनविस्तारां सतीर्थक्षेत्रकाननाम्
ततस्तन्निलयाः सर्वे सदेवासुरमानवाः ५

तत्स्थानं सम्परित्यज्य सह्यादिगिरिषु स्थिताः
ततो गुह्यं परं तीर्थं गोकर्णाख्यं समुद्रगम् ६
चिन्तयन्तो मुनिवरास्तदुद्धारे मतिं दधुः
ततः सम्मन्त्र्य ते सर्वे पर्वतोपत्यकास्थिताः ७
महेन्द्राचलसंस्थानं पर्शुरामं दिदृक्षवः
जग्मुर्मुनिवरा देवि गोकर्णोद्धारकांक्षया ८
समारुह्य तु तं शैलं ददृशुस्तस्य चाश्रमम्
प्रशान्तक्रूरसत्वाढ्यं सर्वर्तुषु सुखावहम् ९
फलितैः पुष्पितैर्वृक्षैर्गहनं तत्तपोवनम्
स्निग्धच्छायमनौपप्यं स्वामोदिसुखमारुतम् १०
तं तदाश्रममासाद्य ब्रह्मघोषनिनादितम्
विविशुर्थृष्टमनसो यथावृद्धपुरःसरम् ११
ब्रह्मासने सुखासीनं मृदुकृष्णाजिनोत्तरे
शिष्यैः परिवृतं शान्तं ददृशुस्तं तपोधनम् १२
कालाग्निमिव लोकांस्त्रीन्दग्ध्वा शान्तं तपः स्थितम्
ते समेत्य भृगुश्रेष्ठं विनयेन ववन्दिरे १३
ततस्तानागतान्दृष्ट्वा मुनीन्भृगुकुलोद्वहः
अर्घ्यपाद्यादिभिः सम्यक्पूजयामास सादरम् १४
तानासीनान्कृतातिथ्यानुवाच भृगुनन्दनः
स्वागतं वो महाभागा यदर्थमिह चागताः १५
तद्वदध्वं सुविश्वस्ताः करणीयं मयास्ति यत्
ततोऽब्रुवन्मुनिश्रेष्ठा यदर्थं राममागताः १६
अवेह्यस्मान् भृगुश्रेष्ठ गोकर्णनिलयान्मुनीन्
खनद्भिः सागरैर्भूमिं तस्मात्तीर्थाद्विवासितान् १७
स त्वमात्मप्रभावेण क्षेत्रप्रवरमद्य नः
दातुमर्हसि विप्रेन्द्र समुत्सार्यार्णवोदकम् १८
तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां न्यस्तशस्त्रो व्यचिन्तयत्
ततो विचिन्त्य भगवान्धर्म्यं साध्वभिरक्षणम् १९
प्रगृह्य स्वधनुर्बाणान्सम्प्रतस्थे स तैः समम्
सोऽवरुह्य महेन्द्राद्रेर्दिशं दक्षिणपश्चिमाम् २०

समुद्दिश्य ययौ शीघ्रं स स्वमुल्लङ्घ्य पर्वतम्
सम्प्राप्तः सागरतटं सार्द्धं गोकर्णवासिभिः २१
मुहूर्त्तं तत्र विश्रम्य वरुणं यादसां पतिम्
मेघगभीरया वाचा प्रोवाच वदतां वरः २२
रामोऽह भार्गवः प्राप्तो मुनिभिः सह कार्यवान्
प्रचेतो दर्शनं देहि कार्यमात्यायिकं त्वया २३
एवं रामसमाहूतो यादःपतिरहन्तया
श्रुत्वापि तस्य तद्वाक्यं नायातो रामसन्निधौ २४
एवं पुनः पुनस्तेन समाहूतोऽपि नागतः
यदा तदाभिसंक्रुद्धो धनुर्जग्राह भार्गवः २५
तस्मिन्सन्धाय विशिखं वह्निदेवं तु भार्गवम्
अस्त्रं संयोजयामास शोषणाय सरित्पतेः २६
तस्मिन्संयोजितेऽस्त्रे तु भार्गवेण महात्मना
संक्षुब्धः सागरो भद्रे यादोगणसमाकुलः २७
वरुणोऽस्त्राभिसन्तप्तो रामस्य भयसम्प्लुतः
स्वरूपेण समागत्य रामपादौ समग्रहीत् २८
ततोऽस्त्र स विनिर्वर्त्य वरुणं प्राह सत्वरम्
गोकर्णो दृश्यतां देव उत्सर्पय जलं किल २९
ततो रामाज्ञया सोऽपि गोकर्णोदकमाहरत्
रामोऽपि तं समभ्यर्च्य गोकर्णं नाम शङ्करम् ३०
प्राप्तः पुनर्महेन्द्राद्रौ तस्थुस्तत्रैव ते द्विजाः
यत्र सर्वे तपस्तप्त्वा मुनयः शंसितव्रताः ३१
निर्वाणं परमं प्राप्ताः पुनरावृत्तिवर्जितम्
तत्क्षेत्रस्य प्रभावेण प्रीत्या भूतगणैः सह ३२
देव्या च सकलैर्देवैर्नित्यं वसति शङ्करः
एनांसि दर्शनात्तस्य गोकर्णस्य महेशितुः ३३
सद्यो वियुज्य गच्छन्ति प्रवाते शुष्कपर्णवत्
तत्क्षेत्रसेवनरतिर्नृणां जातु न जायते ३४
निर्बन्धेन तु ये तत्र प्राणिनः स्थिरजङ्गमाः
म्रियन्ते देवि सद्यस्ते स्वर्गं यान्ति सनातनम् ३५

स्मृत्यापि सकलैः पापैर्यस्य मुच्येत मानवः
तद्गोकर्णाभिधं क्षेत्रं सर्वतीर्थनिकेतनम् ३६
स्नात्वा क्षेत्रेषु सर्वेषु यजन्तश्च सदाशिवम्
लभन्ते यत्फलं मर्त्यास्तत्सर्वं तत्र दर्शनात् ३७
कामक्रोधादिभिर्हीना ये तत्र निवसन्ति वै
अचिरेणैव कालेन ते सिद्धिं प्राप्नुवन्ति हि ३८
जपहोमरताः शान्ता नियता ब्रह्मचारिणः
वसन्ति तस्मिन्ये ते हि सिद्धिं प्राप्स्यन्त्यभीप्सिताम् ३९
दानहोमजपाद्यं च पितृदेवद्विजार्चनम्
अन्यस्मात्कोटिगुणितं भवेत्तस्मिन्फलं सति ४०
इत्येतत्कथितं भद्रे गोकर्णक्षेत्रसम्भवम्
माहात्म्यं सर्वपापघ्नं पठतां शृण्वतामपि ४१

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे
गोकर्णमाहात्म्यं नाम चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ७४
इति गोकर्णमाहात्म्यं समाप्तम्

अथ लक्ष्मणाचलमाहात्म्यमारभ्यते
अथ पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
श्रुतं गोकर्णमाहात्म्यं वसो पापविनाशनम्
लक्ष्मणस्यापि माहात्म्यं वक्तुमर्हसि साम्प्रतम् १
वसुरुवाच-
शृणु देवि प्रवक्ष्यामि माहात्म्यं लक्ष्मणस्य च
यं दृष्ट्वा मनुजो देवं मुच्यते सर्वपातकैः २
चतुर्व्यूहावतारे यो देवः सकर्षणः स्वयय्
सर्वभूमण्डलं ह्येतत्सहस्रवदनः स्वराट् ३
एकस्मिञ्छिरसि न्यस्तं नावैत्सिद्धार्थकोपमम्
देवो नारायणः साक्षाद्रामो ब्रह्मादिवन्दितः ४
प्रद्युम्नो भरतो भद्रे शत्रुघ्नो ह्यनिरुद्धकः
लक्ष्मणस्तु महाभागे स्वयं सङ्कर्षणः शिवः ५

ब्रह्माद्यैः प्रार्थितः पूर्वं साक्षाद्देवो रमापतिः
रामादिनामभिर्जज्ञे चतुर्द्धा दिग्गरथान्नृपात् ६
ततः कालान्तरे देवि विश्वामित्रो मुनीश्वरः
यज्ञरक्षार्थमागत्य प्रार्थयद्रामलक्ष्मणौ ७
ततो राजा दशरथः प्राणेभ्योऽपि प्रियौ सुतौ
मुनेः शापभयाद्भीतो ददौ तौ रामलक्ष्मणौ ८
गत्वा यज्ञं मुनीन्द्रस्य गाधिपस्य ररक्षतुः
सताडकं सुबाहुं तु हत्वा प्रक्षिप्य दूरतः ९
मारीचं मानवास्त्रेण विश्वामित्रमतोषयत्
ततः प्रीतान्मुनिश्रेष्ठादस्त्रग्राममवाप्य च १०
उवाच स कियत्कालं सानुजस्तेन सत्कृतः
वैदेहनगरं नीतो विश्वामित्रेण तत्परम् ११
ततस्तु राजा जनको विश्वामित्रं सुसत्कृतम्
पप्रच्छ बालकावेतौ कस्य क्षत्रकुलेशितुः १२
ततस्तस्मै मुनिवरो राज्ञो दशरथस्य तौ
पुत्रौ निवेदयामास भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ १३
ततो विदेहः सप्रीतो दृष्ट्वा रामं च लक्ष्मणम्
सीतोर्मिलाख्ययोः पुत्र्योश्चेतसाकल्पयत्पती १४
त्रिकालज्ञस्तु स मुनिर्ज्ञात्वा तस्य मनोगतम्
मोदमानोऽथ जनकं प्राह दर्शय तद्धनुः १५
सीतास्वयंवरे न्यस्तं न्यासभूतं महेशितुः
राजा श्रुत्वा तु तद्वाक्यं विश्वामित्रस्य सत्वरम् १६
भृत्यत्रिशत्यानाय्यास्मै दर्शयामास सादरम्
रामश्चरडीशचापं तद्वामदोष्णोद्धरन् क्षणात् १७
सज्यं विकृष्य सहसा बभञ्जेक्षुमिवेभराट्
ततोऽति मिथिलः प्रीतः स्वे कन्ये रामलक्ष्मणौ १८
समभ्यर्च्यार्पयामास ताभ्यां ते विधिपूर्वकम्
ज्ञात्वा मुनिवरादन्यौ राज्ञो दशरथस्य तु १९
ताभ्यां सह तमाहूय भ्रातृकन्ये अ्रदापयत्
ततः स कृतदारैस्तु चतुर्भिस्तनयैः सह २०

समर्चितो विदेहेनायोध्यां मुन्याज्ञया ययौ
मार्गे भृगुपतेर्दर्पं शमयित्वा स राघवः २१
पितृभ्रातृयुतः श्रीमान्मुमुदे बहुवत्सरान्
पण्डितैस्तु वसिष्ठाद्यैर्बोधितोऽसौ निजं महः २२
ब्रह्माख्यं बुबुधे रामो मानुषत्वं विडम्बयन्
ततो दशरथो राजा ज्ञातज्ञेयं निजं सुतम् २३
रामं समुद्यतो हृष्टो यौवराज्येऽभिषेचितुम्
यज्ज्ञात्वा कैकयी देवी राज्ञः प्रेष्ठा कनीयसी २४
सन्निवार्य हठात्तस्य पुत्रस्य तदरोचत
ततो रामो मुदे तस्याः पित्राननुमतो ययौ २५
सभार्यः सः ससौमित्रिश्चित्रकूटं गिरिं शुभे
कियत्कालमुवासासौ तत्रैव मुनिवेषधृक् २६
मातामहगृहात्तच्च श्रुत्वाऽयातः पितुर्वधम्
स विज्ञाय मृतं तातं हा रामेति विराविणम् २७
धिक्कृत्य कैकयीं यातो रामं स विनिवर्तितुम्
ततः स्वपादुके दत्वा भरतं विनिवर्त्य च २८
रामोऽत्रेश्चाप्यगस्त्यस्य सुतीक्ष्णस्याश्रमेष्वगात्
तेषु द्वादश वर्षाणि गमयित्वा रघूद्वहः २९
भार्यानुजान्वितः श्रीमांस्ततः पञ्चवटीमगात्
तत्रावसञ्जनस्थाने त्रिशिरःखरदूषणान् ३०
शूर्पणख्या विकृतया प्रेरितान्स व्यनाशयत्
ततो रक्षःसहस्रैश्च चतुर्दशभिरागतान् ३१
विचित्रवाजैर्नाराचैर्यमक्षयमनीनयत्
यच्छ्रुत्वा रक्षसां राजा मारीचं काञ्चनं मृगम् ३२
दर्शयित्वापवाह्यैतौ सीतां हृत्वा जटायुषम्
रुन्धानं मार्गमाहत्य लङ्कायां समुपानयत् ३३
आगत्य तौ हृतां सीतां मार्गमाणौ समन्ततः
दृष्ट्वा जटायुषं शान्तं दग्ध्वा हत्वा कबन्धकम् ३४
शबरीमनुकम्प्याथ ऋष्यमूकमुपागतौ
ततस्तु हनुमद्वाक्यात्स्वसख्युः प्लवगेशितुः ३५

विद्विषं वालिनं हत्वा सुग्रीवमकरोन्नृपम्
तदाज्ञप्तास्तु ते कीशाः सर्वतः समुपागताः ३६
हनुमत्प्रमुखाः सीतां मार्गन्तो दक्षिणोदधिम्
प्राप्य सम्पातिवचनाल्लङ्कायां निश्चयं गताः ३७
ततस्तु हनुमानेकः प्राप्य लङ्कां पुरीं कपिः
समुद्रस्य परे पारेऽपश्यद्रामप्रियां सतीम् ३८
दत्त्वा रामाङ्गुलीरत्नं विश्वासमुपपाद्य ताम्
तयोः कुशलमाश्राव्य लब्ध्वा चूडामणिं ततः ३९
भङ्क्त्वा चाशोकवनिकां हत्वा चाक्षं ससैन्यकम्
इन्द्रजिद्बन्धनात्प्राप्य सम्भाष्यापि च रावणम् ४०
दग्ध्वा लङ्कां पुरीं कृत्स्नां पुनर्दृष्ट्वा तु मैथिलीम्
लब्धाज्ञोऽर्णवमुल्लङ्घ्य रामायैनां न्यवेदयत् ४१
श्रुत्वा रामोऽपि तां सीतां राक्षसस्य निवासगाम्
सार्द्धं स कपिसैन्येन सम्प्राप्तो मकरालयम् ४२
सागरानुमतेनासौ सेतुं बद्ध्वा महोदधौ
अद्रिकूटैः परं तीरं प्राप्य सेनां न्यवेशयत् ४३
ततोऽसौ रावणो भ्रात्रा बोधितोऽपि कनीयसा
प्रदानं तत्र मैथिल्यास्तद्धर्त्रे न त्वरोचयत् ४४
पदा हतस्ततस्तेन रावणेन विभीषणः
सम्प्राप्तः शरणं रामं रामो लङ्कामुपारुणत् ४५
ततस्तु मन्त्रिणोऽमात्याः पुत्रा भृत्याः प्रचोदिताः
युद्धाय ते क्षयं नीतास्ताभ्यां संख्ये कपीश्वरैः ४६
लक्ष्मणः शक्रजेतारं जघ्निवान्निशितैः शरैः
रामोऽपि कुम्भश्रवणं रावणं चाप्यजीघनत् ४७
विभीषणेन तत्कृत्यं कारयित्वा निजां प्रियाम्
वह्नौ संशोध्य दत्वास्मै रामो रक्षोगणेशताम् ४८
लङ्कामायुश्च कल्पान्तं ययौ चीर्णव्रतः पुरीम्
पुष्पकेण विमानेन ससुग्रीवविभीषणः ४९
नन्दिग्रामस्थभरतं नीत्वायोध्यां समाविशत्
मातृः प्रणम्य ताः सर्वा भ्रातरस्ते पुरोधसा ५०

वसिष्ठेनानुविज्ञाप्य रामं राज्येऽभ्यषेचयन्
ततो रामोऽपि भगवान्प्रजाः शासन्निवौरसान् ५१
लोकापवादात्सन्त्रस्तः सीतां तत्याज धर्मवित्
सा तु सम्प्राप्य वाल्मीकेराश्रमं न्यवसत्सुखम् ५२
पुत्रौ च सुषुवे तत्र नाम्ना ख्यातौ कुशीलवौ
वाल्मीकिस्तु तयोः कृत्वा यथा समुदिताः क्रियाः ५३
रामायणं विरच्यैतावध्यापयदुदारधीः
तौ गायमानौ सत्रेषु मुनीनां ख्यातिमागतौ ५४
यज्ञे रामस्य सम्प्राप्तौ वाजिमेधे प्रवर्तिते
तत्र ताभ्यां तु तद्गीतं स्वचरित्रं प्रसन्नधीः ५५
मुनिमाकारयामास ससीतं तत्र संसदि
सा तु रामाय तौ पुत्रौ निवेद्य जगतीजनिः ५६
जगत्या विवरं भूयो विवेशासीत्तदद्भुतम्
ततः परं ब्रह्मचर्यं यज्ञमेव त्रयोदश ५७
सहस्राब्दान्प्रकुर्वाणस्तस्थौ भुवि रघूत्तमः
ततस्तु काले दुर्वासाः सम्प्राप्तो राघवं प्रति ५८
ब्रह्मणा प्रेषितो भद्रे वैकुण्ठगमनाय च
स एकान्तगतो रामं प्राह कोऽपीह नाऽव्रजेत् ५९
आगतो वध्यतां यातु रामस्तत्प्रतिजज्ञिवान्
स लक्ष्मणं समाहूय प्रोवाच रघुनन्दनः ६०
द्वारि तिष्ठात्र निर्विष्टो वध्यतां मे प्रयास्यति
स तथेति प्रतिज्ञाय रामस्याज्ञां समाचरन् ६१
प्रवेशनं न कस्यापि प्रददौ रामसन्निधौ
एवमेकान्तगं रामं कालसंविदमास्थितम् ६२
ज्ञात्वाथ द्वारि दुर्वासा लक्ष्मणं समुपागमत्
तमागतं तु संप्रेक्ष्य सौमित्रिः प्रणिपत्य च ६३
मुहूर्तं पालयेत्याह मन्त्रव्यग्रोऽस्ति राघवः
दुर्वासास्तद्वचः श्रुत्वा कालस्यार्थविधायकः ६४
क्रुद्धः प्रोवाच सौमित्रिं देहि मेऽन्तप्रवेशनम्
नो चेत्त्वां भस्मसात्सद्यः करिष्यामि विचारय ६५

वचो दुर्वाससः श्रुत्वा लक्ष्मणो जातसम्भ्रमः
मुनेर्भीतो विवेशान्तर्विज्ञापयितुमग्रजम् ६६
दृष्ट्वा तु लक्ष्मणं काल उत्थाय कृतमन्त्रकः
प्रतिज्ञां पालयेत्युक्त्वा ययौ रामविसर्ज्जितः ६७
ततो निष्क्रम्य भगवान् रामो धर्मभृतां वरः
प्रतोष्य तं मुनिं प्रीतो दुर्वाससमभोजयत् ६८
भोजयित्वा प्रणम्यैनं विसृज्य प्राह लक्ष्मणम्
भ्रातर्लक्ष्मण सम्प्राप्तं सङ्कटं धर्मकारणात् ६९
यत्त्वं मे वध्यतां प्राप्तो दैवं हि बलवत्तरम्
मया त्यक्तस्ततो वीर यथेच्छं गच्छ साम्प्रतम् ७०
ततः प्रणम्य तं रामं सत्यधर्मे व्यवस्थितम्
दक्षिणां दिशमाश्रित्य तपश्चक्रे नगोपरि ७१
ततो रामोऽपि भगवान्ब्रह्मप्रार्थनया पुनः
स्वधामाविशदव्यग्रः ससाकेतः सकोशलः ७२
गोप्रतारे सरय्वां ये रामं सञ्चिन्त्य सम्प्लुताः
ते रामधाम विविशुर्दिव्याङ्गा योगिदुर्लभम् ७३
लक्ष्मणस्तु कियत्कालं तपोयोगबलान्वितः
रामानुगमनेनैव स्वधामाविशदव्ययम् ७४
सान्निध्यं पर्वते तस्मिन्दत्त्वा सौमित्रिरन्वहम्
चक्रं निजाधिकारं स ततस्तत्क्षेत्रमुत्तमम् ७५
ये पश्यन्ति नरा भक्त्या लक्ष्मणं लक्ष्मणाचले
ते कृतार्था न सन्देहो गच्छन्ति हरिमन्दिरम् ७६
तत्र दानं प्रशंसन्ति स्वर्णगोभूमिवाजिनाम्
दत्तं तत्राक्षयं सर्वं हुतं जप्तं कृतं तथा ७७
बहुना किमिहोक्तेन दर्शनं तस्य दुर्लभम्
अगस्त्याज्ञान्तरा देवि दृष्टे मुक्तिर्न संशयः ७८
एतद्रामचरित्रं तु लक्ष्मणाख्यानंसयुतम्
श्रावयेद्योऽपि शृणुयात्स्यातां तौ रामवल्लभौ ७९

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे रामलक्ष्मणचरित्रसहितलक्ष्मणाचलमाहात्म्यं नाम पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः७५

इति लक्ष्मणाचलमाहात्म्यं समाप्तम्

अथ सेतुमाहात्म्यमारभ्यते
अथ षट्सप्ततितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
साधु साधु द्विजश्रेष्ठ यन्मे रामायणं त्वया
श्रावितं सर्वपापघ्नं नृणां पुण्यविवर्द्धनम् १
अधुना श्रोतुमिच्छामि सेतुमाहात्म्यमुत्तमम्
वसुरुवाच-
शृणु देवि प्रवक्ष्यामि सेतुमाहात्म्यमुत्तमम् २
यं दृष्ट्वा मनुजो देवि मुच्यते भवसागरात्
सेतोः सन्दर्शनं पुण्यं यत्र रामेश्वरो विभुः ३
दर्शनादेव मर्त्यानाममरत्वं प्रयच्छति
रामेश्वरं तु सम्पूज्य नरो नियतमानसः ४
सर्वाः समश्नुते भूतीर्नात्र कार्या विचारणा
चक्रतीर्थमिहान्यच्च वर्तते पापनाशनम् ५
स्नानं दानं जपो होमस्तत्रानन्त्यं विगाहते
तालतीर्थं तु सम्प्राप्य यः स्नायात्तत्र मानवः ६
स उत्तमां जनिं लब्ध्वा मोदते देववद्भुवि
ततः सम्प्राप्य सुभगे तीर्थं पापविनाशनम् ७
स्नात्वा निर्धूतपापोऽसौ नरः स्वर्गे महीयते
सीताकुण्डे ततः प्राप्य स्नानं सम्यग्विधाय च ८
तर्पयित्वा पितृन्देवान्सर्वान्कामानवाप्नुयात्
मङ्गलं तीर्थमासाद्य स्नात्वा मुच्येत पातकान् ९
स्नात्वैवामृतवाप्यां तु मानवोऽमरतां लभेत्
ब्रह्मकुंडे नरः स्नात्वा ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् १०
स्नात्वा लक्ष्मणतीर्थे वै नरो योगगतिं व्रजेत्
जटातीर्थे नरः स्नात्वा नीरोगी जायते भुवि ११
हनुमत्कुण्डके स्नात्वा दुर्जयो जायतेऽरिभिः
अगस्त्यतीर्थ आप्लुत्य पुत्रवान्धनवान्भवेत् १२

रामकुण्डे प्लुतो मर्त्यो रामसालोक्यमाप्नुयात्
लक्ष्मीतीर्थाभिषेकेण लक्ष्मीवान् रूपवान्भवेत् १३
अग्नितीर्थे नरः स्नात्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषैः
स्नानेन शिवतीर्थे तु शिवलोकगतिर्भवेत् १४
शङ्खतीर्थे तु संस्नातो न नरो दुर्गतिं व्रजेत्
यमुनादिषु तीर्थेषु नरः स्नात्वा दिवं व्रजेत् १५
कोटितीर्थे तु सम्प्लुत्य सर्वतीर्थफलं लभेत्
साध्यामृते प्लुते याति नरः साध्यसलोकताम् १६
सर्वतीर्थे नरः स्नात्वा लभेत्कामानभीप्सितान्
धनुष्कोट्यां तु विधिवत्स्नातो मुच्येत बन्धनात् १७
क्षीरकुंडाप्लुतो मर्त्यो भोगानुच्चावचाँल्लभेत्
कपितीर्थे नरः स्नात्वा न वियोनिं समालभेत् १८
गायत्र्यां च सरस्वत्यां स्नातो मुच्येत किल्बिषात्
ऋणमोचनतीर्थादौ स्नात्वा मुक्तो भवेदृणात् १९
इत्येतत्सेतुतीर्थानां माहात्म्यं गदितं शुभे
पठतां शृणवतां चैव सर्वपातकनाशनम् २०

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे सेतुमाहात्म्यं नाम षट्सप्ततितमोऽध्यायः ७६

अथ नर्मदातीर्थमाहात्म्यमारभ्यते
अथ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
श्रुतं मया द्विजश्रेष्ठ सेतुमाहात्म्यमुत्तमम्
अधुना श्रोतुमिच्छामि नर्मदातीर्थसङ्ग्रहम् १
वसुरुवाच-
शृणु मोहिनि वक्ष्यामि नर्मदोभयतीरगम्
चतुःशतं मुख्यतमं प्रोक्तं तीर्थकदम्बकम् २
एकादशोत्तरे तीरे दक्षिणे च त्रिविंशतिः
पञ्चत्रिंशत्तमः प्रोक्तो रेवासागरसङ्गमः ३
ॐकारतीर्थं परितो नगादमरकण्टकात्

क्रोशद्वये सर्वदिक्षु सार्द्धकोटित्रयी स्थिता ४
कोटिरेका तु तीर्थानां कपिलासङ्गमे स्थिता
अशोकवनिकायां च तीर्थलक्षं प्रतिष्ठितम् ५
शतमङ्गारगर्तायाः कुब्जाया अयुतं तथा
सहस्रं वायुसङ्गे तु सरस्वत्याः शतं स्थितम् ६
शतद्वयं शुक्लतीर्थे सहस्रं विष्णुतीर्थके
माहिष्मत्यां च साहस्रं शूलभेदेऽयुतं विदुः ७
देवग्रामे सहस्रं चोलूके सप्तशती स्थिता
तीर्थान्यष्टोत्तरशतं मणिनद्याश्च सङ्गमे ८
वैद्यनाथे च तावन्ति तावन्त्येव घटेश्वरे
सार्द्धलक्षं च तीर्थानां स्थितं रेवाब्धिसङ्गमे ९
अष्टाशीतिसहस्राणि व्यासे द्वीपशतानि च
सङ्गमे तु करञ्जायाः स्थितमष्टोत्तरायुतम् १०
एरण्डीसङ्गमे तद्वत्तीर्थान्यष्टाधिकं शतम्
धूतपापेऽष्टषष्टिश्च सार्द्धकोटिश्च कोकिले ११
सहस्रं रोमकेशे च द्वादशार्के सहस्रकम्
लक्षाष्टके सहस्रे द्वे शुक्लतीर्थे नरेश्वरि १२
सङ्गमेषु तु सर्वेषु शतमष्टाधिकं विदुः
कावेर्याः सङ्गमे नन्दे तीर्थपञ्चशती स्थिता १३
भृगोः क्षेत्रे च तीर्थानां कोटिरेका व्यवस्थिता
भारभूत्यां च तीर्थानां शतमष्टोत्तरं स्थितम् १४
अक्रूरेशे सार्द्धशतं विमलेशे दशायुतम्
सा सार्द्धकोटिरित्येषा तीर्थसंज्ञा च नार्मदे १५
दशादित्यस्य नव च कपिलस्याष्ट वै विधोः
नन्दिनः कोटिसंज्ञानि तथैवाष्ट शुभानने १६
नागाग्निसिद्धावर्तानि सप्तसंख्यानि मोहिनि
केदारेन्द्रियवारीशनंदिदैवानि पञ्च वै १७
यमेशा वैद्यनाथाश्च वामनाङ्गारकेश्वराः
सारस्वता मुनीशाश्च दारुकेशाश्च गौतमाः १८
चत्वार एव गदितास्त्रयो वै विमलेश्वराः

सहस्त्रयज्ञभीष्मेशास्स्वर्णतीर्थानि चापि हि १९
धौतपापकरञ्जेशत्रृणमुक्तिगुहाह्वयम्
दशाश्वमेधनन्दाख्यं मन्मथेशाख्यभार्गवम् २०
पराशरायोनिसंज्ञं व्यासाख्यपितृनन्दिकम्
गोपेशमारुतेशाख्यं जङ्गलेशाख्यशुक्लकम् २१
ग्रक्षरेशं पिप्पलेशं माण्डव्यदीपकेश्वरम्
उत्तरेशमशोकेशं योधनेशं च रौहिणम् २२
लुकेशं च द्विसङ्ख्याकं प्रत्येकं गदितं शुभे
सैकोनविंशतिशतं तीर्थान्येकैकशः शुभे २३
स्तबकेषु च तीर्थानि द्विशतं च चतुर्द्दशम्
शैवान्येतानि तीर्थानि वैष्णवानि द्विविंशतिः २४
ब्राह्माणि सर्वतीर्थानि शाक्तान्यष्टौ च विंशतिः
तेषु सप्त च मातॄणां त्रीणि ब्राह्म्याः शुभानने २५
वैष्णव्या द्वे तथा भद्रे रौद्री शेषेषु संस्थिता
तथैकं क्षेत्रपालस्य तीर्थमुक्तं शुभानने २६
ग्रवान्तराणि गुह्यानि प्रकटानि च मोहिनि
सार्द्धत्रिकोटितीर्थानि गदितानीह वायुना २७
दिवि भुव्यन्तरिक्षे च रेवायां तानि सन्ति च
यस्त्वेतेषु महाभागे यत्र कुत्रापि मानवः २८
स्नानं करोति शुद्धात्मा स लभेदुत्तमां गतिम्
स्नानं दानं जपो होमो वेदाध्ययनमर्चनम् २९
सर्वमक्षयतां याति नर्मदायास्तटे कृतम्
त्र्यहात्सारस्वतं तोयं सप्ताहाद्यामुनं सति ३०
गाङ्गं सकृत्प्लवात्पुण्यं दर्शनादेव नार्मदम्
इत्येष कथितो देवि नर्मदातीर्थसङ्ग्रहः ३१
स्मरतामपि मर्त्यानां महापातकशान्तिदः
य इमं शृणुयान्मर्त्यो नर्मदातीर्थसङ्ग्रहम् ३२
श्रावयेद्वा पठेद्भद्रे सोऽपि पापैः प्रमुच्यते
यद्गृहे लिखितं चैतन्माहात्म्यं नर्मदाभवम् ३३
विद्यतेऽभ्यर्चितं तत्र न मारी नाग्निजं भयम्

न राजचौरशत्रुभ्यो भयं रोगभयं न च ३४
तद्गृहं पूर्य्यते लक्ष्म्या धनैर्द्धान्यैर्निरन्तरम्
पुत्रपौत्रादिकानां च विवाहाद्यैः सुमङ्गलम् ३५

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे नर्मदातीर्थमाहात्म्यं नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ७७

इति नर्मदातीर्थमाहात्म्यं समाप्तम्

अथावन्तीमाहात्म्यमारभ्यते

अथाष्टसप्ततितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
अत्यद्भुतमिदं विप्र माहात्म्यं नर्मदाभवम्
श्रुतं त्वया निगदितं नृणां पापविनाशनम् १
अधुना तु महाभाग ब्रूहि मेऽवन्तिसम्भवम्
माहात्म्यं देववन्द्यस्य महाकालस्य च प्रभो २
वसुरुवाच-
शृणु भद्रे प्रवक्ष्यामि ह्यवन्त्याः पुण्यदं नृणाम्
माहात्म्यं सर्वपापघ्नं यथावत्परिकीर्तितम् ३
महाकालवनं पुण्यं तपःस्थानमनुत्तमम्
यत्र देवो महाकालः स्थितस्तपसि नित्यदा ४
महाकालवनात्क्षेत्रं नापरं विद्यते भुवि
यत्र गत्वा नरो देवि स्पर्द्धते दैवतैः सह ५
कपालमोचनं नाम यत्र तीर्थं सुलोचने
तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या ब्रह्महापि विशुध्यति ६
तथा कलकलेशाख्यं देवमभ्यर्च्य मानवः
विवादे जयमाप्नोति कार्यसिद्धिं च सन्ततम् ७
अत्रान्यदप्सरःकुण्डं तीर्थं तत्राप्लुतो नरः
सुभगो भोगवान्भूयात्साक्षात्कन्दर्प्पसन्निभः ८
महिषाख्ये तथा कुण्डे स्नातः शत्रूञ्जयेद्रणे
स्नातस्तु रुद्रसरसि रुद्रलोके महीयते ९
कुण्डवेश्वरमासाद्य समभ्यर्च्य विधानतः

व्यापारे लाभमाप्नोति जायते च शिवप्रियः १०
विद्याधराह्वये तीर्थे नर स्नात्वा विशुध्यति
मार्कण्डेश्वरमभ्यर्च्य दीर्घायुश्च धनी भवेत् ११
सम्पूज्य शीतलां देवीं नरः कालवने स्थिताम्
विस्फोटकभयं नैव कदाचित्तस्य जायते १२
स्वर्गद्वारं समासाद्य स्नात्वाभ्यर्च्य सदाशिवम्
नरो न दुर्गतिं याति स्वर्गलोके महीयते १३
राजस्थलं नरः प्राप्य ततः सामुद्रिके प्लुतः
स्नानस्य सर्वतीर्थानां लभते फलमुत्तमम् १४
शङ्करस्य तथा वाप्यां स्नात्वा नियमवान्नरः
प्राप्येह वाञ्छितान् भोगानन्ते रुद्रपुरं व्रजेत् १५
शङ्करादित्यमभ्यर्च्य नरः स्याद्दुष्प्रधर्षणः
स्नातस्तु नीलगङ्गायां देवीं गन्धवतीं नरः १६
सम्पूज्य भक्तिभावेन सर्वपापैः प्रमुच्यते
दशाश्वमेधिके स्नात्वा वाजिमेधफलं लभेत् १७
अथ मर्त्यः समासाद्य एकानंशां सुरेश्वरीम्
सम्पूज्य गन्धपुष्पाद्यैः सर्वान्कामानवाप्नुयात् १८
हरसिद्धिं नरोऽभ्यर्च्य सर्वसिद्धीश्वरो भवेत्
पिशाचकादिकान्मर्त्यः समभ्यर्च्य चतुर्द्दश १९
सर्वान्कामानवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा
हनुमत्केश्वरं प्रार्चेत्स्नात्वा रुद्रसरोवरे २०
यो नरः श्रद्धया युक्तः स लभेत्सम्पदोऽखिलाः
वाल्मीकेश्वरमभ्यर्च्य सर्वविद्यानिधिर्भवेत् २१
शुक्रेश्वरादिलिङ्गानि योऽचयेच्छ्रद्धया नरः
स स्यादखिलभोगाढ्यः सर्वरोगविवर्जितः २२
पञ्चेशानं समभ्यर्च्य स्यान्नरः सर्वसद्धिभाक्
कुशस्थलद्यं परिक्रम्य वाञ्छितं लभते फलम् २३
अक्रूरेशं तु सम्पूज्य क्रूरेभ्योऽप्यभयं लभेत्
मन्दाकिन्यां समाप्लुत्य गङ्गास्नानफलं लभेत् २४
अङ्कपादं नरोऽभ्यर्च्य शिवस्यानुचरो भवेत्

चन्द्रादित्यं प्रपूज्याथ भोगान्नानाविधाँल्लभेत् २५
करभेश्वरमभ्यर्च्य यानसौख्यमवाप्नुयात्
लड्डुकप्रियविघ्नेशं समभ्यर्च्य सुखी भवेत् २६
कुसुमेशादिकान्प्राच्र्य सर्वान्भोगान्समश्नुते
यज्ञवाप्यां नरः स्नात्वा मार्कण्डेशं समर्च्य च २७
सर्वयज्ञफलं लब्ध्वा युगमेकं वसेद्दिवि
सोमवत्यां नरः स्नात्वाभ्यर्च्य सोमेश्वरं सति २८
वाञ्छिताँल्लभते कामानिहामुत्र च मोहिनि
यातनाकलने स्नात्वा यातनां नैव पश्यति २९
नरकेशं समभ्यर्च्य स्वर्गलोकगतिं लभेत्
केदारेशं ततः प्राच्र्य रामेश्वरमथापि वा ३०
सौभाग्येशं नरादित्यं लभते वाञ्छितं फलम्
केशवार्कं तु सम्पूज्य नरः स्यात्केशवप्रियः ३१
शक्तिभेदे ततः स्नात्वा मुच्यतेऽत्युग्रसङ्कटात्
स्वर्णक्षुरब्रह्मवाप्यां स्नात्वाभ्यर्च्याभयेश्वरम् ३२
अगस्त्येशं च विधिजे सम्पदामयनं भवेत्
ॐकारेशादिलिङ्गानि यो नरः सम्यगर्चयेत् ३३
स लभेदखिलान्कामान्महेशस्य प्रसादतः
महाकालवने देवि लिङ्गसङ्ख्या न विद्यते ३४
यत्र तत्र स्थितं लिङ्गं सम्पूज्य स्याच्छिवप्रियः
तथा कनकशृङ्गाह्वा कुशस्थल्यप्यवन्तिका ३५
तथा पद्मावती देवी कुमुद्वत्युज्जयिन्यपि
प्रतिकल्पाभिधा भिन्ना विशालाख्यामरावती ३६
शिप्रायां वै नरः स्नात्वा यो महेशं समर्चयेत्
स लभेत्सकलान्कामन्देवयोस्तु प्रसादतः ३७
स्नात्वा तु गोमतीकुण्डे स्वर्गतिं लभते नरः
कुण्डे तु वामने स्नात्वा स्तौति नामसहस्रतः ३८
श्रीधरं सर्वदेवेशं यः स साक्षाद्धरिर्भुवि
स्नात्वा वीरेशसरसि योऽचयेत्कालभैरवम् ३९
स सर्वाः सम्पदो भुक्त्वा शिवलोकमवाप्नुयात्

यः कुटुम्बेश्वरं प्राप्य पूजयेदुपचारकैः ४०
सम्प्राप्य विविधान्कामानन्ते स्वर्गगतिं लभेत्
देवप्रयागसरसि योऽर्चयेद्देवमाधवम् ४१
स भक्तिं माधवे प्राप्य पदं विष्णोः समाप्नुयात्
ककराजस्य तीर्थे तु स्नात्वा प्रयतमानसः ४२
सर्वरोगविनिर्मुक्तो धनी भोगी भवेत्सति
अन्तर्गृहस्य यात्रायां विघ्नेशं भैरवं ह्युमाम् ४३
रुद्रादित्यान्सुरानन्यान्योऽर्चयेच्छ्रद्धया नरः
यथालब्धोपचाराद्यैः स भवेत्स्वर्गलोकभाक् ४४
रुद्रसरःप्रभृतिषु तीर्थान्यन्यानि भामिनि
बहूनि तेषु चाभ्यर्च्य शङ्करं स्यात्सुखी नरः ४५
अष्टतीर्थ्यां नरः स्नात्वा साङ्गं यात्राफलं लभेत्
कालारण्यस्य विधिजे सत्यं सत्यं मयोदितम् ४६
एतत्ते सर्वमाख्यातं माहात्म्यं पापनाशनम्
अवन्त्या यन्नरः श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ४७

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे अवन्तिकामाहात्यं नामाष्टसप्ततितमोऽध्यायः ७८

इत्यवन्तीमाहात्म्यं समाप्तम्

अथ मथुरामाहात्म्यमारभ्यते

अथैकोनाशीतितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
श्रुतं ह्यवन्त्या माहात्म्यं वसो पापहरं नृणाम्
अधुना श्रोतुमिच्छामि माहात्म्यं मथुराभवम् १
वसुरुवाच-
शृणु मोहिनि वक्ष्यामि मथुरायाः शुभावहम्
वैभवं यत्र भगवाञ्जातः पद्मभुवार्थितः २
आविर्भूय विभुस्तत्र सम्प्राप्तो नन्दगोकुलम्
तत्र स्थित्वाखिलाः क्रीडाश्चकार सह गोपकैः ३
हत्वा च कंसप्रहितान्पूतनादीन्निशाचरान्

विजहार स गोपीभिर्वनेषु द्वादशस्वपि ४
वनेषु यानि तीर्थानि सन्ति यानि च माथुरे
तानि तेऽह प्रवक्ष्यामि शृणु मोहिनि साम्प्रतम् ५
आद्यं मधुवनं नाम स्नातो यत्र नरोत्तमः
सन्तर्प्य देवर्षिपितॄन्विष्णुलोके महीयते ६
अथ तालाह्वयं देवि द्वितीयं वनमुत्तमम्
यत्र स्नातो नरो भक्त्या कृतकृत्यः प्रजायते ७
कुमुदाख्यं तृतीयं तु यत्र स्नात्वा सुलोचने
लभते वाञ्छितान्कामानिहामुत्र च मोदते ८
ततः काम्यवनं नाम चतुर्थं परिकीर्तितम्
बहुतीर्थान्वितं यत्र गत्वा स्याद्विष्णुलोकभाक् ९
यत्तत्र विमलं कुण्डं सर्वतीर्थोत्तमोत्तमम्
तत्र स्नातो नरो भद्रे लभते वैष्णवं पदम् १०
पञ्चमं बहुलाख्यं तु वनं पापविनाशनम्
यत्र स्नातस्तु मनुजः सर्वान्कामानवाप्नुयात् ११
अस्ति भद्रवनं नाम षष्ठं स्नातोऽत्र मानवः
कृष्णदेवप्रसादेन सर्वभद्राणि पश्यति १२
खादिरं तु वनं देवि सप्तमं यत्र मानवः
स्नानमात्रेण लभते तद्विष्णोः परमं पदम् १३
महावनं चाष्टमं ते सदैव हरिवल्लभम्
तद्दृष्ट्वा मनुजो भक्त्या शक्रलोके महीयते १४
लोहजङ्घं तु नवमं वनं यत्राप्लुतो नरः
महाविष्णुप्रसादेन भुक्तिं मुक्तिं च विन्दति १५
बिल्वारण्यं तु दशमं यत्र स्नातः सुमध्यमे
शैवं वा वैष्णवं वापि याति लोकं निजेच्छया १६
एकादशं तु भाण्डीरं योगिनामतिवल्लभम्
यत्र स्नातो नरो भक्त्या सर्वपापैर्विमुच्यते १७
वृन्दावनं द्वादशं तु सर्वपापनिकृन्तनम्
यत्समं न धरापृष्ठे वनमस्त्यपरं सति १८
यत्र स्नातस्तु मनुजो देवर्षिपितृतर्पणम्

कृत्वा ऋणत्रयान्मुक्तो विष्णुलोके महीयते १९
विंशतिर्योजनानां तु माथुरं परिमण्डलम्
यत्र कुत्राप्लुतस्तत्र विष्णुभक्तिमवाप्नुयात् २०
तन्मध्ये मथुरा नाम पुरी सर्वोत्तमोत्तमा
यस्या दर्शनमात्रेण भक्तिं विन्दति माधवे २१
विश्रान्तिसंज्ञकं यत्र तीर्थरत्नं नरेश्वरि
तत्र स्नातो नरो भक्त्या वैष्णवं लभते पदम् २२
विश्रान्तेर्निकटे दक्षे विमुक्तं तीर्थमुत्तमम्
तत्र स्नातो नरो भक्त्या मुक्तिमाप्नोति निश्चितम् २३
ततोऽपि दक्षिणे भागे रामतीर्थं जनेश्वरि
यत्र स्नातो नरोऽज्ञानबन्धान्मुक्तो भवेद्ध्रुवम् २४
संसारमोक्षणं तस्माद्दक्षिणे तीर्थमुत्तमम्
तत्र स्नात्वा तु मनुजो विष्णुलोके महीयते २५
प्रयागाख्यं ततो दक्षे तीर्थं त्रिदशदुर्लभम्
स्नातस्तत्र नरो देवि अग्निष्टोमफलं लभेत् २६
ततः कनखलं तीर्थं यत्र स्नातो नरः सति
स्वर्गमासाद्य देहान्ते मोदते नन्दनादिषु २७
तद्दक्षे तिन्दुकं तीर्थं यस्मिन्स्नातो नरोत्तमः
राजसूयफलं प्राप्य मोदते दिवि देववत् २८
ततः परं पटुस्वामितीर्थं भास्करवल्लभम्
स्नात्वा यत्र रविं दृष्ट्वा भुक्तभोगो दिवं व्रजेत् २९
तस्माद्दक्षिणतो भद्रे ध्रुवतीर्थमनुत्तमम्
यत्र स्नातो ध्रुवं दृष्ट्वा लभते वैष्णवं पदम् ३०
ध्रुवतीर्थात्ततो दक्षे तीर्थं सप्तर्षिसेवितम्
तत्र स्नात्वा मुनीन्दृष्ट्वा ऋषिलोके प्रमोदते ३१
दक्षिणे ऋषितीर्थस्य मोक्षतीर्थमनुत्तमम्
यत्र वै स्नानमात्रेण मुच्यते सर्वपापतः ३२
तद्दक्षे बोधिनीतीर्थं स्नात्वा यत्र तु मानवः
दत्वा पिण्डं पितृभ्यश्च नयेत्तांस्त्रिदशालयम् ३३
तद्दक्षे कोटितीर्थं वै यत्र स्नानेन मानवः

सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकमवाप्नुयात् ३४
विश्रान्तेरुत्तरे भागे तीर्थमस्त्यसिकुण्डकम्
यत्र स्नातो नरो देवि वैष्णवं लभते पदम् ३५
असिकुण्डस्य सौम्ये तु नवतीर्थं सुलोचने
यत्र वै स्नानतो मर्त्यः स्वर्गलोके महीयते ३६
तीर्थं संयमनं नाम तत उत्तरतः स्थितम्
तत्र स्नानेन दानेन यमलोकं न पश्यति ३७
तदुत्तरे परं तीर्थं धारायतनसंज्ञकम्
तत्र स्नात्वा तु मनुजः पितृभिः सह मोदते ३८
तदुत्तरे नागतीर्थं यत्र स्नानेन मोहिनि
सर्पेभ्यो ह्यभयं लब्ध्वा स्वर्गे लोके महीयते ३९
तदुत्तरे ब्रह्मलोकं घण्टाभरणकाह्वयम्
स्नानात्पापापहं तीर्थं ब्रह्मलोकगतिप्रदम् ४०
अस्मात्सौम्ये परं तीर्थे सोमाख्यं यत्र सम्प्लुतः
सोमलोकमवाप्नोति विपापो मनुजोत्तमः ४१
स्नात्वा प्राचीसरस्वत्यां तस्मादुत्तरतः शुभे
यत्र वै स्नानमात्रेण नरो वागीश्वरो भवेत् ४२
तदुत्तरे चक्रतीर्थं यत्र स्नातस्तु मानवः
जित्वा शत्रुगणं स्वर्गे मोदते युगसप्तकम् ४३
दशाश्वमेधिकं तीर्थं तस्मादुत्तरतः स्थितम्
यत्र स्नानेन सुभगे वाजिमेधफलं लभेत् ४४
गोकर्णाख्यं शिवं तत्र सम्पूज्य विधिवन्नरः
सर्वान्कामानवाप्यान्ते शिवलोके महीयते ४५
विघ्नराजाह्वयं तीर्थं तस्मादुत्तरतः स्थितम्
यत्र स्नात्वा ह्यविघ्नेन सर्वकर्मफलं लभेत् ४६
तदुत्तरे ह्यनन्ताख्यं तीर्थं तत्राप्लुतो नरः
चतुर्विंशतितीर्थानां माथुराणां फलं लभेत् ४७
मथुरायां महाभागे साक्षाद्देवो हरिः स्थितः
चतुर्व्यूहस्वरूपेण माथुराणां विमुक्तिदः ४८
एका वाराहमूर्तिश्च परा नारायणाह्वया

वामनाख्या तृतीया च चतुर्थी हलधारिणी ४९
चतुर्व्यूहधरं दृष्ट्वा समभ्यर्च्य विधानतः
नरो मुक्तिमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ५०
रङ्गेशं चापि भूतेशं महाविद्यां च भैरवम्
दृष्ट्वा सम्पूज्य विधिवत्तीर्थयात्राफलं लभेत् ५१
चतुःसामुद्रिके कूपे कुब्जायाश्च गणेशितुः
तथा कृष्णाख्यगङ्गायां स्नात्वा मुच्येत पातकात् ५२
सर्वस्य माथुराख्यस्य मण्डलस्य शुभानने
आधिपत्ये स्थितो देवः केशवः क्लेशनाशनः ५३
अदृष्ट्वा केशवं भद्रे माथुरे पुण्यमण्डले
जनुर्निरर्थकं तस्य संसरेद्भवसागरे ५४
अन्यान्यसङ्ख्यतीर्थानि तत्र सन्ति शुभानने
स्नात्वा तेष्वपि दत्त्वा च किञ्चित्तत्र स्थिताय च ५५
नरो न दुर्गतिं याति सत्यं तुभ्यं मयोदितम्
मथुरायाश्च माहात्म्यं श्रावयेद्यः शृणोति च
सोऽपि भक्तिं हरौ लब्ध्वा सर्वान्कामानवाप्नुयात् ५६

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे मथुरामाहात्म्यवर्णनं नामैकोनाशीतितमोऽध्यायः ७९

इति मथुरामाहात्म्यं समाप्तम्

अथ वृन्दावनमाहात्म्यमारभ्यते

अथाशीतितमोऽध्यायः

मोहिन्युवाच-
मथुरायास्तु माहात्म्यं वनानां चापि मानद
श्रुतं वृन्दावनस्यापि रहस्यं किञ्चिदीरय १
वृन्दारण्यं भुवो ब्रह्मन्कीर्तिरूपं रहोगतम्
तच्छ्रोतुं मम वाञ्छास्ति तन्निरूपय विस्तरात् २
वसुरुवाच-
शृणु देवि रहस्यं मे वृन्दारण्यसमुद्भवम्
यन्न कस्मैचिदाख्यातं मया प्राप्य गुरूत्तमात् ३

गुरवे कथितं भद्रे नारदेन महात्मना
वृन्दया नारदायोक्तं रहस्यं गोपिकापतेः ४
तत्तेऽह सम्प्रवक्ष्यामि जगदुद्धारकारणम्
एकदा नारदो लोकान्पर्यटन्भगवत्प्रियः ५
वृन्दारण्यं समासाद्य तस्थौ पुष्पसरस्तटे
पश्चिमोत्तरतो देवि माथुरे मण्डले स्थितम् ६
वृन्दारण्यं तुरीयांशं गोपिकेशरहःस्थलम्
गोवर्द्धनो यत्र गिरिः सखिस्थलसमीपतः ७
वृन्दायास्तत्तपोऽरण्यं नन्दिग्रामानुयामुनम्
तटे तु यामुने रम्ये रम्यं वृन्दावनं सति ८
पुण्यं तत्रापि सुभगे सुपुण्यं कौसुमं सरः
वृन्दायास्तु तटे रम्ये आश्रमोऽतिसुखावहः ९
नित्यं विश्रमते यत्र मध्याह्ने सखिभिर्हरिः
मुहूर्तं स तु विश्रम्य स्निग्धच्छायतरोस्तले १०
शीतलं पुष्पसरसो वार्युपस्पृश्य नारदः
कृत्वा माध्याह्निकं कर्म तस्थौ तत्र सरस्तटे ११
तत्र वृन्दाश्रमे रम्ये गोप्यो गोपाश्च मोहिनि
आयान्ति वर्गशो यान्ति नारदस्य विपश्यतः १२
अथैवं याममेकं तु तत्र स्थित्वा तु नारदः
प्रहरार्द्धावशिष्टेऽह्नि विवेशाश्रममद्भुतम् १३
यत्र वृन्दा स्थिता देवी कृष्णभक्तिपरायणा
समागतानां सत्कारं विदधाना फलादिभिः १४
तां दृष्ट्वा तापसीं भद्रे नारदः साधुसम्मतः
नमस्कृत्य विनम्राङ्गो निषसाद धरातले १५
ततः सा ध्यानयोगान्ते समुन्मील्य विलोचने
आसनं सन्दिदेशाथोऽतिथये नारदाय वै १६
ततः स नारदस्तत्र सत्कृतो वृन्दयावसत्
रहस्यं गोपिकेशस्य तस्या जिज्ञासुरादरात् १७
तया कृतां सत्कृतिं तु स्वीकृत्य विधिनन्दनः
सुप्रसन्नान्तरां वृन्दां ज्ञात्वा हार्दं व्यजिज्ञपत् १८

सा तु तद्वाञ्छितं ज्ञात्वा ध्यानयोगेन भामिनि
स्वसखीं माधवीं तत्र समाहूयाब्रवीदिदम् १९
माधवि प्रियमेतस्य नारदस्य महात्मनः
सम्पादय यथा मह्यमाश्रमस्य सुपुण्यता २०
स्वाश्रमं ह्यागतस्यैव यो न सम्पादयेत्प्रियम्
निष्फलो ह्याश्रमस्तस्य फेरुराजगृहोपमः २१
अथ सा माधवी देवी नीत्वा नारदमाज्ञया
स्वाधिष्ठात्र्यास्तु वृन्दायाः सरसस्तटमुत्तमम् २२
पश्चिमोत्तरतस्तस्मिन् स्नातुं तं सन्दिदेश ह
ततस्तदाज्ञया भद्रे नारदो देवदर्शनः २३
निममज्ज जले तस्मिन्ध्यायञ्छ्रीकृष्णसङ्गमम्
निमज्जमाने सरसि नारदे मुनिसत्तमे २४
ययौ वृन्दान्तिके भद्रे संविधाय तदीप्सितम्
अथासौ नारदस्तत्र सन्निमज्योद्गतस्तदा २५
ददर्श निजमात्मानं वनितारूपमद्भुतम्
ततस्तु परितो वीक्ष्य नारदी सा शुचिस्मिता २६
पूर्वोत्तरायां तिष्ठन्ती आह्वयन्ती करेङ्गितैः
ददर्श वनितां रम्यां भूषितां भूषणोत्तमैः २७
ततस्तया समाहूता नारदी सा तदन्तिकम्
प्राप्ता विश्वासिता स्वस्था नीता चापि स्थलान्तरम् २८
रत्नप्राकारखचिते भवने वनिताकुले
प्रापय्य तां निवृत्तासौ सापि ताभिः सुसत्कृता २९
विशाखादिसखीवृन्दैराश्वास्याऽल्यैकया ततः
प्रापिताभ्यन्तरे देवि सापश्यद्गोपिकेश्वरम् ३०
दूत्यां तस्यां निवृत्तायां समाहूता प्रियेण सा
नारदी प्रणिपत्येशं लज्जा नम्रान्तिकं ययौ ३१
रसिकेन समाश्लिष्य रमयित्वा विसर्ज्जिता
क्रमेणैव तु सम्प्राप्ता सा पुनः कौसुमं सरः ३२
सा पुनस्तत्र माधव्या मज्जिता दक्षपश्चिमे
पुंभावमभिसम्प्राप्तो नारदो विस्मितोऽभवत् ३३

ततो वृन्दाज्ञया तत्र सरसः पूर्वदक्षिणे
एकान्तं तप आस्थाय तस्थौ तत्प्रेक्षणोत्सुकः ३४
एवं तपस्यतस्तस्य नारदस्य महात्मनः
वृन्दया प्रेषितैर्वृत्तिं निजां कल्पयतः फलैः ३५
एकदा नारदस्तत्र विचरन्नाश्रमान्तरे
शुश्राव सौभगं शब्दं कयाचित्समुदीरितम् ३६
तच्छ्रुत्वा कौतुकाविष्टो नारदोऽध्यात्मदर्शनः
विचिन्वन्वनमास्थाय न ददर्श च तत्पदम् ३७
ततः स विस्मयाविष्टो वृन्दां पप्रच्छ सादरम्
सापि तस्मै समाचख्यौ कुब्जावृत्तान्तमादितः ३८
भूम्यन्तरगृहस्थाना कुब्जा नारी वरा विभोः
काममेकान्तके स्वेशं समुपाचरति स्वयम् ३९
न तां कोऽपि मुनिश्रेष्ठ विजानाति मया विना
ततः संक्षेपतो वक्ष्ये यां दिदृक्षुस्तपोऽचरः ४०
प्रातः प्रबोधितो मात्रा स्नात्वा भुक्त्वानुगान्वितः
गोचारणाय विपिने वृन्दावन उपाविशत् ४१
सखिभिर्गोपकैः क्रीडां कुर्वन्संवारयंश्च गाः
द्वित्रैः प्रियसखैरत्र ममाश्रम उपाव्रजत् ४२
मया प्रकल्पितैर्वत्सभवने सार्वकामिके
फलमूलादिभिर्भक्ष्यैस्तर्पितः प्रिययाऽस्वपत् ४३
सुसख्या राधया तत्र सेव्यमानो व्रजप्रियः
सार्द्धयामं विहरति निकुञ्जेषु पृथक् पृथक् ४४
राधादिभिस्तत्र सुप्तो वीजितः शयनं गतः
सार्द्धयामे स्वयं बुद्धो निजाः संमान्य ताः प्रियाः ४५
गोपैर्गोभिर्वृतः सायं व्रजं याति प्रहर्षितः
सख्यं सखिस्थलं प्राप्य प्रियां सञ्चय राधिकाम् ४६
तया सह विशालाक्ष्यः स्वगेहान्यान्ति चान्वहम्
एवं गतागतं कुर्वल्लींलां नित्यमुपागतः ४७
मयैव दृश्यते वत्स नापि ब्रह्मभवादिभिः
मयाप्यलक्षितं वत्स कुब्जासङ्केतवैभवम् ४८

प्रीतप्रियोक्त्या जानामि सुगोप्यं प्रवदामि ते
अङ्गरागार्पणात्पुण्यात्प्राप्ता सङ्केतमुत्तमम् ४९
सदा सा सेवनव्यग्रा सैकैकेनाप्यनेकधा
शतकोटिमितान्येवं मिथुनानि वसन्ति हि ५०
कुब्जाकृष्णानुरूपाणि नानाक्रीडापराणि च
सम्भूतान्याद्यमिथुनात्स्थावरं भाषयन्त्यपि ५१
गतागतविहीनानि नित्यं नवनवानि च
तदगम्यं तृतीयस्य द्वितीयस्यैकतां गतम् ५२
रूपं विलक्षणं विप्र सृष्टिस्थितिलयैकलम्
एकैवाहं विजानामि श्रुतं श्रुत्वा त्वमप्यथ ५३
दग्धः षट्कर्णगो मन्त्र इत्युक्तं समुपाचर
श्रुत्वैतद्दुर्लभं सोऽपि वृन्दोक्त्या नारदो मुनिः ५४
उभयं चिन्तयन्प्राप्तो मुनिस्तत्रैव तत्परम्
एतद्रहस्यं विधिजे विषयं गुरुशिष्ययोः ५५
न्व कोऽप्यपरो वेत्ति धर्मः सैवावयोरपि
एक एव विजानाति वक्तुः श्रोतैकतः शुभे ५६
तदेकं तत्त्वमेवास्ति नेह नानास्ति किञ्चन
गदितं ते महाभागे रहस्यं गोपिकेशितुः ५७
प्रकाशाचरितं चापि वक्ष्ये सम्यङ्निशामय
यत्र सन्दर्शितं तत्त्वं त्वत्पित्रे विधिनन्दिनि ५८
तद्ब्रह्मकुण्डमेतद्धि पुण्यं वृन्दावने वने
तत्र यः स्नाति मनुजो मूलवेषं विभावयन् ५९
वैभवं पश्यते किञ्चिदेवं नित्यविहारिणः
शक्रेण ज्ञाततत्त्वेन गोविन्दो यत्र चिन्तितः ६०
गोविन्दकुण्डं तद्भद्रे स्नात्वा तत्रापि तल्लभेत्
एकानेकस्वरूपेण यत्र कुञ्जविहारिणा ६१
वल्लवीभिः समारब्धो रासस्तदपि तद्विधम्
यत्र नन्दादयो गोपा ददृशुर्वैभवं विभोः ६२
तच्च तत्त्वप्रकाशाख्यं तीर्थं श्रीयमुनाजले
दर्शितं यत्र गोपानां कालियस्य विमर्दनम् ६३

तच्च पुगयं समाख्यातं तीर्थं पापापहं नृणाम्
दावाग्नेर्मोचिता यत्र सस्त्रीबालधनार्भकाः ६४
गोपाः कृष्णेन तत्पुगयं तीर्थं स्नानादघापहम्
यत्र केशी हतस्तेन लीलयैव हयाकृतिः ६५
तत्र स्नातस्तु मनुजो लभते धाम वैष्णवम्
यत्र दुष्टो वृषस्तेन हतस्तत्राभवच्छुचिः ६६
अरिष्टकुगडं विख्यातं स्नानमात्रेण मुक्तिदम्
धेनुकोऽघो बको वत्सो व्योमो लम्बासुरोऽपि च ६७
हताः कृष्णेन लीलासु तत्र तीर्थानि यान्यपि
तेषु स्नात्वा नरो भक्तः सन्तर्प्य पितृदेवताः ६८
लभते वाञ्छितान्कामान् गोपालस्य प्रसादतः
सुप्तं भुक्तं विचरितं श्रुतं दृष्टं विलक्षणम् ६९
कृतं यत्र च तत्क्षेत्रं स्नानात्स्वर्गगतिप्रदम्
श्रुतः सञ्चिन्तितो दृष्टो नतः श्लिष्टः स्तुतोऽथितः ७०
यत्र पुगयनरैर्भद्रे तच्च तीर्थं गतिप्रदम्
यत्र श्रीराधया भद्रे तपस्तप्तं सुदारुणम् ७१
तच्छ्रीकुगडं महत्पुगयं स्नाने दाने जपादिके
वत्सतीर्थे चन्द्रसरस्तथैवाप्सरसां सरः ७२
रुद्रकुगडं कामकुगडं परमं मन्दिरं हरेः
विशालालकनन्दाढ्या नीपखगडं मनोहरम् ७३
विमलं धर्मकुगडं च भोजनस्थलमेव च
बलस्थानं बृहत्सानुः सङ्केतस्थानकं हरेः ७४
नंदिग्रामः किशोर्याश्च कुगडं कोकिलकाननम्
शेषशायिपयोऽब्धिश्च क्रीडादेशोऽक्षयो वटः ७५
रामकुगडं चीरचौर्यं भद्रभागडीरबिल्वकम्
मानाह्वं च सरः पुगयं पुलिनं भक्तभोजनम् ७६
अक्रूरं तार्द्यगोविन्दं बहुलारगयकं शुभे
एतद्वृन्दावनं नाम समन्तात्पञ्चयोजनम् ७७
सुपुगयं पुगयकृज्जुष्टं दर्शनादेव मुक्तिदम्
यस्य सन्दर्शनं देवा वाञ्छन्ति च सुदुर्लभम् ७८

लीलामाभ्यन्तरीं द्रष्टुं तपसापि न च क्षमाः
सर्वत्र सङ्गमुत्सृज्य यस्तु वृन्दावनं श्रयेत् ७९
न तस्य दुर्लभं किञ्चित्त्रिषु लोकेषु भामिनि
वृन्दावनेति नामापि यः समुच्चरति प्रिये ८०
तस्यापि भक्तिर्भवति सततं नन्दनन्दने
यत्र वृन्दावने पुण्ये नरनारीप्लवङ्गमाः ८१
कृमिकीटपतङ्गाद्याः खगा वृक्षा नगा मृगाः
समुच्चरन्ति सततं राधाकृष्णेति मोहिनि ८२
कृष्णमायाभिभूतानां कामकश्मलचेतसाम्
स्वप्नेऽपि दुर्लभं पुंसां मन्ये वृन्दावनेक्षणम् ८३
वृन्दारण्यं तु यैर्दृष्टं नरैः सुकृतिभिः शुभे
तैः कृतं सफलं जन्म कृपापात्राणि ते हरेः ८४
किं पुनर्बहुनोक्तेन श्रुतेन विधिनन्दिनि
सेव्यं वृन्दावनं पुण्यं भव्यं मुक्तिमभीप्सुभिः ८५
दृश्यं गम्यं च संसेव्यं ध्येयं वृन्दावनं सदा
नास्ति लोके समं तस्य भुवि कीर्तिविवर्द्धनम् ८६
यत्र गोवर्द्धनो नाम द्विजः कल्पे पुरातने
विरक्तः सर्वसंसारात्तप्तवान्परमं तपः ८७
तद्गत्वा देवि देवेशो भगवान्विष्णुरव्ययः
क्रीडास्थानं निजं प्राप्तो वरं दातुं द्विजन्मने ८८
तं दृष्ट्वा देवदेवेशं शङ्खचक्रगदाधरम्
विलसत्कौस्तुभोरस्कं मकराकृतिकुण्डलम् ८९
सुकिरीटं सुकटकं कलनूपुरभूषितम्
वनमालानिवीताङ्गं श्रीवत्साङ्कितवक्षसम् ९०
पीतकौशेयवसनं नवाम्बुदसमप्रभम्
सुनाभिं सुन्दरग्रीवं सुकपोलं सुनासिकम् ९१
सुद्विजं सुस्मितं सुष्ठुजानूरुभुजमध्यकम्
कृपार्णवं प्रमुदितं सुप्रसन्नमुखाम्बुजम् ९२
दृष्ट्वा स सहसोत्थाय ननाम भुवि दण्डवत्
वरं ब्रूहीति निर्दिष्टो प्राह गोवर्द्धनो हरिम् ९३

पद्भ्यामाक्रम्य मत्पृष्ठे तिष्ठ चैव वरो मम
तच्छ्रुत्वा भक्तवश्यो वै विचिन्त्य च पुनः पुनः ९४
तस्थौ तत्पृष्ठमाक्रम्य तदा भूयो द्विजोऽब्रवीत्
नाहं त्वामुत्सहे देव निजपृष्ठे जगत्पते ९५
अवतारयितुं तस्मादेवमेव स्थिरो भव
ततः प्रभृति विश्वात्मा त्यक्त्वा गोवर्द्धनं द्विजम् ९६
गिरिरूपधरं याति नित्यं योगिवनं क्वचित्
कृष्णावतारे भगवान् ज्ञात्वा गोवर्द्धनं द्विजम् ९७
सम्प्राप्तं निजसारूप्यं नन्दाद्यैः समभोजयत्
अन्नकूटेन दोहेन तर्पयित्वाचलं द्विजम् ९८
तृट्परीतं समाज्ञाय नवमेघानपाययत्
मित्रं स वासुदेवस्य सञ्जातं तेन कर्मणा ९९
तं यो भक्त्या नरो देवि पूजयेदुपचारकैः
प्रदक्षिणं परिक्रामेन्न तस्य पुनरुद्भवः १००
गोवर्द्धनो गिरिः पुण्यो जातो हरिनिवासतः
तं दृष्ट्वा दर्शनेनालमन्यपुण्याचलस्य च १०१
यामुनं पुलिनं रम्यं कृष्णविक्रीडनाञ्चितम्
त्वमेव ब्रूहि सुभगे क्वान्यत्र जगतीतले १०२
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन त्यक्त्वा वननदीगिरीन्
सुपुण्यान्पुण्यदान् नृणां सेव्यं वृन्दावनं सदा १०३
यमी पुण्या नदी यत्र पुण्यो गोवर्द्धनो गिरिः
तत्किं वृन्दावनात्पुण्यमरण्यं भुवि विद्यते १०४
कलिकल्मषभीतानां विषयासक्तचेतसाम्
नान्यं वृन्दावनात्सेव्यमस्ति लोकेष्वपि त्रिषु १०५
यस्मिन्नित्यं विचरति हरिर्गोपगोगोपिकाभि-
र्बर्हापीडी नटवरवपुः कर्णिकारावतंसी
वंशीहंसीस्वनजितरवो वैजयन्तीवृताङ्गो
नन्दस्याङ्गाद्धृतमणिगणो यश्च हंसोऽहमाख्यः १०६
यस्य ध्यानं नगजनियुतोऽहर्निशं वै गिरीशो
भक्तिक्लिन्नो रहसि कुरुते ह्यर्द्धनारीश्वराख्यः

गायत्रीं स्त्रीं हृदयकुहरे पद्मयोनिर्विधत्ते
नेत्रैरिन्द्रो दशशतमितैर्वीक्षते वै शचीं ताम् १०७
अश्रोत्रेशो रहसि वनितां रक्षति स्वां रसज्ञो
वंशीनादश्रवणजभिया कान्यवार्ता जनानाम्
छेदं शोषं तदनु दहनं भेदनं प्राप्य यासी-
च्छ्रीगोपीशाधरजनिसुधां सादरं शीलयन्ती १०८
याभिर्वृन्दावनमनुगतो नन्दसूनुः क्षपासु
रेमे चन्द्रांशुकलितसमुद्योतभद्रे निकुञ्जे
तासां दिष्टं किमहमधुना वर्णये बल्लवीनां
यासां साक्षाच्चरणजरजः श्रीशविध्याद्यलभ्यम् १०९
यत्र प्राप्तास्तृणमृगखगा ये कृमिप्राणिवृन्दा-
वृन्दारण्ये विधिहररमाभ्यर्हणीया भवन्ति
तत्सम्प्राप्याद्वयपदरतो ब्रह्मभूयं गतःकौ
प्रेमस्निग्धो विहरति सुखाम्भोधिकल्लोलमग्नः ११०
यत्र क्रूराः सहजमसुभृद्व्रातजाता विसृज्य
वैरं स्वैरं सुहृद इव तत्सौख्यमेवाश्रयंते
तत्किं प्राप्य प्रभुमिव जनः सम्परित्यज्य गच्छन्
क्वाप्यन्यत्र प्रभवति सुखी कृष्णमायाकरण्डे १११
वृन्दारण्यं तदखिलधरापुण्यरूपं श्रयन्मे
स्वान्तं ध्वान्तं जगदिदमधः कृत्य वर्वर्ति शश्वत्
गोपीनाथः प्रतिपदमपि प्रेमसङ्क्लिन्नचेता
नीचं वोच्चं न च गणयति प्रोद्धरत्येव भक्तान् ११२
गोपान् गोपीः खगमृगनगागोपगोभूरजांसि
स्मृत्वा दृष्ट्वा प्रणमति जने प्रेमरज्ज्वा निबद्धः
दास्यं भक्ते कलयतितरां तत्किमन्यं व्रजेशात्
सेव्यं देवं गणय विधिजेऽह तु जानामि नैव ११३
एतत्संक्षेपतः प्रोक्तं वृन्दारण्यसमुद्भवम्
माहात्म्यं विधिजे तुभ्यं वक्तव्यं नावशेषितम् ११४
संसारभीतैर्मनुजैरेतदेव सदानघैः
श्रोतव्यं कीर्तनीयं च स्मर्तव्यं ध्येयमेव च ११५

वृन्दारण्यस्य माहात्म्यं यः शृणोति नरः शुचिः
कीर्तयेद्वापि विधिजे सोऽपि विष्णुर्न संशयः ११६

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे
श्रीवृन्दावनमाहात्म्यं नामाशीतितमोऽध्यायः ८०

अथैकाशीतितमोऽध्यायः

वसुरुवाच-
यदेतत्कीर्तितं देवि तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम्
तल्लभस्व महाभागे चरित्वा तीर्थमण्डलम् १
अहं ब्रह्माणमामन्त्र्य पितरं ते नरेश्वरि
वृन्दावनमुपागम्य चरिष्यामि मृगैः सह २
सूत उवाच-
इत्युक्त्वा मोहिनीं विप्रा वसुस्तस्याः पुरोहितः
सत्कृत्य पूजितोऽभीक्ष्णं ब्रह्मलोकं ययौ तथा ३
स गत्वा तत्र धातारं ब्रह्माणं जगतां विधिम्
प्रणम्य मोहिनीवृत्तं तं कार्त्स्न्येन न्यवेदयत् ४
तच्छ्रुत्वा वचनं ब्रह्मा ब्राह्मणस्य वसोर्द्विजाः
प्रसन्नः प्राह तं वत्स सुकृतं हि त्वया कृतम् ५
या मया मोहिनी विप्र देवकार्यार्थमात्मजा
नियुक्ताऽकृतकार्या सा त्वया शप्ता क्षयं गता ६
भूयो ममाज्ञया वत्स त्वया सा जीविताधुना
नीता कृतार्थतां तस्मात्कोऽन्यस्त्वत्तोऽधिकः कृती ७
यत्त्वया मह्यमाख्यातं मोहिनीवृत्तमुत्तमम्
प्रसन्नस्तेन दास्यामि ब्रूहि तुभ्यं वरं द्विज ८
इत्युक्तः स द्विजस्तेन ब्रह्मणा लोकभाविना
प्रणम्य वव्रे स वरं वृन्दारण्यनिवासनम् ९
तच्छ्रुत्वा जगतां धाता स्मयमानचतुर्मुखः
प्राह प्रपन्नार्तिहरस्तथास्त्विति मुनीश्वराः १०
स प्रणम्य विधातारं वसुर्हृष्टमनास्ततः
वृन्दावनमुपाव्रज्य तपश्चक्रे समाहितः ११

तपतस्तस्य तु वसोः संवत्सरगणा द्विजाः
व्यतीयुः पञ्चसाहस्रास्ततस्तुष्टो हरिः स्वयम् १२
गोपैः प्रियसखैर्द्विंत्रैर्युतोऽभ्याह द्विजोत्तमम्
ब्रूहि किं वृणुषे विप्र तुष्टोऽह तपसा तव १३
ततः स वसुरुत्थाय अष्टाङ्गालिङ्गितावनिः
प्राह वृन्दावने देव वासमिच्छामि सर्वदा १४
अथ विष्णुर्द्विजश्रेष्ठा वरं तद्वाञ्छितं ददौ
तेनाभिवन्दितो भूयो ह्यन्तर्धानमुपागतः १५
स द्विजस्तत्प्रभृत्येवं स्वेच्छारूपधरः स्थितः
चिन्तयन्सततं देवं वृन्दारण्यकुतूहलम् १६
कदाचिद्यमुनातीरे निविष्टस्तं विचिन्तयन्
ददर्श नारदं प्राप्तं वृन्दारण्यं विधेः सुतम् १७
स तं दृष्ट्वा नमस्कृत्य परमं गुरुमात्मनः
प्रपच्छ विविधान्धर्मान् भगवद्भक्तिवर्द्धनान् १८
स तेनैवं सुसम्पृष्टो नारदोऽध्यात्मदर्शनः
तस्मै प्रोवाच निखिलं भविष्यच्चरितं हरेः १९
एकदाहं गतो विप्र देवं कैलासवासिनम्
द्रष्टुं प्रष्टुं भविष्यच्च वृन्दावनरहस्यकम् २०
ततः प्रणम्य देवेशं ततः सिद्धैः समावृतम्
महेशं स्वमहिव्याप्तसर्वब्रह्माण्डगोलकम् २१
अपृच्छमीप्सितं भद्रं स मां प्राह स्मयन्हरः
वैधात्र यत्त्वया पृष्टं हरेर्वृत्तमनागतम् २२
तत्ते ब्रबीमि यत्पूर्वं श्रुतं सुरभिवक्त्रतः
एकदा सुरभिर्दृष्टा मया गोलोकमध्यगा २३
स्वसन्तानसमायुक्ता सुप्रीता स्निग्धमानसा
ततः पृष्टा भविष्यार्थे गवां माता पयस्विनी २४
मह्यं प्रोवाच देवर्षे भविष्यच्चरितं हरेः
सुखमास्तेऽधुना देवः कृष्णो राधासमन्वितः २५
गोलोकेऽस्मिन्महेशान गोपगोपीसुखावहः
स कदाचिद्धरालोके माथुरे मण्डले शिव २६

आविर्भूयाद्भुतां क्रीडां वृन्दारण्ये करिष्यति
वृषभानुसुता राधा श्रीदामानं हरेः प्रियम् २७
सखायं विरजागेहद्वाःस्थं क्रुद्धा शपिष्यति
ततः सोऽपि महाभाग राधां प्रति शपिष्यति २८
याहि त्वं मानुषं लोकं मिथः शापाद्धरां ततः
प्राप्स्यत्यथ हरिः पश्चाद्ब्रह्मणा प्रार्थितः क्षितौ २९
भूभारहरणायैव वासुदेवो भविष्यति
वसुदेवगृहे जन्म प्राप्य यादवनन्दनः ३०
कंसासुरभिया पश्चाद्व्रजं नन्दस्य यास्यति
तत्र यातो हरिः प्राप्तां पूतनां बालघातिनीम् ३१
वियोजयिष्यति प्राणैश्चक्रवातं च दानवम्
वत्सासुरं महाकायं हनिष्यति सुरार्दनम् ३२
दमित्वा कालियं नागं यम्या उच्चाटयिष्यति
दुःसहं धेनुकं हत्वा बकं तद्वदघासुरम् ३३
दावं प्रदावं च तथा प्रलम्बं च हनिष्यति
ब्रह्माणमिन्द्रं वरुणं प्रमत्तौ धनदात्मजौ ३४
विमदान्स विधायेशो हनिष्यति वृषासुरम्
शङ्खचूडं केशिनं च व्योमं हत्वा व्रजे वसन् ३५
एकादश समास्तत्र गोपीभिः क्रीडयिष्यति
ततश्च मथुरां प्राप्य रजकं सन्निहत्य च ३६
कुब्जामृज्वीं ततः कृत्वा धनुर्भङ्क्त्वा गजोत्तमम्
हत्वा कुवलयापीडं मल्लांश्चाणूरकादिकान् ३७
कंसं स्वमातुलं कृष्णो हनिष्यति ततः परम्
विमुच्य पितरौ बद्धौ यवनेशं निहत्य च ३८
जरासन्धभयात्कृष्णो द्वारकायां समुष्यति
रुक्मिणीं सत्यभामां च सत्यां जाम्बवतीं तथा ३९
कैकेयीं लक्ष्मणां मित्रविन्दां कालिन्दिकां विभुः
दारान्षोडशसाहस्रान्भौमं हत्वोद्वहिष्यति ४०
पौण्ड्रकं शिशुपालं च दन्तवक्त्रं विदूरथम्
शाल्वं च हत्वा द्विविदं बल्वलं घातयिष्यति ४१

वज्रनाभं सुनाभं च सार्द्धं वै षट्पुरालयैः
त्रिशरीरं ततो दैत्यं हनिष्यति वरोर्ज्जितम् ४२
कौरवान्पाराडवांश्चापि निमित्तमितरेतरम्
कृत्वा हनिष्यति शिव भूभारहरणोत्सुकः ४३
यदून्यदुभिरन्योन्यं संहृत्य स्वकुलं हरिः
पुनरेतन्निजं धाम समेष्यति च सानुगः ४४
एतत्तेऽभिहितं शम्भो भविष्यच्चरितं हरेः
गच्छ द्रक्ष्यसि तत्सर्वं जगतीतलगे हरौ ४५
तच्छ्रुत्वा सुरभेर्वाक्यं भृशं प्रीतो विधातृज
स्वस्थानं पुनरायातस्तुभ्यं चापि मयोदितम् ४६
त्वं च द्रक्ष्यसि कालेन चरितं गोकुलेशितुः
तच्छ्रुत्वा शूलिनो वाक्यं वसुर्हृष्टतनूरुहः ४७
गायन्माद्यन् विभुं तन्त्र्या रमयाम्यातुरं जगत्
एतद्भविष्यत्कथितं मया तुभ्यं द्विजोत्तम ४८
यथा तु गौतमस्तद्वदहं चापि हिते रतः
सूत उवाच-
इत्युक्त्वा नारदस्तस्मै वसवे स द्विजन्मने ४९
जगाम वीणां रणयंश्चिन्तयन्यदुनन्दनम्
स वसुस्तद्वचः श्रुत्वा व्रजे सुप्रीतमानसः ५०
उवास सर्वदा विप्राः कृष्णक्रीडेक्षणोत्सुकः ५१

इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे वसुमोहिनीसंवादे वसुचरित्रनिरूपणं नामैकाशीतितमोऽध्यायः ८१

अथ द्व्यशीतितमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः -
सूत साधो त्वयाख्यातं श्रीकृष्णचरितामृतम्
श्रुतं कृतार्थास्तेन स्मो वयं भवदनुग्रहात् १
गते वसौ ब्रह्मलोकं मोहिनी विधिनन्दिनी
किं चकार ततः पश्चात्तन्नो व्याख्यातुमर्हसि २
सूत उवाच-

शृणुध्वमृषयः सर्वे मोहिन्याश्चरितं शुभम्
यच्चकार वसोः पश्चात्तीर्थानां परिसेवनम् ३
यथानुशिष्टा वसुना मोहिनी सा विधेः सुता
जगाम विधिना तीर्थयात्रार्थं स्वर्णदीतटम् ४
तत्र गत्वा समाप्लुत्य गङ्गादीनि तु वैधसी
चचार विधिवद्धृष्टा ब्राह्मणैः सह सङ्गता ५
पुरोहितेन वसुना यस्य तीर्थस्य यो विधिः
कथितस्तत्प्रकारेण सेवमाना चचार ह ६
तेषु तीर्थेषु देवांश्च विष्णवादीन्पूजयन्त्यथ
समर्पयन्ती विप्रेभ्यो दानानि विविधानि च ७
गयायां विधिवद्भर्तुः पिण्डदानं चकार ह
काश्यां विश्वेश्वरं प्रार्च्य सम्प्राप्ता पुरुषोत्तमम् ८
तस्मिन् क्षेत्रे तु नैवेद्यं भुक्त्वा सा जगदीशितुः
शुद्धदेहा ततः पश्चात्सम्प्राप्ता लक्ष्मणाचलम् ९
तं समभ्यर्च्य विधिवद्गत्वा सेतुं समर्च्य च
रामेश्वरं महेन्द्राद्रिं भार्गवं समवन्दत १०
गोकर्णं च शिवक्षेत्रं गत्वाभ्यर्च्य तमीश्वरम्
प्रभासं प्रययौ विप्राः सार्द्धं तैर्द्विजसत्तमैः ११
स्नात्वा सन्तर्प्य देवादींस्तस्य यात्रां विधाय च
द्वारकायां हरिं दृष्ट्वा कुरुक्षेत्रं जगाम सा १२
तत्रापि विधिवद्यात्रां संविधाय नरेश्वरी
गङ्गाद्वारमुपेयाय तत्र सस्नौ विधानतः १३
ततस्तु दृष्ट्वा कामोदां नमस्कृत्य मुदान्विता
बदर्याश्रममासाद्य नरनारायणावृषी १४
समभ्यर्च्याथ कामाक्षीं ययौ द्रष्टुं त्वरान्विता
सिद्धनाथं नमस्कृत्य ततोऽयोध्यामुपागता १५
स्नात्वा सरय्वां विधिवत्प्रार्च्य सीतापतिं ततः
मध्ययात्रामुपाश्रित्य ययावमरकण्टकम् १६
महेशं तत्र सम्पूज्य प्रतिस्रोतस्तुनर्मदाम्
संसेव्योङ्कारमीशानं दृष्ट्वा माहिष्मतीं ययौ १७

त्र्यम्बकेशं ततः प्राच्र्य सम्प्राप्ता सा त्रिपुष्करम्
पुष्करेषु विधानेन दत्वा दानान्यनेकशः १८
सम्प्राप्ता सा तु मथुरां सर्वतीर्थोत्तमोत्तमाम्
विधायाभ्यन्तरीं यात्रां योजनानां तु विंशतिम् १९
परिक्रम्य पुरीं पश्चाच्चतुर्व्यूहं ददर्श सा
स्नात्वा विंशतितीर्थे तु समाप्याथ प्रदक्षिणाम् २०
धेनूनामयुतं प्रादान्माथुरेभ्यो ह्यलङ्कृतम्
सम्भोज्य तान्वरान्नेन भक्तिक्लिन्नेन चेतसा २१
नमस्कृत्य विसृज्यैतान्कालिन्दीं समुपाविशत्
ततः प्रविष्टा सा देवीं कालिन्दीमघनाशिनीम् २२
नाद्यापि निर्गता भूयो यमतिथ्यन्तमास्थिता
स्मार्तान्सूर्योदयं प्राप्य श्रौतानप्यरुणोदयम् २३
निशीथं वैष्णवान्विप्राः प्राप्य दूषयते व्रतान्
मोहिनीवेधरहितामुपोष्यैकादशीं नरः २४
द्वादश्यां विष्णुमभ्यर्च्य वैकुण्ठं यात्यसंशयम्
मोहिनी विधिजा देवी विष्णुजैकादशी द्विजाः २५
विष्णुजास्पर्द्धया धात्रा मोहिनी सा विनिर्मिता
रुक्माङ्गदस्तु राजर्षिर्विष्णुभक्तिपरायणः २६
न तु वारयितुं शक्ता सा तमेकादशीव्रतात्
विष्णुलोकं गते तस्मिन्सभार्ये ससुते नृपे २७
स्पर्द्धन्त्यैकादशीं सिद्धिं यमान्ते मोहिनी स्थिता
इत्येतदुक्तं विप्रेन्द्रा मोहिनीचरितं मया २८
यदर्थं निर्मिता धात्रा तथा चात्र व्यवस्थिता
नारदीयोत्तरं ह्येतत्प्रोक्तं वो भुक्तिमुक्तिदम् २९
अत्र सम्यग्घरेर्भक्तिः साध्यतेऽनुपदं नृणाम्
नारदीयं पुराणं तु लक्षणैर्दशभिर्युतम् ३०
यः शृणोति नरो भक्त्या स गच्छेद्वैष्णवं पदम्
धर्मार्थकाममोक्षाणां चतुर्णां कारणं परम् ३१
सर्वेषां च पुराणानामिदं बीजं सनातनम्
प्रवृत्तं च निवृत्तं च पुराणेऽस्मिन्द्विजोत्तमाः ३२

विस्तरादुदितं सर्वं पाराशर्येण धीमता
अलौकिकचरित्राढ्यं पुराणं नारदीयकम् ३३
यस्मै कस्मै न दातव्यं मह्यं व्यासेन कीर्तितम्
हित्वा स्वशिष्यान्पैलादीन्मह्यं नारदसंहिताम् ३४
यो व्याचक्रे नमस्तस्मै वेदव्यासाय विष्णवे
पुराणसंहितामेतां नारदाय विपश्चिते ३५
सनकाद्या महाभागा मुनयः प्रचकाशिरे
हंसस्वरूपी भगवान्यदा तं ब्रह्म शाश्वतम् ३६
तदुपादिशदेतेभ्यो विज्ञानेन विजृम्भितम्
तदिदं भगवान्साक्षान्नारदोऽध्यात्मदर्शनः ३७
वेदव्यासाय मुनये रहस्यं निर्दिदेश ह
मया प्रकाशितं ह्येतद्रहस्यं भुवि दुर्लभम् ३८
चतुर्वर्गप्रदं नृणां शृण्वतां पठतां सदा
विप्रो वेदनिधिर्भूयात्क्षत्रियो जयते महीम् ३९
वैश्यो धनसमृद्धः स्याच्छूद्रो मुच्येत दुःखतः
पञ्चविंशतिसाहस्री संहितेयं प्रकीर्तिता ४०
पञ्चपादसमायुक्ता कृष्णद्वैपायनेन ह
अस्यां वै श्रूयमाणायां सर्वसन्देहभञ्जनम् ४१
पुंसां सकामभक्तानां निष्कामानां विमोक्षणम्
पुण्यतीर्थं समासाद्य नैमिषं पुष्करं गयाम् ४२
मथुरां द्वारकां विप्रा नरनारायणाश्रमम्
कुरुक्षेत्रं नर्मदां च क्षेत्रं श्रीपुरुषोत्तमम् ४३
हविष्याशी धराशायी निःसङ्गो विजितेन्द्रियः
पठित्वा संहितामेनां मुच्यते भवसागरात् ४४
एकादशी व्रतानां च सरितां जाह्नवी यथा
वृन्दावनमरण्यानां क्षेत्राणां कौरवं यथा ४५
यथा काशी पुरीणां च तीर्थानां मथुरा यथा
सरसां पुष्करं विप्राः पुराणानामिदं तथा ४६
गणेशभक्ताः सौराश्च वैष्णवाः शाक्तशाम्भवाः
सर्वेऽधिकारिणो ह्यत्र सकामाश्चाप्यकामकाः ४७

यं यं काममभिध्यायन्नरो नार्यथवादरात्
शृणोति श्रावयेद्वापि तं तं प्राप्नोति निश्चितम् ४८
रोगार्तो मुच्यते रोगाद्भयार्तो निर्भयो भवेत्
जयकामो जयेच्छत्रून्नारदीयानुशीलनात् ४९
सृष्ट्यादौ रजसा विश्वं मध्ये सत्त्वेन पाति यः
तमसांऽते ग्रसेदेतत्तस्मै सर्वात्मने नमः ५०
ऋषयो मनवः सिद्धा लोकपालाः प्रजेश्वराः
ब्रह्माद्या रचिता येन तस्मै ब्रह्मात्मने नमः ५१
यतो वाचो निवर्तन्ते न मनो यत्र संविशेत्
तद्विद्यादात्मनो रूपं ह्यरूपस्य चिदात्मनः ५२
यस्य सत्यतया सत्यं जगदेतद्विकाशते
विचित्ररूपं वन्दे तं निर्गुणं तमसः परम् ५३
आदौ मध्ये चाप्यजनश्चान्ते चैकाक्षरो विभुः
विभाति नानारूपेण तं वन्देऽह निरञ्जनम् ५४
निरञ्जनात्समुत्पन्नं जगदेतच्चराचरम्
तिष्ठत्यप्येति वा यस्मिंस्तत्सत्यं ज्ञानमद्वयम् ५५
शिवं शैवा वदन्त्येनं प्रधानं साङ्ख्यवेदिनः
योगिनः पुरुषं विप्राः कर्म मीमांसका जनाः ५६
विभुं वैशेषिकाद्याश्च चिच्छक्तिं शक्तिचिन्तकाः
ब्रह्माद्वितीयं तद्वन्दे नानारूपक्रियास्पदम् ५७
भक्तिर्भगवतः पुंसां भगवद्रूपकारिणी
तां लब्ध्वा चापरं लाभं को वाञ्छति विना पशुम् ५८
भगवद्विमुखा ये तु नराः संसारिणो द्विजाः
तेषां मुक्तिर्भवाटव्या नास्ति सत्सङ्गमन्तरा ५९
साधवः समुदाचाराः सर्वलोकहितावहाः
दीनानुकम्पिनो विप्राः प्रपन्नास्तारयन्ति हि ६०
यूयं धन्यतमा लोके मुनयः साधुसम्मताः
यन्मुहुर्वासुदेवस्य कीर्तिं पल्लवनूतनाम् ६१
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि भवद्भिर्लोकमङ्गलम्
यत्स्मारितो हरिः साक्षात्सर्वकारणकारणम् ६२

ॐ इति श्रीबृहन्नारदीयपुराणे बृहदुपाख्याने उत्तरभागे महापुराणे एतत्पुराणश्रवणादिफलनिरूपणं नाम द्व्यशीतितमोऽध्यायः ८२

समाप्तमिदं नारदीयं महापुराणम्